

DREVINĖ BITININKYSTĖ LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE

Interreg

Bendrai finansuoja
EUROPOS SĄJUNGA

Lietuva – Lenkija

Šis leidinys parengtas įgyvendinant projektą LTPL00145 „Drevinė bitininkystė – tradicija be sienų“, kurį finansavo Interreg VI-A Lietuvos ir Lenkijos programa. Projekto tikslas – išsaugoti ir puoselėti drevinės bitininkystės, kaip nematerialaus kultūros paveldo, tradiciją, taip pat sudaryti sąlygas tvaraus turizmo plėtrai Jotvingių žemės Lietuvos ir Lenkijos pasienyje.

Gavus Europos regioninės plėtros fondo paramą, Musteikos kaime Lietuvoje buvo įkurta Drevinės bitininkystės sodyba ir įrengta šiai tradicijai skirta ekspozicija. Lenkijos Augustavo mieste buvo išplėstas Drevinės bitininkystės kultūros muziejus ir atnaujinta jo ekspozicija. Projekto metu organizuoti mokymai Lietuvos ir Lenkijos drevinės bitininkystės puoselėtojams, stiprintos žinios apie šią senąją tradiciją bei didinti specialistų, drevinės bitininkystės puoselėtojų ir vietos bendruomenių gebėjimai. Siekiant populiarinti drevinės bitininkystės tradiciją ir supažindinti visuomenę su Jotvingių kraštu, buvo sukurtas teminis turizmo maršrutas.

Projektą įgyvendino Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija Lietuvoje (www.dnp.lrv.lt) bei Lenkijos drevininkų brolija „Bractwo Bartne“ (www.bartnictwo.com).

Bendra projekto vertė – 797 222 EUR, iš kurių 637 778 EUR finansavo Europos regioninės plėtros fondas.

Natura Traditio Historia

Už šio leidinio turinį atsako tik Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija ir „Bractwo Bartne“, todėl jokių būdu negalima laikyti, kad jis atspindi Europos Sąjungos poziciją.

Skiriame Lietuvos gydytojoms:

***prof. Jolitai Badarienei, prof. Ligitai Jančorienei
ir visoms VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės
Santaros klinikos kardiologėms***

be Jūsų pagalbos vargu ar būtų pavykę parašyti šią knygą

Aivas Ragauskas
Raimonda Ragauskienė

DREVINĖ BITININKYSTĖ LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE

RECENZENTAI:

Dr. Deimantas Karvelis (Vilnius)
Dr. Joanna Kunigielis (Varšuva)
Dr. Mikola Volkau (Varšuva-Minskas-Vilnius)

Dizaineris:

Andrzej Poskrobko

Vertėja:

Dominyka Ragauskė

Viršelis:

Olaus Magnus. Žemėlapis „Carta Marina“
(fragmentas). 1572

LEIDĖJAS:

Drevininkų brolija „Bractwo Bartne“
www.bartnictwo.com

ISBN 978-83-67471-60-2

LEIDYBOS AGENTŪRA „EKOPRESS“

AUGUSTAVAS 2026

TURINYS

IVADAS	13
1. Drevinės bitininkystės raida	16
2. Istoriofografija ir šaltiniai	25
3. Darbo objektas, chronologija, struktūra	48
4. Metodologinės nuostatos	51
I. DREVINĖS BITININKYSTĖS REGIONAI	55
1. <i>Nomina aute terrarum haec sunt: Denowe tota, quam etiam quidam Ietwesent vocant...</i> Dainavos regionas	60
2. Buvusios Kijevo Rusios žemės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtyje	89
3. Palenkės regionas	93
II. DREVINĖS BITININKYSTĖS TEISĖ	107
1. Bendroji drevinės bitininkystės teisė	115
2. Kuopos teismai	132
3. Drevinių medžių ženklavimas	136
4. Pusinio medaus duoklė: bendroji ar paprotinė teisė?	154
III. DREVINĖ BITININKYSTĖ – MIŠKO VERSLAS	161
1. Drevinės naudmenos	163
2. Dreviniai medžiai	166
3. Drevinės bitininkystės produktyvumas	172
4. Drevynų dydis	152
5. Medaus duoklė	179
IV. PRIVILEGIJUOTIEJI „BARTNYKAI“ – DREVININKAI	207
1. Drevininkus apibūdinantys terminai	210
2. Drevininkai-duoklininkai	215
3. Drevininkai-tarnybininkai	219
4. Moterys drevininkės	244
V. DREVININKO DARBAI	247
1. Pavasario–vasaros darbai	248
2. Vasaros–rudens darbai	254
3. Kiti drevininkų darbai	260
4. Kova su drevių priešais	264

VI. DREVINĖS BITININKYSTĖS INVENTORIUS	273
1. Drevės	274
2. Kaladiniai aviliai medžiuose ir sodybose	282
3. Drevininkų inventorių	296
VII. LIETUVOS DREVINĖS BITININKYSTĖS IŠŠŪKIAI IR JOS NYKIMAS XIX A. PIRMOJE PUSĖJE	327
1. Jašiūnų drevinės bitininkystės atvejis	332
2. Ginčai dėl drevinės bitininkystės XIX a. 3–4 deš.: Mikolajus Witwickis prieš visus	337
3. Tolesnė drevinės bitininkystės lemtis	346
4. Musteikos kaimas	354
VIII. DREVINĖS BITININKYSTĖS PAPROČIAI IR TRADICIJOS	363
1. Kilniausias Dievo kūrinys	368
2. Dievybės ir šventieji	373
3. Bičiulystės paprotys	375
4. Apsauginė magija	381
5. Burtai	383
6. Drevių pavadinimai, vietovardžiai ir asmenvardžiai	384
7. Drevininkai ar prūsai bartai?	390
8. Drevinės bitininkystės leksikos paplitimas Lietuvoje	395
9. Drevinės bitininkystės atspindžiai folklore	397
IŠVADOS	407
SANTRUMPOS	414
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	
1. Rankraštiniai šaltiniai	415
2. Publikuoti šaltiniai	416
3. Literatūra	423
SUMMARY	445

Leidėjo žodis

Gamta, tradicija, istorija – tai drevininkų brolijos „Bractwo Bartne“ šūkis. Šiuose trijuose trumpuose žodžiuose atsiskleidžia šiuolaikinės drevinės bitininkystės esmė: rūpestis dėl miško ekosistemų bei medunešės bitės, kaip neatsiejamų jų dalies, ir šimtmečių tradicijos puoselėjimas, istorinės atminties saugojimas.

Drevinė bitininkystė – tai medunešių bičių laikymo būdas, kai gyvuose medžiuose arba iš medžių išpjautose kaladėse įrengiami aviliai spiečiams apsigyventi, o vėliau tokios kaladės keliamos į medžius kaip dreviniai aviliai. Kartu tai ir praktikų, vaizdinių, žinių apie bites (jų įpročius, poreikius, elgseną su žmogumi bei aplinkinėje gamtoje) – visuma. Šios veiklos pagrindas – įsitikinimas, kad bitėms tinkamiausia vieta gyventi ir vystytis yra aukštai virš žemės, o žmogaus kišimasis į bičių šeimos gyvenimą turėtų būti kuo mažesnis. Tokia drevinės bitininkystės apibrėžtis atsirado 2016 m., rengiant paraišką dėl šios tradicijos įtraukimo į Lenkijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą. Vėliau panaši apibrėžtis anglų kalba buvo panaudota įtraukiant drevinės bitininkystės kultūrą į UNESCO Reprezentatyvųjų nematerialaus žmonijos kultūros paveldo sąrašą. Nors atskiri šios apibrėžties elementai gali būti diskutotini, ji apima pagrindinius, tarpusavyje susijusius komponentus: žmogų, mišką ir bitę. 2019 m. į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą įtrauktos drevinės bitininkystės Varėnos krašte aprašyme akcentuojamas archajinis tradicijos pagrindas ir tęstinumo svarba.

Drevinė bitininkystė yra bendras tautų, kurios kadaise sudarė Abiejų Tautų Respubliką (lenkų, lietuvių, baltarusių, ukrainiečių ir kitų), kultūros paveldo elementas. Tai tradicija, kuria galime didžiuotis – darnaus gyvenimo gamtoje būdas, kai žmogus atidžiai stebi aplinką ir siekia prie jos prisitaikyti, o ne ją pavergti. Šį, galbūt šiek tiek idealizuotą, drevinės bitininkystės vaizdinį, įgyvendindami bendrus projektus, jau daugelį metų puoselėja entuziastai Lenkijoje, Lietuvoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje.

Drevininkų brolija „Bractwo Bartne“ bei Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija su dideliu džiaugsmu ėmėsi šios knygos apie drevinę bitininkystę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje leidybos – tai istorija mūsų bendros tradicijos, kuri, nors iki mūsų laikų išliko tik fragmentiškai, šiandien vis labiau įgauna reikšmę kaip tvaraus naudojimosi miškais dalis.

Knygos autoriai atliko milžinišką mokslinį tyrimą, analizuodami gausią šaltinių medžiagą apie drevinę bitininkystę buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje – nuo Palenkės, per Kijevo Rusios žemes, Baltarusiją ir Smolensko regioną iki dabartinės Lietuvos. Tyrimas apima laikotarpį nuo teisyno „Rusų tiesa“, Lietuvos Statutų, Lietuvos Metrikos ir XV–XVIII a. teismo aktų iki XIX–XX a. publikacijų. Dėl to susidėliojo nuoseklus ir daugiasluoksnis šio verslo bei tradicijos, kuri šimtmečius formavo mūsų protėvių gyvenimą ir patirtis, vaizdas.

Didelis dėmesys skiriamas bičiulystės reiškiniui, kuris neretai sujungdavo vienas kitam svetimus žmones per... bites. Nors Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje neveikė tokios drevininkų brolijos kaip Lenkijoje, brolybės idėja, grindžiama bendra aistra drevinei bitininkystei, išlieka artima ir mūsų šiandieninei veiklai.

Svarbus šios knygos aspektas – Lietuvos Statutų nuostatos, susijusios su drevine bitininkyste, taip pat paprotinės teisės elementai Palenkės, Rusios ir dabartinės Lietuvos teritorijose. Autoriai daug dėmesio skiria ir etnografiniams duomenims iš Dainavos girios regiono, kur, kaip ir Belovežo girioje, iki šių dienų yra išlikę senosios drevinės bitininkystės pėdsakų. Dzūkijos gyventojų kultūroje ir tradicijose, kurias tyrinėjo lietuvių etnografai, gausu šio senojo amato atspindžių.

Remdamiesi turimais šaltiniais, autoriai atkūrė ir pristatė drevinės bitininkystės praktiką – nuo tinkamo medžio parinkimo ir drevės įrengimo iki jos priežiūros sezono metu. Skaitytojas, šioje knygoje ieškantis ne tik žinių apie tradiciją ir istoriją, bet ir praktinių įžvalgų, jų taip pat ras, nors tai nebuvo pagrindinis autorių ar leidėjų tikslas.

Daugiau nei 400 metų – nuo Krėvos unijos 1385 m. iki Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. – Lenkiją ir Lietuvą siejo stiprūs bendrystės ryšiai. Iš pradžių jas sujungė politinė unija, pradėjusi lietuviškos dinastijos valdymą Lenkijos karūnoje – Jogailos ir jo palikuonių laikais. Vėliau – Liublino unija, sudaryta 1569 m. liepos 1 d., valdant paskutiniajam Jogailaičiui Žygimantui Augustui. Abi valstybės išlaikė savo teisę, papročius, valiutą ir vidaus politiką, tačiau kartu vykdė bendrą užsienio politiką ir kariavo. Valdovai buvo renkami bendrai, o jų išrinkimą tvirtino bendras Seimas. Išpuolis prieš Lietuvą buvo laikomas išpuoliu prieš Lenkiją – ir atvirkščiai.

Liublino unija šiandien laikoma svarbiu Europos paveldo reiškiniu – dažnai vertinama kaip šiuolaikinių integracijos procesų, įskaitant Europos Sąjungą, prototipas. 2009 m. ji buvo įtraukta į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ sąrašą. Nors XIX–XX a. istorinė atmintis apie mūsų bendrą praeitį ne visuomet buvo vienoda, vis dar randame tradicijos, kultūros ir istorijos elementų, kuriais galime didžiuotis. Vienas jų – drevinė bitininkystė.

Šiandien Lenkiją ir Lietuvą vėl sieja tos pačios vertybės ir bendras raidos kelias Europos Sąjungoje. Dar kartą istorijoje kuriame bendrą erdvę – platesnę

nei kadaise buvusi Respublika, – kurioje, išlaikydami savo tapatybę, kartu kuriame ateitį.

Knygoje aprašomas drevinės bitininkystės pasaulis šiandien jau beveik išnykęs. XIX a. jį dar bandė apginti Mikołajus Witwickis, suvokęs šios tradicijos vertę. Tuo metu, kai dreviniai medžiai buvo masiškai kertami, jis pabrėžė natūralioje aplinkoje gyvenančių bičių svarbą – jų atsparumą, gyvybingumą, gebėjimą prisitaikyti – ir ragino išsaugoti šį amatą.

Dar 1826 m. vien Augustavo girioje buvo apie 17 000 drevių. Iki mūsų laikų iš šio pasaulio beveik nieko neliko – tik vienas drevinis avilys medyje ir kelio-lika iš miškų išvežtų pavyzdžių. Kiek geriau ši tradicija išliko Dzūkijoje, kur dar 1980 m. ekspedicijos Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje metu buvo suskaičiuotos 79 drevės, iš kurių nemaža dalis dar ir dabar liudija apie praeities verslo mastą. Tačiau šiandien drevinę bitininkystę puoselėja pavieniai entuziastai.

Šiuolaikiniuose miškuose vis rečiau bitės atranda tai, kas joms būtina: senų drevėtų medžių, gausių nektaro šaltinių. Miškas dažnai vertinamas tik kaip medienos išteklis, o ūkinė veikla orientuojama į produkcijos kiekybę ir kokybę. Dėl to daugelyje miškų neliko vieno svarbiausių medingųjų medžių – liepos. Ilgą laiką laikyta nereikalinga rūšimi, ji beveik išnyko iš Palenkės ir Lietuvos miškų. Tačiau vienintelis išlikęs Europos žemumų pirmąkščio miško fragmentas – Belovežo girios rezervatas – rodo, kad liepa kadaise buvo svarbi miško dalis. Tik pastaraisiais metais ji vėl ima plisti atkuriamuose girios plotuose kaip priemaišinė rūšis. Galbūt kartu su ja į miškus gausiau sugrįš ir bitės.

Šiandien drevinė bitininkystė retai būna pragyvenimo šaltinis. Tačiau ji vis dar yra būdas atrasti savo vietą miške – erdvėje, kurią puoselėjame ir į kurią sugrįžtame. Ji suteikia artumo gamtai jausmą, ramybę ir vidinį pasitenkinimą. Tai tapo aistra, pomėgiu ir svarbia kultūros paveldo dalimi, kurią verta išsaugoti ir perduoti ateities kartoms.

Šis darbas yra apčiuopiamas Lenkijos ir Lietuvos bendradarbiavimo įrodymas, siekiant pažinti, suprasti ir išsaugoti bendrą istoriją bei paveldą. Jis parengtas įgyvendinant programos „Interreg VI-A Lietuvos–Lenkijos 2021–2027“ projektą LTPL00145 „Drevinė bitininkystė – tradicija be sienų“, kurį vykdė Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija Lietuvoje ir Drevininkų brolija „Bractwo Bartne“ Lenkijoje.

Piotr Piłasiiewicz

Drevininkų brolijos "Bractwo Bartne" prezidentas

Dalia Blažulionytė

Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos kultūros paveldo apsaugos specialistė

IVADAS

*Medžiai čia auga vešliai ir niekad mes nesame matę
[...] Gausiai jie turi medaus, dūzgesio bičių pilni.
Nuo įvairiausių gėlių laukai aplinkui pakvipti, –
Čia valstiečių būriai pluša juose tarp miškų.
Kad būtų vietos kormams, aukštai išskobiamas medis, –
Padedant rankoms žmogaus, ruošiamas šitaip medus.*

1523 m.

Mikalojus Husovianas, *Giesmė apie stumbrą*.
Iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas,
Vilnius, 1977, p. 45.

Bioįvairovė visame pasaulyje mažėja, masiškai ir sparčiai nyksta daugybė augalijos ir gyvūnijos rūšių. Su nematytais išbandymais susiduria ir bitininkystė: dėl didėjančio užterštumo insekticidais, pesticidais ir herbicidais prastėjanti bičių mityba, pavojingų ligų (varozės, boreliozės, nozematozės ir kt.) išplitimas ir kiti veiksniai lemia smarkų naminių bičių (lot. *Apis mellifera*) – seniausių žmonių draugų tarp vabzdžių¹ – nykimą. Ypač jų mažėja Centrinės Europos valstybėse, tačiau kai kuriose Afrikos šalyse, kaip antai Etiopijoje, jų daugėja. Dėl nutrūkusio augalijos apdulkinimo žemės ūkis gali susidurti su katastrofiškais pasekmėmis. Šiuo metu per 90% augalų apdulkina daugelis iš 20 000 bičių (lot. *Anthophila*) rūšių². Medaus gamyboje (2022 m. iš viso 1,7 mln. tonų) dominuoja Azija, po jos – Amerika, Europa, Afrika ir Okeanija. Kalbant apie konkrečias šalis, daugiausia medaus šiuo metu pagaminama Kinijoje³. Išties, mažos bitelės ir dideli jų darbai...

Bandant užkirsti kelią bičių išnykimui ir plėtoti šiuolaikišką bitininkystės kultūrą (angl. *bee culture*) – visapusišką visuomenės ir bičių bei bitininkystės produkcijos sąveiką – yra vykdomi įvairūs holistiniai tyrimai ir veiklos, jungiančios botanikus, archeologus, muziejininkus, etnologus, istorikus, ekologus, edukologus, ekonomistus, sociologus bei kitų sričių specialistus. Siekiant

¹ Seeley T. D., *The Lives of Bees: The Untold Story of the Honey Bee in the Wild*, Princeton, 2019, p. 57.

² Pervez M., Manzoor F., „Honey bee losses and pesticides threat: an Asian perspective“, *Journal of Apicultural Research*, 2022, t. 62, Nr. 1, p. 64–75.

³ Sokhai K., Mardy S., „A Review on the Aspect of Beekeeping and Economic Efficiency“, *International Journal of Integrative Research*, 2024, t. 2, Nr. 2, p. 107–114; Potts S. G., Roberts S. P. M., Dean R., Marris G., Brown M. A., Jones R., Settele J., „Declines of managed honey bees and beekeepers in Europe“, *Journal of Apicultural Research*, 2010, t. 49, Nr. 1, p. 1522.

sukurti labiau įtraukiančius ir daugiarūšius kultūrinius kraštovaizdžius, bandoma plėtoti hibridinius tinklus, apimančius įvairias žmonių grupes (bitininkus ir kt.), visuomenes ir didesnius kraštovaizdžius, kurie turėtų funkcionuoti kaip kompleksinės edukacijos, ekologijos ir aplinkosaugos sąveikos formos, o ne siektų vien tik pelno iš augalų apdulkinimo ir medaus gamybos. Kaip pažymi daugelis tyrėjų, šios problemos turėtų būti suvokiamos ne kaip aplinkosauginės, o kaip socioekologinės⁴.

Viena tokių kompleksinių veiklos krypčių yra susijusi su siekiu kuo labiau atgaivinti drevinę bitininkystę, ją tirti ir populiarinti⁵. Vis dažniau ir plačiau bandoma grąžinti šiuolaikinę naminę bitininkystę prie jos ištakų – į mišką, netgi į medžius. Kad šios pastangos būtų kuo sėkmingesnės, kad pavyktų išvengti įvairių klaidų ir kuo efektyviau pasinaudoti per daugelį šimtmečių sukaupta, tačiau jau nemenkai prarasta patirtimi, be kitų dalykų, svarbu kuo geriau pažinti drevinės bitininkystės istoriją. Reikšmingos žinios apie bitininkystės kultūrą (angl. *Apiculture*) svarbios daugeliu aspektų – pradedant pačių bičių išsaugojimu ir baigiant su bitėmis susijusio turizmo plėtra.

Drevinė bitininkystė (angl. *Tree beekeeping*, lenk. *Bartnictwo*, vok. *Die Zeidlererei*, balt. *Бортніцтва*, ukr. *Бортництво*, rus. *Бортничество*) Europoje vėl pradedama plėtoti – taip bandoma prisidėti prie senųjų kultūrinių kraštovaizdžių bei ekosistemų atkūrimo. Šios rūsies bitininkystė, matyt, gali būti priskiriama prie vadinamosios darviniškos bitininkystės⁶, kuomet pačios bitės nemenkai prisideda „sprendžiant“ su jų gyvenimu susijusius klausimus.

Tyrėjui istorikui tai paranki ir aktuali istorinės ekologijos tema, leidžianti pabandyti labiau į praeitį nukreiptu, faktologijos prisodrintu socialinės istorijos žvilgsniu papildyti jau daugiausia etnografų atliktus senosios bitininkystės tyrimus, atkreipti dėmesį į gamtinių resursų (miškų, pelkių ir pan. su jų teikiamais grybais, uogom, riešutais, vaistažolėmis, apyniais, obuoliais ir kt.) naudojimo visuomenės poreikiams ir gamtinių sąlygų įtaką jos ūkiui, gyvenimui ir raidai. Iki šiol tai neretai likdavo netgi ūkio, kaimo ir miško istorijos tyrimų paraštėse. Ir ne tik Lietuvos istoriografijos kontekste.

Taip pat svarbu atsižvelgti į per šimtmečius susiformavusią specifinę gamtinį-ekonominių drevininkų bei kitų valstiečių mentalitetą. Nuolat nenaudojami gamtos resursai – miškai, pelkės, vandenys – tradiciškai laikyti tarsi

bendru turtu, kuriuo gali naudotis iš kartos į kartą jį „paveldintys“ asmenys⁷. Tai susiję ir su tuo, kad daugiausia tai būdavo ne privačios valdos, o karaliaus, vėliau išdo, nuosavybė. Taigi, pagal valstiečių mentalitetą, tai laikyta „visų“ arba „niekieno“ naudmenomis.

Dėl įvairių ekonominių, technologinių bei kultūrinių veiksmų bičių produkcija – medus ir vaškas – įvairiose pasaulio dalyse tapo svarbi jau priešistorėje. Medus yra kalorijų turtingas maistas, taigi jo medžioklė iš dalies galėjo mažinti priklausomybę nuo laukinių gyvūnų medžioklės (mėsos). Medus – nuostabus natūralus saldiklis bei konservantas, vaistas bei sakralaus alkoholio (midaus) gamybos žaliava. O kur dar vaškas – puikus antiseptikas, liejimo formų, apšvietimo priemonių gamybos žaliava, daugiafunkcis vaistas, per religines apeigas plačiai naudojamas produktas. Tiek medus, tiek vaškas naudoti kaip svarbi natūrinių mainų priemonė. Regis, jau tuomet pačioms bitėms galėjo būti priskirta įvairių simbolinių funkcijų – potencijos gerinimo ir kt. Įdomu, kad randamoje vaizdinėje priešistorės medžiagoje – nuo Iberijos pusiasalio iki Australijos – regime medaus kopinėti į uolas ir medžius lipančius ne tik vyrus, bet ir moteris⁸.

Yra susiformavęs vaizdinys, kad XIX a. gamtinių išteklių naudojimas tapo vis pažangesnis. Tačiau aukščiau minėti iššūkiai rodo, kad ne viskas taip paprasta. Vis didesnis žmogaus kišimasis į gamtos – faunos ir floros – gyvenimą davė ir labai prastų rezultatų. Negatyvius besaikės gamtos išteklių eksploatacijos rezultatus Lietuvoje jau XX a. 3 dešimtmetyje akcentavo gamtininkas Tadas Ivanauskas (1882–1970)⁹.

Visa tai skatina pabandyti atidžiau pažvelgti į „primityvią“, kaip ji tuomet vadinta, drevinę bitininkystę ir pabandyti pasisemti iš jos... žinių, kurios galėtų prisidėti prie atgręžiančios šiuolaikinės bitininkystės bei žmonijos krizės įveikos. Juk dar XIX a. 3 dešimtmetyje įžymus ukrainiečių kilmės bitininkas Mikołajus Witwickis (Вітвицький Микола Михайлович, 1780–1853) kvietė visapusiškai tausoti drevinę bitininkystę. Jis teigė, kad miškinėmis bitėmis tenka stiprinti namines, nes šios greitai sumenksta¹⁰. Tačiau pripažino ir tai, kad dėl netinkamo bitininkavimo per kelis šimtus metų miškinių bičių sumažėjo, o jos pačios nusilpo¹¹.

⁴ Echaust K., „Bartnictwo w kontekście ekologii kulturowej i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – refleksje po badaniach pilotażowych“, *Łódzkie Studia Etnograficzne*, 2019, t. 58, p. 159–170.

⁵ Plačiau žr.: Crane E., *The world history of beekeeping and honey hunting*, London, 1999; Crane E., „Recent research on the world history of beekeeping“, *Bee World*, 1999, t. 80, Nr. 4, p. 174–186; Crane E., *The Archeology of Beekeeping*, Ithaca, New York, 1983. Taip pat žr.: Kritsky G., „Beekeeping from Antiquity Through the Middle Ages“, *Annual Review of Entomology*, 2017, t. 62, p. 249–264; Bischoff J. E., „Die Zeidelhuben und Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtlicher Sicht“, *Jahrbuch für fränkische Landesforschung*, 1956, t. 16, p. 31–32.

⁶ Seeley T. D., *The Lives of Bees: The Untold Story of the Honey Bee in the Wild*, p. 277–292.

⁷ Obrębski J., „Dzisiejsi ludzie Polesia“, *Przegląd Socjologiczny*, 1936, t. 4, Nr. 3–4, p. 429–434. Straipsnio perspaudą žr.: Obrębski J., *Dzisiejsi ludzie Polesia i inne eseje*, red. A. Engelking, Warszawa, 2005, p. 117–151.

⁸ Bea M., Roman D., Domingo I., „Hanging over the Void. Uses of Long Ropes and Climbing Rope Ladders in Prehistory as Illustrated in Levantine Rock Art“, *Cambridge Archaeological Journal*, 2024, t. 34 (1), p. 11.

⁹ Ivanauskas T., „Dėliai mūsų gamtos saugojimo“, *Trimitas*, 1920, Nr. 7, p. 15.

¹⁰ Witwicki M., „O potrzebie zachowania i pielęgnowania barci w naszych lasach“, *Gazeta Polska*, 1828 01 30, Nr. 30, p. 115.

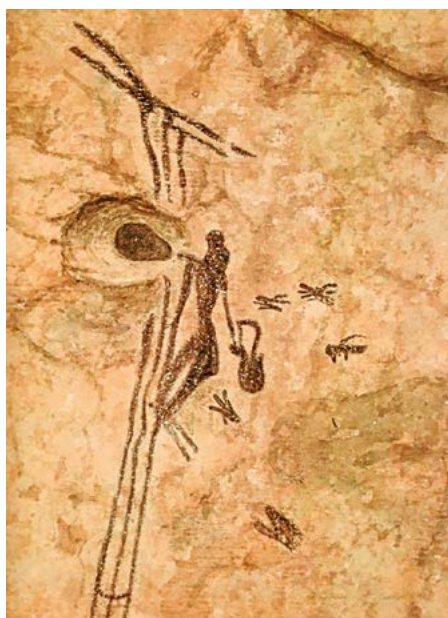
¹¹ Witwicki M., *Pszczolnictwo krajowe czyli o środkach i sposobach podniesienia pasiek do tego przynajmniej stopnia, na którym dawniej w Polsce były*, Warszawa, t. 2, 1829, p. 257–260.

Akivaizdu, kad suderinti pagarbą natūraliam bičių gyvenimui su medaus produkcijos gamyba bei pasėlių apdulkinimu yra išties sudėtinga¹². Grįžtame prie ištakų.

1. Drevinės bitininkystės raida

Pastarojo meto istorinės lingvistikos ir lingvistinės paleontologijos metodais grįsti bitininkystės frazeologijos tyrimai leidžia teigti, kad bičių domestikacija Europoje įvyko po indoeuropiečių prokalbės išsiskaidymo (*Proto-Indo-European*, PIE). Pavyzdžiui, į keltų kalbą iš jos pateko su bitininkystės produkcija, o ne su bitėmis ar aviliais susijusių žodžių.

Miškinė (drevinė) bitininkystė pradėta kultivuoti netrukus po indoeuropiečių atsikraustymo į Europą¹³. Ji pakeitė jau nuo maždaug 8000 m. pr. Kr. žinomą medaus rankiojimą (medžiojimą). Medaus medžioklė (angl. *honey hunting*) – vadinamasis „oportunistinis“ medaus vogimas iš laukinių bičių lizdų – į įvairią bitininkystę skirtingose teritorijose išsivystė skirtingu metu ir būdais.

Cuevas de la Araña. Ispanija. 8000 m. pr. Kr. 1919 m. radinys.
Seniausias medaus kopinėjimo oloje (medžioklinės bitininkystės) atvaizdas.
Crane E., *The Rock Art of Honey Hunters*, *Bee World*, 2015, Nr. 86 (1), p. 11–13.

¹² Seeley T. D., *The Lives of Bees: The Untold Story of the Honey Bee in the Wild*, p. 277.

¹³ Sluis P. S. van., „Beekeeping in Celtic and Indo-European“, *Studia Celtica*, 2022, t. 56, Nr. 1, p. 1–28.

Tiksliau datuoti perėjimą nuo medaus rankiojimo (medžiojimo) prie drevinės bitininkystės sunku, kadangi išlikę vaško ar medaus pėdsakai neatskleidžia, kaip jis buvo išgautas. Kai kurie neseniai aptikti vaizdiniai duomenys rodo, kad 7500 m. pr. Kr. dabartinėje Ispanijoje medaus koriams uolų plyšiuose pasiekti būdavo pasitelkiama virvė (virvinės kopėčios) – tiek leidžiantis nuo uolos žemyn, tiek kylant ja nuo žemės aukštyn. Nustatyta, kad plaušo ir kitos virvės (pintos ir pan.) laipiojant buvo naudojamos jau priešistorėje.

Medaus kopinėjimas oloje naudojant virvinės kopėčias. Barranco Gómez, Kasteljutė, Teruelis, Gvadelupės upė. 7500 m. pr. Kr. Šiaurės Rytų Ispanija. Bea M., Roman D., Domingo I., „Hanging over the Void. Uses of Long Ropes and Climbing Rope Ladders in Prehistory as Illustrated in Levantine Rock Art“, *Cambridge Archaeological Journal*, 2024, t. 34 (1), p. 2, Figure 1.

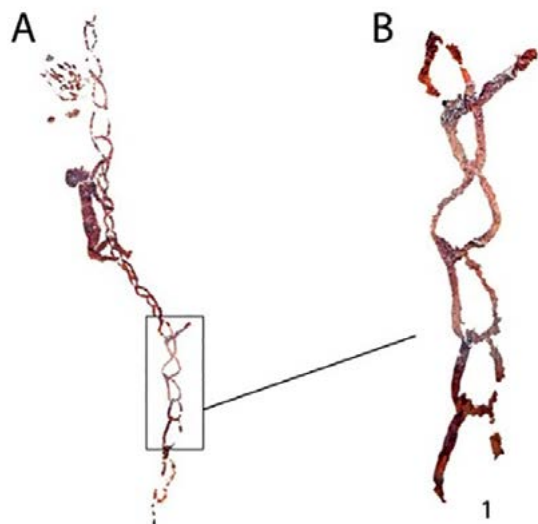
Spėjama, kad apskritai nemažai archeologų rastų laipiojimo priemonių buvo pasitelkiamos kopinėjant medų. Jos taip pat naudotos ir kitais tikslais, pavyzdžiui, per šernų medžioklę. Buvo dvi priemonių grupės: a) patvarios medinės kopėčios ir žaiginiai, b) paslankios virvės ir kilpinės kopėčios. Pirmosios buvo stabilesnės, o antrosios ilgesnės, lankstesnės – iki 25 metrų ilgio. Pastarosios labiau paplitusios, lengviau transportuojamos, tačiau jų panaudojimas sudėtingesnis, reikalavo didelių įgūdžių – virvės išsilenkdavo, siūbuodavo. Šios kopėčios turi daug bendra su šiuolaikinėmis alpinistų virvėmis bei technika¹⁴.

Palyginę šias virves su geiniais, pastebime, kad pastarieji pritaikyti lipti pirmiausia į medžius. Kopti į uolas jie netinka.

Kai kuriuose pasaulio žemynuose (Azijoje, Afrikoje, Australijoje, Pietų Amerikoje) medaus rankiojimas (medžiojimas), pasitelkus bičių aprūkymą,

¹⁴ Bea M., Roman D., Domingo I., „Hanging over the Void. Uses of Long Ropes and Climbing Rope Ladders in Prehistory as Illustrated in Levantine Rock Art“, p. 2–6.

praktikuojamas iki šiol. Pavyzdžiui, tai vyksta Nepale, kur medus renkamas iš bičių kolonijų Himalajų kalnų uolose. Bitės kopinėjamos Bangladešo, Vakarų Bengalo Indijos ir Indonezijos miškuose. Jis renkamas iš laukinių bičių, gyvenančių uolose, medžiuose ir kitur. Afrikoje ir Pietryčių Azijoje bičių kolonijas aptikti padeda medpaukščiai (lot. *Indicatoridae*), geninių paukščių šeimos atstovai. Išimant medų, bitės neretai būna sunaikinamos.

Kilpinės kopėčios, naudojamos kopinėjant medų. Barranco Gómez, Kasteljotė, Teruelis, Gvadelupės upė. 7500 m. pr. Kr. Šiaurės Rytų Ispanija. Bea M., Roman D., Domingo I., „Hanging over the Void. Uses of Long Ropes and Climbing Rope Ladders in Prehistory as Illustrated in Levantine Rock Art“, *Cambridge Archaeological Journal*, 2024, t. 34 (1), p. 8, Figure 5.

Drevinė bitininkystė, kuomet laukinės ar pusiau laukinės bitės gyvena miškuose – išskaptuotose pažymėtų medžių drevėse ar medžiuose pakabinuose kaladiniuose (kelminiuose) aviliuose, – buvo tarpinė tarp miškinės ir naminės bitininkystės, kuriai būdingas bičių laikymas namuose (sodyboje), žmogaus pagamintuose aviliuose. Drevinė bitininkystė kai kuriuose regionuose vyraujanti išliko apie kelis tūkstančius metų. Kai kuriose pasaulio šalyse, pavyzdžiui, Etiopijoje, Afrikoje, šios tradicinės miškinės bitininkystės kultūrinės technikos plačiai praktikuojamos iki šiol¹⁵.

¹⁵ Kassa D. T., Regasa M. G., „Role of Beekeeping in the Community Forest Conservation: Evidence from Ethiopia“, *Bee World*, 2020, t. 97 (4), p. 98–104; Tarekegn A., „Traditional Forest Beekeeping and Its Challenge in Benishangul Gumuz Regional State, Ethiopia“, *Bee Studies*, 2022, t. 14 (1), p. 27–34.

Bitininkystė *sensu stricto* prasidėjo tuomet, kai žmonės ėmė daryti dirbtines ertmes, kuriose bitės galėjo sukti korius, bičių motinėlė dėti kiaušinėlius, o bitės darbininkės gaminti medų¹⁶.

Naujausi tyrimai atskleidžia, kad drevinė bitininkystė buvo paplitusi didelėse germanų, slavų, baltų ir finougrių teritorijose. J. Bischoffas akcentuoja, kad ji plito ne iš kurio nors vieno centro, o nepriklausomai skirtingose vietose. Jis neigia plačiai paplitusį jos kildinimą iš slavų. Pasak J. Bischoffo, tai, kad drevinė bitininkystė ilgiausiai ir gausiausiai išsilaikė slavų kraštuose buvusiuose didžiuliuose miškuose (būtent jie ir leido ilgiausiai praktikuoti šią bitininkystės šaką), nesuteikia pagrindo šios praktikos geografiškai perkelti į priešistorę. Drevinės bitininkystės paplitimas ir išlikimas ypač priklausė nuo miškų sudėties – svarbūs buvo mišrūs miškai (šalia pušynų reikėjo ąžuolų, liepų, gluosnių, drebulių ar lazdynų), pievos su įvairiais žolynais (viržynais ir kt.), vandens telkiniai. Pavyzdžiui, tokie buvo imperatoriaus miškai Niurnberge, Vokietijoje¹⁷. Drevinei bitininkystei vystyti reikėjo spygliuočių (pušynų (*Pinophyta*) augalų šeimos medžių), pušų (paprastųjų – *Pinus silvestris* L.), kėnių ir kt. Lietuvoje karališkomis girininkijomis paverstų didžiausių girių laikymo kontraktai XVII a. apimdavo girios plotus su pievomis ir dreviniais medžiais¹⁸.

Medžioklinė bitininkystė būtent Rytų ir Šiaurės Europoje pirmiausia išsivystė į drevinę (angl. *tree hives*), o ne kokią nors kitą. Tuo pačiu metu buvo naudojami ir įvairūs aviliai, pirmiausia kaladiniai, kurie kelti tiek į medžius, tiek statyti ant žemės sodybose. Avilių laikymas miškuose tiesiog ant žemės, gausiai esant išskirtinių medaus mėgėjų meškų (tokių kaip rudasis lokys, rudoji meška, lot. *Ursus arctos*), buvo kone neįmanomas. Tokius bitynus jos kasmet nuniokotų. Tačiau, menkstant senosios drevinės bitininkystės paplitimui, sodybose šitokių avilių daugėjo¹⁹.

Filologo Rainerio Eckerto tyrimai atskleidžia, kad baltų, slavų ir finougrių (mordvių, marių, estų ir kt.) kalbose yra nemažai struktūrinių ir semantinių bendrybių – drevinės bitininkystės leksikos atitikmenų; tai žodis „drevė“ ir daugelis kitų. Rytų baltų (čia senoji kalbinė medžiaga užfiksuota gan vėlai), lietuvių ir latvių kalbose šią bitininkystės rūšį apibūdinantys terminai turi tokią pat seną tradiciją kaip ir slavų kalbose.

¹⁶ Crane E., *The world history of beekeeping and honey hunting*; Crane E., „Recent research on the world history of beekeeping“, p. 174–186; Crane E., *The Archeology of Beekeeping*; taip pat žr.: Kritsky G., „Beekeeping from Antiquity Through the Middle Ages“, p. 249–264.

¹⁷ Bischoff Johannes E., „Die Zeidelhuben und Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtlicher Sicht“, p. 34.

¹⁸ Zawadzki S., *Gospodarowanie ekonomiami królewskimi w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle kontraktów dzierżawnych z II poł. XVII w. Rozprawa doktorska*, Warszawa, 2021, l. 70, <https://repozytorium.uw.edu.pl/server/api/core/bitstreams/3c96fe75-0170-463c-8469-48dc62a5a2e1/content>.

¹⁹ Kritsky G., „Beekeeping from Antiquity Through the Middle Ages“, p. 249–264.

Pasak jo, į finougrų kalbas atitikmenys pateko kaip „kalkės“ iš rytų slavų²⁰. Ne veltui įvairiose šio Europos regiono šalyse drevinė bitininkystė fragmentiškai egzistavo dar XX a. pradžioje.

Pasak Catherine B. Clay, Šiaurės Eurazijos regione žmonės už savo gerovę daugiausia buvo skolingi iš bitininkystės gaunami produkcijai. Šiame regione tarp miško, bičių ir žmonių – iš pradžių per medaus rinkimą, o paskui per bitininkystę – nusistovėjo specifinis ryšys, apskritai formavęs savitą adaptacinę ekologiją²¹. Medunešė bitė, atkeliavusi iš Pietų Europos, prisitaikė prie įvairaus klimato ir sąlygų didžiulėse Vakarų, Šiaurės ir Rytų Europos teritorijose, pradedant Juodosios jūros ir baigiant Baltijos jūros pakrantėmis. Jai pakako gausios ir įvairios augalijos teikiamo maisto – nektaro, žiedadulkių ir dervų. Šiuose regionuose ji tapo didesnė ir stipresnė nei pietuose. Tai padėjo išgyventi karštomis vasaromis ir šaltomis žiemomis, permainingais pavasariais ir rudėmis. Bitės, savo ruožtu, per augalų apdulkinimą prisidėjo prie miškų ekosistemos plėtros.

Senesnėje istoriografijoje teigta, kad drevinė bitininkystė pirmiausia paplito tarp slavų (dar vėliau tvirtinta, kad tarp šiaurės slavų)²², bet dabar nemažai naujausių autorių teigia, jog ji atsirado 2000–1000 m. pr. Kr. pas marius (cheremisus) prie Volgos ir Kamos upių.

Medaus ir vaško poreikis Viduramžiais bei ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo didžiulis, tačiau jo patenkinimo modeliai pietvakarinėje ir šiaurinėje Europos dalyje buvo skirtingi. Pirmojoje dominavo intensyvi (naminė) bitininkystė, o antrojoje – ekstensyvi (miškinė). Tai lėmė dideli kraštovaizdžio ir klimato, vegetaciniai ir demografiniai skirtumai²³.

²⁰ Eckert R., „Studien zur Terminologie der Waldimkerei im Slawischen und Baltischen“, *Балто-славянские исследования*, 2014, t. 19, p. 40–107; Eckert R., „Baltisch-slavisches-finno-ugrische Entsprechungen im Wortschatz der Waldimkerei“, *Julkaisussa. Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde*, 1997, t. 54, Nr. 1–2, p. 151–164; Eckert R., „Baltisch-slavisches-finno-ugrische Entsprechungen im Wortschatz der Waldimkerei“, *Finnisch-ugrische Forschungen*, 1997, t. 54, Nr. 1–2; Eckert R., „Zur baltischen Bezeichnung des Waldbienenstockes“, *Symposium Balticum. A Festschrift to honour Professor Velta Rūke-Dravna*, ed. by B. Metzäle-Kangere, H. D. Rinholm, Hamburg, 1990, p. 49; Eckert R., „Die historische Schichtung des Fachwortschatzes der Waldimkerei im Baltischen und Slawischen“, *Baltistica*, 1989, t. 25, Nr. 1, p. 6–23; Eckert R., *Untersuchungen zur historischen Phraseologie und Lexikologie des Slawischen und Baltischen (Systemfragmente aus der Terminologie der Waldimkerei)*, Berlin, 1981.

²¹ Clay C. B., *A History of Beekeeping and the Honeybee in Contested Eastern European Landscapes: Empires of the Bee*, Lanham, 2024, p. X–XIII.

²² Moszyński K., *Kultura ludowa słowian*, Warszawa, 1967, t. 1, p. 147.

²³ Apie bitininkystę Viduramžiais bei medaus ir vaško prekybą žr.: Sapoznik A., Sales i Favà L., Whelan M., „Wax, cash and the mass. Making candles affordable in late medieval economies. Mezzi di scambio non monetari. Merci e servizi come monete alternative nelle economie dei secoli XIII–XVIII“, *Alternative currencies. Commodities and services as exchange currencies in the monetarized economies of the 13th to 18th centuries*, 2024, p. 455–574; Sapoznik A., Sales i Favà L., Whelan M., „Trade, taste and ecology: honey in late medieval Europe“, *Journal of Medieval History*, 2023, t. 49, Nr. 2, p. 252–274; Sapoznik A., Sales i Favà L., Whelan M., „Beekeeping in late medieval Europe: A survey of its ecological settings and social impacts“, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 2021, Nr. 22, p. 275–296; Bischoff J. E., „Die Zeidelhuben und

Vienu iš pagrindinių iššūkių jau brandžiaisiais Viduramžiais drevinei bitininkystei Vakarų ir Centrinėje Europoje tapo miškų naikinimas. Dar 500 m. po Kr. pradžioje keturi penktadaliai šio regiono buvo apaugę miškais, tačiau dėl miestų bei pramonės augimo nuo XI a. daugelis jų išnaikinti. XIII a. buvo likę tik pusė miškų, o kai kuriose vietovėse jų beveik nebebuvo. O štai Rytų ir Šiaurės Europos kraštuose daugelis miškų iškirsti keliais šimtmečiais vėliau – XVII–XIX a.²⁴

Ne mažiau svarbu buvo ir medingieji augalai – svarbiausios bičių ganyklos. Jau XVI a. 5 dešimtmetyje Ispanijoje bitininkystės žinovai pastebėjo jų trūkumą, tad ragino tokius augalus sėti²⁵.

Drevinės bitininkystės vaizdas (dešinėje). Šv. Mikalojaus bažnyčia. Štralzundas. Viešoji prieiga: <https://www.expedia.de/St-Nikolai-Kirche-Stralsund.0553248621563232504.POI?gallery-dialog=gallery-open>

Nepaisant mažiau palankių sąlygų, drevinė bitininkystė buvo paplitusi ir atskiruose Vakarų bei Centrinės Europos regionuose, taip pat kai kuriose dabartinės Vokietijos teritorijose, kur miškai buvo išlikę. Jos tradicijos kai kur išlaikytos iki XIX a. Rašytiniuose šaltiniuose minima, kad Bavarijos vietovėse drevinė bitininkystė minima jau VIII–X a. Ji buvo paplitusi Berlyno ir Niurnbergo apylinkėse. Jau minėtame Niurnberge medus buvo naudojamas gami-

Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtlicher Sicht“, p. 34.

²⁴ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 114.

²⁵ Sapoznik A., Sales i Favà L., Whelan M., „Beekeeping in late medieval Europe: A survey of its ecological settings and social impacts“, p. 289.

nant garsiuosius Niurnbergo meduolius. Kai kurie išlikę vietovardžiai Zeidler liudija apie senovinę drevinę bitininkystę. Vietovėse, kur ji buvo ypač stipri, naminė (sodybinė) bitininkystė plėtota menkliau. Drevinės bitininkystės teritorijų toje pačioje Vokietijoje atrandama vis daugiau²⁶.

Kai kuriose Švedijos dalyse drevinė bitininkystė buvo žinoma jau ankstyvaisiais Viduramžiais. Ji praktikuota dar ir XIX a. Dažniausiai Švedijos miškuose spiečiai buvo gaudomi ir gabenami į avilius bitynuose²⁷.

Kaip minėta, ne tik slavai Šiaurės ir Rytų Europoje užsiėmė drevine bitininkyste. Pasak V. Mažiulio, žodis *bitė* būdingas tik baltams²⁸. Pripažįstama, kad baltų visuomenėje drevinė bitininkystė buvo svarbi. Tai atsispindi ir medaus duoklėje. Visgi baltams svarbiausia buvo žemdirbystė ir su ja glaudžiai susijusi gyvulininkystė. Drevinės bitininkystės kontekste pirmieji paminėti į rytus nuo Vyslos gyvenę prūsai. P. Orozijaus kronikos Wulfstano intarpe rašoma, kad „aisčių“ krašte yra daug medaus ir žuvies. Pažymima: „[...] ir valdovas, ir patys turtingiausi vyrai geria kumelių pieną, o vargšai ir vergai – midų“²⁹. Taip pat akcentuojama, kad jie „[...] visai neverda alaus, bet čia yra pakankamai midaus“³⁰. Rolandas Kregždys spėja, kad Wulfstano minimas prūsų gebėjimas išsaugoti mirusįjį nepalaidotą 6 mėnesius sietinas su aisčių mumifikavimu medumi ir vašku – seniausiu mirusiojo kūno apvalymo ir išsaugojimu būdu. Žinome, kad jau Antikos laikais gaminti vaškiniai dievų stabai, daryti mirusiųjų veido atspaudai³¹.

Drevinės bitininkystės pėdsakų archeologinėje medžiagoje išliko labai mažai³². Tačiau kai kurie archeologai spėja, kad baltai medų drevėse galėjo kopinėti jau akmens amžiuje (jis datuojamas apie 3500–1500 m. pr. Kr.). Teigiama, kad bitininkystė buvo „[...] daugiausia drevinė. Šalia jos galėjo egzistuoti kitos bitininkystės formos“. Remiamasi germanų genčių analogija – išskaptuotais mediniais aviliais³³. Tačiau bitininkystės tradicijos smarkiai

skyrėsi. Teigiama, kad baltų gentyse medžioklinę bitininkystę drevinė pakeitė IX–XI a. Tačiau archeologiniuose tyrimuose pernelyg optimistiškai teigiama, kad jau tuomet „[...] žmogus, apsirūpinęs medumi, bičių nebesunaikindavo, dalį medaus palikdavo joms maitintis“. Nežinome, ar tuomet jau tikrai buvo paplitęs dreminių medžių viršūnių nupjovimas³⁴. Dar XVI a. daugelyje kraštų medkopio metu bitės būdavo išžudomos ar pražūdavo. Tai liudija amžininkai, atskleidžia istorinių tyrimų rezultatai (plačiau žr. žemiau). O drevinio medžio viršūnės nupjovimas irgi buvo paplitęs ne visur ir ne visada. Taigi svarbu yra išmanyti bitininkystės istoriją.

Vėlyvojo akmens amžiaus paminkluose pasitaiko specialių įrankių medui kopinėti, o bronzos amžiaus paminkluose, daugiausia I tūkst. pr. Kr. Rytų Lietuvos piliakalniuose, – molinių liejimo formų, pagamintų pagal vaško modelius. Plačiausiai paplitusios buvo vienkartinės liejimo, gamintos pagal būsimo dirbinio vaško modelį. Norint iš tokios formos išimti joje nulieta žalvarinį gaminį, ji būdavo sudaužoma. Todėl piliakalniuose randama tik nedidelių molinių vamzdelių – formų – liekanų³⁵. Tačiau neaišku, ar minimas archeologiniuose radiniuose identifikuotas medus bei vaškas buvo medžioklinės (pvz., ažuolų, pušų, gluosnių, karklų, klevų, liepų ir kt. medžių uoksuose gyvenusių bičių šeimų) ar drevinės bitininkystės produktas. Dar iki XX a. pradžios kai kuriose Pietų, Centrinės bei Rytų Europos vietovėse išlikusios medžioklinės bitininkystės tyrimai atskleidžia, kad bitės būdavo aptinkamos pagal jų kūnelius ant žemės, kiaunių ar medžių pėdsakus, bičių skridimo iš medingųjų augalų plotų kryptį. Medus išimamas ankstyvą pavasarį, kuomet bitės dėl šalčio negalia. Jų lizdams identifikuoti buvo naudojami įvairūs jaukai: kaitintas vaškas, samanos su žmogaus šlapimu ir kt. Bitės medžiotos įvairiomis gaudyklėmis. Kopinėjant medų dažniausiai naudoti dūmai, kurie buvo išgaunami deginant įvairias augalines ar gyvūnines substancijas. Bitės galėjo būti sunaikinamos jas išdeginant arba smarkiai aprūkant tabaku ar siera. Esant galimybei, rastos drevės su bitėmis būdavo išpjauamos ir gabenamos į namus³⁶.

Įvairiose teritorijose buvo rasta senųjų dreminių medžių ar dreminių (kaladinių) avilių, pavyzdžiui, Orenburge, Šiaurės Rytų Saksonijoje. Pirmoji kaladė (aukštis – 100 cm, skersmuo – 31–44 cm) datuojama 100–200 m. Antroji, rasta toje pačioje teritorijoje, datuojama 400–500 m. Abi panašių matmenų, tik su dviem plautais, abi su pritvirtintais mediniais dangčiais, gluosnio šakelių rėmais bei koriais ant jų. X a. datuojama drevė (kaladinis avilys). 1901 m. Oderio upėje (lenk. *Odra*, žr. žemiau) buvo rastas 5 metrų ilgio drevinis ažuolas³⁷.

³⁴ *Ibid.*, p. 343.

³⁵ *Eksperimentinė archeologija, t. 1 Lietuvos materialaus paveldo rekonstrukcija*, sud. D. Luchtanienė, Vilnius, 2017; Luchtanas A., „Žalvario apdirbimas ankstyvuosiuose Rytų Lietuvos piliakalniuose“, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1981, t. 2, p. 517.

³⁶ Plg. Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 62–70.

³⁷ Mazak S., „Barc odrzańska ma około 2055 lat“, *Pszczelarz Polski*, 1975, Nr. 11, p. 18–20; Pastwiński R. „Barc odrzańska młodsza?“, *Pszczelarstwo*, 1985, Nr. 3, p. 17.

²⁶ Grund M., *Spuren hochmittelalterlicher Zeidler im Thüringer Schiefergebirge um Saalfeld*, <https://bienen.hypothesen.org/723>, žiūrėta 2023 12 12.

²⁷ Husberg E., *Honung, vax och mjöd: biodlingen i Sverige under medeltid och 1500-tal*, Gothenburg, 1994, p. 15–19.

²⁸ Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius, 1988, t. 1, p. 147.

²⁹ Citata lietuvių k. pagal: Kregždys R., „Baltų metempsichozė: velionio išlydėjimo papročio, aprašyto P. Orozijaus kronikos Wulfstano intarpe ir „Sūduvių knygelėje“, verifikavimo klausimu“, *Res Humanitariae*, 2011, t. 10, p. 86.

³⁰ Citata lietuvių k. pagal: Kregždys R., „Baltų metempsichozė...“, p. 86; Nowosad W., „Bartnictwo na Pomorzu Nadwiślańskim w okresie staropolskim, Szelągowska, Grażyna, Nowosad, Wiesław“, *Święta pszczoła, rzecz o pszczelarzeniu. Komentarz wystawy*, Toruń, 2006, p. 47. Citata pagal: *Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów słowiańszczyzny*, wyd. G. Łabuda, Warszawa, 1961, p. 85–86.

³¹ Kregždys R., „Baltų metempsichozė...“, p. 81–86; Смирнов Ю., *Лабиринт: Морфология преднамеренного погребения. Исследование, тексты, словарь*, Москва, 1997, p. 55–63, 190–198.

³² *Lietuvos istorija, t. 2. Geležies amžius*, red. G. Zabiela, Vilnius, 2007, p. 343; Звяруга Я. Г., Каробушкіна Т. М., Лысенка П. Ф., Штыхаў Г. В., навук. рэд. П. Ф. Лысенка, *Археалогія Беларусі, т. 3. Сярэднявяковы перыяд (IX–XIII стст.)*, Мінск, 2000, p. 165.

³³ *Lietuvos istorija, t. 2 Geležies amžius*, p. 218.

Neseniai pietinėje Lenkijoje, Pakarpatės vaivadijoje (*województwo podkarpackie*), buvo aptiktas dar ankstyvesnis, apie 680 m. nustojęs augti (taigi nuvirtęs), medis su dreve. Jis saugomas Drevinės kultūros muziejuje (*Muzeum Kultury Bartniczej*) Augustave.

Drevė. Ažuolas. I. VII a. Pakarpatė.
Muzeum Kultury Bartniczej, Augustavas.

Drevė. Ažuolas. II. VII a. Pakarpatė.
Muzeum Kultury Bartniczej, Augustavas.

Vaško fragmentų rasta atliekant kasinėjimus Polocke, Minske, Vitebske ir Breste. Polocko rajono kaimiškų vietovių X–XI a. pr. ir Taločino rajono pilkapių XI–XII a. pr. kultūriniuose sluoksniuose aptikta metalinių peilių koriams išpjauti. Tačiau tam galėjo būti naudojami ir paprasti, universalūs peiliai³⁸.

Taigi drevinė bitininkystė rusėnų, būsimose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK), teritorijose buvo svarbi ūkio šaka³⁹. Nepaisant to, Aukštutinio Panemunio regione archeologinių IX–XIII a. tyrimų metu kol kas nepavyko rasti jokių drevinės bitininkystės pėdsakų⁴⁰. Tačiau tai nereiškia, kad ji minėtame regione neegzistavo.

³⁸ Калядзінскі Л. У., „Лясныя промыслы ў гарадах Беларусі XII–XVII стст. (паводле археалагічных і пісьмовых даных)“, *Вестник Полоцкого государственного университета: научно-теоретический журнал*, 2023, № 1, p. 10; *Археалогія Беларусі, т. 3. Сярэднявяковы перыяд (IX–XIII стст.)*, навук. рэд. П. Ф. Лысенка, Мінск, 2000, p. 165.

³⁹ Звяруга Я. Г., Каробушкіна Т. М., Лысенка П. Ф., Штыхаў Г. В., навук. рэд. П. Ф. Лысенка, *Археалогія Беларусі, т. 3. Сярэднявяковы перыяд (IX–XIII стст.)*, p. 248.

⁴⁰ Зверуго Я. Г., *Верхнее Понеманье в IX–XIII вв.*, Минск, 1989, p. 119.

2. Istoriografija ir šaltiniai

Drevinei bitininkystei skirta istoriografija yra sudėtinė tarpdalykinės bitininkystės tyrimų krypties dalis. Jos ištakos siekia jau XVIII a. 8 dešimtmetį. XVIII–XIX a. autorių darbai kartu yra ir istoriografija, ir šaltinis. Ši literatūra pasiskirsto pagal kraštus (nacionalines istoriografijas), problematiką – chronologiją, teritoriją, tematiką bei mokslo kryptis (archeologiją, istoriją, etnologiją, kalbotyrą, zoologiją, miškotyrą ir kt.). Šioje apžvalgoje bus aptarti tik svarbiausi veikalai ir šaltiniai. Daugelis kitų nurodomi konkrečiose šio leidinio dalyse.

Titulinis lapas. Schirach A. G., *Wald Bienenzucht*, Breslau, 1774.

Atskiro veikalo, skirto pasaulinės drevinės bitininkystės istorijai, nėra. Vienas pirmųjų veikalų apie drevinę bitininkystę buvo parašytas lužitėnų-sorbu Aukštutinėje Silezijoje pastoriaus, garsaus bitininko, tyrinėtojo Adamo Gottlobo Schiracho (Hadam Bohuchwał Śērach, 1724–1773) – tai 1774 m. išleistas veikalas apie miškinę bitininkystę pavadinimu „Wald Bienenzucht“. Jis paremtas jo paties lauko tyrimais ir literatūra. Autoriui pavyko aprašyti drevinę bitininkystę, kuri XVIII a. paskutiniame ketvirtyje jau buvo baigianti išnykti, o 1805 m. uždrausta. A. G. Schirachas paskelbė ir ikonografinės medžiagos⁴¹. Būtent juo rėmėsi daugelis XVIII a. ir vėlesnių vokiečių ir kitų autorių, rašiusių apie drevinę bitininkystę⁴².

Žinomas miškininkystės istorikas Adamas Friedrichas Schwappachas (1851–1932) paskleidė požiūrį, kad germanai nuo seno bites laikė prie namų ir niekuomet miškuose. Garsus bitininkystės tyrėjas Ludwigas Armbrusteris (1886–1973) jam pritarė. Pasak jo, drevinė bitininkystė žymėjo vakarines slavų ribas – į rytus nuo jos buvo vystoma miškinė (drevinė), o į vakarus – naminė bitininkystė. Naujausiuose čekų bitininkystės istorijos tyrimuose pažymima, kad tai schematiškas požiūris. Drevinė ir naminė bitininkystė (avilinė) buvo kultivuojamos visoje Centrinėje Europoje. Čekijos karalystėje vėliausiai nuo IX a. drevinė bitininkystė vystyta Slovakijoje, Rumunijoje, ypač Karpatų kalnuose. Slavų gyventa ir „vokiškuose“ regionuose. Jie irgi užsiėmė drevine bitininkyste⁴³.

Fundamentaliuose Evos Crane (1912–2007) bitininkystės istorijos veikuose daug dėmesio skirta medžioklinei ir drevinei bitininkystei. Šios išskiliausios bitininkystės istorijos tyrinėtojos darbai teikia daugybę susistemintų tarpdalykinių kontekstinių duomenų atskirų regionų (šalių) ir laikotarpių drevinės bitininkystės istorijos tyrimams. Ji daug dėmesio skyrė tradicinei bitininkystei. Pritarė L. Armbrusteriui dėl drevinės bitininkystės paplitimo ribų. Pasak tyrinėtojos, ji buvo kultivuojama į šiaurės rytus iki pat Uralo nuo jo nubrėžtos ribos, o vėliau pakeista rąstiniais (t. y. kaladiniais) aviliais. Pietvakariuose plėtota naminė bitininkystė su pintiniais (šiaudininiais) aviliais. Autorės teigimu, drevinė bitininkystė, matyt, atsirado Volgos upės vidurupyje ir prie žemutinės Kamos santakos, šalia Kazanės gyvenusių finougrių čeremisų totorių gentyse. Jie iki XX a. pradžios naudojo geinį, kirto drevinius medžius ir dengė jų viršūnes, žymėjo medžius nuosavybiniais ženklais. Nuo XIII a. taip

pat kėlė kaladinius avilius į medžius. Pasak E. Crane, iš čia drevinė bitininkystė paplito kitose Europos teritorijose – iki Uralo ir Baltijos jūros, iki vakarų slavų, o per juos – iki germanų⁴⁴.

Drevinės bitininkystės paplitimas Europoje. Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, New York, 1999, p. 128 (pagal L. Armbruster).

E. Crane pažymi, kad drevinei bitininkystei palankios sąlygos (nektaro bitėms gausa) tuo pačiu metu egzistavo ir Baltijos regiono spygliuočių miškuose, kur drevės darytos pušyse ir kėniuose⁴⁵. Ji apibūdino ir Lietuvos drevinę bitininkystę. Deja, nežinojo apie lietuvių autorių tyrimus, tad rėmėsi tik 1925 m. H. Klose'ės studija. E. Crane teigė, kad drevinė bitininkystė Lietuvoje buvo panaši į Lenkijos bei Rusijos⁴⁶. Tyrinėdama bitininkystės istoriją, ji apkelavo net 60 šalių⁴⁷.

Bitininkystės istorikė Eva Crane (1912–2007). Viešojo prieiga: <https://evacrane.weebly.com/>

Lietuvos drevinės bitininkystės atveju svarbūs net kelių šalių – Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos, Vokietijos, Ukrainos, Rusijos, Latvijos, Estijos, Suomijos – autorių darbai. Nurodysime tik kai kuriuos.

Lietuvos bitininkystės istoriografija (su nedaug išimčių) apima „etnografinės Lietuvos“ teritoriją ir nesiekia nuodugnai ištirti, tarkime, kokios nors LDK laikų tematikos, nepaisant XX a. valstybinių sienų. Sovietmečiu faktiškai nebuvo galimybių nagrinėti didesnių dre-

⁴¹ Schirach A. G., *Wald Bienenzucht*, Breslau, 1774. Apie jį plačiau žr.: Šotolová M., Přidal A., „Adam Gottlob Schirach and his contribution to the history of *brtnictví* / beekeeping“, *Opera Historica*, 2024, 2 d., p. 262–292; Drozdak A., „Apian theology of Adam Gottlob Schirach“, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 2021, t. 54, Nr. 2, p. 178–187.

⁴² Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 134.

⁴³ Šotolová M., Přidal A., „Adam Gottlob Schirach and his contribution to the history of *brtnictví* / beekeeping“, p. 265–266; Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 134–135; Armbruster L., „Ueber Slaven mit und ohne Waldbienenzucht. Klassische Bienenzuchtgebiete im Lichte der historischen Betriebslehre und Völkerkunde“, *Archiv für Bienenkunde*, 1931, t. 12, p. 36.

⁴⁴ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 127–128; Šotolová M., Přidal A., Gottlob A., „Schirach and his contribution to the history of *brtnictví* / beekeeping“, p. 266. Taip pat žr.: Armbruster L., „Ueber Slaven mit und ohne Waldbienenzucht. Klassische Bienenzuchtgebiete im Lichte der historischen Betriebslehre und Völkerkunde“, p. 19–36.

⁴⁵ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 127.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 44–45, 116–136.

⁴⁷ Beje, 2000 m. rugpjūtį žymioji autorė Lietuvos žemės ūkio akademijoje skaitė paskaitą „The world's beekeeping, past and present“ (<https://www.evacranetrust.org/en/page/publication-index>).

vinės bitininkystės regionų. Ryškus politizuotas naratyvas archeologiniams, etnologiniams ir istoriniams tyrimams padarė nemažai neigiamos įtakos. Tokia nuostata diegė neistorišką požiūrį į praeitį. Tik praėjus keliems dešimtmečiams radosi darbų, kuriuose kultūros istorija nagrinėjama atsižvelgiant į realų įvairių kultūros reiškinių paplitimą, įvertinant jų regioninius bei etninius ypatumus. Viena tokių – etnologo Jono Mardosos monografija⁴⁸. Šios krypties tyrimus XX a. 8 dešimtmetyje bandė atlikti ir kita įžymi lietuvių etnologė Angelė Vyšniauskaitė (1919–2006). Ji ieškojo lietuvių ir baltarusių valstiečių materialinės ir dvasinės kultūros paralelių ūkinės veiklos srityse (gyvulininkystėje, linininkystėje ir kt.), tačiau labiausiai ją domino lietuvių gyvenimas. Iš tuometės Rytų ir Pietryčių Baltarusijos tyrinėtojų Lietuvoje darbavosi etnografė istorikė Lidiya Molčanova (1921–2011). Deja, moksliniuose darbuose jos ekspedicijų rezultatų panaudota mažai. Bitininkystės jie neapėmė⁴⁹.

Gan uždaras požiūris į Lietuvos bitininkystės istoriją atsispindi ir žymaus etnologo Vacio Miliaus sudarytoje dvitomėje „Lietuvių etnologijos bibliografijoje“. Joje užfiksuotos nuo XVII a. iki 2002 m. pasirodžiusios su bitininkyste susijusios publikacijos. Tačiau leidinyje neatsirado vietos lenkų (nurodytos tik Marios Znamierowskos-Prüfferowos, Tadeuszo Kuleszos publikacijos), baltarusių, ukrainiečių ir kitų šalių mokslininkų darbams. Paminėtas 1925 m. H. Klose'ės tyrimas. Apsiribota keliomis XIX a. rusų autorių publikacijomis, pradedant K. Gukovskiu⁵⁰. V. Milius neabejotinai žinojo apie darbus bitininkystės tematika, nemažai jų ir turėjo⁵¹. Juolab kad buvo rašęs apie geinį⁵².

Vertingos gamtininko Tado Ivanausko publikacijos, pradėtos skelbti XX a. 3–5 deš. Jose autentiškai aptariama vėlyvoji Musteikos ir kitų Dzūkijos vietovių drevinė bitininkystė. Tačiau autoriaus teiginys, kad drevine bitininkyste lietuviai užsiėmė labiau nei baltarusiai, buvo netikslus⁵³.

Išsamesni ir autentiškesni yra marcinkoniškio kunigo, žymaus Vilnijos lietuvių veikėjo Vlado Jezukevičiaus (1886–1959) atsiminimuose pateikti drevinės bitininkystės (bartininkystės) aprašymai. Jis buvo baigęs Marcinkonių pradinę mokyklą, kurį laiką klebonavo Gervėčiuose. Atsiminimus rašė XX a. 5–6 deš., jau klebonaudamas Stakliškėse. Čia eiti tarnystę pradėjo 1925 m.

V. Jezukevičiaus atsiminimuose atsispindi ir unikalios vaikiškos paties autoriaus drevinės bitininkystės patirtys. Jo senelis Vincas Jezukevičius, pravarde Sandziulis, buvo turtingas Marcinkonių kaimo ūkininkas, ilgai rinktas Marcinkonių kaimo apylinkės taikos teisėju (bendruomenės seniūnu?) ir užsiėmęs drevine bitininkyste. Pasak V. Jezukevičiaus, „buvo vienas iš geriausių bartininkų – bitininkų“. Bites jis perdavė jauniausiam sūnui Jonui, šis į drevinę bitininkystę įtraukė ir savo vyriausiąjį sūnų, būsimą dvasininką⁵⁴. Būtent V. Jezukevičiaus minimoje knygoje pateikta etnografinė informacija dažniau naudojama regresiskai, t. y. šiais duomenimis remiamasi ir tyrinėjant ankstesnę drevinės bitininkystės epochą. Abi šios publikacijos gali būti priskiriamos ir prie spausdintų drevinės bitininkystės istorijos šaltinių.

Lietuvos bitininkystės istorijos etnologinių ir mitologinių tyrimų pradžia – vertinga XX a. 4 dešimtmetį publikuota etnologo Juozo Baldausko enciklopedinė bitininkystės studija⁵⁵. XX a. 7–9 deš. pasirodė I. Butkevičiaus, A. J. Greimo ir P. Dundulienės publikacijų⁵⁶. Tačiau istorikas E. Savišcevas pagrįstai klausia: „[...] suaugtos ištisos teorijos apie pagoniškų dievų (Austėjos), žmonių (besidalijančių su bitėmis medumi) ir bičių (audžiančių medaus korius) būties harmoningą susipynimą. Bet kas šioje etnografinėje poezijoje yra istoriška?“⁵⁷

Didžiausias veikalas, skirtas apskritai bitininkystės istorijai, yra 1995 m. išleista etnologės Lauros Piškinaitės-Kazlauskienės monografija⁵⁸. Aptardama visą Lietuvos bitininkystės istoriją, autorė daugiausia dėmesio skyrė XIX–XX a. Šia tematika ji paskelbė ir daugybę straipsnių – jie apibendrinti monografijoje. L. Piškinaitės-Kazlauskienės knyga – svariausia bitininkystės istorijos sintezė Lietuvoje, faktiškai pretenduojanti į tarpdalykinį žanrą.

Bitininkystės tyrėja etnologė
Laura Piškinaitė-Kazlauskienė (1952–2001).
Viešojo prieiga: https://lt.lt/pdf/seredzius/etnine_zvejyba.pdf

⁴⁸ Plačiau žr.: Mardosa J., *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje*, Vilnius, 2009.

⁴⁹ Paukštytė-Šaknienė R., „Lietuviškumo paieškos: Angelės Vyšniauskaitės etnografinis tyrimas vakarų Gudijoje“, *Etnografija*, 2020, t. 28 (2018), p. 31, 38.

⁵⁰ Milius V., *Lietuvių etnologijos bibliografija*, Vilnius, 2001, p. 204–207; Milius V., *Lietuvių etnologijos bibliografija 1997–2002*, Vilnius, 2005, p. 71, 133.

⁵¹ P.vz., V. Milius turėjo T. Siudowskos-Myzykowsos monografiją (Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, Wrocław, 1960). Egzempliorius su V. Miliaus įrašu saugomas VUB, šifras VM3824.

⁵² Milius V., „Geinys“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2004, t. 6, p. 482.

⁵³ Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“ [Recenzija], *Švietimo darbas*, 1927, Nr. 8, p. 780; Ivanauskas T., „Dravės Gudų girioje“, *Mūsų girios*, 1943, Nr. 11–12, p. 52–58; Ivanauskas T., *Gamtininko užrašai. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas*, Vilnius, 1982, p. 119–124 (ankstesni leidimai publikuoti 1955 ir 1974 m.).

⁵⁴ Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, sud. R. Ratkevičienė, M. Bloznelis, Vilnius, 2018.

⁵⁵ Baldauskas J., „Bitininkystės Lietuvos praeityje“, *Lietuviškoji Enciklopedija*, Kaunas, t. 3, skiltys 1284–1290, 1935.

⁵⁶ Butkevičius I., „Bitininkystė“, *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 6–20; Butkevičius I., „Kodėl arklio kaukolė kabinama sodybose prie bitynų“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1964, Nr. 2, p. 37; Greimas A. J., *Tautos atminties beiškant. Apie dievus ir žmones*, Čikaga, 1979; Dundulienė P., *Lietuvių etnografija*, Vilnius, 1982, p. 65–74; Dundulienė P., *Lietuvių etnologija*, Vilnius, 1991, p. 56–64.

⁵⁷ Savišcevas E., „Bičiuliai ir bičiulystė: apie bičių ir žmonių sugyvenimą XV–XVI a.“, <https://www.ldkistorija.lt/biciuliai-ir-biciulyste-apie-biciu-ir-zmoniu-sugyvenima-xv-xvi-a/>.

⁵⁸ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius, 1995.

Vis dėlto šioje monografijoje daugiausia dėmesio skirta etnografijai ir agronomijai. Mažokai naudotasi kaimyninių kraštų tyrimais, jau nekalbant apie tolimesnius regionus. Šiame reikšmingame veikale pasitaiko netikslumų ir spragų. Pavyzdžiui, neatskleistas drevinės ir kaladinės bitininkysčių santykis, jos, neatsižvelgiant į istorinius faktus, priešpriešinamos. Stokojama kontekstualumo, neatsižvelgiama į tai, kad bitininkystės regionai peržengia valstybines sienas. Bitininkystės Lietuvoje istorija neretai nagrinėjama kaip „savyje izoliuotas daiktas“.

Šią monografiją pratęsia ir papildo 2019 m. išleista folkloristės Daivos Vaitkevičienės monografija. Joje daugiausia nagrinėjama bitininkystės produkcija, ypač midus. Knygoje pateikta visapusiška senųjų gėrimų ir apeigų analizė. Tačiau, kaip ir ankstesniame L. Piškinaitės-Kazlauskienės tyrime, lieka neaišku, kiek įvairūs baltų gentims priskiriami senosios bitininkystės papročiai yra autentiški, o kiek atspindi XIX a. II p. – XX a. pr. jau naminės bitininkystės pagrindus susiklosčiusius papročius. Tyrime plėtojami ir kai kurie kontroversiški ankstesnių baltarusių ir lietuvių autorių konceptai, kurių pagrindimo istoriniuose šaltiniuose mums rasti, deja, nepavyko (žr. žemiau apie drevininkų brolijas LDK miestuose bei bičiulystės paprotį)⁵⁹.

Istorinių drevinės bitininkystės tyrimų yra vos keli. Tarpukariu Lietuvos ūkio istorijos kontekste seniausiąją bitininkystę domėjosi istorikas Zenonas Ivinskis, tačiau publikacijų nepaskelbė. Pirmasis LDK drevinei bitininkystei skirtas tyrimas pasirodė tik 1964 m. Tai puiki, nors daugiausia spausdintais šaltiniais paremta, E. Paulėkienės studija⁶⁰. Iki šiol ji yra vienintelis lietuvių istoriografijoje istoriniu, sintetiniu metodu grįstas drevinės bitininkystės LDK tyrimas. Naujų duomenų apie drevininkų ženklus atrado Tomas Čelkis, tyrinėjantis žemių riboženklis. Jis paskelbė ir informatyvią mokslo populiarinimo publikaciją⁶¹.

Nepaisant pavienių entuziastų kvietimų saugoti drevėtus medžius (uoksus ir dirbtines dreves)⁶², tik XX a. 9 dešimtmečio pradžioje didesnio tyrinėtojų dėmesio sulaukė Pietryčių Lietuvos drevinės bitininkystės paveldas – drevės. To ėmėsi Vilniaus inžinerinio statybos instituto mokslininkai-architektai.

1980 m. vasarą buvo surengta ekspedicija Marcinkonių, Musteikos, Darželių (išskyrus pietvakarinį miškų masivą), Mančiagirės (išskyrus šiaurinę miškų dalį prie Ūlos upės), Puvočių girininkijose ir Čepkelių rezervato teritorijoje.

⁵⁹ Vaitkevičienė D., Žydinti taurė: baltų gėrimai ir apeigos, Vilnius, 2019.

⁶⁰ Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė feodalinės Lietuvos ūkyje“, *Iš Lietuvių kultūros istorijos*, t. 4. Vilnius, 1964, p. 97–108.

⁶¹ Čelkis T., „Kirviu ir kalnu: nekilmingųjų ženklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, sud. A. Dubonis, 2018, t. 6, p. 309–332. Taip pat žr. mokslo populiarinimo straipsnį: Čelkis T., „Drevinė bitininkystė LDK“, *Illustruoti istorija*, 2019, Nr. 9, p. 54–57.

⁶² Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, p. 780; Abeciūnas A., „Saugokime drevėtus medžius“, *Raudonoji vėliava*, 1973 08 29, Nr. 45, p. 2.

Buvo inventorizuota 81 proc. rastų drevių, atlikti jų matavimai (su situacijos planais, drevių aplinkos ir medžių piešiniais), parengtos drevių inventorizacijos kortelės, padarytos 31 proc. inventorizuotų drevių nuotraukos, užrašyti vietos žmonių prisiminimai, atlikti drevių amžiaus skaičiavimai⁶³. Tyrimų rezultatai paskelbti urbanistų Kazio Šešelgio ir Mečislovo Urbelio publikacijose⁶⁴. Išliko ir ekspedicijos medžiaga, ji panaudota šiame tyrime (žr. žemiau).

Drevėta pušis Gudų girioje. 1976 m. Varėnos rajonas. Iš serijos „Ar išsaugosime?“. Fot. Julius Vaicekauskas. Viešojo prieiga: <https://www.limis.lt/valuables/e/365036708/529102940?searchId=28981099>

Deja, daugiau panašių ekspedicijų nei šioje teritorijoje, nei kituose Lietuvos regionuose nebuvo surengta. Nepaisant minėtų ekspedicijų, daugelio didelę istorinę ir kultūrinę vertę turinčių drevininių medžių apsauga netgi Pietryčių Lietuvoje ir toliau liko nepakankama. Kaip rašė musteikiškis Vincas Gaidys, buvo „[...] nemažai išlikusių pusiau sveikų, žaliomis šakomis dravinių pušų“, tačiau drevėse apsigyvenusios bitės pražūdavo per rudeninį liūtį, mat pušų

viršūnės likdavo neapsaugotos. Tam tereikėjo „[...] cinkuotos skardos arba storos lentos gabalu uždengti dravės viršų, kad vanduo nepakliūtų į medžio vidurį“. Kai kurios drevės buvo apsaugotos užraktais⁶⁵.

Vertingų, daugiausia kaladinei bitininkystei skirtų publikacijų galima rasti lokaliuose monografijose bei kraštotyros leidiniuose. Nemažai senajai bitinin-

⁶³ Šešelgis K., „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, *Kraštotyra*, 1987, Kn. 21, p. 67. Apie ekspediciją žr.: Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, p. 9–10.

⁶⁴ Šešelgis K., „Saugokime dreves“, *Mūsų gamta*, 1982, Nr. 5, p. 6–7; Šešelgis K., Urbelis M., „Senoji drevinė bitininkystė Čepkelių rezervate ir jo apylinkėse“, *Čepkelių rezervatas*, Vilnius, 1984, p. 114–119; Šešelgis K., „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, p. 63–71.

⁶⁵ Šešelgis K., „Saugokime dreves“, p. 6–7; Balevičius K., „Ar išsaugosim drevėta pušį“, *Komjau-nimo tiesa*, 1985 10 17; Gaidys V., *Musteikos pasaulis*, Vilnius, 2002, p. 44–45.

kystei skirtų publikacijų yra parengęs muziejininkas, kraštotyrininkas Juozas Petrulis (1904–1975), kurio tekstai publikuoti įvairiose konkrečiai vietovei skirtose monografijose. Jie parašyti remiantis kraštotyros ekspedicijų ataskaitomis⁶⁶.

Bitininkystės tyrėjas kraštotyrininkas
J. Petrulis (1904–1975).
Viešojo prieiga: <https://lad.lt/petrulisjuozas/>

J. Petrulis savo tekstuose nebando įvairių vietovių gyventojų pasakojimų apie senąją bitininkystę verifikuoti remdamasis istoriniais šaltiniais. Todėl pateikiamą informaciją reikia skaityti kritiškai. Pavyzdžiui, kai kurie respondentai teigė, kad medkopis vykdavo sekmadienį. Atkreipiamas dėmesys, kad toks paprotys stebina, nes Bažnyčia dirbti sekmadienį draudė. D. Vaitkevičienė pagrįstai spėja:

„[...] sekmadienio parinkimas bičkopiui rodo jį traktuotą labiau kaip šventę, o ne kaip darbą“⁶⁷. Reikėtų pridėti, kad tai liudija, jog su senove, kai drevinė bitininkystė buvo rimtas verslas, ne šiaip papildomas ar laisvalaikio užsiėmimas, šis paprotys neturi nieko bendro. Vėlesni autoriai, pernelyg pasitikėję J. Petrulio perteiktais nereflektuotais pasakojimais, padarė keisčiausių, netgi visiškai su istorine realybe prasilenkiančių išvadų (plg. žemiau semiotiko A. J. Greimo bičiulystės, kaip Lietuvos valstybės pagrindo, koncepciją).

Apie drevinę bitininkystę Lietuvoje daugiausia paskelbta mokslo populiarinimo publikacijų. Tarp jų ir nemažos apimties tekstų. Jos skirtos paskutiniam Zervynų kaimo (Varėnos kraštas) drevininkui Kaziui Vilkiniui (1889–1977), Margionių kaimo drevėms ir kitiems klausimams⁶⁸. Tokiose publikacijose yra

⁶⁶ Petrulis J., „Bitininkystė Varėnos rajone“, *Merkinė*, 1970, Vilnius, 153–164; Petrulis J., „Bitininkystė“, *Dubingiai*, Vilnius, 1971, p. 133–139; Petrulis J., „Bitininkystė“, *Gervėčiai*, Vilnius, 1989, p. 104–107. Taip pat žr.: Čerbulėnas K., „Bitininkystė Onušio apylinkėse (Trakų raj.)“, *Kraštotyra*, 1970, p. 160–161. Įdomios asmenybės J. Petrulio – tolstojininko (už atsisakymą tarnauti kariuomenėje 1926–1933 m. buvo kalinamas), žydų gelbėtojo Holokausto metu, esperantininko, vegetaro – palikimas saugomas LNMMB (f. 127). Čia randame ir detalesnius 1947–1970 m. kraštotyrinių ekspedicijų užrašus, apimančius ir drevinės bitininkystės aprašymus. Didesnių skirtumų tarp publikuotų ir rankraštinų tekstų nėra, plg. LNMMB, f. 127–105, 107, 112.

⁶⁷ Vaitkevičienė D., *Žydyti taurė. Baltų gėrimai ir apeigos*, p. 221.

⁶⁸ Nurodysime tik kai kurias iš daugelio: Juodakis V., „Paskutinis bartininkas“, *Švyturys*, 1967, Nr. 12; Grudzinskas L., „Gudų girios bartininkai“, *Lietuvos pionierius*, 1969 09 20; Grudzinskas G., „Senosios girios bitininkai“, *Komjaunimo tiesa*, 1967 08 12; Jonaitis A., „Bitininkystė ir jos didžiulė nauda“, *Keleivis*, 1975 03 18, Nr. 11, p. 4; Karčiauskas S., „Iš drevių medus varvėjo“, *Mūsų gamta*, 1977, Nr. 7; Balevičius K., „Ar išsaugosim drevėtą pušį“, *Komjaunimo tiesa*, 1985 10 17; Gudavičius H., „Griūna senosios dravės“, *Šalcinis*, 1995, Nr. 17, p. 4–5; Vaicekuskas R., „Ką mena bičių drevės?“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1995, Nr. 2, p. 31; Norkūnas R., Pugačiauskienė V., *Drevinė bitininkystė iš kartos į kartą*, Marcinkonys [i.e. Merkinė, Varėnos r.], 2022, 97 p. (knyga 2022 m. taip pat išleista anglų k.); Pugačiauskienė V., Norkūnas R., Žukauskienė L., „Drevinė bitininkystė.

daug vertingų duomenų apie drevinės bitininkystės padėtį XIX a. II p. – XX a., jau pasibaigus jos epochai, o ankstesnio laikotarpio aprašymuose yra nemažai netikslų teiginių, pavyzdžiui, kad dreves paveldėdavo tik vyrai ir pan. „Perkelti“ XIX–XX a. situacijos į daug ankstesnį laikotarpį negalima, nes tai daugeliu aspektų skirtingos drevinės bitininkystės, netgi technologiškai (pvz., LDK laikais nenaudotos dūminės). Senieji drevininkai daugiausia užsiimdavo didelių kiekių „žalio“ (t. y. šviežio, su koriais) medaus (len. *miód prasny, prze-sny*, rus. *мед пресный*)⁶⁹ gamyba.

Mažiau naudingi tyrimui buvo didelės apimties Lietuvos miškininkystės istorijos darbai. Juose, remiantis gerai žinomais šaltiniais, nagrinėjami įvairūs daugiausia XIX–XX a. miškų istorijos duomenys. Apie drevinę bitininkystę rašoma nedaug, dominuoja žinomi faktai, dažni ir netikslūs teiginiai⁷⁰.

Senajai Dainavos krašto istorijai Pietryčių Lietuvoje irgi skirta nemažai publikacijų. Iš keliolikos kaimų tyrimų išskirtini K. Šešelgio, M. Urbelio ir D. Puodziukienės, susiję su Musteikos kaimu. Juose atsispindi ir senoji kitų krašto kaimų istorija⁷¹. Istoriniu atžvilgiu vertingas Antano Tylos (1929–2018) tyrimas apie senąją Zervynų kaimą, kuriame taip pat nagrinėjama kaimyninių kaimų istorija⁷². Dėmesio vertas ir po kelerių metų paskelbtas urbanisto M. Urbelio tyrimas⁷³.

Iš neskelbtų tyrimų vertingos kiek vėliau (1981 m.) Paminklų konservavimo instituto istoriko Algirdo Baliulio kultūros paminklų sąvadui parengtos kai kurių Varėnos rajono kaimų istorijos apybraižos. Jas aptarsime kiek plačiau. Remdamasis inventoriais, autorius nurodo, kad 1848 m. Dargužių kaime laikyti 32 bičių aviliai, jo žemės buvo nederlingos, smėlėtos. Dubininkų kaimo gyventojai vertėsi iš žemės ūkio, o ne miško. Jie, be lažo ėjimo, dar davė duoklę

Tradicijos raida ir pastangos ją išsaugoti“, *Gamtos vertybės saugomose teritorijose*, sud. ir red. D. Matulevičiūtė, [Vilnius], *Lututė*, 2021, p. 31–46. Drevininko R. Norkūno užrašytus duomenis apie dreves, drevininkus ir drevininkystę žr. žemiau.

⁶⁹ *Словарь русского языка XI–XVII*, Москва, 1975, t. 9, p. 53–55; 1994, t. 19, p. 49; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław etc., 1982, t. 14, p. 281.

⁷⁰ Pavyzdžiui, teigiama, kad drevės pradėtos daryti tik X–XII a., kad dreviniai medžiai buvo paveldimi tik vyrai, kad medžių nebuvo galima parduoti, kad drevininkai statydavo tiltus (painioja su prūsais bartais), kad XVIII a. drevinė bitininkystės neturėjo praktinės reikšmės ir t. t. Plg.: Isokas G., *Enciklopedinė miško knyga*, Vilnius, 2001, p. 38, 47, 55, 67–68, 93–94, 131–133, 179–180. Taip pat žr.: Brukas A., Mozgeris G., *Lietuvos didžiagirės*, Vilnius, 2024; Deltuvus R., Brukas A., Mankus R., *Sūduvos girios. Sūduvos girių ir miško ūkio istorinė apžvalga*, Vilnius, 2019; Brukas A., *Dainavos didžiagirė: legendos apie paskutines didžiagirės meškas*, <http://miskininkas.eu/dainavos-didziagire-legendos-apie-paskutines-didziagires-meskas/>; Brukas A., „Didžiagirė“, *Dienovidis*, 1998, Nr. 33, p. 11; *Lietuvos TSR miškų ūkis*, ats. red. L. Kairiūkštis, Vilnius, 1968; kt.

⁷¹ Taip pat žr.: Šešelgis K., *Lietuvių liaudies architektūros paminklai. Zervynų kaimas*, t. 1, Vilnius, 1974; Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai: monografija*, Vilnius, 1988; Urbelis M., „Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida“, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1979, t. 6, šas. 1, p. 81–96; *Kultūros paminklų enciklopedija*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 206–300 (čia kitų Varėnos rajonų kaimų tyrimai: Lynežerio, Marcinkonių, Zervynų ir kt.); Puodziukienė D., „Musteikos kaimas“, *Statyba ir architektūra*, 1990, Nr. 4, p. 20–21.

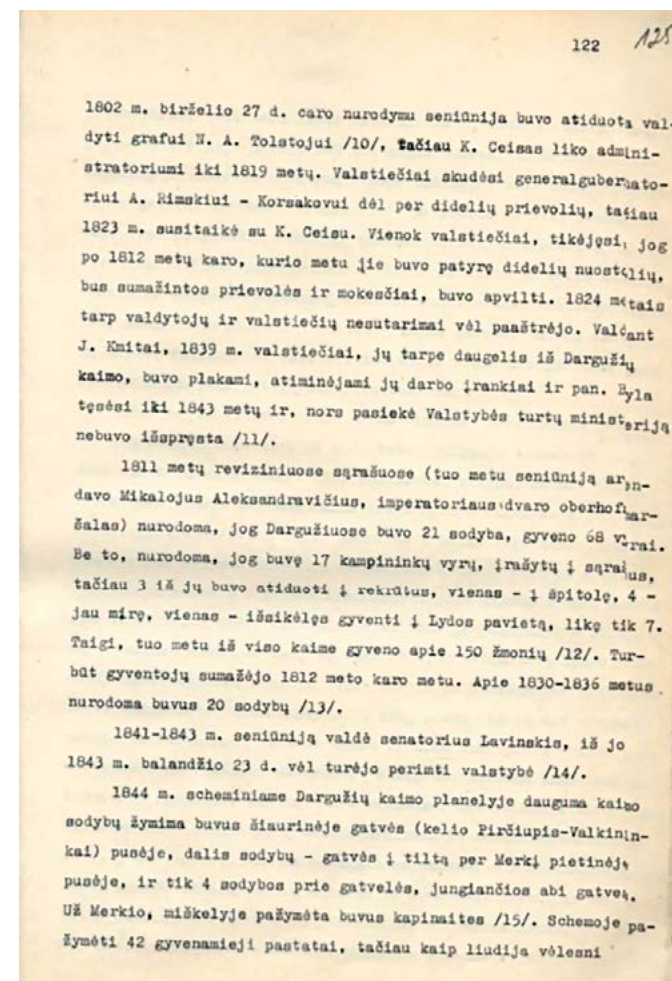
⁷² Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, *Zervynos*, Vilnius, 1964, p. 45–63.

⁷³ Urbelis M., *Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida*.

avižomis, šieniu, kiaušiniais, grybais ir kt. 1856 m. inventoriaus duomenimis, nors kaimo žemė irgi buvo prasta, smėlinga bei pelkėta (balos), iš 6 kaimo sodybų bitės laikytos tik vienoje (6 kelmai). Gyventojai buvo savavališkai užėmę nemažai valstybinio miško žemės, kuri jiems palikta dėl senaties. Išskirtus miškus ir išdirbus žemes, pirmieji gyventojai Latežerio kaime apsigyveno XIX a. pradžioje. Jie daugiausia vertėsi miško verslais, nes žemės ūkiui vystyti neužteko žemės. Lynežerio kaimas įsikūrė XVIII a. II pusėje. XVIII a. pabaigoje jame buvo 7 sodybos – Andriaus Avižinio (5 asmenys, 0,75 valako), Jono Badaro (8 asmenys, dirbo 1,25 valako) ir kt., kelios kaimininkų šeimos, veikė žydo karčema. Gyventojai laikė 17 bičių kelmų sodybose ir 3 dreves miške. 1850 m. bitės laikytos Vincento Radzevičiaus (4 kelmai), Antano Avižinio (8 kelmai), Petro Švedo (Čarneckio, 3 kelmai), Jono Vilkinio (Vilčinskio, 2 kelmai), Jokūbo Linkevičiaus (1 kelmas) sodybose – iš viso 18 kelmų. Nemažai pasiturinčių gyventojų bičių tuomet nelaikė (pavyzdžiui, Dementijus Badaras, 11 asmenų (iš jų 8 darbingi), 1 gyvenamasis namas, 3 ūkiniai pastatai, 2 arkliai, 3 jaučiai, 2 karvės, 7 avys, 3 kiaušės, 2,42 dešimtinės sodybos žemės, 65 dešimtinės ariamos žemės ir 4 dešimtinės pievos; iki 1850 m. gavo valaką žemės vietoje 0,5 valako, minimas ir 1868 m. inventoriuje). Įdomu, kad 1850 m. inventoriuje nurodyta, kad valstiečių gyvenamieji ir ūkiniai pastatai atnaujinami kas 40 metų, o statyboms ir remontui (taip pat tvorų) medienos skiria dvaras (rąstų, kuolų, šakų (žabų), malkų). Kaimiečiai ėjo net 6 dienų per savaitę lažą nuo valako. Taigi bitininkavimui laiko daug nebuvo. Čižiūnų kaimo gyventojai XVIII a. lažo nėjo, mokėjo tik činšą bei įvairias duokles. 1840 m. kaime buvo 15 sodybų, laikyta 30 bičių kelmų. Tarp jų buvo net keli kalviai. Kaimas susijęs su patrankų liejykla. A. Baliulis nurodė, kad, pagal 1798 m. inventorių, iš 5 sodybų Musteikos kaime bitės laikytos 4. Išskyrus Andriaus Tamulevičiaus sodybą (mokėjo tik činšą), kiti ėjo 2 dienų lažą per savaitę, visi mokėjo duoklę apyniais, grybais, šieniu, tinklais (žuvimi?), skiedromis, vištomis, kaušiniais ir javais. 3 ūkiai turėjo po arklį, visi po 2–4 jaučius⁷⁴.

Lenkų istoriografijoje drevinės bitininkystės tyrimai prasidėjo su Józefo Izajaszo Nagórskio⁷⁵, Joachimo Lelewello⁷⁶ bei Mikołajaus Witwickio publikacijomis⁷⁷. Pastarasis buvo pirmasis, kuris jau XIX a. 3 dešimtmetyje ragino ją išsaugoti. Jis jaunystėje buvo lankęsis Saksonijoje⁷⁸. Daug empirinės medžia-

gos apie XIX a. drevinę bitininkystę teikia miškininko Alexanderio Połujańskio (1814–1865) veikalai⁷⁹.

Mašinraščio fragmentas. Baliulis A., *Musteikos kaimas. Varėnos raj., Marcinkonių apylinkė*. VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5, b. 263 (2820), l. 168.

Vėliau pasirodė daugybė tyrimų – keliolika monografių⁸⁰, ne vienas šimtas straipsnių, paskelbta vertingų šaltinių publikacijų. Vien Palenkės regionas

2000, Nr. 7; Рудка Б. В., „Микола Вітвицький (1780–1853)“, *Ласіка*, 2006, Nr. 5; Корчемний В., *Микола Вітвицький патріарх*, Тернопіль, 2008.

⁷⁹ Połujański A., *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich Cesarstwa Rossyjskiego*, Warszawa, 1854–1855, t. 1–4.

⁸⁰ Leciejewski J., *Pszczoly i bartnictwo w Polsce*, Poznań, 1856; Rawita-Gawroński F., *Prawo bartne XVI wieku*, Lwów, 1895; Braun J., *Z dziejów bartnictwa w Polsce: w sprawie art. 3-go ustaw bartnych mazowieckich z r. 1401*, Warszawa, 1911; Dąbkowski P., *Bartnictwo w dawnej Polsce*, Lwów, 1923; Blank-Weissberg S., *Barcie i kłody w Polsce*, Warszawa, 1937; Rafacz J., *Regale bartne*

⁷⁴ VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5, b. 263 (2820), l. 129, 134–137, 141, 146–147, 153–157, 169.

⁷⁵ N Bx. [Nagórski Józef Izajasz], „O bartnictwie, czyli dzikim chowie pszczół w lasach“, *Sylvan*, 1827, Nr. 4, p. 392–421; Bx. [Nagórski, Józef Izajasz], „O potrzebie zachowania i pielęgnowania barci w naszych lasach“, przez M. Witwickiego (Artykuł umieszczony w Nrze 30 Gazety Polskiej z r. b. 1828), *Sylvan*, 1828, t. 5, Nr. 4, p. 211–216.

⁷⁶ Lelewel Joachim., *Pszczoly i bartnictwo w Polsce*, Poznań, 1856.

⁷⁷ Witwicki M., *O chowie pszczół w prowincjach polskich*, Warszawa, 1829, t. 1–2. Jo knygos buvo išleistos ir rusų kalba.

⁷⁸ Witwicki M., „O potrzebie zachowania i pielęgnowania barci w naszych lasach“, p. 115. Plačiau žr.: Brzozowski S., Ziemacki W., „Mikołaj Witwicki, pionier postępowego pszczelnictwa w XIX w.“, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria B, Historia Nauk Biologicznych*, 1963, t. 7, p. 135–165; Сидоровський Я., „Микола Михайлович Вітвицький“, *Український пасічник*,

sulaukė didelės ir ne kartą apžvelgtos⁸¹ istoriografijos⁸². Būtina išskirti Jano Kochanowskio publikaciją apie drevinę bitininkystę Gardino krašte⁸³. Ja daugiausia rėmėsi kiti šių temų nagrinėję autoriai⁸⁴. Daugelis šių bei kitų nenurodytų darbų nagrinėja ir atskirus Lietuvos drevinės bitininkystės istorijos klausimus.

Drevinės bitininkystės istorijos tyrėjas
Otton Hedemann (1887–1937).
Viešojo prieiga: https://pl.wikipedia.org/wiki/Otton_Hedemann

Ypač vertingi kraštotyrimo Ottono Hedemanno (1887–1937) XX a. 4 dešimtmetyje paskelbti darbai. Tai dvi monografijos ir daugelis straipsnių⁸⁵. Jis, iš esmės, pradėjo išsamius, pirminiais šaltiniais grįstus Lietuvos drevinės bitininkystės istorijos tyrimus. Iš lenkų etnografų darbų paminėtinas reikšmingas Kazimierzo Moszyńskiego (1887–1959) tyrimas, skirtas bitininkystei rytinėje Polesėje (Rečicos ir Mozyriaus kraštuose). Duomenis autorius rinko 1912 m. mokytojaudamas šiame regione⁸⁶. Vertingi ir jo talkininko, etnografijos mylėtojo Czesława Pietkiewicziaus šiai teritorijai skirti darbai⁸⁷.

na Mazowszu w późniejszym średniowieczu, Lwów, 1938; Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, Kraków, 1948; Szczudło J., *O barciach i bartnikach w dawnej Polsce*, Warszawa, 1964; Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, Białystok, 1965; Ferenc-Szydełko E., *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych*, Poznań, 1995.

⁸¹ Żabko-Potopowicz A., „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań”, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 1953, t. 15, p. 7–56; Banaszak J., „Pszczola miodna na ziemiach polskich”, *Studia Lednickie*, 2012, t. 11, p. 93–113.

⁸² Postołowicz L., „Bartnictwo w dawnej Puszczy Grodzieńskiej do końca XVII w.”, *Białostoczyna*, 1991, t. 6, Nr. 3, p. 9–12. Čia ir ankstesnė istoriografija.

⁸³ Kochanowski J., „Barcie i bartnictwo w Grodzieńczyźnie”, *Niemen*, 1935, Nr. 1. Iš ankstesnių mėgėjiškų tekstų žr.: Kibort J., „Żmujdzkie prawo bartnicze”, *Wisła*, 1893, t. 7, p. 296–299.

⁸⁴ Kulesza T., *Druskieniki i okolice. Przewodnik turystyczny*, Grodno, 1935.

⁸⁵ Hedemann O., „Dawne puszcze i łowy nad Dźwiną [1], 2 i 3”, *Echa Leśne*, 1931, t. 8 (8), p. 810; t. 8 (9), p. 1011; t. 8 (10), p. 1214; Hedemann O., „Jeszcze o dawnych puszczach”, *Echa Leśne*, 1932, t. 9 (7), p. 1112; Hedemann O., „Dawne bartnictwo”, *Echa Leśne*, 1933, t. 10 (10), p. 1617; Hedemann O., „Sprawa o zabójstwo strzelca w Puszczy Białowiejskiej. Notatka archiwalna (w skróceniu)”, *Echa Leśne*, 1933, t. 10 (9), p. 1112; Hedemann O., *Dawne puszcze i wody*, Wilno, 1934; Hedemann O., „Z przeszłości Białowieży. Kontrakt z bartnikami”, *Echa Leśne*, 1935, t. 12 (19), p. 12; Hedemann O., *Dzieje puszczy Białowiejskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*, Warszawa, 1939.

⁸⁶ Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928. Taip pat žr.: Moszyński K., *Kultura ludowa słowian*, Warszawa, 1967, t. 1.

⁸⁷ Pietkiewicz C., *Polesie Rzeczyckie: materiały etnograficzne. Cz. 1. Kultura materialna*, Kraków, 1928; Pietkiewicz C., *Kultura duchowa Polesia rzeczyckiego. Materiały etnograficzne*, Warszawa, 1938.

Šiaurritinės Europos drevinę bitininkystę nagrinėja 1960 m. pasirodžiusi lenkų etnologės Teresos Siudowskos-Myzykowsos monografija. Autorė daugiausia rėmėsi lenkų tyrėjų darbais apie Lenkijos, Ukrainos, Baltarusijos, Rusijos (iki Uralo), Lietuvos, Latvijos, Estijos, šiaurvakarinės Vokietijos ir Lužitėnų (*Łużyce*) drevinę bitininkystę. Ji vykusiai pasinaudojo ankstesniais H. Klose'ės, A. Bielensteino, S. Blanko-Weissbergo, F. Linnuso, J. J. Karpińskiego ir kitų autorių veikalais. Deja, nevykdė lauko tyrimų ir nenaudojo su jais susijusios medžiagos. Daugiausia dėmesio skyrė Lenkijai, o kitų kraštų duomenis pasitelkė palyginimui. Knygoje aptarė drevinės bitininkystės raidą, drevinių medžių parinkimą, jų rūšis, drevininkų įrankius, drevių darymą, drevinių bičių šeimų gaudymą ir apsaugą, medaus kopinėjimą, perdirbimą ir saugojimą. Ypač vertingos autorės sudarytos lentelės su vaizdinėmis rekonstrukcijomis. Autorė pažymėjo, kad apie techniką ir įrankius daugiausia informacijos išliko iš drevinės bitininkystės nuosmukio laikotarpio, tačiau XIX a. drevininko įrankiai atspindi ankstesnes formas⁸⁸.

Baltarusių istoriografijoje stokojama monografių, tačiau išleista sintezė⁸⁹, paskelbta nemažai straipsnių⁹⁰ ir šaltinių publikacijų. Ypač svarbus etnologo Aleksandro Seržputovskio (Сержпутовский Александр Казимирович, 1864–1940) nedidelis, bet informatyvus tyrimas. Ilgametis muziejininkas 1914 m. publikacijoje aprašė Polesės, kuriai priskyrė Minsko ir Gardino gubernijas, drevinę bitininkystę. Joje rėmėsi ir Dainavos krašto duomenimis. Tyrėjas 1909 m. Trakų apskrities etnografinės ekspedicijos metu lankėsi Marcinkonių bei keliuose kituose dzūkų kaimuose. Surinko didelę etnografinę kolekciją bei fototeką. Jis nufotografavo ir nupiešė iš natūros savo meto drevininkus, jų įrangą, drevinius medžius. Dalis A. Seržputovskio surinktos medžiagos dar nesulaukė šiuolaikinių tyrėjų dėmesio. Šiame tyrime ji negalėjo būti panaudota dėl nepalankių geopolitinių aplinkybių.

⁸⁸ Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, Wrocław, 1960.

⁸⁹ Гурков В., Терехин С., *Бортничество в Белоруссии*, Минск, 1980; *Занятие издревле благородное*, Минск, 2007; Гуркоу У., Цярхоін С., „Бортніцтва і пчалярства”, *Промыслы і рамёствы Беларусі*, Минск, 1984, p. 47–57.

⁹⁰ Крывашэў З., „Беларускае бортніцтва ў XX ст.”, *Гістарычны альманах*, Мінск, 2009, t. 15, p. 35–45; Крывашэў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага”, *Гістарычны альманах*, Гродна, 2009, t. 15, p. 3544; Бабкова В., „Нашыя «бшчолы» (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)”, *Номо historicus 2009. Гадавік антрапалагічнай гісторыі*, пад рэд. А. Ф. Смаленчука, Вільня, 2010, p. 1120; Дзятчэня А. А., „Загідулін А. М. Становішча бортніцтва на тэрыторыі Гродзенскага павета ў XVIII стст.”, *Беларусь у кантэксце еўрапейскай гісторыі: асоба, грамадства, дзяржава*, Гродна, 2019, 2 d., p. 93–96; Калядзінскі Л. У., „Лясныя промыслы ў гарадах Беларусі XII–XVII стст. (паводле археалагічных і пісьмовых даных)”, p. 6–13; Осипов І., „Традыцыйне бортніцтва на тэрыторыі Білорусі: історичні, этнографічны аспекты та даслідження”, *Бортніцтва Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник*, Київ, 2020, p. 108–124.

Drevinės bitininkystės tyrėjas, etnologas A. Seržputovskis (1864–1940).
Viešojo prieiga: <https://ethnomuseum.ru/collections/collectors/serzhputovskij-aleksandr-kazimirovich/>

A. Seržputovskis siekė atskleisti etninius, religinius ir kitus Polesės krašto kultūrinio landšafto komponentus, pabrėžė lietuvių ir baltarusių etnokultūrinę konvergenciją, nulemtą bendros istorinės tradicijos, ilgo buvimo kartu daugiatautėje valstybėje. Šiame kontekste iškėlė ir drevinės bitininkystės bendrumą⁹¹. Tuomečio Tartu universiteto profesorius, rusų etnologas Dmitrijus Zeleninas (1878–1954) 1927 m. veikalą apie senąją bitininkystę rašė remdamasis A. Seržputovskio darbu, nors paskelbė ir naujų duomenų bei ikonografijos. Kai kurie jo teiginiai ne visai tikslūs, pavyzdžiui, A. Seržputovskio paskelbtą drevininko su geiniu iliustraciją jis pavadino „Baltarusių drevininkas“, nors jis galėjo būti ir lietuvis; neteisingai priskyrė Marcinkonių ir kitos dabartinės Pietryčių Lietuvos apylinkes (jos priklausė Gardino gubernijai)⁹².

XIX a. pab.–XX a. pr. pasirodė vertingų Baltijos regiono vokiečių – botaniko Hugo Wilhelmo Conwentzo (deja, jam nepavyko paskelbti planuoto didelės apimties veikalo), J. Klinge'ės, A. Bielensteino – publikacijų apie rytinės Baltijos teritorijos ir Vakarų Prūsijos drevinius medžius. Buvo vykdomi lauko tyrimai, paskelbti drevinių medžių matavimai, ikonografija.

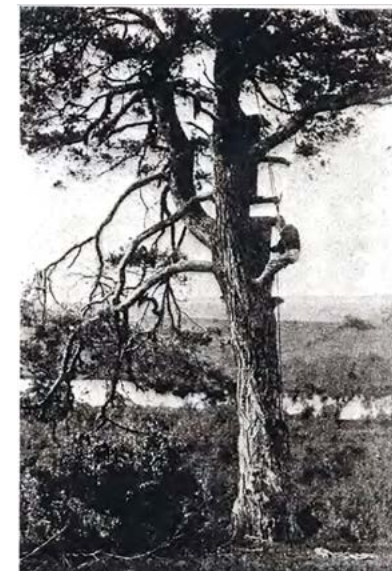
⁹¹ Сержпутровский А., „Бортничество в Белоруссии“, *Материалы по этнографии России*, под ред. Ф. К. Волкова, Санкт-Петербург, 1914, т. 2, р. 13–34. Plačiau žr.: Дмитриев В. А., Кононова Е. Ф., Лысенко О. В., Мишурина Л. И., Петряшин С. С., Фишман О. М., Сержпутровский Александр Казимирович, <https://ethnomuseum.ru/collections/collectors/serzhputovskij-aleksandr-kazimirovich/>.

⁹² Зеленин Д., *Восточнославянская этнография*, Москва, 1991, р. 108–113.

Ypač vertingas A. Bielensteino tyrimas, kuriame aptarti ir drevininkų įrankiai bei darbo metodai⁹³. Svarbus 1925 m. paskelbtas H. Klose'ės tyrimas, kuriame yra ikonografinės medžiagos apie Dainavos krašto drevinę bitininkystę. Remiamasi Berštų-Zubravo miškų (vadinamosios Gudų girios) srityje E. Stechow'o surinkta medžiaga. Šį darbą labai palankiai įvertino gamtininkas T. Ivanauskas⁹⁴.

Drevininkas su geiniu.
Сержпутровский А., „Бортничество в Белоруссии“, *Материалы по этнографии России*, СПб., 1914, т. 2, р. 14, pav. 1.

Drevininkas su geiniu drevinėje pušyje.
Сержпутровский А., „Бортничество в Белоруссии“, *Материалы по этнографии России*, СПб., 1914, т. 2, р. 15, pav. 2.

Monumentalioje estų etnologo Ferdinando Linnuso (Ferdinand Leinbock, 1895–1942) XX a. 4 dešimtmečio pabaigoje pasirodžiusioje disertacijoje, pasitelkus platų istorinį-lyginamąjį kontekstą, turtingą ikonografiją, bemaž visapusiškai ištirtas drevinės bitininkystės paveldas. Autoriaus teigimu, Lietuvoje

⁹³ Conwentz H. W., „Über Bienenbäume (Beutkiefern)“, *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig. Neue Folge*, 1899, т. 10, р. 45–46; Klinge J., „Die Honigbäume des Ostbalticums und die Beutkiefern Westpreussens“, *Schriften Naturforschenden Gesellschaft. Neue Folge*, 1901, т. 10 (3), р. 215–242; Bielenstein A., „Die alte Waldbienenzucht der Letten, A.“, *Kulturgeschichte und Archaeologie der Völker Russlands im Westgebiet*, Riga, 1896, р. 1–34; Bielenstein A., *Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten. Ein Beitrag zur Ethnographie*, St. Petersburg, 1907, т. 1, Die Holzbauten.

⁹⁴ Klose H., „Über Waldbienenzucht in Lithauen und einigen Nachbargebieten“, *Beiträge zur Natur- und Kulturgeschichte Lithauens und angrenzender Gebiete*, München, 1925, 3 d., р. 343–406. Recenzija: Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, р. 778–780.

ji buvo ypač išvystyta ir išliko. Rašydamas apie Lietuvą autorius rėmėsi 1921 m. H. Klose'ės studija⁹⁵.

Ypač vertingas latvių archeologo Jānio Apalo tyrimas, skirtas IX–X a. latvių gyvenvietės Araišų ežere (latv. *Āraišu ezerpils*) vykusių kasinėjimų metu rastiems drevinininko įrankiams (tiksliau, vietoje gamintiems jų pusgaminiams ir sulaužytiems prietaisams – geiniui ir kt.). Ši nedidelės apimties, bet faktiškai nepranokta archeologinė studija iš esmės papildė daugiausia etnografinius XIX a. pab.–XX a. pr. ir istorinius duomenis apie baltų drevinę bitininkystę⁹⁶.

Vertingi XVIII a. II pusės P. Ryčkovo (П. Рычков), I. Lepechino (И. И. Лепехин) ir vokiečio Peterio Simono Pallaso darbai, skirti baškių (čeremisų) ir totorių drevinei bitininkystei regione tarp Volgos ir Pietų Uralo, Rusijoje. Pastarajam valdžios buvo pavesta per 1768–1769 m. ekspediciją, be kitų dalykų, ištirti ir apskritai bitininkystės padėtį regione. Šiuose veikaluose aptarti drevinės bitininkystės metodai ir inventoriai, drevių įrengimas, įvairūs apsaugos nuo medžių būdai. Vertingi Michailo Šalaurovo (М. Шалауров) piešiniai P. Ryčkovo ir I. Lepechino publikacijoms⁹⁷. Minėtų autorių darbus galima traktuoti ir kaip istorinius drevinės bitininkystės šaltinius. Taip pat svarbūs kai kurie vėlesnių autorių tyrimai. Pagal juos, drevinę bitininkystę nuo XVIII a. 6 dešimtmečio pradėjo keisti kaladiniai – iš nuvirtusių drevinių medžių išpjauti ir namo parvežti – aviliai. Rėminiai aviliai aukščiau minėtame regione atsirado tik XX a. 7 dešimtmetyje.⁹⁸

Rusijos valdžios politika (taip pat ir buvusioje LDK teritorijoje) drevinės bitininkystės atžvilgiu XIX a. aptarta vertingame M. Loskutovos ir A. Fedotovo tyrime⁹⁹. Pasirodė ir naujų bitininkystę Rusijoje aprašančių darbų. Naujausias – Rytų Europos bitininkystės istorijai skirtas jau minėtos etnologės B. Clay veikalas, pasirodęs 2024-ųjų pabaigoje. Jame pateikiamas sintetinis Rusijos

⁹⁵ Linnus F., *Eesti vanem mesindus. I Metsamesindus*, 1939. Pateikiama pagal referatą vokiečių k.: Linnus F., *Die ältere Bienenzucht Estlands. I. Die Waldbienenzucht* (Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat, XII–XIII 1940); Williams I. H., Padjus P., Parn E., Rootslane M., Susi J., „A history of beekeeping in Estonia“, *Bee World*, 1995, t. 76, Nr. 1, p. 18–30. Beje, F. Linnusas sovietų okupacijos metu 1941 m. po tam tikro tarnybos laikotarpio buvo apkaltintas šnipinėjimu, mirė nuo šiltinės Unžlago koncentracijos stovykloje.

⁹⁶ Apals J., *Senākiemeža dravniecības darbarīku atradumi Latvijā, Arheoloģija un etnografija*, t. 20: *Pētījumi par Kurzemi un Zemgali*, Rīga, 2000, p. 11–17. Čia taip pat žr. ir ankstesnę archeologinę, etnografinę ir kt. literatūrą apie Latvijos drevininkų įrankius.

⁹⁷ Рычков П., „Третье продолжение о пчелах, Труды Вольного экономического общества к поощрению в России земледелия и домостроительства 1769 года. Часть 11“, Санкт-Петербург, 1769, p. 78; Паллас П. С., *Путешествие по разным провинциям Российского государства*, Санкт-Петербург, 1809, 1 d., p. 564 (pirmas leidimas 1770 m.); *Дневные записки путешествия доктора и Академии Наук адъюнкта Ивана Лепехина по разным провинциям Российского государства, 1768 и 1769 году*, Санкт-Петербург, 1771.

⁹⁸ Петров Е. М., *Башкирская бортевая пчела*, Уфа, 1983; Петров Е. М., *Об истоках лесного пчеловодства Башкортостана*, 2-ое изд., перераб. и доп., Уфа, Китап, 2009.

⁹⁹ Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, *Известия Русского географического общества*, 2019, t. 151, 2 laid., p. 78–95.

bitininkystės istorijos ir kultūros vaizdas. Pasak autorės, šiauriniame Eurazijos regione žmonės už savo gerbūvį didele dalimi buvo skolingi bitininkystei. Tarp miško, bičių ir žmonių buvo nusistovėjęs ypatingas ryšys¹⁰⁰. Su šia bendrąja išvada galima sutikti.

Taigi, drevinė bitininkystė geografiškai vienas nuo kito nutolusiuose regionuose daugeliu aspektų, ypač technologiniu, buvo kone identiška. Ar tai kultūrinės difuzijos būdu perimtos patirtys ar atsiradusios savaime? Kaip minėta, bitininkystės (drevinės) leksika – žodžiai „laipioti“, „medis“, „bitės“, „bitininkauti“ ir daugelis kitų – buvo paplitusi germanų, slavų, baltų, finougrų ir kt. kalbose. Monografijos ir daugelio straipsnių šia tema autorius Raineris Eckertas pažymi, kad rytų baltų – lietuvių ir latvių – kalbose šią bitininkystės rūšį apibūdinantys terminai turi tokią pat seną tradiciją kaip ir slavų bei finougrų (mordvių, marių) kalbose¹⁰¹. Be šio iškilaus tyrėjo, daug publikacijų – monografijų ir straipsnių – šia tematika bei atskirai apie lenkišką terminiją paskelbė filologė Agata Kwaśnicka-Janowicz¹⁰².

Lietuvos drevinės bitininkystės istorijos tyrimai yra nepakankami. Geriausiai nušviesti etnografiniai ir kalbotyriniai aspektai. Stokojama gausinės faktologijos panaudojimo.

Šiame tyrime nagrinėjamą problematiką leido tirti plati publikuotų ir rankraštinų šaltinių bazė. Ši medžiaga ne tik gausi, įvairialypė, bet ir išsklaidyta įvairiose, pirmiausia Lietuvos ir Lenkijos, atminties saugyklose. Taip pat buvo peržiūrėta Švedijoje saugoma su LDK ūkiu susijusi ir drevininkystei svarbi medžiaga, pavyzdžiui, visas 1649 m. Alytaus ekonomijos inventoriai¹⁰³ ar XVII a. pradžios valdų Alytaus seniūnijoje ir girininkijoje savininkų teisių patvirtinimai¹⁰⁴. Deja, šiuo metu nėra galimybių peržiūrėti temai vertingos medžiagos, saugomos Baltarusijos nacionaliniame istorijos archyve Minske, – šiame veikalė yra tik kelios nuorodos iš jo. Tai didelė, tačiau nuo autorių valios nepriklausanti šios knygos spraga. Žinoma, joje pasinaudota ir baltarusių autorių darbais, kuriuose plačiai remtasi šio bei kitų Baltarusijos archyvų medžiaga.

Dėl šaltinių gausos juos aptarti tikslinga pagal grupes. Pirmiausia istoriografijoje plačiai, tačiau drevinės bitininkystės požiūriu tik selektyviai pasinaudota (bet ne iki galo apibendrinta) LDK normatyvinių-teisinių šaltinių bazė. Paminėsime kelis jų. Ypač svarbūs drevininkystės kryptis nubrėžę ir sunorminę visi trys publikuoti Lietuvos Statutai (1529, 1566, 1588 m.)¹⁰⁵. Istoriografijoje

¹⁰⁰ Clay C. B., *A History of Beekeeping and the Honeybee in Contested Eastern European Landscapes: Empires of the Bee*. Taip pat žr.: Lahana M., „The Usefulness of Bees in Muscovy“, *Russian History*, 2018, t. 45, Nr. 1, p. 29–51. Šiame straipsnyje yra nemažai netikslių teiginių.

¹⁰¹ Eckert R., *Untersuchungen zur historischen Phraseologie und Lexikologie des Slawischen und Baltischen (Systemfragmente aus der Terminologie der Waldimkerei)*, kt. Jo publikacijas žr. aukščiau.

¹⁰² Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, Kraków, 2018, kt.

¹⁰³ *Kungliga Biblioteket*, Stockholm, D 1475–5, l. 17.

¹⁰⁴ „Extranea Polen“, *Riksarkivet*, Nr. 125.

¹⁰⁵ *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. 2: *Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, d. 1, parengė E. Gudavičius, S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1991; *Статут Вялікага княства*

jie jau buvo dažnai naudoti, todėl darbe tik peržiūrėti ir palyginti atskiri straipsniai, įvertinti kai kurie lietuviško vertimo niuansai. Taip pat vertingi 1557 m. Valakų reformos nuostatai, 1567 m. Žygimanto Augusto nuostatai girininkams, pagal kuriuos buvo sukurti girių kompleksai – girininkijos¹⁰⁶. Ne mažiau reikšmingos 1559 m. ir 1639–1641 m. girininkijų revizijos¹⁰⁷. Tyrime panaudoti ir įvairūs lokalūs – LDK dvarų – teisės aktai.

Vieną didžiausių šaltinių kompleksų sudaro Lietuvos Metrikos – senojo LDK archyvo – dalies knygų medžiaga. XVI–XVII a. pr. rankraštinės ir publikotos Metrikos užrašymų, teismų ir viešųjų reikalų knygos teikia įvairiapusių duomenų, pradedant konkrečių drevininkų paminėjimu ir baigiant normatyviniais aktais – privilegijomis atskiriems LDK regionams.

Antrajai kompleksinių šaltinių grupei priklauso valdų inventoriai, kuopinių teismų ar atskirų pavietų teismų medžiaga. Iš viso peržiūrėta keli šimtai valdų inventorių. Deja, duomenų apie drevinę bitininkystę rasta tik dalyje jų.

Svarbios medžiagos yra valdų inventoriuose, saugomuose Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje bei Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje¹⁰⁸. Kai kurie dokumentai išskirtiniai, pavyzdžiui, 1599 m. Areškavičių valdos drevinių medžių aprašas. Visgi, vertinat imlumą laikui, toks darbas pasiteisino ne visais atvejais. Tik maždaug 10–15 proc. inventorinės medžiagos buvo duomenų apie valdoje turėtas dreves – dažniau apie dvaro palivarkuose buvusius avilius. Nemažai medžiagos, tačiau daugiau ne apie drevinę, o apie sodybinę bitininkystę, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus 43-iajame (Vilniaus kapitulos) fonde. Tęsiant teisminės medžiagos temą, nemažai tikėtasi iš nepublikuotų dvarų ar pavietų teisminių bylų. Tačiau lūkesčiai pasiteisino tik iš dalies. Tarp peržiūrėtų XVII a. pradžios Kauno žemės teismų knygų¹⁰⁹ rasti tik keli su sodybine bitininkyste susiję aktai. Kur kas vertingesni drevinės bitininkystės istorijos aspektu buvo pavieniai Vilniaus universiteto bibliote-

koje (f. 4 ir f. 5) saugomi dokumentai¹¹⁰. Taip pat ypač svarbūs Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje saugomi XVIII a. Palenkės girininkijų ir valdų inventoriai¹¹¹.

Vienas esminių nagrinėjamos problematikos šaltinių kompleksų saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve. Tai XVIII a. izdo komisijos dokumentai, tarp kurių ypač vertinga karaliaus girininkijų medžiaga (pvz., Gardino ir Alytaus ekonomijų licitacijų protokolai, seniūnijų (pvz., Kaniavos) inventoriai ir pan.)¹¹².

Iš spausdintų šaltinių pirmiausia minėtinos dar XIX a. Vilniaus archeografinės komisijos publikuotos knygos (XVI a. valdų inventoriai, kuopinių teismų medžiaga, Vilniaus, Ukmergės, Gardino pavietų teismų dokumentai)¹¹³.

Išskirtinės K. Jablonskio parengta XVI a. valdų inventorių bei kiek vėliau pasirodžiusi XVII a. valdų inventorių publikacijos¹¹⁴. Informaciniu požiūriu drevinei bitininkystei svarbesnė ir labiau koncentruota yra XVI–XVIII a. valdų instrukcijų, valstiečių ir miestiečių ginčų su dvarų valdytojais medžiaga¹¹⁵.

Atskirai paminėti norisi fundamentalią istoriko Konstantino Jablonskio publikaciją, kurioje paskelbta daug kryptingai atrinktų su senosios bitininkystės istorija susijusių aktų. Nors joje yra ir netikslumų. Pavyzdžiui, publikacijoje paskelbta keliolika aktų, susijusių ne su drevininkais, o su prūsais bartaais¹¹⁶. Tačiau veikalas dėl to ne mažiau vertingas. Tyrime taip pat panaudoti ir K. Jablonskio jau po Antrojo pasaulinio karo surinkti nepublikuoti duomenys apie Lietuvos bitininkystės istoriją¹¹⁷.

Šie ir kiti tekste kaip panaudoti nurodyti šaltiniai, publikuoti ir rankraštiniai, bei tarptautinė istoriografija leido išnagrinėti išsikeltus klausimus, išaiškinti daugelį problemų, taip pat verifikuoti kai kuriuos ankstesnėje istoriografijoje išdėstytus teiginius.

Lietuvos drevinės bitininkystės ankstyvajai ikonografijai labai reikšmingi įvairūs pavieniai XVII–XVIII a. drevinių avilių, drevinių medžių ir drevininkų

Літоўскага 1566 года, Мінск, 2003; *Lietuvos Statutas. The Statute of Lithuania. Statuta Lituaniae*, [vertė E. Gudavičius], Vilnius, 2002; *Pirmojo Lietuvos Statuto Slucko nuorašas*, parengė I. Valikonytė, Vilnius, 2020; *Trečiasis Lietuvos Statutas*, [iš rusėnų k. vertė R. Jaramičius, J. Machovenko], Vilnius, 2023. Pastarasis vertimas neatitinka moksliniams vertimams keliamų reikalavimų.

¹⁰⁶ *Литовская Метрика, отд. 1–2, Ч. 3, Книги публичных дел т. 1, Русская историческая библиотека*, Санкт-Петербург, 1914, t. 30; „Ustawa krola [MCJ] lesniczam w WXLit. roku 1567 11 27 w Knyszynie“, wyd. O. Hedemann, *Echa Leśne*, 1936, Nr. 4, p. 3–4.

¹⁰⁷ *Ревизия пуцц и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пуцци и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году [...]*, Вильна, 1867; *Ординация королевских пуцц въ лесничествах бывшего Великого Княжества Литовского [...]* оставленная по инструкции короля Владислава IV-го [...] в 1641-м году, Вильна, 1871.

¹⁰⁸ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie Archiwum Radziwiłłów* (toliau – AGAD, AR), dz. X, XI, XXV. Taip pat AGAD, *Archiwum Skarbu Koronnego*, Nr. 34 ir kt. Apie valdų inventorių – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB), žr.: *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas*, sud. V. Abramavičius, Vilnius, 1963.

¹⁰⁹ 1602, 1609–1610, 1613–1614, 1615–1616, 1617, 1632 m. Kauno žemės teismo knygos, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB), f. 7, Nr. 34, 37, 38–40, 43.

¹¹⁰ Pvz., VUB, f. 4-A139–38623.

¹¹¹ VUB, f. 4-A1939–34484.

¹¹² *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 11, Nr. 955, 1054, 1062, 1201, 1304, 1378, 1392, 1409, 1434 ir kt., 11291.

¹¹³ *Istorijos archyvas. XVI a. Lietuvos inventoriai*, sud. K. Jablonskis, Kaunas, 1934; *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, sud. K. Jablonskis, M. Jučas, Vilnius, 1962.

¹¹⁴ *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. т. 14: Инвентари имений XVI-го столетия*, Вильна, 1887. Taip pat darbe panaudoti ir kiti komisijos išleisti tomai – Nr. 8, 13, 14, 17, 18, 32.

¹¹⁵ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys*, sud. K. Jablonskis, 1959, d. I: XVI–XVII amžiai, Vilnius, 1959; *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys. II dalis: XVIII amžius*, surinko R. Jąsas, J. Orda, parengė R. Jąsas, Vilnius, 1961; *Instrukcijos feodalinių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a.*, parengė Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, Vilnius, 1985.

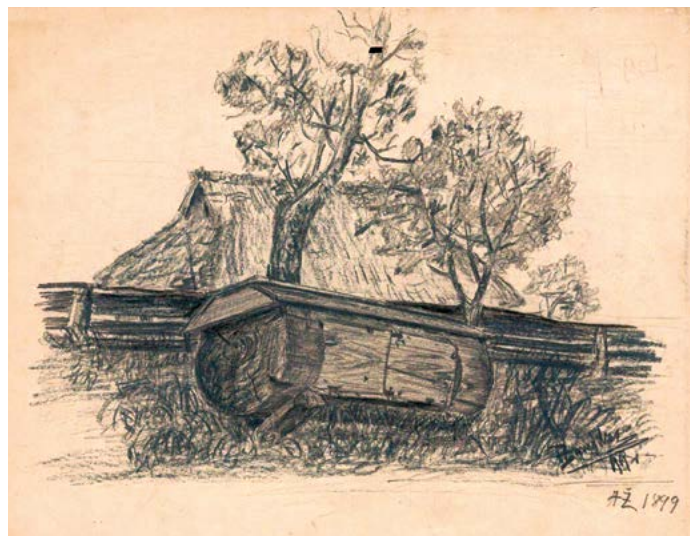
¹¹⁶ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. I dalis: Tekstai*, Kaunas, 1941.

¹¹⁷ LMAVB, f. 256.

atvaizdai. Juos papildė XIX a. drevininkų darbo vaizdai. Pravartė ir vėlyvoji XX a. ikonografija, tačiau ji atspindi jau XIX a. pab.–XX a. pr. drevinę bitininkystę.

Pavieniai XIX–XX a. I pusės autoriai ragino saugoti ir tirti drevinės bitininkystės paveldą, bandė jį fiksuoti. Gamtininkas T. Ivanauskas 1927 m. rašė, jog, Berštų–Zubravo kraštui (pasak jo, vadinamajai „Gudų šaliai“) po patekimo į Lenkijos sudėtį dėl miškų eksploatacijos ir atvykėlių išsikūrimo neišvengiamai išnykus, bent apie Merkinę, Nedzingę ir Varėną „[...] reikėtų padaryti pastangų, kad esamos tenai dravės nebūtų išnaikintos, nes jos sudaro mūsų senobinės kultūros gražų paminklą. Gėda prisipažinti: šį klausimą iškėlėm aikštėn ne mes, o tolimos mums Bavarijos mokslininkas!“¹¹⁸

Kai kuriems autoriams, atvirkščiai, dravės asocijavosi su „dzūkų kampelio“ tamsybe¹¹⁹. Kadangi toliau ši tema atskirai nebus plėtojama, pažymėtina, kad iš lietuvių autorių Dzūkijos drevininkystės relikto – kelias drevines pušis – yra nutapęs iš Dainavos krašto kilęs įžymus lietuvių dailininkas realistas Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966). Jis buvo neabejingas gimtajam kraštui, rūpinosi jo apšvieta ir kalba, Druskininkų, Marcinkonių, Musteikos, Dubičių ir kitų vietų lietuvius vadino „geležiniais“¹²⁰. Jo tėvas bitininkavo, sode laikė keletą kaladinių avilių¹²¹.

Dailininko A. Žmuidzinavičiaus tėvo gulstinis kaladinis (kelminis) avilys.
Dail. A. Žmuidzinavičius. Viešojo prieiga: www.europeana.eu/lt/item/2021802/LIMIS_50000013765493

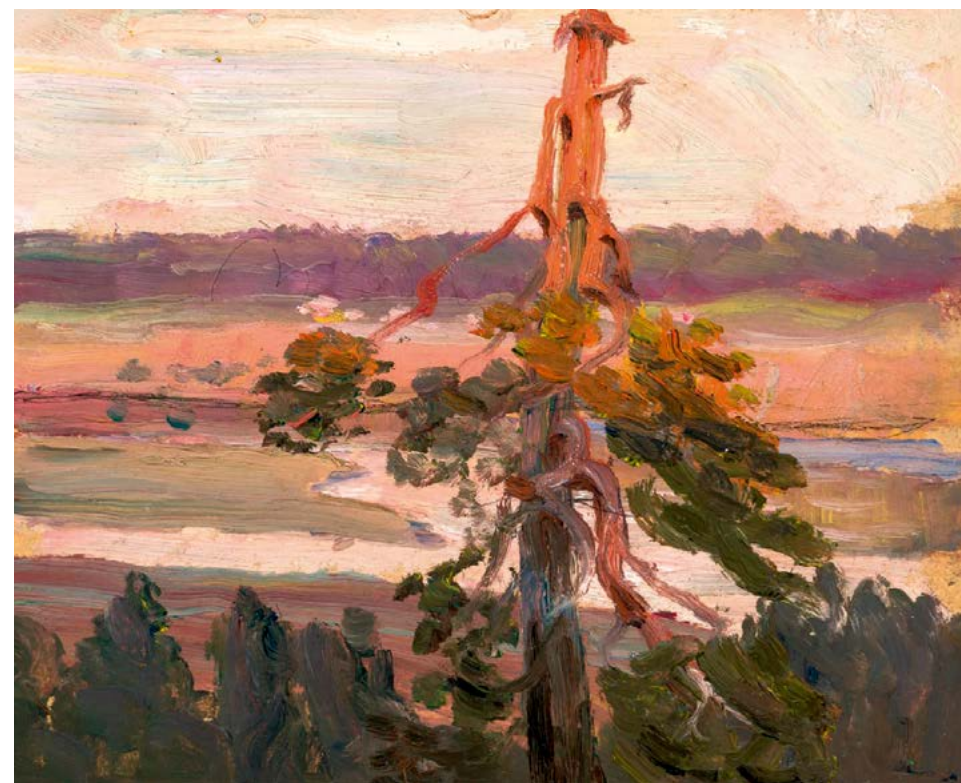
¹¹⁸ Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, p. 780.

¹¹⁹ „Tai „dzūkų kampelio“ su „dravėmis“ ir kitokiomis ypatybėmis... labiausiai gi „tamsybėmis“, „Kaunietis, Marcinkonys“, *Katalikas*, 1911 07 06, Nr. 27, p. 2.

¹²⁰ Žmuidzinavičius A., „Apie dzūkų švietimą“, *Viltis*, 1910 10 20, Nr. 120, p. 1.

¹²¹ Žmuidzinavičius A., *Paletė ir gyvenimas*, Vilnius, 1963, p. 15.

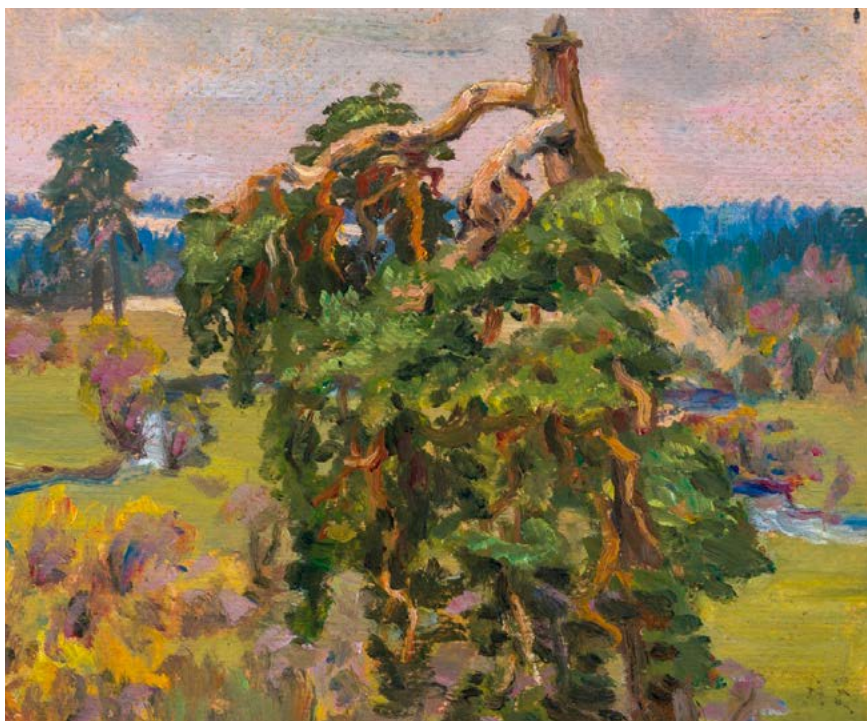
Matyt, tam įtakos turėjo ir XX a. I dešimtmetyje užsimezgusi A. Žmuidzinavičiaus bičiulystė su gamtininku T. Ivanausku – su juo 1907 m. keliavo per Čepkelių raistą, jis ragino saugoti dreves. Juodu dažnai susirašinėjo, kartu keliavo po Dzūkiją. Artimai bendravo ir vėliau sovietmečiu¹²². 1906 m. peizaže „Dzūkų kaimelis“ pavaizduota Kurcinių (Kurtinių, Slabados parapija) akalyčios bajorų sodyba su kryžiumi ir kreiva, aukšta pušimi netaisyklingu vainiku. Tačiau ji ne drevinė. A. Žmuidzinavičius 1910 m. nutapė senovinę drevinę pušį, augusią Mizarų kaime, prie Druskininkų (paveikslas „Dravė“). Jis demonstruotas Lietuvių dailės parodoje Vilniuje. Regis, tais metais nutapė ir kitų drevinių pušų, o 1936 m. – paveikslą „Drevė paežerėje“¹²³.

Drevinė pušis. Dail. Antanas Žmuidzinavičius. „Dravė“. 1910.
Mizarų kaimas, netoli Druskininkų. Viešojo prieiga: <https://www.limis.lt/valuables/e/805209/50000012565666?searchId=80799842>

¹²² *Ibid.*, p. 121–126, 306, 308, 386–389.

¹²³ *Ibid.*, p. 145.

Dail. Antanas Žmuidzinavičius. „Dravė“. 1910. Kartonas. Viešojo prieiga: <https://www.limis.lt/valuables/e/805209/50000000083854?searchId=48315752>

Dail. Antanas Žmuidzinavičius. „Drevė paežerėje“. 1936.
Antanas Žmuidzinavičius. *TSRS liaudies dailininkas*, Vilnius, 1957. Il. Nr. 55.

A. Žmuidzinavičiaus žinomumas, matyt, prisidėjo, kad dravinė pušis ėmė populiarėti kaip vienas iš Dzūkijos simbolių. Štai vienoje dailininko darbų recenzijoje pažymėta: „[...] dravės, tai tikros pušys su nukirsta viršūne, kuriose laiko bites“. Motyvas paimtas iš dzūkų krašto¹²⁴, o įžymiojo dailininko paveikslas „Dravės“ plito ir kaip atvirukas¹²⁵.

Atvirukas. Dail. A. Žmuidzinavičius. „Dravės“. Kaunas: O. Vikauskytės [i.e. Vitkauskytės] knygynas, 1921. Viešojo prieiga: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000499636>

Svarbios keleriais metais vėliau, XX a. 2 dešimtmetyje, A. Seržputovskio darytos drevinių medžių, užlipimų į drevinius medžius, apsaugos nuo meškų fotografijos ir piešiniai¹²⁶. Gausa šias fotografijas pranoksta E. Stechow'o anksčiausių drevinių medžių nuotraukos, darytos Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje, 1918 m., Berštų (*Berszty*), Pogarendos, Ogorodiščios (*Ogorodyscze*), Ivačės (*Iwacze*), Zasodžių (*Zasady*) ir Zubrovo (*Zubrow*) vietovėse. Kai kuriose jų užfiksuoti medžiai su dviem drevėmis¹²⁷.

Iš esmės dravinės bitininkystės paveldu Lietuvoje pradėta rūpintis XX a. viduryje, kuomet jis praktiškai jau buvo išnykęs. Dėl to daugelis drevinių

¹²⁴ S-S, „A. Žmuidzinavičiaus paveiksai ir reginiai atviručių formoje. Išleido O. Vitkauskytės Knygynas Kaune 1921 m.“, *Vytis*, 1922, Nr. 11, p. 344.

¹²⁵ Atvirukas. Dail. A. Žmuidzinavičius. „Dravės“, Kaunas: O. Vikauskytės [i. e. Vitkauskytės] knygynas, 1921, 1924, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000499636>.

¹²⁶ Сержпутровский А., „Бортничество в Белоруссии“, p. 13–34.

¹²⁷ Klose H., „Über Waldbienenzucht in Lithauen und einigen Nachbargebieten. Mit 9 Tafeln und 12 Textabbildungen“, *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften – Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse. Suppl.*, 1921, p. 343–406, Abb. 3–27. Taip pat žr.: Klose H., „Über die alte Waldbienenwirtschaft in der früheren Provinz Westpreußen“, *Beiträge zur Naturdenkmalpflege*, 1931, t. 14, Nr. 4, p. 293–360.

medžių bei kitų su drevine bitininkyste susijusių artefaktų pražuvo. Tai smarkiai komplikuoja galimybes užpildyti šaltinių spragas pasitelkus regresinį metodą. Vacio Miliaus, V. Bortkevičiaus ir kitų autorių surinkti ikonografiniai duomenys rodo, kad dar XX a. 5–7 dešimtmetyje drevinės bitininkystės pėdsakų – drevinių medžių bei medžių su kaladiniais (kelminiais, dreviniais) aviliais – buvo išlikę ne tik Pietryčių Lietuvoje (Marcinkonyse, Zervynose, prie Kasiliškio (kelyje iš Ignalinos į Dūkštą), Aukštakalniuose (Varėnos valsčius), Jurkonyse, Dargužiuose, Eišiškėse, Revuose). Kai kuriuose kituose šalies regionuose irgi užfiksuota „drevinių pušų“, pavyzdžiui, Luknių kaime, Lenkimų valsčiuje (1948 m.), bei Vorusnės kaime, Rusnės apylinkėje, Šilutės rajone ir kitur¹²⁸. Tačiau, regis, tai ne drevinės bitininkystės paminklai, o tik medžiai su natūraliai atsiradusiais uokais (drevėmis). Jie šioje knygoje nebus aptariami.

Darbe panaudoti ir kai kurie Lietuvos bei kitų šalių archeologinių tyrimų rezultatai. Tai pirmiausia kai kurie radiniai, ypač geiniai bei jų fragmentai, taip pat drevinių medžių drevės ir kt.

3. Darbo objektas, chronologija, struktūra

Atsižvelgiant į amžininkų požiūrį bei daugelio tyrėjų nuostatas, šioje knygoje drevine bitininkyste laikoma dviejų tipų veikla: a) pirmiausia tai bitininkavimas naudojant medžiuose įrengtas dreves, b) paskiausiai tai bitininkavimas naudojant medžiuose įkeltus drevinius (kaladinius) avilius.

Tokios pozicijos šiame darbe laikomasi todėl, kad ankstyvieji kaladiniai aviliai (lenk. *ul*) – tai iš esmės išpjauti medžių stuobriai (kaladės) su drevėmis, taigi niekuo nesiskyrė nuo drevių. Jie, pavyzdžiui, rusų žemėse į medžius buvo keliami jau XV–XVII a., estų – XVI a. ir t. t. Todėl amžininkų ir daugelio vėlesnių tyrėjų jie priskiriami drevinei bitininkystei. Drevine nelaikoma kitokia bitininkystė, t. y. kuomet bitininkauta naudojant ant žemės statomus avilius – net jei tai buvusios drevės. Lietuvių literatūroje paplito bitininkystės istorijos skirstymas į drevinės, kelminės ir rėminės bitininkystės laikotarpius¹²⁹.

Be abejo, galimi ir kitokie požiūriai, apskritai išskiriant tik miškinį ir naminių (sodybinį) ar antžeminį bei žeminį (t. y. ant žemės vykstantį) bitininkavimą. Kai kurie autoriai ne tik kaladinius avilius, statytus miškuose ant žemės, bet ir laikytus medžiuose (lenk. *klody na drzewach*) priskiria sodybinei bitininkystei (lenk. *pasiecznictwo*), atskirdami juos nuo drevinės (lenk. *bartnictwo*). Istorinė raida nelengvai pasiduoda klasifikacijai. Juk netgi kaimo sodyboje esančiuose

medžiuose įkeltus kaladinius avilius galima būtų priskirti drevinei bitininkystei: medis yra, kaladė (drevė) yra – ko daugiau reikia?

Tyrimo chronologija apima laikotarpį maždaug nuo XIII iki XIX a. pradžios. Ankstesnės medžioklinės bei drevinės bitininkystės Lietuvoje istoriniai tyrimai iš esmės yra neįmanomi. Tai paliudijančių šaltinių bemaž neišliko¹³⁰. Neturime duomenų, kurie leistų teigti, kad iki XVI a. LDK buvo smarkiai paplitusi kelminė naminė bitininkystė. Žinoma, atskirų bitynų su kaladiniais aviliais buvo jau XIV a., bet jie nesudarė daugumos. Tuo tarpu ankstyvieji medaus ir vaško duoklės paminėjimai liudija būtent apie drevinę bitininkystę.

Drevinės bitininkystės raidą LDK galima suskirstyti į tris laikotarpius:

1. iki 1529 m. – paprotinės drevinės bitininkystės teisės ir klasikinės drevinės bitininkystės dominavimas;
2. 1529–1588 m. – originalios rašytinės drevinės bitininkystės teisės susiformavimas, regioninių drevinės bitininkystės tradicijų unifikacija ir kaladinių avilių plitimas;
3. XVI a. pab. – XIX a. pr. – verslo vystymasis ir palaipsnis klasikinės drevinės bitininkystės tradicijos nykimas¹³¹.

Akivaizdu, kad šis skirstymas sąlygiškas. Pavyzdžiui, pirmoji istorinė su kernaviškių prekyba vašku Rygoje susijusi data – XIII a. pabaiga, – kuri, galima sakyti, yra ir simbolinė, lengvai galėtų būti paankstinta iki IX–X a. – būtent šiuo laikotarpiu datuojami geinių fragmentai, rasti Latvijoje¹³². Matyt, tik laiko klausimas, kuomet archeologinių tyrinėjimų metu bus rasta gerokai ankstesnių artefaktų, tokių kaip dabartinės Lenkijos teritorijoje – drevinių medžių. Taigi istoriškai nepagrįsta būtų teigti, kad drevinė bitininkystė Lietuvoje prasidėjo tik XIII a. Akivaizdu, kad jos atsiradimo negalima sieti su valstybės susikūrimu. Drevinė bitininkystė – kur kas daugiau nei atskiros gentys, jų sąjungos ar net valstybių susikūrimas. Todėl XIII a. neminimas ir knygos pavadinime.

Kuomet drevinė bitininkystė Lietuvoje labiausiai klestėjo, nesutariama. Tikėtina, tai buvo X–XVI a. pr. Drevinės bitininkystės ir apskritai bitininkystės reikšmė gerokai sumenko XVII a. II p.–XVIII a. Labiausiai dėl miškų kirtimo, medaus duoklės panaikinimo ir pievų pavertimo javų laukais. Smulkaus cukraus importas, vaisvynių pramonės augimas ir žibalo naudojimas apšvietimui svarbiais veiksniais tampa tik XIX–XX a. I p.¹³³ Šioje knygoje drevinės bitininkystės epocha laikoma dar ir XIX a. pradžia, o atskirais atvejais pasitelkiama ir dar vėlesnė medžiaga.

Kaimyniniuose kraštuose vyko panašūs procesai. Pavyzdžiui, Rusijoje drevinės bitininkystės nuosmukis datuojamas jau XVII a.¹³⁴ Žinoma, jis neapėmė

¹²⁸ Crane E., *Archaeology of Beekeeping*, p. 77–90.

¹³¹ Крывашеў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, p. 35–36.

¹³² Apals J., „Senākīemeža dravniecības darbarīku atradumi Latvijā“, p. 11–17.

¹³³ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 6.

¹³⁴ Lahana M., „The Usefulness of Bees in Muscovy“, p. 37–38.

¹²⁸ Lietuvos nacionalinio muziejaus Etnografijos skyriaus rinkinys.

¹²⁹ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, p. 17–18, 37–38, 43–56; Butkevičius I., „Bitininkystė“, p. 139; Baldauskas J., „Bitininkystės Lietuvos praeityje“, skiltys 1284–1290; Dundulienė P., *Lietuvių etnografija*, p. 65–74.

visų regionų. Tarkime, Baškirijoje drevinė bitininkystė klestėjo dar XVIII a. Valstybės palaikoma kaip kultūrinė-gamtinė veikla ji vystoma iki šiol. Baškirų drevininkų patirtimi pasinaudota XXI a. pradžioje atkuriant drevinės bitininkystės tradicijas Lenkijoje.

Lietuvos drevinės bitininkystės istorija struktūriškai darbe nagrinėjama pagal šias temas: drevinės bitininkystės regionai – Dainavos kraštas; drevinės bitininkystės teisė; drevinė bitininkystė – miško verslas; privilegijuotieji „barnykai“ – drevininkai (taip pat ir moterų dalyvavimo aspektas); drevininko darbai; drevinės bitininkystės inventorių; Lietuvos drevinės bitininkystės iššūkiai ir jos nykimas XIX a. I pusėje; drevinės bitininkystės papročiai ir tradicijos.

Atsižvelgiant į tai, kad senovinės drevinės bitininkystės ekspozicija veikia Musteikos kaime, Dzūkijos nacionaliniame parke, darbe atskirai bus aptarta drevinė bitininkystė istoriniame Dainavos regione bei Musteikos krašte. Duomenys apie kitą LDK drevinės bitininkystės regioną – Palenkę (priklausė LDK iki 1569 m.) – bus integruoti atskirose darbo dalyse. Siekiant išvengti informacijos kartojimo, analogiškai elgiamasi ir kitų teritorijų, kuriose vystyta drevinė bitininkystė, atveju.

Darbas užbaigiamas išvadomis, šaltinių ir literatūros sąrašu bei santrauka anglų kalba.

Knygoje nesiekama aptarti visos Lietuvos bitininkystės kultūros istorijos iki XIX a. pradžios – apsiribojama tik jos dalimi, drevine bitininkyste, didžiausią dėmesį skiriant patiems drevininkams, jų darbams, dreviniams medžiams ir kt. Nebus plačiau aptariama drevinės bitininkystės produkcija (medus ir vaškas), prekyba ja, panaudojimas mityboje, metalurgijoje, medicinoje, kosmetikoje ir kt. Daugelis senųjų drevininkų iš viso neužsiėmė medaus korių apdorojimu. Tai darydavo midaus virėjai, vaško gamintojai ar meduolių kepėjai. Kaip ir visoje Europoje, tik nedidelė medaus dalis, ypač pasibaigus vėlyvajai drevinės bitininkystės epochai, po baudžiavos panaikinimo XIX a. 7 dešimtmetyje, kuomet neliko ir medaus duoklės (činoš) bei pačių drevininkų¹³⁵, būdavo perdirbama namuose (į bažnyčios altoriams skirtas vaško žvakes¹³⁶ ir pan.). Tačiau ir tuomet didžioji produkcijos dalis būdavo parduodama urmu pirkliais.

Nemažai analizuojamų dalykų įvairiuose knygos skyriuose skirtingais aspektais aptariami po kelis kartus. Pasikartojimų nevengta sąmoningai, pavyzdžiui, bičiulystės papročio atveju. Mat jis priklauso tiek teisės, tiek kultūros sričiai.

¹³⁵ „Bitės“, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1966, t. 1, p. 243.

¹³⁶ Marcinkoniškis Adomas Gaidys (g. 1890) pasakojo, kad „[...] žvakes liejo bartininkai ir nešė šventinti jas į bažnyčią“. 1991 m. užrašė etnologė Regina Merkienė (1937–2024), VUB, f. 81-1191; „Iš vaškų žvakes darydavo. Pas Mackelį [Juozą Miškinį] darydavo jie žvakes. Dar ir dar yr gal tos lantos, kų spaudė vaškų, sudėję tokian maišan, kap sūrį daro, ir lanku tokiu spaudžia tų vaškų“, „Kap genys kopinėdavo dravėn (Pasakoją Miškinis Petras, Stasio sūnus, gim. 1929 m. Marcinkonių k.)“, užrašė R. Norkūnas, *Šalčinis*, 2002, Nr. 45, p. 7.

4. Metodologinės nuostatos

Svarbu atskleisti kai kurias šioje knygoje taikytas metodologinės prieigos nuostatas. Senoji drevinė bitininkystė nepaisė valstybių sienų. Taigi ir jos tyrinėjimai pagal metodologinę prieigą turėtų būti translokalūs ar transregioniniai, kitaip tariant, transnacionaliniai. Drevinė bitininkystė visoje Eurazijoje technologiškai buvo panaši, tačiau tuo pat metu pasižymėjo ir tam tikra specifika¹³⁷. Priklausomai nuo gamtinių sąlygų ir kitų veiksnių, skyrėsi jos apimtys, ekonominė reikšmė, teisinis statusas, socialinė organizacija ir kitos ypatybės¹³⁸. Be to, drevinė bitininkystė per kelis šimtus metų smarkiai pakito.

Šiame darbe tyrinėjant daugiau ar mažiau geografiškai apribotas teritorijas, tarkime, Dainavos kraštą, visuomet omenyje turėta, kad drevinės bitininkystės kontekste tai buvo dar didesnio reiškinio dalis. Drevinė bitininkystė apėmė dideles rytinės, šiaurinės, iš dalies centrinės bei vakarinės Europos teritorijas, kuriose buvo miškų ar miškastepių¹³⁹. Pavyzdžiui, tyrimų objekto apribojimas tik dabartinėmis Lietuvos ir Lenkijos teritorijomis, kažkada priklausiusiomis LDK, gali kelti įvairių problemų. Siekiant apibrėžti ir suvokti tą pačią lokalią bei regioninę specifiką, negalima apsieiti be sąveikų, mainų, mobilumo ir kitų aspektų¹⁴⁰. Ne veltui daugelis tyrėjų pažymi, kad baltarusiškas Polesės ir lenkiškas Palenkės – pridėtume, kad ir lietuviškas Dzūkijos, – regionai daugeliu aspektų (taip pat ir bitininkystės kontekste) buvo panašūs ir netgi giminiški¹⁴¹.

Užsidarymas nacionaliniame diskurse, bandymas nacionalinę kultūrą aiškinti jos pačios kontekste, kryptingos unikalumo paieškos gali atvesti prie neistoriškų ar netgi pseudomoksliškų teiginių apie drevinės bitininkystės ir apskritai bitininkystės istoriją. Šiame darbe nenagrinėsime vadinamojoje Mažojoje Lietuvoje (kunigaikštiskojoje Prūsijoje) plėtotos drevinės bitininkystės. Ji su LDK menkai susijusi¹⁴².

Lietuvos drevinės bitininkystės istorijos atveju galime teigti buvus neabejotiną kultūrinį sinkretizmą, kuriam atskleisti būtina pasitelkti platų baltų, slavų ir kitų tautų pasaulinės drevinės bitininkystės istorijos kontekstą. Kita

¹³⁷ Šotolová M., Přidal A., „Adam Gottlob Schirach and his contribution to the history of brtnictví / beekeeping“, p. 268–271.

¹³⁸ Żukowski R., *Bartnictwo z Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX wieku*, Białystok, 1965, p. 35.

¹³⁹ Šotolová M., Přidal A., *op. cit.*, p. 265.

¹⁴⁰ Conrad S., *What is Global History?*, Princeton and Oxford, 2016, p. 44–48.

¹⁴¹ Гуря А. В., „Заметки о пчеловодческой традиции в Полесье (по материалам Полесского архива)“, *Славянский альманах*, 2021, Nr. 3–4, p. 191.

¹⁴² Klose H., „Über die alte Waldbienenwirtschaft in der früheren Provinz Westpreußen“, *Beiträge zur Naturdenkmalpflege*, p. 293–360; Vileišis V., *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*, Kaunas, 1935, p. 84; Mager F., „Die ehemalige Waldbienenzucht der deutschen Nordostmark“, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1936, t. 29; Mager F., *Der Wald in Altpreussen als Wirtschaftsraum*, Köln, 1960.

vertus, be Lietuvos drevinės bitininkystės istorinės patirties, pasaulinė drevinė bitininkystė būtų nepalyginamai skurdesnė.

Kitas svarbus metodologinės prieigos aspektas – atsargus požiūris į (ne)sąmoningo regresinio (retrospektyvinio) metodo taikymo galimybes. Pavyzdžiui, rašydamas apie bitininkystę Dubingiuose, netoli Vilniaus esančioje vietovėje, kraštotyrininkas Juozas Petrulis teigė, kad ji yra senas pavienių valstiečių užsiėmimas, turintis savas tradicijas ir papročius. Jis akcentavo: „[...] faktas, kad tradiciniai kelminiai aviliai ir šiandien iš dalies tebenaudojami, tebepraktikuojama kelti į medžius avilius, be to, pagauta „iš senelių atsekusi žinelė“ leido mums nebeabejoti, jog praeityje traškėjusios girios masyvuose bitininkystė buvo drevinė“. Autorius drevinės bitininkystės buvimą minėtoje vietovėje grindė ir tuo, kad ji dar XIX a. II pusėje buvusi apsupta pušynų. O miškinės (drevinės) bitės spiedavosi pušynuose, retkarčiais lapuočių miškuose ir eglynuose¹⁴³. Knygoje šis metodas bus pasitelktas kritiškai ir ribotai. Siekiama išvengti situacijų, kuomet XIX a. pab. – XX a. pr. naminės bitininkystės duomenys „perkeliami“ į baltų epochą ar priešistorinį laikotarpį ir lengva ranka priskiriami drevinei bitininkystei. Su bitininkyste susijusios mitologijos tyrimai neturėtų ir patys tapti mitologiniais.

Dėl šaltinių ištirimo ribotumo ir kitų objektyvių priežasčių knygoje nebandoma sekti kuria nors konkrečia kultūrinio kraštovaizdžio ar istorinės ekologijos paradigma. Daugelis „protingų“ klausimų šaltiniams tikrai buvo užduoti (pvz., apie drevininkų socialinę stratifikaciją ir kt.), tačiau šiame tyrimų etape atsakymai gauti tik iš dalies.

Šioje knygoje ankstyvoji sodybinė bitininkystė nelaikoma pažangesne už drevinę. Abi rūšys kelis amžius koegzistavo ir maišėsi. Kaladiniai aviliai dar ir XX a. I pusėje būdavo keliami į medžius ir sodybose, taigi iš esmės tai niekuo nesiskyrė nuo „įprastos“ drevinės bitininkystės. Netgi pačios sodybos miškinuose teritorijose dažnai būdavo įsikūrusios tiesiog miškuose. Bitininkai neretai gabendavo avilius su bitėmis iš miškų į sodybas ir atvirkščiai. Esminis bitininkystės lūžis įvyko tik plačiau paplitus rėminiams aviliams, o tai nutiko jau XX a.

Antra vertus, šios knygos autoriai neteigia, kad XXI a. 3 dešimtmetyje reikėtų siekti, jog naminė bitininkystė vėl taptų drevine... Būtų gerai, kad pastaroji būtų plačiai atgaivinta ir taptų pastebima nišine bitininkystės forma. Dar mažesniu mastu įmanomas ir kai kurių naminių gyvulių (pirmiausia raguočių) sugrąžinimas į miškus ganytis dėl miško paklotės bei jaunuolynų apsaugos, vabzdžių keliamų pavojų ir kt.

Drevinė bitininkystė (angl. *Tree beekeeping culture*) 2020 m. buvo įtraukta į UNESCO nematerialaus pasaulio paveldo objektų sąrašą. Paraišką pateikė Lenkija ir Baltarusija. Vertybės tipas – žinios¹⁴⁴. Istorškai žvelgiant šis veiksmas laikytinas tam tikru nesusipratimu. Senosios drevinės bitininkystės

paveldėtojos ir puoselėtojos yra ir kitos valstybės: Lietuva, Baltarusija, Lenkija, Ukraina¹⁴⁵, Rusija ir dar kelios. O Dzūkijos, Palenkės ir Polesės drevinė bitininkystė istoriškai bei kultūriškai yra savotiškas vienis.

Baltarusijoje XX–XXI a. pr. buvo iš dalies išsaugota tik viena drevinės bitininkystės – medžiuose tvirtinamų kaladinių avilių – tradicija¹⁴⁶. Lenkijoje drevinė bitininkystė tiek drevėse, tiek medžiuose laikomuose kaladiniuose aviliuose buvo išnykusi jau XX a. viduryje.

Drevininkas su geiniu iš Zervynų kaimo, Varėnos rajono. Kazys Vilkinis (1889–1977). Baranauskas M., *Dainavos kraštas*, Vilnius, 1979.

Tarp minėtos 2019 m. kovą pateiktos paraiškos (pradėta rengti 2018 m. pabaigoje) teikėjų istoriškai žvelgiant turėjo būti ir Lietuva bei kitos paminėtos šalys. Tačiau reikia pripažinti, kad ir Lietuvoje XX a. II pusėje jau nebebuvo bent kiek masiškesnės drevinės bitininkystės. Vos keli drevininkai buvo likę Musteikos kaime, Varėnos rajone. Marcinkoniškis Juozas Miškinis (1926–2009) bei musteikiškis Vytautas Tamulevičius (1940–2017) drevininkystės išmokė Romą Norkūną, Algį Svirnelį (jo senelis Pranciškus Svirnelis (1859–1938) irgi

¹⁴⁵ Plačiau žr.: Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник, Київ, 2020.

¹⁴⁶ Бабіч А. Ю., „Пчалярства“, *Традыцыі жывёлагадоўлі Беларусі*, навук. рэд. Г. І. Каспяровіч, Мінск, 2019, р. 305–313.

¹⁴³ Petrulis J., „Bitininkystė“, *Dubingiai*, p. 134.

¹⁴⁴ *Tree beekeeping culture*, <https://ich.unesco.org/en/RL/tree-beekeeping-culture-01573>.

užsiėmė drevine bitininkyste), Dzūkijos nacionalinio parko darbuotojus. Jie moko kitus¹⁴⁷. Taigi drevinės bitininkystės išlikimui stiprią įtaką padarė institucija. Senovinė drevinė bitininkystė šiame parke puoselėjama jau daugelį dešimtmečių.

Deja, Lietuva ir kitos šalys neprisijungė prie minėtos paraiškos UNESCO. Lietuva ir Ukraina tuo metu drevinės bitininkystės dar nebuvo įtraukusi į savo nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadus. Lietuvoje drevinė bitininkystė nacionaliniu mastu pripažinta 2019 m. gruodį (paraiška pateikta 2019 m. lapkritį), kuomet į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą įtraukta drevinės bitininkystės tradicija Varėnos krašte.

Senoji drevinė bitininkystė – tai daug gamtos ir valdžios išbandymų patyręs, sunkauso ir pavojingo drevininkų darbo reikalavęs didelis ir reikšmingas verslas (amatas). Iš jo XIX a. jau mažai kas buvo likę. Šiam didžiojoje Europos dalyje užmirštam, gamtos, visuomenės ir verslo sankirtoje egzistavusiam drevinės bitininkystės – kitokiam – pasauliui ir skiriama ši knyga.

Už šios knygos autorių (beje, bitininkaujančių daugiau kaip dešimtmetį) jau prieš keletą metų pradėto sudėtingo tyrimo įgyvendinimo idėją, iniciatyvą, nuoširdžią ir dalykišką pagalbą pirmiausia dėkojame Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direktijos kultūros paveldo apsaugos specialistei Daliai Blažulionytei. Ji taip pat pasidalijo sukauptomis publikacijomis, kita medžiaga, pateikė daug rankraščiui vertingų pastabų. Be visapusiško Kolegės rūpesčio – nuo pradžios iki pabaigos – šios knygos nebūtų.

Taip pat dėkojame už geranorišką visapusišką pagalbą Gamtos paveldo fondo projektų vadovei Linai Jankauskienei (Vilnius), drevininkui Piotru Pilašewiczui (Augustavas), kolegoms istorikams Jarosławui Zawadzkiui ir Rafałui Jankowskiui (Varšuva), dr. Tomui Čelkiui (Vilnius) ir dr. Aleksandrui Dovnarui (Minskas).

Dėkojame už skirtą laiką ir svarbias bei išsamias pastabas darbo recenzentams: istorinės kultūrinės komunikacijos, istorinės ekologijos ir istorinės geografijos tyrėjams prof. dr. Deimantui Karveliui (Vilnius), dr. Joannai Kunigielis (Varšuva) ir dr. Mikola Volkau (Minskas-Varšuva-Vilnius).

¹⁴⁷ „Apie draves ir vyžas. Pasakoja Vytautas Tamulevičius, gim. 1940 m., Musteikos kaime“, kalbino Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė I. Butrimaitė ir R. Norkūnas, *Šalcinis*, 2016, Nr. 97, p. 4–5; Žukauskienė L., „Drevinė bitininkystė Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvade“, *Šalcinis*, 2020, Nr. 193, p. 2.

I. DREVINĖS BITININKYSTĖS REGIONAI

Drevinės bitininkystės paplitimas Lietuvoje XIII–XIX a. regioniniu aspektu – menkai nagrinėtas ir sudėtingas klausimas. Pasak vieno autorių, kažkada ji buvo žinoma visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Kiti teigia, kad praktikuota tik kai kuriose jos teritorijose. Atsakyti į šį klausimą nėra paprasta dėl geografinių ir chronologinių šaltinių spragų bei reikiamu metu neatlikto drevinių medžių inventorizavimo bei kitų tyrimų.

Apie senovės Rusijos drevinę bitininkystę V. Malm teigė: „Drevine bitininkyste užsiėmė visur, tačiau skirtingu mastu“. XIII–XV a. ji buvo paplitusi daugelyje buvusių senovės Rusijos teritorijų, taip pat Naugardo ir Pskovo žemėse, tačiau nefiksuoja Belozersko ir Vologodsko srityse¹. Novgorodo, Smolensko ir kitose žemėse buvo išplėtotų drevinės bitininkystės rajonų, išsiskyrusių „dreviniais“ pavadinimais. Jose plytėjo dideli drevinių miškų plotai, priklausę kunigaikščiams ir vienuolynams. Drevinė bitininkystė daugeliui gyventojų, pirmiausia valstiečiams, buvo svarbus pagalbinis verslas (amatas)². Krzysztof Wolskis akcentuoja, kad jokia būdu negalima teigti, jog visoje Lenkijoje XVII a. pradžioje drevinė bitininkystė buvo virtusi pagalbine žemės ūkio veikla. Visur būta vaško, midaus, meduolių ir vaškinų medalionų su avinėlio atspaudu (lot. *Agnus Dei*; kitoje pusėje paprastai būdavo šv. Jono Krikštytojo, kito šventojo ar popiežiaus atvaizdas)³ gamybos įmonių⁴.

¹ „Бортничество“, *Очерки русской культуры XIII–XV веков. Часть первая. Материальная культура*, под ред. А. В. Арциховского, Москва, 1969.

² Мальм В. А., „Промыслы древнерусской деревни. Очерки по истории русской деревни X–XIII вв.“, *Труды Государственного исторического музея*, 1956, вып. 32, p. 130.

³ Plačiau žr.: Nowiński J. „Agnusków zapomniana moc, sława i piękno: rzecz o papieskim „Agnus Dei“, *Seminare. Poszukiwania Naukowe*, 2011, t. 30, p. 245–267.

⁴ „[...] nie można tego działu gospodarstwa rolnego nazwać gałęzią uboczną“, Wolski K., „Bartnictwo i pasiecznictwo dorzecza Sanu w XV i XVI wieku“, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 1955, t. 7, p. 95–96. Taip pat žr. kitas vertingas šio tyrėjo publikacijas: „Z badań nad dawnymi technikami pszczelarskimi w dorzeczu Sanu, Z badań nad dawnymi technikami pszczelarskimi w dorzeczu Sanu“, *Rocznik Przemyski*, 1962, t. 9, Nr. 2, p. 127–156; „Z dziejów bartnictwa we wsiach na prawie wołoskim i starostwach przemyskim i sanockim“, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1958, t. 6, Nr. 3, p. 359–364.

Dievo avinėlis. Vaškas. Gloger Z.,
Encyklopedia staropolska,
Warszawa, 1900, t. 1.

Ne visuomet aišku, ar minėtą geografinį šaltinių fragmentiškumą lėmė jų pačių spragos, ar taip iš tiesų buvo tikrovėje. Kartais tyrėjams pasiseka atverti sensacingus ankstyvuosius baltiškos drevinės bitininkystės klotus. Jais remiantis teigiama, kad Žiemgaloje, Latvijoje, drevinė bitininkystė buvo plėtojama jau ankstyvaisiais Viduramžiais – V–VIII a. Tyrinėjant IX–X a. latgalių gyvenvietės Araišų ežere (latv. *Āraišu ezerpils*) liekanas, pastatuose ir lauke buvo rasta suoliukų, virvių ir kt. geinių fragmentų; kai kurie jų ornamentuoti, taigi, gaminti vietoje. Taip pat rasta lenta vašku spausti ir patys vaško gabalai, medinių peilių (galėjo būti naudojami koriams išpjauti)⁵. Kitaip tuomet negalėjo būti ir gretimose teritorijose, taigi, ir dabartinės Lietuvos bei kitų dabartinių kaimyninių valstybių teritorijose. Tai liudija ir kiek vėlesni archeologiniai radiniai Naugarde ir Kernavėje (žr. žemiau).

Senas drevinės bitininkystės tradicijas mena Žemaitija. 1409 m. kryžiuočių Žemaitijos vaito rašte Kauno seniūnui rašoma, kad jie draudžia parduoti medų lietuviams „nenorėdami gerti vandens“ (t. y. norėdami medų skirti midaus gamybai)⁶. Bitininkavimo reikšmingumą Žemaitijoje rodo ten ilgą laiką valdovo ir privačiuose dvaruose rinkta medaus duoklė.

Vis dėlto XVI a. I pusėje – pagal 1537–1538 m. duomenis – Žemaitijos valsčiuose valdovo pajamos iš medaus duoklės sudarė tik 1 proc. visų gaunamų pajamų. Greičiausiai jau tuo metu drevinės bitininkystės verslas Žemaitijoje buvo pradėjęs smukti. Medaus duoklė rinkta daugiausia už priimtas tuščias žemes (surinkta 20 medinių medaus; 1 medinės vertė – 30 grašių), ją taip pat, tik mažesniu mastu, mokėdavo drevininkai. Anaipol ne visi Žemaitijos valsčiai duodavo medaus duoklę – tik 8 iš 19.

Tarp lyderių medaus duoklės dydžiu, o kartu ir bitininkystės paplito mastu, aiškiai išsiskyrė Veliuona. Kaip minėta, duomenys apie medaus duoklę Veliuonoje siekia dar XIV a. 1537 m. iš Veliuonos valsčiaus ir miestelio buvo gauta (pinigine išraiška) 16 kapų 30 grašių medaus, arba net 26 proc. visų valsčiaus pajamų⁷. Kitų valsčių surenkamo medaus kiekis ar pinigine jo išraiška

buvo kuklesni: Žasetos valsčiaus medaus duoklė sudarė 1,7 proc. visų pajamų, Viešvėnų valsčiaus – 0,25 proc. (drevininkai davė perpus mažiau medaus nei prieš metus), Gondingos valsčius iš pusbitininkų ir drevininko surinko 3 kapas grašių, o tai sudarė 1,5 proc. visų pajamų, Rietavo valsčiaus – 0,92 proc., Pajūrio valsčiaus – 2,6 proc. Didžiųjų Dirvėnų valsčius iš viso nemokėjo medaus duoklės, nes bitės išmirė⁸.

Nepaisant to, XVI a. pabaigoje kronikininkai M. Strijkovskis ir A. Guagninis rašė apie žemaitiško medaus kokybę, vaško baltumą: „Geresnio medaus nei Žemaitijoje niekur, jokiame krašte nerasi, ir dėl to, kad labai mažai vaško jame, ir dėl to, kad tas vaškas baltas kaip skaidriausias alebastras. Miškai ten pirmiausia didžiulius turtus teikia; bitės vietoje avilių laikomos arba kaladėse, arba aukštų, skliautuotų medžių drevėse, ir visą surinktą medų savo šeiminiui sunėša“⁹.

Nuo XVII a. pradžios ne viename Žemaitijos dvare medaus duoklė išnyko. XVI a. pabaigoje Tytuvėnuose valstiečiai nuo 3 valakų turėjo duoti medinę medaus, bet XVII a. pradžioje natūrinės medaus duoklės neliko. Tikėtina, ją pakeitė činšas.

Atsižvelgiant į gamtinius, istorinius ir kultūrinius veiksnius, galima teigti, kad drevinę bitininkystę geriau bandyti regionalizuoti remiantis labiau ne politiniais, o gamtiniais ir kultūriniais kriterijais. Drevinės bitininkystės istorija atskleidžia, kad išskirtinės ilgalaikės gamtinės sanklodos formuoja analogiškus kultūrinius fenomenus. Ne veltui jai skirta nemažai etnologų darbų. O socialiniai veiksniai gali būti lemiami tik išimtiniais atvejais. Galima bandyti išskirti intensyviausius drevinės bitininkystės regionus jos klestėjimo laikotarpiu bei ilgiausiai išlaikiusius vienokias ar kitokias drevinės bitininkystės formas. Galiausiai tenka atsižvelgti į teisinius, socialinius bei visgi egzistavusius tam tikrus technologinius panašumus ir skirtumus.

Buvo regionų, kuriuose drevinė bitininkystė net ir XIX a. išliko svari žemės ūkio šaka. Dar XX a. I pusėje juose gamta neabejotinai buvo antrieji žmonių namai, o dažnai ir pagrindiniai. O būta ir tokių regionų, kuriuose drevinė bitininkystė niekuomet neužėmė reikšmingesnės pozicijos. Todėl teiginys, kad „XVIII a. drevinė bitininkystė nebeturėjo praktinės ūkinės reikšmės, tačiau Pietryčių Lietuvoje (Varėnos ir kituose rajonuose) dar buvo kultivuojama“¹⁰, ne visai tikslus. Drevinė bitininkystė XVIII a. klestėjo bent keliuose LDK regionuose ir buvo gana plačiai kultivuojama dar XIX a. pradžioje (žr. Jašiūnų dvarą netoli Vilniaus), o minėtoje Pietryčių Lietuvoje ištis iš esmės nenutrūkstamai egzistuoja jau kelis šimtus metų.

⁵ Apals J., „Senākiemeža dravniecības darbarīku atradumi Latvijā“, p. 11–17.

⁶ *Codex epistolaris Vitoldi Magni ducis Lithuaniae: 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, t. 2, p. 165.

⁷ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, parengė K. Jablonskis, Vilnius, 2003, p. 22, 23, 27, 28.

⁸ *Ibid.*, p. 60, 90, 119, 131, 140.

⁹ Gwagnin A., *Z Kroniki Sarmacyi Europskiej*. Wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, Kraków, 1860, p. 351.

¹⁰ Isokas G., *Enciklopedinė miško knyga*, Vilnius, 2001, p. 45.

LDK jau XIII a. apėmė nemažai rusėniškų bei rusiškų teritorijų tiek rytinėje (rytiniai regionai), tiek vakarinėje (Palenkė) dalyse (iki XVI a. 7 dešimtmečio). Terminas „rusiškų“ čia vartojamas todėl, kad po užėmimo šios teritorijos iš karto netapdavo „rusėniškos“. Tik politiniu atžvilgiu buvo kiek paprasčiau. Pavyzdžiui, visas LDK teritorijas galima vadinti lietuviškomis dėl jų politinės priklausomybės. Tačiau ekonomika ir kultūra po jų prijungimo tuoj pat nepasikeisdavo arba nesikeisdavo apskritai. Taip buvo ir drevinės bitininkystės atveju. Ji būdavo tiesiog integruojama su atitinkamomis ją lydinčiomis teisės nuostatomis.

Galima teigti, kad drevinė bitininkystė buvo būdinga daugeliui istorinės Lietuvos regionų. Jos geografija faktiškai apima daugelį LDK teritorijų – rytines ir vakarines, pietines ir šiaurines žemes. Iki didžiųjų girių kirtimų XVI a. II pusėje daugelyje jų miškingumas buvo pakankamas ir tinkamas bitėms gyventi bei maitintis, o bitininkavimo įgūdžiai būdavo įgyjami.

Biržų giria minima XV a. II pusės šaltiniuose¹¹. Netgi Radvilų Biržų kuniškaištystėje, kurioje Biržų giria XVIII a. jau buvo smarkiai išnaikinta (taip pat ir kaimyninių žemvaldžių)¹², reikalauta, kad dvaras turėtų drevininką, kuris girioje kuo daugiau drevių įrengtų¹³. Tikėtina, kad šioje Lietuvos dalyje drevinė bitininkystė galėjo būti plėtojama ir pasitelkiant drevininkų iš Kuršo ar Livonijos.

Tarp Veliuonos ir Betygalos XIV–XV a. driekėsi miškai, minimi kryžiuočių kelių aprašymuose. Jie siejosi su Vilkijos giria¹⁴. Drevinė bitininkystė buvo plėtojama ir Jurbarko seniūnijoje. Žinoma, kad XVI a. 3–4 deš. perėję sieną žmonės iš kunigaikštiskosios Prūsijos medžiojo, žvejojo ir kopinėjo drevines bites. Taip teigė Veliuonos sekėjai¹⁵.

Nemaži miškų plotai plytėjo į šiaurę bei rytus nuo Panevėžio¹⁶. 1585 m. minima Sarginčiaus giria pusiasalyje tarp Audrakampio ir Sartų ežero šiaurinėje Lietuvos dalyje¹⁷ ir t. t.

Be didžiųjų girių ir miškų, taip pat Rūdininkų, Ašiužos, Beržės ir keliasdešimtys kitų girių (Valkininkų, Varėnos ir pan.), XVI a. minima daug kitų miškų masyvų. Ar ten galėjo būti vystoma drevinė bitininkystė? Be abejo, tačiau nebūtinai. Tai galimybė, o ne būtinybė. Kad gamtiniai ištekliai būtų tinkamai išnaudoti, reikėjo atitinkamų veiksmų, kuriuos galime įvardinti kaip kompleksinius: socialinius, technologinius, kultūrinius. Kas nulemdavo, kad jų san-

kloda būtų veiksminga, sunku pasakyti. Palenkėje dreviniai medžiai buvo plėšiami iš Mazovijos pusės¹⁸.

Bitininkystė plėtota Birštono krašte. Birštono miestelyje 1602 m. laikyti 2 bičių aviliai, seniūnijos Pelelevičių kaime – 3¹⁹. Atrodytų, tai patvirtina, jog drevinės bitininkystės krašte jau nebebuvo. Tačiau tokią išvadą paneigia faktas, kad drevinių bičių šioje valdoje turėta ir po daugiau nei 200 metų – XVIII a. pab.–XIX a. pr.²⁰

1756 m. Palangos seniūnijos inventoriuje nurodyta, kad valstiečiai, gyvenantys miškuose – iš viso buvo du miškai (vienas Impiltyje (*Ipiltis*), kitas Vaineikiuose, nuniokotas dėl nepriežiūros) – ir laikantys bites medžiuose, dvarui turėjo atiduoti pusę medaus. Pačios drevės laikytos dvaro nuosavybe. Seniūnijoje buvo kaimas pavadinimu „Bortkiele“²¹. Kretingos miesto 1771 m. inventoriuje nurodyta, kad pusinį medų dvarui privalu duoti tiek nuo bičių namuose, tiek nuo drevių girioje. Iš duoklės 2 statines medaus dvaras atiduodas vienuolynui²². Inventoriuje teigiama, kad iš valsčiaus išsikeliančios žmonės yra įpratę pasiimti ir bites. Jiems tai draudžiama daryti. Jie privalą jas palikti, o nauji ūkininkai turį už jas susimokėti: už senas – po 2 auksinus, o už naujas – po 1²³.

Kai kada sunku nuspręsti, kokios bitės – miškinės ar naminės – turėtos galvoje. Štai miškingo 1649 m. Vokės (tarp Trakų ir Vilniaus) dvaro inventoriuje nurodyti valstiečiai, laikę bičių avilius, kurie neabejotinai buvo kaladiniai. Tikėtina, kad tai drevės ir aviliai medžiuose, tačiau neatmestina, jog galėjo būti laikomi tik sodybose. Matyti, kad 10 valstiečių, kurių negalime aiškiai vadinti drevininkais, laikė 37 avilius. Dauguma jų – pasiturintys. Jiems bitininkystė buvo pagalbinis, bet ekonomiškai naudingas verslas.

Drevinė bitininkystė nuo seno buvo paplitusi dabartinėje Pietryčių Lietuvoje bei Dainavoje / Dzūkijoje. Taip teigti leidžia daugelis XIV a. pab.–XX a. pr. rašytinių šaltinių, kurių nemaža dalis neminimi tarp bitininkystės istorijos darbų. XIV a. pab.–XV a. pr. kryžiuočių kelių aprašymuose (*Die Littauischen Wegeberichte*) minimas Drevininkų kaimas (*dorf Drawenikin*), buvęs prie kelio iš Versekos į Perloją, prie Merkio upės²⁴. Tai galėjo būti dravininkų (drevininkų) valstiečių kaimas.

¹⁸ Пичета В. И., *Аграрная реформа Сигизмунда-Августа*, p. 268.

¹⁹ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 329.

²⁰ *Ibid.*, p. 307.

²¹ LVIA, f. SA, b. 1062, l. 4–5, 11v, 13.

²² „Miód tako od pszczół w domach będących, jako też w puszczy, którzy by swe barcie mieli, przy widzu dwornym podobrawszy, przez połowę do dworu oddawać się obligowani“, LMAVB, f. 256–970, l. 10–10v.

²³ „Ponieważ miodu odbiera się połowa z włości na potrzebę klasztorą *vigore funduszu*, a ludzie zwykli wychodząc z tej włości w inszą i pszczoły z sobą wynosić, zaczyn to się zabrania, ale każdy, mający pszczoły, wychodząc zostawić powinien, a następujący gospodarz za stare po złotych 2, a za młode po 1 zapłacić *tenebitur*“, LMAVB, f. 256–970, l. 10v.

²⁴ *Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas, Vilnius, 1988, p. 36; *Scriptores rerum Prussicarum*, Herausgegeben von

BIČIŲ ŪKIS VOKĖS DVARE (PAGAL 1649 M. INVENTORIŲ)

Šeimos galva	Aviliai	Sūnūs	Arkliai	Jaučiai	Valakai	Daržas	Činšas
Koralewicz Stefan	8	4	2	4	-	-	-
Maciukiewicz Adam	3	2	1	2	-	-	-
Sołoduszka Paweł	3	Brolis	1	1	-		-
Miszaycis Andrzej	5	3	2	1	-	1	-
Saulewicz Adam	5	4	3	4	1	1	-
Wanagiel Mikołaj	2	-	2	-	1	1	-
Węgrzykowie Stefan i Stanisław	6	1	2	4	1	1	--
Gielwanoski Stanisław	2	3, posūnis (pasierz)	2	4	1	1	-
Zwierkowski Mikołaj	1	-	-	-	3,3	1	3 kapos grašių
Borewicz Stanisław	1	2 posūniai	2	4	1	1	-

Šaltinis: *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, sud. K. Jablonskis, M. Jučas, Vilnius, 1962, p. 147–148. Pastaba: asmenvardžių rašyba palikta kaip šaltinyje.

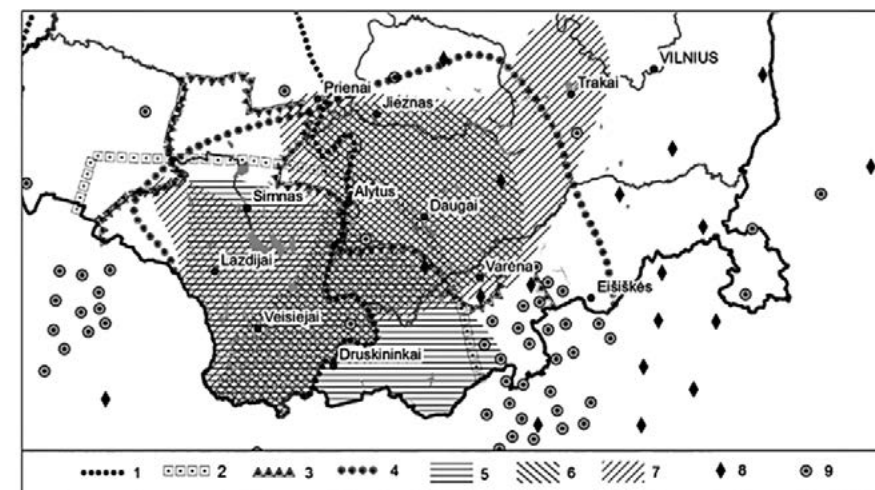
1. *Nomina aute terrarum haec sunt: Denowe tota, quam etiam quidam Ietwesent vocant...* Dainavos regionas

Stora augalota dravē – tai Dzūkijos piramidē.
V. Jezukevičius. 1946 m.

Jotvingiškojo Dainavos / Dzūkijos (*Sudovia, Pollexia, Deynove*) etnokultūrinio regiono samprata jau aptarta. Pažymėtina, kad apibrėžiant jo ribas svarbu atsižvelgti į istorinės bei kultūrinės raidos metu susiformavusią dainaviškių / dzūkų kultūrinę bendrystę, savitus etnokultūrinius bruožus, taip pat jotvingiško žymens svarbą bei už Lietuvos ribų esančias teritorijas²⁵. Kaip žinome, jotvingiai jau X a. 9 dešimtmetyje nesėkmingai kovojo su Kijevo didžiojo kunigaikščio Vladimiro Sviatoslavičiaus (apie 960–1015, stačiatikių šventasis) kariuomene. Jis kurį laiką buvo užėmęs Nemuno aukštupį.

Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehle, Leipzig, 1863, t. 2, p. 701.

²⁵ Tumėnas V., „Dzūkijos / Dainavos ir Suvalkijos / Sūduvos skyrimas ir siejimas kaip etnoregioninės klasifikacijos problema: sampratų ir įvaizdžių prieštara bei raida“, *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 4, p. 347–382; Ragauskaitė A., Daugirdas V., „Dzūkijos kultūrinis regionas“, *Geografijos metraštis*, 2011, t. 43/44, p. 16–28; Blažulionytė D., „Kaip mes tapome dzūkais...“, *Dainava*, 2008, Nr. 1 (14), p. 3–10; Karaliūnas S., „Dainavà. Vardo reikšmė, istorija ir kilmė“, *Baltistica*, 2006, t. 41, Nr. 1, p. 103–117; Jaskanis D., „Jācwiēz w nowych badaniach naukowych w Polsce“, *Rocznik Białostocki*, 1991, t. 16, p. [145]–156.

2. Dainavos žemė ir jos ribos. Archeologinės dainavių ribos: 1 – pagal A. Kamiński (1953); 2 – pagal A. Tautavičių (1986); 3 – pagal R. Volkaitę-Kulikauskienę (1993); 4 – pagal I. Vaškevičiūtę (2007); jotvingių oikonomai: 5 – hidronimai pagal A. Tautavičių (1966); 6 – hidronimai pagal A. Vanagą (1970); 7 – toponimai pagal A. Vanagą (1970); 8 – toponimai, kilę iš žodžio „Dainava“, pagal A. Kamiński (1953); 9 – jotvingių pilkapyrai pagal V. Sedovą (Седов 1964).

Dainavos žemė ir jos ribos. Ragauskaitė A., „Kompleksinė kultūrinio regiono samprata“, *Tautosakos darbai*, 2012, t. 43, p. 114, il. 2.

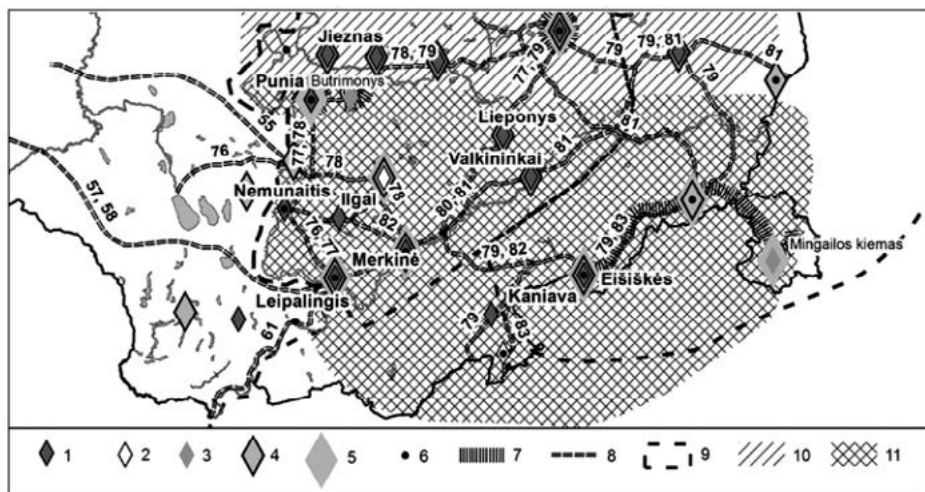
Dar 1721 m. Čarnavčiuose, keliasdešimt kilometrų nuo Semiatičių, vienuoliai misionieriai fiksavo daug rusėnų, vadintų „senaisiais jotvingiais“ arba kasdieniškai „senąja Lietuva“. Jiems priekaištauta dėl tikėjimo tiesų neišmanymo, stabmeldystės ir prietarų²⁶. Baltiškos kilmės „Senoji Lietuva“ Jelnios parapijoje aiškiai tapatinama su jotvingiais – „Naująja Jotva“. Kai kurie tyrėjai teigia šiuos jotvingius dar XVII a. pabaigoje buvus pagonis!²⁷ Tačiau tuometė krikščioniškoji visuomenė su tuo niekaip nebūtų sutikusi. Regis, tyrėjai nekritiškai ar pažodžiui perskaitė katalikų dvasininkų ištarmes ir tiesiog supainiojo religinį sinkretizmą mišrioje krikščioniškoje aplinkoje (stačiatikiškoje, unitiškoje, katalikiškoje) ir liaudiškus tikėjimus (su įvairiais pagonybės „reliktais“) su pagonybe. Taigi atmetę kai kurių dvasininkų spekuliacijas neturime duomenų apie pagonių bendruomenės egzistavimą ar pagonybės manifestacijas Dainavoje ar kitur.

Šiame tyrime svarbu, kad tai didelio regiono, kuriam būdingas kelis šimtmecius trukęs baltų jotvingių, lietuvių, slavų rusėnų (baltarusių) ir vėliausiai

²⁶ „In hac parochia plurimos invenimus Ruthenorum, mysteria fidei ignorantes, superstitionibus et idolatriae dediti, dicti antiqui „Jadźwingowie“ vel alio nomine populariter „Stara Litwa“ [...]“, Bańbuła M., „Liturgia na misjach ludowych i w duszpasterstwie parafialnym Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce 1651–1864“, *Nasza Przyszłość*, 1976, t. 45, p. 247.

²⁷ Kamuntavičienė V., „Jotvingiai „Senoji Lietuva“ ir jų tikėjimas XVII a.“, *Terra Jatwezenorum. Jotvingių krašto istorijos paveldo metraštis*, 2013, t. 5, p. 62–70.

iš dalies lenkų kultūrinis sinkretizmas, žymuo. Į jį įsiterpia net trys subregionai – Palenkė, Polesė ir Dainava / Dzūkija. Jiems būdinga daug bendrų kultūrinių bruožų, taip pat ir drevinės bitininkystės srityje.

3. Funkciniai teritoriniai vienetai XIII–XV amžiuje. 1 – XIII–XV a. valdovo dvarai (Kraštas ir žmonės 1983; Miškinis 2002; Vaitkevičius 2004); 2 – medžioklės dvarai (Miškinis 2002); 3 – bajorų dvarai (ten pat); 4 – XIII a. valsčių centrai (Lowmianškij 1932); 5 – iki XVI a. įkurtos bažnyčios (Daugirdas 1997); 6 – gynybinės pilys iki XV a. (Zabiela 1995); 7 – apsauginių dvarų ruožas: bajorams skiriami dvarai arba apgyvendinami totoriai (Miškinis 2002); 8 – kryžiuočių kelių tinklas (Kraštas ir žmonės 1983); 9 – žemių ribos pagal H. Lowmianškij (1932); žemių valdos pagal E. Gudavičių (1989); 10 – Dausprugo valdos; 11 – Mindaugo valdos.

Funkciniai teritoriniai vienetai ir Dainavos kraštas XIII–XV a.
Ragauskaitė A., „Kompleksinė kultūrinio regiono samprata“,
Tautosakos darbai, 2012, t. 43, p. 114, il. 2.

Pats iš šių kraštų kilęs, puikiai drevinę bitininkystę išmanęs gamtininkas T. Ivanauskas 1927 m. recenzuodamas H. Klose'ės tyrimą, kuriame buvo remiamasi Berštų ir kitų girių ikonografinė bei kitokia medžiaga, akcentavo, kad šiame regione (jam priskyrė ir Merkinę, Nedzingę bei Varėną) drevinė bitininkystė turėjo daug panašumų²⁸. XX a. 9 dešimtmetyje bitininkas Augustas Sinkevičius (71 m.) teigė, kad apie drevinę bitininkystę daug papasakoti galėtų ir netoliese Baltarusijoje gyvenantis senas bartininkas gudas Jonas Koka²⁹. Taigi kaimynai bičiuliauosi, pripažino vieni kitus kaip lygiaverčius.

²⁸ Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, p. 779.

²⁹ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje, LTSR Aukštojo mokslo ministerija Vilniaus inžinerinis institutas“, *Lietuvių liaudies architektūros paminklų mokslinė inventarizacija*, Vilnius, 1981, p. 5, *Lietuvos nacionalinis muziejus*, f. 53–45, l. 91.

XV a. pabaigos dokumentai, kuriuose minima bičiulystė (sėbrystė) ir tėvoninės (paveldėtos, nuosavos) bitės Dainavos krašte, liudija, kad drevinė bitininkystė šiame regione buvo žinoma nuo seno. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Merkinėje 1495 m. rugsėjį priimtame teismo sprendime minimi drevininkai perlojiškiai Mokus ir Ivaška bei valdovo Nemunaičio duoklininkai Mitka ir Djakas³⁰. Perlojos valdiniai Mokusas ir Ivaška skundėsi dėl Nemunaičio duoklininkų Mitkos ir Djako, esą jie iš jų grobia tėvonines bites ir nori, kad jie nuo tų bičių atiduotų jiems pusę medaus bei su jais bičiuliautųsi (сябровали). Išaiškinta, kad jei bičių šeima buvo kitų drevinėje žemėje, privaloma bičiuliautis ir bites laikyti per pusę, antraip bičių šeimą teks atiduoti. Tik nuo nuosavų bičių (iš ko nors pirktų ar gautų) nereikia bičiuliautis. Kadangi Mokusas ir Ivaškos bitės buvo tėvoninės (paveldėtos, t. y. nuosavos), jiems jas ir priteisė, o Nemunaičio valdiniai turėjo neteisėtai paimtą medų grąžinti Ivaškai³¹.

Tame pačiame Merkinės dvare 1518 m. buvo mokama medaus duoklė³². Tai matyti iš 1518 m. Merkinės valdos įkeitimo privilegijos ir daugelio vėlesnių aktų³³.

Kalbant apie Dainavą / Dzūkiją reikia pažymėti, kad ūkiniu aspektu nemaža dalis jos teritorijos buvo „įsiterpusi“ tarp dviejų valdovo seniūnijų (dvarų) – Merkinės ir Varėnos. Prie to dar prisidėjo Kainavos girininkija, kuriai irgi priklausė dalis teritorijos ir gyventojų. Istorikas A. Tyla dar 1964 m. publikacijoje akcentavo, kad kai kurie kaimai, pavyzdžiui, Zervynų, buvo padalyti per pusę (pagal Ūlos upę): egzistavo Kaniavos Zervynos (*Dzierwince*, *Dzierwiny*) ir Varėnos Zervynos (*Zerwiny*, *Zyrwiny*). Šitoks Zervynų dvilypumas išliko ir XIX a. – buvo Trakų apskrities ir Lydos apskrities Zervynos³⁴. Tokių vietovių krašte būta ir daugiau (žr. žemiau).

Teritorijos kultūrinis „pasieniškumas“ fiksuotas XX a. pradžioje: „Marcinkonių parapija guli pačiame etnografiškosios Lietuvos pasienyje. Tuojau į pietus ir vakarus prasideda ir eina ištautėję ir nunai baltarusių jau apgyvendinti kraštai (Gardino gubernija ir ištautėjusi Lydos apskrities dalis. Didelius miškus į vakarus nuo Marcinkonių taip ir vadina žmonės – Gudo pusė)“³⁵.

Nemažai krašto gyvenviečių nuo seno priklausė Merkinės seniūnijai, konkrečiai – Skroblininkų vaitijai. Į jos sudėtį įėjo kaimai: Marcinkonys, Kapiniškiai, Margionys (Skroblininkai), Kabeliai, Šklėriai, Randamonys. XVIII a. 4 dešimtmetyje Merkinės seniūnijos inventoriuje prie Skroblininkų vaitijos Marcinkonių ir Kabelių kaimai jau neminimi. Tų pačių kaimų dalių ir valstiečių pri-

³⁰ Литовская Метрика, отд. 1, Ч. 1, Книги записей, Русская историческая библиотека, Санкт-Петербург, 1910, т. 27, p. 631.

³¹ Русская историческая библиотека, т. 27, p. 630, 631.

³² Martinkėnas V., „Merkinės miestas“, *Merkinė*, Vilnius, 1970, p. 39.

³³ LMAVB, f. 136–131, l. 55–55v. Nemažai jų, padedamas istoriko K. Jablonskio, suregistravo, išvertė bei pakomentavo kraštotyrininkas kunigas Jonas Reitelaitis, plg. LMAVB, f. 136–72, 73, 131, 133.

³⁴ Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, p. 50–51.

³⁵ Gira L., „Šiek-tiek vardų iš Marcinkonių krašto“, *Viltis*, 1908 12 25, Nr. 149, p. 3.

klausymas skirtingoms seniūnijoms ir vaitijoms bei padėties pokyčiai galėjo daryti nemenką įtaką bitininkystės istorijai. Tarkime, XVI a. vid.–XIX a. pr. netgi užkirsti kelią bičiulystei³⁶.

Tikėtina, kad jau XV a. būsimojo Musteikos kaimo apylinkės priklausė kitam – karališkajam – Varėnos dvarui. 1589 m. Merkinės valsčiaus Skroblininkų vaitijos valstiečių nepriemokų surašyme minimi bent keli šio krašto kaimai. Tai Skroblininkų, Skaistupio, Kabelių, Šklėrių, Randamonių, Margionių, Rodukos, Puvočių, Grūto ir Ratnyčios gyvenvietės. Kai kuriose žemės buvo skirta sekėjams (osočnikams). Šklėriuose minimi du kaimo vaito valakai (1 valakas – 21, 3 ha)³⁷.

Beje, istoriografijoje senajai Dzūkijai būdingi vadinamieji „didieji“ valakai (1 valakas – 100–150 ha) siejami su duodamais dideliais priedais – nenaudojamomis nederlingomis žemėmis (pelkėtomis, smėlingomis ir pan.), kurių šiame krašte buvo labai daug³⁸. Tačiau neatmestina, kad teisūs yra Varėnos krašto istorijos tyrėjai, pažymėję, kad XIX a. viduryje Mergežeryje, Girežeryje ir Moliadugnyje valstiečiai tradiciškai „valakais“ vadino ne senuosius valakus, o jiems baudžios naikinimo metu, XIX a. 6–7 deš., skirtas žemės valdas. Jų dydį lėmė kaime buvusių ūkių skaičius ir kaimui priklausiusios žemės plotas³⁹. Kuo pirmasis dydis buvo mažesnis, o antrasis – didesnis, tuo „valakai“ būdavo stambesni. Taigi jų dydis laikui bėgant galėjo skirtis. Tokia padėtis gali būti aiškinama didesne socialine-ekonominė bendryste (bendrė, draugė, broliava), dėl gamtinių sąlygų ir kitų veiksnių paplitusia Pietryčių Lietuvos grupiniuose (kupetiniuose) kaimuose, taip pat kolektyviškesne žemėnaudą ir žemėvalda ir įvairiais bendraisiais apribojimais, įvestais XIX a. 7–9 deš. valstiečių skirtinei žemei – draudimu dalyti įpėdiniais, parduoti „svetimiems“ ir kt.⁴⁰

Standartinį individualų lietuvišką valaką, kaip minėta, sudarė 21,3 ha, t. y. 30 margų⁴¹.

1637 m. karališkųjų girių ordinacijoje aprašytos Varėnos, Perlojos ir Merkinės, o 1640 m. – Kaniavos ir Dubičių girininkijos. Pirmoje minimas ir Barčių kaimas (*Barcie*), kuriame surašyti 8 sekėjai, valdę 4 valakus žemės. Deja, apie bitininkystę duomenų nepateikta. Paminėti Kabelių (12), Kapiniškių (8), Marcinkonių (8), Margionių (11) ir Randamonių (8) kaimų sekėjai (osočnikai), turintys saugoti Merkinės girios pušynus. Iš viso 51 sekėjas turėjo saugoti

miško bloke (lenk. *kwatera*) Nr. 2 buvusius 7 kvartalus (kitoje šaltinio vietoje nurodyti 6; lenk. *ostęp*)⁴².

MERKINĖS VALSČIAUS SKROBLININKŲ VAITIJOS GYVENVIETĖS PAGAL 1589 M. NEPRIEMOKŲ SĄRAŠĄ

Kaimas	Valakai	Sekėjų (osočnikų) valakai	Tušti	Nepriemokos
Skroblininkai (Skrabelniki)	22	10	2	2 valako, 13 ½ margų, nepriemoka 3 kapos 28 grašiai 4 pinigėliai
Skaistupis (Skoistupis)	14	3	5	3 valakų, 4 kapos 26 grašiai 6 ½ pinigėlio
Kabeliai (Kobele)	12	4	3	5 valakai, 8 kapos 10 grašių
Šklėriai (Sklarze)	16	Vaitui 2 valakai	2 ½	7 valakai, 20 kapų 24 grašiai 5 pinigėliai
Randamonys (Rodomancy, Rondomancy)	15	3		Kalvis nedavė už valaką, 9 ½ margų, 1 kapa 34 grašiai 7 ½ pinigėlio
Margionys (Morgiewiczze)	15	2, minima haiduko* 0,5 valako	2	3 valakų, 21 margas, 5 kapos 37 grašiai 3 pinigėliai
Roduka (Raduka)	12	2	4	73 margai, 1 kapa 49 grašiai 5 pinigėliai
Puvočiai (Puhacze)	11		1/30 margų	56 margai, 1 kapa 24 grašiai
Grūtas (Gruta)	3			1 valakas, 1 kapa 20 grašių
Ratnyčia (Rotnica)	6, išmatuota valakais, tušti, karčiamos 4			62 margai, skola 2 dūmų, 4 kapos 57 grašiai
Ucieka (Uciecha)	Karčiamos 2			20 margų, 2 kapos 30 grašių

* Matyt, turimas galvoje už haiduko (lenk. hajduk) – kareivio (sargybinio) tarnybą duodamas žemės sklypas.

Šaltinis: LMAVB, f. 256–2534.

³⁶ Apie Merkinės seniūnus plačiau žr.: Michno A., „Wielkoksiażęcy zarządcy litewskiego Merecza od schyłku XV do początku XVII wieku“, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 2011, t. 2 (272), p. 295–315.

³⁷ LMAVB, f. 256–2534.

³⁸ Tyla A., „Kaimas vidury girios“, *Mūsų girios*, 1963, Nr. 11, p. 16; *Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias*, p. 61.

³⁹ Česnulis V., *Poringė apie Mergežerio sodžių*, Vilnius, 2011, p. 35.

⁴⁰ Iš naujesnių publikacijų žr.: *Kaimo statyba: Dzūkija*, sud. R. Bertašiūtė, Vilnius, 2012.

⁴¹ Mulevičius L., „Žemės ploto matai: valakas, margas“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1982 metai*, Vilnius, 1982, p. 73–87.

⁴² *Ординация королевских пуц в лестничествах бывшего великого княжества Литовского, составленные по инструкции короля Владислава IV, комиссарами Виленским каноником и королевским секретарем Петром Далма, т. Исайковским и Упитским маршалком Христофором Белозором в 1641 году*, Вильна, 1871, p. 51–69, 226–237.

DAINAVOS KRAŠTO GYVENVIETĖS 1637 M. VARĖNOS,
PERLOJOS IR MERKINĖS GIRININKIJŲ APRAŠYME

Kaimas	Sekėjai (osočnikai)	Valakai	Prievolės
Kabeliai (Kobiele), 12 sekėjų (osočnikų), 6 valakai	Maciej Grygowicz Jakub Grygowicz Bołtruk Grygowicz Ławruk Matowicz Chrysiuk Bozdziejewicz Szymuk Walentynowicz Mikołaj Walentynowicz Sebestjan Swiacenowicz Ambrozy Hryszkiewicz Walenty Swiackowicz Andrzej Stulgiewicz Saul Purpiel	½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½	Merkinės girios 2-ojo bloko 7-ių kvartalų sargyba
Kapiniškiai (Kopiniszi) 8 sekėjai (osočnikai), 4 valakai	Marcin Stulgis Czepuk Bolukowicz Brozuk Wojciukowicz Misiuk Hryszkiewicz Andrzej Hryszkiewicz Krysiuk Palukowicz Wojciech Hryszkiewicz Marcin Kapustowicz	½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½	Merkinės girios 2-ojo bloko 7-ių kvartalų sargyba
Marcinkonys (Marcinkiewiczze) 8 sekėjai (osočnikai), 4 valakai	Matul Piotrowicz Jakub Matulewicz Walenty Matulewicz Andrzej Matulewicz Szczesiuk Brazelewicz Tomuk Matulewicz Mikołaj Matulewicz Marcin Jazukowicz	½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½	Merkinės girios 2-ojo bloko 7-ių kvartalų sargyba
Margionys (Morgiewiczze) 11 sekėjų (osočnikų), 6 valakai	Piotr Morgiewicz, vyresnysis dešimtininkas Mikołaj Skomorochowicz Adamuk Jurgielewicz Mikołaj Jurgielewicz Szymuk Jurgielewicz Chrysiuk Szczepanowicz Piotr Gryszkiewicz Jasiuk Boiarzyn* Andruk Boiarzyn* Stanisław Bolewicz Matuk Borkuciw x [Jan Morgilewicz]	1 ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ 1, už kaimo valakų, „einant į kalną“	Merkinės girios 2-ojo bloko 7-ių kvartalų sargyba Moka kasmet 2 kapas grašių

Kaimas	Sekėjai (osočnikai)	Valakai	Prievolės
Randomonys (Rodomancy), 8 sekėjai (osočnikai), 4 valakai	Tomasz Okszeniewicz Szymul** Andruk** Marciuk Gulowicz Januk Pigoga Marcin Tomulewicz Walenty Kubalis Szyminis**	½ ½ ½ ½ ½ ½ ½ ½	Merkinės girios 2-ojo bloko 7-ių kvartalų sargyba

Pastabos: * gali būti ne pavardė, o bojaras – buvęs bajoras keliuotis, pusiau valstietis. ** Matyt, turėtų „galioti“ anksčiau nurodytas patronimas. Asmenvardžiai pateikiami kaip šaltinyje.

Šaltinis: *Ординация королевских пуц [...] в 1641 году*, p. 56–58.

J. Reitelaitis mini defektuotą prieš 1696 m. surašytą galiojusį Merkinės seniūnijos dokumentą, kuriame nurodyta, kad Kapiniškių kaimo valstietis „Nowik“ (t. y. „naujokas“) yra laisvas nuo baudžiamosios iki 1696 m. Akte minimas ir 6 valakų Marcinkonių kaimas (*Marcinkiewiczze*). Jame – 3 sodybos: Simono Karvelio (Symon Karwelis), Jurgio Pigogos (Jerzy Pigoga) ir Simono Pigogos (Symon Pigoga). Kaimas turėjo duoti 30 statinių apynių, atlikti kitas prievolės. Taip pat aprašyti Skrobelynų (Margionių), Kabelių, Šklėrių, Randomonių, Grūto (*Grutniki*) ir kt. kaimai⁴³. Konkrečių duomenų apie bitininkystę šiuose kaimuose nepateikta, tačiau pažymėta, kad 4 vaitijos (taip pat ir Skroblynų) pagal seną paprotį duoda pusinio medaus, kurio vertė 150 auksinų⁴⁴.

Šio regiono kaimų raidai skirti puikūs jau minėti istoriko A. Tylos, urbanistų M. Urbelio ir K. Šešelgio, kraštotyrininko J. Petrulio ir kitų autorių tyrimai. Juose iš esmės apžvelgta Kabelių II (Ašašninkų), Dubininko, Musteikos, Lynežerio, Zervynų ir kitų kaimų raida XVII–XX a. M. Urbelis savo studijoje pažymi, kad natūralios Čepkelių raisto ir jo apylinkių ribos tapo girininkijų ribomis. Jis sudarė jų žemėlapi. Dėl administracinio priklausymo skirtingoms Varėnos ir Kaniavos seniūnijoms dalis vienodai vadinamų kaimų buvo „dvi-gubi“. Jie įkurti miško naudmenas saugojusiems sekėjams apgyvendinti. Jau XVI a. pabaigoje išaugę (turėjo po 12–15 valakų žemės) Margionių, Kapiniškių, Kabelių, Randomonių kaimai XVIII a. pradžioje ištuštėjo ir apaugo miškais. XVIII a. 4 dešimtmetyje Margionyse tebuvo 2 sodybos, Randomonyse – 1, Kapiniškiuose – 2. Dėl XVII a. 6–7 deš. „tvano“ ir epidemijų sunaikinta daug Kaniavos ir Dubičių seniūnijų kaimų. Jų atsikūrimas prasidėjo XVIII a. viduryje.

1765 m. Kaniavos girininkijos inventoriuje nurodyta, kad prie dvaro iškirtus miškus ir pušynus jų vietoje buvo įkurti dvaro arimai (*poletki dworne*).

⁴³ LMAVB, f. 136–12, l. 33–43.

⁴⁴ „Połowa miodowa ze czterech wójtowstw czynić ma podług dawnego zwyczaju złotych 150“, LMAVB, f. 136–12, l. 65.

Likusieji miškai sužymėti riboženkliais. Tarp aprašytų kaimų minimi *Ogrod-niki*⁴⁵ (trys sodybos), Zervynos (*Dzierwince*; dvi sodybos – Jozefo Piotruszo ir Kazimierzo Swirnelio, mokėjusių po 40 auksinų), Panočiai (*Ponacze*; dvi sodybos – ateivių Kazimierzo Kaziukewicziaus ir Maciejaus Kaziukewicziaus, mokėjusių po 40 auksinų), Krokšlys (laisvas nuo mokesčių (*wieś słoboda Krakusza*) 6-erius metus, pradedant 1764 m.; dvi sodybos – Filipo Makszała ir Krzysztofo Lolio) ir kt. M. Urbelis nebuvo pažymėjęs, kad Krokšlio kaimas atsirado kaip „laisvasis“ – jo gyventojai pradžioje kelerius metus buvo atleisti nuo mokesčių⁴⁶. Panaši praktika galėjo būti taikoma ir kituose kaimuose. Apie bites informacijos nepateikta. Tai nereiškia, kad jų neturėta. Tikėtina, jog laikytos drevinės bitės, kurios atliekant surašymą liko nusišlėptos. Kiek jų galėjo būti, neaišku.

DVILYPĖS GYVENVIETĖS XVIII A. 9 DEŠIMTMETyje

Pirminė	Antrinė	Gamtinės sąlygos	Administracinė teritorinė priklausomybė XVII–XIX a.	Pirmieji paminėjimai
Kabeliai	Ašašninkai			
Musteika	Musteika	Abipus Musteikos upelio		1784 m.
Zervynos	Zervynos	Abipus Ūlos upės (Varėnos Zervynos dešiniajame krante)	Varėnos seniūnija / Kaniavos seniūnija; Vilniaus gubernijos Trakų apskritis / Lydos apskritis	
Krokšlys	Šumas			

Šaltinis: Urbelis M., „Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida“, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1979, t. 6, p. 83–95; Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, *Zervynos*, Vilnius, 1964, p. 46, 51–52.

XVIII a. II pusėje įkurta naujų kaimų, kad būtų geriau saugomi miškai keliose girininkijose – Berštų šiaurės vakarų pakraštyje, prie Grūdų upelio ištakų, Naujadvario šiaurės vakaruose, prie Musteikos upelio, Zabolotės šiaurinėje dalyje, prie Ūlos ir Katros upių, Kaniavos-Dubičių vakariniuose pakraščiuose, prie Ūlos upės. Pasak M. Urbelio, tuomet ties senųjų girininkijų ribomis pradėtos kurti dvilypės, savarankiškos gyvenvietės. Jų pavadinimai išliko tie patys, išskyrus Krokšlio ir Šumo kaimus. Kaip atskiros gyvenvietės kūrėsi ir vystėsi Lynežeris, Paramėlis ir kitos Katros upės pakraščio gyvenvietės⁴⁷.

⁴⁵ Pavadinimas, tikėtina, nurodo valstiečių daržininkų socialinę grupę, o ne daržus. Ar ir Darželių (*Derzele, Derzelańce*) kaimo, esančio Varėnos rajone, 6 km į pietvakarius nuo Marcinkonių, pavadinimas galėjo būti analogiškos kilmės, neaišku.

⁴⁶ LMAVB, f. 11–30, l. 120, 122–123.

⁴⁷ Urbelis M., „Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida“, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1979, t. 6, sąs. 1, p. p. 83–84.

1784 m. Marcinkonių parapijos aprašyme dvigubų kaimų yra dar daugiau, nei nurodė M. Urbelis. Tai Kabeliai (buvę Kabeliai I) / Ašašninkai (buvę Kabeliai II), Musteika, Zervynos, Krokšlys / Šumas.

Priklausomai nuo gamtinių sąlygų, kaimai susiformavo iš atskirų sodybinių ūkinių kompleksų, kuriuose gyveno iki kelių šeimų. M. Urbelis akcentavo, kad XVIII a. atsirado kaimų, susijusių su atskirų girininkijų ūkine veikla⁴⁸.

Istorikas Algirdas Baliulis teigė, kad Musteikos Varėnos seniūnijos Lydos paviete ir Musteikos Berštų girininkijos Gardino paviete, vėliau – vadinamosios Vilniaus ir Gardino gubernijų Musteikos, įsikūrė ne vienu metu. Pasak jo, antroji Musteikos dalis atsirado XIX a. viduryje arba antroje pusėje. K. Šešelgis nesutiko nei su M. Urbelio dvilypių kaimų, nei su A. Baliulio koncepcijomis. Jo manymu, jau 1785 m. (turėtų būti 1784 m.) inventoriuje nurodytas gyvulių skaičius yra toks pat, kaip ir greta buvusiuose žemdirbių kaimuose. Tad Musteika negalėjo būti apgyvendinta sekėjais. Gyventojai dirbo žemę, ėjo lažą. Anot K. Šešelio, gardinietiškoji Musteika atsirado pirmiesiems gyventojams Averkoms atsikėlus iš būsimos Baltarusijos teritorijoje egzistavusių kaimų. Nuomonę pagrindė gyventojų Averkų ir kitomis pavardėmis. Netaisyklingas, mažiau apibrėžtas kaimo planas neleidžia teigti apie jo vėlyvą (XIX a. vid.) kilmę. Tyrėjo manymu, abiejų kaimo dalių apgyvendinimas vyko vienu metu – apie XVIII a. vidurį⁴⁹.

Mūsų pasitelkiama informacija iš 1784 m. Marcinkonių parapijos aprašymo leidžia teigti, kad K. Šešelgis buvo teisus. Štai ką rašė Marcinkonių klebonas: „Pamusteikiai neseniai apgyvendintas kaimas, priklausantis Varėnos seniūnijai, pavadinimą gavęs nuo Pamusteikos upelio. Išsidėstęs iš šiaurės į pietus apie 1,5 didžiosios mylios. Už Pamusteikos upelio girioje [yra] du valdovo valstiečiai“⁵⁰. 1784 m. Varėnos seniūnijos inventoriuje minimos 4 šiame kaime įsikūrusios sodybos (S. Akulevičiaus, J. Miškinio, A. Tamulevičiaus, J. Gaidžio), vadinasi, kitoje Musteikos upelio pusėje jau tada buvo dar 2 valstiečių sodybos, priklausiusios Berštų seniūnijai.

Galima pritarti M. Urbeliui, kad Musteika ir dar keli kiti kaimai atsirado girininkijų pakraščiuose, o ne centruose, kaip teigė K. Šešelgis. Matyt, buvo siekiama, kad kitos girininkijos valstiečiai nesibrautų į girias ir jų nenaudotų. Pradžioje šiose valdovo giriose įkurtose sodybose galėjo būti apgyvendinti sekėjai (osočnikai), kurie paskui buvo paversti kaimų valstiečiais. Pavyzdžiui, 1777 m. Kaniavos ir Dubičių girininkijų inventoriuje ne viename kaime nurodyti sekėjai, turėję saugoti girią⁵¹. Sumenkus girios plotams, jie, matyt, irgi buvo paversti paprastais valstiečiais žemdirbiais, daugiausia baudžiauninkais.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 81.

⁴⁹ Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai*, p. 60–61.

⁵⁰ Krahel A., *Opisy parafii dekanatu trockiego w diecezji wileńskiej 1784 roku – edycja źródeł historycznych*; „Merkinės krašto oikonomų žodynas“, *Merkinės istorijos bruožai*, Vilnius, 2004, p. 40, <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/41545?language=en>.

⁵¹ LMAVB, f. 20–3198, l. 3–5.

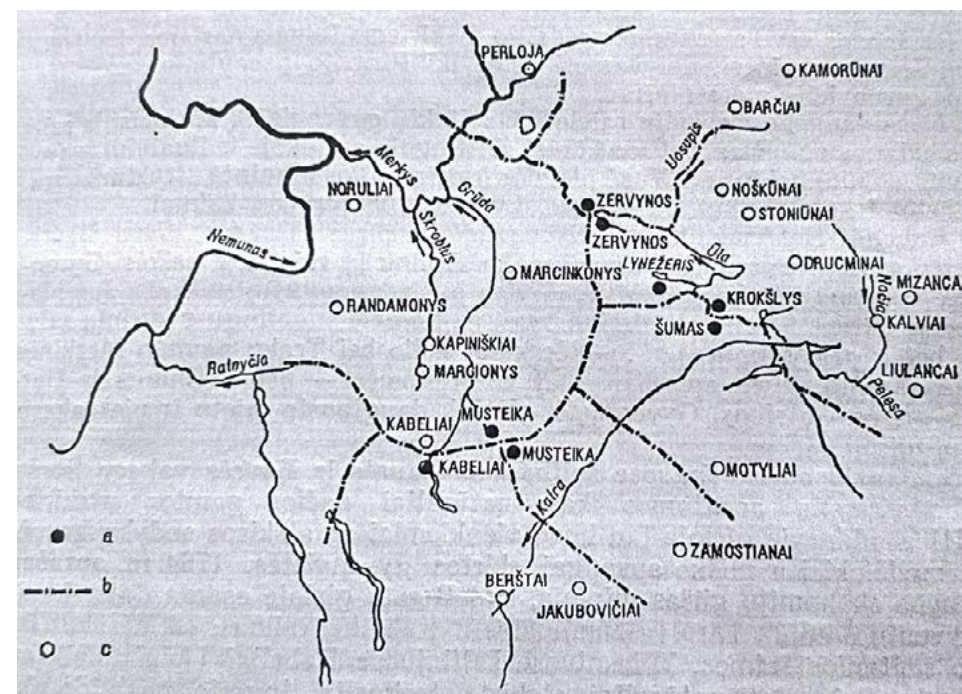
XVII a. miško sekėjų (osočnikų) gyvenvietės ir girininkijų ribos Čepkelių apylinkėse. Urbelis M., „Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida“, Lietuvos TSR architektūros klausimai, 1979, t. 6, šas. 1, p. 82, pav. 1. Simboliai: a. – miško sekėjų gyvenvietės, b. – girininkijų ribos.

K. Šešelgis teisingai pastebėjo, kad jau XVIII a. 9 dešimtmečio inventoriuose minimų kaimų gyventojų prievolės daugiausia buvo susijusios su žemdirbyste⁵². 1784 m. Musteikos kaimo inventoriuje apie Juozą Gaidį rašoma: „[jam] duota laisvė iki 1784 m.“⁵³ Ši informacija rodo, kad iki minimų metų bent jau jis buvo atleistas nuo prievolių – mokėjo tik 4 auksinų padūmės mokesť valstybei. Vadinas, buvo atsikėlęs į šią vietą keliolika metų anksčiau. Kiek ilgai A. Tylos ir M. Urbelio bei 1784 m. Marcinkonių parapijos aprašyme nurodytų dvigubų kaimų atskyrimas išliko, sunku pasakyti. Regis, drevinei bitininkystei tai įtakos galėjo turėti tik iki baudžiavos panaikinimo.

Įvairios informacijos teikia XVII–XVIII a. Lydos ir Trakų pavietų seniūnijų ir girininkijų inventoriai. Kaip minėta, dabartiniai Dzūkijos nacionalinio parko kaimai įėjo į Varėnos ir Merkinės seniūnijų bei Kaniavos ir Merkinės girininkijų sudėtį. Daugelio Kaniavos seniūnijos gyvenviečių gyventojų asmenvardžiai lietuviški, o Dubičių seniūnijoje daugėja baltarusiškų.

Tačiau mums labiau rūpi bitininkystė, konkrečiai – drevinė. Apie ją duomenų randame teismų aktuose, valdų inventoriuose ir kituose dokumentuose. Štai 1649 m. Alytaus ekonomijos inventoriuje nurodyta, kad drevininkų yra Alytaus girininkijoje. Pažymėta, kad pajamos į valdovo iždą iš bičių yra „įprastos“

(zwyczajny jest dochód). Alytaus girininkijoje pagal valdovo sprendimą ir generalinę ordinaciją dvaras ir valdiniai, t. y. valstiečiai (*poddanemi*), medų imą per pusę. Drevininkai neturi būti dėl savosios pusės kaip nors skriaudžiami. Jiems, kaip ir dvarui, turi tekti tiek blogesnio, tiek geresnio medaus. Jis turįs būti imamas pabaigus rugius sėti, po Šv. Mykolo šventės (rugsėjo 29 d.). Medkopį prižiūrėjo dvaro prievaizdas (*przystaw*)⁵⁴.

Dvilypių gyvenviečių užuomazgos XVIII a. Čepkelių raisto apylinkėse. Urbelis M., „Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida“, Lietuvos TSR architektūros klausimai, 1979, t. 6, šas. 1, p. 83, pav. 2. Simboliai: a. – XVIII a. įsikūrusios gyvenvietės, b. – girininkijų ribos, c. – senosios miško sekėjų (osočnikų) gyvenvietės.

Žuvinto girioje drevininkai pusinio medaus iš viso duoda 9 medines, o vienos medinės kaina yra 4 kapos grašių⁵⁵. Įdomu, kad po daugiau nei 100-o metų 1764 m. inventoriuje Žuvinto girioje drevininkų jau nefiksuojama⁵⁶. Tačiau, kaip ir daugeliu kitų atvejų, drevinės bitės per surašymą galėjo būti nusištos ar tiesiog nesurašytos. Tai padaryti buvo kur kas lengviau, nei namuose laikomų avilių atveju.

⁵² Šešelgis K., *op. cit.*, p. 61.

⁵³ LMAVB, f. 11-11, l. 36v.

⁵⁴ Kungliga Biblioteket, Stockholm, D 1475-5, p. 13-14.

⁵⁵ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 306.

⁵⁶ LVIA, f. 11, b. 1381, l. 7v-8.

1672 m. aprašant Kaniavos girininkijos Varėnos seniūnijoje ribas, minimas 65 margų pločio *Stogole* šilas (*uroczyszcze* – dabar Stėgalių stumbrynas) bei pievos ir *Smordule* pelkės, besitęsiančios iki Marcinkonių. Priklausė Varėnos giriai, pelkė buvo „Jėzaus“ (t. y. Nukryžiuotojo) formos. Riboženkliais pažymėtos kelios pušys su ženklais (įkartomis) bei ežiaženkliai (kapčiai)⁵⁷. Abiejų seniūnijų kaimų vyrai teigė, kad, pagal senus inventorius, jie neturį eiti lažo⁵⁸. Matyt, taip ir buvo. Tačiau vėliau padėtis pasikeitė, bemaž visi valstiečiai buvo paversti lažiniais. XX a. pradžioje minimi Stegalių laukas, Stegalių bala, t. y. pelkė⁵⁹.

1672 m. Kaniavos seniūnijos inventoriuje rašoma, kad valstiečiai laiko bites tiek drevėse, tiek namuose. Nurodoma, kad pusė jo turi būti atiduodama dvarui, o jei bitės bičiulinės, viena dalis – dvarui, antra – bičiuliui, trečia – valstiečiui⁶⁰. Taigi bičiulystės (sėbrystės) atveju šioje valdoje dvarui tekdavo tik trečdalis medaus, o ne pusė. Vadinas, bičiulystė valstiečiams kai kuriose valdose galėjo būti ekonomiškai naudinga – bičiuliai gaudavo du trečdalius medaus, kurį galėjo pagal susitarimą pasidalinti sutartomis proporcijomis. Tai galėjo būti svarbus ekonominis paskatinimas ja manipuliuoti, t. y. specialiai kurti bičiulystės santykius siekiant sumažinti medaus mokesčio dvarui dydį. 1690 m. Kaniavos ir Dubičių seniūnijų inventoriuje nurodyta, kad pusė miškinų ir naminių bičių medaus (*miód połowiczny*) turi būti atiduodama dvarui. O bičiulinio medaus – trečdalis. Tokia nuostata pakartota prie daugelio abiejų seniūnijų kaimų. Be dvaro žinios draudžiama netgi vežioti bites ar kopinėti medų. Už tai nustatyta labai didelė – 20 kapų grašių – bauda⁶¹. Tačiau daug kur stebime, kad dvaras iš savo valstiečių reikalaudavo pusės medaus.

Pusinio medaus duoklė buvo imama ir kituose Lydos pavieto dvaruose⁶². Tačiau Ožos seniūnijoje jau 1662 m. buvo nustatyta, kad iš senų ir jaunų bičių avilių vietoje pusinio medaus turi būti duodama po 0,5 gorčiaus. Pasak inventoriaus sudarytojų, taip buvę jau nuo seno⁶³.

Drevinė bitininkystė minima ir kitose valdose. Pavyzdžiui, Perlamo ir Perstunio girininkijos inventoriuje rašoma, kad Rakovičių (*Rakowice*) kaime

drevininkai valstiečiai už 3 valakus činšo nemoka. Iš viso kaime buvo 6 valakai. Pšeroslio valsčiaus 1669 m. inventoriuje nurodyta, kad maras ir prūsai nusiaubė, ištisi kaimai tušti. Pavlovkos kaime dvaro drevininkui skiriama pusė valako⁶⁴.

Iš 1712 m. balandžio 18 d. Varėnos girininkijos ir miestelio inventoriaus sužinome, kad bites namuose ir drevėse laikė ir miestiečiai. Kaip XVIII a. buvo įprasta, jų bitės turėjo būti kopinėjamos kartu su dvaru, t. y. stebint dvaro pareigūnui. Pažeidėjai būdavo baudžiami: už slapta iškopinėtam medų – 5 kapų grašių bauda, už bičių išvežimą į kitą valsčių – tiek pat⁶⁵. Pačios Varėnos vaitijos sekėjai privalėjo „[...] dažnai apeiti dreves, kad svetimų ponų valdiniai neimtų bičių šeimų, jų neišrūkytų iš drevių“. Buvo galima valstiečiams girioje rastus spiečius pasiimti į namus, tačiau tik leidus dvarui. Pasiėmus spiečių be leidimo tekdavo sumokėti 10 kapų grašių baudą. Asmuo, atidavęs spiečių kito pono valdiniui (t. y. valstiečiui) – jeigu tai pavykdavo įrodyti – būdavo teisiamas viso valsčiaus, o bausmę įvykdydavo dvaras⁶⁶. Taigi valstiečių kuopos teismas veikė ir tuomet.

Kaip matyti, valdovo Varėnos valdoje faktiškai buvo užkardyta bet kokios bičiulystės galimybė tarp skirtingų valdų – valdovo ir privačių – valstiečių. Ypač toks ekonominis-socialinis ryšys draustas tarp privačių valdų valstiečių.

Draudimas laisvai gaudyti spiečius skatino valstiečius tai daryti nelegaliai. Toks dvaro požiūris neturėjo nieko bendro su spiečiaus kaip „Dievo dovanos“ samprata. 1719 m. nurodymuose rašoma, kad Perlojos miestelio gyventojai, laikantys bites namie ir drevėse Varėnos girioje, turį pusę medaus atiduoti Varėnos dvarui⁶⁷. Kaip matyti, pusinio medaus duoklė buvo nuosekliai taikoma ir drevinių bičių medui. Išsamiai šiuo klausimu rašoma 1773 m. Vladislavovo Aukštadvario parapijos Trakų paviete inventoriuje. Jame nurodyta, kad girioje nemažai svetimų žmonių stato avilius, bites „išgaudo“ ir pelną gauna. Liepiama valstiečiams juos paimti ir panaudoti kaip pusinį medų sau ir dvarui. Tai turį būti daroma nuo visų bičių – tiek naminių, tiek miško, nieko nenuslepiant. Draudžiama be dvaro atstovo tiek apžiūrėti pavasarį bites, tiek rudenį kopinėti medų⁶⁸.

⁵⁷ LVIA, f. 11, ap. 1, b. 1054, l. 184v, 239.

⁵⁸ LVIA, f. SA, b. 3765 (f. 11, ap. 1, b. 1054), t. 2, l. 190.

⁵⁹ Gira L., „Šiek-tiek vardų iš Marcinkonių krašto“, p. 3.

⁶⁰ „[...] miód, gdzieby się kolwiek najdować miał, czy to w domu czy w barciach, przy podbieraniu onych połowa na dwór należeć będzie. A gdzieby zaś u którego chłopą najdował się siabrowskie pszczoły, tedy od takowych pszczoł jedna część na dwór, druga siabrowi, trzecia zaś temu chłopowi, któryby miał siabrowstwo to w domu czyli też w barciach“, LVIA, f. SA, b. 3765 (f. 11, ap. 1, b. 1054), t. 2, l. 190.

⁶¹ „[...] z pszczoł domowych i leśnych u kogo by się pokazały mają dawać dworowi, a siabrowskiego trzecia część. A nie mają ruszać pszczoł bez widza dwornego pod winą kop lit. 20. Toż się rozumiej na włości o podbieraniu pszczoł“, LVIA, f. SA, b. 3765 (f. 11, ap. 1, b. 1054), t. 2, l. 226–226v, 228–228v, 229–229v etc.

⁶² LVIA, f. SA, b. 3765 (f. 11, ap. 1, b. 1054), t. 2, l. 260, 268, 336v.

⁶³ „[...] miód z dzierzawy oskiej według postanowienia dawnego już nie połowić, ale od każdego ula starych i młodych pszczoł po puł garcu oddawać powinni“, LVIA, f. SA, b. 3765 (f. 11, ap. 1, b. 1054), t. 2, l. 315v.

⁶⁴ LVIA, f. SA, b. 3765 (f. 11, ap. 1, b. 1054), t. 2, l. l. 389v–403, 409v–410, l. 434v, 437v.

⁶⁵ „[...] pszczoły w barciach i w domu wół mają być podbierane ze dworem, a jeśliby kryjomie który podebrał barć lub ul, tedy są dowodem słusznym, ma płacić kop Nr. 5 lit. Jeśliby zaś gdzie do cudzej włości wyprowadził pszczoły kto z nich, tejsze winie podlegać ma“, LMAVB, f. 11–20, l. 80–80v.

⁶⁶ „Barcie w puszczy często obchodzić, aby czudzopanie rojów niezbierali, ani z barci niewykurzali. Slepnie co się w puszczy znajdują za wiadomością dworu wolno do domów wziąć swoich, ani cudzym wydawać pod winą kop 10 lit. A jeśliby kto tego dowiódł, że wydał czudzopanowi, tedy takiego całą włość powinna sądzić i karę dworną dać“, LMAVB, f. 11–20, l. 80–80v.

⁶⁷ LMAVB, f. 256–970, l. 8.

⁶⁸ „A że też w puszczy niemało z obcych ludzi ule i korzeniki na pszczoły stawiają i one wylawiają, *profita* tutejszej włości odbierają, więc i w tym względzie czułość osobliwsza ma być włościaków, ażeby cudze ule i korzeniki w swojej puszczy zabierali i na połowiczny zysk sobie z dworem obracali, ze wszystkich pszczoł, żadnych w domu, ani w puszczy nie tając, połowiczny miód dworowi oddawali, bez wiadomości dwornej ażeby ani na wiosnę nie podmiatali, ani też w

Kaniavos girininkijos 1769 m. inventoriuje Noškūnų, Rudnios, Miežonių, Lynežerio, Zervynų, Daržininkų, Drucminų ir Kabelių kaimuose buvo suregistruotos 392 bičių šeimos, iš jų 19,4 % miškinės (t. y. medžiuose susispietusios drevinės bei kaladinės)⁶⁹. Aišku, dalis jų buvo nuslėpta. Kaniavos ir Dubičių girininkijų 1772 m. gruodžio 19 d. inventoriuose kiek plačiau aprašytos drevės. Teigiama, kad girininkijų valdinių drevės su bitėmis girioje ir namuose turi būti kopinėjamos rudenį per darbymetį, o pavasarį – įprastai išvalomos. Inventoriuje rašoma, kad pusė medaus ir vaško turi tekti dvarui, o kita pusė – valdiniam, kaip „darbo bičiuliams“ (*jako siabrom pracy*). Tą kitą pusę draudžiama parduoti be dvaro, kuris turi pirkimo pirmenybę, leidimo⁷⁰. Šiuose nurodymuose „dieviškumo“ liko tik sakinyje apie medų ir vašką – „kiek Dievas duos“, o visa kita – beatodairiškas valstiečių bitininkų išnaudojimas. Žinome, kad paprastai iš valstiečių jų produkcija būdavo superkama pigiau, o, pavyzdžiui, druska parduodama brangiau nei rinkoje (turguje). Be to, dažnai buvo verčiama iš dvaro pirkti degtinę.

Puikiam A. Tylos tyrime apie Zervynų kaimo istoriją pažymėta, kad jame XVIII a. pabaigoje buvo 79 kelmiai bičių. Zervynų kaime Motiejus Tamulevičius turėjo 36, Antanas Tamulevičius – 30 kelmų. Mančiagirės kaime buvo 59, o Marcinkonių – 144 kelmiai. A. Tylos teigimu, jų turėjo būti daugiau, nes valstiečiai slėpė tikrąjį skaičių, nuo kurio turėjo mokėti mokesčius. Pagal 1784 m. inventorių, už senų bičių kelmą reikėjo mokėti po 15 grašių, o už jaunų (t. y. spietinių) – po 7,5. Atitinkamai 1798 m. inventoriuje nurodyta: už senų bičių kelmą – 1 auksinas, už jaunų – 15 grašių⁷¹. Šaltinyje nenurodyta, kiek, kur ir kieno bičių šeimų laikoma.

Pagal 1784 m. Varėnos seniūnijos inventorių, miestelio gyventojai toliau laikė bites. Akivaizdu, kad tai lėmė kultūrinė tradicija ir miškingumas. Mat tuomet bičių laikymas tiek dreviniuose medžiuose, tiek namuose nebuvo feodalinė prievolė. Ji galiojo tik tiems drevininkams, kurie drevine bitininkyste užsiėmė kaip prievole ir nuo kitų prievolių dažniausiai būdavo atleidžiami. Minėtų kaimų gyventojai iš esmės atliko valstietiškas prievoles, tiek apynius, grybus ir kt. Bičių turėjo Varėnos miesto ir kai kurių kaimų gyventojai. Užfiksuoti 258 jų kelmiai (*pnie*), iš jų 252 senų ir 6 jaunų. Už jas dvarui mokėtas

mokestis: už senas – 15, už jaunas – 7,5 grašių⁷². Bitės neminimos tik Kermušijos (dab. Druskininkų savivaldybė) ir Musteikos (*Mosteyki*) kaimuose⁷³. Tai nereiškia, kad jų neturėta. Kaip jau ne kartą minėta, drevinės bitės lengviausiai nuslepamos. Neatmestina, kad jos tuomet galėjo būti laikomos girioje kitapus Musteikos upelio – laikinai arba nuolat. Taigi jau Berštų girininkijos teritorijoje. Į ją Varėnos seniūnijos valdininkai negalėjo įžengti ir jų ieškoti. Matyt, nebūtų ir radę. Panašiai galėjo būti ir kitose vadinamosiose dvigubose gyvenvietėse.

BIČIŲ LAIKYMAS VARĖNOS SENIŪNIJOS MARGIONIŲ VAITIJOS (LYDOS PAV.) KAIMUOSE PAGAL 1784 M. INVENTORIŲ

Kaimas	Ūkiai (dūmai)	Bitės (kelmai) senos, mokestis 15 grašių	Bitės (kelmai) jaunos už 7 ½ grašių	Mokestis už bites
Darželiai (Derzele)	4	8	-	4 auksinai
Dubininkas (Dubieniki)	4	8	-	4 auksinai
Dugna (Dugna)	1	2	-	1 auksinas
Grūtas (Gruda)	5	2	-	1 auksinas
Pagrūdžiai (Pagrudzie, dab. Kašėtos)	3	3	-	1 auksinas 15 grašių
Kabeliai (Kobele)	16	15	-	7 auksinai 15 grašių
Kermušija (Kermuszcia)	2	-	-	-
Kapiniškiai (Kopieniszki)	7	2	-	1 auksinas
Margionys (Morgiewiczze)	11	18	-	9 auksinai
Musteika (Musteyki)	4	-	-	1 auksinas 15 grašių
Noruliai (Narule)	3	6	-	3 auksinai
Randamonys (Randomance)	13	38	-	19 auksinų
Rudnia (Rudnia)	3	1	-	15 grašių

Šaltinis: LMAVB, f. 11–11, l. 33v–38v.

Musteikos kaimo bitės minimos 1798 m. Varėnos seniūnijos inventoriuje⁷⁴. Jame apie šį kaimą rašoma, kad jo žemės neišmatuotos. Jis įsikūręs smėlingose ir nenaudingose žemėse už Grūdų upės. Kaimo pievos driekiasi per įvairius gabalus ir pelkes (*w różnych rozrobkach i błotach*). Valstiečiai ėjo lažą, rinko grybus ir t. t.⁷⁵ Iš apmokestinimo matyti, kad valstiečiai bites laikė laisva valia.

⁷² LMAVB, f. 11–11, l. 18, 19, 20, 46.

⁷³ „Wieś Musteyki“, LMAVB, f. 11–11, l. 36v.

⁷⁴ LMAVB, f. 11–7, l. 5v, 17v.

⁷⁵ LMAVB, f. 11–7, l. 17v.

jesieni tychże pszczół nie podbierali, ani podrzynali pod osobliwszą karą, na przestępnego ściągając się mającą“, LMAVB, f. 256–970, l. 8.

⁶⁹ Stanaitis S., *Dzūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai*, Vilnius, 2001, p. 30.

⁷⁰ „Opisanie barci w puszczy do podbierania połowicznego. Barcie w puszczy z pszczołami, takoz ule z tymiz u mieszkanców leśnictwa kaniawskiego i dubickiego w domach znajdujące się, jesienią w gospodarskim czasie podbierane być powinny, a na wiosnę zaś zwyczajnym sposobem gospodarskim mają być podmietane. Od których połowa tak miodu, jako też wozku, wiele Bóg udzieli, dworowi leśnictwa kaniawskiego i dubickiego należeć powinna, druga zaś połowa mieszkańcom kaniawskim i dubickim, jako siabrom pracy, należeć powinna, z ostrzeżeniem, iż bez woli dwornej swojej połowy chłopci przedawać niemają mocy, ale dwor bliższy do zapłacenia“, LMAVB, f. 20–3198, l. 6v.

⁷¹ Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, p. 53.

Tai nebuvo baudžiavinė prievolė, kaip daugelyje valdų anksčiau bei kai kuriose XVIII a.

Merkinės valdoje, pagal 1785 m. inventorių, už senas ar jaunas bites turėjo būti mokama vienodai – po 1 auksiną⁷⁶ Pagal 1798 m. Merkinėje duotą aktą, už bičių šeimą reikėjo mokėti po 1 auksiną arba duoti pusę medaus⁷⁷. 1798 m. Perlojos inventoriuje irgi nurodyta, kad valstiečiai už senas bites moka 1 auksiną, o už jaunas (spietines) – 15 grašių⁷⁸.

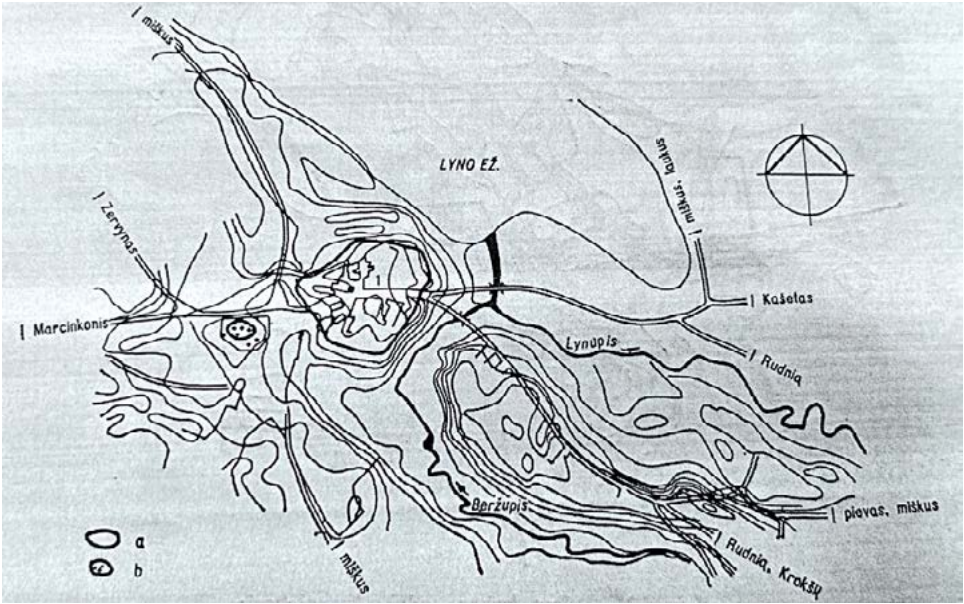
1798 m. Merkinės seniūnijos inventoriaus duomenimis, jos kaimai (tarp jų Randamonys, Grūtas, Šklėriai, Margionys, Kapiniškiai, Puvočiai, Mardasavas) mokesčius išdui mokėjo bendrai. Be duoklių davimo, kaimai dar turėjo mokėti činšą, junginiai valstiečiai – eiti lažą, į 4 talkas per metus, sargauti⁷⁹. Skrob-
lininkų vaitija „pagal paprotį“ dvaro pievas Merkinėje turėjo nušienauti, sugrėbti ir sukrauti į stogines⁸⁰. Kai kuriuose kaimuose buvo kamininkų (*kqt-nicy*) ir bojarų (*bojarowie*): Grūto, Kapiniškių, Puvočių kaime – po vieną, Mardasave – net 21 bojaras bei 1 kamininkas ir pan. Už bites jų laikytojai turėjo mokėti po 1 auksiną už kelmą arba pusę medaus atiduoti dvarui. Visoje seniūnijoje suskaičiuota vos 30 drevinių ir naminių bičių šeimų. Už jas surinkta 30 auksinų; kitoje inventoriaus vietoje nurodytos 35 šeimos⁸¹. Be abejo, tai tik dalis laikytų bičių šeimų.

KAI KURIE MERKINĖS SENIŪNIJOS KAIMAI PAGAL 1798 M. INVENTORIŲ

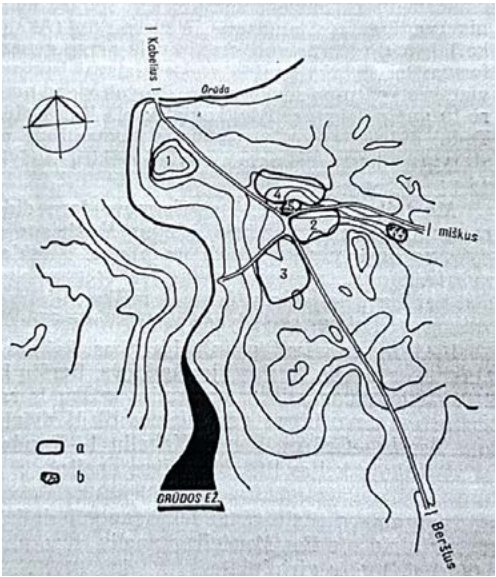
Kaimas
Grūtas
Kapiniškiai (Kopieniszki)
Mardasavas (Mordasowo)
Margionys (Morgiewiczze)
Puvočiai (Puhacze)
Randamonys (Rondomance)
Šklėriai (Szklarze)

Šaltinis: LMAVB, f. 136–73.

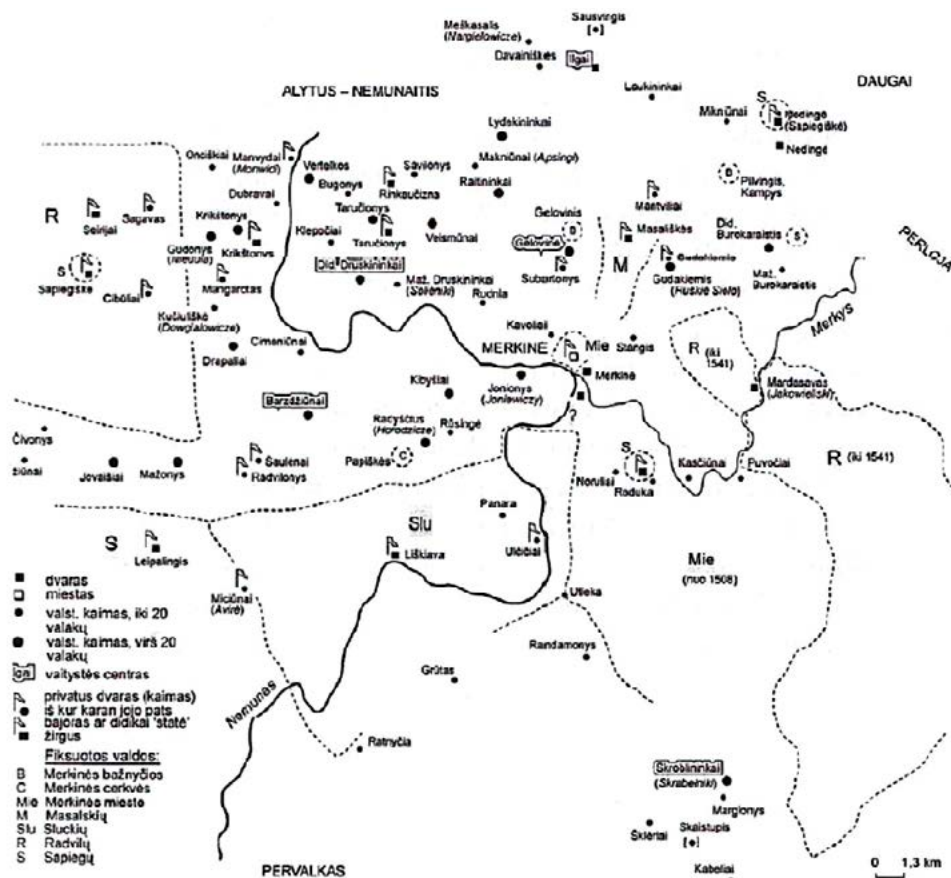
⁷⁶ LMAVB, f. 256–970, l. 14.
⁷⁷ LMAVB, f. 256–970, l. 14.
⁷⁸ LMAVB, f. 256–970, l. 13.
⁷⁹ LMAVB, f. 136–73.
⁸⁰ „[...] do koszenia łąk dwornych w Mereczu wójtowstwo skrobelnickie podług zwyczaju na swoich dniach poki się one niesprzątną, skosić, zgrabić i w stogi złożyć są obowiązani“, LMAVB, f. 136–73, l. 5v, 7v, 17v.
⁸¹ „Ciż włościanie od pszczół na zapłatę od pnia po złotym jednym lub po połowie do skarbu oddawać powinni [...] pszczoł we włości z barciami 30 [...]“, LMAVB, f. 136–73, l. 7v, 11.

Lynežerio gyvenvietės sodybos XVIII a. vid. Urbelis M., Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida, p. 90, pav. 7.

Kabelių II (Ašašnikų) gyvenvietės sodybos XVIII a. pabaigoje. Urbelis M., Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida, p. 84–86, pav. 3.
Simboliai: a. – sodybos, b. – kapinaitės, 1. šaulio Kristupo Trainavičiaus sodyba, 2. šaulio Mataušo Valentukevičiaus sodyba, 3. žemionio Stepono Trainavičiaus sodyba, 4. žemionių Vasiliaus Maziulio ir Kristupo Grigo sodybos, 5. smuklės teritorija.

Žemėvalda Merkinės seniūnijoje. XVI a.,
Merkinės istorijos bruožai, Vilnius, 2004, p. 157.

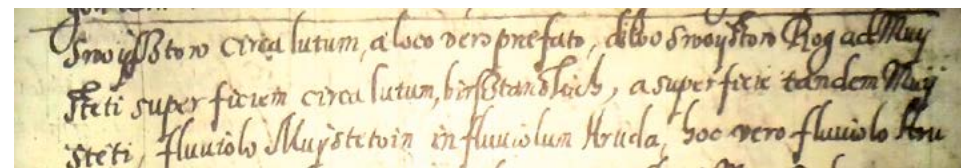
Po Jurgio Radvilos mirties karalienė Bona, gavusi Gardino pavieta, pradėjo tikrinti jo nuosavybės teises, o 1541 m. iškėlė bylą buvusio savininko našlei ir paveldėtojai LDK taurininkui, Vasiliškių laikytojui Mikalojui Radvilai, nes Jurgis Radvila, būdamas Merkinės dvaro laikytoju, neteisėtai prie savo Jokūbeliškių valdos prisijungė valdovo žemių: Jakaviškes, Truchanovičius ir Mardasavą, o jo sūnus Mikalojus Radvila Rudasis – karaliaus Truchanovičių ir Mardasavo valdinius. Pagal aktą, „[...] kad mums nesiskųstų gaudei ir kalinai, o jų namus liepei išplėsti“. Karalienė Bona siekė susigrąžinti užgrobtas valdas⁸². Be kitų dalykų, buvo teigiama, kad didikas neteisėtai prie savo valdos prijungė sekėjus ir šaulius, priklausiusius Merkinės dvarui⁸³.

⁸² Ragauskienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002, p. 216.

⁸³ LMAVB, f. 136–131, l. 126–132; *Lietuvos Metrika*, kn. 31, l. 98v–103v; „Merkinės valsčius XV–XVIII amžiuje“, *Merkinės istorijos bruožai*, p. 161.

Teisiškai nesutarimai buvo išspręsti 1547 m. taikos sutartimi. Radvilos valdovo naudai atsisakė Katros dvaro su Tobolko (*Tobolko, Tobolka*) ir Bolotkovo (*Bolotkovo*), taip pat Horničos (*Hornicza*), Motoro (*Motorowski*) ir Malero (*Malerowski*) dvareliais Merkinės pavieta, išskyrus žemes, kurios priklausė Indūrai ir Mardasavui (*Mordaszewski, Jakowieliski*)⁸⁴. Šiame akte minimas ir ankstesnis 1511 m. dokumentas, kuriame nurodyta daugybė vietovardžių.

Taikos sutartyje minima daug vietovardžių, įvairių gamtos objektų, deja, tik dalį jų galima identifikuoti. Kalbant apie Mardasavo dvarelį (dabar kaimas), nurodoma (J. Reitelačio vertimas, kalba koreguota): „[...] pradėjus nuo paties kašteliono dvarelio, kuris vadinamas Jakovieliškiu, nuo Merkio upės Ūlos upe-liu einant į Voniači Kolodzičius, iš ten per Stogolį į Suradonio kalną, tolyn link Svoistovo kampo prie pelkės, o nuo Svoistov Rogo į Muistetės viršūnę [aukštupį] prie Berštų pelkių; nuo Muistetės viršūnės Muistetės upeliu prie Grūdų upelio ir einant Grūdų upeliu prie Merkio“ („[...] a fluviis Merez Uloiu fluviolo ad Voniacz Kolodzicz transeundo inde vero per Stagoli ad montem dictum Suradowi, inde tandem ad angulum seu aciem Swoysztow circa lutum a loco vero prefato dicto Swoysztow Rog ad Muystete super feciem circa lutum bersztanskich, a super fecie tandem Muysteti, fluviolo Muystetow in fluviolum Hrudu, hoc vero fluviolo Hrudu“).

Vandenvardis „Muysteta“ (fluviolo Muystetoiu).
Lietuvos Metrika, knyga 31, l. 100.

Dokumente dėmesį atkreipia vietovardis, tiksliau, upėvardis – *Muystete*. Aiškiai nurodoma, kad šis upelis įteka į Grūdų upę. Žinome, kad būtent Musteikos upelis yra dešinysis Grūdų intakas, o šioji upė Puvočių kaime iš kairės įteka į Merkį. Taigi, galima numanyti, kad taip įvardintas Musteikos upelis. *Muystete* minima ir vėliau dokumente, tiksliau, prie jos gyvenę girios sekėjai (lenk. *osoczniczy*, rus. *осочнику*).

Tarp kitų dokumente minimų vietovių ypač svarbūs Merkinės dvaro Skrob-linkai (*Skrablinski, Skrablinskio*, dab. Margionys; išliko tik Sbroblaus upelio pavadinimas), įvardijami kaip „przystarostwo“ (paseniūnija), omenyje turint vaitiją. Minimos jos apleistos žemės (dykvietės) Daraučina (*Darowsczina*), Voišiliškės (*Woysziliski*), Romanovščizna (*Romanowsczizna*), Mačiuškės (*Macziuszki*), Druliškės (*Druliski*), Bercaučizna (*Bierzowszczizna*) ir Narbutauščizna

⁸⁴ Ragauskienė R., *op. cit.*, p. 387.

(*Narbutowszcizna*)⁸⁵. Deja, šių vietovardžių nepavyko identifikuoti. Merkinės istorijos tyrėjai jau senokai yra pastebėję, kad vėlesniuose šaltiniuose jie nebeminimi⁸⁶, kaip ir daugelis dokumente išvardytų žmonių. Tačiau minimi dreviniai medžiai, priklausę Merkinės dvarui. Jie augo Serakiškės, Jurakiškės ir Nekrašiškės dykrose. Šie pavadinimai irgi prapuolė. Dreviniai medžiai minimi ir Mardasavo dvaro valdos dokumentuose⁸⁷.

Taigi Musteikos krašte drevinė bitininkystė neabejotinai siekė XVI a. pradžią, tikėtina, ir dar keliais amžiais anksčiau. Klausimas, kuomet bitininkystė pradėta vystyti pačioje kaimavietėje. K. Šešelgis teigė: „[...] šis senas girių gyventojų verslas buvo praktikuojamas nuo pat kaimo įsikūrimo“⁸⁸. Teiginyms nepagrįstas šaltiniais, tačiau istoriškai gan logiškas. Pirmuosiuose kaimo inventoriuose bičių laikymas nepamėtas. Dar iki XX a. pradžios išlikę drevių ir bičių priežiūros papročiai negali būti tiksliau datuojami. Tačiau galime priartinti, kad dėl nederlingų žemių gyventojai buvo tiesiog priversti kuo efektyviau išnaudoti miškų, ypač pušynų bei pelkių, teikiamas galimybes. Apie drevių įrengimą senovėje konkrečiose vietovėse sunku pasakyti.

Musteikos kaimas XVIII a. II pusėje atsirado daugeliu atžvilgių ribinėje teritorijoje⁸⁹. Tikėtina, kad jau XV a. būsimojo kaimo apylinkės priklausė būtent karališkam Varėnos dvarui. XVIII a. 9 dešimtmetyje Musteika jau buvo priskirta Varėnos seniūnijai, konkrečiai – Margionių vaitijai. Ši minėta seniūnijai priklausė nuo seno. Buvo viena iš kelių vaitijų – šalia Mirabelio, Strelkų ir Varėnos⁹⁰. XVIII a. 7 dešimtmetyje Merkinės dvarui priklausė smulkūs Mardasave, Marcinkonyse, Kapiniškiuose, Puvočiuose, Šklėriuose ir kitur. XVIII a. pabaigoje Merkinės seniūnijos inventoriuje fiksuojami jai priklausę Lankininkų, Kasčiūnų, Puvočių, Mardasavo, Norulių, Kapiniškių, Šklėrių, Randamonių, Grūto ir kiti kaimai⁹¹. Kai kurių jų, pavyzdžiui, Puvočių, įsikūrimo istorija siekia XV–XVI a.⁹²

Musteikos kaimo ištakos siekia XVIII a. II pusę. Baltarusių istorikas V. Tokcas teigia, kad būtent Averkos ir Ilkevičiai, išeiviai iš Berštų, XVIII a. pabaigoje įkūrė Musteikos apyrbę, kuri vėliau išaugo ir tapo kaimu⁹³. Sprendžiant iš pavardžių, jie galėjo būti baltarusiai, kurie palaipsniui, o ypač

XIX a. II p.–XX a. pr., sulietuvėjo; kai kurių netgi pavardės buvo sulietuvintos, o atskirais atvejais – ir vardai (pvz., neliko tokių vardų kaip Dementijus ir pan.). Tačiau pats vietovardis Berštai kildinamas iš baltiško žodžio „beržas“⁹⁴. Baltarusių autorius to nenurodo, tačiau rašo būtent apie „gardinietišką Musteiką“. K. Šešelgio manymu, kito Musteikos kaimo (vėliau priklausiusio Vilniaus gubernijai) gyventojai galėjo būti atsikėlę iš Marcinkonių⁹⁵.

Jau 1784 m. (taigi metais anksčiau nei iki šiol žinotas pirmasis rašytinis kaimo paminėjimas bažnytiniame šaltinyje), varėniškasis (vėliau vilnietiškas) Musteikos kaimas, tiksliau Pamusteikiai (*Pomusteyki*), vadinamas „naujai įkurtu kaimeliu“ (*wioska nowej osady*)⁹⁶. Taigi turėjo būti atsiradęs neseniai. Kaimas buvo išsidėstęs girioje iš pietvakarių į pietus apie 1,5 mylios⁹⁷, prie upelio.

Pamusteikių kaimo pavadinimas Marcinkonių klebono 1784 m. aprašyme kildinamas nuo Pamusteikos (*Pomusteyki*) upelio, įtekančio į Grūdą. Priklausė karališkajai Varėnos seniūnijai, Margionių vaitijai, o bažnytinio atžvilgiu – Trakų dekanatui, Marcinkonių šv. Simono ir Judo parapijai (atskira parapija įsteigta 1770 m., prieš tai priklausė Pariečės RKB parapijai (balt. *Парэчка*, dab. Gardino r., Gardino sr., Baltarusija). Kaimyninės vietovės buvo senesnės ir svarbesnės už Musteiką, kaip antai: Kabeliai, Marcinkonys, Skroblininkai (Margionys) ir kt. Prie tokių vietovių fiksuojami senkapiai: Kabelių, Karužų, Margionių, Puvočių, Kapiniškių ir kt.⁹⁸ Kaimas palaipsniui virto archajiško kupetinio (savaiminio) plano kaimu. Jo žemės buvo nederlingos, tad gyventojai papildomai užsiimdavo įvairiais miško verslais (grybavimu, uogavimu, bitininkyste ir kt.).

1784 m. Marcinkonių parapijos aprašyme minimos ir kitos krašto vietovės, priklausiusios Trakų dekanatui bei Lydos pavietai. Dauguma kaimų įėjo į Varėnos seniūnijos sudėtį:

- Darželiai (*Derzele*), naujas kaimas, prie Grūdų upės,
- Dubininkai (*Dubieniki*), abipus Skroblaus upės,
- Grybaulia (gal *Paule*), prie Ūlos upės,
- Kabeliai (*Kobele*), prie Grūdų upės, turėjo karčiamą,
- Kapiniškiai (*Kopieniszki*), dalis valstiečių priklausė Varėnos, kiti – Merkinės seniūnijai, šalia – pušynai,
- Mančiagirė (*Manczegin*), per kaimą teka Ūlos upė, į Merkinę plukdė medieną,
- Marcinkonys (*Marcinkańce*), didelis kaimas, per jį teka Juodupio upelis, turėjo karčiamą,

⁹⁴ Жучкевич В., *Краткий топонимический словарь Белоруссии*, Минск, 1974, p. 27.

⁹⁵ Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai*, p. 61.

⁹⁶ Krahel A., *Opisy parafii dekanatu trockiego w diecezji wileńskiej 1784 roku – edycja źródeł historycznych*; „Merkinės krašto oikonomų žodynas“, *Merkinės istorijos bruožai*, p. 40.

⁹⁷ 1784 m. Vilniaus vyskupijos dekanatų aprašymuose klebonai savo matavimuose dažniausiai taikė didžiąją mylią, kuri prilygo 8228 metrams.

⁹⁸ *Merkinės istorijos bruožai*, p. 150, 164, 173–174, 178.

⁸⁵ *Lietuvos Metrika*, kn. 31, l. 100–100v; „Merkinės valsčius XV–XVIII amžiuje“, *Merkinės istorijos bruožai*, Vilnius, 2004, p. 174.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 174.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 186.

⁸⁸ Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai*, p. 64.

⁸⁹ Gira L., „Šiek-tiek vardų iš Marcinkonių krašto“, p. 3.

⁹⁰ Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, p. 52.

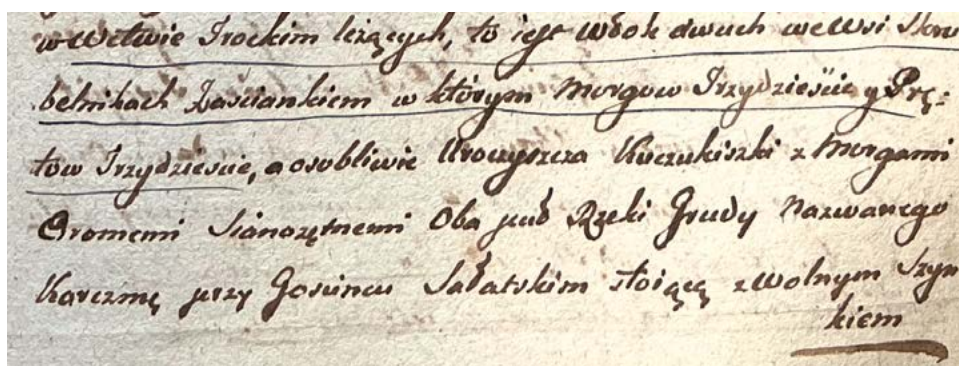
⁹¹ Buržinskas Ž., „Merkinės karališkasis dvaras XVII–XVIII a.“, *Dainava. Džukų kultūros žurnalas*, 2019, Nr. 2 (38), p. 4–7, 9.

⁹² *Merkinės istorijos bruožai*, p. 170.

⁹³ „[...] у канцы XVIII ст. Выхадцамі з Берштаў Аверкамі і Ількевічамі на поўнач ад вёскі было заснаванае ўрочышча Мустэйка“, Токць С. М., „Этнаканфесійнае памежжа ў святле мікрагістарычнага аналізу (метадычныя пытанні вывучэння Берштаўскай пушчы)“, *Народы, культуры і социальныя працэсы на пограніччэ*. Матэрыялы Междунар. навуц.-практ. конф., Гродно, 22–23 февраля 2010 г., Гродно, p. 225.

- Margionys (*Morgiewiczze*) – palivarkas ir kaimas (dalį valstiečių priklausė Varėnos, kiti – Merkinės seniūnijai), netoli giria,
- Milioniškės (*Meloniszki*), per kaimą tekėjo Merkinė, turėjo karčiamą,
- Musteika (*Pomusteyki*), girioje už upelio gyveno dar du valdovo valstiečiai,
- Pagrūdžiai (*Podgrudzie*), prie Grūdų upės,
- Randamonys (*Rodomańce*), dalis valstiečių priklausė Varėnos, kiti – Merkinės seniūnijai,
- Šklėriai (*Szklarzy*), bemaž visi priklausė Merkinės seniūnijai, tik 1 valstietis Varėnos seniūnijai,
- Zervynos, abipus Ūlos upės, dalis valstiečių buvo privatūs žemionio („jo malonybės“) Aleksandrovičiaus, kiti – Varėnos seniūnijos, su tiltu,
- Trakiškiai (*Trakiszkai*),
- Žiūrai (*Zoraczyski*), prie Ūlos upės, priklausė Varėnos seniūnijai, tačiau du valstiečiai – Merkinėi, buvo tiltas, karčiama⁹⁹.

Kaip matyti, nemažai kaimų buvo savotiškai padalinti tarp Varėnos ir Merkinės seniūnijų – juose buvo abiemis priklausančių valstiečių. Privačios bajoriškos nuosavybės šioje buvusių valdovo girių teritorijoje buvo labai mažai, išskyrus Zervynų kaimą. Paminėtina, kad Skroblininkų (XVIII a. pabai- goje jau tik Margionys) kaimo užusienyje žemionis Aleksandras Margevičius (*Margiewicz*) 1663 m. iš valdovo buvo gavęs 2 valakus žemės su 30 margų ir 30 rykščių užusieniu. Akte minimas Kučukiškių miškas (*uroczyszczu Kuczukiszki*) bei žemės abipus Grūdų upės. Prie kelio į Saločius jam leista pastatyti laisvą nuo mokesčių karčiamą, medieną malkoms ir statyboms imti iš Varėnos girios¹⁰⁰. Krašte XVIII a. iš viso buvo keliolika karčiamų.

Žemės suteiktis 1633 m. žemioniui A. Margevičiui Skroblininkų (Margionių) kaime, aktuotas žemionio Tado Margevičiaus 1797 m., LVIA, f. SA, b. 13809, l. 1918.

Valstybinė žemės ir miškų nuosavybė buvo labai svarbus teisinis veiksnys (šalia gamtinių išteklių buvimo ir kitų), prisidėjusi prie ilgalaikio drevinės bitininkystės klestėjimo.

Pagal 1784 m. Varėnos seniūnijos inventorių, Musteikos kaimo dūmai – iš viso 4 – buvo junginiai (*ciągłe*), t. y. baudžiaviniai. Kaip ir daugelyje kitų kaimų, buvo priskirti Margionių vaitijai ir palivarkui¹⁰¹. Apskritai bojarų dūmų buvo tik Grūto kaime (4 iš 5)¹⁰².

MUSTEIKOS KAIMAS PAGAL 1784 M. VARĖNOS SENIŪNIJOS INVENTORIŲ

Ūkininkas	Šeima
Juozas Gaidys (Gaydzis Jozef)	Vedęs, sūnūs – Martynas, 11 m., Andrejus, 5 m. Laisvas [nuo mokesčių ir prievolių] iki 1784 m. (Žonaty, synowie Marcin [lat] 11, Andrzej [lat] 5, dana sloboda do roku 1784)
Simonas Akulevičius (Akulewicz Symon)	Vedęs, sūnus Juozas, žentas Jonas Šostovickis, vedęs (Žonaty, syn Józef, zięć Jan Szostowicki żonaty)
Juozas Miškinis (Mieszkis Józef)	Vedęs, sūnus Jokūbas, 6 m., brolėnai trys: Simonas, 16 m., Jurgis, 12 m., Motiejus, 9 m. (Žonaty, syn Jakub [lat] 6, bratanców 3 – Symon [lat] 16, Jerzy [lat] 12, Maciej [lat] 9)
Andrejus Tumulevičius (Tumulewicz Andrzej)	Vedęs, sūnūs – Simonas, 6 m., Juozas, 4 m., Motiejus, 2 m., čišo nemoka (Žonaty, synowie Symon [lat] 6, Józef [lat] 4, Maciej [lat] 2, czynszu niepłaci)

Šaltinis: LMAVB, f. 11–11, l. 36v.

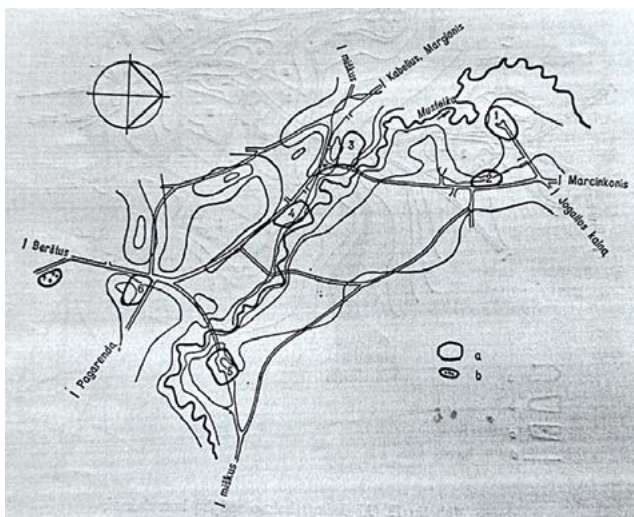
Margionių vaitijos kaimai ir laikomos bitės 1784 m. Varėnos seniūnijos surašyme. Šaltinis: LMAVB, f. 11–11, l. 38v.

⁹⁹ Krahel A., *Opisy parafii dekanatu trockiego w diecezji wileńskiej 1784 roku – edycja źródeł historycznych*, p. 38–40.

¹⁰⁰ LVIA, f. SA, b. 13809, l. 1918.

¹⁰¹ LMAVB, f. 11–11, l. 36v.

¹⁰² LMAVB, f. 11–11, l. 37v.

XVIII a. pab. Musteikos kaimo sodybos schema. Šaltinis: Urbelis M., *Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida*, p. 86–90, pav. 5.

MUSTEIKOS KAIMAS PAGAL 1798 M. VARĖNOS INVENTORIŲ

Ūkininkas	Šeima
Juozas Gaidys, 63 m. (Ga(y)dzis Jozef [lat] 63)	Žmona Ieva, 53 m., sūnus Martynas, 20 m. (žmona Kristina, 18 m.), antrasis sūnus Andriejus, 18 m., Povilas, 13 m., Simonas, 10 m., dukterys: Ieva, 15 m., Kristina, 6 m. (Žona Ewa [lat] 53; syn Marcin [lat] 20, žona Krystyna [lat] 18; drugi syn Andrzej [lat] 18, Paweł [lat] 13, Symon [lat] 10; córki Ewa [lat] 15, Krystyna [lat] 6)
Simonas Okulewicz, 63 m. (Okulewicz Symon [lat] 63)	Žmona Agota, 55 m., sūnus Juozas, 21 m., duktė Kotryna, 15 m., žentas Jonas Šostovickis, 41 m., [jo] žmona Ieva, dukterys: Agota, 6 m., Liucija, 2 m. (Žona Agata [lat] 55, syn Józef [lat] 21, córka Katarzyna [lat] 15; zięć Jan Szostowicki [lat] 41, żona Ewa, córki Agata [lat] 6, Lucja [lat] 2)
Simonas Miškinis (Mieskinis Symon)	Žmona Judita, 35 m., sūnus Pranciškus, duktė Kotryna, 7 m.; brolis Jurgis, 30 m., [jo] žmona Judita, 27 m., sūnus Motiejus, 2 m.; antrasis brolis Motiejus, 20 m., [jo] žmona Kristina, 20 m., duktė Ieva, 1 m. (Žona Judyta 35 [lat], syn Franciszek, córka Katarzyna [lat] 7; brat Jerzy [lat] 30, żona Judyta [lat] 27, syn Maciej [lat] 2; drugi brat Maciej [lat] 27, żona Krystyna [lat] 20, córka Ewa [lat] 1)
Jonas Miškinis, 33 m. (Miškinis Jan [lat] 33)	Žmona Regina, 27m., sūnūs – Stanislovas, 5 m., Povilas, 2 m.; brolis Kristupas, 22 m., [jo] žmona Marcelė, 20 m.; antrasis brolis Baltramiejus, 13 m., sesuo Rozalija, 17 m. (Žona Regina [lat] 27, s[ynowie] Stanisław [lat] 5, Paweł [lat] 2; brat Krzysztof [lat] 22, żona Marcilia [lat] 20; brat drugi Bartomiej [lat] 13; siostra Rozalia [lat] 17)
Andrejus Tumulewicz 53 m. (Andrzej Ogulnik [lat] 53)	Žmona Barbora, 55 m., sūnus Simonas, 20 m., [jo] žmona Regina, 19 m.; antrasis sūnus Motiejus, duktė Kotryna, 12 m. (Žona Barbara [lat] 55; syn Symon [lat] 20, żona Regina [lat] 19; drugi syn Maciej, córka Katarzyna [lat] 12)

Šaltinis: LMAVB, f. 11–7, l. 17v–18. Pastaba: interpunkcija koreguota.

Literatūroje dažniausiai nurodoma asmenvardinė vietovardžio Musteika (Musteikis, Musteika, Mosteikis, Mosteika) kilmė¹⁰³. Tačiau neatmestina, kad lietuvių kalboje įsigalėjusi vienaskaitinė forma „Musteika“¹⁰⁴ gali būti tik vienas iš vėlesnių vietovardžių iškraipymo atvejų. Istoriniai šaltiniai leidžia teigti, kad jau minėto upelio pavadinimas buvo keliais šimtais metų ankstesnis nei kaimo. Jis užrašytas dar XVI a. pradžioje kaip *Muystete*. O hidronimai (vandenvardžiai) kinta bene lėčiausiai iš visų toponimų. Taigi kaimo pavadinimas aiškiai nurodo į upelį. Tačiau nustatyti, kokia buvo paties upelio pavadinimo kilmė, sudėtinga. Tam reikėtų atskiro filologinio tyrimo.

1765 m. Barčių (Bartų) seniūnijos (*starostwo borciańskie*) Lydos pavieto Peleos kaime (*wieś Pielasa*) minimos panašios į Musteikos pavardės: Jakub Rusteyko, Kazimierz Rusteyko, Marcin Rusteyko. Padzitvio kaime (*wieś Podzitwie*) – Bałtromiey Rusteyko, Krzysztof Rusteyko, Peluncų kaime (*wieś Pielunce*) – Ruszteykowa wdowa, Jan Ruszteyko¹⁰⁵.

Iš pirmo žvilgsnio *Muistete* galėtų būti finougriškos kilmės. Vakarų baltų jotvingių kalboje ir Merkinės krašte fiksuojama finougrizmų¹⁰⁶. Kalbotyrinėje literatūroje, pradedant Aleksandro Vanago darbais, iš esmės sutariama, kad finougriškas vandenvardžių sluoksnis yra didelis. Tačiau pastaruoju metu ši nuostata pradėta verifikuoti¹⁰⁷. Visgi nepaneigtas jotvingiškas substratas, kuris įžvelgiamas Ašašninkų ir Kabelių šnektoje¹⁰⁸.

Musteikos kaimo aprašo fragmentas. 1798 m.
Varėnos seniūnijos inventorių, LMAVB, f. 11–7, l. 17v.

¹⁰³ Plg. Šimkus Š., *Varėnos krašto vietovardžių etimologinis žodynas*, Vilnius, 2023, p. 154; Šimkus Š., *Musteika*, <https://verpejos.lt/musteika/>.

¹⁰⁴ „Musteika“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2009, t. 15, p. 621.

¹⁰⁵ LMAVB, f. 17–20, l. 97, 98v, 99v.

¹⁰⁶ Witczak K. T., „Ugrofinizmy w języku jaćwieskim“, *Acta Baltico-Slavica*, 2020, Nr. 44, p. 142–167; Witczak K. T., „Linguistic caiques in the Old Prussian and Yatvingian toponymy“, *Baltistica*, 2004, t. 39, Nr. 2, p. 309–313; *Merkinės istorijos bruožai*, Vilnius, 2004, p. 197, 200–201.

¹⁰⁷ Žr.: Noreikis S., „Tariamai finougriškos kilmės lietuvis vandenvardžiai“, *Acta Linguistica Lithuanica*, 2024, t. 90, p. 136–169; Junttila S., „Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages?: an old hypothesis revisited“, *Contacts between the Baltic and Finnic languages*, ed. by S. Junttila, Helsinki, 2015, p. 12–37.

¹⁰⁸ Markevičienė Ž., „Ašašninkų ir Kabelių šnektų fonetikos ypatumai: dabartinė padėtis“, *Žmogus ir žodis*, 2010, t. 1, p. 48–51.

Pavadinimas *Pomustejki* nurodo, kad kaimelis yra prie Musteikos upelio. Apskritai vietovardžių, kildinamų iš vienaskaitinės pavardės, Lietuvoje yra vos keli¹⁰⁹. XVIII a. šaltiniuose kaimo pavadinimas rašoma tik daugiskaita. XIX a. lenkiškuose leidiniuose irgi randama daugiskaita (lenk. *Mostejki, Mustejki*)¹¹⁰, rusiškuose šaltiniuose taip pat vartojama daugiskaita (rus. *Мостейку*). Amžiaus pabaigoje jau pasitaiko ir vienaskaitos atvejų lenkiškai, rusiškai. Lietuviškai, regis, rašyta tik vienaskaita – Musteika, Mosteika. Upelio pavadinimas gali būti neasmenvardinės kilmės. Sprendžiant iš kitų lietuviškos kilmės vietovardžių, jis turėtų būti daugiskaitinis – Musteikos¹¹¹. Kodėl XIX a. II pusėje įsitvirtino vienaskaitinė forma, neaišku.

SODYBOS IR JŲ VALDYTOJAI MUSTEIKOS KAIME

Metai	Sodybos
1784	2
1785	4* (15 gyv.)
1795	5 (41 gyv.)
1823	5
1850	9 (77 gyv.)
1855	9
1858	10 (71 gyv.)
1866	142 gyv.
XIX a. 9 dešimt.	9 (142 gyv.: 135 katalikai, 7 žydai)
1903	146 gyv.
1905	235 gyv.
1907	13 (165 gyv.)

* Gaidžiai, Tamulevičiai, Akulevičiai, Miškiniai.

Šaltinis: Krahel A., *Opisy parafii dekanatu trockiego w diecezji wileńskiej 1784 roku – edycja źródeł historycznych. Praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Józefa Maroszką, prof. UwB w Zakładzie Historii Regionalnej, Białystok, 2015, <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/41544/edition/40131?language=pl>; „Merkinės krašto oikonomų žodynas“, *Merkinės istorijos bruožai*, Vilnius, 2004, p. 40; Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai*, p. 62, lentelė 18.*

¹⁰⁹ Pupkis A., Razmukaitė M., Miliūnaitė R., *Vietovardžių žodynas*, Vilnius, 2002, p. 49.

¹¹⁰ „Mostejki“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1885, t. 6, p. 711.

¹¹¹ Plg. Plygavka L., „Словообразовательные литовские реликты в ойконимии белорусско-литовского пограничья“, *Kalba ir kontekstai*, 2015, t. 6 (1), d. 2, p. 43.

[a.] Musteikiškis Vytautas Tamulevičius, paragintas Musteikos girininko Valdo Jezukevičiaus, XX a. pabaigoje ėmėsi gaivinti dreves Musteikos kaimo miškuose, bet prie drevių jis kopė ne su geiniu, o kopėčiomis. Fot. Brolių Černiauskų. 1995 m.; [b.] Drevė Musteikos kaime. Apie draves. Pasakoja Juozas Miškinis, gim. 1926 m. Marcinkonių kaime. Užrašė Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2005, Nr. 54, p. 6.

2. Buvusios Kijevo Rusios žemės LDK sudėtyje

Drevinė bitininkystė (ukr. *бортництво*) buvo paplitusi senojoje Kijevo Rusijoje (dab. Ukrainoje). Čia jai susiklostė puikios gamtinės ir klimato sąlygos. Apie drevinės bitininkystės egzistavimą X a. sužinoje iš rašytinių šaltinių apie medaus, vaško duokles, pačių drevininkų, drevių vietų bei kitų paminėjimų juose. Tai buvo svarbi ūkio šaka, kurios produkcija naudota midui, žvakėms, kulinarijoje ir kt. Medus ir vaškas buvo svarbios eksporto prekės, diplomatiijoje naudotos dovanoms.

Drevinės bitininkystės produkcijos mastas buvo didžiulis. Žinoma, kad kunigaikščio Sviatoslavo dvare Putivlyje, Černigovo krašte, 1146 m. buvo saugoma 500 birkavų medaus, t. y. beveik 82 tonos (1 birkavas – 163,8 kg). Dokumentuose minimi kunigaikščių drevynai, jų prižiūrėtojai drevininkai. Laisvieji ir nelaisvieji drevininkai, drevinės žemės, medaus duoklė, midininkai (midaus virėjai) minimi netgi XIV a. rusų kunigaikščių testamentuose. Nemažai

aktuose užfiksuotų teritorijų vėliau pateko į LDK sudėtį. Spėjama, kad drevinė bitininkystė galėjo duoti daugiau pajamų (medus ir vaškas) už medžioklę ir žvejybą¹¹². Nuo XIV a. šiose teritorijose plito ir naminė bitininkystė¹¹³.

Drevininkas su geiniu iš Kropivnos kaimo, Maksimovičių bendruomenės, Kijevo regione. 1854 m. Piešinio „Varovičių ir Maksimovičių bendruomenių gyventojai“ fragmentas. Доминик Пьер де ля Флиз (*Dominique Pierre de la Flise*), Медико-топографічний опис державних маєностей Київської округи з зображенням деяких природних витворів рослинного і тваринного світу, разом із статистикою кожного села, їхнім виглядом, зробленим з натури, зображенням селянських костюмів та географічною картою Київської округи, Київ, 1854, p. 982.

Drevinė bitininkystė Pietryčių Rusioje (Voluinėje, Podolėje ir Kijevo kunigaikštystėje), kuri XIV a. 3–7 deš. pateko į LDK sudėtį ir sudarė nemažą LDK teritorijos dalį, buvo viena intensyviausių. Nemažai šių teritorijų miestų disponavo miškų plotais. Valdovas paprastai užtikrindavo lig tol buvusios padėties stabilumą prijungtose teritorijose¹¹⁴. XIV–XV a. įvairiose buvusios Kijevo Rusios teritorijose drevinė bitininkystė toliau plėtota. Tai atskleidžia ir Seversko žemės, XIV a. II p.–XV a. priklausiusios LDK, duomenys. Jos drevininkai mokėjo medaus duoklę LDK valdovui, o po 1500–1503 m. užkariavimo – Maskvos kunigaikščiui. Regionas buvo vienas svarbiausių medaus ir

¹¹² Аристов Н., *Промышленность Древней Руси*, Санкт-Петербург, 1866, p. 33–40.

¹¹³ Скуратівський В. Т., *Кухоль меду*, Львів, 2000; Мовна У., „Бджільництво Української княжої доби“, *Український Пасічник*, 2008, Nr. 10, p. 46–47; Петраускас А., „Бортництво сільського населення давньоруського часу на Середньому Подніпров’ї“, *Український історичний журнал*, 2003, Nr. 3, p. 38–41; Петраускас А., „Бортництво сільського населення Середнього Подніпров’я у давньоруський час“, *Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник*, Київ, 2020, p. 59–63; Сергеева М., „До питання про значення меду і воску у середньовічній культурі слов’ян“, *Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник*, Київ, 2020, p. 46–52; Rahbek S., *Knud. Soziale Terminologie in russischen Texten des frühen Mittelalters (bis zum Jahre 1240)*, Kopenhagen, 1964, p. 472; Аристов Н., *Промышленность Древней Руси*, p. 31–40; Jones R., „A short history of beekeeping in the Ukraine“, *Bee World*, 2013, t. 90 (1), p. 12–14.

¹¹⁴ Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, p. 135–138.

vaško tiekėjų. XVI a. pabaigoje Putivlio srityje stambieji tarnybininkai drevininkai netgi samdė kazokus įvairiems darbams atlikti¹¹⁵. Taikos metu buvo draudžiama kirsti tūkstančius drevinių medžių. Už medžio su bitėmis nukirtimą grėsė kartuvės. Tačiau karo metu medžiai buvo naikinami, o medus grobiamas¹¹⁶. Drevininkai lipdami į drevinius medžius, aprūkydami bites ir pan. naudojo geinius.

Mykolas Lietuvis dar XVI a. viduryje apie Kijevo kraštą rašė: „Seni ąžuolai, uosiai ir skirsptai, nuo senatvės drevėti, pilna bičių spiečių ir korių, labai malonios spalvos ir kvapo“¹¹⁷.

Drevininkai dirba. Olšankos kaimas (Ольшанка, ukr. Вільшанка), Varovičių bendruomenė, Kijevo regionas. 1854 m. Доминик Пьер де ля Флиз (*Dominique Pierre de la Flise*), Медико-топографічний опис державних маєностей Київської округи з зображенням деяких природних витворів рослинного і тваринного світу, разом із статистикою кожного села, їхнім виглядом, зробленим з натури, зображенням селянських костюмів та географічною картою Київської округи, Київ, 1854, p. 916.

¹¹⁵ Этнони́мы, отв. ред. В. А. Никонов, Москва, 1970, p. 147.

¹¹⁶ Багновская Н. М., „О хозяйственных занятиях населения Северной земли в XIV–XVI в.“, *Национальная ассоциация ученых*, 2015, Nr. IV (9), p. 7; Балушок В., „Бортництво у севрюків“, *Сіверянський літопис*, 2020, Nr. 1, p. 5–15; Русина О. В., *Сіверська земля у складі Великого Князівства Литовського*, Київ, 1998, p. 143–149; Булгаков М. Б., „Бортничество служилых людей Северной земли в первой трети XVII в.“, *Крестьяне и сельское хозяйство России в XIV–XVIII веках. Сборник научных трудов*, под ред. А. А. Преображенского, А. В. Ковальчука, Москва, 1989, p. 125–14.

¹¹⁷ Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. Dešimt įvairaus turinio fragmentų*, vert. I. Jonynas, Vilnius, 1966, p. 60.

Išlikusi vėlyva (XIX a. 5–6 deš.), tačiau informatyvi ikonografinė medžiaga liudija, kad ukrainiečių drevininkai ir tuomet naudojo geinius (*лазиво, лезиво*) su kumaragiais ir kt. Dreviniams medžiams (pušims) buvo nukertamos viršūnės (ąžuolams – ne). Apskritai šiam regionui būdingas masiškesnis ąžuolų, kaip drevinių medžių, panaudojimas. Drevininkai dėvėjo panašią „darbo“ aprangą (gal išskyrus galvos apdangalus). Apie analogiškas drevinės bitininkystės praktikas ukrainietiškoje Polesėje liudija ir išlikę vėlyvi XX a. artefaktai (žr. il. žemiau).

Ukrainietiškas geinis, Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник, Київ, 2020, p. 183.

Ukrainietiško geinio kumaragis, Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник, Київ, 2020, Київ, 2020, p. 183.

Ukrainietiško geinio virvė, pinta iš briedžio odos, Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник, Київ, 2020, p. 193.

3. Palenkės regionas

Palenkės (lenk. *Podlasie*) drevinės bitininkystės nagrinėjimas Lietuvos drevinės bitininkystės istorijos tyrime svarbus istoriniu ir kultūriniu aspektais. Pati Palenkės vaivadija įsteigta 1513 m., atskiriant ją nuo Trakų vaivadijos¹¹⁸. 1569 m. Žygimantas Augustas prie Lenkijos karalystės prijungė maždaug trečdalį LDK teritorijos, pirmiausia senovinėmis drevinės bitininkystės tradicijomis (Palenkės atveju – ir išskirtinėmis teisinėmis formomis) pasižymėjusias Voluinės ir Palenkės vaivadijas. Taigi vėlesnė šių drevinės bitininkystės regionų istorija teisiškai jau yra Lenkijos, o ne Lietuvos istorijos dalis.

Buvusios jotvingių žemės Palenkės santykis su Šiaurės Mazovija (Lenkija) bei Lietuva istoriškai buvo dinamiškas. Dar XV a. pabaigoje didžiulia šios teritorijos buvo didžiulė valdovo giria, priklausiusi valdovo Gardino dvarui. Joje drausta žemdirbystė, vystyta tik medžioklė, žvejyba, bebrininkystė ir drevinė bitininkystė. Jau 1379 m. Jogailos ir Kęstučio dešimtmetyje taikos sutartyje su Ordinu skelbiama: „O čia yra tie pasienio kaimai tarp Perlamo ir Gardino: drevininkų prižiūrėtojo iš Gardino Mikulio kaimas“¹¹⁹. 1497 m. Lenkijos karaliaus Jono Albrechto karo žygio į Valakiją šauktinių kariuomenės sąraše pažymėti 25 dalyvavę drevininkai – „mellificii alias barthniczi“, „mellicidiarii“. Tarp jų bent du buvo kaimų vaitai (*advocatus*). Visi jie įrašyti tarp ligonių, senolių, vargšų ir mirusių žygyje (*homines campiductores qui sunt infirmi debiles pauperes antiqui et mellicidiarii et mortui in via bellica*)¹²⁰. Tėcianų (*Trzcianne*) istorijos tyrėjai du į šį sąrašą įtrauktus asmenis iš minėto valsčiaus – Stanislovą Mročeką (*Stanisław Mroczek z Mroczek*) ir Mikalojų (*Mikołaj, syn Jakuba z Chojnow*) – vienur įvardijo kaip drevininkus (*bartnicy*), kitur – kaip drevių (drevinių medžių) valdytojus¹²¹. Mūsų manymu, minėti asmenys nebuvo drevininkai *sensu stricto* – jie tik drevinių medžių savininkai. Drevininkais juos galima vadinti bendrąja prasme, kaip miško verslininkus. Drevininkystės verslas jiems leido būti smulkiais bajorais, išsirengti į karo žygį. Visgi juos išskyrė iš kitų bajorų, o tai leidžia manyti, kad bent kartais jie ir patys imdavosi drevininko darbo.

XV a. pab.–XVI a. pr. pradėjus girios kolonizaciją, Gardino giria buvo padalinta į kelias mažesnes, pavaldžias atskiriems valdovo dvarams: Merkinės, Perlamo ir Perstunio. Pirmoji skyrė Lietuvą nuo Prūsijos. Jerzy'io Wiszniewskio

¹¹⁸ Пазднякоў В., „Падляшша“, *Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, Мінск, 2005, т. 2, p. 385–792; „Podlasie“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1887, t. 8, p. 411–418.

¹¹⁹ Čelkis T., „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienų sutartys ir delimitacijos procedūra XIV–XVI amžiuje“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2010, t. 25, p. 28.

¹²⁰ „Spis rycerstwa Wiskiego i Wąsoskiego, które uczestniczyło w wyprawie wołoskiej 1487“, wyd. I. T. Baranowski, *Collectanea Biblioteki ordynacyi hr. Krasińskich*, Warszawa, 1913, Nr. 4, p. 21, 27.

¹²¹ Maroszek J., Studniarek A., *Dzieje trzcianego i obszaru gminy trzcianne w XV–XX wieku*, Trzcianne, 2004, p. 29–31, 221, 235.

teigimu, atvykėliai iš Merkinės jotvingių krašte – Suvalkijoje – buvo lietuviai, iš Mazovijos atvyko lenkai, o nuo Gardino – rusėnai. Švedų baltistas Knutas Olofas Falkas akcentavo, kad pradžioje visoje Suvalkijoje dominavo baltiški vietovardžiai (vandenvardžiai ir mažesni toponimai – ežerų, pelkių, miškų pavadinimai), o tarp gyventojų – lietuviai. Vėliau Perlamo girioje (Vygrių krašte ir kt.) lietuviai jotvingiškus vietovardžius išsaugojo geriau už rusėnus Perstunio girioje ar atvykėlius lenkus. Tai nebuvo atvykėlių rusėnų ar vėlesnės miškų administracijos suteikti pavadinimai. Šaltiniuose sulenkinti lietuviški vardai ir pavardės nereiškė, kad patys gyventojai buvo sulenkėję ir namie kalbėjo lenkiškai. Buityje jie galėjo vartoti lietuvių kalbą. Dauguma 1645 m. Perlamo girininkijos inventoriuje paminėtų pavardžių yra lietuviškos kilmės¹²².

Dėl karaliaus girių koncentracijos Palenkėje XVI a. II pusėje buvo sukurtos karaliaus Bielsko, Goniondzo, Knišino ir Tikotino girininkijos. Drevininkų kaimai *Koszewicze* ir *Rakowicze* nustojo egzistuoti arba nebuvo pažymėti. Girininkijose išliko drevininkų (*bartnicy*) ir sodybinių bitininkų (*pasiecznicy*). Kelios karaliaus girininkijos buvo ir gretimuose regionuose, faktiškai tų pačių didžiųjų girių masių dalyse. Pirmiausia tai Gardino girininkija, kuri karalienės Bonos Sforcos ir karaliaus Žygimanto Augusto reformomis buvo padalinta į mažesnes, tačiau jų girininkai (žinomi nuo XV a. iki XVI a. 7 dešimtmečio pradžios) ir toliau vadinti bendru pavadinimu¹²³.

XVI a. 5 dešimtmetyje minimas Birštono girininkas¹²⁴, XVI a. 5 dešimtmetyje – Varėnos ir Leipalingio girininkas¹²⁵, XVI a. 6 dešimtmetyje – Darsūniškio girininkas¹²⁶, XVI a. 5–7 deš. – Alytaus ir Nemunaičio girininkas¹²⁷, XVI a. 5–7 deš. – Ožos ir Perlamo girininkas¹²⁸.

¹²² Wiszniewski J., „Kilka uwag o osadnictwie południowych puszc pojaćwieskich od XV do XVII w.“, *Rocznik Białostocki*, 1961, t. 1, p. 305–309; Falk K. O., „Kilka uwag o jaćwieskim substracie hydronimicznym“, *Rocznik Białostocki*, 1981, t. 14, p. 29–48; Falk K. O., „Kilka uwag w sprawie osadnictwa południowych puszc pojaćwieskich od XV do XVII w.“, *Rocznik Białostocki*, 1961, t. 1, p. [311]–316; Falk K. O., „Regestr spisania jezior... roku 1569“, *Acta Baltico-Slavica*, 1976, t. 10, p. 90–179; Falk K. O., *Streszczenie niektórych części pracy „Ze studiów nad nazwami wód suwalskich“*, Lund, 1973 (dalies studijos vertimą į lietuvių k. žr.: „Studijos apie Suvalkijos vandenvardžius tyrinėjimui santrauka“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1985, t. 6, p. 427–475); Falk K. O., *Wody wigerskie i huciańskie. t. 1 Studium toponomastyczne, t. 2 Źródła rękopiśmienne*, Upsala, 1941; Falk K. O., „Najstarszy regestr jezior suwalskich“, *Svio-Polonica*, 1939, p. 29–60.

¹²³ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 2: Województwo trockie, XIV-XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa, 2009, Nr. 98, Nr. 1720-1730, p. 263-264.

¹²⁴ *Ibid.*, Nr. 4, p. 59.

125 *Ibid.*, Nr. 94, p. 72.

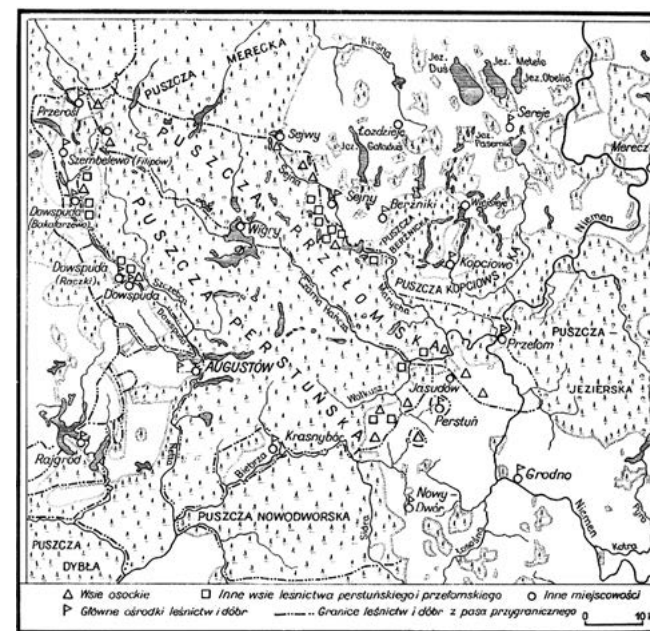
¹²⁶ *Ibid.*, Nr. 14–15, p. 61.

¹²⁷ *Ibid.*, Nr. 118–119, p. 76.

128 *Ibid.*, Nr. 145–146, p. 79.

Keturmečio seimo metu 1794 m. sukurtos Trakų, Gardino, Merkinės, Prienų ir Sokulkos (*Sokólski*) girininkų pareigybės su miškininkyste iš tiesų nebuvo susijusios. Pavyzdžiui, Prienų miškininko pareigybę gavęs asmuo šiuo titulu net nesinaudojo¹²⁹.

Vykstant kolonizacijai, kūrėsi ir drevininkų kaimai, pavyzdžiui, Bielsko žemėje (rytinėje Balstogės krašto dalyje) – *Sosnowa Pasięka* ar *Jagucina Pasięka*¹³⁰. Neretai drevininkai ir žvejai buvo kolonizacijos priešakyje. Spėjama, pirmieji Raigardo (*Rajgród*) gyventojai buvo iš Goniodzo atvykę drevininkai ir žvejai. Šie pirmeiviai kartu su sekėjais ir bebrininkais suteikdavo pirmuosius vardus įvairiems objektams giriose. Paprastai naujuose kaimuose apsigyvendavo ateiviai iš artimiausių senesnių kaimų ar dar tolesnių vietovių. Pavyzdžiui, Raigardui priklausiusioje girioje dreves XV a. pradžioje turėjo drevininkai iš tolimos Viznos (*Wizna*). Girios Palenkėje kolonizacijoje dalyvavo kilmingieji iš Lietuvos, pavyzdžiui, iš Tendžiogalos valsčiaus kiles Andrius Skiporas¹³¹.

Perlamo ir Perstunio girios. Wiszniewski J., „Kilka uwag o osadnictwie południowych puszcz pojaćwieskich od XV do XVII w.,” *Rocznik Białostocki*, 1961, t. 1, Tablica XII, įkliją p. 308–309.

¹²⁹ *Ibid.*, Nr. 636, p. 141, Nr. 1730, p. 264, Nr. 4073, p. 544, Nr. 4115, p. 550, Nr. 4154, p. 554.

¹³⁰ Wiśniewski J., „Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim”, p. 211–213; Wiśniewski J., „Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny”, *Acta Baltico-Slavica*, 1977, t. 11, p. 14, 34–35.

¹³¹ Wiśniewski J., „Osadnictwo wschodniej Białostoczyzny”, p. 31; Wiśniewski J., „Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku”, *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok, 1967, p. 38.

Palenkėje XV a. pab. – XVI a. viduryje žinomi jau XIV a. atskirose vietininkystėse, valsčiuose, pavietuose ir seniūnijose atsiradę specifiniai valdovo miškų apsaugos tarnybos pareigūnai gojininkai (lenk. *hajownik*, *gajownik*, lot. *hayownik*). Jie įsikurdavo ten, kur buvo valdovo girių su dreviniais medžiais ir medžiojamais žvėrimis. Buvo ir bebrininkų (*bobrowniczy*) bei miškininkų (*leśniczy*). Gojininkai prižiūrėjo miškus, žvėris, kirtimus, dreves, rinko mokesčius – medų (kartais ir vašką), saugojo dreves, kontroliavo drevininkus ir jų naudojamas žemes giriose. Gojininkus skyrė valdovas, nors jie būdavo pavaldūs vietininkams-laikytojams. Valdovas jiems dažnai skirdavo bendrus raštus. Kartais gojininkais būdavo vadinami ir miškininkai, tačiau, priešingai nei Palenkėje, jie nebuvo karaliaus pareigūnai. O. Hedemannas gojininkus ir miškininkus tapatino¹³².

Aukščiau minėti pareigūnai egzistavo priklausomai nuo vietos poreikių. Kuomet didesnės miškų tarnybos nereikėdavo, miškus valdydavo valdovo vietininkai-seniūnai ar seniūnai. Daugelyje valdų, pavyzdžiui, Markove, už drevinius miškus buvo atsakingi patys drevininkai-duoklininkai. Jie nenorėjo, kad kištųsi miškininkų tarnybos. Palaipsniui didesnę reikšmę ėgijo miškininkai, kuriems pavaldūs buvo sekėjai (*osoczniczy*) ir šauliai (*strzelcy*)¹³³.

Žinomi Knišino, Suražo, Dorohičino, Bielsko, Kameneco ir Bresto pavietų pareigūnai gojininkai, kurių veiklos sritis faktiškai apimdavo Palenkę. Bielsko vietininkas Mikalojus Radvilaitis XVI a. pr. Petrikovskiui (Petrykowski) suteikė dvi dykras, už kurias jis turėjo mokėti mokesť gojininkui. Kai kurie pareigūnai tuo pačiu metu būdavo ir drevininkų seniūnais, pavyzdžiui, Stanislovas Petraševičius (*starosta bartny i gajownik knyszyński Stanisław Piotraszewicz, Pietraszewicz*)¹³⁴. Jam buvo pavaldūs drevininkai, gyvenę daugiau kaip dešim-

tyje kaimų. Šie pareigūnai valdininkijos hierarchijoje po Liublino unijos neišsilaikė¹³⁵.

Karaliaus drevininkai (*borcziow KJM*) minimi Porosčiovo (*Porosczow*) kaime Perlamo valsčiuje¹³⁶. Ten pat Panemunėje 1546 m. paminėta drevinė žemė¹³⁷. Drevininkai (valstiečiai) ir sekėjai būdavo teritorijų ribų nustatymo ekspertai. Neretai jų pačių priklausomybė nebuvo aiški. Vienoje XVI a. 4 dešimtmečio byloje jie teigė, kad, Goniondzui atitekus Mikalojui Radvilai, šis išvarė iš Bielsko miškų sargus, sekėjus, drevininkus, bebrininkus, o pačius miškus prijungė prie Goniondzo valdos¹³⁸. XVI a. 6 dešimtmetyje Knišine drevinę bitininkystę naujoviškai organizavo seniūnas Petras Chvalčevskis (Piotr Chwalczewski). Likvidavus Knišino drevininkų seniūno-gojininko pareigybę, jo funkcijas perėmė Tikotino miškininkas. Valdovas jam pavedė rinkti medų iš pavaldžių drevininkų¹³⁹. 1571 m. Goniondzo seniūnijoje buvo apie 37 drevininkų¹⁴⁰.

1602 m. Palenkės vaivadijos iliustracijoje drevininkai nurodyti tik Knišino girininkijoje: „[...] drevininkų įvairiose vietose yra 40, jie duoda čišno nuo drevės po 36 grašius, iš viso 48 auksinus“¹⁴¹. XVII a. II pusėje Goniondzo girininkijoje drevininkų sumažėjo, nes „vienai buvo išžudyti, kiti mirė nuo maro“¹⁴².

3.1. Augustavo miesto drevinė bitininkystė

Mažiausiai keliolika LDK miestų, įsikūrusių šalia didesnių miškų ar jų apsuptyje, iš valdovų buvo gavę įvairių su giriomis susijusių privilegijų. Tokie miestai kaip Bielskas, Brestas, Gardinas, Kijevas, Kaunas, Kšemenecas, Luckas, Minskas, Naugardukas, Pinskas, Smolenskas, Trakai, Vitebskas ar Vladimiras disponavo įeigomis į valdovo miškus (kartais netgi į privačius), dažniausiai su teise imti medieną – statybinių bei malkinę, kartais netgi medžioti. Kai kurie jų turėjo teisę naudotis dreviniais medžiais giriose ir bitynuose¹⁴³. Tokie miestai

w posiadaniu WW. Ojców Bazylianów zostających roku 1817 w Młynowie spisany“, *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 2009, t. 31, p. 188–189.

¹³⁵ Śliwiński J., „Eksplotacja lasów na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie“, p. 423.

¹³⁶ Акты Виленской археографической комиссии, t. 14, p. 326.

¹³⁷ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos rašinių kalboje*, p. 19.

¹³⁸ Maroszek J., *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta*, p. 22, 32, 35, 38, 49; „Rewizja granic puszczy grodzieńskiej“, *Athenaeum*, 1847, Nr. 1, p. 95.

¹³⁹ Śliwiński J., „Eksplotacja lasów na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie“, p. 423.

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ „Bartników jest 40 z różnych mie[j]sc, którzy dają czynszu od barci po gr 36, czyni zł. 48“, *Lustracja województwa podlaskiego 1602 roku*, wydał M. Sierba, Warszawa, 2017, p. 61.

¹⁴² „[...] bartników częściowo wybito, częściowo powietrzem powymierali“, Laszuk A., *Zaścianki i królewskyszczyny. Struktura własności ziemskiej w województwie podlaskim w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa, 1998, p. 48–49.

¹⁴³ Łowmiański H., „Wchody miast litewskich“, *Ateneum Wileńskie*, 1923–1924, t. 1, p. 398–466; t. 2, p. 130. Perspausdinta: *Dwa doktoraty z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Łowmiański, Henryk. Wchody miast litewskich. Łowmiańska, Maria. Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Poznań, 2005, p. 56, 83–86.

¹³² Hedemann O., „Dawna administracja leśna“, *Echa Leśne*, 1932, Nr. 9, p. 11.

¹³³ Pytasz-Kołodziejczyk A., *Zasoby wodne w dobrach wielkopsiadających Zachodniej Grodzieńszczyzny w XVI wieku. Administracja i eksploatacja*, Olsztyn, 2016, p. 150; Pytasz-Kołodziejczyk A., „W sprawie sporu o kompetencje i powinności grodzieńskiego urzędu leśniczego (w świetle dokumentu z 1512 roku)“, *Olsztyńskie Miscellanea Historyczne. Prace źródłowe*, z. 1, red. J. Śliwiński, Olsztyn, 1998, p. 19–25.

¹³⁴ Hedemann O., „Dawna administracja leśna“, *Echa Leśne*, 1932, Nr. 8, p. 10–11; Nr. 9, p. 10–11; Maroszek J., *Dzieje województwa podlaskiego do 1795 roku*, p. 162–164; Maroszek J., *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok, 2000, p. 37–38, 50, 88; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 8 Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. Rachuby, oprac. H. Lulewicz, T. Jaszczółt, A. Radaman, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Macuk, A. Danilczyk, A. Harytym, Warszawa, 2020, p. 12, 75, 89, 145; Jaszczółt T., „Województwo podlaskie w latach 1513–1795“, *500 lat województwa podlaskiego. Historia w dokumentach*, red. J. Danieluk, Białystok, 2013, p. 1049; Jaszczółt T., „Ziemia drohicka i bielska pod rządami księcia mazowieckiego Bolesława IV w latach 1440–1444“, *Studia i materiały, t. 7 Dziedzictwo książąt mazowieckich stan badań i postulaty badawcze*, redakcja naukowa J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa, 2015, p. 357; Śliwiński J., „Eksplotacja lasów na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie“, *Puszcze wielkopsiadające na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV–XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, pod redakcją J. Śliwińskiego, Olsztyn, 2007, p. 422; Mironowicz A., „Summaryusz dokumentów do dóbr supraskich z nadań funduszowych przez J. WW. hrabiów Chodkiewiczów

kaip Vilnius, Kaunas, Trakai, Polockas, Mogiliavas ar Pinskas turėjo monopolicies vaško lydymo įmones (lenk. *woskobojnia*), iš kurių už vaško lydymą ir žymėjimą gaudavo nemažai pajamų. Tačiau jie nebūtinai turėjo įeigas į girias. Polocke buvo ir privačių vaško lydymo įmonių, kurios nuo XV a. pabaigos tapo tik miesto¹⁴⁴. Kartais savo vaško lydymo įmones įsteigdavo ir valstiečiai, pavyzdžiui, Kričevo valsčiuje¹⁴⁵. Didieji medaus prekybos centrai Polockas ir Vitebskas, didžiuliais kiekiais prekiaavę su Ryga, medų, matyt, supirkdavo iš didelių teritorijų.

Žinoma atvejų, kuomet miestams suteikiant girias būdavo apsaugojamos valdovo drevininkų teisės. Štai Lomazai, Liublino vaivadijoje, 1568 m. gavę magdeburgines teises, įgijo ir Žygimanto Augusto privilegiją, kuria miestiečiai išlaikė teisę į drevinius medžius miestui priklausiusiuose valakuose. Visgi, anot H. Łowmiański, drevininkystė galėjo užsiimti tik tie Lomazo miestiečiai, kurie turėjo žemės valakų ar žemių užusieniuose, t. y. vertėsi žemės ūkiu¹⁴⁶. Panašiai nurodyta 1580 m. valdovo privilegijoje Lipsko miestui Palenkėje, Gardino ekonomijoje, LDK teritorijoje Stepono Batoro nurodymu įsteigtam Stanislovo Loknickio, Vilniaus vaito Augustino Rotundo Meleskio žento. Valdovas Lipsko miestui skyrė pušyną (*bor*). Privilegijoje miestiečiams draudžiama trukdyti valdovo išdui medaus duoklę mokantiems drevininkams prižiūrėti drevines bites, buvusias miestui skirtoje girioje¹⁴⁷.

Drevinės bitininkystės versle dalyvavo Lenkijos gyventojai, tarp jų ir kai kurių Palenkės regiono mažųjų miestų (miestelių), laikę bites savo reikmėms ir prekybai. Tai praktikuota ne tik XII–XIII a.¹⁴⁸, bet ir vėliau. Antai Palenkės Vasilkuvo miestiečiai turėjo jiems priklausančių drevių, kurias 1589 m. Tykocino seniūnas ir Vasilkuvo laikytojas Lukas Gurnickis iš miesto atėmė. Tačiau tų pačių metų LDK reliacinio teismo nutarimu ginčijamos drevės pagal Žygimanto Augusto privilegijoje nurodytas miesto ribas visiems laikams pripažintos miestiečių ir miesto nuosavybe, o valdovas paskyrė savo įgaliotinius šiam nutarimui įvykdyti¹⁴⁹.

¹⁴⁴ Вішнеўскі А. Ф., Юхо Я. А., *Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах (Са старажытных часоў да нашых дзён*, Мінск, 2003, p. 93.

¹⁴⁵ Крывашеў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, p. 39; *Акты Литовско-Русского государства*, сост. М. В. Довнар-Запольский, Москва, 1897, т. 1, p. 184–185.

¹⁴⁶ *Dwa doktoraty z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie: H. Łowmiański Henryk, Wchody miast litewskich. Łowmiańska Maria, Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Poznań, 2005, p. 145.

¹⁴⁷ *Ibid.*, p. 82–83.

¹⁴⁸ Kordas M., „Z badań nad elitami małomiasteczkowymi w Polsce XV–XVI wieku (Rajcy i ławnicy miasta Kamionki w ziemi lubelskiej)“, *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, pod redakcją J. Sperki i B. Czwojdrak, 2011, t. 3 (7), p. 217–218; Калядзінскі Л. У., „Лясныя промыслы ў гарадах Беларусі XII–XVII стст. (паводле археалагічных і пісьмовых даных)“, p. 10–11.

¹⁴⁹ *Lietuvos Metrika (1586, 1589). 66-oji Teismų bylų knyga*, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2024, Nr. 148.

Drevininkų kaimų Perstūnio girioje atsirado jau XV a.¹⁵⁰ Perlamo ir Perstūnės girių liekanos tik XIX a. 8 dešimtmetyje pradėtos vadinti Augustavo giria (*puszcza augustowska*). XVI a. po visą jos teritoriją buvo išsibarsčiusios valstiečių drevininkų įeigos. Kai kurie jų už dreves valdovo girioje mokėjo duokles medumi ir vašku, dar kiti plovė šieną. Girioje buvo ir valdovo drevinių miškų, tarkime, prie Gardino. Į girią, pavyzdžiui, prie Raigardo, užklysdavo drevininkų iš Mazovijos. Karaliaus Raigardo dvare dar XVI a. 3 dešimtmetyje pinigai iš drevinės bitininkystės sudarė nemenką visų pajamų dalį. Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Gardino ekonomijai priklausiusius drevininkus ir sekėjus išvaikė. Didiko našlė su vaikais steigė naujas gyvenvietes. Dalį žemių atsiėmė karalienė Bona¹⁵¹. XVII a. pradėjus reikalauti, kad lažą eitų anksčiau to nedariusieji, padidinus duokles ir patį lažą, žmonės ėmė skūstis, maištauti, bėgti. Valdovui įsikišus, išnaudojimas kiek sumažėdavo. Pavyzdžiui, buvusioje Augustavo seniūnijos (nuo Knišino seniūnijos atskirta 1570 m.) teritorijoje, Tajnos apylinkėse, XVII a. 4 dešimtmetyje buvo sumažinta medaus duoklė – nuo 10 drevių nustatyta jo duoti po 1 medinę. Tačiau naujoji laikytoja, priešingai, nei buvo numatyta 1639 m. teismo sprendimu, vertė drevininkus atiduoti pusę medaus¹⁵².

Drevininkų kaimų XVIII a. atsirado Zabludovo grafystėje, Jalovo girioje (*puszcza jałowska*). Amžiaus pabaigoje drevininkų ten nebeliko¹⁵³.

Suvalkijos girios XVI a. pr., kolonizacijos išvakarėse. Gryguć A., *Puszcza Augustowska i jej nazewnictwo w przeszłości, Wigry. Kwartalnik Wigierskiego Parku Narodowego*, 2011, t. 4, p. 15.

Belovežo girioje drevinė bitininkystė užfiksuota XVI a. 6 dešimtmetyje, tačiau turėjo egzistuoti gerokai anksčiau. 1571 m. joje suskaičiuotos tik kunigaikščio Kapustos penkios įeigos į drevinius medžius, o jų iš viso buvo 867. Dreviniai medžiai augo dar dviejuose plotuose. Drevininkai, XVII a. II p.–XVIII a. pr. duomenimis, mokėdavo pusės medaus duoklę. 1712 m. komisijai pavyko suskaičiuoti 15 įeigų į drevinius

¹⁵⁰ Wiśniewski J., „Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim“, p. 52.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 52–53, 78, 88–89, 99.

¹⁵² *Ibid.*, p. 144, 146, 178.

¹⁵³ Wiśniewski J., *Osadnictwo Wschodniej Białostoczczyzny, Acta Baltico-Slavica*, 1977, t. 11, p. 61.

medžius, kurių dauguma buvo eksploatuojami perpus su karaliaus valstiečiais¹⁵⁴. Pagal 1792 m. inventorių, girioje buvo 936 drevės ir aviliai su bitėmis bei 6229 tuščios drevės. 1796 m. surašymo duomenimis, girioje rasta 631 drevė su bitėmis ir 6601 tuščia. Tikėtina, kad duomenys apie tuščias dreves gali būti netikslūs. Drevininkai įvairiais būdais bandydavo tuščiųjų skaičių padidinti, o drevių su bitėmis – sumažinti. A. Keczyński pažymi, kad apgyventų ir tuščių drevių santykis siekė 0,1–0,17. Jo teigimu, tai neatspindi bičių gausos pačioje girioje. Panašios proporcijos, beje, išliko ir XVI–XIX a. 9 deš. Belovežo girią pavertus Romanovų dinastijos medžioklės giria, drevinė bitininkystė joje buvo uždrausta¹⁵⁵.

Savivaldžiam Augustavo miestui (magdeburginę privilegiją gavo 1557 m.) 1564 m. irgi suteiktas 0,25 mylios Perstunio (Gardino) girios (pušyno) plotas prie Netos upės¹⁵⁶; ji, kaip minėta, tik XIX a. pradėta vadinti Augustavo giria¹⁵⁷. Šaltiniuose terminai „las“ ir „bor“ vartojami įvairiai – sinonimiškai bei atskirai. „Bor“ paprastai nurodo mišką, dažniausiai pušyną (taip pat reiškia šilą, girią, lenk. *las*, *puszcza*; palyginkime XVI a. autoriaus M. Rejaus formuluotę „jako krzywa sosna w boru“, t. y. auga „kaip kreiva pušis šile“). Mazovijoje šiuo terminu įvardijamas konkretus miškas – drevynas, kuriame buvo 60 drevių¹⁵⁸. LDK šaltiniuose tokio preciziškumo vartojant šį terminą dažniausiai nepastebime.

Marcinas Dulskis, Raigardo ir Augustavo seniūnas (1571–1594), per savo miškininką pradėjo naikinti miesto girią. XVII a. 9 dešimtmečio pradžioje Augustavo miestas bylinėjosi su Augustavo seniūnu Žembockiu (Žembocki), nes šis iškirto miesto girią (pušyną), savinosi dreves ir bites. Bylą miestiečiai Lenkijos karalystės asesorių teisme laimėjo ir girią atsiėmė¹⁵⁹.

¹⁵⁴ Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbirowej*, p. 87–88, 99, 113, 129.

¹⁵⁵ Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbirowej*; Hartman W., „Jak eksploatowano Puszczę Białowieską w latach 1798–1833“, *Echa Leśne*, 1939, t. 16 (26), p. 591–592; t. 16 (27), p. 613–614; Hartman W., „Wypalanie potażu bartnictwo i łowiectwo w dawnej puszczy Białowieskiej“, *Echa Leśne*, 1939, t. 16 (6), p. 130; t. 16 (7), p. 154; t. 16 (8), p. 177–178; t. 16 (9), p. 204; Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieskiego Parku Narodowego*; Keczyński A., „Z kart historii pszczelarstwa w Puszczy Białowieskiej“, *Studia i materiały Ośrodka Kultury Leśnej*, 2017, Nr. 16, p. 53–80; Keczyński A., „Nazwy związane z bartnictwem i pasiecznictwem w regionie Puszczy Białowieskiej, Pasieka“, 2005, Nr. 6, p. 42–44; „Ślady dawnego bartnictwa w Białowieskim Parku Narodowym“, *Ochrona dóbr kultury i historycznego związku człowieka z przyrodą w parkach narodowych*, pod red. J. Partyki, Ojców, 2003, p. 539–544.

¹⁵⁶ Deja, H. Łowmiańskis panaudojo tik vieną šaltinį, todėl neaptarė visų bylos aplinkybių bei drevinės bitininkystės minėtoje girioje. *Dwa doktoraty z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, p. 84.

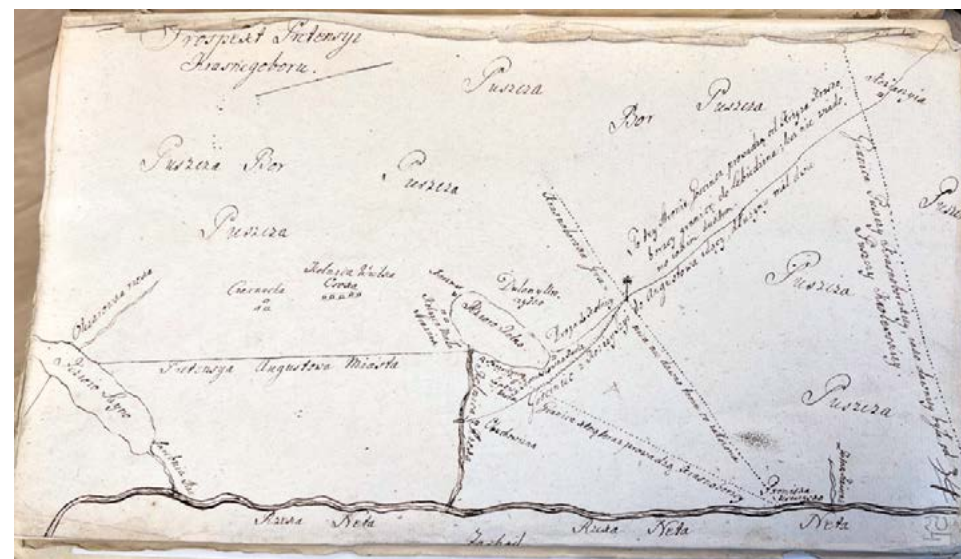
¹⁵⁷ Gryguć A., „Puszcza Augustowska i jej nazewnictwo w przeszłości“, *Wigry. Kwartalnik Wigierskiego Parku Narodowego*, 2011, t. 4, p. 14–16.

¹⁵⁸ „Bor“, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław, 1967, t. 2, p. 324–325. Taip pat žr.: Straševičius L., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kraštovaizdis: girios XIV–XVI a.*

¹⁵⁹ „[...] že pszczoły i barcie miejskie sobie przywłaszczają“, *Sprawa miasta Augustowa w Podlasiu z ekonomią JKM grodzieńską, a szczególnie z j.p. Marcinem Dankiewiczem skarbnikiem teje ekonomii, generalnym plenipotentem ekonomii oraz j.p. Karlewiczem ekonomicznym instygatorem...* [b. d. v., 1789], l. 55v–56.

1636 m. LDK karaliaus girių revizijoje nurodyta, kad girios riba ėjo „[...] iki Netos upės, tada iki Kolno ežero, paskui Kolno upe iki Augustavo ribos, Kaniūkų (*Koniuchy*) riba per Saino ežerą iki Klonovicos upės“ (*[...] do rzeki Niety ztamtąd do Kolna jeziora, tąż rzeczką Kolnicą aż do granicy augustowskiej, w poprzek rzeki Koniuchy przez jezioro Sayno do rzeki Klonowicy*). Miestas 1754 m. buvo gavęs valdovo leidimą padaryti arimus, taigi mišką iškirsti, tačiau šią teisę užginčijo karaliaus girininkas Gablensas, ir leidimas buvo panaikintas. Bylinėjimasis vyko ir vėliau. Miestas skundėsi, kad jam Gardino ekonomija neleidžia valdovo duotos girios iškirsti. Įvairūs konfliktai ir bylinėjimasis tęsėsi iki pat XVIII a. 9 dešimtmečio.

Karaliui ir miestui priklausiusius girios plotus jau XVIII a. 7 dešimtmetyje niokojo Krasniburo (*Krasnybór*) savininkas, puikus verslininkas, būsimas įžymus valstybės veikėjas, LDK kancleris Joachim Chreptavičius († 1812), savo valdose lažą keitęs činšu, plėtojęs samdomąją darbą.

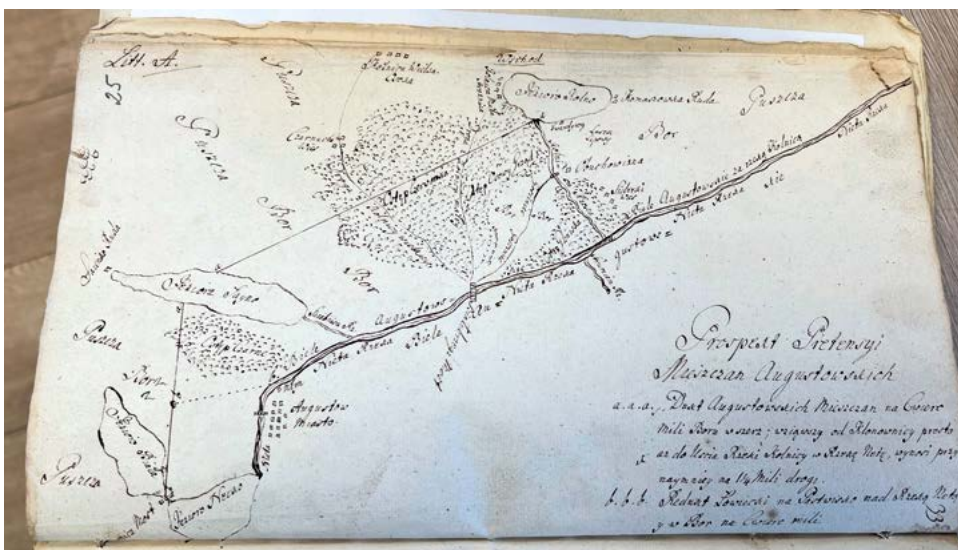
Augustavo miesto giria. 1764 m. LVIA, f. SA, b. 11572, l. 8.

Beje, miesto valdžia netgi bandė priemiesčių gyventojus paversti lažiniais valstiečiais. Tam kelią užkirto 1584 m. valdovo teismo sprendimas – jiems paliktos miestiečių teisės¹⁶⁰. Žinome, kad XVII a. II pusėje drevių buvo Augustavo seniūnijoje¹⁶¹.

¹⁶⁰ Wiśniewski J., „Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim“, p. 146–147.

¹⁶¹ „Item bory las, który zowią Grzędy między Bielami, w którym są barci [...] item zaścianek borowy sosnowy niemały, w którym też są barcie [...] Item zaścianek, który zowią Lipowo a Piekutowo między siołami Miętą a Tyjnym, którego może być włok kilka, tam też są barci. Item zaścianek borowy sosnowy niemały, w którym też są barcie“, AGAD, Archiwum Potockich z Radzyna, zespół Nr. 334, Nr. 213, p. 31.

Girios niokojimą pristabdė 1765 m. LDK dvaro išdininku tapęs Antanas Tyzenhauzas. Šis reformatorius siekė stiprinti valstybės ekonomijas, vykdyti unifikaciją bei kontrolę, plėtoti palivarkinį-lažinį ūkį. Jis vykdė tolesnę girių kolonizaciją, padidino medaus duokles. Jo įpėdinis Franciszekas Rzewuskis panaikino tik kai kuriuos pirmtako įvestus mokesčius (Gardino ekonomijoje – apynių, grybų ir riešutų duokles, nebereikalavo medaus iš sodybinių avilių). Tačiau girių kolonizacija tęsėsi¹⁶². Nuo 1780 m. J. Chreptavičius miškų „ėmėsi“ dar uoliau. Jų teikiamų produktų – malkų, potašo, pelenų, medžio anglies ir kt. – reikėjo įsteigti stiklo liejyklai ir jo statomoms geležies liejykloms. 1790 m. J. Chreptavičiui Krasniburą su Štabino (*Sztabin*) miestu perdavus dukrai, verslai buvo apleisti¹⁶³.

Augustavo miesto giria. 1764 m. LVIA, f. SA, b. 11572, l. 9.

Taigi Augustavo miškai tapo savotiška pavėluotos ekonominės pažangos auka. Karaliaus Stanislovo Augusto kabineto sekretoriui G. H. Harnakui 1764 m. pavesta ištirti padėtį karaliaus girininkijose. Jo pateiktame memoriale aptarta ir drevinės bitininkystės padėtis Augustavo miestui duotoje 0,25 mylios ilgio ir tokio pat pločio Gardino girioje prie Netos upės¹⁶⁴. Pažymėta, kad Augustavo miestas ir dalis seniūnijos patenka į teritoriją, kur Netos upė skiria LDK ir Lenkijos karalystę. Su Augustavo girininkija miestas bylinėjosi XVIII a. 6 dešimtmetyje. Bandyta pasinaudoti geografiniu bei teisiniu dvily-

pumu ir aiškintis Lenkijos karalystės teismuose, bet galiausiai byla grąžinta LDK teismams. Miestas kovojo tiek dėl pačios girios, tiek dėl drevinių medžių (*dwojaką wznieca kontrowersję, raz o granicę, powtóre też ratione uchodów wieczystych bartnych*).

G. H. Harnako memoriale yra informacijos apie pačią drevinę bitininkystę regione¹⁶⁵. Jo nuomone, pajamos iš jos galėtų likti karaliaus Gardino ekonomijai, kadangi joje daugiausia „ekonominių žmonių“ (karaliaus valdinių) turi dreves. Drevininkų teismai nekelia didesnių problemų, nes vyksta kuopos teismuose. Pasak G. H. Harnako, žalą medžiams daro tik patys drevininkai. Mažai yra tokių, kurie neturėtų po kelias kapas (1 kapa – 60 medžių) drevinių medžių, ar neįrengintų naujų drevių. Anot Harnako, daugelį metų nebesilaikyta senovinio papročio – už leidimą įrengti drevę mokėti mokesį, nors drevininkai teigė, jog jas įrengia tam, kad papildytų valdovo iždą. G. H. Harnakas rašo, kad anksčiau toks mokeskis buvo mokamas nuo kelmo už kiekvieną drevei panaudotą medį. Be to, drevininkai savo geinius palikdavo pas sargybinių (lenk. *strażnik*). Jo nuomone, šį „labai teisingą paprotį“ reikėtų sugrąžinti. Karaliaus sekretoriaus siūlymu, drevininkas turėtų savo geinį palikti pas sargybinių tame girios kvartale (lenk. *kwatery*), kuriame turi daugiausia drevių. Tuomet, eidamas į girią bičių žiūrėti ar drevių įrengti, galėtų jį pasiimti, o grįždamas vėl grąžinti. Autorius teigė, kad drevininkai su degančiais deglais eidami į mišką sukelia daug gaisrų. Dažnai patys to nenorėdami, ypač sausros metu, netyčia padega, o kaltinti nebūna ko. Tad, G. H. Harnako nuomone, jei sargybinis žinos, kurioje girioje kieno bitės laikomos, drevininkai ims elgtis atsargiau¹⁶⁶.

¹⁶⁵ G. H. Harnako memuarų ištrauka: „[l. 22] Poblizsza po polesnym kwestja o barciach. Moze i ten prowent zostac przy Ekonomii i przy jej szafunku, poniewaz takoz najwiecej jest ludzi economicznych, co barcie maja. A z przesadow między ludźmi nie masz przykrości, kiedy sądy bartnickie przy kopach się odprawiają, i też, co się szkody dzieje w drzewie przez bartników, ani Ekonomia, ani dwory, temu nie są winni. Szkodzie tej jednak, aby raz przestała i skarb aby z drzewa miał za swoje, temu poradzić trzeba. Mało będzie bartników, co nie mają po kilka kop bartnego drzewa w puszczy i co raz, co sobie każdy wypatrzy, więcej drzewa na barcie wyrabiają. Drzewo tak wyrobione na nic, ani na żaden prowent się więcej nie zda. A bartnik od wielu lat już z zwyczaju wyszedł, aby od takiego drzewa dzianego płacił. Powiada, że na skarbową potrzebę dzieje, lubo dawnymi czasy (a dawnymi czasy był zawsze takoz skarb) płacił od pnia za każde drzewo, co na barc wyrobił, i za tym też każdy bartnik składał swe leziwo u strażnika, że można było go postrzęgać, skoro jakie drzewo wyrabiać zaczął. Niech tedy ten bardzo sprawiedliwy zwyczaj na nowo będzie wprowadzony. Niech bartnicy oddają swe leziwo do strażników, w której kwatery gdzie najwiecej mają barci. Jak wiele razy który z nich idzie do puszczy, czy dla pszczoł, czy dla wyrobienia drzewa, niech bierze u strażnika swe leziwo i one z puszczy idąc znowu nazad tam odniesie. A za drzewo, co wyrobi // [l. 22v], zapłaci skarbowi co należy. Poda się z tego zwyczaju i drugi fortel. Pożary się częste w puszczy biorą i z nieostrożności bartników, kiedy idąc za barciami od uroczyska do uroczyska przy główniach palających zapruszą choć i niechcąc, ale zawsze przez nieostrożność ogień, zwłaszcza podczas suszy i potym nikt nie wie, kogo w tym winować. Kiedy ale każdemu strażnikowi wiadomo będzie gdzie który bartnik przechodzi się w puszczy, groza i skara pewna ludzi ostrożności nauczy i od szkody zawsze wielkiej, która się przez pożary dzieje, puszcę zachowa [...] Datum w Warszawie dnia 6 dec(em)br(is) 1764. G. H. Harnak sekretarz gabin(etu) JKM“, LVIA, f. SA, b. 11572, l. 3–3v.

¹⁶⁶ LVIA, f. SA, b. 11572, l. 22–22v.

¹⁶² Wiśniewski J., „Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim“, p. 253–262.

¹⁶³ *Ibid.*, p. 242–246.

¹⁶⁴ Šiuo šaltiniu fragmentiškai naudojosi jau O. Hedemannas ir J. Wiśniewskis, žr.: Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej*, p. 132–133; Wiśniewski J., „Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim“, p. 251–252.

SPRAWA

Miasta J. K. Mci Magdeburgskiego Augustowa.

Z

Administracją Ekonomii J. K. Mci Grodzieńskiej.

O

Przywrocenie per. rehabilitationem, Boru, Gruntow y Łąk za rzeką Netą przed Unią nadanych, a bezprawnie przez Ekonomią zagarnionych.

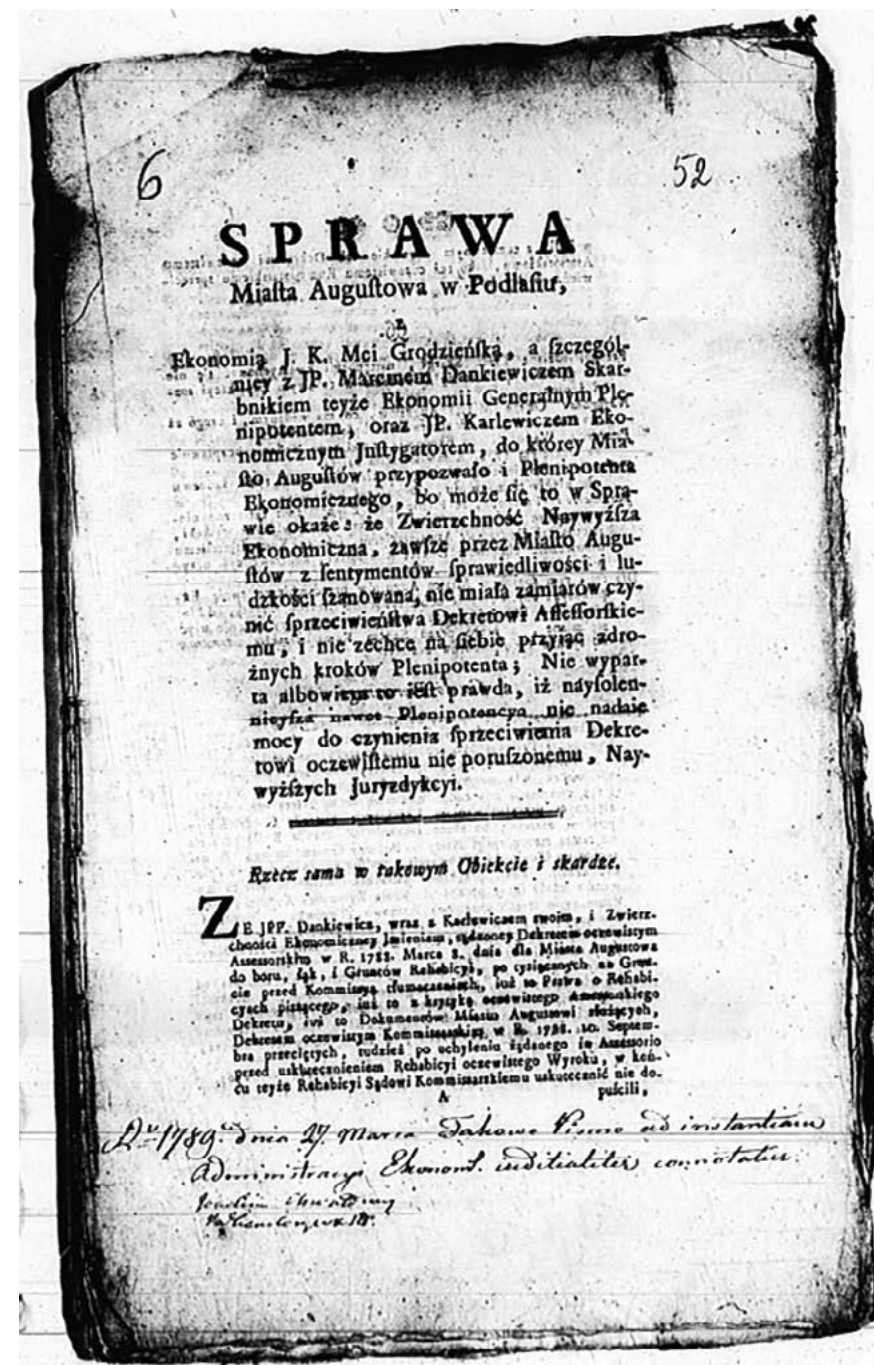
O wyznaczenie na odgraniczenie tego Obrębu Kommissyi razem z Aktami Kalkulacyi, Inkwizycyi y Weryfikacyi.

Dowody na wsparcie tej Prośby.

1550. Feris 2. pridie S. Joannis Baptiste na Seymie Generalnym w Piotrkowie Krol Zygmunt August na przełożenie Stanisława Hrabiego z Tęczyna Szay Bielskiego, erygował ze Wsi Mostek Miasto Augustow y na Fundusz onego nadał grunta tymże Przywilejem ograniczone. Prawem Magdeburgskim y dalszemi wolnościami, w kwestyi tereźniejszej Sprawy nie wchodzącemi obdarzył go. — Składa się Extraks Erektionis & Exdotationis Przywileiu. —

W kilkanaście lat potom Erektionis Przywileiu, przyszli Mieszczaństwo z prośbą do Krola Zygmunta Augusta, ażeby im do dawniej nadanych y ograniczonych Włok 128. nadał jeszcze trzy Obręby Żarnowo, Turówkę y Bernacki 74. Włok w sobie mające, ku temu obapof rzeki Miety Sianożęci Bieli, y też na Pastwiska Bydła Mieyskiego, za rzeką Mietą, Boru w Puszczy Grodzieńskiej Leśnictwa Perstuńskiego nad tą rzeką Mietą, y od rzeki w Bor na ćwierć mile. — Krol na te ich prośbę nayprzod wyznaczył Hrehorego Woffowicza Sstę Mścibowskiego, Piotra Falczewskiego Dzierżawcę Knyszyńskiego, y Jana Węsfławowicza Leśniczego Perstuńskiego, żeby ci do Miasta Augustowa ziechawszy, weyrzeli, czy Mieszczaństwo na piwszy Exdotacyi swojej wyżywić się mogą, ięśliby zaś wyżywić się nie mogli, tedy żeby im te Obręby, Bor, y Łąki zawiedli — „Ja, „koż (słowa Przywileiu) P. Hrehory Woffowicz, a na mestce „P. Falczewskoho Uradnik ieho Knyszyński or neho tam zasfany Froncko Bernacki, y Lesniczy Perstuński Jan Wenfawowicz do toho mestca zieżdżali y wodle roskazania y Listu Naszego tyie trzy Obruby lesu pomenenoho wyżej mienowane, Żarnowo, Turuwku y Bernacki, w kotorych iest Wofok 74. ku onemu Mestu przywernuły, także y Beli nad rekoju Metoju, ktemu Mestu zawedy, y po pewnych Uroczyskach y znakoch ohraniczyły. — To iest: na toy storonie sda Me-

Titulinis lapas. Sprawa miasta JKM magdeburgskiego Augustowa z administracją ekonomii JKM grodzieńskiej, [b.v.d, 1788].

Titulinis lapas. Sprawa miasta Augustowa w Podlasiu [b.d.v, XVIII a. pab.].

XVIII a. 8 dešimtmečio pradžioje Gardino ekonomija užvaldė Augustavo miestui dar iki Liublino unijos duotą pušyną, žemes bei pievas už Netos upės. Miestas XVIII a. 9 dešimtmetyje dėl to bylinėjosi su ekonomija ir girininkija. Prašyta viską grąžinti ir naujai nustatyti ribas. Teigta, kad dar 1550 m. Mostkų (*Mostki*) kaimo vietoje buvo įsteigtas Augustavo miestas. Šiam tyrimui svarbus Perstūnio (Gardino) giriai 1564 m. suteiktas pušynas, kuris su dalimi kito ploto buvo LDK teritorijoje. Miestas byloje rėmėsi nuostata, kad 1569 m. Liublino unijos aktu visi ankstesni teisės aktai yra patvirtinami ir galioja amžinai. Taigi, pasak miesto valdžios advokatų, jiems duotų privilegijų pažeidimas reikštų paties unijos akto sunaikinimą (*że im temiż przywilejami na wieczność dana eksdotacja wzruszona być nie może, chyba razem pozwolić na ruinę traktatu Unii*). Kitame miesto valdžios advokatų parengtame leidinyje pasakyta: „chyba razem na traktat Unii nie opatrznie targalby się“. Tačiau Gardino ekonomija rėmėsi 1559 m. valdovo privilegija, pagal kurią girios riba ėjo palei Netos upę, taigi Augustavui už jos niekas negalėjo priklausyti. Miestas rėmėsi 1636 m. karaliaus girių revizija ir kitais dokumentais¹⁶⁷.

¹⁶⁷ AGAD, zespół Nr. 218, *Prokuratoria Królestwa Polskiego*, Nr. 15; *Sprawa miasta JKM magdeburskiego Augustowa z administracją ekonomii JKM grodzieńskiej*, [b. d. v., 1788]; *Sprawa miasta Augustowa w Podlasiu z ekonomią JKM grodzieńską, a szczególnie z jp. Marcinem Dankiewiczem skarbnikiem tejże ekonomii, generalnym plenipotentem ekonomii oraz jp. Karlewiczem ekonomicznym instygatorem...* [b. d. v., 1789].

II. DREVINĖS BITININKYSTĖS TEISĖ

Drevinės bitininkystės teisė – tai visuma paprotinės ir rašytinės baudžiamosios bei civilinės teisės normų, kurios reguliavo santykius tarp pačių drevininkų, jų santykius su miškų savininkais (valdovu, didikais, bažnyčia, miestais ir kt.), saugojo drevininkus bei jų turtines teises (dreves, medų, bites, spiečius, įrankius), reguliavo įvairius kitus klausimus. Jos šaltiniai buvo bendroji teisė (*ius communis*), kitos teisės sistemos (pvz., magdeburginė) bei vietos teisė (*ius particulare*). Pastaroji itin įvairi. Atskiruose dvaruose (jos nebūtinai būdavo atskirai išdėstytos) ar drevininkų brolijose, veikusiose Mazovijoje ar Pamaryje, teisės normos skyrėsi¹.

Abiejų Tautų Respublikos drevinės bitininkystės teisės šaltiniai jau buvo sistemškai apžvelgti². Tačiau ne visi aptarti, ypač LDK drevinės bitininkystės atveju. Pavyzdžiui, Kacpero Górsčio darbe liko nepaminėti svarbūs kuopos teismų aktai. Kai kurie autoriai apskritai teigė, kad atskiros drevinės bitininkystės teisės LDK nebuvo, o su ja susijusios nuostatos buvo išdėstytos Lietuvos Statutuose³. Tyrėjai taip pat pažymi egzistavus paprotinę teisę tiek iki Lietuvos Statuto priėmimo, tiek vėliau⁴.

Per kelis šimtus metų drevinės bitininkystės teisė smarkiai evoliucionavo, o teisinės sąlygos iš esmės pasikeitė. Iš pradžių drevinė bitininkystė vystyta esant bendrajai miškų nuosavybei, o drevių – asmeninei, bet laikotarpio pabaigoje jau dominavo valstybiniai ir privatūs miškai. Pastarieji buvo ypač nepalankūs drevinei bitininkystei plėtoti. Gerai žinoma, kad valstybiniai miškai apskritai būdavo iškertami mažiau už privačius. Pastarųjų mažiau ir buvo. Tai fiksuojama ir XX a. pradžioje – kertant valstybinius miškus dreviniai

¹ Górski K., „Systematyka źródeł prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2017, t. 10 (3), p. 424, 456–458.

² Górski K., „Źródła poznania prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2018, t. 11 (2), p. 229–255.

³ „Prawodawstwo Litwy i Rusi nie miało odrębności praw bartnych, a tylko „Statut Litewski“ [...] obejmował przepisy, określające stosunki bartników do właścicieli puszczy“, Gloger Z., *Encyklopedia Staropolska Ilustrowana*, Warszawa, 1900, t. 1, p. 120.

⁴ Baldauskas J., „Bitininkystės teisė“, *Lietuviškoji Enciklopedija*, Kaunas, 1935, t. 3, skiltys 1292–1294.

medžiai būdavo paliekami (jeigu spėta sumokėti drevės nuomos mokestį)⁵. Bendravalstybiniam teisiniam reguliavimui išliekant menkam, privačiose ir netgi valdovo valdose taikyta įvairi paprotinė drevinės bitininkystės teisė.

Jau senovės hetitų teisės kodekse buvo numatytos bausmės už bičių spiečių bei avilių vagystę. Už pastarųjų vagystę anksčiau taikyta bičių sugėlimo bausmė pakeista pinigine bauda⁶. Labai stokojama rašytinių šaltinių apie bitininkystę Europoje 500–1000 m. Vienas išlikusių – nuostatos dėl bičių, pradedant vadinamaisiais „Barbarų teisyneis“ (*Leges Barbarorum*), germanų ir vėlsniais⁷. Apie drevinę bitininkystę žinojo langobardai ir vestgotai. Pirmųjų teisyne už drevinių bičių vagystę buvo numatyta didelė bauda⁸. Teisynuose nurodyta, kad asmuo, aptikęs bičių šeimą medyje ar uoloje, turi ją pažymėti trimis brūkšniais, kaip savo nuosavybę. Ją pažeidęs, už bičių šeimą turėjo sumokėti dvigubą kainą ir gaudavo 20 kirčių. VI a. frankų Teisės kodekse (*Lex Salica*) bičių šeima buvo įkainota 35 auksiniais; tiek pat kainavo ir svetimšalis vergas. Ypač daug dėmesio buvo skiriama komplikuojam spiečių nuosavybės klausimui⁹. VIII a. Bavarių teisyne (*Lex Bajuvariorum*), kurio ištakos siekė Merovingų dinastijos laikmetį VII a. II ketvirtyje, teigiama: jei išskridęs spiečius nutūpia medyje svetimoje girioje ar iš kitos medžiagos nei medis pagamintame avilyje, reikia į juos tris kartus trenkti kumščiu, o jei avilys medinis – tris kartus stuktelti jį į žemę; po šito veiksmo likusios bitės priklauso naujam savininkui¹⁰.

Šių ir kitų teisynų nuostatos atspindi didelę ekonominę bitininkystės, jos produkcijos – medaus ir vaško – reikšmę. Analogiškos skirtingų teisynų nuostatos gali būti ne susijusios, o nulemtos pačios dalyko prigimties. Dėl bičių laikymo ir kaimynystės instituto, bičių padarytos žalos, jų šeimų ir medaus nuosavybės, galiausiai bičių vagystės teisynų nuostatos teisinėje praktikoje ne visuomet būdavo taikomos nuosekliai, tačiau akivaizdžiai atspindėjo aukštą bičių vertinimą. Už bičių vagystę kai kuriuose teisynuose, pavyzdžiui, 800 m. saksų, buvo numatyta netgi mirties bausmė¹¹.

⁵ Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 97.

⁶ Demirel S., „Apiculture in Hittite cuneiform texts“, *The European Zoological Journal*, 2022, t. 89, Nr. 1, p. 1215–1222; Brian D. J., „Comparative Perspectives on Bee Law in Indo-European“, *2 Chatresšar. International Journal for Indo-European, Semitic and Cuneiform Languages*, 2018, t. 18, Nr. 2, p. 21.

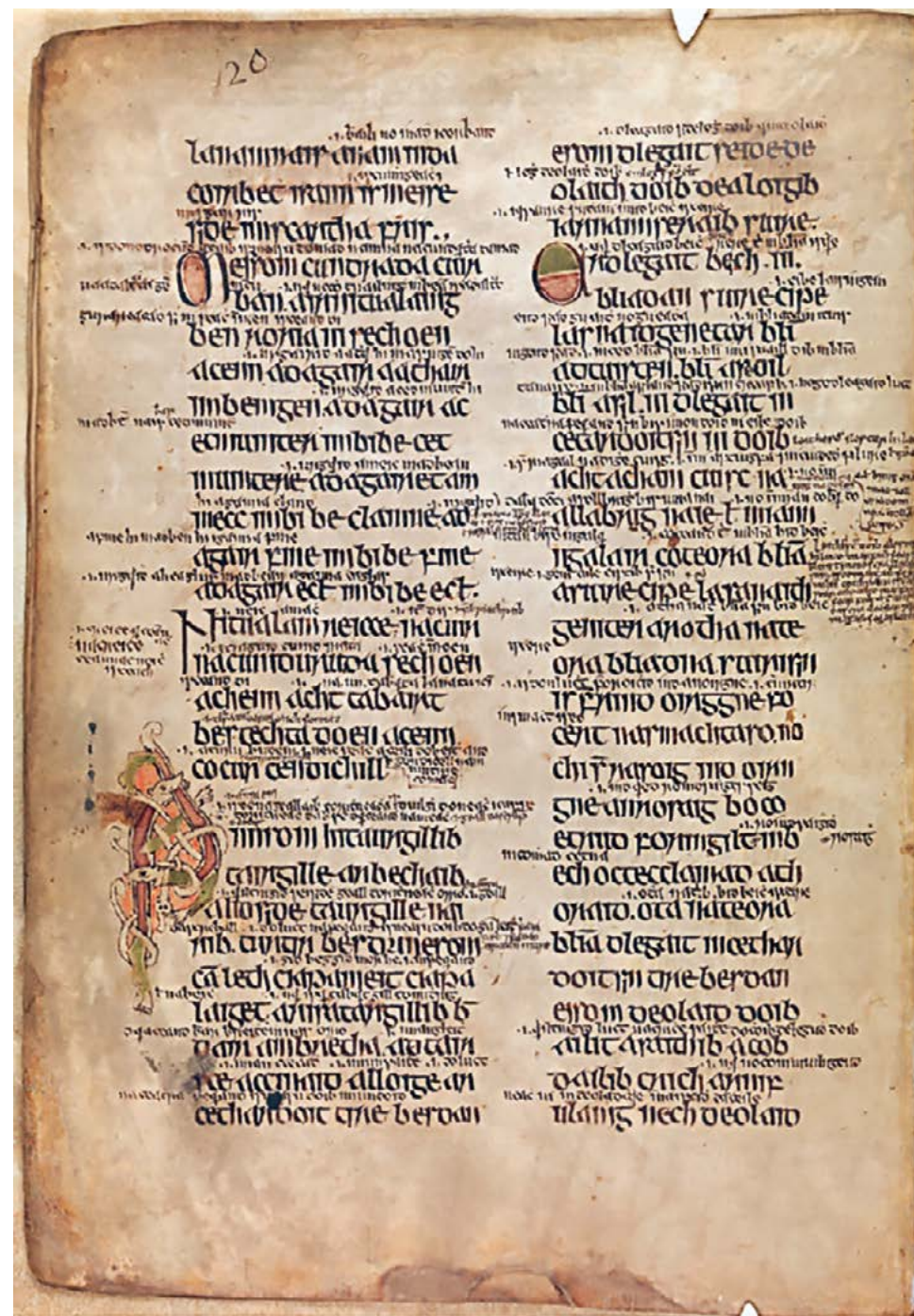
⁷ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 110.

⁸ Bischoff J. E., „Die Zeidelhuben und Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtlicher Sicht“, p. 34–36.

⁹ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 110–114; Brian D. J., „Comparative Perspectives on Bee Law in Indo-European“, p. 1627; Pechhacker H., „Die Bienenkunde in Österreich“, *Denisia*, 2003, t. 8, p. 15–45.

¹⁰ Bischoff J. E., „Die Zeidelhuben und Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtlicher Sicht“, p. 37.

¹¹ *Ibid.*, p. 35.

„Bechbretha“ rankraščio fragmentas
Viešojo prieiga: <https://en.wikipedia.org/wiki/Bechbretha>

Garsus ir daugelio tyrimų sulaukęs yra VII a. vidurio ankstyvosios airių bitininkystės teisės traktatas „Bechbretha“ (angl. *Bee-judgements*)¹². Jame spiečiančioms bitėms netgi „garantuojama“ savigynos teisė jas plėšiančio, gabenančio, griebiančio ar stebinčio asmens atžvilgiu. G. Hily'is akcentuoja, kad traktate bitės lyginamos su kitais ekonomiškai vertingais gyvūnais – karvėmis, taip pabrėžiant jų teikiamą ekonominę naudą bei „gaminamos“ produkcijos svarbą patenkinant mitybos ir kitus poreikius¹³. Jame minima ir drevinė bitininkystė. Drevinių bičių kainos, nuosavybės, spiečių ir drevinių medžių apsaugos klausimai buvo aktualūs ir XIII a. sudarytame, tačiau ankstesniais papročiais grįstame Velso teisyne. Pavyzdžiui, kieno nors spiečiui apsistojus kito asmens medyje ir jo savininkui neleidus jo atgauti, po metų ir vienos dienos spiečiaus savininkas galėjo jį pasiimti, tačiau medus turėjo būti dalinamas pusiau. Tai akivaizdus bičiulinio (pusinio) medaus, būdingo ir LDK, pavyzdys. Teisyne taip pat draudžiama pažymėti kryžiumi – nuosavybės ženklu – svetimą medį dėl jame esančių bičių¹⁴.

Bitėms, kaip ir kitiems gyvūnams, Viduramžiais buvo pripažįstamas tam tikras teisinis veiksnumas bei teisės. Žinoma, kad vykdavo kiaulių, žiurkių ir kt. gyvūnų teismai. Iki mūsų laikų tai atrodė absurdiška, tačiau šiuolaikinėje visuomenėje, remiantis bioetikos pagrindais, gyvūnai teisiškai ir kultūriškai vis labiau imami suvokti ne kaip daiktai, o kaip nežmogiški asmenys (angl. *non-human persons*). Pradedama išskirti atskirų gyvūnų, pirmiausia primatų, teises, apsaugant juos nuo per didelio išnaudojimo, žiauraus elgesio, užtikrinant teisę į orią mirtį. Didėja jų socialinis pripažinimas ir įtraukimas į teisinę sistemą. Netgi randasi kvietimų pripažinti tam tikrą gyvūnų subjektiškumą¹⁵.

Airių teisyne „Bechbretha“ galima rasti ir daugiau LDK drevinei bitininkystei būdingų teisinių nuostatų. Tarkime, numatyta, kad, riboženkliais pažymėtame miške aptikus medį su bitėmis, pusė jų tenka radėjui, o kita pusė – miško savininkui (47 str.). Teisyne plėtojamas šiandien ne mažiau aktualus bendruomeniškos kaimynystės konstruktas. Vienas svarbiausių yra „dalijimasis spiečiais“ (angl. *swarm sharing*), įgalinęs propaguoti individualizmo, privačios nuosavybės ir bendruomeninio veikimo balansą. Toks bendruomeniškai

orientuotas elgesys gali būti veiksmingas ir tvarus sprendžiant daugelį šiuolaikinės visuomenės iššūkių, taip pat ir bitininkystės srityje¹⁶.

Niurnbergo bitininkas su arbaletu. Christop Scheurl von Defersdorf, *Disputatio iuridica inauguralis De iure mellicidii*, Altdorf, 1690.

Dreviniai medžiai. XVII a. pradžia. Höfler C., *Die rechte Bienenkunst*, Leipzig 1614.

Kaip jau minėta šioje knygoje, neretai teigiama, kad drevinės ir naminės bitininkystės ribą žymėjo vakarinė slaviškojo pasaulio riba, tačiau tai netikslu. Pavyzdžiui, Žemutinėje Vokietijoje, kurioje, beje, būta ir slavų kilmės tautų, drevinė bitininkystė irgi egzistavo. Tokių regionų buvo ir daugiau¹⁷. Taip teigti leidžia ir žinomas Niurnbergo krašto atvejis. Pradžioje dreviniai miškai šiame regione buvo imperinė nuosavybė. 1350 m. būsimasis Šventosios Romos imperijos imperatorius Karolis IV Niurnbergo krašto Frankonijoje drevininkams suteikė privilegiją „Des Deutschen Reiches Bienengarten“, kuria patvirtino jų paprotinę teisę, atleido nuo mokesčių, nustatė drevininkų brolių

¹² *Bechbretha: an Old Irish law-tract on bee-keeping*, ed. by T. Charles-Edwards, F. Kelly, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1983. Perspaudas pasirodė 2020 m.

¹³ Hily G., „Et la vache devint Abeille. Le jugement par analogie dans l'Irlande medievale“, *Zeitschrift für celtische Philologie*, 2015, t. 62, p. 21–43; Kelly F., „Early Irish Law on Bee-Keeping, with Particular Reference to Bechbretha „Bee-Judgements“, *New Approaches to the Archaeology of Beekeeping*, ed. by D. Wallace-Hare, Oxford, 2022, p. 209–215.

¹⁴ Shane L., „Beekeeping and Honey in Ancient Ireland“, *Irish Food. A Companion*, ed. by M. Mac Con Iomaire, D. Cashman, 2023, p. 174; Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 113–114.

¹⁵ Plačiau žr.: Kalisz A., „Nuo gyvūnų teisinės apsaugos iki savarankiškų jų teisių tarp moralinės ir teisinės sąmonės. Besikeičiantis požiūris remiantis administracinių teismų praktika“, *Teisė*, 2023, t. 128, p. 101.

¹⁶ Biggins J., „‘Bee-ing’ Neighbours: Bees and Neighbourhood in the Brehon Laws“, *The Brehon Lawyer*, 2021 May, <https://thebrehonlawyer.com/2021/03/31/bees-and-neighbourhood/>.

¹⁷ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 133–134.

pareigas ir teises. Savo ruožtu jie turėjo valdovui esant poreikiui pristatyti 6 lankininkus kariuomenei. Paskutinį kartą privilegija patvirtinta 1770 m. Ja buvo paremti drevininkų brolijų nuostatai Čekijoje ir Moravijoje¹⁸. 1427 m. minėti miškai parduoti miestui. Miestas patvirtino specialų miškų ir drevininkų statusą¹⁹.

Titulinis lapas. Christop Scheurl von Defersdorf, *Disputatio iuridica inauguralis De iure mellicidii*, Altdorf, 1690.

¹⁸ Šotolová M., Přidal A., „Adam Gottlob Schirach and his contribution to the history of *brtnictví* / beekeeping“, p. 265; Royt V., „O včelařství českém za starých časů a o bývalém tovaryšstvu medařů Valašsko-Meziříčských a Rožnovských“, *Časopis Matice moravské*, 1869, t. 1, Nr. 3, p. 131–138.

¹⁹ Bischoff J., „Die Zeidelhuben und Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtler Sicht“, p. 47–53.

Laisvojo imperinio Niurnbergo miesto apylinkių drevinei bitininkystei skirta XVII a. pabaigoje išleista teisininko, Niurnbergo miesto tarybos nario Christopho Scheurlio von Defersdorfo (1666–1740) knygelė „Disputatio iuridica inauguralis De iure mellicidii“ (Altdorf, 1690). Joje apibūdintos imperinės privilegijos, drevininkų teismas ir kt.

Jau įžymus istorikas J. Lelewelis teigė, kad Mazovijos drevininkų kodekse ir Lietuvos Statute numatyta mirties bausmė (tokia pati, kaip ir piktadariui) su įkalčiu sulaikytam asmeniui buvo perimta iš vokiečių teisės²⁰. Tikėtina, kad brolijos (cechai) su nuostatais bei teismų aktų knygomis Mazovijoje ir Pamarėje, iš dalies Palenkėje (iki XVI a. 7 dešimtmečio – LDK žemės) taip pat galėjo atsirasti remiantis minėtų vokiečių ir čekų drevininkų brolijų pavyzdžiu. Lenkijoje drevinė teisė jau XV a. išsiskyrė iš bendrosios²¹. Kažin ar tai įvyko bent jau be tam tikro impulso iš išorės.

Istoriografijoje pažymima, kad Kijevo Rusios teisė padarė įtaką LDK teisei, konkrečiai 1529 m. Pirmajam Lietuvos Statutui. Be to, šios žemės pateko į LDK sudėtį (žr. aukščiau). Taigi jos teisė svarbi šiam tyrimui. XI a. sudarytame Kijevo Rusios (vėliau Haličo-Voluinės) teisyne „Rusų tiesa“ (Trumpoji redakcija) (*Правда русская*, ukr. *Руська правда*, rus. *Русская Правда*; *Краткая редакция*) buvo numatyta bauda už drevės padegimą ir bičių su koriais išplėšimą (32 str.): „Už kunigaikščio drevę 3 girvinos, jeigu ją padegs ar išplėš“²². Matyt, nelegaliai imant medų ir bandant „išrūkyti“ bites, drevės irgi galėjo būti apdeginamos iš išorės ir / arba išdeginamos iš vidaus. Bauda už valstiečiams (smerdams) priklausiusių drevių padegimą ar išplėšimą buvo kiek mažesnė – 2 grivinos²³.

Vėliau sudarytame minėtame teisyne „Rusų tiesa“ (Išplėstinė redakcija; rus. *Пространная редакция*) šio straipsnio nėra. Tačiau jame randame kelis naujus straipsnius. Analizuojant šias nuostatas ir atsižvelgiant į daugelio kitų Viduramžių teisyne tyrimų rezultatus, svarbu turėti galvoje, kad jos nebūtinai visuomet ir visos būdavo taikomos praktikoje.

Straipsnyje (1 str.) numatyta 12 grivinių bauda už drevinio medžio nuosavybės ženklą sunaikinimą. Regis, ir šiuo atveju rašoma apie kunigaikščio drevės: „Jeigu kas sunaikins drevės nuosavybės ženklą. Jeigu kas sunaikins drevės nuosavybės ženklą, tai 12 grivinių [bauda kunigaikščiui]“²⁴. Neaišku, ar toks baudos dydis buvo infliacijos pasekmė ar griežtas baudžiamosios veikos prieš

²⁰ Lelewel J., *Pszczoły i bartnictwo w Polsce*, Poznań, 1856, p. 20.

²¹ Heymanowski K., „Podstawy organizacyjno-prawne bartnictwa na Mazowszu“, *Sylwan*, 1969, Nr. 11, p. 17.

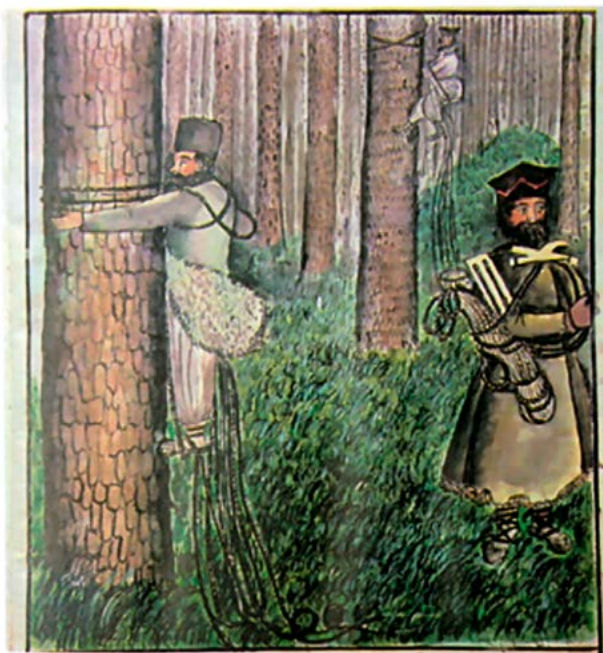
²² „А въ княжѣ бортѣ 3 гривнѣ, любо пожгутъ, любо изудрутъ“, *Правда Русская*, Под общей редакцией Б. Д. Грекова, Москва, 1963, t. 3, p. 11.

²³ Daugelis terminų įtikinamai aptarta šiuose veikaluose: Тихомиров М. Н., *Пособие для изучения Русской Правды. Пространная Русская Правда (по Троицкому списку второй половины XIV в.)*, Москва, 1953; *Правда Русская*, Под общей редакцией Б. Д. Грекова, Москва, 1963, t. 3, p. 24; Аристов Н., *Промышленность Древней Руси*, Санкт-Петербург, 1866, p. 37.

²⁴ „Аже кто борть разнаменаеть. Аже разнаменаеть борть, то 12 гривень“, *Правда Русская* (1 str.).

kunigaikščio nuosavybės simbolį įvertinimas. Analogiška bauda teisyne numatyta už drevinio miško riboženklio medyje iškapojimą (gali būti turima galvoje ir viso medžio su ženklų nukirtimas) ar dirvoje esančio riboženklio suarimą (72 str.): „Jeigu iškapos riboženkli medyje ar kapčių žemėje arba pervers [kunigaikščio] dvaro riboženkli, tai sumokės 12 grivinų [kunigaikščiui]“²⁵.

Numatyta bauda už drevės iškirtimą (75 str.). Už tai kunigaikščiui turėjo būti sumokėta 3 grivinos, o už patį medį – 0,5 grivinos. Atskiros baudos buvo numatytos ir už bičių bei medaus vagystę (76 str.): „[...] jeigu kas išplės bites, tai 3 grivinų bauda [kunigaikščiui]; o už medų, jeigu bitės nekopinėtos, 10 kiaunių [bauda], o jeigu kopinėtos, 5 kiaunių [bauda]“ (*Аже пчелы выдереть, то 3 гривны продажи; а за медъ, аже будетъ пчелы не лажены, то 10 кунъ; будетъ ли олъкъ, то 5 кунъ*). Šis straipsnis kai kuriems „Rusų tiesos“ tyrėjams kėlė neaiškumų. Vieni autoriai teigė, kad formuluoته „пчелы не лажены“ reiškia, jog bitės yra neparuoštos žiemai, taigi kalbama apie atvejį, kai pavaigiamas visas medus – tiek tas, kuris turėjo būti iškopinėtas, tiek tas, kurį planuota palikti bitėms žiemai.

Drevininkai lipa su geiniais į drevines pušis. Vorovicko kaimas, Kijevo regionas. XIX a. 6 dešimtmetis. Де ля Флиз Д. П. [Dominique Pierre de la Flise], Альбоми, Київ, 1996, т. 1. Viešojo prieiga: <http://litopys.org.ua/deflise/flise04.htm>

²⁵ „Аже межю перетнеть бортьную, или ролеиную разореть, или дворную тыномъ пергородить межю, то 12 гривень продажи“, *Правда Русская* (72 str.).

Aiškinantis šios formuluoته reikšmę, pasinaudota ir 1533 m. Lietuvos Metrikos aktu. Juo remiantis teigta, kad tai nuoroda į bites (drevę), iš kurių nepaimtas medus, t. y. neišpjauti koriai su medumi, ir į medaus likutį, paliktą bitėms žiemai. Taigi plačiaja prasme žodis „олѣкъ“ nurodo drevę, iš kurios „prekiniai“ koriai su medumi jau išimti. Dar kiti autoriai žodį „олѣкъ“ aiškino kaip nurodantį jaunas bites (buvusį spiečių), kurios dar nesugebėjo prinesti daug medaus. Galiausiai pasitelkta dar viena reikšmė – teigta, kad žodis reiškia viršutinę drevės dalį, kurioje prasideda koriai. Aiškindami kai kuriuos kitus teisyne straipsnius, susijusius su drevine bitininkyste, mokslininkai pasitelkė ir 1588 m. patvirtintą Trečiąjį Lietuvos Statutą²⁶.

Kai kuriuose vėlesniuose (pvz., XIV a. II pusės) „Rusų tiesos“ tekstuose minima drevinė žemė (99 str. *от бортьное земли*). 101 straipsnyje rašoma: „Už drevinę žemę – 27 kiaunės“ (*А се оуроци ротнии [...] а отъ бортьное земли 30 кунъ бес трии кунъ*). Ji pagal vertę prilyginta dirbamai žemei. Kai kurie autoriai teigia, kad taip buvo ir praktikoje, mokant teismo skirtas baudas²⁷.

Šiaurės rytų teritorijose teisynas „Rusų tiesa“ (išplėstinė redakcija), sudarytas XII a. I ketv.–XIII a. pr., savo reikšmę kaip pasaulietinės teisės šaltinis išsaugojo ir vėliau – XIV–XV a.²⁸ Kiek jis buvo naudojamas šias žemes prijungus prie LDK, konkrečių duomenų nėra. Kai kurie autoriai spėja, kad „ikistatutiniu laikotarpiu“ – iki Pirmojo Lietuvos Statuto priėmimo 1529 m. – teisynas „Rusų ties“ buvo naudojamas LDK rusėniškose teritorijose²⁹.

1. Bendroji drevinės bitininkystės teisė

Jau minėta, kad daugelį svarbių drevinės bitininkystės klausimų LDK reguliavo 1529 m. priimtas Lietuvos Statutas. Tačiau ji egzistavo dar iki jo, taigi turėjo funkcionuoti ir atitinkamos paprotinės, daugiausia vietinės nerašytos teisės nuostatos, skirtos šiai anuomet svarbiai ūkio šakai. Iškyla lietuviškos, rusėniškos bei lenkiškos ir kitokios teisės egzistavimo Lietuvos drevinės bitininkystės teisėje klausimas.

Lietuviška teise galima laikyti kad ir jau minėtą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro teismo sprendimą, išduotą 1495 m. rugsėjį Merkinėje. Rusėniškame tekste minima, kad perlojiškiai Mokus ir Ivaška skundėsi valdovo Nemunaičio duoklininkais Mitka ir Djaku, nes šie norėję atimti iš jų tėvonines (t. y. paveldėtas, nuosavas) bites, reikalavę atiduoti jiems pusę jų medaus ir su

²⁶ Тихомиров М. Н., *Пособие для изучения Русской Правды*, р. 103.

²⁷ *Ibid.*, р. 253.

²⁸ Зимин А. А., „Традиции Правды Русской в Северо-Восточной Руси XIV–XV вв.“, *Исследования по истории и историографии феодализма: к 100-летию со дня рождения академика Б. Д. Грекова*, Москва, 1982, р. 49–62.

²⁹ Крывашеў З., „Эвалюцыя бортьніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, р. 36.

jais bičiuliautis (*siabrovali*). Atėję jie prievarta (t. y. nepaisydami savininkų, ieškovų) bites iškopinėja. Taip jie 1495 m. pasiėlgę ir su dreve liepoje.

Vykdydamas teisingumą, valdovas dėl savo valdinių atsakovų nusprendė: „[...] jeigu kuris nors žmogus jų [svetimoje] drevinėje žemėje turi bičių, privalo tas bites su jais [žemės savininkais] per pusę laikyti ir su jais bendrai bičiuliautis arba bites jiems atiduoti; o dėl savo nuosavų bičių – nusipirktų ar duotų, – jeigu jas kam nors gera valia duos, nereikia tokiems [gavėjams] su jais [davėjais] bičiuliautis“. Todėl valdovas bites priteisė ieškovams, o atsakovams nurodė paimtą medų nuvežti valdovo bojarinui³⁰.

Ar priimant sprendimą buvo atsižvelgta į vietos papročius, neaišku. Svarbu tai, kad valdovo teismo sprendimas netapo bendravalstybiniu įstatymu. Jis nepateko į 1529 m. I Lietuvos Statutą, taigi toliau liko kaip vietos paprotys, tikėtina, galiojęs bent jau Dainavos krašte. Iš kai kurių kitų dokumentų aiškėja, kad vienos teisinės nuostatos bičiulinių bičių atžvilgiu šalyje nebuvo. Tačiau minėtas sprendimas apskritai nusakė senojo bičiulystės instituto, būdingo drevinei bitininkystei, esmę: bitės laikomos per pusę, jeigu jų savininkas jas įkurdinęs svetimoje žemėje, kitaip tariant, kitam asmeniui nuosavybės teise priklausančiame medyje. Tai viena iš universalių teisinių nuostatų, užfiksuota jau kai kuriuose ankstyvųjų Viduramžių teisyneose (žr. aukščiau). Taigi „merkiniškasis“ teisės aktas, viena vertus, yra lokalus, kita vertus – konkretus bendresnės teisės nuostatos atvejis.

Kuomet miškus „padengė“ teisiniai apribojimai, buvo ieškoma būdų miško gėrybes paimti kitais, t. y. neteisėtais būdais. Vienas dažniausių – drevinių medžių kirtimas ir neteisėtas drevių kopinėjimas. Būdavo padaroma nemažai žalos ir miškui, ir drevyno savininkui. Sunaikinę drevinį medį, pakenkdavo dvigubai: savininkas netekdavo ir piniginės medžio vertės, ir pridėtinės – galimybės iškopti medų. Taip 1496 m. Žiežmarių bojarams už jų drevinių bičių išplėsimą buvo priteista sumokėti 4 kapas be 20 grašių (už išplėstą dreve – 30 grašių, o už tas, kuriose bitės liko gyvos, bet plautai buvo nuimti, – 10 grašių). Iš bylos aiškėja, kad Žiežmariuose du bojarai laikė ne mažiau kaip 7 drevinius medžius su bitėmis³¹.

Kaip minėta, iki XVI a. 7 dešimtmečio pabaigos Lietuvai priklausė didelė specifinės mišrios Palenkės dalis, kurioje gyveno rusinai ir lenkai, jotvingiai (bartai) ir lietuviai. Jos teisinė bei teisminė praktika neretai buvo pasitelkiama formuluojant bendresnes teisinės nuostatas. Tai lėmė įvairios priežastys. Be to, vadinamojoje valdovo Palenkės apeliacijoje dirbo keli įtakingi teisininkai, prisidėję prie 1566 m. II Lietuvos Statuto sudarymo. Regis, ir kai kurie „palenkiški“ drevinės bitininkystės dalykai tapo visos LDK teise. Valdovo Drohičino

žemės privilegijos (šis miestas ją gavo 1492 m.) suteikimo Bielsko žemei 1501 m. lotyniškame akte rašoma apie žemionių bitynus namuose (daržuose – *in horto*). Nustatoma, kad į juos atklydusius spiečius (*roy et swyepiotho*) galima pasilikti. Išsamiai rašoma apie drevinės pušis ir ąžuolus (*barthne*). Kalbama apie rusinų, kurie skundėsi dėl klausimų, susijusių su šiais medžiais. Nustatoma, kad medžiui nulūžus virš drevės (*supra alveum alias nadzieniem*) žemioniui draudžiama jį pasiimti. Nulūžus žemiau drevės, medis jam turėjo tekti be jokios baudos. Jeigu medis nugriūtų su dreve bei bitėmis, drevininkui rusinui žemionis turėtų pranešti, kad šis įvertintų žalą. Žemionis galėjo dreve iškirsti ir pastatyti vieniems metams, o medžio likutį pasiimti. Drevininkas rusinas privalėjo būsimus drevinius medžius pažymėti trimis brūkšniais. Jeigu praėjus trejiems metams jis drevių būtų neįrengęs, žemionis galėtų panaudoti medį savo reikmėms. Žemioniui drevininko rusino drevinį medį savo girioje ar lauke kaip nors kirviu ar ugnimi sužalojus, o drevininkui dėl to jį pašaukus į teismą, žemionis turėjo prisiekti už save ir šeimyną, kad yra nekaltas. Drevininkui pašaukus žemionį į teismą trečią kartą, pastarasis turėjo sumokėti baudą pilies teismui „pagal senovinius nuostatus“. Dėl drevinių medžių žemionys galėjo būti šaukiami ne į miškininko, o, kaip anksčiau, į žemės teismą – teisėjo ar pateisėjo³².

Valdovo 1511 m. Drohičino žemės seniūno teismo nuostatuose minima, kad pakenkus valdovo dreviniams medžiams į įvykio vietą turi nuvykti keli miško bei teismo pareigūnai ir bylą ištirti. Jiems negalint to padaryti, byla turėjo būti perduota seniūno teismui. Valdovo drevininkai, neįnantys lažo, turėjo 12 dienų per metus dalyvauti talkose³³.

Nemažai išlikusių aktų yra susiję su įvairiomis Palenkės teritorijomis, ypač priklausiusiomis dideliame Gardino pavietai. Deja, daugelis jų yra be geografinių nuorodų, todėl neaišku, kuriai pavieta daliai priskirtini.

Jie atskleidžia, kad dreviniai medžiai buvo įvairių sandorių objektas. Būdavo gaunami, parduodami su kitomis naudmenomis³⁴. Jų savininkai – didikai, žemionys, pareigūnai, valdovo valstiečiai. Buvo ir nelaisvų dvarų drevininkų³⁵. Štai nenurodytoje vietovėje valdovo sekėjas (*osočnik*) buvo nusipirkęs ąžuolą su trimis drevėmis už 8 grašius; ketvirtąją pats įrengė. Jis skundėsi, kad pardavėjas išplėšė bites. Atsakovas teigė, kad ąžuolas yra jo tėvoninis, t. y.

³² Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašų knyga 25, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 58–59, Nr. 4; Działyński T., *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań, 1841, p. 116; Czacki T., *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa, 1800, t. 1, p. 86–88. Taip pat žr.: Junevičius V., „Senovės bitininko teisė ir giria“, *Mūsų gamta*, 1969, Nr. 6, p. 5.

³³ Działyński T., *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań, 1841, p. 116; Czacki T., *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa, 1800, t. 1, p. 117, 128.

³⁴ Акты Виленской археографической комиссии, Вильна, 1890, t. 17, p. 56.

³⁵ Ibid., p. 34.

³⁰ „[...] коли который ч[о]л[о]в[е]к въ ихъ земли бортной рой иметь, и онъ маеть тыи бчолы съ ними наполю держати и з ними сябровати посполу“, *Литовская Метрика, отд 1, Ч. 1, Книги записей, Русская историческая библиотека*, Санкт-Петербург, 1910, t. 27, p. 631.

³¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašų knyga 6, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, Nr. 183, p. 140, 141.

paveldėtas, nuosavas. Teismo metu paaiškėjo, jog medis nupirktas iš bičių plėšiko tėvo. Dėl išplėštų bičių turėjo būti sprendžiama atskirai³⁶.

Išlikę drevininkų organizacijų teisės šaltiniai – šiam tyrimui svarbiausi Mazovijos teritorijoje veikusių brolių (cechų) teisės aktai – leidžia pažvelgti į anksčiau aptartas teisės nuostatas platesniame kontekste. Aišku, ne visos ir ne visuomet jos būdavo taikomos teisminėje praktikoje. Pavyzdžiui, Bieco seniūnijos drevininkų ordinacijoje už bičių išplėšimą vyrui buvo numatyta tokia senovinė bausmė: lyties organų (sėklidžių) nupjovimas ir prikalkimas prie medžio bei asmens vedimas aplink medį, kol numirs. Praktiškai buvo galima šios bausmės išvengti sumokėjus didelę 10 grivinų baudą (1 krokuvietiška grivina (lenk. *grzywna*) sudarė nuo 197, 684 g iki 201,86 g sidabro, t. y. 1 auksiną ir 18 grašių), o jos skyrimui turėjo pritarti valdos seniūnas. Kitos numatytos bausmės buvo švelnesnės ir piniginės: už drevinio medžio nukirtimą – 3 grivinos ir 16 grašių, už pardavimą drevės be bičių šeimos ar savininko ženklo iškapojimą – 3 grivinos. Šios ir kitos baudos tekdavo valdos seniūnui ir drevininkų teismui. Iš kitų dalykų nurodytina, kad bičių spiečių paimti buvo leidžiama nenaudojant geinio ir ugnies bei gavus spiečiaus savininko leidimą³⁷ (plačiau žr. apie Palenkės regioną).

Kaip jau minėta šios knygos įvade, kai kurie autoriai būtent pagal teisinį aspektą išskiria pirmuosius du drevinės bitininkystės laikotarpius LDK: 1. XIII a. vid.–1529 m. – paprotinės drevinės bitininkystės teisės ir klasikinės drevinės bitininkystės dominavimas; 2. 1529–1588 m. – originalios rašytinės drevinės bitininkystės teisės susiformavimas, regioninių drevinės bitininkystės tradicijų unifikacija ir kaladinių avilių naudojimo plitimas³⁸.

Vienas vietos drevinės bitininkystės teisės šaltinių yra įvairūs valdovo raštai. Pavyzdžiui, 1540 m. valdovas Svisločės valsčiui nurodė, kad jame „[...] dėl drevinių medžių ir bičių turi patys tarpusavyje teistis“³⁹. Tikėtina, kad tai turėjo būti daroma pagal vietos papročius. Panašiai 1594 m. Mogiliavo valsčiaus nuostatuose nurodyta, kad valstiečiai drevinius medžius kaimuose dalytųsi pagal naudojamų valakų skaičių. O pagal drevinių medžių skaičių kaimui buvo skiriama ir medaus duoklė⁴⁰.

Dar daugiau įvairios paprotinės vietinės drevinės bitininkystės teisės turėjo būti ikistatutiniu laikotarpiu. Kelių „Rusų tiesos“ straipsnių teisiniui reguliavimui negalėjo pakakti, o pats teisynas negalėjo būti paplitęs visoje LDK, pavyzdžiui, Žemaitijoje. Deja, išskyrus Palenkę, išliko mažai raštų, kuriuose būtų užfiksuota įvairių regionų drevinės bitininkystės paprotinės teisės.

„Rusų tiesa“ – tai jau rašytinė, o ne paprotinė teisė. Daugelis autorių teigia, kad atskiri šio teisyno straipsniai pateko į 1529 m. sudarytą I Lietuvos Statutą⁴¹.

„Rusų Tiesa“	1529 m. Lietuvos Statutas
Jeigu kas išplėš bites, tai 3 grivinų bauda [kunigaikščiui]; o už medų, jeigu bitės nekopinėtos, 10 kiauinių [bauda], o jeigu bitės kopinėtos, 5 kunų [bauda]	Kas išplėš nekopinėtas bites, darydamas žalą, o medžio nežalos, privalės už kiekvienas nekopinėtas bites, kiek jų kam išplėš, mokėti po grašių puskapę, o už kopinėtas – po 15 grašių.
Аже пчелы выдереть, то 3 гривны продажи; а за медъ, аже будеть пчелы не лажены, то 10 кунъ; будеть ли олѣкъ, то 5 кунъ	Хто кому выдереть бчолы нелажоные, чинячи шкоду, а дерева не казить, тогды повинен будеть за кождые пчолы нелажоные, тыле их кому выдереть, платити по полукопю грошей, а за лажоные по пятнадцати грошей

Atitinkamų straipsnių panašumas (išskyrus konkrečias baudas ir pinigų sumas) akivaizdus. Tačiau negalima atmesti, kad aukščiau nurodytų baudų už kopinėtų ir nekopinėtų bičių išplėšimą panašumai XI a. „Rusų tiesoje“ ir 1529 m. Lietuvos Statute nebūtinai susiję su teisinės normos perėmimu. Kaip jau minėta, jie galėjo atsirasti dėl analogiškų bitininkystės ypatumų. Akivaizdu, kad visur, kur buvo plėtojama drevinė ir kitokia bitininkystė, turėjo būti aiškiai skiriamos nekopinėtos ir kopinėtos bitės. Logiška, jog ir bausmės skyrėsi: viena, kuomet pagrobiamas visas medus, ir visai kas kita, kuomet tik jo likutis.

XIV a. Lenkijos karalystės statutuose – Didžiosios Lenkijos ir Mažosios Lenkijos – taip pat buvo numatytos baudos už drevinių bičių išplėšimą, medžių su bitėmis nukirtimą, medžio su paruošta dreve, bet be bičių nukirtimą ir už bičių su medumi vagystę. Tačiau tai nereiškia, kad šios teisinės normos turėjo būti perimtos... iš kokio nors saksų teisyno. 1347 m. Vislicos Statute nurodyta: „[...] jeigu kas nors nukirs medį su bitėmis, turės sumokėti griviną bičių savininkui, o antrą griviną – teisėjui; o jeigu nukirs drevinį medį be bičių, tačiau su joms įrengta dreve, tuomet kaltininkas pusę grivinos mokės [savininkui], o kitą pusę – teismui“⁴².

Kai kurie tyrėjai drevinės bitininkystės normų perėmimu neabejoja. Pasak XIX a. 7 dešimtmetyje svarbų veikalą išleidusio Ivano Pryžovo, nuo „Rusų tiesos“ einama prie 1347 m. Lenkijos Vislicos Statuto, o nuo jo – prie 1529 m. Lietuvos Statuto. Iš pastarojo drevinės bitininkystės normas perėmė Maskvos Didžioji Kunigaikštystė – jas įtvirtino 1550 m. teisyne (papildymuose). Už dre-

⁴¹ Крывашеў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях“, p. 36.

⁴² „Si quis autem Arborem. Si quis autem arborem cum apibus succiderit, passo damnum marcam, et judicio alteram, qui vero sine apibus, tamen ad apes aptatam arborem succiderit, passo damnum marcam mediam, et judicio pariter mediam convictus exolvat“, „Jeżeli kto drzewo z pszczołami podetnie, tedy temu, który się tę szkodę podjął, grzywnę, a sądowi drugą; a jeżeli bez pszczoł, wszakże nagotowane do pszczoł, podetnie, tedy czyje było puł grzywny, a sądowi także puł grzywny prawem przekonany niech płaci“, *Volumina Legum*, Petersburg, 1859, t. 1, p. 20; Ferenc-Szydełko E., *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych w Polsce*, Poznań, 1995, p. 10.

³⁶ *Ibid.*, p. 125.

³⁷ Rafacz J., *Biecka ordynacja bartna z r. 1538. Odbitka z Themis Polskiej, t. VIII Serji III*, Warszawa, 1933, p. 4.

³⁸ Крывашеў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, p. 35–36.

³⁹ „[...] дерево бортное и о бчолы мають о ни сами межи собою судити“, Голубеў В., *Сельская абичына ў Беларусі XVI–XVIII стст.*, Мінск, 2008, p. 87.

⁴⁰ Голубеў В., *op. cit.* p. 94.

vinio medžio su bitėmis sugadinimą bauda buvo 2 rubliai, be bičių – 25 altinkos, už bičiulinį drevinį medį – 12 altinkų 4 pinigėliai. Jeigu bitės būdavo išplėšiamos neišimant medaus ir nesugadinant medžio, reikėjo mokėti 1,5 rublio⁴³.

Taigi baudos dydis už kopinėtą ir nekopinėtą drevinę bites ir šiame teisės akte skiriasi dvigubai. Tokiai logiškai proporcijai skirtingų epochų bei šalių teisynuose egzistuoti teisinė difuzija tikrai nebuvo būtina.

1.1. Valdovų privilegijos ir nuostatai

Dėl medaus ir vaško svarbos Viduramžiais kai kuriose Europos šalyse bitės bei jų produkcija buvo laikoma išimtinė valdovo nuosavybe. Taip buvo Anglijoje karaliaus miškuose po normanų užkariavimo XI a.⁴⁴ Kryžiuočių ordinas Pamaryje XIII a. irgi traktavo, kad bitininkystė yra jo regalija (išimtinė teisė). Todėl tik jis suteikdavo leidimus verstis tiek drevine, tiek namine bitininkyste. Buvo draudžiama kirsti didesnius medžius, tinkamus drevėms įrengti⁴⁵.

Valdovo regalija į drevinius medžius buvo ypač išplėtotą Mazovijoje. Visose giriose (ne tik valdovo) egzistavusį drevinės bitininkystės monopolį 1535–1550 m. netgi bandyta išplėsti. Tačiau galiausiai 1538 m. valdovo teisės aktu uždrausta valdovo drevininkams eksploatuoti drevinius medžius privačiuose miškuose, o valdovo miškų drevininkams nurodyta mokėti duoklę. Teisės akte rašoma, kad drevininkai skundėsi dėl bajorų trukdymų jų (t. y. bajorų) tėvoniniuose (paveldėtuose, nuosavyuose) miškuose. Skundas atmestas⁴⁶. Patys drevininkai buvo vieni labiausiai besirūpinusių miškais. Dalis miškininkų būdavo kilę iš drevininkų⁴⁷.

Taigi bajorijai priešinant valdovas galiausiai atsisakė drevininkystės regalijos privačiuose miškuose. XVI a. viduryje jos faktiškai nelikus, girių savininkai gavo teisę išpirkti drevinius medžius iš valdovo drevininkų⁴⁸. Iki XVI a. pabaigos valdovo regalija bemaž sunyko. Privatūs savininkai irgi siekdavo plėtoti drevinę bitininkystę dėl pajamų už jos produkciją – medaus duokles⁴⁹. Privačių dvarų ekonomikos valdovas faktiškai nereguliavo.

Idomu, kad kaimyninėje Rusijoje procesas vyko kiek kita kryptimi. 1703–1704 m. teisės aktais dreviniai miškai kartu su įvairiomis kitomis naudmenomis buvo paversti valstybės monopolium⁵⁰.

Lietuvoje valdovas suteikdavo vadinamąją įeigos teisę į savo girias⁵¹. Įeiga (lot. *incisio*, lenk. *wchody*) – tai teisės nuostata, pagal kurią svetimoje valdoje (miške) buvo galima naudotis atskirais ištekliais, taip pat ir bitėmis. Ji žinota jau senovėje. Buvo paplitusi ir Europoje. Štai 1279 m. cistersų vienuolyno ir vieno bajoro žemės mainų sandoryje Smolando (*Småland*) grafystėje Švedijoje bajoras, be kitų dalykų, išipareigojo leisti savo dvaro miškuose „rinkti bites“, t. y. kopinėti medų ir / arba gaudyti spiečius⁵². Ja naudojosi bajorija, miestiečiai, valstiečiai, bažnyčia.

1478 m. Vasilijaus Kopačio žmona skundė Nacevičienės Zelvės valdinius, kurie, perėję per tiltą, plėšė drevinius medžius. Paaiškėjo, kad dar Švitrigailos valdymo metais Vasilijus Kopotis Nacui suteikė įeigos į girią teisę⁵³.

LDK drevinėje bitininkystėje valdovo regalija, išskyrus dalį Palenkės, nebuvo smarkiau išplėtotą⁵⁴. Kaip minėta, iki 1529 m. I Lietuvos Statuto sudarymo egzistavo įvairūs paprotinės ir / arba rašytinės teisės aktai dėl drevinės bitininkystės – tiek baudžiamojo, tiek civilinio pobūdžio. Mišraus pobūdžio teisės aktams galima priskirti valdovo teisės aktus, skirtus jo dvarams bei miškams.

Su drevine bitininkyste susiję valdovo teisės aktai – tai 1514, 1527 ir 1529 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio nuostatai Vilniaus ir Trakų pavietams bei Žemaitijos seniūnijai. Juos galime priskirti norminiams teisės aktams, deja, neišsamiesiems ir nesistemiškiems. 1514 m. nuostatuose Vilniaus ir Trakų pavietams jokios informacijos nėra, o 1529 m. nuostatuose Žemaitijos seniūnijai paminėta tik medaus duoklė. 1529 m. nuostatuose valdovo Trakų ir Vilniaus vaivadijų dvarams nurodyta: „[...] tuščias žemes mūsų dvarų laikytojai privalės išnuomoti mūsų naudai už pinigų arba už medų ir visa tai atiduoti į mūsų iždą“⁵⁵. Tas pats pakartota 1542 m. nuostatuose Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarams. Juose nurodyta, kad valdovo dvarų laikytojai dykras, t. y. neapgyvendintas, apleistas žemes, išnuomotų už pinigų arba medų, o gautas pajamas atiduotų į valdovo iždą. Dokumente rašoma, jog taip buvo elgiamasi ir anks-

⁵⁰ Васильчиков А., *Землевладение и земледелие в России и других европейских государствах*, 1876, p. 67.

⁵¹ Górski K., „Systematyka źródeł prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, p. 431.

⁵² Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 225.

⁵³ *Archiwum ksiąząt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. T.3 1432–1534*, wyd. B. Gorczak, Lwów, 1890, Nr. 23, p. 17.

⁵⁴ Kalinowski E., „Borowo, Borki i Boruty. Szlachta i lasy na Podlasiu w XVI–XVII w.“, *Przegląd Historyczny*, 2019, t. 90, z. 4, p. 585; Godek S., „Nierównie skrupulatniejsze i szczegółów sięgające są prawa litewskie względem polowania, duch jednakże tego prawodawstwa różny był w różnych czasach, czyli O niebezpieczeństwach łowów w cudzej puszczy“, *Z dziejów Prawa*, Katowice, 2014, t. 7 (15), p. 15.

⁵⁵ *Lietuvos istorijos šaltiniai, t. 1: Feodalinis laikotarpis*, ats. red. K. Jablonskis, Vilnius, 1955, p. 108.

⁴³ Прыжов И., *История кабаков в России в связи с историей русского народа*, Москва, 2011, p. 5–7. Tai vertingo 1868 m. paskelbto tyrinėjimo perspaudas.

⁴⁴ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 112–113.

⁴⁵ Długokęcki W., „Miód w gospodarce komturstwa malborskiego“, *Przegląd Zachodniopomorski*, 2016, t. 31 (40), Nr. 1, p. 41–51.

⁴⁶ „De Mellificiis“, *Volumina Legum*, Petersburg, 1859, t. 1, p. 264.

⁴⁷ Kargul M., *Abyście w puszczech naszych szkód żadnych nie czynili... Gospodarka leśna w województwie pomorskim w latach 1565–1772*, p. 25–26, 270, 273.

⁴⁸ Górski K., „Systematyka źródeł prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, p. 431, 444.

⁴⁹ Żabko-Potopowicz A., „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań“, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 1953, t. 15, p. 11.

čiau⁵⁶. 1547 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio nurodymuose pareigūnams dėl baudžiavinių prievolių užtikrinimo jau liepiama, kad „[...] tuščios žemės niekam nebūtų nuomojamos už pinigų, kviečius ir medų“⁵⁷.

Vėlesni teisės aktai – tai 1557 m. Valakų įstatymas⁵⁸, 1567 m. valdovo miškų nuostatai⁵⁹, 1576 m. instrukcija valdovo revizoriams, 1559 m. valdovo girių revizija ir kt. Pastarojoje buvo reikalaujama pateikti raštus, leidžiančius valdovo giriose naudotis dreviniais medžiais. Daugelis naudotojų pirkimo ar kitojų raštų neturėjo, nes naudojosi „senovės“ argumentu⁶⁰. Iš kai kurių naudotojų įeigos teisė į drevinius medžius buvo atimama ir vėliau⁶¹.

1567 m. valdovo Žygimanto Augusto nuostatuose seniūnams, valdytojams ir pilių bei dvarų pareigūnams įsakoma: „[Kad] mūsų rusiškų valsčių valdytojai į medaus duoklę nesikištų, jos neimtų savo reikmėms, kadangi visas mūsų medus, o labiausiai mūsų raktininkų, turi būti atiduodamas pagal seną paprotį [...]. Mūsų raktininkai, tiek Vilniaus, tiek Trakų, negali jokio mūsų medaus rinkti be žemės išdininko kvitų; taip pat ir visos mūsų tiek medaus, tiek midaus išlaidos turi būti daromos su mūsų žemės išdininko žinia“⁶².

1569 m. valdovo instrukcijoje revizoriams dėl pajamų jo valdose nurodyta surašyti, kiek medaus gaunama iš valdinių, kurie laiko bites pusiau⁶³. Taigi egzistavo pusinio medaus duoklė.

Įeigos teisę, kaip ir kitus teisės aktus, pažeidinėdavo. Juolab kad neretai ji būdavo paprotinė, nepatvirtinta atitinkamais raštais. Tai vykdavo nepaisant 1529 m. I Lietuvos Statuto nuostatos dėl įeigos į valdovo girias teisės. 1554 m. Vilniaus seime valdovas atsakydamas bajorijai nurodė, kad patekti ir prie drevinių medžių turi būti leidžiama ir toliau, tačiau tik pagal paveldėtą ar užtarnautą teisę, o ne per dovanas ir kyšius pareigūnams⁶⁴. Taigi egzistavo ir tokia praktika.

1559 m. G. Valavičiui vykdant girių reviziją nustatyta, kad Pervalko girioje valdovo įeigos teisės turėję drevininkai negalėjo jomis naudotis dėl bajorų Jundzilo ir Tiškevičiaus daromų kliūčių. O bajoras Chrebtavičius apskritai

buvo atėmęs drevininkų Jaruckių naudojamus girios plotus ir pavertęs juos dirbama žeme⁶⁵. Drevininkai – vieni didžiausių minėtos revizijos pagalbininkų⁶⁶.

1.2. Drevinė bitininkystė karinėje teisėje

Specifinės ir formaliai labai griežtos buvo karo teisės nuostatos. Pagal 1512 m. Lietuvos Seimo patvirtintus Karinius nuostatus etmonui Konstantinui Ostrogiškiui, už medžio su bitėmis nukirtimą kareivis turėjo būti pakartas. Už bičių išplėsimą grėsė pusės kapos grašių bauda, taip pat pusė kapos grašių turėjo būti sumokėta kariuomenės vadui. Apskritai drausta kariuomenėje turėti geinių⁶⁷. Tas, pas kurį randamas geinis, turėjo sumokėti rublį grašių. Šie draudimai buvo ne šiaip sau. Siautėdavo ne tik svetima, bet ir sava kariuomenė. Jų padaryti nuostoliai drevinei bitininkystei būdavo tiesioginiai ir netiesioginiai. 1534 m. valdovo nurodyme draudžiama kariuomenei, žygiavusiai prieš Maskvos kunigaikštį, kopinėti medų iš bičių avilių, draskyti bei kirsti drevinius medžius⁶⁸.

Mažai tikėtina, kad mirties bausmė praktikoje buvo skiriama ir vykdoma. Nežinome nė vieno tokio fakto. Ką jau kalbėti apie bites, kai buvo prievartaujami, plėšiami ar netgi žudomi žmonės. 1670 m. Bresto ekonomijos revizijos duomenimis, plačioje, tačiau nusiaubtoje Polesės girioje (*puszcza rudzka*) bitėms jau nebuvo kur gyventi, t. y. nebebuvo tinkamų medžių drevėms įrengti⁶⁹. Matyt, turėta galvoje, kad daugelis senųjų drevinių medžių buvo sunaikinti, o naujų drevių nebuvo kaip padaryti.

XVIII a. pradžios Šiaurės karo poveikis buvo toks pat negatyvus. Štai Belovežo girioje sava kariuomenė ne tik siaubė kaimus, bet ir plėšė bites. 1712 m. Naujadvario (*Nowodworskie*) girininkijoje daugelis drevių saviškių ir švedų buvo sugadintos (iškertant medžius, išplėšiant medų), o bitės sunaikintos⁷⁰.

Apsaugoti nuo žmonių namines bites buvo dar sunkiau. XIX a. 3 dešimtmetyje M. Witwickis pastebėjo, kad kareiviams išplėsti namines bites buvo žymiai lengviau nei miškines. Eiti toli į miškus ir lipti į aukštus drevinius medžius kareiviai nė nebandė. Jis tai kažkada matė savo akimis Polesėje⁷¹.

⁵⁶ Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga, Vilnius, 1995, p. 209–210, Nr. 291.

⁵⁷ Lietuvos istorijos šaltiniai, t. 1: Feodalinis laikotarpis, p. 127.

⁵⁸ Jaroszewicz J., *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od najdawniejszych czasów do końca wieku XVIII. Cz. 2: Litwa w pierwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary chrześcijańskiej*, Wilno, 1844, p. 229–276.

⁵⁹ Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пущи и на земли составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году [...], 1867.

⁶⁰ Пичета В. И., *Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве*, Москва, 1958, p. 260–262.

⁶¹ Пичета В. И., *Аграрная реформа*, p. 273–274.

⁶² Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, sudarė ir parengė A. Baliulis, E. Meilus, Vilnius, 2001, p. 129.

⁶³ „[...] gdzieby miody od pszczoł poddanych na poły brano, jako wiele tych miodów prychodzi“, *Rachunki podskarbstwa litewskiego 1648–1652*, Wilno, 1855, p. 56.

⁶⁴ Литовская Метрика, отд. 1–2, Ч. 3, Книги публичных дел т. 1, Русская историческая библиотека, Санкт-Петербург, 1914, т. 30, p. 102.

⁶⁵ Пичета В. И., *Аграрная реформа*, p. 257.

⁶⁶ Ibid., p. 277.

⁶⁷ Działyński T., *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań, 1841, p. 116; Czacki T., *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa, 1800, t. 1, p. 232.

⁶⁸ „[...] пчоль з ульевъ не лазили и бортного дерева не драли и не рушали“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Vilnius, 2011, Nr. 86, p. 173.

⁶⁹ „[...] dla niedostatku drzewa do barci zgodnego“, Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*, Warszawa, 1939, p. 127.

⁷⁰ Hedemann O., *op. cit.*, p. 130–131.

⁷¹ Witwicki M., *Pszczolnictwo krajowe czyli o środkach i sposobach podniesienia pasiek do tego przynajmniej stopnia, na którym dawniej w Polsce były*, p. 28.

1.3. Lietuvos Statutai

Lietuvos Statutai priskiriami drevinės bitininkystės teisei plačiąja prasme⁷². Juose tikrai daug dėmesio teko bitininkystei (šalia žvejybos ar medžioklės). Tai jau XIX a. pastebėjo teisės istorikas Ignacy'as Daniłowiczius⁷³.

Kažin ar galima sutikti, kad drevinės bitininkystės teisės Lietuvos Statute pagrindų tapo „baltarusiškų žemių“ teisinė praktika⁷⁴. Ji turėjo apimti teisinę praktiką platesnėje LDK teritorijoje, o ne vienos jos dalies. Aišku, rusiškuose valsčiuose drevinė bitininkystė buvo ypač išvystyta. Visos LDK teisyne turėjo būti panaudota ne tik senoji „Rusų tiesa“, bet ir Palenkės teisė. Juolab kad Palenkės regione koegzistavo net dvi teisinės sistemos: vakarinėje dalyje – daugiau „lenkų teisė“, o rytinėje – „rusų teisė“. Iš kai kurių XV a. pabaigos teisminių bylų sužinome, kad dėl drevinės bitininkystės klausimų vis dar teisė LDK centriniai pareigūnai – raktininkai, saugodavę medaus duokles⁷⁵. Taigi paprotinės ir rašytinės teisinės medžiagos drevinei teisei kodifikuoti buvo įvairios ir nemažai.

1529 m. I Lietuvos Statuto straipsnyje (I sk., 12 str.) dėl valdovų raštų nurodyta, kad jie būna teikiami bylose dėl žemės, medžioklės, pievų ir drevinių medžių (*або о бортное дерево*). Valdovui nesant šalyje, tokius raštus „senu papročiu“ gali išduoti ponų taryba. Taigi bylos dėl drevinių medžių buvo dažnos. Vadinas, jie dažnai tapdavo įvairių sandorių, teisminių ir kitokių ginčų objektu. Kitaip tariant, funkcionavo apyvartoje, kaip ir kitos naudmenos.

Šiaip I Lietuvos Statute apie bitininkystę daugiausia rašoma IX skyriuje. Jame įtvirtinta drevinei bitininkystei fundamentali įeigos teisė⁷⁶. Į šį statutą (IX sk. 3 str.) ji pateko iš paprotinės teisės bei įvairių anksčiau aptartų rašytinės teisės aktų. Būtent dėl šio fundamentalaus straipsnio nuostatos, saugojusios drevinius medžius svetimuose giriose, kad nebūtų nukirsti, sužaloti (apdeginti, svetimuose laukuose aparti ir pan.), drevinių medžių įvairiose laukymėse ir kitose vietose išliko iki šių dienų. Tikėtina, kad jie tradiciškai pagarbiai gyventojų buvo saugomi dar XIX a. II p.–XX a. pr., jau nebegaliojant 1588 m. III Lietuvos Statutui. Šiame straipsnyje taip pat įtvirtintas draudimas drevininkams naudotis miške šaudyklėmis, imti su savimi šunis ir kt. Leidimas naudoti tik peikeną, kirvį ir dalgį buvo susijęs su siekiu apsaugoti laukinę fauną nuo brakonierių valdovo giriose. Už brakonieriavimą grėsė mirties

bausmė. Tai buvo numatyta ir 1557 m. valakų nuostatuose: su ginklu draudžiama būti netgi netoli valdovo miško⁷⁷.

Brakonieriaimas – neteisėta medžioklė – buvo paplitęs. Apie tai išliko nemažai aktų. Kai kurie susiję su drevininkais. Štai 1540 m. Gardino paviete valdovo Užsidrio girioje (rusėn. *Zasidrenskaja*) girininko tarnybininkas su sekėjais sulaikė žemionio tarnybininką su užtaisytu šaudykle. Šis aiškino, kad į mišką ėjo su savo pono drevininkais. Jam buvę liepta nušauti paukščių⁷⁸. Taigi įeiga į drevinį mišką valdovo girioje tapo palankia teisine dingstimi brakonieriauti.

Belovežo girios miškininkas XVII a. 7 dešimtmetyje skundėsi, kad bajorų Bielsko pakamario Joachimo Karpio ir Masalskienės brakonieriai (*chłusownicy*) jau kelerius metus žudo stumbrus, elnius ir briedžius; skunde paminėta, kad per susišaudymą jie nužudė karaliaus sekėją Nazarą Hołoskowiczų. Akcentuojama, kad jie taip pat plėšia bites drevėse bei išima jų medų. Dėl to nešiojasi geinius. Rašoma, kad apiplėšė jau 100 drevių⁷⁹. Taigi buvo ir įgudusių brakonierių, užsiėmusių drevių plėšimu.

Tačiau drevininkams kartais buvo leidžiama medžioti už atskirą mokestį. Tiek jiems, tiek žvejams ir šienplovams leidžiama į mišką vykti tik su „velke“ (*з неводомъ*). 1529 m. I Lietuvos Statuto vertimuose į lietuvių kalbą rusėniškas žodis „неводъ“ verčiamas būtent kaip „velkė“. O tai yra velkamoji, o ne ratinė priemonė, traukiama žmogaus ar arklio (dažniausiai su pavalkais, tempiant prikabintas dvi kartis ar rąstus, su karnų ar kitokiu „dugnu“). Taip siekta užtikrinti, kad asmenys neturėtų galimybių nelegaliai išgabenti stambesnės medienos ar sumedžiotų gyvūnų (stumbrų, briedžių ir t. t.). Terminas „неводъ“ rusėnų kalboje reiškia pirmiausia tinklą žuviai gaudyti. Iš čia sąvokos žvejas-tinklininkas ir pareigūnas (*неводничы*). Kituose šaltiniuose šio rusėniško žodžio reikšmė taip pat reiškia tinklą – velkamą didelį tinklą žuviai gaudyti⁸⁰. Tačiau kam toks tinklas drevininkui ar šienplovui? Taigi variantas „velkė“, regis, tinkamiausias.

1566 m. II Lietuvos Statute atsirado svarbi nuostata (X sk. 6 str. papildymas) apie „mirtiną“ sankciją, kurios anksčiau teisyne nebuvo. Nustatyta, kad jeigu valstietis drevinį medį koku nors būdu perleidžia (atiduoda, dovanoja ir pan.) į svetimas rankas, turi būti baudžiamas mirtimi, o medis privalo būti „sugrąžinamas“ jo savininkui. Čia, aišku, kalbama ne apie fizinius, o apie tei-

⁷² Górski K., „Systematyka źródeł prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, p. 441.

⁷³ Godek S., „Nierównie skrupulatniejsze i szczegółów sięgające są prawa litewskie względem polowania, duch jednakże tego prawodawstwa różny był w różnych czasach“, czyli O niebezpieczeństwach łowów w cudzej puszczy, p. 14.

⁷⁴ Крывашеў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, p. 40.

⁷⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, Nr. 183, p. 140–141.

⁷⁶ Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis, Vilnius, 1991, t. 2, d. 1, p. 50–53, 242–248.

⁷⁷ Godek S., „Nierównie skrupulatniejsze i szczegółów sięgające są prawa litewskie względem polowania, duch jednakże tego prawodawstwa różny był w różnych czasach“, p. 22–23.

⁷⁸ Акты Виленской археографической комиссии, t. 17, p. 392.

⁷⁹ „[...] do tego pszczoły w drzewie bartnym, umyślnie z lez(i)wami chodząc, barcząc się na drzewa, powydzierali, a drugie drzewa, podciawszy w barciach, miody wybrali, których barci ze pszczołami ze 100 wydarli“, Hedemann O., „Sprawa o zabójstwo strzelca w Puszczy Białowieskiej. Notatka archiwalna w skróceniu“, Echa Leśne, 1933, Nr. 9, p. 11.

⁸⁰ Словарь русского языка XI–XVII, Москва, 1986, t. 11, p. 50; Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.), Москва, 2002, p. 234; Jonaitis L., Technikos Istorija. Žemės ūkio technikos raida, Kaunas, 2000, p. 65.

sinius veiksmus. Bandyta geriau sureguliuoti drevinių medžių nuosavybės klausimą, užkertant kelią jų perėjimui kitam savininkui. Ankstesnis straipsnis perredaguotas. Naujame tekste akcentuojama, kad dėl drevinių medžių ar įeigų patekimo į „svetimus“ kaimus, t. y. į miško savininkui nepavaldžius, tarp kaimynų kyla kivirčų, įsivelia sumaištis. Į nuosavybinius ginčus būdavo įtraukiami žemių (miškų) savininkai bajorai. Norėta to išvengti. Matyt, siekta, kad į nuosavybę nepatektų ir svetimi valdiniai. Bičiulystė (sėbrystė) drevinėje bitininkystėje šiuo teisės aktu buvo smarkiai apribota. Ji galėjo būti mezgama tik valdos viduje.

Pačių drevinių medžių pardavimas vyko ir toliau. Pavyzdžiui, 1539 m. nuskurdęs valdovo valstietis Vasilkove, Mažosios Sokoldos-Didžiosios Sokoldos upių regione, netoli Supraslio, pardavė dviem valdovo Suražo žemionims penktadalį jam priklausiusių drevinių medžių ir pievų. Jis teigė, kad nepajėgia sumokėti medaus duoklės valdovo Gardino raktininkui. Pirkėjai įsipareigojo mokėti priklausančią medaus duoklę⁸¹. Šiuo atveju dreviniai medžiai ir, matyt, drevės su bitėmis priklausė tam pačiam asmeniui.

Aukščiau minėtas 1566 m. II Lietuvos Statuto straipsnis galėjo būti paveiktas 1550 m. Petrakavo seime įvykdyto Žygimanto Augusto teisių patvirtinimo akto. Jame nurodyta, kad, įvykdžius valdovo ir žemionių žemių atribojimą, karaliaus seniūnai ir kiti pareigūnai neskriaustų žemionių. Valdovo valstiečiai nebegalėjo toliau naudotis drevėmis ir daryti naujų jau atribotuose bajorų miškuose⁸². Neaišku, ar valdovas savo išimtinės teisės drevinės bitininkystės srityje atsisakė tik jau minėtoje Mazovijoje, Lenkijoje, ar taip pat ir LDK. Žinoma, kad jo drevininkai 1550 m. teisės aktą vėliau pažeidinėdavo⁸³.

Atrodo, minėtas 1566 m. II Lietuvos Statuto 10 skyriaus 6 straipsnio papildymas buvo netiesiogiai pritaikytas ir privačioms valdoms LDK. Tik valdovo drevininkai buvo „pakeisti“ paprastais valstiečiais drevininkais. Tai reiškia, kad 1566 m. II Lietuvos Statute jau bandoma eliminuoti pačią senovinę įeigos teisę. Regis, tekste drevės ir drevinio medžio sąvokos painiojamos sąmoningai, taip užkertant kelią ne tik drevinių medžių, bet ir pačių drevių patekimui į svetimų valdinių rankas. Tikėtina, kad tai buvo susiję apskritai su privačios nuosavybės apsaugos didinimu ir valstiečių teisių siaurinimu. Jau pastebėta, kad 1566 m. II Lietuvos Statute kai kurios bausmės buvo sugriežtintos. Beje, teisyne nenumatyta bausmės drevininkui, kuris dėl neatsargumo arba tyčia sunaikintų ar sužalotų svetimą medį, kuriame yra jo drevė. Taigi drevė ir drevinis medis šiame statute iš esmės tapatinami, nors kai kuriuose kituose straipsniuose atskiriami.

⁸¹ Акты Виленской археографической комиссии, t. 17, p. 3.

⁸² „A poddani nasi takowych gruntów odgraniczonych, ani barciami, ani żadnym sposobem używać mają“, *Volumina Legum*, Petersburg, 1859, t. 2, p. 8.

⁸³ Górski K., „Systematyka źródeł prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, p. 234, 445; Ferenc-Szydełko E., *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych*, p. 33, 116.

DREVINĖS BITININKYSTĖS TEISĖS 1529, 1566 IR 1588 M. I, II IR III LIETUVOS STATUTUOSE

Straipsniai	I Statutas	II Statutas	III Statutas
Drevinių medžių svetimose valdose (giriose) naudojimas	Str. 3, sk. IX, rusėniškas tekstas (art. 3, r. IX (tekst ruski)) Str. 3, sk. IX, vertimas į lotynų kalbą (cap. 3, r. IX (tłum. łac.)) Str. 3 ir 4, sk. IX, vertimas į lenkų kalbą (art. 3 i 4, r. IX (tłum. pol.))	Str. 3, sk. X (art. 3, r. X)	Str. 3, sk. X (art. 3, r. X)
Teisminiai ginčai dėl drevinių medžių	Str. 6, sk. IX, rusėniškas tekstas (art. 6, r. IX (tekst ruski)) Str. 5, sk. 9, vertimas į lotynų kalbą (cap. 5, r. IX (tłum. łac.)) Str. 7, sk. IX, vertimas į lenkų kalbą (art. 7, r. IX (tłum. pol.))	Str. 6, sk. X (art. 6, r. X)	Str. 6, sk. X (art. 6, r. X)
Drevinių medžių sunaikinimas	Str. 13 ir 14, sk. 9, rusėniškas tekstas (art. 13, 14, r. IX (tekst ruski)) Str. 11, sk. IX, vertimas į lotynų kalbą (cap. 11, r. IX (tłum. łac.)) Str. 14, 15, 16, sk. IX, vertimas į lenkų kalbą (art. 14, 15, 16, r. IX (tłum. pol.))	Str. 13, sk. X (art. 13, r. X)	Str. 13, sk. X (art. 13, r. X)
Bičių vagystė	Str. 14, sk. IX, rusėniškas tekstas (art. 14, r. IX (tekst ruski)) Str. 11, sk. IX, vertimas į lotynų kalbą (cap. 11, r. IX (tłum. łac.)) Str. 17, sk. IX, vertimas į lenkų kalbą (art. 17, r. IX (tłum. pol.))	Str. 14, sk. X (art. 14, r. X)	Str. 14, sk. X (art. 14, r. X)
Miško padegimas	Nėra (brak)	Str. 17, sk. X (art. 17, r. X)	Str. 17, sk. X (art. 17, r. X)
Galvapiinigiai ir baudos	Str. 1, sk. XI, rusėniškas tekstas (art. 1, r. XI (tekst ruski)) Str. 1, sk. XI, vertimas į lotynų kalbą (cap. 1, r. XI (tłum. łac.)) Str. 1, sk. XI, vertimas į lenkų kalbą (art. 1, r. XI (tłum. pol.))	Str. 1, sk. XII (art. 1, r. XII)	Str. 3, sk. XII (art. 3, r. XII)

Šaltinis: Górski K., „Źródła poznania prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2018, t. 11 (2), p. 234.

1566 m. II Lietuvos Statuto 10 skyriaus 14 straipsnyje irgi atsirado papildymas. Buvo nustatyta: „[...] įeigu kas nors kam nors bites išplėštų be medaus ir medžio nesužalotų, turėtų už jas sumokėti dvi kapas grašių. Įeigu namuose arba ir bityne bites išplėštų ir jo kaltė būtų kuopos patvirtinta ar priesaika įrodyta, tuomet turėtų sumokėti tris grašius, išskyrus, jei būtų pagautas su įkalčiu – tuomet turėtų būti nubaustas kaip piktadarys“. Pastaroji formuluo­­tė nurodo į mirties bausmę. Turime duomenų, kad dar iki 1566 m. II Lietuvos Statuto tokia norma teismų praktikoje buvo taikoma, nors 1529 m. I Lietuvos Statute jos nebuvo.

1540 m. valdovo Gardino seniūnijos valdinys Lenecas Oliševičius skundė sekėjus Soltaną Rakovičių, Pacutą Bateškovičių ir Macką Miškovičių dėl savo brolio Grinco galvažudystės. Jis nurodė, kad prieš 10 metų Gardino girininko Jurgio Zelepūgos teismo sprendimu jis buvo pakartas. Ieškovo teigimu, jį pakorė būtent šie sekėjai, neturėdami jokių įkalčių. Atsikirdami sekėjai pakvietė liudyti J. Zelepūgos diją Ivanką Senkovičių, kuris tuomet „viską rašė“. Paaiškėjo, kad jis jau miręs. Tuomet liudyti pašauktas jo tėvas bojaras Senka Daniutičius, kuris žinojo apie bylą. Taip pat pakviesti kiti liudytojai, dalyvavę minėtame girininko teisme. Gardino pilies teisme, į kurį kreipėsi pakartoto asmens brolis, dalyvavo sekėjas Soltanas ir dar 5 liudytojai. Jie prisiminė, kad, jiems būnant pas girininką J. Zelepūgą, sekėjai Soltanas ir Pacuta atvedė surištą Grincą „Kreivanosį“ (*Krivosos*) su įkalčiu – medumi. Kai tardymo metu jo klausė, iš kur tą medų gavo, šis prisipažino paėmęs jį iš trobelės girioje ir kartu su girininku Poniatovskiu pragėręs Grigo Valavičiaus smuklėje. Taip pat jis prisipažino dėl žvejų kaltinimo žuvies ir tinklų vagyste. Teigė tai padaręs su tuo pačiu savo broliu Lenecu. Taigi teismo posėdyje paaiškėjo, kad asmuo buvo sulaikytas su įkalčiu ir už tai nuteistas pakarti – bausmė buvo įvykdyta⁸⁴.

Kaip matyti, medaus vagis buvo nuteistas mirties bausme... valdovo girininko. Iš kitų teisės aktų aiškėja, kad LDK girininko teismas ištis turėjo didelius įgaliojimus. Tik neaišku, koku pagrindu. Matyt, paprotinės teisės. Ne veltui minėtoje 1501 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijoje Bielsko pavietui suteikiant Lenkijos karalystės teisę pažymėta, kad dėl drevinių medžių žemionys galėjo būti šaukiami ne į miškininko (*haiownik*), o, kaip anksčiau, į žemės teismą – teisėjo ar pateisėjo⁸⁵. Žemionių teisimas girininko teisme buvo laikomas jų teisių pažeidimu. Tuo tarpu valstiečių ir kitų paprastų žmonių atveju – ne. Apskritai atkreiptinas dėmesys, kad LDK teismų istorijoje tokie miškininko ar girininko teismai nėra bent kiek plačiau žinomi. Matyt, dėl to, kad vykdavo žodžiu. Tai rodytų ir aptartas atvejais. Nagrinėjant mirties bausmę nuteisto asmens giminaičio ieškinį, ieškota ne aktų knygų ar jų išrašų, o liudininkų. Taigi mirties bausmę šis teismas dar XVI a. 4 dešimtyje galėjo nubausti žodžiu, apsieinant be dokumentų.

Ši byla neleidžia atmestina žiūrėti į numatytą mirties bausmės sankciją už nusikaltimus drevinės bitininkystės srityje. Mirties bausmių taikymas ypač būdingas paprotinei teisei, kuomet bylas dažnai sprendė vietos valdininkai ar kuopos teismai. Neaišku, kuo baigėsi kita panaši 1540 m. byla. Joje Gardino valdos amatininkas su bičiuliais kaltino Naujadvario daržininką iš jų drevinio

medžio iškopinęjus medų. Sulaikyta buvo su įkalčiu – maišu korių su medumi⁸⁶. Jam, matyt, irgi skirta mirties bausmė.

1588 m. III Lietuvos Statute naujų drevinės bitininkystės nuostatų neat-sirado, o ir senų nebuvo išbraukta. Pakeitimai buvo minimalūs⁸⁷.

Lenkiškuose XVII a. pr. – XIX a. pr. III Lietuvos Statuto (1588 m.) leidimuose, pradedant 1619 m. leidimu, prie straipsnių rengėjai nurodydavo atitinkamas ankstesnes ir vėlesnes seimų konstitucijas, kitus teisės aktus. Iš viso buvo išleista keliolika tokių leidimų. Jais, o ne 1588 m. rusėnišku tekstu, kurio apyvartoje mažai liko jau XVII a. 2 dešimtmetyje, dažniausiai ir buvo naudojamosi teismų praktikoje. Be to, rusėnų kalbos supratimas irgi menko, tekstus (ypač rankraščius) darėsi sunkiau perskaityti. Nuo XVII a. pabaigos teismų praktikoje ji bemaž nebevertota. Su drevine bitininkyste susijusius rusėniškus tekstus Statute išversti į lenkų kalbą nėra lengva. Su iššūkiais susidūrė jau XVII a. I pusės vertėjai vilniečiai teisininkai – Vilniaus miesto tarybos katalikiškasis raštininkas Baltramiejus Gavlovickis ir jo padėjėjas advokatas Stanislovas Galonska. Jie nemažai rusėniškų terminų tiesiog transliteravo lenkiškai⁸⁸.

Kaip minėta, šiuose leidimuose pateikiama įvairių teisės aktų papildymų – iš Lenkijos karalystės bei LDK. Jie įtraukti ne dėl įdomumo, o dėl vartojimo teisminėje praktikoje. Teismų aktai rodo, kad jais ištis remtasi. Taigi vien 1588 m. III Lietuvos Statuto tekstu neapsiribota. Išanalizavus lenkiškus 1619–1819 m. šio statuto leidimus (leidinio kontrafakcija pasirodė Vilniuje 1780 m.)⁸⁹ matyti, kad būta kelių papildymų. Jie faktiškai kartojami pradedant 1619 m. leidimu.

XVIII a. III Lietuvos Statuto nuostatos buvo pildomos ir koreguojamos Nuolatinės Tarybos (*Rada Nieustająca*) rezoliucijomis.

Ankstesnių Lenkijos karalystės teisės šaltinių pasitelkimas neturėtų stebinti. Jais buvo remiamasi. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto profesorius Martynas Smigleckis XVI a. pab.–XVII a. pr. pasitelkė to paties Lenkijos valdovo Kazimiero Didžiojo 1368 m. teisės aktą⁹⁰. Kaip pagalbinį teisės šaltinį Lietuvos Statutu iš dalies remtasi pačioje Lenkijos karalystėje⁹¹.

⁸⁶ „[...] зъ литцомъ, зъ медомъ преснымъ, с кулемъ“, *Акты Виленской археографической комиссии*, Nr. 595, p. 219.

⁸⁷ Górski K., „Systematyka źródeł prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej“, p. 443.

⁸⁸ Linde S. B., *O Statucie Litewskim ruskim językiem i drukiem wydanyim wiadomości*, Warszawa, 1816, p. 32, 82, 136–137, 203.

⁸⁹ Čepienė K., Petrauskienė I., *Vilniaus akademijos spaustuovės leidiniai 1576–1805. Bibliografija*, Vilnius, 1979, p. 436.

⁹⁰ Lukšaitė I., *Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje–XVII a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1976, p. 54.

⁹¹ Bardach J., „Statuty litewskie w Koronie Królestwa Polskiego, to paties“, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa, 1999, p. 64, 86; Godek S., „Kilka uwag o znaczeniu III Statutu Litewskiego w Galicji“, *Zeszyty Prawnicze*, 2016, t. 16/4, p. 89–2104.

⁸⁴ „Ижъ дей я възьлѣ есми тотъ медъ въ пуши, въ лазни и пропили есмо, з лесничимъ в корчме“, *Акты Виленской археографической комиссии*, t. 17, Nr. 461, p. 170.

⁸⁵ *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, wyd. T. Działyński et al., Poznań, 1841, p. 87–88; *Акты, относящиеся к истории Западной России. Т 1: 1340–1506*, Санкт-Петербург, 1846, p. 224–225; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašų knyga 25*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998, Nr. 4, p. 59.

DREVINĖ BITININKYSTĖ 1588 M. III LIETUVOS
STATUTAS LENKIŠKUOSE LEIDIMUOSE

1619 m. leidimas	1648 m. leidimas	1693–[1694] m. leidimas	1744 m. leidimas	1786 m. leidimas	1819 m. leidimas
Rozdział X O puszczy, o łowy, o drzewo bartne, o jeziora, i sianożęci					
Artykuł 3 O barcie, o jeziora i sianożęci, kto ma w czyjej puszczy a Barci w gajach albo w borach innego Pana kmiecie cudzy dzierzący abo dziedzicznym prawem mający, powinni miodową dań Panu onego gaju dać. Wład. Jag. 1423. H. P. 539. c Jeśli kto z pszczołami barci podetnie ukrzywdzonymu grzywnę, a urzędowi drugą [kopę] płacić ma, a jeśli tylko drzewo do pszczoł nagatowane, puł grzywny stronie, a drugie [puł grzywny] urzędowi. Kaz. w Wiślicy, 1368. H. P. 539.	Pakartotas papildomas a (kaip ir 1619 m. leidime); Papildomas a Barci na gruntach szlacheckich odgraniczonych poddani królewscy czynić nie mają. Const. 1550 fol. 7 § Aby też co raz. Pakartotas papildomas c (kaip ir 1619 m. leidime)	Pakartota kaip 1648 m. leidime a, c	Pakartota a, c	Pakartota a, c	Pakartota a, c
Artykuł 6 Ktoby miał spor o barcie, abo wchody w puszczy a Ktoby był oskarzony o wykradzenie miodu abo pszczoł, a ** nie byłoby tego nań dowiedziono, bliższy się będzie odprzysiądz***. Kaz. Wielki w Wiślicy, 1368. H. P. 539.	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a
Artykuł 13 Ustawa drzewu bartnemu a Jeśli kto drzewo z pszczołami podetnie, tedy temu za szkodę grzywnę, a urzędowi drugą ma zapłacić, a jeśli bez**** pszczoł, ale już zgotowane na pszczoły, stronie puł grzywny, a drugą urzędowi będąc prawem przekonany, płacić winien. Kaz. Wiel(ki). 1368 H. P. 539.	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a	Pakartotas papildomas a

Artykuł 14 Cena pszczołom a Ktoby był o złodziejstwo pszczoł abo miodu oskarzony, a nie byłoby to nań jawnie dowiedziono, będzie się powinien odprzysiądz***** Nenurodytas šaltinis	Pakartotas papildomas a. Nenurodytas šaltinis	Pakartotas papildomas a. Nenurodytas šaltinis		Pakartotas papildomas a. Nenurodytas šaltinis	Pakartotas papildomas a. Nenurodytas šaltinis
Rozdział XII Artykuł 3 O Główszczyznach i nawiązkach ludzi prostego stanu Papildymų nėra.	,	,	,		

Šaltiniai: 1619 m. Lietuvos Statutas, p. 278–279, 281, 284; 1648 m. Lietuvos Statutas, p. 268; 1693–[1694] m. Lietuvos Statutas, p. 309, 311; 1744 m. Lietuvos Statutas, p. 309, 311, 314, 372; 1786 m. Lietuvos Statutas, p. 263–264, 266, 315; 1819 m. Lietuvos Statutas, p. 262–264, 266.

*...by 1693–1694 m. leidime. **1614, 1619, 1648 m. leidimuose netiksliai z. ***1693–1694 m. leidime *odprzysiąc*. **** 1614–1648 m. leidimuose klaidingai *przez*. *****1693–1694 m. leidime *odprzysiąc*.

Žinoma nedaug 1588 m. III Lietuvos Statuto normų taikymo su bitininkyste susijusiose bylose. Vienose teismų knygos visai nepavyko rasti, kitų dėl labai didelio darbo krūvio nepavyko peržiūrėti. Tokių aktų publikuota nedaug. Raseinių žemės teisme 1599 m. nagrinėta Jono Jurjevičiaus ir žemionio Mikalojaus Vitkevičiaus byla dėl bičių. Pasak ieškovo, iš jam duotų 5 avilių jau 9 metus negaunąs pusės šviežio medaus. Atsakovas atsikirta, kad pagal Lietuvos Statuto XI skyriaus 52 straipsnį jau suėjusi 3 metų senatis ieškiniui pareikšti. Teismas nusprendė, kad atsakovas visam laikui lieka laisvas nuo ieškinio⁹². Taigi bitininkystės bylose buvo taikomos ir bendrosios teisės procesinės normos.

Nepaisant, atrodytų, griežtos teisinės apsaugos, drevės vis tiek būdavo neteisėtai iškopinėjamos. Toks gyvenimas. Pavyzdžiui, 1644 m. Vitebsko pilies teisme Vilniaus kapitulos Barodzičių valdos pareigūnas Povilas Dimša (Dymsza) pateikė protestą prieš Barodzičių valdą laikytojos, Vitebsko vaivadienės Onos Marcibelės Kaveckos Rakovskos vaitą Ignotą Misiutičių (Misiuticz). Šis 1644 m. spalio 31 d. Braševičių (*braszowskiego*) dvaro Gumniščių (*Humnischcze*) kaimo (Bresto vaivadija) gyventojo Veremejaus Sarmonovičiaus (Weremeiowi Sarmonowiczowi) pušyje radęs dvi dreves su bitėmis ir, iškapojęs medyje dvi skyles, iškopinėjęs bei pasiėmęs medų⁹³.

⁹² Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 8.

⁹³ „[...] pszczoły ślepoty w sosni nadzieży je(g)o Sarmonowicza na wroczisku [...] pod Wielkim lasem [...] wirobawszy dwie dziure w sosnie widarł i na swój pożytek obrócił“, LMAVB, f. 43–6327.

Kai kurių teismų aktai leidžia daryti išvadą, kad teismų praktikoje natūralus uokšas su bitėmis nebuvo laikomas dreve; Lietuvos Statutuose aiškaus drevinio medžio apibrėžimo, deja, nerasime. Taigi medis su natūraliu uoksu nelaikytas „dreviniu medžiu“ ir teisiškai nesaugotas. Tai svarbu akcentuoti.

Apie tai minima vienoje 1539 m. byloje dėl drevinių medžių Vitebsko paviete (žr. žemiau). Sprendžiant bylą, vienas jos dalyvis aiškino, kad sudegintas ažuolas buvo jo ir ne drevinis, jame tik įsiveisė laukinių bičių spiečius⁹⁴. Šią XVI a. teisinę nuostatą reikia turėti galvoje kalbant apie kai kuriuos XX a. minimus „drevinius medžius“, kurie kartais tėra medžiai su natūraliuose uoksuose apsigyvenusiomis bitėmis (žr. žemiau). Tai ne drevinės, o medžio-klinės bitininkystės objektai.

Teisės žinovas Teodoras Ostrovskis pažymi, kad piniginės baudos už grūdų, šieno, žuvų ir bičių vagystę teismui ir nukentėjusiajai pusei dėl neaiškos senųjų pinigų vertės mokamos ne pagal Statute numatytas sumas, o pagal voginių faktinę vertę⁹⁵. Taigi XVIII a. pabaigoje kai kurios 1588 m. III Lietuvos Statuto „finansinės“ nuostatos jau buvo praradusios aktualumą.

Aptarti duomenys leidžia teigti, kad atskirų šalių drevinės bitininkystės teisėje buvo daugiau panašumų nei skirtumų, nepaisant to, kad šios šalys ir epochos skirtingos. Matyt, apskritai neverta ieškoti kurios nors šalies (taip pat ir LDK) drevinės bitininkystės teisės unikalumo. Principinis drevinės bitininkystės bendrumas darė įtaką ir analogiškų svarbiausių teisės nuostatų atsiradimui. Dažnai neįmanoma atskleisti, ar jos buvo perimtos, ar atsirado nepriklausomai. Bet kuriuo atveju, neverta stebėtis panašiomis „Bechbretha“, „Rusų tiesos“ ar Lietuvos Statuto nuostatomis.

2. Kuopos teismai

Išlikę kuopos teismų (jie minimi jau 1468 m. Kazimiero teisyne) aktai leidžia dar tvirtiau teigti, kad paprotinė drevinės bitininkystės teisė egzistavo. Kuopos teismų aktai – tai savotiškas Lenkijoje, daugiausia pietinėje Mažojoje Lenkijoje (*Małopolska*), plačiau žinomų kaimų teismų knygų (lenk. *księgi gromadzkie, księgi sądowe wiejskie*) atitikmuo. Iš negausiai išlikusių knygų matyti, kad tokiems kaimų teismams Lenkijoje vadovavo kaimų vaitai⁹⁶.

⁹⁴ Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М. В. Ключко (1533–1540). (Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судебных дел № 9), подготовили В. А. Воронин, А. И. Груша et al., Москва, 2008, Nr. 146, p. 255–259.

⁹⁵ Ostrowski T., *Prawo cywilne Narodu Polskiego*, Warszawa, 1787, t. 1, p. 367.

⁹⁶ Łosowski J., „Księgi gromadzkie we wsiach Ordynacji Zamojskiej oraz na terytoriach sąsiednich w drugiej połowie XVII i w XVIII w.“, *Studia Źródłoznawcze. Commentationes*, 2022, t. 60, p. 759; *Katalog małopolskich ksiąg sądowych wiejskich XV–XVIII wieku*, oprac. T. Wiślicz, Warszawa, 2007.

Dar ikistatutinėje epochoje faktiškai po visą LDK paplitusių kuopos teismų aktai yra svarbus šaltinis drevinės bitininkystės teisei pažinti. Jie galiojo ir Kijevo Rusios žemėse, prijungtose prie LDK. Jose kuopos teismai skirdavo bausmes baudžiamosiose bylose, už bičių vagystes – net mirties bausmę. Tai buvo daroma ir vėliau, netgi XVIII–XIX a. pr., kai šios teritorijos jau nebe priklausė LDK⁹⁷. Mirties bausmės skyrimas už drevių ar avilių vagystę yra būdingas senovinei teisei. Mirtis už tai numatyta ir XIV a. Švedijos karaliaus Magnuso Eriksono teisyne (*Landslag*)⁹⁸. Apskritai senojoje teisėje (ne tik paprotinėje) baudimas mirtimi buvo dažnas. Bitininkystės atveju tai susiję su jos ekonomine svarba. Tačiau jau XVI a. II pusėje mirtimi bausta rečiau. Daugiau taikytos piniginės baudos. Pavyzdžiui, kuopos teismas 1561 m. „kuopos papročiu“ skyrė 30 grašių piniginę baudą valstiečiui drevininkui, išplėšusiam ir pasisavinusiam kito pono drevininkų tris bičių šeimas. Tai padaryta jam nė nepasirodžius teisme ir nepriesiekus⁹⁹. Neaišku, kokios bitės buvo pavogtos – kopinėtos ar ne, tačiau 1529 m. I Lietuvos Statute numatyta piniginė bauda (didesnė) teismo nebuvo pritaikyta.

Baltarusių istorikas Valentinas Golubevas teigia, kad vakarinėse („lietuviškose“) LDK žemėse apie analogiškus kuopos teismus nežinoma. Jis remiasi daugiausia paskelbtų kuopos teismų aktų (16 pilies teismų 1560–1699 m., apie 550 vienetų) geografija¹⁰⁰. Tačiau istorinių aktų leidėjas Ivanas Sprogis nurodė bent kelis tokius XVI a. 5 dešimtmečio aktus iš Josvainių dvaro, Veliuonos valsčiaus Žemaitijoje. Gardino pavieto, kuriame gyveno daugelis rusinų, pilies teismo knygoje irgi nerasta kuopos teismo aktų, nes ankstyvųjų pilies teismo knygų tiesiog neišliko. Tačiau jų rasta XVI a. 4–5 dešimtmetyje to paties pavieto žemės teismo knygoje¹⁰¹. Vilniaus kapitulos Paražjanavo dvare 1649 m. minimi „kuopos teismai, įprasti rusiškoms kuopoms“¹⁰².

Į pilies teismus daugiausia patekdavo baudžiamojo pobūdžio aktai. Civilinio pobūdžio veiksmus kuopos teismai, matyt, retai nagrinėdavo. Taigi į rašytinius šaltinius (kuopos, dvarų, pilių teismų) patekdavo mažai įvairių su dreviniais medžiais ir pan. susijusių sandorių.

⁹⁷ Гурбик А. О., „Копні суди на українських землях в XIV–XVI ст.“, *Український історичний журнал*, 1990, Nr. 10, p. 110–111; Бедрий М. М., *Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження*, Львів, 2014, p. 139–140, 157. Apie kuopos terminą žr.: Lizisowa M. T., *Język Kodeksu Olszewskiego (1550). Z recepcji staropolskiego języka prawnego-sądowego w Wielkim Księstwie Litewskim w szesnastym wieku*, Kraków, 2000, p. 186.

⁹⁸ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 89.

⁹⁹ Бабкова В., „Нашыя «бшчолы» (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.“, p. 15.

¹⁰⁰ Голубеў В. Ф., *Сельская абшчына ў Беларусі XVI–XVIII стст.*, p. 74.

¹⁰¹ *Акты Виленской археографической комиссии*, t. 18, p. XX–XXI; *Акты Гродненского земского суда*, t. 17, 1890. Plačiau žr.: Дзятчэня А. А., Загідулін А. М., „Развіццё бортніцтва ў Гродзенскім павеце ў XVI–XVII стст.“, *Зоологические чтения. Сборник научных статей*, Гродно, 2021, p. 71–75.

¹⁰² „[...] sądy kopne ruskim kopom zwyczajne“, LMAVB, f. 256–1942.

Kuopos teismo jurisdikcija apimdavo teritoriją, kuriai priklausė keliolika gretimų kaimų, kartais ir miestelių. Teismą, kaip ir pačią kuopą (vyrų sueigą), sudarė daugiausia jų atstovai – valstiečiai ir miestiečiai (jeigu dalyvaudavo ir miesteliai), kartais prisijungdavo dvaro administracijos pareigūnai, vietos bajorai. Jų nuosprendžiai, kurie galėjo būti priimami po kelių teismo posėdžių sprendimų (jų būdavo iki trijų), buvo vykdomi nedelsiant. Apeliuoti nebuvo galima. Teismo posėdžiai vykdavo lauke, vadinamosiose kuopavietėse. Deja, kuopos teismai neturėjo savo knygų. Todėl išliko tik kai kurie XVI–XVIII a. aktai (apie tyrimus (sekimus), nuosprendžių įvykdymą, sprendimai, nuosprendžiai), posėdžiuose dalyvavusio pilies teismo vaznio įtraukti į pilies teismų knygas. Ankstyvųjų kuopos teismų aktų, kurie daugiausia buvo žodiniai, neišliko. Iš kai kurių išlikusiųjų vėlesnių matyti, kad buvo vadovaujamasi vietos kuopos teismų papročiais, Lietuvos Statutu ir kitais teisės šaltiniais.

Nors kuopos teismas buvo „įformintas“ Lietuvos Statutuose, jo reikšmė valstybėje palaipsniui menko¹⁰³. Tačiau neišnyko. 1626 m. Krotovo dvare vykusiame kuopos teisme svarstyta dėl valdinio Terleckio išplėštų drevinių pušų¹⁰⁴. Gardino ekonomijoje šie teismai vyko XVIII a. 7 dešimtmetyje¹⁰⁵. Z. Krivaševėjas pažymi, kad būdavo rengiamos valstiečių „drevininkų sueigos“ (lenk. *stan bartnicki, zebranie bartników*). Į jas kviesdavo administracijos atstovus. Didikų Radvilų Palenkės dvarų revizorius Baltramiejus Piotrovičius, pakviestas 1775 m., rašė, kad atvyko į drevininkų sueigą nurodytoje vietoje. Čia vyko drevininkų susirinkimas, buvo dalijamas pusinis medus išdui, surašomi dreviniai medžiai su bitėmis ir tušti, turėję būti pristatyti sargybiniui¹⁰⁶.

Rašydamas apie Musteikos kaimo (dab. Varėnos r.) valdžią, kuopos institutą mini ir musteikiškis V. Gaidys¹⁰⁷. Neaišku, kiek iš perskaitytų knygų, o kiek iš krašto praeities. Šiaip jau, XIX a. II p. – XX a. pr. kuopos instituto nebebuvo. Jį pakeitė kaimų ir valsčių sueigos¹⁰⁸.

¹⁰³ Голубеў В. Ф., *Сельская абшчына ў Беларусі XIXVIII стст.*, p. 69–89; Голубеў В. Ф., „Абшчынны (копны) суд у сістэме судовага ладу Беларусі XIXVIII стст.“, *Беларускі гістарычны часопіс*, 2007, Nr. 1, p. 24; Голубеў В. Ф., „Абшчынны (копны) суд у дзяржаўнай судовай сістэме ВКЛ у другой палове XVI–першай палове XVII ст.“, *Леў Caneza (1557–1633) і яго час. Зб. навук. арт.*, Гродна, 2007, p. 100–106; Raudeliūnas V., „Kuopos teismas“, <https://www.vle.lt/straipsnis/kuopos-teismas/>.

¹⁰⁴ VUB, f. 5, A21–4251.

¹⁰⁵ Wiśniewski J., „Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim“, p. 53; *Ревизия пуцц и переходов зверных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пуцц и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году [...]*, p. 173–174; *Писцовая книга Гродненской экономии с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов*, [Состав комиссии: председатель Я. О. Головацкий, члены: К. И. Снитко, С. В. Шолкович, И. Я. Спрогис; предисловие С. Шолковича], 1 d., Вильно, 1887, p. 362; Falk K. O., *Wody wigierskie i huciańskie. Studium toponomastyczne, t. 2: Źródła rękopiśmienne*, Upsala, 1941, Nr. 5, p. 321, 34, 45–47; LVIA, f. SA, b. 11572, l. 22.

¹⁰⁶ Крывашеў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, p. 40.

¹⁰⁷ Gaidys V., *Musteikos pasaulis*, Vilnius, 2002, p. 25–26.

¹⁰⁸ Vaskėlaitė V., „Valsčiaus savivalda Lietuvos kaime po baudžios panaikinimo: atsilikimo ar pažangos veiksnys?“, *Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų mokslo darbai. 2021*, Vilnius,

Iš išlikusių kuopos teismų aktų (nemažai jų paskelbta dar 1891 m. publikacijoje)¹⁰⁹ matyti, kad XVI–XVIII a. juose nagrinėtos ir drevinės bitininkystės bylos, daugiausia baudžiamosios. Pavyzdžiui, dėl medaus vagystės iš drevių ir drevinių medžių sudegimo. Vykdavo išvažiuojamieji posėdžiai ir nusikaltimo vietose – miške, prie drevinių medžių. Jų metu būdavo tikrinami nuosavybės ženklai dreviniuose medžiuose ir į medžius įkeltuose kaladiniuose aviliuose¹¹⁰. XVI a. vidurio kuopos teismuose nagrinėti įvairūs klausimai, daugiausia dėl drevinių medžių ir kaladinių avilių: už padegtas drevines pušis būdavo priteisiama atiduoti kitą drevinį medį, dėl bičių išplėšimo skiriamos piniginės baudos. Taip pat spręstos bylos dėl drevinių medžių ir avilių (kaladinių) medžiuose iškapojimo, pakirtimo (lemdavusio nudžiūvimą). 1561 m. pasienio ir miškininko teisme tvirtinant kuopos teismo sprendimą buvo remiamasi I Lietuvos Statutu (deja, atitinkamas skyrius ir straipsnis nenurodytas)¹¹¹. Taigi vėlyvajame kuopos teisme vyko savotiška paprotinės ir bendrosios (žemės) teisės sinergija.

Kuopos teismo nuosprendžiai kartais būdavo griežtesni, nei numatyta Lietuvos Statute. Štai Minsko apylinkėse 1582 m. „pagal kuopos teisę“ nuteisti 3 asmenys, išplėšę 8 dreves Minsko stačiatikių vienuolyno ir Vilniaus vaivados M. Radvilos Rudojo žemėse, – recidyvistams skirta mirties bausmė pakariant¹¹².

Kuopos teismuose būdavo pasitelkiamas ir paprotinei teisei būdingas teisinis veiksmas – „kepurės statymas“ (dėjimas). Vienai pusei tai padarius, reiškė, kad ji imasi pagrįsti savo reikalavimų tikrumą įrodymais, nurodo lažybų sumą (civilinėse bylose). Kitos šalies atsisakymas statyti kepurę buvo tolygu bylos pralaimėjimui. Pralaimėjusiosios šalies lažybų suma (užstatas) atitekdavo teisėjui. Baudžiamosiose bylose viskas vykdavo taip pat, tik nebūdavo lažybų sumos. Rašytinėje teisėje kepurės statymą keitė įrodymų rinkimas¹¹³.

1560 m. Slanimo pilies teisme bylinėjantis dėl užgrobto drevinės pušies, Liubisko vaitijos valdinys Ivanas Chadarovičius teigė, kad užgrobta pušis priklausė dar jo seneliui Sidorui Ugledkai, kuris ją pirkęs už 40 grašių. Pagal paprotį dėjo kepurę, ir jo tiesą paliudijo Liubicko vaitas bei kiti valdiniai¹¹⁴. Tačiau po metų kitas valdinys Mikita Jankovičius teismui pateikė kitą pirkimo

2022, p. 67–70. Autorė klysta teigdama, kad „valsčiaus pareigūnų rinkimo sistema tapo pirmąja dalies Lietuvos kaimo gyventojų balsavimo patirtimi“. Tai vyko jau LDK laikais kuopos teismuose ir kt.

¹⁰⁹ *Акты Виленской археографической комиссии, т. 18: Акты о копных судах*, Вильна, 1891.

¹¹⁰ Иванишев Н. Д., *О древних сельских общинах в Югозападной России*, Киев, 1863, p. 62–68; Спрогис И. Я., „Предисловие“, *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 18, p. 28.

¹¹¹ *Акты Виленской археографической комиссии, т. 18: Акты о копных судах*, p. 4, 7, 17–19, 21–25, 29, 34–37, 40–46, 51, 58, 63, 65, 124, 138, 141, 149, 177–178, 194–197, 212, 239–240, 246, 252, 268, 272, 289, 293, 299–300, 302, 309, 312, 340, 358.

¹¹² *Ibid.*, p. 40–43.

¹¹³ Andriulis V., Raudeliūnas V., *Kepurės statymas*, <https://www.vle.lt/straipsnis/kepure-statymas/>.

¹¹⁴ Бабкова В., „Нашыя «бшчылы» (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.“, p. 13.

raštą, pagal kurį jo protėvis iš Ivano protėvio tą pušį nusipirko tik už 11 grašių ir ją turėjo penkiasdešimt metų¹¹⁵.

Kai kuriuose kuopos teismuose valstiečių dešimtininkai ir vyrai naudojo savo drevinius (kleino) žymenis¹¹⁶.

3. Drevinių medžių ženklimas

Medžioklinei bitininkystei mažiau svarbus bičių šeimų ir bičių lizdų (vietų) nuosavybės klausimas ypač aktualus tapo išaugus gyventojų skaičiui, padidėjus medaus ir vaško poreikiui ir pradėjus plačiai kultivuoti drevinę bitininkystę. Kolektyvinė bei asmeninė nekilnojamojo turto nuosavybė formavosi jau akmens amžiuje. Imta paveldėti, dovanoti ir t. t. Palaipsniui atsirado ir individuali drevių nuosavybė. Ji paprastai priklausydavo drevės atradėjui. Pažymima būdavo įvairiais būdais: akmenų krūva, medžio šakų nulaužimu, jų pakabinimu, kamieno aprišimu šiaudų gniūžte, vijokliniu augalu, medžio plaušu, žole. Vienas iš patvariausių būdų buvo nuosavybės ženklų iškirtimas medyje. Paprotys žymėti drevinius medžius įkartomis labai senas. Pasitaikydavo netgi drevės savininko vardo nurodymų¹¹⁷.

Drevininkams siekiant pažymėti savąsias dreves, susiformavo specifiniai nuosavybės ir disponavimo teisę nurodantys drevininkystės ženklai / žymenys. Jie priskiriami asmeninių-nuosavybinių ženklų grupei¹¹⁸. Jų įvardijimas kaip „клеино“, „знак“ (rus.), „znak“, „cios“, „klejmo“ (lenk.) ir sinonimais „знамя“, „знаменьє“ (rus.), „znamienie“, „znamie“ (lenk.) (šie sinonimai vartoti 1529 m. I Lietuvos Statute) rodo sąsajas su senosios Rusijos tradicija¹¹⁹. Kai kurie tyrėjai teigia, kad įgydami įeigos teisę miško savininkai gaudavo ir nuosavybės teisę į tą miško dalį. Tokiu būdu pradinis drevinio medžio ženklas tapdavo naudmenų ženklu ir būdavo įvardijamas „vėliava“¹²⁰. Atrodo, tokia sąsaja nebuvo visuotinė. Įeigos teisė dažniau reiškė ne žemės nuosavybę, o teisę naudotis vienu ar kitomis naudmenomis (drevinės bitininkystės atveju – dreviniais medžiais).

Apie žymenis kalbama drevinėje teisėje. 1529 m. I Lietuvos Statuto IX skyriaus 6 straipsnyje (kartota ir kituose Statutuose, 1588 m. III Lietuvos Statute – X sk. 6 str.) nurodyta, kad pagal žymenis dreviniuose medžiuose (знамена)

turėjo būti sprendžiami ginčai dėl medžių: „[...] kieno senesnis įaugęs žymuo bus, tam dreves ir įeigas priteisti turi, o tam, kieno naujesnis žymuo, liepti turi į tai nesibrauti“. Komplikuotą drevinių medžių nuosavybės realiją atspindėjo Lietuvos Statutuose įtvirtinta jau daugelį kartų minėta „įeigos“ teisė. Dreviniai medžiai neretai augdavo kito asmens nekilnojamajame turte (girioje, miške, pušyne). Dėl to drevinio medžio ženklas įtvirtindavo jo turėtojo nuosavybę – dreves; buvo svarbu, kad drevinio medžio niekas nenupjautų, neiškopinėtų medaus ir pan.¹²¹

Tais pačiais dreviniais ženklais galėjo būti žymimi drevininko darbo įrankiai. Yra išlikę pažymėtų geinių dalių (kumaragių) su nurodyta data ir kita informacija (žr. žemiau).

Drevinis ženklas ant kumaragio (Varėnos r., Giraitės k., Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius, inv. Nr. AIKM GEK 379, ES 755, piešė I. Kazlauskas, 1984 m.).

Drevinis ženklas ant kumaragio (Varėnos r., Perloja, Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius, inv. Nr. AIKM GEK 224, ES 755, piešė I. Kazlauskas, 1984 m.).

Vis dėlto dažniausiai ženklais žymėti patys dreviniai medžiai. Šaltiniuose galima aptikti nuorodų, kad buvo ženklinami pavieniai dreviniai medžiai ar

¹²¹ Čelkis T., „Kirviu ir kaltu: nekilmingųjų ženklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose“, p. 318, 309–332.

¹¹⁵ Ibid., p. 14.

¹¹⁶ Акты Виленской археографической комиссии, т. 18: Акты о копных судах, p. 120, 122.

¹¹⁷ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 110–111.

¹¹⁸ Maisel W., *Archeologia prawna Europy*, Warszawa-Poznań, 1989, p. 340–342.

¹¹⁹ Plačiau apie tai žr.: Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, p. 157.

¹²⁰ Коткова Н. С., „Названия русских бортных знамен – историко-лингвистический источник“, *Исследования по лингвистическому источниковедению*, Москва, 1963, p. 121, 122.

ištisi drevynai. Taip pat nurodoma apie ženklimą tik tų medžių, kurie žymėjo drevyno ribas (kai žymenis išrėždavo ar kitaip pažymėdavo miško sklypų ribose)¹²².

Pastarasis atvejis užfiksuotas 1539 m. Gardino žemės teisme, kai buvo nagrinėjama Gardino paviete, prie Vygrių, gyvenusių valstiečių Perečkovičių byla. Dubovos miško (*осповъ*) drevinėje žemėje – šiuo atveju nedideliame dreviniame miške tarp laukų¹²³ – jie turėjo savo įeigas, kuriomis, anot jų, neteisėtai naudojosi Kurjanovičiai. Pastarieji Perečkovičių ažuole išraižė savo drevinius ženklus, o Perečkovičių sunaikino. Teismo pareigūnas patvirtino matęs dreviniame ažuole „nuo viršaus ir nuo apačios“ Kurjanovičių ženklą. Taip jie pažymėjo dar 16-a medžių, nes tikino, kad ši drevinė žemė priklausė jiems ir jų protėviams. Nepaisant Perečkovičių prieštaravimo, teismas drevinius medžius priteisė abiem pusėms¹²⁴.

1540 m. skundžiantis dėl drevinių bičių išplėšimo, nurodyta, kad į mišką įeita „[...] sugadinus senąsias ribas ir kai kurias iškirtus, o kitas, iškirtus su drevėmis, padegus“¹²⁵. 1559 m. girių revizijoje įrašyta apie Pinsko paviete Petruį Kirdėjui priklausiusio Medvežo miško, kuriame buvo drevinių medžių ir kuriam padaryta žala, ribas¹²⁶.

Panašiai, žymint tik drevynų ribas, dreviniai medžiai žymėti XVII a. Rusijoje. 1678–1679 m. Nižegorodsko apskrities Matiuševo valsčiaus drevinių naudmenų aprašyme pateikti atskirų savininkų ženklai, kuriais buvo nurodomos drevynų ribos¹²⁷.

¹²² Apie drevinius ažuolus kaip riboženklus žr.: Назаров Н. А., „Бортний дуб на межі: релікти індоєвропейського звичаєвого права у давньоруських та староукраїнських пам'ятках XI–XVII ст.“, *Мовознавство*, 2022, т. 4, р. 57.

¹²³ *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Москва, 1987, т. 13, р. 158.

¹²⁴ *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. 17: Акты Гродненского земского суда*, Вильна, 1890, Nr. 49, р. 19–20.

¹²⁵ „[...] рубежи старовечные показили и некоторые вырубали, а иньшие з бортями порубавши пожгли“, *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščvienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, Nr. 13, р. 39.

¹²⁶ „[...] вшедши въ боръ Медвежий, квал, т. ь дерево порубали, роспаши и чертежи новый собе починили, дереву бортному и подписомъ шкоды великии чинять“, *Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пущи и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, [...]*, р. 248.

¹²⁷ Рвз.: „Захарко Васильев [...] ходил знамя отца своего черту с тремя рубежи“, Сироткин С. В., „Выпись 1678/79 г. Из писцовой книги Бортным ухажеям Нижегородского уезда писца Василия Борисова и подьячего Третьяка Аврамова 1587 г.“, *Очерки феодальной России*, 2012, вып. 15, р. 203–227.

Ženkla būdavo iškapojami ant medžių kamienų. Drevinius ženklus visada dėdavo nuo drevės pusės, bet ne visada vienodame aukštyje. Kai kurie žymėti ties krūtine (iki 1,5 m), nors dažniausiai žmogaus akių lygyje. Belovežo girioje pasitaikė ženklavimo 3–4 metrų aukštyje¹²⁸.

Būta pažymėjimų net drevių viduje. 1592 m. kuopos teisme sprendžiant bajoro Povilo Tišos žmonos ir Stepono Gladkos bylą dėl drevinės pušies Minsko paviete, Uzdos valdoje, drevininkas skundė bajorės valdinį Martyną Kisielių dėl medaus išėmimo iš jo pono drevinės pušies. Savo kaltinimus grindė pušies ženkliniu jo protėvių ženklais. M. Kisieliui, norėjęs įrodyti, kad pušyje išrėžtas jo ženklas, laiduodamas atsivedė karvę. Į pušį įlipęs pašalinis žmogus nurodyto ženklo nerado nei pušies viršuje, nei apačioje, nei atplėšęs nemažą skydą, matyt, drevės plautą. Taip M. Kisieliui neteko ir drevės, ir karvės¹²⁹. Drevės viduje drevinius medžius dar XIX a. žymėjo Palenkėje, pavyzdžiui, Gnoino vietovėje. Taip daryta, kad ženklus būtų sunkiau panaikinti¹³⁰.

Patys žymenys – paprastos linijos, dėl to kartais ir pavadinami „medaus runomis“¹³¹. Dažniausiai tai geometrinių formų figūros (įvairūs trikampiai, susikertančios geometrinės linijos ir jų junginiai, kryžiaus formos ženklai)¹³². Kartu su dreviniu ženklu medyje aplink kamieną kartais dar palikdavo užrištą virvelę¹³³.

Ženklus medžiuose išrėždavo patys drevininkai. Juos iškapodavo arba išdegindavo. 1539 m. Vitebsko paviete Opechtovičiai skundė poną Michailą Kureišą dėl atimtų drevinių medžių su jų ženklais, nupjauto ir sudeginto jų ženklinto drevinio ažuolo su bitėmis ir sunaikintų kitų senųjų drevinių ženklių, jų vietoje pažymint savus. M. Kureiša aiškino, kad sudegintas ažuolas buvo jo ir ne drevinis, jame tik įsiveisė laukinių bičių spiečius. To įrodyti negalėjo, nes neturėjo liudininkų. Tuo tarpu Opechtovičiai buvo pasirengę prisiekti, kad tai jų drevinis ažuolas, kuriame yra peikena iškapotas ženklas. M. Kureišos teigimu, Opechtovičiai iš viso neturėjo įėjimo į girią teisės, ją neteisėtai pasisavinino jo motinai tapus našle, kai jis dar buvo mažas, čia negyveno, o jo dėdės ėjo tarnybą kitur. Nors buvo nustatytas teislaikis, galiausiai abi pusės susitarkė¹³⁴. Išdegintas aštuonkampis ženklas paminėtas 1534 m. byloje, kunigaikš-

¹²⁸ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskieho na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, р. 10, 11.

¹²⁹ *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, т. 18, Вильна, 1891, р. 101–103.

¹³⁰ Blank-Weissberg S., *Barcie i klody w Polsce*, Warszawa, 1937, р. 13.

¹³¹ Бабкова В., „Нашыя „бшчолы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, *Номо historicus 2009. Гадавік антрапалагічнай гісторыі*, пад рэд. А. Ф. Смаленчука, Вільня, 2010, р. 14.

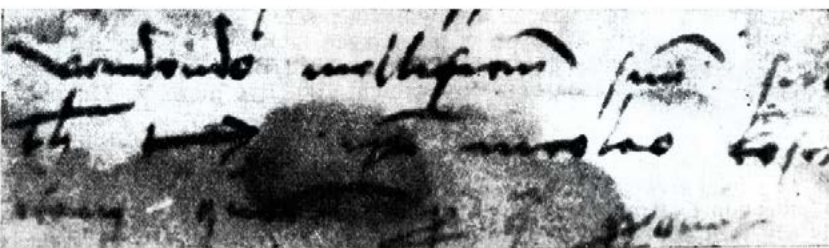
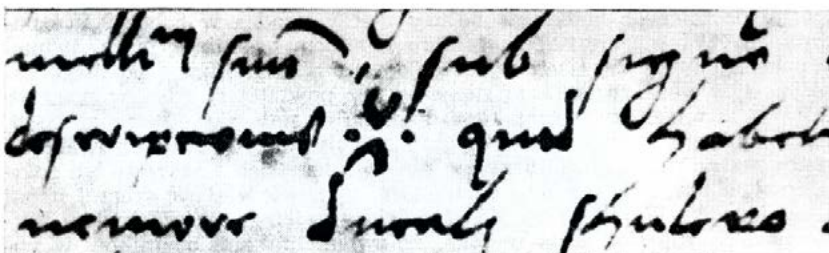
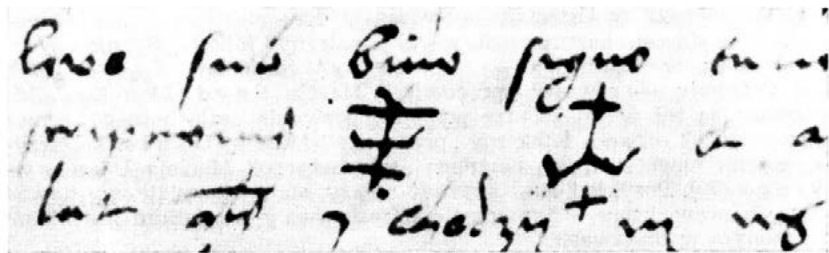
¹³² Gudavičius E., *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, Vilnius, 1989, р. 92.

¹³³ Бабкова В., „Нашыя „бшчолы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, р. 14.

¹³⁴ *Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М. В. Клочко (1533–1540)*. (Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9), подготовили В. А. Воронин, А. И. Груша et al., Москва, 2008, Nr. 146, р. 255–259.

čiui Iljai Ostrogiškiui nesutariant su Liudmila Kirdejiene dėl Seno valdos ir trijų drevynų Lucko pavieta priklausomybės¹³⁵.

Drevinių medžių ženklai pasitarnavo kaip medaus duoklės nustatymo pagrindas. 1528 m. Žygimanto Senojo komisarai sprendė Pčičės valsčiaus ir Jono Radvilos žmonių rudobelčanų ginčą dėl įeigų į girią. Pastarieji kaltinti sunaikinimu dviejų ženklų, nuo kuriais pažymėto drevyno būdavo surenkama kaladė medaus, ir jų pakeitimu dviejų saviškių ženklais¹³⁶. Taigi šiuo atveju dreviniai ženklai žymėjo ne konkrečius medžius, o drevyną, tiksliau, jo ribas.

Dreviniai ženklai Mazovijoje 1507, Heymanowski K., „Podstawy organizacyjno-prawne bartnictwa na Mazowszu“, *Sylwan*, 1969, Nr. 11, p. 17.

Išliko ne vienas šaltinis, rodantis, kaip realiai atrodė dreviniai ženklai ir kokia didelė buvo jų įvairovė. Šaltiniuose, susijusiuose su slavų apgyvendintomis teritorijomis, yra informacijos apie jau XI a. buvusius drevinius ženklus¹³⁷.

¹³⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Užrašų knyga 11, parengė A. Dubonis, Vilnius, 1997, Nr. 13, Nr. 223, p. 288.

¹³⁶ *Ibid.*, p. 60, 61.

¹³⁷ Żabko-Potopowicz A., „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań“, *Rocznik dziejów społecznych i gospodarczych*, Poznań, 1955, t. 15, p. 7–56.

Seniausie šaltiniai apie drevinius ženklus Lenkijos rytinėje dalyje siekia XIV a. vidurį¹³⁸. Ankstyvi, 1507 m., yra teismo knygoje išlikę ir publikuoti Mazovijos teritorijoje naudoti drevinių medžių ženklai¹³⁹.

Vienas ankstyvesnių šaltinių – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 43–5759) saugomas 1542 m. Volčios ir Biahomlio (Dokšicos r., Baltarusija) vietovių valstiečių, priklausiusių Vilniaus kapitulos kanauninkui Valerijonui Protasevičiui, raštas, kuriame prie teksto nupiešti 29 valstiečių ženklai. Raštą ir ženklus publikavo Tomas Čelkis¹⁴⁰. Nemažas net 396 drevinių ženklų (vėliavų) kompleksas išliko kaimyninės Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės vakarinių žemių, kurios iki 1500 m. priklausė LDK, Putyvio 1628–1629 m. drevinių naudmenų duoklių knygoje. Išskiriami keli tipai: daugiausia yra vaizduojančių ūkio, darbo priemonės, padargus (pvz., žagrę, šakes, žarsteklį, kirvį, ratą, kibirą, žagrę, raktą ir pan.), kituose užfiksuoti gamtos objektai, pirmiausia vaizduojantys gyvūnus ar augalus (gyvatę, elnio ragą, eglutę, meškos leteną, mėnulį, ąžuolą), yra su ginklais susijusių detalių (šalmų, strėlių). Taip pat ženklų, vaizduojančių žmogaus išvaizdą (kasą, barzdą, galvą ir pan.). Labai daug įvairios konfigūracijos kryžių¹⁴¹. Palyginus su 1507 m. ir 1542 m. ženklais, matyti labai didelis tipologinis panašumas. Panašūs ir XVII a. žymėti Palenkės (Lomžos seniūnijos) drevininkų ženklai. Išskirtos keturios tipologinės jų grupės, o penktajai priskirti daugiau pavieniai, mažiau tipiški ženklai. Šiuos ženklus paskelbė Romualdo Žukowskio manymu, jų vaizdas palaipsniui sudėtingėjo¹⁴².

Dar vieną Novogrudo (Lomžos aps., Palenkė) 176 drevinių ženklų kompleksą paskelbė Janas Lecejewskis. Pasinaudota reikšmingu šaltiniu – 1629–1739 m. Novogrudo drevininkų teismo aktų knyga¹⁴³. 47 Ilžos rakto drevininkų ženklus paskelbė Zygmuntas Kolankowskis. Janas Witortas 1650 m. nupiešė 62 Viškovo girios drevininkų ženklus¹⁴⁴.

¹³⁸ Szczudło J., „Najwcześniejsza wiadomość o znakach bartnych w Polsce“, *Bartnik Postępowy*, 1933, Nr. 9–10, p. 225.

¹³⁹ Heymanowski K., „Podstawy organizacyjno-prawne bartnictwa na Mazowszu“, *Sylwan*, 1969, Nr. 11, p. 17.

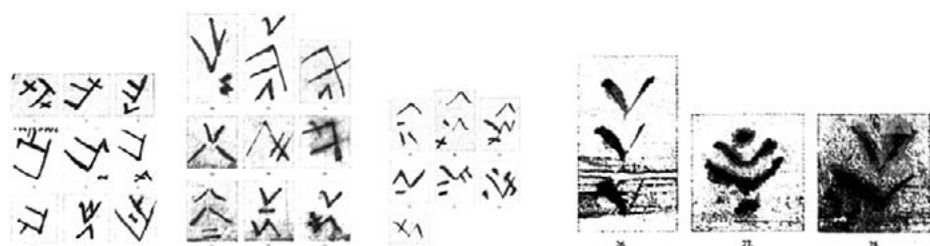
¹⁴⁰ Čelkis T., „Kirviu ir kalnu: nekilmingųjų ženklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose“, p. 326–331.

¹⁴¹ Коткова Н. С., „Названия русских бортных знамен – историко-лингвистический источник“, p. 124; Анпилогов Г. Н., „Бортные знамена как исторический источник (по Путивльским и Рыльским переписным материалам конца XVI и 20-х годов XVII в.)“, *Советская Археология*, 1964, t. 4, p. 151–169.

¹⁴² Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 30–32.

¹⁴³ Lecejewski J., „Znamiona bartnicze“, *Pasiecznik wzorowy*, 1919, Nr. 7–9, p. 57–65.

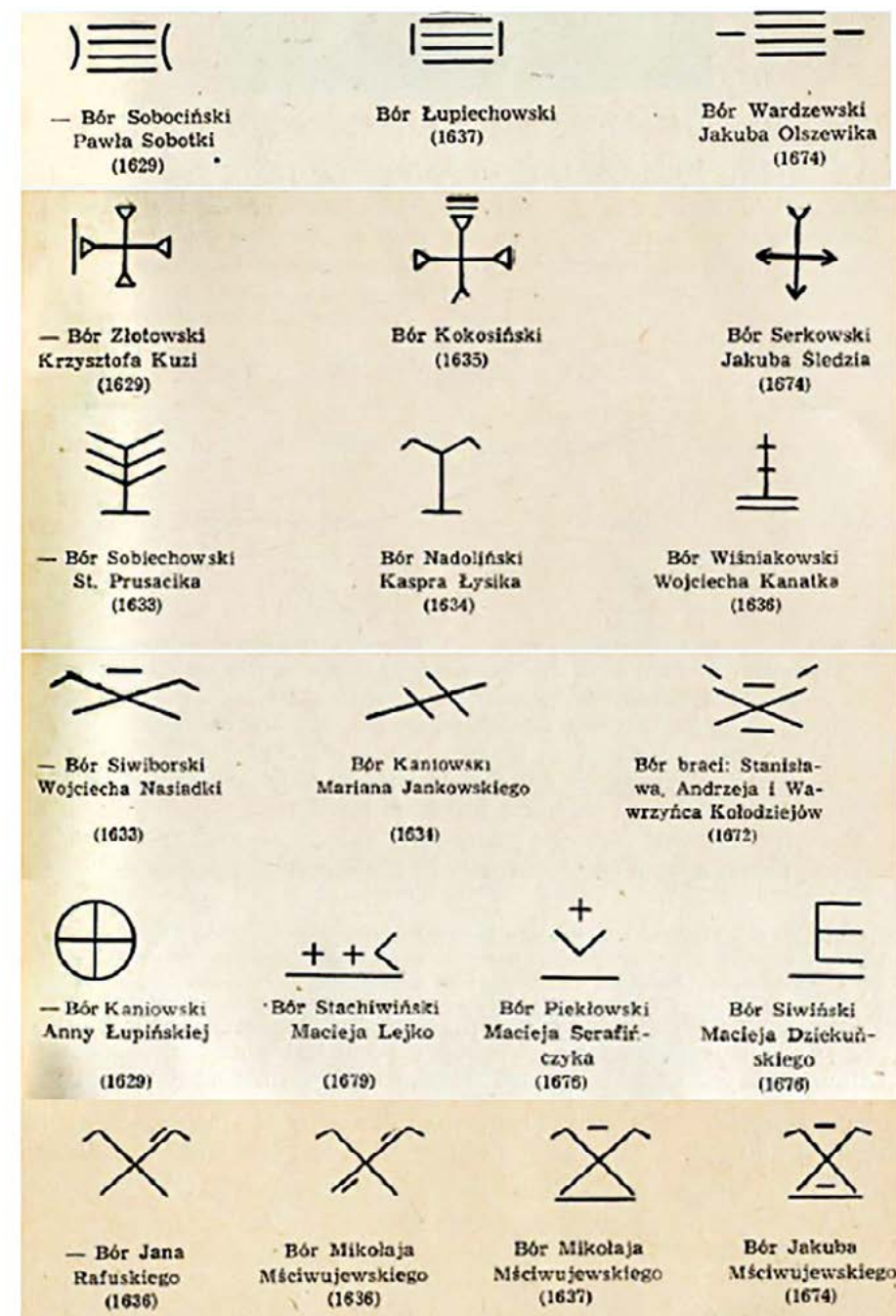
¹⁴⁴ Kolankowski Z., „Znamiona bartne klucza iłżeckiego“, *Lud*, 1954, t. 41, p. 518–529. Plačiau apie Jano Witorto tyrimą žr.: Burszta J., „Znamiona bartne puszczy Wyszowskiej“, *Lud*, 1954, t. 41, p. 530–537. Taip pat žr.: Namysłowski B., *Znamiona bartne mazowieckie 17 i 18 wieku i inne znaki ludowe*, Poznań, 1927; Stępkowski L., „Bartnictwo i znamiona bartne w kluczu iłżeckim w połowie XVII wieku (1645–1668)“, *Rocznik Muzeum Radomskiego*, 1979, t. 3, p. 33–64.

1542 m. Volčios ir Biahomlio valstiečių dreviniai ženklai, LMAVB, f. 43–5759. Publikuota: Čelkis T., „Kirviu ir kalnu: nekilmingųjų ženklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, sud. A. Dubonis, 2018, t. 6, p. 328–331.

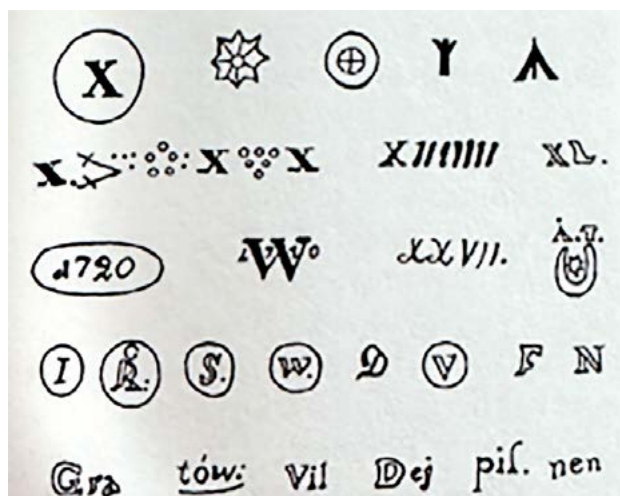
XVII a. pr. Putyvljo žemių drevinių ženklų pavyzdžiai. Анпилогов Г. Н., „Бортные знамена как исторический источник (по Путивльским и Рыльским переписным материалам конца XVI и 20-х годов XVII в.)“, *Советская Археология*, 1964, t. 4, p. 157.

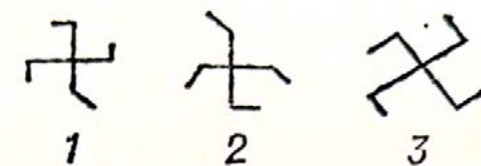
Drevininkų ženklai XVII a. Lomžos seniūnijoje (Palenkė), Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, Białystok, 1965, p. 30–32.

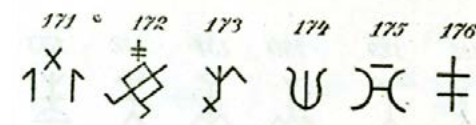
Dabartinės Baltarusijos teritorijoje drevininkų žymėti ženklai (iki XVIII a. pab.).
Цярохін С. Ф., *Бортнае знамя, Этнагарфія Беларусі: Энцыклапедыя*,
рэдка. І. П. Шамякін і інш., Мінск, 1989, р. 83.

Drevininkų ženklai XVIII a. LDK dokumentuose,
Вялікае Княства Літоўскае Т. 1, Мінск, 2005, р. 339.

XVIII a. latvių drevininkų žymenys, Gudavičius E.,
Žymenys ir ženklai Lietuvoje, Vilnius, 1980, p. 89.

1629–1739 m. Novogrudko (Lomžos vaivadija) drevininkų ženklai. Lecejewski J.,
„Znamiona bartnicze“, *Pasiecznik wzorowy*, 1919, nr. 7–9, p. 60–64.

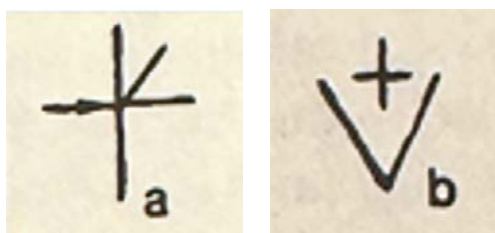
Ženklintos drevinės pušys
Belovežo girioje.
XIX a. Karpiński J. J.,
*Ślady dawnego bartnictwa
puszczańskiego na terenie
Białowieskiego
Parku Narodowego*,
Kraków, 1948, p. 19.

Nemažai drevininkų ženklų aprašyta XVIII a. teismų knygų medžiagoje, daugiausia Polocko ir Vitebsko vaivadijų dokumentuose. Kaip atrodė XIX a. viduryje Belovežo girioje išskaptuoti dreviniai ženklai, matyti XX a. vidurio fotografijose¹⁴⁵.

Čepkelių rezervato teritorijoje, Dainavos krašte, XX a. 9 dešimtmetyje atlikus drevinių medžių inventorizaciją nustatyta, kad drevininkai irgi turėjo savo ženklus, kuriais pažymėdavo pasirinktą medį. Visgi šioje teritorijoje drevių su drevininkų ženklais nebuvo rasta.

Du tokie ženklai aptikti Varėnos rajono Zervynų miške. Juos drevėms žymėti naudojo Zervynų kaimo Svirnelių ir Vilkinių šeimos. Taip pat svarbus ženklas, rastas kaladiniame stačiajame avilyje Šalčininkų rajono Kuršių kaime¹⁴⁶.

Tokią mažą išlikusių ar žinomų drevinių ženklų skaičių galima aiškinti trejopai. Patys senieji žymėti dreviniai medžiai neišliko. Galbūt dėl paprastesnės žymėjimo technikos kai kurie ženklai savaime sunyko, apaugo žieve. Neatmestina, kad šiame regione buvo žymimi ne visi dreviniai medžiai, o tik atskiriantys skirtingų savininkų drevinius medžius. Yra dar vienas paaiškinimas: vėlyvuojau laikotarpiu dreviniais ženklais šiuose miškuose medžių dažniausiai tiesiog nežymėjo.

[a.] Svirnelių šeimos naudotas drevinis ženklas (drevė Nr. 27). Zervynų kaimas, Varėnos rajonas. Ženklas publikuotas: Šešelgis K., Urbelis M., „Senoji drevinė bitininkystė Čepkelių rezervate ir jo apylinkėse“, *Čepkelių rezervatas*, sud. K. Balevičius, Vilnius, 1984, p. 118; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje*, p. 39; [b.] Vilkinių šeimos naudotas drevinis ženklas (drevė Nr. 28), Zervynų kaimas, Varėnos rajonas. Ženklas publikuotas: Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje*, p. 39.

Panašiai kaip ir kituose senuose drevininkystės regionuose, tokiuose kaip Polesė, drevininkai ženklus vadino įvairios kilmės vardais. Palenkėje Belovežo girios teritorijoje drevės vadintos pagal drevininkų pavardes: Melano drevė (*borć melanowska*), Šachalio drevė (*borć szachalewska*) ir kt.¹⁴⁷ Polesėje nebuvo

¹⁴⁵ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, p. 19, 21.

¹⁴⁶ Šešelgis K., Urbelis M., „Senoji drevinė bitininkystė Čepkelių rezervate“, p. 118; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 38.

¹⁴⁷ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, p. 8.

papročio medžius žymėti savininkų ženklais. XX a. pr. apklausus vietos drevininkus, vienas jų teigė pamėnęs, kam priklauso drevinis medis: „Ivano Burako pušis (*sosna Iwana Buraka*) arba Romano Sabadašo drevė (*borć Romana Sabadasza*)“¹⁴⁸.

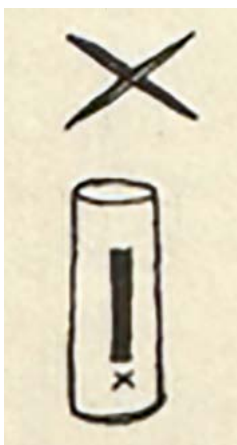

Kaladinis (kelminis) avilys (a) su ženklu (b) iš Zervynų kaimo (Vilkinių kampo), Varėnos rajonas. 2025 m. Dabar stovi Žiūrų kaime, Varėnos rajone.
Fot. D. Blažulionytės.

Kaladinis (kelminis) avilys (a) su ženklu (b) Zervynų kaime (Vilkinių kampe), Varėnos rajonas. 2012 m. Fot. D. Blažulionytės.

¹⁴⁸ Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 96.

Ženklas kaladiniame stačiąjame avilyje Kuršių kaime, Šalčininkų rajone. Fot. Vacys Milius, 1955 m.
Ženklas publikuotas: Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje*, p. 39.

Jašiūnų dvare XIX a. pradžioje bei Čepkelių rezervato teritorijoje XX a. pradžioje dreviniai medžiai vadinti pagal jų naudotojus: Avižinių drevė, Arnauskų drevė, Akstino ir Puodžiaus drevė, Stavario ąžuolas, „pas Michailą Baranovskį“. Taip pat dreviniai medžiai įvardinti pagal nusistovėjusius mikrotoponimus, t. y. vietas, kuriose augo: „Drevių lauke“, „prie Ežerėlio“, „už pievos“, „Varnų saloje“, „už Salelės“, „po Varėna“, „už

Matuizų“, „po Voriškėm“ ir pan. Dar jie galėjo būti pavadinti pagal reljefą („ant kalno“, „prie didžiosios balos“); pagal sukultūrintus objektus („už dvaro lauko“, „prie kelio“, „už aikštės“; dar žr. žemiau). Tikrinius pavadinimus (pvz., Smailiukė, Rūtelė) dreviniai medžiai gaudavo retai¹⁴⁹.

Teismų bylų medžiaga rodo, jog, nepaisant teisinės apsaugos, dreviniai ženklai niokoti siekiant panaikinti turto juridinę priklausomybę. Neretai pasitaikydavo, kad teisės į drevinius medžius dėl įvairių priežasčių būdavo neaiškios. Dažnai medį nukirsdavo arba iš jo iškopdavo medų. Kaip matysime iš vėlesnio pavyzdžio, būta paženklinto drevinio medžio padegimo atvejų. Neretai senieji ženklai būdavo sunaikinami, o jų vietoje išraižomi naujo savi-

ninko. Pateiksime keletą pavyzdžių. 1535 m. kunigaikščio Dmitrijaus Vidinickio Viatvezio vietininkas be teismo sprendimo, vadovaudamasis vien kunigaikščio drevininko skundu, Tulovo valdoje (Vitebsko pav.) sunaikino kunigaikštienės Žilinskos žmonių ženklus, nuo seno išraižytus dviejuose dreviniuose ąžuoluose. Vietoje jų išskaptavo savo kunigaikščio žmonių ženklus, o viename ąžuole išplėšė bičių drevę. Už pastarąją turėjo sumokėti 0,5 kapos grašių baudą, o už drevinių ąžuolų nuosavybės ženklų naikinimą – 2 kapas grašių¹⁵⁰. 1540 m. Jonas Hlebavičius skundė kunigaikščio Semiono Odincevičiaus žmones, kad šie miške prie Čarnicos upės išplėšė ir iškirto jo drevinius medžius, sunaikino ženklus¹⁵¹. 1558 m. kunigaikščio Romano Sanguškaičio tarnai Gavenonių girioje sunaikino žemionės Onos Iljiničaitės, Jono Viktorino (Giedraičio) žmonos, bites, trisdešimties drevinių pušų ženklus ir vietoje jų

pažymėjo naujus¹⁵². 1561 m. Kijevo žemionys Soltanovičiai kaltinti dalies drevinių medžių Vilniaus vyskupo Stodominų ir Liplianų valdose iškirtimu ir savų ženklų išraižymu ant naujų medžių¹⁵³.

Paženklinti dreviniai medžiai LDK tikslingai pasitelkti ir tiesiog kaip riboženkliai. 1532 m. sprendžiant Kobrino bojarų bylą dėl valdų ribos, ji pažymėta „nuo medžio prie medžio“¹⁵⁴. Ženklinti dreviniai medžiai kaip riboženkliai ypač tikdavo vietovėse, kur dėl gamtinių sąlygų buvo sunkiau įtaisyti kitoki (pvz., pelkėtose vietose ant supiltų kupstų išaugęs medis pasitarnaudavo ir kaip drevinis, ir kaip riboženklis).

Lietuvoje kaip riboženkliai buvo pasitelkiami dreviniai ąžuolai ir pušys. Juose dažniausiai skaptuotas kryžiaus ženklas¹⁵⁵. Išraiškina drevinių riboženklių atveju 1586 m. Bresto pakamario teisme spręsta LDK pasienyje buvusio Orechovo kaimo, priklausiusio Vilniaus kaštelionui Ostachijui Valavičiui, ir Lenkijos Šacko kaimo (Liubomlio seniūnija, Palenkė) ribų nustatymo byla. Abi pusės viena kitą kaltino drevinių medžių grobimu ir ribų peržengimu. Nustatant ribas, tarp kitų ženklų paminėti priešais Orechovo malūnėlį buvę „Šackų drevininkų ženklai drevinėse pušyse“, kitoje vietoje, prie Bobų miško (*под Бабьимъ лесомъ*), apaugusios pelkės viduryje, – kupstas, ant kurio buvo stiebas su Ratenio ir Orechovo dreviniais ženklais¹⁵⁶. Ribos drevininkų ženklais XVI a. žymėtos ir kitose Palenkės vietovėse. Antai 1569 m. surašant Gardino ir Perlamo žvejybos (*niewodnictwa*) ežerus, Andrius Striška, sutaręs su girininku Jonu Venckovičiumi ir Gardino sekėjais Kurianovičiais, vieną ežerą padalijo į penkias dalis, kurias pavadino savais vardais, ir salose (šiuo atveju žodis „островъ“ galėjo reikšti tiek salą, tiek aukštumas prie ežero) augusius medžius pažymėjo savo dreviniais ženklais, tarsi tie ežerai būtų privatūs¹⁵⁷. Drevininkų ženklais buvo žymimi ir kiti riboženkliai, ne tik medžiai, bet ir akmenys¹⁵⁸.

Dreviniai ženklai būdavo naudojami ir raštvedyboje. Tai labai svarbus ir įdomus aspektas. Šiuo atveju juos galima laikyti savotiškais žemesniųjų sluoksnių atstovų „herbais“. Drevininkų ženklai buvo žymimi dokumentuose, kurių teikėjai buvo miestiečiai, valstiečiai arba bojarai, neturėję antspaudų.

¹⁵² „О показане стародавних знамен и клейнъ Говеновских у бортном дереве и о покладане новых клейнъ и знаков“, *Lietuvos Metrika (1559–1563). 40-oji Teismų bylų knyga (XVII a. pradžios kopija)*, parengė N. Šlimienė, I. Valikonytė, Vilnius, 2015, Nr. 205, p. 244.

¹⁵³ *Lietuvos Metrika (1555–1558). 37-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2010, Nr. 108, p. 134.

¹⁵⁴ „[...] грани рубали от дерева до дерева“, *Акты, относящиеся к истории Западной России, выпуск 2: 18-я и 32-я книги записей Литовской метрики. Метрика королевы Боны*, состав. О. И. Хоруженко et al., Москва, 2018, Nr. I-25, p. 113.

¹⁵⁵ Čelkis T., „Žemių ribų ženklinimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV–XVI amžiuje“, *Liaudies kultūra*, 2013, Nr. 4 (151), p. 19, 20.

¹⁵⁶ „[...] палъ осеновая, знакъ въ, т. ъ палю бортный Ратенский, а другой Ореховский“, *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. 6: Акты Брестского гродскаго суда*, Вильна 1872, p. 143, 146.

¹⁵⁷ Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 33.

¹⁵⁸ Kuczyńska U., *Bartnictwo w kurpiowskiej Puszczy Zielonej od końca XVI do połowy XIX wieku*, *Pszczelarska Oficyna Wydawnicza*, 2004, p. 26.

¹⁴⁹ VUB, f. 22–612, l. 1–3; Šešelgis K., Urbelis M., „Senoji drevinė bitininkystė Čepkelių rezervate“, p. 118; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 38.

¹⁵⁰ *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1995, Nr. 193, p. 136.

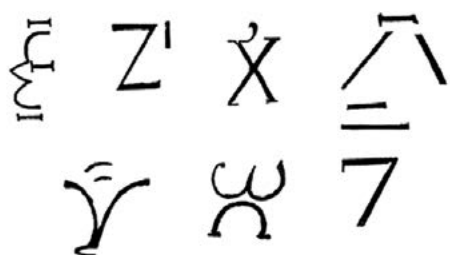
¹⁵¹ *Lietuvos Metrika. Kn. 229 (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga*, Vilnius, 2003, Nr. 75, p. 50.

Jais, kaip ir antspaudais, tvirtino dokumentą, ženklai naudoti vietoje parašų, pavyzdžiui, kaimo ar kuopos teismų dokumentuose¹⁵⁹. Tokių atvejų randame jau XVI a. pradžioje. Štai 1509 m. Ivanas Semionas Sušča, Leonidas ir Joakimas pardavė Polocko vaivada savo žemę Ostrovo kaime (prie Mogiliavo) neturėdami antspaudų – jie dėjo savo drevinius ženklus¹⁶⁰. 1513 m. Vilniaus raktininkas Grinka Gromika, atmesdamas Svislotės valsčiaus valstiečių kaltinimus dėl negrąžintų 83 rublių grašių, teigė, kad su jais ginčą išsprendė, kai šie jam davė užrašymą „su savo ženklais“¹⁶¹. 1555 m. Propoisko miestiečių ir valsčiaus gyventojų rašte nurodyta, kad jie „nupiešė“ savo drevinius ženklus¹⁶².

1594 m. Minsko pilies teismo vaznys dalyvavo kuopos teismo susirinkime, kuriame spręsta byla dėl pavogtų bičių iš Koršakovo valdos. Kuopos seniūnai ir dešimtininkai surašę raštą „dėjo“ savo drevinius ženklus:

Zamosko seniūno Vasilijaus Vojevodčičiaus – ; Kimeisių dešimtininko Deniso – ir Gancevsko dešimtininko Prokopo – ¹⁶³.

Tais pačiais metais kuopiniame teisme sprendžiant bylą dėl arklių vagystės Minsko pavieta, Černevsko valdoje, kuopos raštą irgi tvirtino drevininkų ženklais (клеїны земецкімі)¹⁶⁴:

Drevininkų ženklai. XVI a., Акты Виленской археографической комиссии. Акты о Копных судах, t. 18, p. 122.

Paprotys žemiausio sluoksnio atstovams – drevininkams valstiečiams ir bojarams – pasirašomus dokumentus tvirtinti dreviniais ženklais išliko dar ir

¹⁵⁹ Вялікае Княства Літоўскае, Мінск, 2005, t. 1, p. 339.

¹⁶⁰ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. T.3 1432–1534, wyd. B. Gorczak, Lwów, 1890, Nr. 94, p. 66–67; Kamieniecki W., Rozwój własności na Litwie w dobie przed I. Statutem, Kraków, 1914, p. 35.

¹⁶¹ Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией, СПб, 1903, t. 20, Nr. 175, p. 804.

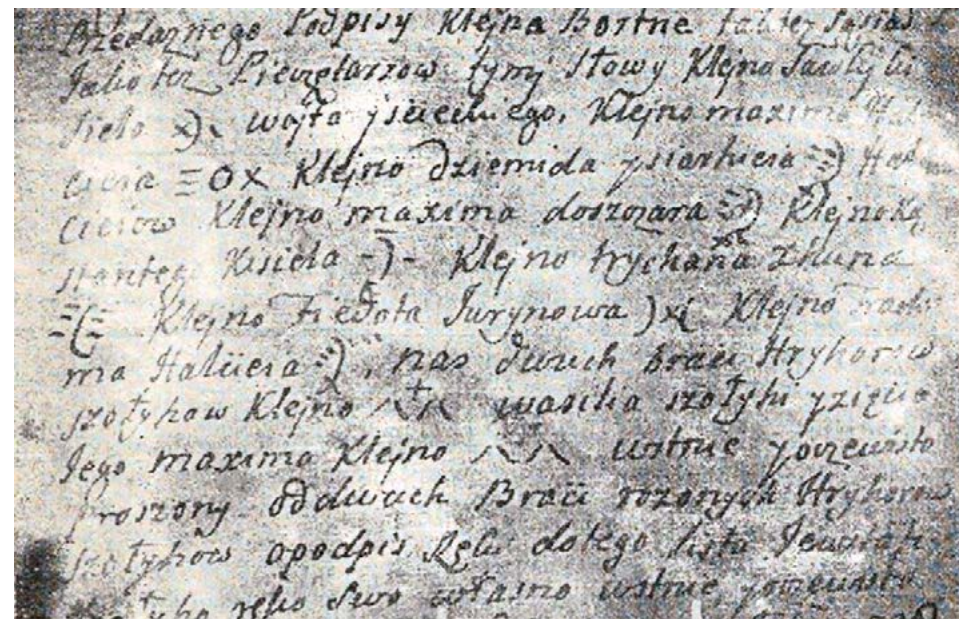
¹⁶² „А для лепшого твердости сего н(а)шого листу клеина н(а)ши бортные в сем листе н(а)ш(е)м есмо понаписывали“, Груша А. И., Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.), p. 214.

¹⁶³ Акты Виленской археографической комиссии. Акты о Копных судах, Вильна, 1891, t. 18, p. 120.

¹⁶⁴ Ibid. p. 122.

XVIII a. Tai ypač būdinga rytinėse LDK žemėse – Polocko ir Vitebsko vaivadijose. Tokių Polocko bajorų keliuočių bei bajorų šarvininkų „dreviniais ženklais“, „dreviniais parašais“ (клеїмовыми подписями) pasirašytų dokumentų randama Polocko magistrato knygoje. Jose ženklai arba apibūdinti, arba pateiktas jų vaizdas¹⁶⁵. Taigi jie naudoti vietoje antspaudų kaip dokumentų teisinio patvirtinimo priemonė. Taip originaliai galėjo būti sprendžiama ir akto davėjų neraštingumo problema: nors rašyti nemokėjo, galėjo piešti, taigi savotiškai pasirašyti.

O. Hedemannas pateikė išskirtinį 1763 m. polockiečių šarvinių bajorų brolių Šolygų žemės prie Ušos upės pardavimo aktą, kuriame rašoma, kad jie, parduodami nuosavybę, pasiliko senuoju ženklų pažymėtus drevinius medžius su bitėmis ir be jų, tiek, kiek jų buvo, neskaičiuodami. Šį dokumentą patvirtino gausūs liudytojai, kurie „pasirašė drevininkų ženklais, taip pat ir kaimynų, kaip ir antspaudininkų“. Nė vienas liudytojas, nors visi buvo neraštingi, nedėjo, kaip įprasta, trijų kryžiučių, bet liudijo drevininkų ženklais: iš viso dokumente jų nupiešta net 30¹⁶⁶.

1763 m. dokumento liudytojų patvirtinimas drevininkų ženklais, Hedemann O., Dawne puszcze i wody, Wilno, 1934, p. 131.

¹⁶⁵ „[...] s przyłożeniem klejnow tymi słowy: Cimocha Smoryka, boiarzyn pęcerny, klejno swoje przyłożył [ženkle vaizdas]; Michałko Kisiel, wojt, klejno swoje [ženkle vaizdas]; Sawka Kisiel klejno swoje [ženkle vaizdas]“, Груша А. И., Документальная письменность, p. 214, 281. Pagal: BNIA, f. 1823, ap. 1, b. 33, l. 147v–152v; 165–169; b. 40, l. 14, 15, 18v, 20v; b. 41, l. 95–95v; b. 43, l. 58–62v.

¹⁶⁶ Hedemann O., Dawne puszcze i wody, Wilno, 1934, p. 131–132.

Iš 1763 m. O. Hedemanno publikuoto dokumento nupiešti lietuviški dreviniai ženklai, Burszta J., „Znamiona bartne puszczy Wyszowskiej“, *Lud*, 1954, t. 41, p. 537.

Šaltiniuose pasitaiko ir keblių atvejų, neaišku, ar apskritai susijusių su drevinių medžių ženklinimu. 1526 m. Eišiškių miestiečiams bylinėjantis su Eišiškių valsčiaus valdiniais dėl pastotės prievolės atlikimo, minimi „ženklininkai“ (клеятники). Pastarųjų padėtis buvo išskirtinė. Tai ne paprasti valstiečiai, o tarpinę padėtį tarp valstiečių ir žemionių užėmę bojarai. Minėtoje byloje nustatyta, kad pastotę, kaip ir dėklą, turėjo atlikti tiek valsčiaus žmonės, tiek miestiečiai. Nuo prievolių buvo atleisti būtent bojarai „ženklininkai“. Jiems Aleksandras Jogailaitis įsakė nepriimti „į savo gentį“ nė vieno valsčiaus žmogaus, antraip jie neteks savo padėties – „bojarystės“ (боярства)¹⁶⁷. Kol kas daugiau apie šią specifinę asmenų grupę negalime pasakyti. Ar jie buvo susiję su drevių ženklinimu, neaišku. Tai galėjo būti „paprasciausi“ bojarai, turėję spaudus (t. y. antspaudus). Teigiama, kad spaudas ir drevių deginimo įnagis (kleina) buvo susiję tuo, kad pastarasis naudotas kaip spaudas¹⁶⁸.

Apibendrinant galima teigti, kad tai mažai tikėtina. Kažin ar metalinis įrankis dreviniam ženklui medyje išdeginti galėjo atlikti... nedidelio spaudo funkciją; jų dydžiai turėjo skirtis. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad dokumentuose kalbama apie drevinių ženklų „prispaudimą“, tačiau tai galėjo būti tik kalkė, perimta iš formuliario ir skirta įprastam spaudui ar gmerkui. Kitur rašoma apie jų „nupiešimą“ ar „pasirašymą“. Aktuose išlikę tik piešti dreviniai ženklai, antspauduotų nerasta. Taigi drevininkai ar raštininkai galėjo tik nupiešti ar nubraižyti drevinių ženklų atvaizdus, savotiškas piktogramas.

Drevinių ženklų naudojimo aspektu vertinga 1533 m. polockiečio Ivano Juškovičiaus byla su Polocko miestiečiais Savičiais dėl Jurevičių žemių prie Logovo ežero ribų. Ji atskleidžia, kaip teisminėje praktikoje dreviniai ženklai medžiuose buvo lyginami su dreviniais ženklais dokumentuose. Taip pat parodo, kad drevinius ženklus paveldėdavo iš kartos į kartą, juos naudojo tėvai, seneliai, broliai.

Juškovičius skundė miestiečius, kad jie suarė jo žemę ir iškopinėjo dreves. Miestiečiai jį irgi kaltino tuo pačiu. Juškovičius pareigūnams miške rodė pušį, pažymėtą dreviniu jo tėvo ir senelio ženklu. Teisėjai ant pušies matė tris žen-

klus. Anot Juškovičiaus, viduryje buvo jo senelio, o kiti du – Savičių. Savičiai pritarė, kad pušis yra jų ir su jų ženklais. Kaip nuosavybės įrodymą pateikė tėvo pirkimo raštą. Tačiau palyginus jame pavaizduotą ženklą su ženklu pušyje, nustatyta, kad rašte nubraižytas ne tas ženklas.

Kitas Juškovičiaus drevinis medis, kurio Savičiai nelietė, buvo su jo tėvo ir senelio ženklais. Trečiojoje pušyje Savičiai liepė iškirsti buvusius Juškovičiaus tėvo ir senelio ženklus. Jų teigimu, dėl to ženklo vyko kuopos teismas, bet Ivanas Juškovičius į jį neatvyko. Teismas nurodė palyginti drevinio medžio ženklą su pirkimo rašte pažymėtu Mišutinsko ženklu. Nustatyta, kad pušyje jis kitoks. Liudytojai patvirtino Mišutinsko ženklo kilmę: Juškovičiaus tėvo Juškos broliai – Glebas, Timofejus ir Mišuta – savo tėvo Jakovo ženklą pagal dalybas atidavė broliui, t. y. Juškovičiaus tėvui Juškai. Andriaus Jepomacho žmonos pareigūnas Michailas Sergejevičius liudijo, kad kai tarnavo Senkai Jepimachovičiui kaip pareigūnas ir drevininkas, jo ponas Juškos prašęs prižiūrėti jo dreves. Jis patvirtino Juškos ženklą ir tai, kad šis jį gavo iš tėvo brolių pagal dalybas. Pagal tai dreviniai medžiai buvo priteisti Juškovičiui¹⁶⁹.

Šios bylos medžiaga leidžia daryti dar vieną išvadą. Tikėtina, kad ne visi drevininkai turėjo specialias geležtes – „ženklus“ – dreviniams ženkams medžiuose išdeginti. Skaptuojant tokių apskritai nereikėjo, užteko peikenos. O štai ženklo išdeginimui jos galas galėjo būti įkaitinamas iki reikiamos temperatūros.

Drevinių medžių ženklus, panašiai kaip ir antspaudus, medžių savininkai paveldėdavo. 1533 m. Lucko pavieta valdovo virėjams patvirtinant jų žemes, jas atribojant, paminėti virėjams valdovo žemėje priklausę dreviniai medžiai, kuriuos šie žymėjo senaisiais žymenimis (под сведомом знаменемъ звечистым). Senuosius drevinius ženklus turėjo ir jais savo medžius žymėjo su virėjais dėl miško ribų nesutarę kunigaikščio Ivano Velickio žmonės¹⁷⁰. 1558 m. Polocko žemioniui Artiomui Ivanovičiui patvirtinant pirkimus iš tenykščių bajorų keliuočių, išskirtos dreves, „kurių yra visoje Ladосko ir Belsko žemėje“, pažymėtos tėvoniniais (nuosavybiniais) ženklais¹⁷¹.

¹⁶⁹ Беларускі архіў. Т. 2: Літоўская метрыка (XV–XVI ст.), склад. З. Даўгяла, Мінск, т. 2, 1928, Nr. 304, p. 219–221.

¹⁷⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17 (1530–1536). Užrašymų knyga 17, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2015, Nr. 350, p. 342.

¹⁷¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37, parengė D. Baronas, Nr. 126, p. 201–202.

4. Pusinio medaus duoklė: bendroji ar paprotinė teisė?

4.1. 1636 m. girių ordinacija apie pusinio medaus duoklę

LDK drevine bitininkyste užsiėmė daugiausia valstiečiai, nesvarbu, kokiais terminais juos vadintume. Taigi jie priklausė Abiejų Tautų Respublikos senajai palivarkinei (lažinei) sistemai.

Pastarojo meto lenkų istoriografijoje ryškėja siekis revizuoti ankstesnių tyrėjų teiginius. Vieni akcentuoja jų nehumaniškumą, kiti – atvirkščiai. Vadinamieji „liaudies istorijos“ (lenk. *historia ludowa*) atstovai linkę pabrėžti netgi vergovinį minėtos socialinės-ekonominės sistemos pobūdį, beatodairišką valstietijos išnaudojimą, netgi sąmoningą apiplėšinėjimą ir maritimą badu, jos beteisiškumą, mušimą ir kt.¹⁷² Taigi jie naujai ir netgi dar radikaliau plėtoja komunistinių laikų socialinės-ekonominės istoriografijos postulatų.

Jų priešinkai, atvirkščiai, teigia valstietijos teisinį subjektiškumą, argumentuodami darbo jėgos poreikiu dvare, valstiečių aktyvumu vietos prekybinėje rinkoje, dalies jų verslumu ir turtingumu, pasirodymais pilies teismuose, veiksmams sprendžiant santykius su kitais luomais¹⁷³.

Šis idealizuotas, kiekybiniais duomenimis nepagrįstas, atskirais atvejais tik teorinėmis galimybėmis paremtas, galiausiai prieštaringas požiūris laikytinas savotišku jau minėtos komunistinės istoriografijos antagonistu. Tačiau kažin ar istoriškai gali būti laikomas daug objektyvesniu už pirmąjį. Štai valstiečių migracija į miestą vertinama tik pozityviai. Tačiau jau amžininkai pastebėjo, kad daugiausia iš skurdžiausių valstiečių kilę migrantai sudarydavo mieste nekvalifikuotą ir mažiausiai apmokamą darbo jėgą¹⁷⁴.

¹⁷² Rauszer M., „Buntów chłopskich nie było. Pańszczyzna i opór“, *Czas Kultury*, 2016, Nr. 3, p. 90–99; Rauszer M., „Chłop-niewolnik? Pańszczyzna w perspektywie antropologii historii“, *Lud*, 2018, t. 101, p. 107–127; Leszczyński A., *Ludowa historia Polski. Historia wyzysku i oporu. Mitologia panowania*, Warszawa, 2020; Leszczyński A., „Dopieszczeni przez pana“. Czy istnieje alternatywa dla „zwrotu ludowego“?, *Kultura i Społeczeństwo*, 2024, t. 68, Nr. 2, p. 163–174; Gospodarczyk M., Kożuchowski Ł., „Nowa ludowa historia: charakterystyka i społeczno-polityczne korzenie współczesnych narracji o historii chłopów polskich“, *Studia Socjologiczne*, 2021, t. 2, Nr. 241, p. 178–181.

¹⁷³ Kolbuszewska J., „Między „czepialskimi historykami“ a „orędownikami nowego spojrzenia na rodziną przeszłość“. Akademia wobec „Ludowej historii Polski“ Adama Leszczyńskiego“, *Historia. Studia Metodologiczne*, 2023, t. 53, p. 577–592; Mateusz W., „W stronę nowej syntezy historii społecznej? Uwagi nad Ludową Historią Polski Adama Leszczyńskiego“, *Kwartalnik Historyczny*, 2022, t. 129, Nr. 1, p. 195–229; Mateusz W., „Podmiotowość chłopstwa staropolskiego“, *Kwartalnik Historyczny*, 2024, t. 130, Nr. 4, p. 771–792; Mateusz W., *Chłoptwo. Historia bez krawata*, Kraków, 2022; Stobiecki R., „Co tak zwany zwrot ludowy mówi nam lub czego nie mówi o kondycji współczesnej polskiej historiografii“, *Teksty Drugie. Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja*, 2022, t. 4, p. 282–301.

¹⁷⁴ Klonder A., „Rec.: Mateusz Wyżga, Homo movens. Mobilność chłopów w mikroregionie krakowskim w XVI–XVIII wieku, Kraków“, 2019, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2022, t. 70 (3), p. 360–361.

Svarbu pabrėžti didelius valstiečių teisinės padėties skirtumus valdovo (pvz., karališkieji valstiečiai galėjo apeliuoti į valdovo teismus) ir privačiose valdose (naudodamiesi „absolutum dominium“ iki XVIII a. 7 dešimtmečio pabaigos dvarų teismai galėjo bausti mirties bausme bei ją įvykdyti; jėzuitas Petras Skarga kvietė apriboti tokius teismus, suteikti ir privatiems valstiečiams apeliacijos teisę, leisti jiems nueiti nuo žemės be išpirkos; bajoras už tyčinį valstiečio nužudymą galėjo atsipirkti galvažudine (bauda)). Reikia atkreipti dėmesį į išnuomotų ar laikomų valdų specifiką (valdinių padėtis jose neretai būdavo blogesnė), tam tikrą didelių ir mažų dvarų, lažinių ir činšinių valstiečių padėtį. Be to, privalu įvertinti valstietijos padėties dinamiką chronologiniu ir teritoriniu aspektais.

Regis, abi istoriografijos kryptys išreiškia kraštutines pozicijas. Jos savotiškai atkartoja tokius pat priešingus amžininkų, tokių kaip XVII a. I pusės Vilniaus universiteto profesorių teologo Martyno Smigleckio (1564–1618) ir teisininko Arono Aleksandro Olizarovijaus (1600–1659, plačiau žr. žemiau), požiūrius. Jų bei kitų autorių puikią lyginamąją analizę atliko įžymi Lietuvos reformacijos istorijos tyrėja Ingė Lukšaitė. Pavyzdžiui, pirmasis smerkė tik piktnaudžiavimus bei atskirus baudžiatvokos aspektus, tokius kaip sunki pastočių prievolė, kurią valstiečiai turėjo atlikti naudodamiesi savo transportu ir maistu, bei kai kuriuos mokesčius. Jo teigimu, žemei teisėtai priklausant bajorijai, pagal nerąšytas sutartis valstiečiai už naudojimąsi ja, pastatais ir gyvuliais išipareigoja būti baudžiauninkais – dirbti žemvaldžiams, atlikti prievoles, o šie privalo pagelbėti bado, karo ir maro metu. Prievolės gali būti didinamos pakilus žemės kainai, tačiau ne savavališkai. Pasak jo, baudžiauninkai nėra vergai. Jie turi užsidirbtą nuosavybę, o atlikus prievoles iš jų negalima daugiau nieko reikalauti. Tačiau M. Smigleckis akcentavo, kad valstiečiai nėra juridiniai subjektai – jie ne žemės savininkai, nemoka tvarkyti teisinių reikalų. Teigė, kad valstiečiams reikia suteikti teisę išsipirkti iš žemvaldžio valdžios, tapti asmeniškai laisviems, išvykti į miestus, tačiau be žemės, pastatų ir gyvulių. Evangelikas reformatas bajoras Andrius Volanas daugiausia kritikavo luominę baudžiamąją teisę, „ponų gyvybės ir mirties teisę“¹⁷⁵. Tyrėjai turėtų peržengti luominius bei kitokius subjektyvius amžininkų barjerus.

1636 m. LDK valdovo girių ordinacijoje pažymėta, kad, pagal 1636 m. lapkričio 5 d. LDK asesorių teismo Gardine sprendimą, sekėjai ir visi kiti valdiniai, laikantys geinius, dreves ir avilius namuose, medų kopinėti gali tik dalyvaujant girininkų tarnautojams prievaizdams (pristavams) ar vietininkams. Jame taip pat nustatyta, kad pusę medaus tarnautojas turi paimti girininkui, o kitas turi likti valdiniui, turinčiam drevę ar avilį¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Plačiau žr.: Lukšaitė I., *Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje–XVII a. pirmoje pusėje*, Vilnius, 1976, p. 43–67.

¹⁷⁶ Ординация королевских пущ в лесничествах бывшего великого княжества Литовского, составленные по инструкции короля Владислава IV, комиссарами Виленским каноником и королевским секретарем Петром Далматом Исайковским и Упитским маршалком Христофором Белозором в 1641 году, Вильна, 1871, p. 237.

Jau minėta, kad remiantis paprotine teise daugelyje vietovių pusinis medus buvo imamas jau kelis šimtus metų. 1636 m. LDK asesorių teismo sprendimas tapo rašytiniu teisiniu pagrindu pusinio medaus duoklei įtvirtinti karališkosiose valdose – seniūnijose ir ekonomijose. Iki tol tai buvo vykdoma remiantis paprotine teise.

Šiame kontekste minėtinas dar vėlesnis 1645 m. LDK asesorių teismo sprendimas, priimtas Pervalko bei Ratnyčios miestiečių ir Pervalko valsčiaus dviejų vaitijų valstiečių pralaimėtoje byloje prieš Pervalko seniūnijos laikytoją. Vertingi apie 25 metus besitęsios (1639–1645 m.) bylos dokumentai išliko. Pagal juos atitinkamas valdovo Vladislovo IV Vazos asesorių teismo sprendimas buvo priimtas 1645 m. Ieškovų skundas atmestas ir jiems nurodyta mokėti pusinio medaus duoklę.

Valdovo Alytaus ekonomijos 1649 m. inventoriuje nurodyta, kad drevininkai Alytaus girininkijoje pagal valdovo sprendimą ir ordinaciją turi mokėti pusės medaus duoklę. Matyt, turėti galvoje tie patys 1636 m. aktai – LDK asesorių teismo sprendimas ir valdovo girių ordinacija. Tik pabrėžta, kad negalima valdinių skriausti jiems paliekant tik prasčiausią medų. Tiek geriausio, tiek blogiausio medaus turi likti po lygiai¹⁷⁷.

Ieškovai skundėsi, kad laikytojas pusę medaus atima iš jų drevių pušynuose ir avilių namuose. Pasak jų, kad turėtų tam pagrindą, jis, prieš tai 1639 m. paskirtas revizoriumi į Merkinės valsčių, į nuostatus įrašė pusinio medaus prievolę. Ieškovų teigimu, ankstesnėse 1563–1587 m. revizijose jos nebuvo. Taigi, tapęs Pervalko laikytoju pagal 1639 m. Merkinės dvaro reviziją, jis įvedė pusinio medaus mokestį ir Pervalko valsčiuje¹⁷⁸.

Dėl aukščiau minėtų LDK asesorių teismo sprendimų suformuotos vėlesnės praktikos pasisakė teisės profesorius A. A. Olizarovijus: „[...] daugelis šeiminkų, paniekinę tiek Dievo, tiek žmonių įstatymus, jau daugiau nei trisdešimt metų engia savuosius pavaldinius ir apiplėšinėja nepakeliamomis rinkliavomis. Prasimanę kažin kokią sutartį su savo kaimiečiais, kasmet pasisavina pusę jų medkopio derliaus, išplėšia jų širdis ir dvasią“¹⁷⁹ (plačiau žr. žemiau).

Minėtos teismų bylos tikrai galėjo tapti pusinio medaus duoklės paplitimo daugelyje kitų valdovo valdų pagrindu. Štai 1767 m. Rietavo valsčiaus inventoriuje pažymėta, kad pusinis medus turi būti imamas taip: nuo ūkininkų (*gospodarów*) – miestiečių, valstiečių ir bajorų – bičių šeimų išdui (valdovui) turi tekti pusė medaus, nuo bičiulinių bičių šeimų – taip pat; kitą pusę valstietis turi pasidalinti su bičiuliu. Tai turi būti padaryta pagal „visoje Lietuvos Kunigaikštystėje galiojantį paprotį“. Ši nuostata taikyta būtent bičiulinėms bitėms, kurių šeimų buvo net 305 iš 672 kaladžių¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 306.

¹⁷⁸ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys*, sud. K. Jablonskis, 1959, d. I: XVI–XVII amžiai, Vilnius, 1959, p. 88–124.

¹⁷⁹ Olizarovijus A. A., *Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių k. išvertė J. Sarcevičienė, Vilnius, 2003, p. 317.

¹⁸⁰ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 5, Nr. 5.

4.2. Vilniaus universiteto teisės profesorius Aaronas Aleksandras Olizarovijus apie pusinio medaus mokestį

Bitininkystės istorijos kontekste išskirtinio dėmesio vertas Vilniaus universiteto teisės profesorius, abiejų teisių daktaro Aaronas Aleksandras Olizarovijus (Olizarovius, Olizarowski, 1610–1659) 1650 m. traktatas „Apie politinę žmonių sąjungą“ (*De politica hominum societate*)¹⁸¹. Jame kritiškai vertinama vergiška valstiečių padėtis Abiejų Tautų Respublikoje – jų laisvės atėmimas istoriškai ir teisiškai kvalifikuojamas kaip neteisėtas. A. A. Olizarovijaus teigimu, valstiečiai turi būti laikomi ne tik gyventojais, bet ir piliečiais. Apie juos netgi planavo parašyti atskirą darbą¹⁸².

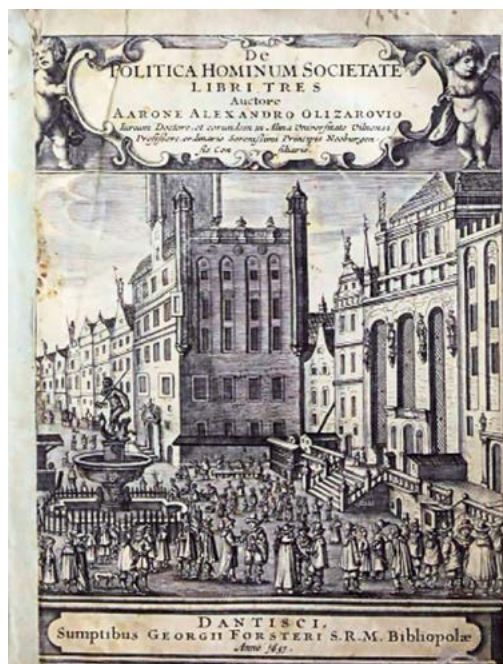
Veikale teisininkas teigia, kad neteisėtas yra ir pusinio medaus mokestis, kurio iš valstiečių pradėta reikalauti neseniai. Jis pažymi, kad ponai pasiima iš valstiečių pusę medaus tik todėl, kad aviliai (kaip ir drevės bei kaladiniai aviliai medžiuose) yra jų žemėje. Valstiečių triūso vaisius, nepriklausantis lažui, iš jų atimamas, nors galėtų jiems duoti daugiau pajamų, jo žodžiais, „pasaldinti kartų bei nemielą gyvenimą“.

Teisininkas rašo: „Tai klausiu: kokiais turtais ir darbais šeiminkai dalijasi su savo kaimiečiais, kad bendrai su jais galėtų gauti medaus derlių? Visiškai jokiais. Nei aviliais, nei bitėmis, nei darbais, nebent norėtų čia priskirti jau paruošto medaus svėrimą ir išsinešimą. Avilius vargšai žmonės įsigyja už savo pinigų, bites arba nusiperka, arba gauna kaip Dievo dovaną ir aplink jas vieni darbuojasi, šeiminkams ramiai pučiant į akį. Taip pat šiuo įstatymais pagrįstu įrodymu kažkada besiginčijant prirėmiau tokį storapilvį teologą, kuris ir pats kaip tranas kopinėjo svetimą medų ir atkakliai kovėsi už medaus atėmimą pagal sąjungos sutartį. Neįstengdamas atsilaikyti prieš tiesos galią, jis gynėsi kitaip, sakydamas, neva bitės esančios ne tik kaimiečių, bet ir ponų, pastarųjų net labiau, nes daugumą bičių spiečių kaimiečiai randantys jų laukuose, pievose ar miškuose.“

Taigi, šio teisės profesoriaus nuomone, ponai atima ir tai, kas jiems nepriklauso pagal „sutartį“. Medus turi tekti tik valstiečiams. Pasak jo, teiginiai, kad tai paprotys ar mokestis, yra išgalvoti. Mokytas teisininkas teigia, kad paprotys negali tapti teise, jei prieštarauja sveikam protui. Pasak jo, „[...] nei paprotys, nei ilgo naudojimo suteikiama nuosavybės teisė nepanaikina šios medaus [rinkliavos] neteisėtumo“.

¹⁸¹ Olizarovius A. A., *De politica hominum societate libri tres*, Dantisci, 1651. Apie jį žr.: Ragauskas A., *Vilniaus universiteto profesorius Aronas Aleksandras Olizarovijus (1610–1659)*, <https://www.ldkistorija.lt/vilniaus-universiteto-profesorius-aronas-aleksandras-olizarovijus-1610-1659/>.

¹⁸² Olizarovius A. A., *op. cit.*, p. 155; Olizarovijus A. A., *Apie politinę žmonių sąjungą*, p. 317–325. Taip pat žr. vertimą į lenkų k.: Olizarowski A. A., *De politica hominum societate libri tres / O obywatelskiej społeczności ludzi księgi trzy, w tłumaczeniu i z przypisami Józefa Macjona*, Wstępami opatrzyli Piotr Niczypruk i Paweł Sydor, Warszawa, 2023, t. 1–2.

Titulinis lapas. Olizarovius A. A.,
De politica hominum societate libri tres, Dantisci, 1651.

Apskritai mokesčius turėtų nustatyti tik valstybė, o ne privatūs asmenys. Juos reikėtų mokėti valstybės išdui, o ne į privataus dvaro išdą. A. A. Olizarovijus akcentuoja, kad valstybė dėl tokių dalykų skęsta beteisiškume.

Kaip matyti, jis asmeniškai buvo susiginčijęs su nenurodytu „storapilvii teologu“. Neatmestina, kad tai galėjo būti koks nors Vilniaus kapitulos, kuri surinkdavo nemažas drevinio ir kitokio medaus duokles iš savo rusėniškų valdų, narys.

A. A. Olizarovijaus teiginys, kad mokestis įvestas neseniai, ne visai tikslus. To nepastebėjo į jo veiklą jau XIX a. dėmesį atkreipęs J. Lelewelis bei juo rėmęsi vėlesni autoriai¹⁸³. Pusės medaus duoklė minima jau vėliausiai XVI a., o egzistavo (pirmiausia privačiose valdose) dar anksčiau. Tačiau tai buvo faktiškai paprotinės teisės dalykas – nei valdovo teisės aktu, nei seimo konstitucija jis iki tol nebuvo įtvirtintas. Taigi ši duoklė nebuvo gavusi visuotinės teisės valstybės sankcijos.

Vilniaus universiteto teisės profesorius A. A. Olizarovijus neabejotinai nusipelno senosios Lietuvos valstiečių drevininkų ir apskritai išnaudojamų bei skriaudžiamų valstiečių bitininkų gynėjo vardo. Taip pat deramesnio atminimo mūsų laikais.

¹⁸³ Lelewel J., *Pszczoly i bartnictwo w Polsce*, Poznań, 1856, p. 18; Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 43.

4.3. Bičių kopinėjimo reglamentavimas

Praktikoje nebuvo apsiribota pusės medaus dvarui paėmimu. Valstiečiams masiškai slepiant tikrąjį bičių šeimų skaičių ir iškopinėto medaus kiekį, jau XVII a. daugelyje dvarų inventorių buvo nurodyta, kad kopinėti medų jie gali tik stebint dvaro atstovui. Ši nuostata įtvirtinta 1636 m. LDK asesorių teismo sprendime. Ji buvo taikoma tiek drevinėms, tiek naminėms bitėms. Juolab kad valstiečiai ir šiuo atžvilgiu (dvaro požiūriu) piktnaudžiaudavo. Jie slėpdavo tikrąjį tiek drevinių, tiek naminių bičių šeimų skaičių. Tai darydavo vežiodami drevinius (kaladinius) avilius iš miško medžių į sodybas ir, atvirkščiai, „naminčius“ avilius gabendami į mišką ar net sujungdami bičių šeimas. Taigi jau tuomet mokėjo tai daryti?

1650 m. Šventežerio dvaro Trakų pavieto inventoriuje nurodyta, kad drevininkams bites rudeni kopinėjant ir pavasarį pašluojant (t. y. apžiūrint) turi stebėti dvaro atstovas. Inventoriuje rašoma, kad ir pavasarį galėjo būti randa medaus. Matyt, galvoje turėti atvejai, kuomet bitės išmirdavo ir drevėse likdavo joms žiemai skirtas medus. Taigi pusė jo irgi turėjo tekti dvarui¹⁸⁴. 1655 m. Alešiškių dvaro ir Parenkų palivarko Trakų paviete inventoriuje irgi nurodyta, kad pavaldiniai medų kopinėti gali tik stebint dvaro pareigūnui¹⁸⁵. Didikų Radvilų Slavatičių valdoje 1685 m. bitininkai darbuotis prie bičių (imti medų rudeni, tvarkyti drevės pavasarį) taip pat galėjo tik stebint vietos pareigūnui¹⁸⁶. Ir 1694 m. Gineitiškių dvaro Trakų paviete inventoriuje nurodyta, kad valstiečiams ir bojarams kopinėti medų leidžiama tik dalyvaujant dvaro stebėtoju¹⁸⁷. 1696 m. Švenčionėlių palivarko inventoriuje aiškiai parašyta, kad valstietis be dvaro žinios medaus imti negali¹⁸⁸. 1696 m. Brudnikų kaimo Lazdunų dvaro Ašmenos paviete valstiečių inventoriuje nurodyta, kad medų be dvaro žinios kopinėjęs valstietis turi sumokėti 1 kapos grašių baudą¹⁸⁹.

Didinant bitininkystės, ypač drevinės, kontrolę, XVIII a. daugelyje valdovo ir privačių valdų dar labiau reglamentuotas medaus kopinėjimas. Štai minėtos didikų Radvilų Slavatičių valdos 1742 m. revizijos akte pakartota, kad turi būti

¹⁸⁴ „[...] pszczoły, jako w podbieraniu jesiennym, tak i przy podmiatywaniu na wiosne przy widzu dwornym mają być podbierane i podmiatywane“, *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, sud. K. Jablonskis, M. Jučas, Vilnius, 1962, p. 154–155, 168.

¹⁸⁵ „[...] pszczoły i miód, które się u poddanych oleszyskich, parenkowskich najdjučą, nie mają bydz podbierane bez urzédnika dwornego“, *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, p. 216.

¹⁸⁶ „[...] podbierać i podmiatywać aż przy urzédniku tamecznym“, Pansiuk A., „Obraz Sławatycz w świetle inwentarzy i rewizji (XVII–XVIII w.) na tle wybranych miast Rzeczypospolitej“, *Nadbużańskie Sławatycze*, 2021, t. 22, p. 15.

¹⁸⁷ *Lietuvos inventoriai XVII a.*, p. 392.

¹⁸⁸ „[...] pszczoły, które kolwiek ma, powinno na dwór połowę podbierać i bez wiadomości dwornej sam chłop nie powinien podbierać“, *Lietuvos inventoriai XVII a.*, p. 406.

¹⁸⁹ *Lietuvos inventoriai XVII a.*, p. 415.

ne tik paimta pusė medaus iš drevių ir kaladžių, bet ir būtina, kad procesą stebėtų dvaro pareigūnas¹⁹⁰.

Tokių nuostatų atsirado, matyt, kiekvienoje valdoje, kur buvo vystoma bitininkystė. Be to, buvo draudžiama be dvaro žinios gaudyti giriose spiečius ar jais dalintis su kitų valdų valdiniais.

Taigi per kelis šimtus metų drevinės bitininkystės teisėje įvyko didžiulių pokyčių. Laisvieji drevininkai pavirto baudžiauninkais. Bičiulystė, kuri iš esmės tapo pusinio bitininkavimo atmaina, naminėje bitininkystėje vis labiau plėtota siekiant mažesnių dvaro mokesčių bei norint perduoti bitininkavimo našta kitiems asmenims, gaunant faktiškai tą patį pusinį medų.

Valstiečius drevininkus iš šios „vergijos“ išlaisvino ir netgi bičiulystei tarpti palankesnes sąlygas sukūrė baudžiavos panaikinimas XIX a. 7 dešimtmetyje. Tuomet teisiškai neliko ir pačių tarnybininkų drevininkų bei duoklininkų drevininkų, tik eiliniai valstiečiai, kurie galėjo prisidurti pajamų iš drevinių ir naminių bičių laikymo¹⁹¹.

¹⁹⁰ „[...] od pszczół połowę miodu do skarbu należy, tak w barciach, jako i w pniach“, Pansiuk A., *op. cit.*, p. 15.

¹⁹¹ „Bitės“, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1966, t. 1, p. 243.

III. DREVINĖ BITININKYSTĖ – MIŠKO VERSLAS

Čia qžuolynai pilni bitučių skysto nektaro:

medžiais tyriausias medus putodamas bėga, valstiečiai

gauna korių dovanai, čia rasoja ir patys kamienai,

ir ant vaivados skobnių kvepėdamos sklidinios taurės

1592 m.

Jonas Radvanas, „Radvilada“. *Jonas Radvanas. Raštai*,
iš lotynų k. vertė S. Narbutas, 2009, p. 237.

Drevinė bitininkystė – vienas seniausių miško verslų Lietuvoje. Klimatas ir mišriųjų miškų vyravimas sudarė puikias sąlygas laukinėms bičių veislėms plisti¹. Šio verslo vystymasis priklausė nuo daugelio sąlygų: miškų kiekio ir sudėties, ūkio plėtros būdų ir kryptų, ekonominės raidos ir socialinių visuomenės pokyčių. E. Paulėkienė išskyrė primityviosios bitininkystės etapą, kuomet žmogus, naudodamasis miško bičių darbo vaisiais, nesirūpino bičių apsauga, pasitenkino vien medaus ir vaško surinkimu, išimdamas medų bites sunaikindavo². Apie medaus ir jo produktų vartojimą aiškių visuomenėje byloja ankstyvos rašytinės žinios. Dar IX a. pabaigos keliautojas ir pirklys Vulfstanas iš Hedeby apie šią visuomenę rašė: „[...] karaliai ir diduomenė geria kumelių pieną, neturtingieji ir vergai geria midų“³.

Palaipsniui neprižiūrima medžioklinė (primityvioji) bitininkystė menko. Įtakos tam galėjo turėti akmens amžiuje (VI–III a. pr. Kr.) smarkiai plėtota lydiminė žemdirbystė, mažinusi miškų plotus⁴. Palaipsniui išaugo bitininkystės produkcijos poreikis ir bitininkystės kultūra. Imta rūpintis drevėse įsikūrusiais bičių spiečiais, galiausiai pradėta daryti dirbtines dreves. Prasidėjo sparti drevinės bitininkystės plėtra⁵. Skirtingai nei keliuose kituose Europos regionuose, pasukta ne naminės bitininkystės, o būtent drevinės bitininkystės kryptimi. Tikėtina, kad tam įtaką padarė kaimyniniai kraštai, tiksliau, netgi regioninės praktikos, kurios plito didžiulėse rytinėse ir šiaurinėse Europos teritorijose. Tiksliau datuoti drevinės bitininkystės atsiradimo neįmanoma.

¹ Kriščiūnas J., *Bitininkystė*, Vilnius, 1961, p. 189.

² Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė feodalinės Lietuvos ūkyje“, p. 97.

³ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, sud. N. Vėlius, Vilnius, 1996, p. 168.

⁴ Lukinas M., „Uptytės krašto miškai XVI amžiuje“, *Girios*, 1974, Nr. 1, p. 14. (10–15).

⁵ Kamieniecki W., *Rozwój własności na Litwie w dobie przed I. Statutem*, p. 34.

Matyt, ne vieną šimtmetį ji vystėsi kartu su medžiokline bitininkyste ir tik vėliau ją „įveikė“.

Ankstyvuoju Lietuvos valstybės vystymosi laikotarpiu didelę įtaką tolesnei drevinės bitininkystės plėtrai, matyt, padarė dar labiau išaugę finansiniai poreikiai, taip pat ir dėl nuolatinių karų su išorės priešais. Atsiradus didesnių pajamų poreikiui, bitininkystė, kaip ir medžioklė, teikė svarbius vartojimo (midaus gamybos) ir prekybos (vašką) produktus. Žemės ūkio produkcijos ar medienos eksportas tuomet dar neklestėjo. Todėl vaškas tapo viena svarbiausių eksporto prekių (šalia brangių kailių) ir labai didelių pajamų šaltiniu. Taigi buvo skirtas ne vidaus rinkai. Žinoma, vaškas plačiai naudotas vietos metalurgijoje, rusėniškose cerkvių ir vienuolynų teritorijose, elito kasdienybėje (daugiausia apšvietimui). Po katalikiško krikšto akcijų XIV a. pab.–XV a. pr. įsivyravo ir katalikų bažnyčiose, vienuolynuose, įvairiose kanceliarijose ir kt.

Taigi pirmaisiais Lietuvos valstybės gyvavimo šimtmečiais ūkinė drevinės bitininkystės reikšmė smarkiai išaugo⁶. Ūkinė drevininkų veikla padėjo įsivystinti girias, kurti naujas gyvenvietes. Drevininkų nuosavybė miškuose neapėmė didelių teritorijų, būdavo išsidėsčiusi šachmatine tvarka.

Pradedant Vokiečių ordino kronikininku Petru Dusburgiečiu (XIII a. pab.–XIV a. I p.) ir kitais XIII–XVII a. kronikininkais, paliudyta apie platų medaus ir vaško vartojimą. XIII–XIV a. iš religinių apeigų srities perimtas midaus vartojimas tapo paplitusiu pasaulietiniu mitybos įpročiu. Tačiau krikščioniškojoje eucharistijoje midus, deja, negalėjo būti naudojamas. Jėzaus Kristaus krauju sakramente galėjo pavirsti ar jį simbolizuoti tik konsekruotas vynuogių (raudonasis ar baltasis) vynas. Kitu atveju drevinė ir apskritai bitininkystė būtų klestėjusi dar plačiau ir ilgiau.

Nuo XIII a. pasirodo žinių apie lietuvių vaško prekybą. Rygos skolų knygoje (1285–1352) paminėti bene pirmieji lietuvių pirkliai iš svarbaus Lietuvos politinio centro – Kernavės: 1290 m. Rameikis (Rameyze) bei 1303 m. Studilas (Studile). Abu jie buvo vaško pirkliai. Vėliau Rygos skolų knygoje minimi ir kiti lietuvių pirkliai, tiekę vašką ir brangius kailius. Paskutiniaisiais XIII a. dešimtmečiais Lietuvos vaškas daugiausia per Rygą tiesiog plūstelėjo į Vakarus. Jis naudotas ir kaip mokėjimo priemonė⁷.

Dar XV–XVI a. sandūroje drevinės bitininkystės ūkis buvo labai pelningas. Jis plėtotas net ir tuose valdovo miškuose, kur kitokia ūkinė veikla buvo draudžiama⁸. Šis verslas, kurio raida priklausė nuo žemėvaldos vystymosi, vaško paklausos Vakarų Europoje, miškų plotų pokyčių ir kt. veiksmų, klestėjo iki XVI a. II pusės. Tuomet jo pozicijos Lietuvoje ėmė silpti. Miškingumas Lietuvoje

iki XVI a. vidurio vis dar buvo nemažas. Štai Upytės pavieta jis siekė 54 proc., pelkingumas – 8 proc.⁹

Valakų reforma įvedė efektyvesnę trilaukę žemės naudojimo sistemą, kuri pakeitė miškinę-dirvoninę žemdirbystę. Prasidėjo visapusiškesnė miškų eksploatacija, dažniausiai susijusi su buvusių sengirų masiškais kirtimais. Būtent dėl padidėjusios medienos, javų ir kitų žemės ūkio produktų paklausos užsienio rinkoje smarkiai išaugo miškų kirtimai ir dirbamos žemės plotai. Jau nuo XV a. pradžios pradėti eksportuoti vis didesni įvairios medienos (rąstų, lentų ir kt.) bei jos produktų (pelenų, potašo, deguto, dervos ir kt.) kiekiai, o nuo XV a. pabaigos – ir žemės ūkio produkcijos (javų, linų, kanapių).

Netgi tuose regionuose, kur drevinė bitininkystė buvo labiausiai išvystyta, ji ėmė netekti ankstesnio ekonominio vaidmens. Tai nereiškė, kad drevinę bitininkystę juose pakeitė sodybinė. Tiesiog ėmė mažėti bitininkystės produkcijos mastas.

1. Drevinės naudmenos

*Kam tie kalni, kam tās lejas, Kam tie zaļi ozoliņi?
Dievam kalni, Laimei lejas, Bitēm zaļi ozoliņi.
(Kieno tie kalnai, kieno tas lietus, kieno tie žali ąžuolai?
Dievo kalnai, laimės lietus, bičių ąžuolai).*

Latvių liaudies daina. Švābe A., Straubergs K.,
Hauzenberga-Šturma E., *Latviešu tautas dziesmas*,
Copenhagen, 1956, t. 11, p. 332, Nr. 33671.

Daugelyje šaltinių minima „drevinė žemė“ (*бортная земля, землю бортную, з землею пашною и бортною*) ar „drevinės žemės“ (*и зо всем кзрунты пашными и бортными*). Tai vieni iš dažniausiai XV–XVI a. pr. rusėniškai surašytose valdovo duotyse, kitokiuose sandoriuose minimų objektų-naudmenų – šalia valstiečių, miestiečių ir kt. žmonių, ariamos žemės ir pievų.

Istoriografijoje drevinė žemė ne visuomet suprantama vienodai. Faktiškai ji buvo dviejų rūšių. Pirmoji – miškas su dreviniais medžiais (*земля бортная*). Jų plotai išplėtos drevinės bitininkystės regionuose būdavo įvairūs, dažnai dideli. Todėl juos atskirdavo dreviniais medžiais – riboženkliais su iškirstais ženklais, statomais plotų ribose. Matyt, daugelis kitų drevinių medžių likdavo nepažymėti, nes tam nebuvo būtinybės. Dideliame drevinių naudmenų plote drevinių medžių galėjo turėti nuo kelių iki keliasdešimt asmenų ir netgi kaimų. Esant itin daug drevininkų, buvo galima pažymėti daugiau drevinių medžių.

⁹ Lukinas M., „Upytės krašto miškai XVI amžiuje“, p. 14.

⁶ Dubonis A., „Ūkis, pirkliai ir amatininkai – miestiečiai ir miestai“, *Lietuvos istorija*, t. 3: XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, sud. D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius, 2011, p. 127, 261–262.

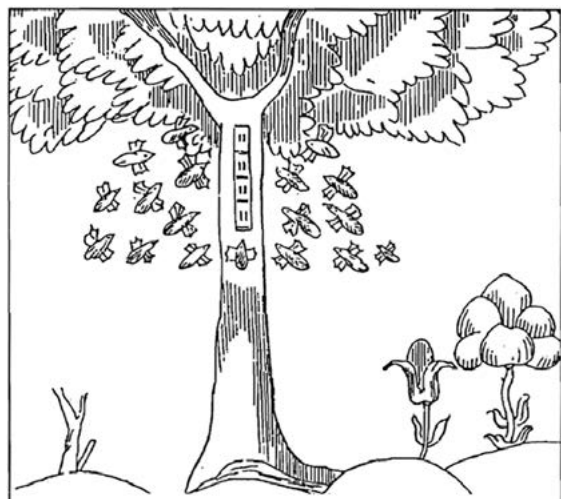
⁷ Zenonas I., *Rinktiniai raštai*, red. P. Jatulis, Roma, 1986, t. 2, p. 463; *Lietuvos istorija*, t. 3: XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, p. 127, 261–262.

⁸ Kamieniecki W., *Rozwój własności na Litwie w dobie przed I. Statutem*, p. 38.

Вienos drevės būdavo su bitėmis, kitos be jų – priklausomai nuo metų laiko, orų ir kitų aplinkybių. Drevynuose daugelis medžių buvo be drevių – tai „rezervas“ naujoms drevėms įrengti¹⁰.

Drevinės žemės minimos jau XI a. „Rusų tiesoje“. Jos fiksuojamos daugelyje LDK istorijos šaltinių įvairiose jos teritorijose. 1498 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Polocko pavieto bojarinui patvirtino jo tėvui suteiktą duotį – kaimą bei pirkas ariamas ir drevines žemes (*и теж его куплю зъ землями пашными и бортными*)¹¹.

Netgi specialiuose tyrimuose nenagrinėta, kiek tai buvo formali pertinencinė formulė, o kiek realus dvaro ar kaimo naudmenų priklausinys. Ne visuomet aišku, ar jos tikrai valdoje buvo ar tik įtrauktos į sandorius dėl žemės valdų kaip savotiška *locus communis*. Štai 1539 m. pilnametystės sulaukęs Grigorijus Iginbutovičius už 800 kapų grašių perleido paveldėtus Širvintų ir Žižmos dvarus savo globėjui Vilniaus kaštelionui, LDK etmonui Jurgiui Radvilai. Dokumente du kartus nurodyta, kad dvarus pardavė su „drevinėmis žemėmis“ (*з дворы, с челедью невольною, с пашнями и з землями пашными и бортными, з бояры и з слугами путными, з мешаны и людми тыглыми, и з их землями пашными и бортными, з лысы*)¹².

Drevinis medis su sudėtinu (keturių dalių) plautu ir šešiomis skylėmis jame.
XVIII a. rankraštis. Гупа А., „Пчела как Богородица в народной традиции славян“, *Живая старина*, 2001, Nr. 1, p. 19.

¹⁰ Мизис Ю. А., „Бортные ухажья, как форма заселения и освоения южно-русского пограничья в XVI–XVII вв.“, Вестник Тамбовского гос. ун-та, 2013, Nr. 10, p. 80–81.

¹¹ Хорошкевич А. Л., *Полоцкие грамоты XIII начала XVI вв.*, ред. С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Скварс, А. Г. Тюльпин, Москва, 2015, t. 2, p. 350.

¹² Пудалов Б. М., „Сим листом моим записую вечно и навеки непорушно“ Поступная грамота Григория Игинбутовича Юрию Радзивиллу 1539 г.“, *Исторический архив*, 1999, Nr. 6, p. 214–216.

1510 m. prie valdovo Lososinos dvaro Slonimo pavieto duoties kunigaikščiui Semionui Čartoriskui minimos ariamos ir drevinės žemės¹³. 1510 m. valdovo Žygimanto Senojo rašte Merkinės valsčiaus žmonėms, gyvenusiems prie girios, rašoma, kad Jurgiui Radvilai jie perduodami su visomis jų žemėmis – ariamomis ir drevinėmis, pievomis ir duoklėmis. 1552 m. Mozyriaus valsčiaus inventoriuje nurodyta, kad valstiečiai „drevinėmis žemėmis nesinaudoja“¹⁴. Jos neretai minimos kartu su valstiečiais kaip jų žemės (*з их землями и бортными и з сеножатми и з дубровами и з лесы*). Kartais minimos kartu su medaus duokle¹⁵.

1497 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro duotyje Putivlio vietininkui kunigaikščiui Bogdanui Glinskiui nurodyta, kad ji apima ariamas ir drevines žemes¹⁶.

Nuo drevinių žemių valdovo valdose buvo duodama duoklė. 1539 m. Gardino valdinys Šukovičius pardavė savo drevinę žemę Chodoravičiams, nes „[...] labai nuskurdo ir negali nuo tos drevinės žemės duoti valdovo medaus duoklės Gardino raktui“¹⁷.

Taigi drevinės žemės nebuvo ariamos žemės. Tai miško plotai su dreviniais ir kitais medžiais, pievomis, matyt, ir pelkėmis bei kt.

Šaltiniuose dar minimos „podlaznyje“, „podlažn(i)a ziemia“, irgi reiškiančios „drevines žemes“. 1439 m. Slucko bažnyčios aprūpinime nurodyta: „Duodame drevinę žemę, kitaip *podlasnq*“ („Damus [...] terram pro aratura Odinczowo, item terram mellificiorum al. podlasna“) ¹⁸. 1559 m. girių revizijoje įrašyta apie Družilovo šventiko (popo) Ivano pateiktą raštą, kuriuo cerkvei buvo suteikta „polaznaja“ žemė su arimais¹⁹. Nemažai atvejų, kai šaltiniuose abi žemės išvardytos drauge (*пашными и бортными и подлазными*), jos paminėtos 1541 m. ponios Ulijonos Senkavičienės byloje dėl valdų²⁰. 1549 m.

¹³ „[...] держати со всеми селы, людми, и службами данными и тяглыми, и слободичи, и клепачи, и зъ ихъ всеми землями пашными и бортными“, *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссіею*, Санкт-Петербург, 1863, t. 1: 1361–1598, p. 43.

¹⁴ „[...] а земл теж бортных под собой не мают“, Голубеў В. Ф., *Сельская абшчына ў Беларусі XVI–XVIII стст.*, p. 86.

¹⁵ 1511 m. „[...] и з землями пашными и бортными [...] и з даньми грошовыми и медовыми и бобровыми и куничными и з дяклы ржеными и овсяными и с сеном подякольным“, Ганецкая І., „Харчаванне ў беларускіх замках XVI–XVIII ст.“, *Беларускі Гістарычны Агляд*, 2012, t. 19, p. 69.

¹⁶ „[...] с пашными землями, и з бортными, и с подлазными“, LM, kn. 6, p. 161.

¹⁷ Kamieniecki W., *Rozwój własności na Litwie w dobie przed I. Statutem*, p. 38.

¹⁸ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*. Wydali Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków, 1932, t. 1, z. 1, p. 179 (toliau – KDKW)

¹⁹ *Ревизия пуцц и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пуцц и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, [...]*, p. 252.

²⁰ *Lietuvos Metrika (1541–1542). 27-toji Užrašų knyga*, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius, 2016, Nr. 51, p. 69.

karalienė Bona nurodė leisti Kobrino žemioniui Michnui Fiodorovičiui naudotis jo „drevine ir *polaznine*“ žeme bei mišku Dzeviatkų kaime²¹.

Galima daryti išvadą, kad abu terminai vartoti sinonimiškai. Tai būdinga tiek rusėnų, tiek lenkų kalbomis surašytiems aktams.

2. Dreviniai medžiai

Miškas – bitynas

Obrębski J., *Polesie*, Warszawa, 2007, p. 123.

Teisiškai medis bei drevė buvo skiriami. Pirmasis buvo miško savininko nekilnojamas turtas (jeigu drevė priklausė kitam asmeniui), o drevė priklausė pačiam drevininkui. Jis ją galėjo ir išsipjauti. Taigi ją galima priskirti drevininko inventoriui (žr. žemiau).

Duotyse ir kituose teisės aktuose neretai minimi ir dreviniai medžiai (*дерева бортного, дерево бортне, и з деревом бортным*). Tariaama vienaskaita neturėtų klaidinti – iš tiesų tai daugiskaita.

1515 m. Borkų valdos žiemionis Vaišvilavičius pardavė kunigaikščiui Odincevičiui savo drevinius medžius Slanimo paviete, prie Ščaros upės. Už juos gavo 15 kapų grašių ir dovaną – kunigaikštis jam paskyrė eržilą iš savo bandos²². 1520 m. Vaitiekus Jaroslavičius, pasidalijęs valdą su pusbroliais, Vaišvilavičiaus sūnumis Gabrieliumi ir Povilu, tam pačiam Odincevičiui dar pardavė drevinių medžių (šie buvo Vaišvilavičiaus ir jo brolio Jaroslavo tėvoniniai, t. y. paveldėti). Ir tą kartą kunigaikštis kaip dovaną pridėjo eržilą²³. Štai 1540 m. Gardino girios valdovo sekėjo Danilos Seniutičiaus skunde prieš Vasilcą Grinevičių dėl išplėstos jo drevinio ažuolo drevės teigiama, kad ažuolą su trimis drevėmis (*дубъ дѣтый съ трема бортями*) jis pirkė iš Dmiškos Petrovičiaus už 8 grašius, o ketvirtą drevę pats padarė (*приделъ*). Nors Vasilcas teigė, kad tai jo tėvoninis (paveldėtas, nuosavas) ažuolas, teisme Dmiška įrodė, kad ažuolą jis, tik jau už 9 grašius, nusipirkė iš Vasilco tėvo – šis tą patvirtino²⁴.

Be to, drevinius medžius, kaip ir kitą turtą, įkeisdavo. Tokių aktų irgi išlikę nemažai. 1556 m. Trakų pavieto valdovo bojaras Jokūbas Jankovičius, kuriam skubiai reikėjo pinigų vykstant į karo žygį Livonijoje, už 70 grašių įkeitė dalį

savo Perlojos girios drevyno kartu su bitėmis bei visais aviliais (matyt, medžiuose), kurie jam teko iš bičiulių (siabrų)²⁵.

Dreviniai medžiai buvo gan įvairūs, skersmuo siekė 60–300 cm ir daugiau. Daugelis – didžiuliai. Viename XVI a. dokumente minima, kad nukirstos drevinės pušies su bitėmis kamieno skersmuo siekė suaugusio žmogaus krūtinę²⁶. Dažniausiai buvo naudojami pušies ir ažuolo, taip pat liepos, guobos, gluosnio, topolio medžiai²⁷. Padaryti drevę ažuole buvo sudėtingiau, tai kainavo brangiau nei analogiškas darbas iškalant ar išskaptuojant drevę pušyje.

Lietuvoje drevinės bitininkystės epochoje drevės buvo kalamos, kapojamos ir skaptuojamos daugiausia pušyse, taip pat, kaip nurodyta ir Lietuvos Statutuose, – ažuoluose. Tai gan nuosekliai atsispindi šaltiniuose. 1560 m. drevinė pušis buvo priteista vienam Slanimo pavieto valdiniui, nes jo drevinę pušį sudegino. 1561 m. Pinsko pavieto kuopos teisme nagrinėta byla dėl drevinių ažuolų: du buvo su bitėmis, o trečias – tik „свепето“²⁸. Šis rusėniškas žodis gali reikšti kelis dalykus. Jo pirminė ir pažodinė reikšmė – „laukinis medus“ arba „laukinių bičių spiečius“²⁹. Būtent jis minimas ir 1588 m. III Lietuvos Statute (*а хто бы свенет в чьем лесе умыслне порубал и мед выбрал*).

Kaip matyti viename vientisiausiai išlikusių drevynų aprašų 1599 m. Mikalojaus Sluškos Areškavičių (Minsko pav.) valdoje, iš 1002 drevinių medžių drevinių ažuolų buvo tik 94, arba 9 proc.³⁰ Galbūt ši proporcinė išraiška atspindi bendrą anuometinę drevinių medžių padėtį pagal rūšį. Lietuvoje kaip dreviniai medžiai rečiau pasitarnaudavo eglės ir liepos.

Paprastai liepose angą drevininkai skaptuodavo, jei bitės pačios jose apsigyvendavo. Angą tinkamai apsaugodavo iš išorės. Dažniausiai drevių liepose nerengdavo dėl jų polinkio pūti, mažo atsparumo vėjams ir audroms³¹. Drevėms retai naudotos ir guobos, kėniai³². Ažuoluose dreves padaryti sunkiau. Šie medžiai buvo labai paklausūs kaip statybinė žaliava, tad juos iškirsdavo pirmaisia.

²⁵ Römer K., „Rycerstwo wiejskie w okolicach Trok“, *Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych. Książka zbiorowa poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin 1798–1898*, Warszawa, 1899, p. 159.

²⁶ Бабкова В., *Нашыя «бичолы» (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)*, p. 14.

²⁷ Manninen I., *Die Sachkultur Estlands*, Tartu, 1933, t. 2, p. 170–171; Мальм В. А., „Промыслы древнерусской деревни, Очерки по истории русской деревни X–XIII вв.“, p. 131.

²⁸ *Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древних актов*, Вильна, 1891, t. 18, p. 8–9.

²⁹ *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Москва, 1996, t. 23, p. 109; Kwaśnicka-Janowicz A., „Staropolskie i gwarowe świepioto na tle słowiańskiej terminologii bartniczej“, *Rocznik Slawistyczny*, 2015, t. 64, p. 49–61. Taip pat žr.: „Свѣпет“, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 2008, t. 12, p. 15–16.

³⁰ *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссією. Инвентари имений XVI-го столетия*, t. 14, Вильна, 1887, p. 644–645.

³¹ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, p. 12.

³² Blank-Weissberg S., *Barcie i kłody w Polsce*, p. 11.

²¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 32 (1548–1549). Užrašų knyga 32*, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė, Vilnius, 2012, Nr. 63, p. 68.

²² LMAVB, f. 18–206/1, l. 615.

²³ LMAVB, f. 18–206/1, l. 615, 619; Груша А., „И вновь о взаимных дарах: добрососедство, прагматизм и благотворительность в отношениях между русинами и литвинами в Великом Княжестве Литовском в первой половине XVI века“, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2015, p. 173–189.

²⁴ *Акты Виленской археографической комиссии*, t. 17, Nr. 306, p. 125.

Drevinė liepa. Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, Kraków, 1948, p. 13.

Drevinis ąžuolas Stojų kaime, Varėnos rajone. 2024 m.
Fot. D. Blažulionytės.

Drevėms įrengti reikėjo tinkamų, subrendusių medžių, kuriuos vieną nuo kito skirtų nemaži atstumai. Medis privalėjo būti atitinkamo storio, kuo storesnis – skersmuo krūtinės aukštyje turėjo siekti mažiausiai 1 m, antraip kamieną drevės įrengimo vietoje lengvai nulaužtų vėjas. Dėl to drevėms iškapoti parinkti medžiai paprastai būdavo seni, pavyzdžiui, pušys – apie 120 ir daugiau metų³³. XVI a. 7 dešimtmetyje Palonos valdoje nukirtus drevinę pušį su bitėmis, ji pasirodė tokia augalota (medžio skersmuo), kad gulinti siekė augaus žmogaus krūtinę³⁴.

Vadinamojoje XIII a. Malalos „Pasaulio kronikoje“ išdėstyta legenda apie tai, kodėl lietuviai mirusiųjų nelaiko drevėse ar medžių uoksuose – ten juos kankintų uodai ir bitės³⁵. Gardine ir Vilniuje XVIII a. 8–9 deš. profesoriavęs prancūzų gamtininkas Žanas Emanuelis Žiliberas (Jean Emmanuel Gilibert, 1741–1814) 1784 m. publikacijoje teigė, kad Lietuvoje beveik visuose sutrešiuose didžiuliuose medžiuose gyvena bičių šeimos, kurios kasmet suneša didžiulį kiekį medaus. Jis yra ne mažiau baltas ir švelnus už Narbonos medų. Iš

jo gyventojai daro gėrimą, vadinamą „Lipiei“, t. y. liepiniu. Galvoje turimas liepų midus, matyt, kaunietiškas. Pasak autoriaus, kuo ilgiau jis laikomas, tuo gersnis, kaip vynas. Prilygsta geriausiems Kipro ir Ispanijos vynams³⁶. Autorius neabejotinai buvo drevynuose ir matė didelių skersmenų drevinius medžius. Neaišku, kodėl jam pasirodė, kad jie sutrešę. Gaila, kad didesnio dėmesio dreviniams medžiams gamtininkas neskyrė ir jų išsamiau neaprašė.

Iki šiol Rašotnikuose, Rečycos rajone, Gomelio srityje, gyvuoja galingas apie 500 metų senumo drevinis ąžuolas, vadinamas „Mintus“. Viena iš jo pavadinimo versijų – sąsaja su lietuvių kalbos žodžiu „mintis“³⁷, tačiau, atrodo, ji menkai tikėtina.

Drevininko ženklas ąžuole „Mintus“ (дуб „Мінтус“), Rašotnikai, Rečycos rajonas, Gomelio sritis, Baltarusija.
Viešojo prieiga: <https://zmiciarbielapol.livejournal.com/132133.html>

³³ Ibid.

³⁴ Бабкова В., „Нашыя „бшчылы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, p. 14.

³⁵ Zenonas Ivinskis. *Rinktiniai raštai*, red. P. Jatulis, Roma, 1986, t. 2, p. 328, 377.

³⁶ „Sur les forêts de Lithuanie“ (1784). Un texte oublié de Jean-Emmanuel Gilibert, annoté et commenté par Piotr Daszkiewicz, *Cahiers Litvaniens*, 2004, Nr. 5, p. 26.

³⁷ 3. С., Дуб Мінтус, https://bortnictva.by/Chroniki/dub_Mintus; <https://vk.com/@bortnictva-ddb-mintus>.

Pietryčių Lietuvoje įrengdami dreves atsižvelgdavo ir į kitas pušų savybes. Medžiai turėjo būti nesakingi, kuo mažiau laidūs šilumai, kad bitės žiemą nesusaltų. Nelaidžių šilumai medžių kamienų vidurys yra nešerdingas. Mediena turėjo būti viduje tik gelsva, niekada juoda, nes tokios bitės vengė. Drevę skaptuodavo tik gyvame medyje, niekada nudžiūvusiam³⁸.

Marcinkoniškis V. Jezukevičius gan išsamiai aprašė vietos dreves. Jis teigė: „Stora augalota dravė – tai Dzūkijos piramidė“. Drevės rengiamos tik storose ir aukštose pušyse, retkarčiais ąžuoluose. Drevininkas pirmiausia nukerta tokio medžio viršūnę. Tuomet medis storėja, geriau auga šakos, o ilgainiui nusvyra žemyn. Labai retai drevinių medžių šakos auga į viršų. Medyje padaromos 1–4 drevės. Prie tokių medžių paliekami bent keli kiti, kad vėjai jo neišverstų, būtų užuovėja bitėms išlėkti ir parlėkti. Aplink drevinį medį esančios šakos, spygliai nuvalomi, kad gaisras jo nesunaikintų. Už skanų ir gausų medų drevininkai tokius medžius labai brangina, „viską padaro, kad dravė ilgiau išliktų“.

Lentelė drevinio medžio viršūnei uždengti, naudota Belovežo girioje XVIII a. II pusėje. Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, Wrocław, 1960, Lent. 8, pav. 1.

Lentelė drevinio medžio viršūnei uždengti. Ferenc-Szydełko E., *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych*, Poznań, 1995.

Atrodo, gan paplitęs buvo drevinių medžių viršūnių nukirtimas (išskyrus vokišką Pamari). Siekta, kad medžiai augtų ne į aukštį, o į plotį, būtų kuo storesni ir mažiau pažeidžiami vėjų. Tai buvo ypač aktualu trapesnių pušų atveju. Tačiau ne visų drevinių medžių viršūnes nukirsdavo – tik pernelyg aukštų, turinčių didelį vainiką ir labai senų. Medžių su „kriaušiniais“ vainikais viršūnės nebuvo kertamos. Drevinių medžių su nukirstomis viršūnėmis šakos krenta žemyn, o vainikas darosi panašus į kupolą. ąžuolų viršūnės nebūdavo kertamos dėl šių medžių didesnio atsparumo vėjams. Nukirstų medžių kamienų

³⁸ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, p. 14, 15.

viršus būdavo uždengiamas beržo tošimi arba lentele, prispausdavo akmeniu. Livonijoje tik uždengdavo plokščiu akmeniu. Belovežo girioje beržo tošis būdavo dedama trimis sluoksniais, o viršuje išgręždavo skylę, į kurią įstatydavo lentelę su mediniu kaiščiu ir prikaldavo, kad laikytų prispaustą tošį³⁹.

Dažnesnis medžių viršūnių kirtimas ypač būdingas vėlyvajam drevinės bitininkystės laikotarpiui. Išretinus miškus, sumažėjus didelių, storų drevinių medžių, ypač bijota, kad jų nenulaužtų vėjas. Siekta, jog medis sustorėtų – jį palikdavo iki metų ir ilgiau. 1501 m. LDK Aleksandro privilegijoje Bielsko pavietui minimas netgi 3 metų laikotarpis iki nupjauto (ar tik pažymėto) medžio pavertimo dreviniu⁴⁰. Iš drevininkų liudijimų matyti, kad taip buvo daroma ir vėliau⁴¹.

Tikėtina, kad ankstyvojoje drevinės bitininkystės epochoje medžių viršūnių nepjaudavo, ypač didžiuliuose drevynuose (po tūkstantį ir daugiau medžių); tai būtų buvęs labai didelio masto papildomas darbas. Be to, drevynus įrenginėjo sengirėse, kur medžiai buvo seni ir tinkamo storio, tad negalėjo lengvai nulūžti. Galbūt tokiuose miškuose to daryti iš viso nereikėjo, nes medžiai vieni kitiems sudarydavo užuovėjas nuo stipraus vėjo. Viršūnės pjovimas ypač pasiteisindavo, kai dreviniai medžiai būdavo parenkami prie kaimų, stovėjo pavieniui ar kupetomis.

Algio Svirnelio Zervynose rastas ąžuolinis drevės stogelis su užrašu. 1889 m. Fot. D. Blažulionytės.

³⁹ Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, p. 24–26; Blank-Weissberg S., *Barcie i kłody w Polsce*, p. 13; Linnus F., *Eesti vanem mesindus. I Metsamesindus*, 1939. Pateikiama pagal referatą vokiečių k.: Linnus F., *Die ältere Bienenzucht Estlands. I. Die Waldbienenzucht* (Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat, XII–XIII 1940), p. 25–26.

⁴⁰ *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, wyd. T. Działyński et al., Poznań, 1841, p. 87–88; *Акты, относящиеся к истории Западной России. Т 1: 1340–1506*, Санкт-Петербург, 1846, p. 224–225; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašų knyga 25*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998, Nr. 4, p. 59.

⁴¹ Norkūnas R., „Mančiagirės dravės“, *Šalčinis*, 2019, Nr. 112, p. 6.

Algjo Svirnelio Zervynose rastas ąžuolinis drevės stogelis su užrašu.
1889 m. Fot. D. Blažulionytės.

3. Drevinės bitininkystės produktyvumas

Drevininkystė buvo išskirtinai ekstensyvi miško verslo forma⁴². Jai vystyti reikėjo didelių miškų plotų ir daugybės medžių, kurių tik dalis būdavo užimama bičių šeimų. Be to, kainavo ir patys dreviniai medžiai. Kaina siekė nuo 8–9 grašių iki beveik kapos grašių.

Skaičiuojama, kad iš vieno drevinio medžio arba vienos drevės per metus buvo galima gauti apie 4–10 kg medaus⁴³. Kai kurių autorių manymu, 10–12 litrų medaus iš drevės kasmet⁴⁴. Geriausiu atveju, jei iš vienos drevės vidutiniškai gaudavo 10 kg medaus, teoriškai iš vieno miško (lenk. *leziwo*, 60 medžių) turėjo surinkti apie 600 kg, arba apie 7,5 kadės. 1540 m. kadė medaus (sumažinta kaina) kainavo 85 grašius⁴⁵. Iš vieno miško išgaunamo medaus vertė galėjo siekti apie 10 kapų grašių. Be to, iš vienos drevės buvo galima išgauti dar apie 1 kg vaško⁴⁶. Tačiau, kaip matysime, drevinės bitininkystės verslas labiausiai apsimokėjo turint daug drevių⁴⁷. Akivaizdu, kad drevė ar kelios galėjo patenkinti tik asmeninius poreikius ir suteikti tik papildomų, ne pagrindinių

pajamų. Tik didelių drevynų savininkai surinkdavo didelius medaus kiekius. 1541 m. Beata Ostrogiškienė po vyro kunigaikščio Iljos Ostrogiškio mirties dalindamasi turtą su mirusiojo broliu turėjo pasiimti pusę nuo visų valdų surinktų duoklių. Tarp kitų duoklių jai teko ir 450 kibirų bei 26 medinės medaus. Ir tai, kaip paaiškėjo, buvo daug mažiau, nei jai priklausė⁴⁸. Iš viso kunigaikštienės gauta mažesnė nei pusinė medaus dalis sudarė apie 7500 kg.

Kaip minėta, drevynuose paprastai anaipol ne visi medžiai būdavo „įdarbinti“, vidutiniškai apie 10 proc.

Drevinė pušis, su prie jos pristatytomis nuolatinėmis kopėčiomis. Kabeliai (tuometinis Gardino pavietas, dabar Varėnos rajonas) XX a. pr. Fot. Kochanowski. Blank-Weissberg S., *Barcie i kłody w Polsce*, Warszawa, 1937, p. 23.

1580 m. Lomžos seniūnijos Palenkėje inventoriuje pažymėta, kad visiškai tuščias netgi drevininkų seniūno Tomkos Čartoriskio miškas, tušti buvo ištisi 8 drevynai (*bory*), iš kurių visai negauta medaus⁴⁹.

Panašūs skaičiai – apie 10 proc. „gyvų“ drevių – užfiksuoti 1649 m. Alytaus ekonomijos generaliniame inventoriuje. Alytaus pušyne (*w boru olickim*) buvo tik kelios drevės su bitėmis, o daugiau kaip 30 – tuščių⁵⁰. Dar mažiau bičių užimtų drevių buvo 1640 m. Tulovo valdoje (Vitebsko vaivadija). Valdos drevininko duomenimis, turėti 3 aviliai su bitėmis dvare, 3 drevės su bitėmis miške, 1 drevė su bitėmis ąžuole Lidziškių kaimelyje ir 60 tuščių drevių⁵¹. 1676 m. Blotnicko pušyne (Palenkė) iš 18 medžių tik 1 buvo su bitėmis.

⁴² Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), Nr. 107, 109, p. 102–103.

⁴³ Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 26.

⁴⁴ Kungliga Biblioteket, Stockholm, D 1475–5, l. 17.

⁴⁵ Казакоў Л. Ю., „Інвентарныя вопісы маёнткаў як крыніца па вывучэнні эвалюцыі феадальнай гаспадаркі Беларусі XVI – першай паловы XVII ст.“, *Крыніцазнаўства, археаграфія, архівазнаўства ў XX–XXI ст. у Беларусі*, рэдкал.: С. М. Ходзін і інш., Мінск, 2007, p. 80.

⁴² Доўнар-Запольскі М., „Соцыяльна-эканамічная структура Літоўска-Беларускае дзяржавы ў XVI–XVIII стагоддзях“, Гістарычна-археалагічны зборнік, 1927, Nr. 1, p. 42.

⁴³ Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 28; Wroczyńska E., „Eksploracja lasów na Podlasiu w XVI wieku“, *Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI–XVIII wieku*, pod red. A. Wyrobisza, Warszawa, 1981, p. 161.

⁴⁴ Dembińska M., „Kilka uwag o roli bartnictwa w gospodarce wiejskiej polskiego średniowiecza“, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1958, t. 6, Nr. 3, p. 350.

⁴⁵ Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevidienė, L. Steponavičienė, Nr. 90, p. 90.

⁴⁶ Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 28.

⁴⁷ Kordas M., „Z badań nad elitami małomiasteczkowymi w Polsce XV–XVI wieku (Rajcy i ławnicy miasta Kamionki w ziemi lubelskiej)“, p. 218.

1723 m. Vaitiekus Koldis, keisdamasis dreviniais medžiais su Stanislovu Kosaku, davė jam 11 medžių Jednačevo miške, tarp jų tik 2 buvo su bitėmis, o gavo 14, iš kurių su bitėmis buvo 5⁵².

Tuščios drevės galėjo būti ne tik be bičių, bet ir jau nykstančios, išpuvusios. 1584 m. Medilo dvaro aprašyme apie dvaro girią pažymėta: „[...] nemažai drevinių medžių toje girioje yra, tačiau visi tušti“⁵³. Kitoje girios vietoje, prie Kamionkos ežero, fiksuotas toks pat drevių sunykimas⁵⁴.

Iš daugelio aktų matome, kad bitės drevėse dažnai išmirdavo. Štai 1616 m. Rabunės valdos Ašmenos pavieta inventoriuje pažymėta, kad Vykolovo valstiečio Moisičio girioje buvusios bitės išmirė (*odpadli*)⁵⁵. Priežastys būdavo įvairios: per medkopį išžudydavo didelius kiekius bičių ar sunaikindavo motinėles, žiemai palikdavo pernelyg mažai medaus, nekokybiškai apdorodavo (apdegindavo ir pan.) korius su medumi, nusiaubdavo ligos, šaltis, meškos, paukščiai, kiti kenkėjai ir t. t.

Tuščių drevių gausa buvo nuostolinga tiek valdovo išdui, tiek privatiems savininkams: medaus negaudavo, o didžiausi medžiai stovėdavo be naudos. Tokia buvo drevinės bitininkystės specifika. Nepadėdavo ir į medžius įkeliama dreviniai (kaladiniai) aviliai. Jie buvo faktiškai tokie pat kaip drevės, tik mobilūs.

Visgi pajamos iš drevinės bitininkystės buvo nemenkos. 1602 m. Palenkės vaivadijoje nuo drevės mokėjo 36 grašius činšo⁵⁶. 1797/1798 m. Belovežo ir Rudzko girininkijose surinkta 1435 auksinai pajamų. 1796 m. Bresto ekonomijoje iš bičių gauta 2954 auksinai metinių pajamų. Visoje Bresto girioje (4 kvartalai) buvo 1710 drevių su bitėmis, o 8469 – tuščių; iš viso – 10179⁵⁷. XIX a. pr. Belovežo girioje, kurios apylinkėse gyvenantys valstiečiai ir toliau užsiėmė drevine bitininkyste ir medaus bei vaško ėmimu, nuo drevių rinktas 30–50 kapeikų mokestis už medį. Iš viso į išdą buvo surenkama 1500 rublių⁵⁸.

Juliuszas Brinkeną XIX a. 3 dešimtmetyje teigė, kad, atsižvelgiant į pelno ir produkto vertės santykį, drevinė bitininkystė galėjo būti šiek tiek pelningesnė nei sodybinė. Vienatvę ir ramybę mėgstanti bitė palikta drevėje dirbo daugiau nei prižiūrima. Pasak autoriaus, miško ūkio požiūriu, drevininkystė buvo nenaudinga: reikalavo pernelyg ilgo senų medžių laikymo, kurie ilgainiui tampa nenaudingi ir netgi žalingi juos supantiems jauniems augalams.

Svarbiausia neigiama drevininkystės ypatybė laikyti (neretai be įrodymų) drevininkų sukeliama gaisrai⁵⁹.

Iš įvairių šaltinių sužinome, kad tiek drevinei, tiek sodybinei bitininkystei didelę įtaką darydavo orai. Šaltis, karštis ar drėgmė visuomet kenkė bitininkystei (drevinei taip pat) – tiek Antikos laikais, tiek XXI a. Gaunamo medaus bei vaško kiekis gerais ir blogais metais smarkiai skirdavosi – tiek drevinės, tiek sodybinės bitininkystės atveju. Vertinant sodybinę bitininkystę, XVIII a. pabaigoje vokiškose žemėse skaičiuota, kad gerais metais iš 30 avilių bityno surenkama 1800 kg medaus, t. y. net 60 kg iš avilio. Blogais metais iš avilio gaunama 9,34 kg vaško, o gerais – 25, 7 kg⁶⁰. Neaišku, kiek šie duomenys patikimi.

Dar XX a. pradžioje fiksuojama, kad bitės valstybiniuose miškuose, kuriuose daugelį drevinių medžių turėjo marcinkoniškiai ir kiti, daug medaus prinešdavo „kai kuriais metais“⁶¹.

4. Drevynų dydis

Drevynų dydis įvairavo priklausomai nuo savininko turtinės padėties ir drevinių naudmenų – miško ploto. Drevinių medžių skaičių parodo valdų inventorinė medžiaga, netektys dėl miško gaisrų, drevinių medžių kirtimai ir įvairios teisminės bylos. Paprasčiausias būdas apskaičiuoti drevyno plotą – pasinaudoti įvardijimu „leziwo“ (lenk. *leziwo*), XVIII a. apėmusiu 60 drevinių medžių; dažniausiai šiuo terminu būdavo įvardijamos drevininko virvinės kopėčios⁶². Daugelyje aktų lenkiškas žodis „bór“⁶³ ar rusiškas „бop“⁶⁴ reikšdavo tiesiog „šilą“, o faktiškai – šviesų mišką, t. y. „pušyną“, įprastai vešantį lengvuose, smėlinguose bei aukštuose dirvožemiuose. Ten augdavo ir kitokie medžiai (beržai, eglės ir kt.), tačiau dominuodavo pušys, o pomiškis būdavo menkas. Tačiau dalyje aktų šis žodis reikšdavo tik „pušyną“⁶⁵.

Būta ir atskirų drevinių medžių aprašų. Tokie medžiai registruoti, kai nepasitikėdavo dėl duoklės mokėjimo, kai ji būdavo nuslepiama. Pavyzdžiui, 1560 m. valdovas įsakė užpildyti Zarecko vaitijos (Pinsko seniūnija) Osovnicko

⁵² Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 26.

⁵³ „[...] w tej puszczy bartne(go) drzewa jest niemało więc spustoszało wszystko“, AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2385, l. 6.

⁵⁴ „[...] tho jest loszy drzewa barthne(go) barzo wielie, lecz spustoshzalo dla te(go), iz cie tam urzędnik pana starosty zniczkiego ustępuje ku dworu sniczkie(mu) dla czego sobie z obudwuch stron poddany skody czynią“, AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2385, l. 8.

⁵⁵ LMAVB, f. 20, Nr. 339, l. 11v.

⁵⁶ *Lustracja województwa Podlaskiego 1602 roku*, wyd. M. Sierba, Warszawa, 2017, p. 61.

⁵⁷ Hedemann O., *Dawne puszcze*, p. 282

⁵⁸ Косарев М. Н., *Современное бортное пчеловодство*, Уфа, 2014, p. 32.

⁵⁹ Brinken J., *Mémoire descriptif sur la forêt impériale de Białowieża en Lituanie*, Varcovie, 1826, p. 106.

⁶⁰ Kruse U., „Die fleißige und nützliche Biene Natur als Gegenstand und Metapher in der Hausväterliteratur“, *Ökologische Transformationen und literarische Repräsentationen*, herausgegeben von M. Ermisch, U. Kruse, U. Stobbe, Göttingen, 2010, p. 86.

⁶¹ Kunigo Vlado *Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias*, p. 47.

⁶² Wiśniewski J., *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*, p. 52.

⁶³ Ferenc-Szydełko, *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych w Polsce*, p. 83–85.

⁶⁴ *Словарь русского языка XI–XVII веков*, Москва, 1975, т. 1, p. 290.

⁶⁵ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 263–264.

kaimo drevinių medžių registrą⁶⁶. Senų drevinių medžių registrą 1531 m. turėjo kunigaikštienė Žylinska ir Ivanas Zelepuga, kurie bylinėjosi dėl Tulovo dvaro žemių (Vitebsko vaivadija). Šio dvaro ribas kaip riboženklis žymėjo drevinis ąžuolas. Valdai priklausęs miškas buvo priteistas abiem pusėms⁶⁷. Tuo tarpu 1534 m. Polocko vaivadijoje Načios valdoje sudegus Nastasijos Zenovjevičienės miškui, į teismą atvykę polaznikas Sindikas ir drevininkas Gridečka pateikė tokį prarastų drevinių medžių skaičių: 130 ženklintų drevinių medžių, 20 drevių su bitėmis ir 22 aviliai (medžiuose) su bitėmis⁶⁸. Apie nemažą Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus drevyną byloja jo plotas. 1561 m. Kijevo žemionys bažnytinėse valdose – Stodomine ir Liplėnuose – iškirta drevinius medžius trijų mylių plote ir dar išplėšė keliasdešimt drevių su bitėmis, taip pat Ubarto valsčiuje nukirto 50 drevinių medžių ir išplėšė 330⁶⁹. Minėtą M. Sluškos drevyną 1599 m. sudarė 1002 dreviniai medžiai.

Drevinis medis. Bjärka-Säby, Östergötland. Švedija. Hämäläinen A., „Björnkubban i den primitiva biskötselns tjänst“, *Nordiska Museets och Skansens Arsbok Fataburen*, 1935, p. 132.

1532 m. Maliavicos girioje prie Radvilų Žeroslavkos (Palenkė), šalia Sidros upės, karalienės Bonos žmonės laikė drevines bites „už 15 kapų grašių“⁷⁰, t. y. turėjo apie 30 drevinių medžių. 1535 m. Trakų vaivadienės Elžbietos Astikienės paliepiu Jakų valdoje Dorohičo pavieta iškirsta pušų (net su šaknimis) už 7 kapas ir iškopta 150 bičių drevių⁷¹. 1536 m. Palenkės vaivadienės žmonės neteisėtai perkėlė ribas ir išplėšė 60 valdovo drevinių medžių, iškirta bei padegė medžius Svisločiaus (Gardinas) valsčiuje Ožičių ir

Boločės valdose⁷². 1540 m. Žemaitijos seniūno kunigaikščio Jurgio Sluckio Ostrožicų valdoje latigaliečiai iškirta 24 drevines pušis ir dar tris su bitėmis nukirtę padegė. Po kurio laiko jie vėl išplėšė 45 dreves su bitėmis. Iš viso kunigaikštis neteko 72 drevinių medžių⁷³. 1540 m. Vilniaus kapitulai priklausiusiam Korenės dvare buvo išplėsta 100 drevių su bitėmis ir 200 „uždarytų“ (matyt, tuščių, rus. *затвореных*)⁷⁴. 1562 m. kunigaikštienės Koširskos Podlokuškos valdoje iškirsta ir išvežta 130 drevinių medžių, o dar 88 su bitėmis iškopinėti⁷⁵.

Mažesniais drevinių medžių kiekiais disponavo paprasti valdiniai. Tik dvi turėtas Braševičių dvaro valdinio dreves su bitėmis 1645 m. neteisėtai iškopinėjo Vilniaus kapitulai nuo 1636 m. priklausiusios Barodzičių valdos (Palenkė) laikytojos Onos Marcibelės Rakovskos pavaldinys Ignotas Misiutiejus⁷⁶. Dideli drevinių medžių kiekiai XVII a. fiksuoti rytinėse valstybės teritorijose. 1619 m. Mogiliavo miestiečiai skundėsi dėl nusiaubtų daugiau kaip 500 drevinių medžių ir 50 išplėštų drevių su bitėmis⁷⁷.

Palenkėje jau XVI a. stebimas nemažas drevinių medžių naikinimo mastas. Čia vykdyti neteisėti kirtimai ir mažinti drevynai. 1541 m. karaliaus teisme Pervalko valdytojas Kasparas Kuncaitis sugebėjo apsiginti nuo kaltinimų dėl kirtimų Leipalingio girioje, plėstos ariamos žemės ir žymėtų naujų ribų. Skundą valdovas pripažino neteisėtu⁷⁸. 1550 m. žemionys iš Kalnicos nukirto 8 drevinius ąžuolus, taip pat per Henryką Sienkiewiczų garsūs žemionys Žendžianai iškirta drevinius medžius *Rogowsko Grąde* vietovėje Tikocino seniūnijoje. Per 1559 m. reviziją nustatyta, kad žemionys Ježis Dobżynevskis Knišino girioje pasisavino drevinius medžius⁷⁹. 1557–1561 m. šioje girioje buvo suregistruota 690 drevių. 1565 m. drevinių medžių būta Gžendos miške, Lipovo ir Piekutovo miškuose⁸⁰. Palenkės Tikocino girininkijoje, pagal 1576 m. iliustraciją, drevininkai prižiūrėjo 32 dreves. Tai sudarė tik nedidelę dalį senųjų drevių, kurias sunaikino beatodairiškai kirtimai Tikocino pilies naudai. Didelė dalis

⁶⁶ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 42 (1556–1562). Кніга запісаў № 42 (копія канца XVI ст.), Падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск, 2015, Nr. 82, p. 102–103.

⁶⁷ Беларускі архіў. Т. 2, Nr. 88, p. 61.

⁶⁸ „[...] двадцать роевъ бчоль, а бчельницъ двадцать и две, а подписи сто и тридцать деревъ“, Беларускі архіў, т. 2, p. 242.

⁶⁹ Lietuvos Metrika (1559–1563). 40-oji Teismų bylų knyga (XVII a. pradžios kopija), parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius, 2015, Nr. 188, 205, p. 230, 244.

⁷⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 226 (1532–1534). 7-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Karalius, Vilnius, 2019, Nr. 54, 56, p. 60–61.

⁷¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17 (1530–1536). Užrašų knyga 17, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2015, Nr. 480, p. 450.

⁷² Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė S. Lazutka, I. Valikonytė et al., Vilnius, 1995, Nr. 207, p. 152.

⁷³ Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevidienė, J. Karpavičienė, Vilnius, 2003, Nr. 20, 22, p. 27; Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevidienė, L. Steponavičienė, Nr. 13, p. 39.

⁷⁴ Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevidienė, J. Karpavičienė, Vilnius, 2003, Nr. 85, p. 59.

⁷⁵ Lietuvos Metrika (1562–1566). 47-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius, 2011, Nr. 7, p. 26.

⁷⁶ LMAVB, f. 43–6327; Ochmański J., Powstanie i rozwój, p. 97.

⁷⁷ Hedemann O., Dawne puszcze, p. 136.

⁷⁸ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 24 (1540–1544). Užrašų knyga 24, parengė A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2023, Nr. 103, p.

⁷⁹ Kalinowski E., Borowo, Borki i Boruty. Szlachta i lasy na Podlasiu w XVI–XVII w., p. 592–593.

⁸⁰ Wroczyńska E., „Eksploatacja lasów na Podlasiu w XVI wieku“, Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI–XVIII wieku, pod red. A. Wyrobisza, Warszawa, 1981, p. 159.

drevių teko privatiems asmenims, pavyzdžiui, dalį girios perėmė karaliaus sekretorius Motiejus Strubičius, stambios bajorijos atstovai⁸¹.

Marui prilyginamas besaikis drevinių medžių kirtimas vyko antrojo bekaralmečio laikotarpiu. 1577 m. Stepono Batoro nurodymu sudaryta komisija Knišino girininkijai revizuoti nustatė, kad girininkas Jonas Dzierżanovskis leido naikinti girią, ir kai kurie, kaip Szacilos, ne tik patys naudojo nukirstą medieną, bet ir ją pardavinėjo. Nepaliktas ramybėje ir Žygimanto Augusto planuotas aptverti Popielovo miškas, o miške *Wielki Uhol* liko nedaug medžių⁸².

1712 m. Sokulkos girininkijos inventoriuje pažymėta, kad pajamos kritusios jau 20 metų, nes geriausias Sokulkos girios kvartalas buvo iškirstas siekiant parduoti, o žemė suarta. Prieš 6 metus ponas Sienickis užėmė 170 girios valakų, ir ten buvusios drevės pražuvo, taip pat jis paėmė savo žinion Novavolę, kurios „lezivos“ (drevynai) kasmet duodavo apie 200 auksinų. Kaimai taip pat ištuštėjo, žmonių juose liko mažai, bičių juo labiau. 1712 m. nebuvo nė 75 avilių. Kadangi drevininkai paliko įeigas, su jais prieš keletą metų sutarta už lezivą (drevyną) neimti daugiau nei 6 auksinų, kad būtų paimta daugiau įeigų. Iš viso lezivų buvo daugiau nei 60⁸³.

XVIII a. Belovežo girioje vis dar augo daugybė drevinių medžių, kurių nemaža dalis buvo tušti, be bičių: 1792 m. Belovežo kvartale drevių su bitėmis – 498, tuščių – 2927; Jamno kvartale su bitėmis – 438, tuščių – 3292. 1796 m. trylikoje Belovežo girios kvartalų (*strazach*) iš viso buvo 632 drevės su bitėmis ir 6601 tuščia⁸⁴.

Be pačių medžių, labai svarbu buvo bitėms tinkamos ganyklos. Giriose, be ypač svarbių liepynų, savaime augo daug medingųjų augalų, išskiriančių bičių renkamus cukringus syvus. Tai – mėlynės, viržiai, plukės, purienos, snieguolės, žibuoklės, avietės, laukiniai dobilai, lazdynai, vėdrynai ir kt. XVI a. Švedijoje bitininkystei svarbūs buvo šiliniai viržiai (lot. *Calluna vulgaris*), ypač paplitę Smolando regione, taip pat avietės (lot. *Rubus idaeus*) ir siauralapis gaurometis (lot. *Chamaenerion angustifolium*)⁸⁵.

Drevininkai disponavo ne tik dreviniais medžiais, bet ir pievomis. Jos (ne miškai, kaip kartai teigiama) pavasarį neretai būdavo deginamos, siekiant suformuoti laukelius, kuriuose gausiau suvešėtų žiediniai augalai⁸⁶. Siekta sunaikinti sudžiuvusią žolę, kad būtų lengviau augti naujiems augalams.

Akivaizdu: toks žolės deginimas kartais tapdavo nekontroliuojamu procesu ir virsdavo miško gaisru. Norėta, kaip geriau, o išeidavo kaip visada...

Medingųjų augalų bitėms sėjimu drevininkai neužsiėmė⁸⁷. Bent jau faktų apie tokį bemaž šiuolaikišką bitininkavimą neturime. Tačiau 1650 m. Naujadvario girininkijos inventoriuje pažymėta, jog reikia apriboti liepų ir kitų bitėms naudingų medžių kirtimą, kad padidėtų gaunamo medaus kiekis; sena liepa bitėms gali suteikti žaliavos, kurios pakanka „pagaminti“ iki 10 kg medaus.

Dirbtinis miško želdinimas pradėtas paskutiniame XVIII a. ketvirtyje. Karališkosiose ekonomijose buvo siūloma kankorėžiais (t. y. pušinių sėklomis) apsėti dykvietes miškuose⁸⁸. Šios inovacijos su drevine bitininkyste nebuvo susijusios, greičiau atvirkščiai – norėta, kad užaugtų daugiau tinkamos kirsti medienos.

5. Medaus duoklė

Pirmosios žinios apie medaus duoklę pačioje LDK siekia XIV a.⁸⁹ Prievolė paplito, kadangi medus buvo ilgai negendantis ir transportuoti tinkamas produktas, iš kurio (korių) gaminti vaškas bei midus. XV–XVI a. pradžioje medaus duoklė įsigalėjo visoje LDK. 1530 m. dėl Upytės valsčiaus valstiečių prievolių Ivanas Hornostajus karalienei Bonai pranešė, kad mokėtų Upytės valsčiaus vaivada ir jo pareigūnams nustatė Trakų vaivada Grigalius Astikaitis (vaivada buvo 1510–1518), o iki tol „[...] niekada to nėra buvę, tik tai buvo duodama medaus duoklė“⁹⁰. Medaus ir vaško duoklė iki XVI a. pradžios dominavo valdovams priklausiusiose valdose. Po Valakų reformos ji mažėjo, santykinis jos dydis augo privačiose valdose.

Medaus duoklė Smolensko stačiatikių vyskupijoje buvo renkama jau XII a., dar iki jos patekimo į Lietuvos įtaką XIII a. ir prijungimo XV a. pradžioje⁹¹. Padnieprėje bei Polesėje, kur drevinės bitininkystės verslas buvo ypač svarbus, ši duoklė valstiečiams buvo viena iš pagrindinių⁹². Ilgainiui ukrainietiškos LDK žemėse keitėsi tik jos gavėjai: kai dalinius kunigaikščius pakeitė valdovų skiriami vietininkai, jie nebeturėjo teisės vyksti į pasėdžius, o Kijevo vaivados

⁸⁷ Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, p. 27.

⁸⁸ Lietuvos TSR miškų ūkis, ats. red. L. Kairiūkštis, Vilnius: Mintis, 1968, p. 26.

⁸⁹ Jurkiewicz J., *Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*, Poznań, 1991, p. 82.

⁹⁰ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, p. 110.

⁹¹ Гісторыя Беларусі. Т.1. Старажытная Беларусь. Ад першапачатковага засялення да сярэдзіны XIII ст., Мінск, 2007, т. 1, p. 244.

⁹² Доўнар-Запольскі М., „Соцыяльна-эканамічная структура Літоўска-Беларускае дзяржавы ў XVI–XVIII стагоддзях“, *Гістарычна-археалагічны зборнік*, 1927, Nr. 1, p. 42; Jurkiewicz J., *Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*, p. 82.

⁸¹ Kołodziejczyk A., *Przemiany społeczno-gospodarcze na Podlasiu w XV–XVI wieku*, Olsztyn, 2012, p. 155.

⁸² Kalinowski E., „Borowo, Borki i Boruty. Szlachta i lasy na Podlasiu w XVI–XVII w.“, p. 592–593.

⁸³ LVIA, f. SA, 4224–11291, l. 120v.

⁸⁴ Hedemann O., *Dawne puszcze*, p. 282.

⁸⁵ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 49.

⁸⁶ Śliwiński J., „Eksploracja lasów na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie“, *Puszcze wielkokszyńskie na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV–XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, pod redakcją J. Śliwińskiego, Olsztyn, 2007, p. 425; Żabko-Potopowicz A., „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań“, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 1953, t. 15, p. 21.

neteko teisės siųsti valdinių rinkti medaus bitynuose ir drevynuose. Šios teisės perėjo į LDK valdovų rankas⁹³.

Medaus duoklės davimas Rusioje XIII a., Radvilų metraštis. *Полное собрание русских летописей. Т. 38: Радзивилловская летопись*, Редакторы: М. П. Ирошников, М. В. Кукушкина, Я. С. Лурье, Ленинград: Наука, 1989.

1565 m. popiežiaus pasiuntinys Fluvius Ruggieris popiežiui rašė: „Lenkija turi daug odų, didelį priteklių medaus, būtent Lietuvoje, Rusioje ir Mazovijoje“⁹⁴. Daugiausia medaus į valstybės, privačius ar bažnytinius dvarus patekdavo kaip duoklė. Medaus duoklė – vienas svarbesnių rodiklių, nustatant vertimąsi drevine bitininkyste atskirose LDK vietovėse. Kaip tik dėl pajamų – medaus duoklės – žemių savininkai ir siekė plėtoti drevinę bitininkystę⁹⁵. Sąsaja tarp medaus duoklės ir drevinės bitininkystės verslo akivaizdi. Net jei vietovėje, kur ji buvo renkama, dalį duoklės sudarė iš sodybinių bičių gaunamas medus, beveik visuomet jo dalį surinkdavo iš drevinių bičių. Tai ypač ryšku ankstyvuju laikotarpiu, iki XVI a. pradžios. XVII–XVIII a. medaus duoklės pokyčiai atskleidžia jau tolesnį drevinės bitininkystės raidos etapą, kuriam būdinga didėjanti naminės bitininkystės reikšmė.

⁹³ Довнар-Запольский М., *Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах*, Киев, 1901, т. 1, p. 101.

⁹⁴ „Ma Polska dużo skór, wielką obfitość miodu, mianowicie w Litwie, na Rusi i Mazowszu [...]“, *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób w Polsce od 1548 r. do 1650 r.*, Berlin-Poznań, 1864, т. 1, p. 116.

⁹⁵ Żabko-Potopowicz A., „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań“, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 1953, т. 15, p. 11.

Pažymėtina, kad ir kitos duoklės buvo imamos natūra. Tik XVI a. vystantis prekiniam-piniginiam ūkiui atsirado galimybė bent kai kurias jų pakeisti činšu, t. y. piniginiu mokesčiu.

Medaus duoklė iki XVI a. buvo viena senesnių ir labiausiai išplitusių natūrinių duoklių. Vientisa jos sistema LDK nesusiklostė. Klasifikacijos problema akcentuojama ir istoriografijoje⁹⁶. Ši duoklė skyrėsi valdovo, privačiuose ir bažnytiniuose dvaruose.

Medaus duoklė buvo mokama tiek nuo drevinių, tiek nuo sodybinių bičių. 1616 m. Rabunės valdos Ašmenos pavietae inventoriuje pažymėta, kad pusinis medus rinktas nuo visų – sodybinių ir drevinių – bičių. Sodybose bites laikė Vykolovo valstiečiai Trochimas Mikutis (senų bičių – 7, jaunų (spietinių) – 3), Moisis (senų – 5; jo Vykolovo girioje buvusios bitės išmirė (*odpadli*)). Iš drevių girioje (*u ziemcow*) bitininkai gavo 2 medines ir 5 bezmėnus (senovinis svorio matas) medaus. Už pusinį medų drevininkams dvaro pareigūnas Buivydas dar sumažino činšo mokestį⁹⁷.

5.1. Apmokestinimo vienetai ir duoklių tipai

Dydis, nuo kurio buvo imama medaus duoklė, įvairavo. Tokią duoklę mokėdavo nuo žemės – užimtos ir naudojamos arba paimtos tuščios. 1529 m. nuostatuose įtvirtinta, kad valdovo dvaruose tuščios žemės valstiečiams turi būti duodamos už pinigus arba už medų⁹⁸. 1533 m. Babruisko valsčiaus nuostatai įtvirtino medaus duoklę iš drevinių (bartinių) medžių duodant tuščias žemes⁹⁹. 1533 m. Žygimanto Senojo rašte Vilniaus vaivada Albertui Goštautui dėl Babruisko valsčiaus valdinių skundo atskirai pažymėta, kad jei kas laikys tuščias tiek ariamas, tiek drevinės žemes, turės mokėti nuo jų duoklę. Jei kas laikys dreves, bet žemės nears, mokės tik medaus duoklę. O jei drevių nelaikys, bet dirbs žemę, privalės mokėti duoklę pinigais ir atlikti kitas nustatytas prievoles¹⁰⁰. 1537 m. Žasetos valsčiaus, priklausiusio Veliuonai, surašyme paminėtos kelios tuščios žemės, kurias paėmę valstiečiai mokėjo medaus

⁹⁶ Medaus duoklę LDK plačiau nagrinėjo: Paulėkienė E., *Drevinės bitininkystės reikšmė feodalinės Lietuvos ūkyje*, p. 97–108; Ochmański J., *Renta feodalna i gospodarstwo dworskie w dobrach biskupstwa Wileńskiego od końca XIV do połowy XVI wieku*, Poznań, 1961; Ochmański J., *Powstanie i rozwój latyfundium biskupstwa wileńskiego (1387–1550): ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu* (Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Seria Historia, Nr. 13), Poznań, 1963, p. 102, 114 etc.; Jurkiewicz J., *Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*, p. 82–106; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 25–28. Taip pat svarbus tyrimas, skirtas medaus duoklei Lenkijoje: Dembińska M., „Kilka uwag o roli bartnictwa w gospodarstwie wiejskiej polskiego średniowiecza“, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1958, т. 6 (3), p. 343–358.

⁹⁷ LMAVB, f. 20, Nr. 339, l. 11v.

⁹⁸ Jurginis J., *Lietuvos valstiečių istorija*, Vilnius, 1978, p. 33.

⁹⁹ Довнар-Запольский М., *Государственное хозяйство*, p. 225.

¹⁰⁰ Любавский М. К., *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*, Москва, 1892, p. LV-LVI.

duoklę: Narbutas Pupaitis už Gokiškių tuščių žemę davė medinę medaus, taip pat ir Narbutas Krokiškis už Vainiškių tuščią žemę, Norvaiša Belevičius – medinę ir 30 grašių¹⁰¹. 1698 m. Kalpokiškio, arba Pavalksnės, palivarko Ukmergės pavieta Kalvių kaimo valdiniai nuo turimų šešių valakų turėjo mokėti medinę medaus, arba už tai duoti 3 talerius¹⁰².

Medaus duoklės matu galėjo tapti valstiečių tarnybos. Šis matas galėjo apimti didesnę bendruomenę, pavyzdžiui, kaimą. 1538 m. Vilniaus katedros kapitulai priklausančios Strešino valdos Alešos kaimo valdiniai mokėjo medaus duoklę nuo tarnybos¹⁰³. 1542 m. Astikaičių valdų inventoriuje Krėvos valsčiaus Špeglancų kaimo 27 tarnybos turėjo duoti bendrai 26 kaušus medaus (kauše po 2 bezmėnus)¹⁰⁴.

Svarbus apmokestinimo matas, naudotas nuo XVI a., buvo drevės su bitėmis¹⁰⁵. 1561 m. Naujojo Valio (Virbalio) ir Jurbarko valdiniai privalėjo „[...] kasmet nuo kiekvienos drevės, kurias turi arba turės savo valakuose (dirbamose žemėse) ir miškuose, prie valakų jų poreikiams paliktuose, vietoje medaus duoti po 7,5 grašio, o miško dreves jo malonybės karaliaus miškininkas pagal seną nurodymą turi prižiūrėti“¹⁰⁶.

Medus galėjo būti duodamas kaip kitų prievolių priedas. 1553 m. Kražių bajorai Jurgis Bartoševičius ir Martynas Bartkevičius, įkeisdami dvi savo žmonių tarnybas Jonui Jonavičiui už 26 kapas grašių, nurodė, kokias prievoles šie turės atlikti. Tarp kitų minima, kad jei Jono sūnus vestų arba dukra ištekėtų, tie žmonės turės duoti vestuvėms po pūdą medaus¹⁰⁷. Kai kuriose vietovėse ši duoklė atsiskyrė nuo žemės nuomos ir išliko kaip mokestis valdovui už naudojimąsi nenormuoto dydžio naudmenomis bei tuščiomis žemėmis. Atskiri valsčiai ir kaimai į Lietuvos didžiojo kunigaikščio išdą turėjo duoti iki 10 kibirų medaus (neskaičiuojant kitų prievolių) arba šios duoklės piniginių atitikmenį. Pavyzdžiui, 1547 m. iš Telšių valsčiaus gauta 10 kapų grašių už medaus duoklę¹⁰⁸.

Medaus duoklės mokėtojai buvo tiek atskiri asmenys (valstiečiai, bojarai ir žemionys, dvaro tarnybininkai-drevininkai), tiek didesnės bendruomenės (kaimai, valsčiai). Iš 1537 m. Žemaitijos valsčių surašymo matyti, kad medaus duoklę už paimtas tuščias žemes mokėjo atskiri valstiečiai. Taip pat drevine bitininkyste užsiėmę tarnybininkai-drevininkai.

Pagal medaus duoklę kai kuriose valdose galima nustatyti, kuriai socialinei grupei priklausė valdiniai. Tarkime, Radvilų Staricos valdoje XVII a. I pusėje

gyvenę bojarai (užėmė tarpinę padėtį tarp valstiečių ir žemionių), po XVII a. vidurio tvano perkelti į žemionių tarnybą, sudarė dvi grupes. Vieni, kaip Lanevičiai ar Trigubai, socialinėje gradacijoje pakilę kiek anksčiau, sugebėjo atsikratyti bojariskumo ypatumų. Kiti gi, tokie kaip Michailovičiai ar Pribichovičiai, nors ir pripažinti žemionimis, iki XVII a. pabaigos turėjo atlikti prievoles, kurios iki tol priklausė bojarams, tai yra duoti medaus duoklę (apie 5 kibirus pusinio medaus ir vaško). Šią prievolę atliko į žemionių tarnybas perkelti miestiečių ir valstiečių atstovai. Tik XVIII a. toji riba išsitrynė, ir jau visi valdoje buvo pripažinti žemionimis, todėl medaus duoklės nebedavė¹⁰⁹.

Kitose valdose ir žemionys mokėjo medaus duoklę ar jos atitikmenį. Ji buvo daug mažesnė nei žemesnę padėtį užėmusių bojarų. Tai iliustruoja 1667 m. Urečios valdos (Naugarduko pav.) žemionių, kurie buvo pervesti į bojarus, nes neturėjo jų padėtį įrodančių dokumentų, ir bojarų pavyzdys. Žemionys nuo valako mokėjo 6 auksinų činšą, nuo 5 valakų turėjo parengti raitelį, atliko kurjerio tarnybą, tiekė staciją (produktus) Slucko garnizonui (pilies įgulai) ir nuo 10 bičių šeimų per metus turėjo atiduoti bičių šeimą (spiečių) dvaro bitynui. Bojarai mokėjo 20 auksinų činšą nuo valako, dirbo kurjeriais (iki 40 mylių), davė staciją, turėjo eiti į talką, statyti ir remontuoti malūnus, prižiūrėti tvenkinius, savo transportu vežti į prieplauką dvaro javus. Dvarui jie tiekė pusę turimų bičių medaus¹¹⁰.

Valstietis akėja su arkliu. Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Klokockio Brančičių dvaras. 1682 m. inventorius, Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 10.

Medaus duoklę arba jos ekvivalentą piniginių mokesčių, kaip minėta, duodavo kolektyviai – nuo viso kaimo. 1514 m. Kijevo armėnui Lenkui Demjanovičiui perduodant Otočilovičių kaimą Mozyriaus valsčiuje nurodyta, kad kaimas moka 0,5 kaladės medaus duoklę¹¹¹. 1547 m. Varnėnų dvaro valdiniai

¹⁰¹ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 27–28.

¹⁰² *Lietuvos inventoriai XVII a.*, sud. K. Jablonskis, M. Jučas, p. 428.

¹⁰³ „[...] za odwozem za trzi polnicze w kozdey polnicze pudow pieciornych 16/4“, LMAVB, f. 43–17252, l. 6v.

¹⁰⁴ *Istorijos archyvas. XVI a. Lietuvos inventoriai*, sud. K. Jablonskis, Kaunas, 1934, p. 26.

¹⁰⁵ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, p. 26.

¹⁰⁶ „[...] wedle starego postanowienia ma w swojej sprawie mieć“, *Istorijos archyvas. XVI a.*, p. 665.

¹⁰⁷ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, p. 130.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 128.

¹⁰⁹ Глінскі Я. С., *Мядовая даніна як баярская павіннасць: прыклад маёнтка Старыца Капыльскага княства ў XVII–XVIII стст.*, Архіварыус, Мінск, 2020, Вып. 18, p. 196–209.

¹¹⁰ Доўнар А. Б., *Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст*, Мінск, 2007, p. 77.

¹¹¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003, Nr. 418, p. 254.

turėjo duoti 1,5 pūdo medaus¹¹². 1581 m. Kuršių kaimas (Tytuvėnų vls.) kasmet nuo viso kaimo turėjo mokėti 1/3 dubens medaus arba 17 grašių¹¹³.

Taigi buvo dvi pagrindinės medaus duoklės formos, vyravusios atskirais laikotarpiais. Nuo žemės ar nuo tarnybų valdiniai mokėjo vadinamąją tradicinę medaus duoklę. Greta to dalį surenkamo medaus sudarė pusinio arba dalinio medaus duoklė. Ši duoklė buvo ne tik įvairi, bet ir kintanti. Dydis, kaip ir apmokestinimo pagrindas, keitėsi laikui bėgant, priklausomai nuo socialinių, ūkinių ir drevinės bitininkystės teisės pokyčių.

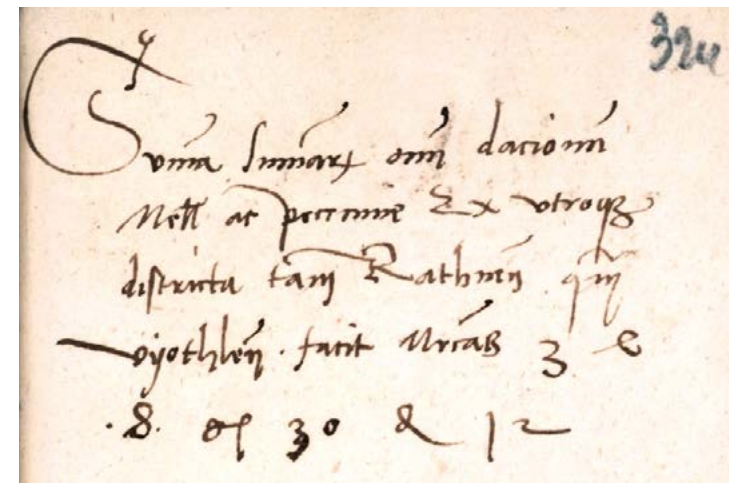
Dar XVI a. I pusėje (Valakų reformos išvakarėse) tradicinę medaus duoklę arba piniginių jos atitikmenį mokėjo nemažai kaimų (valsčių). Dideli pokyčiai įvyko XVI a. viduryje, kai Lietuvoje sparčiai plėtojosi prekiniai-piginiiniai santykiai, ypač išaugo grūdų paklausa vidaus ir užsienio rinkose, didėjo piniginių mokesčių reikšmė. Kartu kūrėsi palivarkinis ūkis, grįstas atodirbine renta ir stiprėjančia baudžiava. Dvaruose plėsti arimai, didintas lažinių valstiečių skaičius. Valakų reforma apribojo ir suvienodino valstiečių žemėnaudos ir prievolių dydį, todėl nemažai vietovių nustojo duoti medaus duoklę¹¹⁴. Kitose vietovėse ji ženkliai sumažėjo, nors prieš tai taikyta pusinio medaus duoklė.

Apskritai medaus duoklė išliko daugiau tuose dvaruose, kur buvo išvystyta bitininkystė ir valstiečiai ją duodavo nuo seno.

5.2. Tradicinė medaus duoklė

Lietuvoje natūrinio ūkio sąlygomis ilgą laiką buvo imama tradicinė medaus duoklė – tam tikras kiekis prievolinio medaus. Duoklės dydis nebuvo vienodas, priklausė nuo valdos geografinės padėties, gamtinių sąlygų, konkretaus ūkio poreikių.

Nemažos medaus duoklės tekdavo valstiečiams, gyvenusiems prie miško. Dydis priklausė ir nuo medaus kokybės. Liepų medaus buvo renkama mažiau¹¹⁵. Šaltiniuose ši duoklės forma, kaip rašyta aukščiau, minima nuo XIV a. Medaus duoklininkai (*mellis dadores*) paminėti 1387 m. Jogailos privilegijoje Vilniaus vyskupui¹¹⁶. 1412 m. randame informacijos, kad medaus duoklę, kaip ir kitus maisto produktus, gyventojai kasmet turėjo pristatyti Veliuonos pilies įgulai aprūpinti¹¹⁷.

Ratno seniūnijos pajamų iš drevių apskaita. Fragmentas. 1510 m. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, (7-3), Nr. 34, l. 324.

Valdovo dvarai. XVI a. I pusėje medaus duoklė buvo tarp pagrindinių (greta lažo, činšo ir dėklos) prievolių. Dėl to tiek valdovo, tiek privačiuose to meto dokumentuose įvardijant duokles pertinencinė formuluotė „su pinigėmis ir medaus duoklėmis“ (*з даньми грошовыми и медовыми*) tampa šabloninė. 1516 m. Žygimantas Senasis įkeisdamas Daugų dvarą valdovo maršalkai Bogušui Bogovitinovičiui pažymėjo, kad duoda jį laikyti „su pinigėmis bei medaus duoklėmis“. Ta pati formuluotė įrašyta ir įkeičiant Anykščių dvarą Žemaitijos seniūnui Mikalojui Kęsgailai¹¹⁸ ir pan.

LDK pakamaris Grigalius Chodkevičius 1553 m. paprašė karalienės Bonos atleisti jo valdas nuo medaus duoklės mokėjimo jos Bielsko piliai ir uždrausti Bielsko bei Suražo valstiečiams naudotis jo drevinėmis naudmenomis šioje Palenkės dalyje. Už tai į valdovės išdą kasmet žadėjo sumokėti piniginių mokestį. Karalienės Bonos nurodymu klausimas buvo ištirtas, nustatytas duoklės dydis natūra ir jos ekvivalentas pinigais. Valstiečiai turėjo gauti kompensacijas už drevinius medžius pagal sudarytą jų registrą¹¹⁹.

1557 m. Valakų reformos nuostatų 32 straipsnyje dėl drevių miškuose pažymėta, kad medaus duoklę valdiniai turi mokėti pagal seną paprotį nuo girių (t. y. nuo drevių ir kaladinių avilių), o nuo sodybinių avilių ir valakinių drevių (t. y. esančių medžiuose laukuose, rus. *з бортей на волоках*) – ne. Taigi medaus duoklė „pagal seną paprotį“ siejama tik su drevine bitininkyste. Tai

¹¹² Акты Литовско-Русского государства, изд. М. Довнар-Запольский, Москва, 1897, т. 2, р. 83.

¹¹³ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, p. 182.

¹¹⁴ Kiaupienė J., Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a., Vilnius, 1988, p. 71.

¹¹⁵ Paulėkienė, E., „Drevinės bitininkystės reikšmė“, p. 102.

¹¹⁶ KDKW, Nr. 1, p. 8.

¹¹⁷ „[...] certum tributum annis singulis [...] in melle at aliis rebus victualibus pro dicto castro Veluna et victu hominum“, *Lites ac Res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum: Comprehendit causam actam anno 1412*, editio altera, 1892, t. 2, p. 138.

¹¹⁸ Любавский М. К., Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута, Москва, 1892, р. XXII–XXV, Nr. 25, 26.

¹¹⁹ Бондаренко А. А., „Метрика королевы Боны как источник по изучению деятельности канцелярии Боны Сфорца“, Акты, относящиеся к истории Западной России. Вып. 2: 18-я и 32-я книги записей Литовской метрики: Метрика королевы Боны, сост. Д. И. Алексеева, А. Е. Беликов, А. А. Бондаренко, А. Петкевич, К. Петкевич, О. И. Хоруженко, М. В. Шумилин, отв. ред. С. М. Каштанов, Москва, 2018, р. 48–49.

dar vienas argumentas, kad medaus duoklė nurodo būtent į drevinę bitininkystę. Rašoma apie valdovo valdas, tačiau ši skirtis, matyt, egzistavo ir privačiose. Tai skatino jau minėtą kaladinių avilių vežiojimą, taip siekiant išvengti medaus duoklės. Kuomet vėliau įvairiose valdose buvo apmokestinta ir sodybinė bitininkystė, poreikio slėpti avilius neliko.

Nenorintiems mokėti už „miškinį“ medų buvo leidžiama drevę išsipjauti ir pasiimti. Nurodyta, kad už žemionio drevinį medį, kuris Valakų reformos metu valstiečiui tenka su valaku žemės (t. y. kai į valaką patenka žemioniui priklausęs drevinis medis), žemioniui turi būti atlyginama pagal Lietuvos Statutą (plg. 1529 m. I Lietuvos Statuto IX sk. 14 str.): už drevinį medį be bičių – 15 grašių, su bitėmis – 30 grašių. Žemionys, kurie nenori užmokesčio, drevinį medį gali nusikirsti ir pasiimti¹²⁰.

Valdovas 1660 m. rugsėjį leido Gardino pakamariui iškirsti 5 kapas (1 kapa – 60 vienetų) medžių Polesės girioje, tačiau nurodė, kad negalima kirsti drevinių medžių ir tų, kurie tinka drevėms įrengti. Buvo siekiama, kad nesumažėtų medaus duoklė į valdovo išdą. Kertant mišką, turėjo stebėti girininkas¹²¹.

Tradicinė duoklė kai kuriuose dvaruose išliko ir vėlesniais laikotarpiais. Kartais nustatytą medaus kiekį turėjo mokėti atskiri valdoje buvę kaimai. Pavyzdžiui, 1649 m. Alytaus girioje Angininkų kaime gyvenęs Mikalojus Gumbelis turėjo duoti medinę medaus, o iš Krokialaukio vaitijos valdinių surinkdavo 6 medines medaus¹²². 1668 m. Surviliškio dvaro Ašmenos paviete valstiečiai privalėjo nuo valako duoti „[...] medaus 2 bezmėnus arba 2 gorčius, arba taip pat 2 kapas grašių už medų“¹²³.

Bažnytinės valdos. XV–XVI a. pr. valdovo ir privačiai steigtų bažnyčių aprūpinimo aktuose duoklė bitininkystės produkcija tapo privaloma. 1449 m. Dubingių bažnyčiai tarnauti skirti „Vidus, Stabutis su visais derliais, rugiais, avižomis, medumi ir linais“ iš Šešuolių valsčiaus¹²⁴. 1451 m. Vilniaus kaštelionas Semionas Gedigoldaitis Radaškonų parapienei bažnyčiai užrašė žmones prie Hujos upės, mokačius medaus duoklę; jiems dar turėjo padėti Rokutėnų kaimo valdiniai¹²⁵. 1473 m. Darsūniškio bažnyčiai ir klebonui paskirti du saikai medaus ir vaško akmuo¹²⁶. 1478 m. Vilniaus vaivada Aleksas Sudimantaitis su žmona aprūpino jų funduotą Volpos bažnyčią – jai irgi numatė medaus duo-

klę¹²⁷. 1481 m. Vidžių įpėdiniai Jonas ir Fedka Daugirdaičiai įsteigė bažnyčią ir skyrė kiekvienas po 5 pūdus medaus, o Merkinės laikytojas Jonas Daugirdaitis Vidžių bažnyčios dvasininkams išlaikyti papildomai davė pūdą medaus¹²⁸. 1486 m. Lentupio bažnyčios fundatoriai jai suteikė 6 valstiečius su medaus duokle ir dviem medaus pūdais (*cum melle, duobus pudy mellis*). Nuo 1500 m. po 3 pūdus neperdirbto medaus kasmet Turgelių bažnyčiai turėjo tiekti klebonui tarnauti paskirtas valstietis. Didžiosios Želvos bažnyčiai 1508 m. skirta medaus duoklė ir vaško akmuo¹²⁹. 1511 m. Polocko vladykai Eufimijui priskirtas žmogus Bobras su vaikais ir žmona turėjo tiekti pūdo medaus duoklę¹³⁰. 1502 m. Maišiagalos bažnyčios klebono išlaikymui skirta 10 akmenų vaško, 1533 m. tos pačios bažnyčios Dievo Motinos altoriui – trečdalinė medaus duoklė iš privačios valdos¹³¹. 1515 m. Traupio bažnyčios fundacijoje klebonui išlaikyti skirti trys vyrai su šeimynomis bei žemėmis, kurie kasmet turėjo duoti po puodą medaus¹³². 1520 m. bajorė Poncienė su marčia Merkinės klebonui užrašė bičiulines bites¹³³. 1533 m. Vilniaus vyskupo rašte patvirtinant užrašymą Merkinės bažnyčiai paminėti 3 pūdai medaus ir vaško akmuo kasmet¹³⁴.

Apskritai bažnytinėse valdose natūrinė medaus duoklė išliko gana ilgai¹³⁵. Ji buvo populiari XVII a. Antai tarp reguliarių Vilniaus kapitulos pajamų iki XVII a. pabaigos minimas medus, pajamos iš jo buvo nedidelės¹³⁶. Medaus duoklė bažnytinėse valdose populiari buvo dėl to, kad šių valdų ūkiuose, bent jau Žemaitijoje, grūdų gamyba palivarkuose liko neišsiplėtota. Natūrinės rinkliavos iš valstiečių liko svarbiausias grūdų ir kitų produktų gavimo šaltinis¹³⁷.

Privačios valdos. Tradicinė medaus duoklė iki XVI a. vidurio buvo įprasta privačiose valdose. Palyginti su kitomis prievolėmis, ji sudarė ženklų pajamų dalį, kai kur netgi kiek daugiau nei pusę. Tiksliai neaišku, ar valstiečiai turėjo ją mokėti nuo namuose laikomų bičių. Matyt, kad taip.

Galima pasitelkti XVI a. pradžios Radvilų Užnerio pusės valdų pavyzdį. Medaus duoklė tuomet buvo renkama visose jų valdose. 1520 m. Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos sūnams dalijantis tėvo dvarus, nurodytas iš jų gaunamas pelnas ir medaus duoklės dalis¹³⁸. Buvo surenkami dideli medaus

¹²⁷ KDKW, t. 1. z. 2 (1468–1501), Nr. 307, p. 363.

¹²⁸ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas*, sud. ir parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2015, p. 10, 11.

¹²⁹ LMAVB, f. 1–50.

¹³⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003, Nr. 10, p. 82.

¹³¹ VUB, f. 5, A30–5510, LMAVB, f. 3–72.

¹³² *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis*, p. 18, 76.

¹³³ LMAVB, f. 43–12301.

¹³⁴ LMAVB, f. 43–122991.

¹³⁵ Konkrečius pavyzdžius žr.: *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis*, 2015.

¹³⁶ Jakulis M., „Vilniaus katedros kapitulos pajamos XVI a. antroje pusėje – XVIII a. pajamų išlaidų registrų duomenimis“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2014, t. 5, p. 187.

¹³⁷ Kiaupienė J., *Kaimas ir dvaras*, p. 122.

¹³⁸ *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-западной Руси, Вильна, 1870, t. 7, p. 9–12.*

¹²⁰ *Литовская Метрика, отд. 1–2, Ч. 3, Книги публичных дел т. 1, Русская историческая библиотека, Санкт-Петербург, 1914, t. 30, p. 575.*

¹²¹ „[...] urodzonego Czapskiego leśniczego naszego puszczy tamecznej upomniał, żeby *praesens* przy wycinaniu tego drzewa zawsze był i na barcie zgodnego wycinać nie dopuszczał dla tego aby prowent miodowy, który poddani do skarbu naszego z tamtej puszczy płacą, za wycięciem drzewa na barcie do zamnożenia i zatrzymaniu psczoł zgodnego, z uszczerbkiem prowentów naszych stołowych nie zginął“, AGAD, AR, dz. 10, Nr. 283.

¹²² *Kungliga Biblioteket*, Stockholm, D 1475–5, l. 28.

¹²³ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, p. 253.

¹²⁴ KDKW, t. 1, Nr. 193, p. 217.

¹²⁵ KDKW, t. 1, Nr. 202, p. 228–229.

¹²⁶ LMAVB, f. 1–502, 582.

kiekiai. Palyginus medaus duoklę atskiruose dvaruose – Biržuose ir Kėdainiuose – buvo nurodyta: „Tose dviejose dalyse – Biržuose ir Kėdainiuose – medaus duoklė sudaro po 7,5 auseklio ir po 85 pūdus“¹³⁹.

1520 M. RADVILŲ UŽNERIO VALDŲ DVARUOSE
RINKTOS MEDAUS DUOKLĖS PROCENTINĖ DALIS

Valda	Visos pajamos	Medaus duoklė	Medaus duoklės procentinė dalis
Kėdainiai	104 kapos grašių	6 kapos grašių	5,8
Upninkai	62 kapos 30 grašių	32 kapos grašių	51,2
Musninkai	109 kapos 45 grašiai	33 kapos grašių	30

Šaltinis: *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-западной Руси*, Вильна, 1870, t. 7, p. 9–12.

1526 m. 7 Kėdainių duoklininkų dūmai į dvarą privalėjo pristatyti 12 pūdų medaus (196,5 kg), Upytės duoklininkų prievolė – 80 pūdų (apie 1310 kg)¹⁴⁰. Duoklę medumi mokėjo ir Biržų valdiniai. 1544 m. iš Biržų į Vilnių nusiųsto medaus vertė siekė 10 kapų (apie 20 pūdų). Trys medinės medaus (*miednicy*) paminėtos ir 1561 m. Biržų dvaro inventoriuje¹⁴¹.

Privačiuose Žemaitijos dvaruose ankstyvuojau laikotarpiu (iki XVI a. pr.) medaus duoklė buvo gan reikšminga. Ganėtinai dideli surenkamo medaus kiekiai fiksuojami dar XVI a. I pusėje. Istoriografijoje plačiai komentuotas Šiaulėnų dvaro 1542 m. atvejis, kai nuo 38 tarnybų buvo duota 60 bužų (120 pūdų) medaus, arba vidutiniškai 3 pūdai nuo tarnybos¹⁴².

Nuo XVI a. II pusės, augant lažui ir činšui, tradicinė medaus duoklė nustojo dominuoti. Kaip minėta, ji daugiau išliko tuose regionuose ir vietovėse, kur bitininkystė buvo ypač išvystyta.

Ne kartą minėtame 1599 m. M. Sluškos Areškavičių dvaro drevinių medžių apraše nurodyta 1002 drevinės pušys ir 94 dreviniai ąžuolai. Jie priklausė 26 valstiečiams¹⁴³. Penkiais atvejais iš dvidešimt vieno valstiečiai bites laikė

kartu. Kai kurie jų buvo artimi giminaičiai. Iš sąrašo matyti, kad drevinių medžių turėjo ir viena valstietė – 24 pušis ir 1 ąžuolą. Avilių neturėjo. Jos mokama duoklė buvo pati mažiausia – tik 4,5 bezmėno – apie 4,59 kg.

Metinės medaus duoklės dydis svyravo maždaug nuo 52 iki 5 kg. Priklausė nuo drevinių medžių ir avilių skaičiaus. Atrodo, koreliacija nebuvo labai griežta, tačiau neatmestina, kad sudaryta lentelė yra kiek netiksli. Pavyzdžiui, Ivanas Prijma davė 2 pūdus medaus (apie 32, 6 kg) nuo 4 avilių, 62 pušų ir 8 ąžuolų. Laikant, kad pūdą sudaro apie 16,3 kg, pagal kiekį jis būtų trečias tarp visų bitininkų. Tačiau žinome, kad pūdo dydis svyravo nuo 40 iki 50 svarų. Kiek jis sudarė minėtame 1599 m. apraše, neaišku. Pats svaras galėjo svyruoti nuo 360 iki 450 g. Taigi pūdas galėjo sudaryti nuo 14,4 iki 18–22, 5 kg. Vadinas, valstiečio I. Prijmos medaus duoklės dydis galėjo siekti nuo 28,8 iki 45 kg. Tačiau tuomet derėtų perskaičiuoti ir akmens dydžius.

Bet kuriuo atveju, priešingai nei XVII–XVIII a., kuomet jau buvo paplitęs činšas, daug kur pakeitęs medaus duoklę, sudėtinga nustatyti, koks tiksliai buvo medaus duoklės pagrindas (matavimo vienetas): visų drevinių medžių skaičius, drevinių pušų ir ąžuolų proporcija ar realus bičių šeimų kiekis.

Konkrečiu atveju ne visai aišku, ką reiškia nurodytas bičių (kilm. *бчоль*) skaičius: bičių šeimas drevėse, kaladinius avilius medžiuose ar tik... avilius valstiečių sodybose. Tikėtiniausias pirmasis variantas. Tačiau tuomet neaišku, kodėl valstiečiai, prie kurių bitės nenurodytos (tokių buvo trys), vis tiek turėjo mokėti medaus duoklę.

Daugelyje kitų vietų natūrinę medaus duoklę keitė mokestis pinigais. XVII–XVIII a. ši duoklė jau daug kur buvo išnykusi. Tai aiškiai matyti iš tų pačių Radvilų Kėdainių dvaro situacijos. Kaip minėta, šioje valdoje tradicinė medaus duoklė buvo nedidelė. Jau XVII a. pr. (1604 m. inventoriaus duomenimis) ji iš viso išnyko arba bėgant laikui buvo įskaičiuota į piniginį mokestį¹⁴⁴.

пятеро; Семень Поповичъ на два камени сосонъ 49, дубовъ 6, бчоль 8; Семень Сошковичъ на девять безменовъ 49 сосонъ, бчоль пятеро; Иванъ Смоляжичъ а Хома Ильичъ на полчверта камня сосенъ 60, дубовъ 14, бчоль 9; Иванъ а Ондрей Игнатовичи на полтора камня 30 сосонъ, дубовъ 2, бчоль 2; Хома Зубовичъ на семь безменовъ 15 сосонъ, дубовъ пять, бчоль 5; Зеновъ Кузьмичъ на полсема безмена 30 сосонъ, дубовъ 3, бчоль 7, Олексей Васильевичъ на два камени 60 сосонъ, дубовъ три, бчоль 9; Евхимъ Ивановичъ на два камени 70 сосонъ, бчоль 11; Стефанъ а Евхимъ Назаровичи на камень 19 сосонъ, дубовъ три, бчоль трое; Есько Стефановичъ на два камени 60 сосонъ, дубовъ 4, бчоль шестеро; Онтонъ, Микита а Сенько Губичи на полтретя камня 64 сосонъ, дубовъ семь, бчоль четверо; Тишко Супроновичъ на одинадцать безменовъ 45 сосонъ, дубовъ пять; Ульяна Полуяновъ на полпета безмена 24 сосонъ, дубъ одинъ; Осипъ а Евило Кузьмичи на десетъ безменовъ 50 сосонъ, дубовъ пять, бчоль трое; Максимъ Прихожий на пять безменовъ сосонъ осмъ, бчоль двое. Сума дерева бортного тисеча и двое, а дубовъ деветьдесять чотыри“, *Акты издаваемые Виленскою археографическою коммиссиею. Инвентари имений XVI-го столетия*, Вильна, 1887, t. 14, p. 644–645. Dokumentas saugomas Vilniaus viešojoje bibliotekoje. Publikacijoje nurodytos skaičius žyminčios rusėniškos raidės praleistos.

¹⁴⁴ *Lietuvos inventoriai XVII a.*, sud. K. Jablonskis, M. Jučas, Vilnius, 1962, p. 30–34.

¹³⁹ „То въ тыхъ дву частехъ у Биржахъ а въ Кейданехъ медовое дани ровно учинить по пол-осма ушатка и по осмидесять пудовъ и по пяти пудовъ“, *Археографический сборник документов*, t. 7, p. 10.

¹⁴⁰ Ragauskienė R., Karvelis D., Ragauskas A., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mikropasaulis: Radvilų Kėdainių visuomenė (XV–XVIII a.)*, Vilnius, 2022, p. 150.

¹⁴¹ LMAVB, f. 256, Nr. 2948; PAN, Nr. 6147.

¹⁴² *Istorijos archyvas*, p. 20–21; Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė“, p. 103; Jurkiewicz J., *Powinności włościan*, p. 88, Jurginis J., *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1962, p. 201–202; Piškinitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 25.

¹⁴³ „Реестръ списанья дерева бортного подданныхъ Орешковскихъ его милости пана Миколая Служки: Селивонъ Старецъ на два камени дерева бортного маеть сосонъ 90, дубовъ 15, бчоль 9; Кузьма Зубовичъ на семъ безменовъ дерева бортного сосонъ 24, дубъ одинъ, бчоль 2; Иванъ Прийма на два пуды 62 сосне, дубовъ 8, бчоль 4; Евсей Шцебетовичъ на осмъ безменовъ 55 сосонъ, бчоль пятеро; Максимъ Проскурничичъ на полсема безмена 38 сосонъ; Мацко Сысовичъ на одинадцать безменовъ 48 сосонъ, дубовъ дванадцать, бчоль

1599 M. MIKALOJAUS SLUŠKOS AREŠKAVIČIŲ VALDOS (MINSKO PAVIETE)
DREVINIŲ MEDŽIŲ IR AVILIŲ APRAŠAS

Valstietis	Medaus kiekis (prievolė)	Bičių šeimos (aviliai)	Dreviniai medžiai	
			Pušys	Ažuolai
Ivanas Smoliažičius ir Choma Iljičius	3,5 akmens (apie 52,5 kg)	9	60	14
Antonas, Mikita ir Senka Gubičiai	2,5 akmens (apie 37,5 kg)	4	64	7
Ivanas Prijma	2 pūdai (apie 32,6 kg)	4	62	8
Aleksejus Vasiljevičius	2 akmenys (apie 30 kg)	9	60	3
Evchimas Ivanovičius	2 akmenys (apie 30 kg)	11	70	-
Eska Stefanovičius	2 akmenys (apie 30 kg)	6	60	4
Selivonas Starecas	2 akmenys (apie 30 kg)	9	90	15
Semionas Popovičius	2 akmenys (apie 30 kg)	8	49	6
Ivanas ir Andrejus Ignatovičiai	1,5 akmens (apie 22,5 kg)	2	30	2
Stefanas ir Evchimas Nazarovičiai	1 akmuo (apie 15 kg)	3	19	3
Macka Sisovičius	11 bezmėnų (apie 11,22 kg)	5	48	12
Tiška Supronovičius	11 bezmėnų (apie 11,22 kg)	-	45	5
Osipas ir Evila Kuzmičiai	10 bezmėnų (apie 10,2 kg)	3	50	5
Semionas Soškovičius	9 bezmėnai (apie 9,18 kg)	5	49	-
Evsejus Ščebetovičius	8 bezmėnai (apie 8,16 kg)	5	55	-
Maksimas Proskurničius	7,5 bezmėno (apie 7,65 kg)	-	38	-
Kuzma Zubovičius	7 bezmėnai (apie 7,14 kg)	2	24	1
Choma Zubovičius	7 bezmėnai (apie 7,14 kg)	7	15	5
Zenovas Kuzmičius	6,5 bezmėno (apie 6,63 kg)	7	30	3
Maksimas Prihožijus (ateivis, naujokas?)	5 bezmėnai (apie 5,1 kg)	2	8	-
Uljana Polujanovaja	4,5 bezmėno (apie 4,59 kg)	-	24	1
Iš viso		101	1002	94

Sudaryta pagal: *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. 14: Инвентари имений XVI-го столетия, Вильна, 1887, p. 644–645.*

Pastaba: skliaustuose pateikiami kai kurių nurodytų svorio matų (bezmėnų ir kt.) atitikmenys gali būti netikslūs, kadangi matų dydžiai galėjo būti kitokie nei pasitelkti istoriografijoje ir panaudoti šioje lentelėje perskaičiuojant: bezmėnas – apie 1,02 kg, akmuo – apie 15 kg, pūdas – apie 16,3 kg.

Tačiau Kėdainių valdai priklausiusiame Upytės valsčiuje, kur ir anksčiau tradicinė duoklė buvo nemaža, valstiečiai ją ir toliau duodavo, tik mažesnę. Pavyzdžiui, Beinoravos gyventojai 1624 m. nuo 10 užimtų valakų turėjo duoti vieną medinę medaus. Iš viso iš Kėdainių valdos Upytės valsčiaus buvo suren-

kamos 24,7 medinės medaus¹⁴⁵. Vėlesniuose – 1674¹⁴⁶, 1739, 1765 ar 1810 m.¹⁴⁷ – inventoriuose ir šiame valsčiuje medaus duoklė nebenurodoma, taigi nebebuvo renkama. Ar tai reiškia, kad jame bitininkystė buvo išnykusi?

Vitebsko ir Polocko vaivadijose privačiuose dvaruose medaus duoklė rinkta XVI a. 4–5 deš.¹⁴⁸ XVII a. 3 dešimtmetyje ją moka Zamošų dvaro kaimų valstiečiai¹⁴⁹, XVII a. 6 dešimtmetyje – Bartlamiejaus Tiškevičiaus Hubų dvaro Minsko vaivadijoje valstiečiai¹⁵⁰, XVIII a. 8 dešimtmetyje – Lebidkos valdos Lydos pavieto valsčiuje valstiečiai (nuo 113 bičių avilių)¹⁵¹. Tai jau pusinio medaus duoklė.

5.3. Pusinio medaus duoklė

Pusinio medaus duoklė – viena senųjų duoklių formų. Vienas ankstyviausių jos paminėjimų – „lukno“ nurodymas 1387 m. balandžio 28 d. Jogailos privilegijoje kunigaikščiui Skirgailai, jam perduodant Lahoisko (Minkso pav.) Šv. Jono Krikštytojo vienuolyną ir cerkvę su visomis duoklėmis¹⁵². Tų pačių metų Jogailos fundacinėje privilegijoje Vilniaus katedrai irgi duodama „unam pullam mellis cum media *stawne lukno* nuncupatis“¹⁵³. 1396 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas tos pačios bažnyčios kapitulai skyrė kasmet „unam pullam mellis, quae dicitur *wstawne lukno* de curia nostra“¹⁵⁴.

Galutinai pusinio medaus duoklė susiformavo XVII a. I pusėje¹⁵⁵. Dar XV a. pabaigoje Nesvyžiaus valdoje buvo renkama tradicinė medaus duoklė, o XVI a. II pusėje iš šių vietų dvarui turėjo būti atiduodama pusė medaus. Tradicinę medaus duoklę dvarui teikė Musninkų valdiniai, o 1641 m. iš šios vietovės rinkta jau tik pusinio medaus duoklė. Panašiai procesas klostėsi ir Radvilų Dubingių valdoje¹⁵⁶.

¹⁴⁵ VUB, f. 4, b. A1724, l. 30.

¹⁴⁶ LMAVB, f. 259, Nr. 180.

¹⁴⁷ AGAD, AR, XXV, Nr. 1663, (1739 m.); Nr. 1664, (1810 m.); Nr. 1666, (1765 m.)

¹⁴⁸ Белоруссия в эпоху феодализма, т. 1: *С древнейших времён до середины XVII века*, сост. З. Ю. Копытский, М. Ф. Залого, Минск, 1959, p. 138–139, 191–193.

¹⁴⁹ *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas*, p. 90, Nr. 183.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 118, Nr. 287.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 258, Nr. 737.

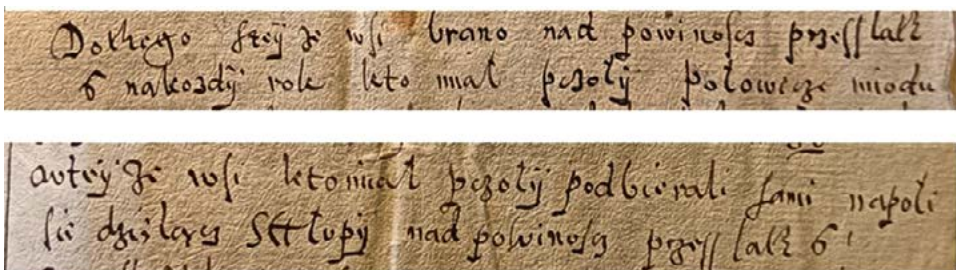
¹⁵² „[...] и лука вся“. Privilegija publikuota: Jakubowski J., *Opis Księstwa Trockiego z r. 1387. Przyczynę do badań nad ustrojem Litwy przedchrześcijańskiej*, Warszawa, 1907, p. 45.

¹⁵³ Łowmiański H., *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno, 1931, t. 1, p. 144.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė“, p. 103.

¹⁵⁶ Jurkiewicz J., *Powinności włościan*, p. 276.

1586–1591 m. Vyžuonėlių valstiečių skundo dėl paimto medaus fragmentas.
Biblioteka Jagiellońska, Archiwum Pustowskich, nr. 324/99.

Ir iš Radvilų Vyžuonų valstiečių nuo seno rinkta medaus duoklė. Tačiau XVI a. II pusėje jau imtas tik pusinis medus (*pszczoły połowicze*). Išliko bičių turėjusių Vyžuonėlių valdos valstiečių iš šešių kaimų (Šileikių, Apšlavo, Kilėviškių, Ilgių ir Antakalnių) 1586–1591 m. skundas dėl valdos nuomininko pareigūnų Terlikovskio ir Balaškos padarytos žalos. Jame nurodyta apie atimtus daugiau nei 12 dubenų medaus, neskaitant duoto duoklinio pusinio. Be to, minėti pareigūnai kai kur netgi patys medų iškopė. Medus buvo atimtas ir už nepaklusnumą. 1590 m. dvaro seniūnas Jokūbui Kaliekai iš Kaliekių kaimo siūlė įdirbti tuščią valaką, o kai šis atsisakė, atėmė 8 kapų grašių vertės arklių ir 4 medaus dubenis¹⁵⁷. XVII a. pradžioje valstiečių mokama medaus duoklė Vyžuonų valdoje toliau išliko pusinė¹⁵⁸. Ar tai buvo drevinės ar naminės bitės, neaišku.

Pagal 1647 m. nuostatus, Žagarės dvare pusė valstiečių medaus turėjo būti atiduota dvarui, o kita pusė – iš jų nuperkama¹⁵⁹. 1661 m. Šiaulėnų dvare Viduklės valsčiuje iš valstiečių bitininkų turėjo būti paimta pusė medaus. Pagal 1668 m. nurodymus, už likusį turėjo būti mokama po 1 auksiną už gorčių¹⁶⁰.

1669 m. Orlios valdos valdiniai, bites laikantys kaimuose, taip pat turėjo pusę medaus atiduoti dvarui¹⁶¹. Šios Radvilų valdos tyrėjas nurodo, kad joje buvo miškų drevininkų ir avilių turėjusių bitininkų. Bitininkystė užsiimta šalia žemės ūkio. Drevininkų valdoje buvo nedaug. Kai kurių kaimų XVII a. inventuriuose jų įrašyta po vieną ar du. 1669 m. Košelių (*Koszele*) kaime buvo du drevininkai. Vienas jų naudojosi puse valako ir nevykdė jokių prievolių. Bites laikė valstiečiai ir dvaras. Pirmieji nemažai avilių laikė sodybose. 1673–1685 m. už medų (pusinį) Orlios dvaras gaudavo 16–36 auksinų¹⁶².

¹⁵⁷ Biblioteka Jagiellońska, Archiwum Pustowskich, Nr. 324/99.

¹⁵⁸ Instrukcijos feodalių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a., parengė Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, p. 2.

¹⁵⁹ LMAVB, f. 256–970, l. 2.

¹⁶⁰ LMAVB, f. 256–970, l. 3–4.

¹⁶¹ AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2908, l. 21.

¹⁶² Sierba M., *Radziwiłłowskie dobra Orla (1585–1695)*, Białystok, 2017, p. 305.

NAMINĖ BITININKYSTĖ DIDIKŲ RADVILŲ ORLIOS VALDOJE

Metai	Kaimų (su Orlios miesteliu) skaičius	Valstiečių ūkių skaičius	Aviliai
1654	8	29	147
1655	8	21	176
1669	6	17	181
1670	8	17	206

Šaltinis: Sierba M., *Radziwiłłowskie dobra Orla (1585–1695)*, Białystok, 2017, p. 305.

Panašiai buvo ir kitose valdose. 1697 m. valdovo Merkinės dvaro valdiniai turėjo atiduoti pusę medaus nuo sodybinių avilių ir „miškuose nuo savo medžių“¹⁶³.

Pusinio medaus duoklė 1538 m. rinkta Vilniaus katedros kapitulai priklausančiose žemėse. Solonos valdoje pusę medaus – iš viso 12 medinių – turėjo atiduoti Ivanas Holovka su 15 „pagalbininkų“ (*tributarii cum suis coadiutoribus*; matyt, galvoje turėti vadinamieji „potužnikai“ – prie valstiečių šeimų prisijungę pašaliečiai, kartu sudarę tarnybas): Pankratu, Dovydu, Zacharu, Ničiporu, Chvedu, Borisu Nosovičiumi ir kt. Tokią pat kasmetinę medaus duoklę turėjo tiekti duoklininkas Ničiprovičius su „pagalbininkais“ iš Kudzino, kaip ir medaus pusininkas Lazorius Čmihovas su „pagalbininkais“ iš Praskurnikų kaimo. Strešino valdos duoklininkai Simonas Zenkenas, Šulga ir Chrošenis su „pagalbininkais“ kasmet duodavo tokį pat kiekį „žalio medaus“ (*duodecim pelves mellis crudī*). Tik duoklininkas Selezenis su „pagalbininkais“ tiekdamo po 8 medines¹⁶⁴.

Nemažai duomenų apie pusinio medaus duoklę išlikę įvairių vietovių dvaruose. 1552–1555 m. Pinsko seniūniją valakais matavę revizoriai nustatė, kad medus turi būti imamas nuo drevių ir dalijamas per pusę: viena pusė – karalienės Bonos išdui, kita – valdiniams. Matyt, anksčiau valdovo valdose ši duoklė nebuvo renkama.

1617 m. Šiaulėnų valdiniai medų su dvaru turėjo dalintis per pusę, o už stuopą medaus (apie 1 litrą) dvaro pareigūnas galėjo mokėti 6 grašius¹⁶⁵. 1616 m. Rabunės valdos Ašmenos pavieta inventoriuje raštininkas pažymėjo, kad iš valdai priklausiusių drevinių medžių giriose su bitėmis „pagal seną paprotį“ bitininkai (*ziemcy*) nuo drevės dvarui turi duoti pusę medaus¹⁶⁶. 1671 m. Semeliškių seniūnijos valstiečiai skundė Trakų pastalininkį Ferdinandą Rorą dėl jiems uždėtos per didelės naštos: „[...] nuo svetimų žmonių bičių, esančių

¹⁶³ Lietuvos inventoriai XVII a., sud. K. Jablonskis, M. Jučas, p. 418.

¹⁶⁴ Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Cz. 2. Źródła historyczne, opr. J. Kurczewski, Wilno, 1910, p. 179–182.

¹⁶⁵ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 14.

¹⁶⁶ LMAVB, f. 20, Nr. 339, l. 11v.

Semeliškių tenutoje“, reikėjo atiduoti pusę medaus dvarui, o antrą pusę dali-josi valstietis su bičiuliu, tačiau „[...] jeigu kurio ūkininko bitės žūva, už vašką jaučius paima“¹⁶⁷. 1673 m. Radviloms priklausiusio Krasna Volia kaimo Lachvos valdose valdinių duoklių apraše nurodyta, kad kaimo valstiečiai medaus duo-klės nemoka, tačiau valstiečiai, turintys bičių „namuose arba girioje drevėse“ privalėjo dvarui atiduoti pusę medaus¹⁶⁸. 1764 m. Kartenos dvaro valdiniai turėjo mokėti po 15 prūsiškų grašių nuo kiekvieno kelmo – už pusinį medų¹⁶⁹. Drevinį medų pusiau dalijosi ir tie, kurių drevės buvo valdų paribyje. 1595 m. Žemaitijos žemionis Laurynas Steponavičius ir Grigas Bartkevičius taip dali-josi dreve, buvusią ties jūdvių žemių riba¹⁷⁰.

Kai kuriuose dvaruose pusinio medaus duoklė virsdavo dar didesne – dviejų trečdalių. Žinomi keli tokie atvejai XVI a. I pusėje. 1552 m. Polocko revizijos medžiagoje minimos drevės šventiko (*vladyka*) valdose, iš kurių jam atiduo-dama du trečdaliai medaus, o drevininkams – tik likęs trečdalis. 1560 m. Oršos pilies registre pažymėta, kad Bajevo kaimo valdiniai nuo jų turimų drevių piliai duodavo du trečdalius medaus¹⁷¹. Didesnė nei pusės medaus duoklė būdin-gesnė rytinėms ir pietinėms LDK žemėms (Pinsko, Vitebsko).

Pagal 1557 m. Valakų reformos nuostatus, valdovo valdiniai buvo atleisti nuo medaus duoklės iš sodybinių avilių ir valakinių drevių¹⁷². Po beveik 80 metų padėtis ėmė keistis. Pagal 1636 m. karališkųjų girių ordinaciją, pusinį medų valstiečiai jau turėjo duoti ir nuo drevinių bei sodybinių bičių. Tik kai kada nuo šios duoklės buvo atleidžiami turėjusieji jaunų (t. y. spietinių) bičių¹⁷³.

Nauju apmokestinimu nuo sodybinių bičių netruko pasinaudoti valdovo valdų administratoriai. 1639 m. valdovo asesorių teismas sprendė Merkinės valsčiaus žmonių skundą dėl Merkinės seniūno padidintų prievolių. Jie aiškino, kad anksčiau, vadovaujantis 1631 m. A. Bronevskio surašytais nuostatais, jie neturėjo mokėti duoklės nuo giriose laikytų ir sodybinių bičių. Merkinės seniūnas vadovavosi 1638 m. valdovo patvirtintais revizorių Gieškovskio ir Kaunackio nuostatais, pagal kuriuos valdiniai turėjo atiduoti pusę medaus nuo visų bičių: drevinių, laikytų giriose sodybose. Kad nebūtų slepiama, reika-lauta bites kopinėti tik prižiūrint dvaro prievaizdui (pristavui) ar seniūno skirtam pavaduotojui¹⁷⁴.

Nepaisant šio mokesčio įvedimo, sodybinių bičių XVIII a. daugėjo. 1687 m. Radvilų Dubingių valdos inventoriuje dar nepažymėtas medaus gavimo šalti-

nis, kai atskirų kaimų valstiečiams nurodyta nuo užimto valako mokėti po 4 auksinus, duoti nustatytą dėklą (duoklę) ir medaus¹⁷⁵. Tačiau iš XVIII a. Dubingių kunigaikštystės inventorių aiškėja, kad vienoje jos dalyje – Baranavos trakte, kur būta miškų, – bitininkystė išliko. 1735 m. iš 35 dūmų bitininkavo 20 (8 žemionių dūmai turėjo 132 avilius, 12 bojarų dūmų – 103 avilius)¹⁷⁶.

Išskirtinę padėtį pusinio medaus duoklės atžvilgiu užėmė valdovo Žemai-tijos dvarai. Iki XVIII a. pabaigos daugelio jų valstiečiai nuo sodybinių bičių šios duoklės nemokėjo¹⁷⁷.

Toks Palangos dvaro atvejis. 1691 m. dvaro valdiniai, gyvenantys girioje ir ten laikantys bites, dvarui turėjo duoti pusę medaus. Tuo tarpu laikusieji bites prie namų arba pagal bičiulystę nuo šios duoklės buvo atleisti¹⁷⁸. 1756 m. val-dovo Palangos seniūnijos inventoriuje minimas kaimas „Bortkiele“. Seniūnijoje buvo du miškai: vienas dėl medžioklio nepriežiūros sunyko, o buvęs Impiltyje išliko. Nurodyta, kad miškuose gyvenantys ir „bites medžiuose laikantys“ val-stiečiai turi duoti dvarui pusę medaus¹⁷⁹.

Seniūno Eberhardo Mirbacho valdymo pradžioje (valdė 1760–1769) pusi-nio medaus duoklė nuo sodybinių ar bičiulinių bičių taip pat nebuvo mokama. Tokia praktika numatyta teismo komisarų nuostatuose, tik šitokios duoklės įtrauktos į liustracinį seniūnijos inventorių. Tačiau 1760 m. Palangos seniūnu tapęs Karolis Mirbachas nusistovėjusios praktikos nepaisė ir pusinio medaus duoklės pareikalavo iš visų, kas turėjo bičių – tiek girioje, tiek sodybinių. 1775 m. jis prievarta iš Palangos seniūnijos valstiečių išgavo minėtą duoklę, dėl to valdiniai apskundė jį asesorių teismui¹⁸⁰. 1777 m. seniūnijos invento-riuje medaus duoklė neminima¹⁸¹. Tačiau 1782 m. Palangos seniūnijos valstie-čiai, remdamiesi nuo seno galiojusia praktika, dar sykį skundėsi, kad iš jų rei-kalaujama pusės medaus nuo naminių bičių, nepasitenkinant „medaus duokle iš miškinių drevių“¹⁸².

Renkant pusinio medaus duoklę, pusė išimto medaus turėjo likti valstie-čiams, tačiau jau XVI a. viduryje, siekiant duoklę padidinti, Valakų reformos vykdytojas Piotras Chvalčevskis buvo priėmęs nurodymą valdovo valstiečiams privaloma tvarka parduoti išdui pusę jiems liekančio medaus. Šios nuostatos įgyvendinti nepavyko, ir ji netrukus buvo panaikinta¹⁸³. Pavyzdžiui, 1566 m. tarp kitų girių ir Merkinės girių prižiūrėjęs Stanislovas Davaina nuo tokios

¹⁷⁵ AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 922.

¹⁷⁶ AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 932/2.

¹⁷⁷ Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė“, p. 101, 102.

¹⁷⁸ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 7.

¹⁷⁹ „[...] chłopci po starostwa, co po lasach mieszkają i pszczół w drzewach mają, muszą dworowi oddać połowicę“, LVIA, f. 11, b. 1062, f. L. 4–11v, 13.

¹⁸⁰ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys. II dalis XVIII amžius*, surinko R. Jasas, J. Orda, parengė R. Jasas, Vilnius, 1961, p. 155.

¹⁸¹ LVIA, f. 11, ap. 2, b. 245.

¹⁸² Paulėkienė E., *op. cit.*, p. 101.

¹⁸³ Довнар-Запольский М., *Государственное хозяйство*, p. 371.

¹⁶⁷ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, p. 255.

¹⁶⁸ AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2669/1, l. 84.

¹⁶⁹ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 15.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 8.

¹⁷¹ Jurkiewicz J., *Powinności włościan*, p. 84.

¹⁷² Литовская Метрика, отд. 1–2, Ч. 3, Книги публичных дел т. 1, Русская историческая биб-лиотека, Санкт-Петербург, 1914, т. 30, p. 575.

¹⁷³ Hedemann O., *Dawne puszcze*, p. 129.

¹⁷⁴ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, t. 1: XVI–XVII amžiai*, sud. K. Jab-lonskis, Vilnius, 1959, Nr. 59, p. 224–225.

duoklės skolos už minėtą girią buvo atleistas¹⁸⁴. Visgi pasitaikydavo atvejų, kuomet valdos pareigūnai atimdavo arba labai pigiai supirkdavo ir žmonėms likusią pusinio medaus dalį. Pavyzdžiui, 1591 m. Vyžuonų laikytojo pareigūnai iš valstiečių paėmė ir prievolinį (pusinį), ir jiems turėjusį likti medų¹⁸⁵. 1636 m. Vilkijos valsčiaus Gučkampio kaimo valstiečiai skundė laikytoją, atėmusį iš jų 4 medines medaus, kainavusias po 4 kapas grašių¹⁸⁶. 1670 m. Notiniškių kaimo Viduklės valsčiuje valdiniais nustatyta kaina, už kurią jie galėjo laikytojui parduoti savo medaus dalį, – 1 auksinas už gorčių¹⁸⁷.

Kaip jau minėta, nuo XVII a. tradicinė medaus duoklė, tik mažesnės apimties, išliko išvystytuose bitininkystės regionuose. Pusinio medaus duoklė XVII–XVIII a. stebima ten, kur tokios tradicijos buvo menkai išvystytos ir bitininkystė ūkyje atliko nedidelį vaidmenį.

Pavieniais atvejais su bitininkais būdavo elgiamasi šiek tiek teisingiau. Regis, taip galėjo būti kai kuriose bažnytinėse valdose. Štai Nesvyžiaus klebonijos valdiniai pagal 1633 m. nuostatus turėjo duoti pusę medaus, tačiau „už darbą“ (za *pracę*) kiekvienam jų nuo vieno avilio leista duoklės nemokėti. 1633 m. analogiška tvarka nustatyta ir Liachovičių klebonijos valdos valdiniais. Pagal vėlesnius Nesvyžiaus klebonijos valdos nuostatus, jau nuo kas dešimto avilio leista neduoti medaus¹⁸⁸. Gelgudiškių dvaro 1682 m. nuostatuose nurodyta, kad Mazuriškių, Bagdiškių ir Klišaičių kaimų valstiečiai neturi eiti lažo ir atlikti prievolių – tik mokėti pusinio medaus duoklę. Taip buvę ir anksčiau¹⁸⁹. Valstiečiai, matyt, dar mokėjo činšą.

1778 m. Ukrapiškių Ašmenos pavieto valdiniai negalėjo kopinėti medaus be dvaro pareigūno priežiūros¹⁹⁰. 1788 m. visi Karkažiškių valsčiaus valdiniai buvo įspėti, kad be dvaro žinios negali kopinėti medaus ir išvežti bičių į kitus valsčius, antraip grės nemažos baudos ir bausmės¹⁹¹. Nebent valdos savininkas, kaip 1735 m. Radvilų Dubingių atveju, medaus kopinėjimą rudenį pavestų prižiūrėti valdos administratoriui, „[...] pasiėmus su savimi prisiekusį ir drevininką“¹⁹².

Jau ne kartą minėta, kad pradėdant XVII a. įvairiose vietovėse medaus duoklė buvo keičiama činšu. 1636 m. LDK asesorių teismo sprendimas dėl pusinio medaus netapo visoje valstybėje galiojančiu teisės aktu. Pavyzdžiui, privačiose valdose šis mokestis iki pat XVIII a. pabaigos vadintas paprotiniu.

Štai kaip tai vyko privačiame didikų Radvilų Drisvetės valsčiuje XVIII a. 5 dešimtmetyje: 1744 m. spalio mėnesio akte nurodyta, kad 15 grašių mokestis mokamas visų be išimčių nuo kiekvieno bičių kelmo (*pnia*) „pagal seną paprotį“ (*według dawnego zwyczaju*). 1745 m. dokumente rašoma, kad prieš imant činšą kasmet turi būti atlikta bičių patikra (revizija). Jos metu privalo dalyvauti kaimų vaitai. Mokėti turi visi, išskyrus bajorus. Už senas bites – po 15 grašių už šeimą, už jaunas (spietines) – nuo ateinančių metų¹⁹³. Toks buvo paprotys šioje valdoje. Joje seniau neabejotinai mokėta pusinio medaus duoklė.

Jablonėje, netoli Varšuvos, pinigine duoklė už bites įvesta dar 1762 m. Argumentuota, kad duoklė medumi nepastovi, vargina žmones, o dvarui neduoda pelno. Ji buvo pakeista 15 grašių mokesčiu, renkamui rudenį atlikus bičių reviziją. Nuo jaunų bičių (spietinių) pinigų nerinko, nes jos neduoda naudos: „[...] zaś od młodych, jako pożytku sami mieć nie mogą, tak i podatku nie dadzą“. Senos bitės, jeigu neprinešdavo medaus ir negalėdavo peržiemoti, irgi nebūdavo apmokestinamos: „[...] również i odtąd pszczoły, które choćby były stare, ale gdy miodu mieć nie będą, a zatem przezimować nie mogą, będą wolni od podatku“¹⁹⁴.

Analogiškai 1789 m. Drujos valdoje Breslaujos pavieta pusinio medaus duoklė pakeista 1 auksino mokesčiu¹⁹⁵.

Taip pat yra duomenų, kad kai kur mokestis iš valstiečių būdavo renkamas apskritai už teisę turėti bičių ir drevynų¹⁹⁶. Naujų duomenų apie tai rasti nepavyko.

5.4. Duoklių rinkimo mechanizmas

Nuo XIV a. valdovo valdose susiklostė medaus duoklės rinkimo praktika. Šį darbą atliko valsčių tijūnai (*ciwun*). Žinoma, kad ją renkant Barysavo valsčiuje duoklininkai suveždavo medų į gyvenvietę, kur, dalyvaujant tijūnui, medus būdavo pasveriamas ir perduodamas jam. Panašiai buvo ir Vilniuje bei Senųjų Trakų dvare, kur rezidavo Trakų tijūnas. Jam pavaldus paraktininkis buvo atsakingas už midaus didžiajam kunigaikščiui gamybą¹⁹⁷.

Nuo XV a. pradžios – Lietuvos didikų kunigaikščių Vytauto ir Žygimanto Kęstutaičio valdymo metais – medaus duoklę rinko specialūs pareigūnai rakti-

¹⁸⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574). Užrašymų knyga 51, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000, Nr. 30, p. 53.

¹⁸⁵ Biblioteka Jagiellońska, Archiwum Pułtowskich, Przyb. 324/99.

¹⁸⁶ Piškinaitė-Kazlauskienė L., Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė), p. 27.

¹⁸⁷ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, p. 254.

¹⁸⁸ LMAVB, f. 256–970, l. 1.

¹⁸⁹ LMAVB, f. 256–970, l. 7–7v.

¹⁹⁰ Jablonskis K., Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. p. 7.

¹⁹¹ VUB, f. B53–91. Vertimas: Pakarklis P., Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX a.), Vilnius, 1956, p. 375.

¹⁹² Instrukcijos feodalinų valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a., parengė Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, p. 106.

¹⁹³ „Rewizja pszczół we włości corocznie [w] jesienni przed braniem czynszów być ma. I u kogo będą najdować się pszczół, bez żadnej ekscepcji, prócz ziemian, od starych pszczół po groszy 15 płacić mają, za młode zaś pszczół w drugim roku płata być powinna. Przy której rewizji wójtowie być powinni“, LMAVB, f. 256–810, l. 1–2; BNIA, f. 694, ap. 2, b. 2006, l. 20.

¹⁹⁴ Wajs H., „Bartnicy z Jabłonny i ich „prawo bartne“ z XVII–XVIII w.“, Sylwan, 1984, t. 128, Nr. 10, p. 75.

¹⁹⁵ LMAVB, f. 256–970, l. 12.

¹⁹⁶ Доўнар А. Б., Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст., p. 123.

¹⁹⁷ Лаппо И. И., Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586): опыт исследования политического и общественного строя. Т. 1, Санкт Петербург, 1901, p. 310–312.

ninkai (*kliučnik*). Pavyzdžiui, Vilniaus raktininkas iš atskirų vaivadijos valsčių medaus duoklę rinko Vilniuje, o paraktininkis ir toliau liko atsakingas už valdovo midaus gamybą¹⁹⁸. Raktininkai darbavosi visuose didesniuose administraciniuose LDK centruose. Žinoma apie dešimt tokių pareigūnų: Gardino, Kauno, Lucko, Naugarduko, Polocko, Vitebsko ir, aišku, Vilniaus bei Trakų¹⁹⁹. XVI a. pradžios šaltiniai rodo, kad Žemaitijoje Lietuvos valdovai teisę rinkti duokles savo naudai dalijo didžiojo kunigaikščio tijūnams²⁰⁰.

Raktininkystės instituto funkcionavimas bylojo apie nemažą surenkamo medaus kiekį ir šios duoklės pastovumą. Stipriomis drevininkystės tradicijomis garsėjusioje Merkinėje 1531 m. minimas atskiras raktininkas – Fiodoras Fiodorovičius²⁰¹. Tikėtina, rusinas. Nemažas vaidmuo šioje srityje teko ir Gardino raktininkui, kuriam priklausė teritorijos palei Nemuną (Birštonas, Darsūniškis, Leipūnai, Valkininkai, Alytus, Nemunaitis, Oža, Perlamas)²⁰². Aleksandro Jogailaičio 1492 m. nurodyme skelbta, kad negautai duoklei surinkti buvo siunčiami raštininkai²⁰³. Valdovai reglamentavo svorio matus, svėrimo įrangą.

Iš valdovo valdų surinktas medus prižiūrint raktininkui saugotas ir XVI a. Šie pareigūnai atsiskaitydavo už surinktą medaus duoklę, dalino medų pagal privilegijas ar kitus nurodymus. Duoklinis medus naudotas įvairiais tikslais. Jis taip pat dovanotas dvasininkams ar dalintas kaip užmokestis tarnybininkams. 1496 m. Kijevo raktininkas, atsiskaitęs Vilniuje raštininkui Senkai Polozovičiui, nurodė, kad iš viso duoklės surinkta 314 indų (*sudov, koraimanov*), iš kurių 280 išsiųsta į Vilnių, kas liko, išdalinta Kijevo vaivada, keliems kitiems pareigūnams, cerkvėms, Kijevo vyskupui, kanauninkams. Tarp Kazimiero Jogailaičio išlaidų paminėta Gardino rakto duota kaladė medaus Vilniaus miestiečiui Motiejui, iš Vilniaus rakto – ustavas medaus miesto vaitui, burmistrams ir tarėjams, iš Trakų rakto – kaladė medaus Minsko vietininkui, iš Bresto rakto – 2 kaladės medaus poniai Jonienei Nasutovičienei ir pan.²⁰⁴ Pagal 1494 m. privilegiją Ašiuzos (Hožos) bažnyčiai, Gardino raktininkas jos klebonui kasmet turėjo tiekti po dvi statines medaus. Žygimanto Senojo 1515 m. privilegijų patvirtinime sudegusiai Adelsko bažnyčiai, kaip ir pagal Kazimiero bei Aleksandro Jogailaičių raštus, Gardino raktininkas kasmet Šv. Martyno šventei turėjo duoti 2 akmenis vaško ir 2 statines medaus. Valdovo pareigūnams

apsunkinus medaus perdavimą, Žygimantas Senasis medaus netekčiai atlyginti davė du tuščius sklypus su valstiečiais²⁰⁵.

Iki XVI a. pabaigos privačiose LDK valdose raktininkai taip pat rinko ir saugojo medaus duoklę, prižiūrėjo sandėlius, kuriuose buvo laikomas medus ir jo produktai. Pavyzdžiui, 1538 m. kunigaikščio Aleksandro Koširskio Derečino valdoje medų – žalią ir raugintą (*медовъ пресных и кислых*) – saugojo didiko raktininkas Novickis, kuris su žmona per kunigaikščio konfliktą su kunigaikščiu Ivanu Palubinskiu perėjo pas pastarąjį²⁰⁶. Vėlesniu laikotarpiu medaus duoklės arba jos piniginio atitiktens rinkimą iš raktininkų perėmė valdų administratoriai, revizoriai, ekonomai ir pan. Raktus nuo maisto atsargų ir kito turto dvaruose turėjo ir visą namų ūkį tvarkė dvaro rykūnė ar ūkvedys.

5.5. Medaus duoklės svorio matai

Medaus duoklės svorio matai buvo įvairūs. Ilgą laiką senojoje Lietuvoje matų matavimo vienetai nebuvo tiksliai nustatyti. Todėl įvairiose vietovėse atsirado skirtingų matavimo vienetų, pavyzdžiui, skirtingų statinių ar kibirų (Turovo kibiras ir pan.).

LDK medaus matai daugiausia buvo senojoje Rusijoje naudotų matų skoliniai. Šaltiniuose kaip lietuviškas matas, nors tai netikslu, išskiriama medinė. Palyginę XVI–XVII a. Lenkijos medaus matus su LDK, randame nemažų skirtumų. Abiejuose kraštuose medus dažnai matuotas rėčkomis, tačiau Lietuvoje nevertoti arba buvo nepopuliarūs tokie lenkiški matai kaip *urna*, *pokowa*, *vesnica*, *sanek*²⁰⁷. Tarp beveik 250 ankstyvųjų (XIV a. pab.–XV a. 7 deš.) suteiktų LDK bažnyčioms tik kartą pasitelktas medaus matas – urna. 1463 m. Medilo Šv. Andriaus bažnyčiai skirta „quatuor urnas crudis mellis“, tačiau šis dokumentas, pasirodo, yra falsifikatas²⁰⁸.

Akmuo (rus. *камень*, lenk. *kamień*) – svorio vienetas ir matas. Paplito XIII a. Jo dydis buvo įvairus, sudarė 32–40 lietuviškųjų svarų (funtų; 1 svaras – 365,47 g). Paprastai nurodoma, kad akmuo būdavo apie 15 kg (po 1764 m. – 12,9 kg)²⁰⁹.

Auseklis (rusėn. *ушатек*, lenk. *uszatek*) – žemas kubiliukas su ąsomis bei svorio matas²¹⁰. 1463 m. akte nurodyta: „[...] unam mensuram mellis vlg. dictam uszathec“²¹¹. 1494 m. patvirtinta Kazimiero Jogailaičio privilegija

²⁰⁵ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis*, p. 36–39.

²⁰⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009, Nr. 81.

²⁰⁷ Ferenc-Szydełko E., *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych w Polsce*, p. 59–66; Siudowska Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie*, p. 78.

²⁰⁸ KDKW, t. 1, Nr. 244, p. 276.

²⁰⁹ Скурят К. У., *Даунія беларускія меры*, Мінск, 1974, p. 101–104; Šenavičienė I., Valikonytė I., „Akmuo“, <https://www.vle.lt/straipsnis/akmuo-1/>.

²¹⁰ Merkienė R., „Auseklis (indas)“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2002, t. 2, p. 247; Baubaitė D., „XVII a. kubilio restauravimas“, *Tarp kasdienybės ir prabangos. Restauruoti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologiniai radiniai*, sud. A. Puškorius, Vilnius, 2011, p. 10–11.

²¹¹ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 153.

¹⁹⁸ Любавский М., *Областное деление и местное управление*, p. 478, 844–848.

¹⁹⁹ Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka: studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995, p. 196.

²⁰⁰ Saviščevas E., *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010, p. 111.

²⁰¹ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. 2, Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, Nr. 98, p. 72.

²⁰² Любавский М., *Областное деление и местное управление*, p. 844–847; Лаппо И. И., *Великое княжество Литовское*, p. 349–351.

²⁰³ Довнар-Запольский М., *Государственное хозяйство*, p. 200, 254, 255.

²⁰⁴ Любавский М., *Областное деление и местное управление*, p. 846, 847.

Adelsko (prie Gardino) bažnyčiai su medaus duokle „alias wschathy“²¹². Lietuvių kalboje šis matas tarmiškai vadinamas ušėtku ir ušėtku. Jis dažnai būdavo pasitelkiamas žaliai medui matuoti, ypač XV a.

Kubilas auseklis. XVII a. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-eksponatai/i/805/kubilas-auseklis/>

Bezmėnas (rus. *Безменъ*) apie 1,02 kg svorio matas. Pasak Maxo Wasmerio, žodis kilęs iš čiuvašų kalbos žodžio „vismen“²¹³. Kaip svorio matavimo vienetą fiksuojamas nuo XIV a. pabaigos. XVI a. bezmėną galėjo sudaryti 4–10 pūdų. 1545 m. nurodyta, kad 1 bezmėnas kainuoja 4 grašius²¹⁴. Pagal 1594 m. aktą, akmuo buvo susietas su bezmėnu – atitiko 4 bezmėnus. Kadangi akmuo buvo lygus 40 svarų, tai bezmėnas – 10 svarų²¹⁵. XVII a. 2 medaus bezmėnai prilyginti 2 gorčiams²¹⁶. Lietuvoje bezmėnas geriau žinomas kaip rankinis svertuvas, kuriuo senovėje sverta druska ir kiti nedidelio svorio produktai.

²¹² *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon Dioeceseos Vilnensis*, ed. J. N. Fijałek, A. W. Semkowicz, Kraków, 1939, t. 1, z. 2 (1468–1501), Nr. 419, p. 488.

²¹³ Скурат К. У., *Даунія беларускія меры*, Мінск, 1974, p. 109–111; *Словарь русского языка XI–XVII веков*, t. 1, p. 115.

²¹⁴ „[...] безмен меду идет по 4 гроши“, Даунене З., „Из истории лексики, обозначающей единицы измерения в торговле в старом белорусском языке (По памятникам деловой письменности Великого княжества Литовского XV – начала XVII веков)“, *Kalbotyra*, 1965, t. 11, p. 64.

²¹⁵ Даунене З., „Из истории лексики, обозначающей единицы измерения в торговле в старом белорусском языке“, p. 65.

²¹⁶ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, p. 253.

Bužas – regis, daugiau Žemaitijoje XVI a. vartotas svorio matas, galbūt sietinas ir su bezmėnu. XVI a. bužo vertė vidutiniškai buvo 1 kapa grašių. 1537 m. Rietavo valsčiaus drevininkai mokėjo 2,6 bužo (vertė – 2 kapos 30 grašių) medaus duoklę, 1538 m. – 5 bužų, kurie įvertinti 5 kapomis grašių²¹⁷.

Kadė (rusėn. *кадь*). Žodis, tikėtina, yra graikų kalbos skolinys. Tai didelė statinė, kubilas, indas iš lentelių, sujungtų žiedais²¹⁸. Dažniausiai šiuo matu matuotas medus. Skirtingose vietovėse jo dydis svyravo nuo 3 iki 10 pūdų, 3–4 auseklių, 2–4 medinių²¹⁹. 1534 m. patvirtinant Simono Lengvenio Algirdaičio suteiktą Šv. Anupro vienuolynui, tarp duoklių minimos 2 kadės po 5 pūdus ir 2 kadės po 6 pūdus medaus²²⁰. 1540 m. Čerkasų miestiečiai medų galėjo parduoti tik mieste, neleista jo vežti į Kijevą. Nepaisant kainų, „[...] ar medus būtų pigus, ar brangus, turi parduoti seniūnui [kiekvieną kadę] tik po 85 grašius“²²¹. Smargainių dvare 1601 m. inventorizuota: „[...] penkių pūdų Smargainių medaus kadė (*кадка*), senono Belyčios medaus 10 kvortų kadėje, atvežtinio Glubokų medaus septynios penkių pūdų kadės, Smargainių medaus dvi penkių pūdų kadės“²²².

Kijus – matas, kurio piniginė vertė buvo tokia pat kaip ir bužo. Vienetas vertintas 1 kapa grašių. Pajūrio valsčiaus drevininkai 1537 m. tiekė 2 kijų ir pūdo medaus duoklę, įvertintą 2,5 kapomis grašių²²³.

Kibiras – medinis maždaug 12 litrų indas (apie 30–35 cm aukščio, 40 cm skersmens). XVI a. labai paplitęs medaus matavimo vienetą, kartais minimas kaip jo sinonimas. Šaltiniuose pasitaiko ir „kibirėlis“, kai kurių tyrėjų prilyginamas 0,5 kibiro²²⁴. Skirtinguose arealuose kibiro matai skyrėsi. 1588 m. Lunicos kaimas (Naugarduko vaivadija) kasmet turėjo pristatyti 25 kibirus (Pinsko matas) medaus²²⁵. 1732 m. Lukovo rakte medaus duoklė matuota kibirais, kuriuos sudarė 9 gorčiai²²⁶. Apie 1528–1529 m. surašytame kunigaikščio Jurgio Alšėniškio testamente minimas matas – „aštuoni Turovo kibirai medaus“²²⁷.

²¹⁷ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 119, 323; Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė“, p. 103.

²¹⁸ *Словарь русского языка XI–XVII в.в.*, Москва, 1980, вып. 7, p. 13.

²¹⁹ Скурат К. У., *Даунія беларускія меры*, p. 58–59; „Кадзь“, Вялікае Княства Літоўскае, Мінск, 2005, t. 1, p. 684.

²²⁰ *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė et al., Vilnius, 1999, Nr. 329, p. 151.

²²¹ *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Nr. 90, p. 90.

²²² *Инвентари магнатских владений Белоруссии XVII–XVIII веков. Владение Сморгонь: Документы*, Минск, 1977, p. 17.

²²³ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 131.

²²⁴ Скурат К. У., *Даунія беларускія меры*, p. 52–54.

²²⁵ *Акты Виленской археографической комиссии, т. 13: Акты Главного литовского трибунала*, Вильна, 1886, p. 339.

²²⁶ „[...] w ktore wiadro wchodzić ma dziewięć garcy“, Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 264.

²²⁷ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009, Nr. 125; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 21 (1536–1537). Užrašų*

Liepinė (lenk. *lipieczna, lipeczno*) – medinė (dažnai iš liepų) skobta statinė medui su dangčiu. Jos vidutinis dydis – apie 3 rėčkas. XVI–XVII a. tokiu matu drevininkai atsiskaitydavo už surinktą medų²²⁸. Lietuvoje populiarus matas, naudotas dar ir XX a. Liepinės aukštis svyravo nuo 25 iki 90 cm, apačios skersmuo – 18–47 cm, viršaus – 16–37 cm. Galėjo būti ir su rankenėle²²⁹.

Liepinė, Lietuvos etnografijos muziejus, Nr. NA 7262, vieša prieiga:
<https://www.limis.lt/valuables/e/805307/883874054?searchId=72543221&menuIndex=0&digitalObjectId=901626849>

Lukna (rusėn. *лукно*, lenk. *łukno*, lot. *pulla*) – medaus duoklės matas, minimas jau „Rusų tiesoje“ (XI a.). Ankstyvuojamuoju periodu (iki XVI a. pab.) buvo vienas populiariausių medaus duoklės matų LDK. Luknomis medų matavo jau XIV a. pab.–XV a. 1440–1447 m. Kazimieras Jogailaitis Ragozai Jakšičiui suteikė 10 žmonių, kurie davė duoklę medumi – po lukną medaus²³⁰. Konkretus jos dydis įvairavo. Vienose vietovėse lukna buvo lygi 10 pūdų, kitur galėjo siekti ir 50. Antai 1449 m. Vsialiubo *įpėdinis Mikalojus Nemiraitis Išskoldėje funduotai bažnyčiai suteikė du duoklininkus, turėjusius tiekti 4 pūdų lukną medaus (czothyrpyadne lukno mellis)*²³¹. Lukna taip pat vadintas indas medui laikyti – tošinė, bet ja medaus duoklės nematavo²³².

Medinė / medauninė (rusėn. *медница*, lenk. *miednica, miedniczka, miska*). Terminas turinys ir kilmė literatūroje aiškinama įvairiai. Dažniausiai tai didelis žalvarinis dubuo prausimuisi (rus. *таз*), medaus dubuo²³³. Senarusių kalboje terminas „медница, медяница“, reiškė varinį indą (*медная посудина*, minima XI a.)²³⁴.

knyga 21, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2019, Nr. 135, p. 152.

²²⁸ Stankiewicz M., „Przyczynę do polskich nazw miar miodu“, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*, 2004, t. 19, p. 484.

²²⁹ „Liepinė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2008, t. 13, p. 139.

²³⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 26.

²³¹ *Acta primae visitationis diocesis Vilmensis*, p. 87.

²³² Цярохін С., „Лукно“, *Вялікае Княства Літоўскае*, Мінск, 2005, t. 1, p. 220.

²³³ *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд*, сост. О. Н. Трубачев et al., Москва, 1993, p. 147.

²³⁴ *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, Мінск, 1991, t. 7, p. 131–132.

Kai kurie autoriai terminą laiko aiškiu lenkų kalbos skoliniu. Šis polonizmas verstinamas kaip „medinikė“²³⁵. Kai kurie autoriai vartoja „medkubilio“ terminą²³⁶. Tai vienas populiariausių LDK medaus matų (apie 33,8 litro, skirtas birioms ir skystoms medžiagoms matuoti). Mato dydis skirtingu laikotarpiu ir skirtingose vietovėse nebuvo vienodas, todėl turime, pavyzdžiui, Kauno medinę. 1585 m. paminėtos 4 Kauno mato medinės, kiekviena pirktą po 75 lietuviškus grašius²³⁷. XVI a. 9 dešimtmetyje minima kėdainietiška medinė (*медница*), kurios kaina 2,5 kapos grašių²³⁸. 1588 m. Lietuvos Statute nurodyta, kad medinės, kaip ir kvortos ar gorčiai, visoje LDK turi būti lygios ir vienodo mato – kaip Vilniuje²³⁹. Medinė buvo laikoma lygi 12 gorčių, apie 25 kg. XVIII–XIX a. vietoje šio termino kartais vartotas „czasza“²⁴⁰.

1538 m. Rodūnės dvaro arklininkui Steckai Jurjevičiui patvirtino Butkovščinos nedirbamą žemę Ožos pavietyje už kasmetinį medaus medinės mokestį²⁴¹. Šis matas minimas ir kaip medaus sandėliavimo priemonė. 1645 m. vienas iš Korsakų giminės atstovų testamente pažymėjo savo laidotuviams suvartoti 42 medines medaus²⁴².

Pūdas (rus. *пуд*, lenk. *pud*) – medaus matavimo matas. Bendrinėje kalboje šis žodis vartotas ir kaip bendras svorio matas. Jo dydis svyravo nuo 40 iki 50 svarų²⁴³, vidutiniškai buvo apie 16,38 kg. 1440–1447 m. Polocke Ostafijui Vasiljevičiui suteikti šeši duoklininkai Psujoje duodavo 20 pūdų medaus duoklę. Vasilijaus Korsako šešios tarnybos davė 30 pūdų medaus, Stavrovičių penkios žmonių tarnybos – 5 pūdus medaus²⁴⁴.

Rėčka (rus. *пучка*, lenk. *rączka, ranczka*, lot. *manuale mellis*) – specifinis drevinės bitininkystės laikų žalio medaus matas. Daugiausia naudotas XV a. Tai kubilas (puskubilis) su rankena, skirtas medui matuoti, talpa – 10,25 gorčių²⁴⁵. Kadangi drevininkai medų rinko į patogų viena ranka laikyti ir lengvai nuleidžiamą indą, galbūt jis buvo vadinamas „rączka“, o nuo jo ilgainiui galėjo įsigalėti to paties pavadinimo duoklės matas²⁴⁶. 1496 m. Merkinėje Aleksandras

²³⁵ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 10; Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 3, 121.

²³⁶ Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė“, p. 103.

²³⁷ *Акты Виленской археографической комиссии, т. 26: Акты Упитского городского суда*, Вильна, 1899, p. 40.

²³⁸ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 10.

²³⁹ Даунене З., „Из истории лексики, обозначающей единицы измерения в торговле в старом белорусском языке“, p. 59.

²⁴⁰ Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, Lwów, 1854, t. 1, p. 356.

²⁴¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009, Nr. 135, p. 201.

²⁴² Hedemann O., *Dawne puszcze i wody*, p. 129.

²⁴³ Скупат К. У., *Даўня беларускія меры*, p. 113–115.

²⁴⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498)*, p. 29.

²⁴⁵ Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa, 1903, t. 4, p. 144–145; Скупат К. У., *Даўня беларускія меры*, p. 77; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Warszawa, 2011, t. 35, p. 172.

²⁴⁶ Pagal: Rawita-Gawroński F., *Prawo bartne XVI wieku. Przyczynę do pszczelnictwa w Polsce*, Lwów, 1895, p. 4.

Jogailaitis, užtikrindamas Tščianės bažnyčios klebono pajamas, jam skyrė 3 rėčkas medaus nuo Radvilos Goniondzo duoklės²⁴⁷. 1511 m. Kalinuvkoje Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila įsteigtos bažnyčios klebonui skyrė 4 rėčkas medaus (*mensuras vulgariter ranczki dictas mellis*). Tais pačiais metais M. Radvila iš Goniondzo drevininkų surinko 4 rėčkas (*rączki*) medaus²⁴⁸.

Rėčka arba auseklis, kurį turi medų kopinėjęs drevininkas. Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa, 1903, t. 4, p. 121 (ilustracijos fragmentas).

Svaras (rus. фунт, vok. *Pfund*) – svorio vienetas, kurį sudarė 360–450 g. Nuo 1766 m. – 374 g²⁴⁹.

Talentas – svorio matas, kurį sudarė 26 kg. 1472 m. Svyrių bažnyčios altoariaus fundacijoje suteiktos 6 valstiečių šeimos, turėjusios duoti 5 medaus talentus²⁵⁰.

Ustavas (lenk. *wstaw, ustaw*), lot. *vsthawow mellis*) – senas medaus matas, minimas nuo XV a. Tai statinaitės pavidalo indas²⁵¹. Buvo populiarus LDK. 1440–1447 m. Bakštuose Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Kėsgailai davė 30 tarnybinių žmonių. Iš viso jo turėti 90 tarnybinių sunešdavo 10 ustavų medaus²⁵².

²⁴⁷ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae*, p. 43–44.

²⁴⁸ *Ibid.*, p. 41–42; Maroszek J., *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok, 2000, p. 69.

²⁴⁹ Скурят К. У., Даўня беларускія меры, p. 115–117.

²⁵⁰ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis*, p. 20.

²⁵¹ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 230.

²⁵² *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 31.

5.6. Medaus produkcija

Kaip jau minėta Įvade, bitininkystės produkcija šioje knygoje nenagrinėjama. Ji naudota labai plačiai: savo poreikiams, duoklei, būdavo parduodama. Medus buvo vienas svarbiausių duoklių produktų. Jį valdiniai turėjo tiekti atlikdami stacijas (prievoles). XVI a. 5 dešimtmetyje Merkinės laikytoji Mikalojui Jundilai valdovas atsiuntė nurodymą dėl stacijos komisarams, vykstantiems atnaujinti sienų su Prūsija. Tarp kitų stacijų numatyta ir medinė medaus – nuo 12 valstiečių tarnybų²⁵³.

Medus buvo masiškai vartojamas populiariam alkoholiniam gėrimui – midui – gaminti²⁵⁴. Kitas drevininkystės produktas – vaškas. Pirmiausia jo nemažai naudota bažnytinėje liturgijoje (bažnyčiose ir vienuolynuose), itin daug gaminant žvakes. Drevininkai sau šio produkto, išskyrus drevininkus bažnytinėse valdose, nepasilikdavo – parduodavo²⁵⁵. Vaško duoklės minimos bažnyčių fundacijose. Jis naudotas religinėje praktikoje. Bažnyčioms jį atskirai skirdavo LDK didikai, pavyzdžiui, 1536 m. Mikalojus Radvila Juodasis su broliu Jonu įsipareigojo Vilniaus katedros Švč. Trejybės koplyčiai kasmet duoti 6 akmenis išvalyto vaško iš Radvilų Liachvos valdų²⁵⁶. Greta bažnytinių ritualų vašką paprasti žmonės naudojo atlikdami įvairius būrimus, švenčių laikotarpiu (pavyzdžiui, dažant Velykų margučius)²⁵⁷.

Vilniaus vaivados Jonušo Radvilos antspaudas 1655 08 26 iš Kėdainių rašytame laiške ir Vilniaus vaivadaitės Onos Marijos antspaudas 1662 12 30 iš Mintaujos rašytame laiške. Riksarkivet (Stokholm), *De la Gardieska Samlingen*, E 1531.

²⁵³ *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė, Nr. 188, p. 164.

²⁵⁴ Midaus LDK istorija apžvelgiama šios knygos autorių mokslinėje studijoje, kuri pasirodys kitais metais.

²⁵⁵ Siudowska Myżykova T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie*, p. 74.

²⁵⁶ Ragauskienė R., *Mirties nugalėti nepavyko. Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pab.–XVII a. pab.)*, Vilnius, 2017, p. 450.

²⁵⁷ Rykowski D., Wilde J., Siude M., „Obrzędy, zwyczaje i leczenie niekonwencjonalne związane z woskiem pszczelim“, *Humanistyka i Przyrodoznawstwo*, 2018, Nr. 9, p. 187–198.

IV. PRIVILEGIJUOTIEJI „BARTNYKAI“ – DREVININKAI

Vaško žvakės buvo pagrindinė Lietuvos valdovų ir diduomenės rūmų, kiek mažiau – bajorijos ir miestiečių būstų apšvietimo priemonė. Vaškas plačiai naudotas metalurgijoje, gaminant varpų, patrankų ir kitokias liejimo formas. Jis taip pat labai pasitarnavo Lietuvos rašto kultūrai. Vaško antspaudai naudoti kaip dokumento autentiškumo garantas. Vėlyvaisiais Viduramžiais atsirado tradicija vašką maišyti su dažais, paplito raudonas, juodas, žalias, baltas vaškas. LDK raudoną antspaudų vašką naudojo valdančioji Gediminaičių dinastija, tik XVI a. 3 dešimtmetyje Vilniaus vaivada Albertas Goštautas ir Lietuvos didysis etmonas Konstantinas Ostragiškis gavo privilegiją naudoti raudoną vašką. Tokios pat spalvos vašku dokumentus antspaudavo kunigaikščių titulus XVI a. pradžioje gavę LDK didikai Radvilos²⁵⁸.

Iki XVI a. pradžios vaškas buvo vienas pagrindinių LDK eksporto produktų. Valdovo išdas gaudavo nemažai pajamų iš maito mokesčio: nuo vaško akmens buvo imami 6 grašiai. Už per Polocko muitinę 1506 m. išgabentą vašką gauta 1 441 kapa ir 6 grašiai. 1506–1507 m. iš Gardino muitinės išvežta 18 000 vaško akmenų, iš Drohičino – 7 000. XVI a. Vilnius tapo stambiu vaško eksporto centru. XVI a. 3 dešimtmetyje iš jo muitinės per ketverius metus išgabenta 65 000 vaško akmenų (936 000 kg). Vien 1522 m. per Vilniaus muitinę išvežti 15 387 vaško akmenys ir gauta 6 538 kapos 42 grašiai²⁵⁹. XVI a. 4 dešimtmetyje vienas vilnietis pirklys Maskvoje išradingai panaudojo vašką neteisėtoje veikloje: kadangi buvo draudžiama iš Maskvos išvežti sidabrą, jis prisipirko sidabro indų ir juos išlydęs paslėpė vaške²⁶⁰.

Vaškas buvo plačiai taikomas senojoje medicinoje. Jį tepalams naudojo Vilniaus cironinkų cecho nariai, pavyzdžiui, gamindami „rudąjį tepalą“. Vaškas buvo įvairių pleistrų sudedamoji dalis. Jis apskritai naudotas kaip pagrindas gaminant įvairius gydymuosius preparatus, kurių receptūros atkeliavo dar iš Antikos laikų. Vaškas ypač dažnai pasitelktas odos ligoms gydyti²⁶¹.

Su drevių verslu – naujų drevių įrengimu, žymėjimu, bičių priežiūra, medaus kopinėjimu, drevių apskaita bei apsauga ir kitais darbais – buvo susijusios kelios žmonių grupės ir tarnybos. Jas glaustai pristatysime. Reikšmingą vaidmenį šioje ūkio šakoje atliko kai kurie vietos, pirmiausia centriniai, LDK pareigūnai – raktininkai. Jau minėjome jų funkciją rinkti medaus duoklę ir saugoti surinktus bitininkystės produktus. Raktininkai sprendė ir su drevių bičių plėšimu susijusias bylas. 1496 m. Žiežmarių bojarai Jurgis Narbutaitis ir Stanislovas Mankavičius apskundė Žiežmarių leitį Vegimontą ir jo draugus, nes šie išplėšė jų drevines bites. Kaltinamieji nurodė, kad tai daryti jiems paliepė Trakų raktininkas Senka Ogafonovičius. Pastarasis valdovui tvirtino, jog tuo metu sprendė kitų bojarų bylą dėl bičių, minėtiems Žiežmarių bojarams nedalyvaujant¹. Raktininkams buvo pavedama surašyti valdovo dreves. XVI a. šioje srityje nemažai nuveikė Gardino raktininkas (1524–1541) Lukas Grinkavičius (Valavičius; † prieš 1552 11 24)². 1536 m. Žygimantas Senasis jam pavedė surašyti įeigas į Gardino girią ir drevinius medžius bei pateikti valdovui jų registrą³. Jis pats kartu su broliu Ivanu iš valdovo tarp 1514–1524 m. gavo nemažą Gardino girios plotą prie Sidros upės, kur vėliau įkūrė dvarą⁴.

Svarbus buvo girininkų vaidmuo. 1567 m. Knišine Žygimanto Augusto išleistoje instrukcijoje karališkiesiems girininkams, dar vadinamoje Girininkų įstatymu⁵, nurodyta: girininkai privalo ne tik paisyti girios ribų, bet ir užtikrinti, kad joje nebūtų daroma žalos nei žvėrimis, nei dreviniams ar kitiems medžiams⁶. LDK valdovų raštuose girininkams visuomet pabrėžiama, kad

¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, Nr. 183, p. 140, 141.

² Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy T. II: Województwo Trockie XIV–XVIII wiek, Nr. 1662, p. 257.

³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19, parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009, p. 229–230.

⁴ Рыбчонок С., Паходжанне і радавод Валовічаў XV – пачатку XVII ст., Unus pro omnibus: Валовічы ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага XV–XVIII стст., Мінск, 2014, p. 37 (15–107).

⁵ Karčiauskas S., „Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Žygimanto Augusto įstatymas-instrukcija karališkiesiems girininkams“, Mūsų girios, 1968, Nr. 11, p. 10.

⁶ „A iż mają p. p. leśnicze pewne połączniki w mocy i w poruczeniu swoim, tedy się o to z pilnością mają starać, aby drzewa bartnego każdego roku pewną liczbę przyczyniali i pszczołami

²⁵⁸ Plačiau žr.: Ragauskienė R., „Keletas faktų apie spaudą XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos gyvenime (pagal Lietuvos Metrikos medžiagą)“, LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos. Konstantinui Avižoniui – 90, Vilnius, 2001, p. 12–22.

²⁵⁹ Любавский М. К., Областное деление и местное управление, p. 516.

²⁶⁰ Ragauskienė R., Vilniaus „Aukso amžius“. Miesto gyventojai ir svečiai XVI a. 6–7-ajame deš., Vilnius, 2021, p. 91.

²⁶¹ Ragauskienė R., Mirties nugalėti nepavyko, p. 345, 400 etc. Apie vašką LDK plačiau žr. apžvalginį tekstą: Žojdž K., „Wosk i świece z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wybrane problemy z zakresu produkcji, handlu i ich użytkowania we wczesnej nowożytności“, Res Historica, 2024, t. 57, p. 743–780.

jiems pavedamos ir drevininkų tarnybos, o pastarieji buvo tie adresatai, kuriuos supažindindavo su naujo girininko skyrimu. 1558 m. valdovo nurodyme paminėta, kad valdovo giriose prie sienos su Prūsija drevinius medžius pavesta prižiūrėti Birštono girininkui Martynui Podskarbskiui⁷. 1569 m. po Tikotino ir Belovežo girininkų mirties buvo paskirti nauji: Tikotino paseniūnis Florijonas Lobeckis (Флоріан Лобескі) – Tikotino, Filypas Machvicas – Belovežo. Kartu girių tarnybininkams, tarp jų ir drevininkams, buvo perduoti valdovo kanceliarijos raštai, skelbiantys apie minėtus skyrimus⁸. Analogiškai skyrimas vyko 1584 m., Jonui Kuncevičiui iki gyvos galvos pavedant administruoti Merkinės, Perlojos ir Varėnos girias⁹.

Ne visuomet girininkų ir drevininkų santykiai klostėsi sklandžiai. Drevininkai ne sykį skundėsi valdovo teismui dėl girininkų piktnaudžiavimo. Tai aiškėja iš 1567 m. valdovo rašto dėl Perstūnio, Krinsko, Adelsko ir kitų Palenkės teritorijoje buvusių girių girininkų Ivano Sobakino, Bartošo Štorco ir Vasilijaus Mackavičiaus savivalės – tiek renkant medaus duoklę, tiek naikinant pačias girias bei darant žalą tarnybininkams, tarp jų ir drevininkams, kurie ne kartą skundėsi valdovui¹⁰. Yra informacijos ir apie pačių drevininkų bandymą pasikėsinti į girininką. 1546 m. valdovo paliepiu Vilniaus Aukštutinėje pilyje buvo įkalinti du valdovo žmonės – drevininkai Motiejus ir Paulius Sačkevičiai – už pasikėsinimą į dvarionį Jeronimą Kacevičių, karališkosios Varėnos girios prižiūrėtoją. Valdovas paliepė abu drevininkus paleisti, kol bus pradėta nagrinėti byla, laiduojant už juos kunigaikščio Žižemskio Versokos valdos bojarui Mikalojui Jurgevičiui ir Eišiškių pareigūno žmogui¹¹. Šie epizodai rodo, kad tarnybininkų drevininkų statusas XVI a. 5–7 dešimtmetyje buvo palyginti aukštas.

Prie drevinės bitininkystės prisidėjo miškus prižiūrėjusios sekėjų tarnybos (*osoczники / осочники*)¹². Jie dažnai susidurdavo su drevininkais. 1540 m. valdovo Gardino sekėjai girioje sugavo pono Stanislovo Slavskio siųstą tarnautoją Vaską su šautuvu ir savo drevininkais. Jam ponas buvo nurodęs nušauti paukštį, jei šis pasitaikytų. Vaska sekėjams aiškino, kad kai jį pagavo, jis dar nieko

nebuvo sumedžiojęs, šautuvas tebebuvęs neužtaisytas¹³. XVII a. 4 dešimtmetyje karališkųjų ekonomijų giriose patys sekėjai užsiimdavo drevine bitininkyste¹⁴. 1641 m. ordinacijoje ne sykį pažymėta apie medų ėmusius sekėjus. Jie įspėti, kad, pagal 1636 m. valdovo asesorių teismo nutarimą, sekėjai, kaip ir visi valdiniai, kurie turi drevių, avilių, negali kopinėti medaus be Berštų girininko prievaizdo (pristavo) ar jo paskirto vietininko, paimant valdovo naudai pusę medaus, o kitą pusę paliekant valdiniui, kuriam priklauso drevės ir aviliai. Priminta ir girininkui, kad paliktą pusę medaus sekėjams, kurie bites girioje prižiūri¹⁵. 1712 m. Varėnos vaitijos sekėjai privalėjo dažnai apeiti dreves girioje, kad iš jų nebūtų imamos bičių šeimos ir jų neišrūkytų. Jiems patiems leista su dvaro žinia paimti bičių spiečius iš girios į namus, tačiau drausta perduoti svetimiems – už tai grėšė 10 kapų grašių bauda¹⁶.

Kai kuriose privačiose valdose įsitvirtino praktika, kai vienas asmuo atlikdavo kelių tarnybininkų funkcijas, pavyzdžiui, drevininkas-sekėjas, drevininkas-bebrininkas ar drevininkas-šaulys. 1622 m. Rubiaževičių valdos drevininkas Griška Chomičius už pusę valako žemės turėjo atlikti podlazniko pareigas ir taip pat gaudyti tetervinus. XVIII a. Myšo grafystės drevininkas dar turėjo žvejoti upėtakius. Kadangi kai kurios skirtingų tarnybininkų kategorijų prievolės buvo gana artimos, tokie asmenys vadinti vienu pavadinimu. Radvilų Kaidanavos valdoje XVII a. tarnybininkas-sekėjas netgi tapo tarnybininkodrevininko sinonimu¹⁷. Neatsitiktinai Varėnos savivaldybėje, netoli Musteikos kaimo, intensyvios drevinės bitininkystės areale yra Ašašninkų kaimas, kurio pavadinimas kilęs iš istorizmo „ašašninkas“ – LDK tarnybinių žmonių sekėjas, saugojęs miškus, buvęs medžioklių varovu ir pan.¹⁸

Sekėjai, saugodami girias, susidurdavo su brakonieriaivimu, drevių plėšimais, kartais nukentėdavo fiziškai. XVII a. 7 dešimtmetyje Bialovežo girios miškininkas skundėsi, kad Bielsko pakamario Joachimo Karpio ir Masalskienės brakonieriai kelerius metus neteisėtai brakonieriaudami medžioja stumbrus, elnius ir briedžius. Vieno susišaudymo metu jie nužudė karaliaus sekėją Nazarą Holoskovičių. Taip pat akcentuota, kad jie plėšia bites, karstosi į medžius ir iš

osadzili, żeby zatem miodu ku pożytkowi Króla JM przybierało. A jeśli miód sami mają dawać, albo jeśli go przedawać, o to każdego roku do króla JM mają naukę brać”, „Ustawa krola JMCJ lesniczam w WXLit. roku 1567 11 27 w Knyszynie“, wyd. O. Hedemann, *Echa Leśne*, 1936, Nr. 4, p. 3–4.

⁷ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Nr. 190, p. 389, 390.

⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 52 (1569–1570). Užrašymų knyga 52*, parengė A. Baliulis, R. Firko- vičius, Vilnius, 2004, Nr. 25, p. 43; Nr. 85, p. 73; Nr. 103, p. 82.

⁹ *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 70 (1582–1585). Кніга запісаў № 70 (Копія канца XVI ст.)*, Падрыхтаваў А. А. Мяцельскі, Мінск, 2008, Nr. 151, p. 219–220.

¹⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 47 (1565–1567). Užrašymų knyga 47*, parengė E. Deveikytė ir G. Lesmaitis, Vilnius, 2018, Nr. 155, p. 118.

¹¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 29 (1546–1547). Užrašymų knyga 29*, parengė I. Ilarienė, Vilnius, 2016, Nr. 46, p. 82.

¹² Karčiauskas S., „Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Žygimanto Augusto įstatymas – instrukcija karališkiesiems girininkams“, p. 9.

¹³ *Акты Виленской археографической комиссии, т. XVII. Акты Гродненского земского суда, Вильна, 1890, т. 17, Nr. 968, p. 392.*

¹⁴ Zawadzki S., Zawadzki G., „Puszcze w ekonomiach królewskich Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie XVII wieku – zarządzanie i eksploatacja“, *Rocznik Lituanistyczny*, 2021, t. 7, p. 167.

¹⁵ „[...] miody od osoczników z barci y ulów, które pszczoły w puszcze wszdzają, ma bez krzywdy poddanych, połowicę na siebie brać, lubo jego substitut“, *Ординация королевских пущ в лесничествах бывшего Великого Княжества Литовского [...] оставленная по инструкции короля Владислава IV-го [...] в 1641-м году*, Вильна, 1871, p. 221, 224, 225.

¹⁶ LMAVB, f. 11-20, l. 80v.

¹⁷ Доўнар А. Б., *Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, p. 134.

¹⁸ *Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1 A–B, Vilnius, 2008, p. 195.

drevių iškopia medų. Todėl nešiojasi ir naudoja geinius. Buvo išplėsta 100 drevių¹⁹.

Svarbiausi asmenys, vystę drevinės bitininkystės verslą, buvo drevininkai. Šaltiniuose drevininkais įvardijamos trys asmenų grupės: drevininkai duoklininkai, drevininkai tarnybininkai ir dvarų arba samdomi drevininkai. LDK istoriografijoje drevininkų grupė dažniausiai „ištirpsta“ drevinei ar apskritai bitininkystei skirtuose tyrimuose. Jie minimi probėgšmais, nesutariama dėl drevininkų tarnybininkų kilmės, socialinės padėties. Išryškintos anaip tol ne visos jų kategorijos. Tik O. Hedemannas detaliau aptarė Belovežo girios drevininkų padėtį²⁰. L. Piškinaitė-Kazlauskienė išskyrė valstiečius drevininkus ir drevininkus dvarų tarnus, tačiau plačiame drevinės bitininkystės raidos kontekste mažai konkretizavo jų padėtį ir veiklą²¹.

Dėmesio vertas A. B. Dounaro tyrimas apie drevininkus tarnybininkus, jų padėtį valstiečių-tarnų grupėje. Deja, autoriaus tyrimas apėmė daugiausia dabartinės Baltarusijos teritoriją²². Atskirai vertėtų išskirti kalbininkų darbus, kuriuose analizuoti drevininko / bartininko terminai, toponimika, susijusi su šių tarnybininkų kategorija²³. Reikia pripažinti, kad klausimas ištis sudėtingas.

1. Drevininkus apibūdinantys terminai

Kaip minėta, rytų baltų (lietuvių ir latvių), slavų ir finougrų kalbose esantys su drevine bitininkyste susiję terminai turi seną vartojimo tradiciją. Pastebimi ir glaudūs kai kurių su drevine bitininkyste susijusių žodžių leksikos ryšiai. Pavyzdžiui, kai omenyje turime medaus ėmimą iš bičių, sakome „kopi-nėti / pakopinėti (imti nedaug medaus) bites“ – šią formuluotę neabejotinai iš mūsų pasiskolino baltarusiai: „пакупенець пчолы/падабраць пшчолы“²⁴.

Drevine bitininkyste užsiėmę žmonės istoriniuose šaltiniuose apibūdinami įvairiais terminais. Pirmiausia rusėniškuose šaltiniuose galima aptikti vardažodinės ypatybės turėtojus žymintį lietuvišką žodį „drevininkas“. Jis apibūdino asmenį, užsiimančią medaus išėmimu iš drevės, prižiūrintį bites, taip pat žinomi jo variantai: „drevinkas“, „drevinykas“, „draviniŭkas“, „drāvininkas“;

latviškai – *dravinieks, dravnieks, dravniece*²⁵. 1537 m. Žemaitijos valsčių surašyme pažymėta dar viena šio termino atmaina – „drovinikas / drovinikai“ (*дровиник / дровинику*)²⁶.

Kaip matyti, daugeliu atvejų vartojami žodžiai su senesne priesaga –iny-, turintys atitikmenį baltų – latvių, prūsų – ir slavų kalbose²⁷. Kazimieras Būga šį terminą ir jo vedinius kildino iš žodžio „dravies“ (drevė). Tokia pat jo etimologija nurodoma „Lietuvių kalbos žodyne“. Tačiau pastarojo žodžio pagrindinė reikšmė, K. Būgos manymu, buvo „medis“, „pušis“, o ne „uokas“, „duoba“ ar „kiauruma“²⁸. Dabartinėse lietuvių tarmėse žodis „drevininkas“ jau mažai kur žinomas.

Vakarų slavų kalbose buvo paplitęs žodis *борть* (rusėn.), *barć* (lenk.), tapęs daugelio drevinės bitininkystės ūkio terminų pagrindu. XV–XVII a. pr. šaltiniuose, kuomet drevinė bitininkystė dar buvo pakankamai išplitusi, dažnai ir plačiai vartoti terminai „drevinės žemės“, „dreviniai naudmenys“, „dreviniai medžiai“, „drevinė pušis“ (rusėn. *земля бортная, бортные ужожаи, дерево бортное, сосна бортная*) ir kt.²⁹ Tos pačios kilmės yra lietuviškas žodis „bartininkas“, įvardijantis dreves prižiūrintį, medų kopinėjantį ir medaus duoklę mokantį asmenį. Šiuo terminu vadintas kiekvienas, atlikęs minėtas funkcijas – tiek tarnybinis žmogus, tiek medaus duoklininkas.

Lietuviškas terminas „bartininkas“ yra skolinys iš lenkų ar baltarusių kalbos: „bartnik“, „bartniczy“, kaip ir archaiškas šio žodžio vedinys „bartodziej“ (lenk.); „бартник / бортник“ (rusėn., ukr.). Rusėniškuose šaltiniuose ir rusėniškose žemėse (dab. Baltarusijos teritorijoje) buvo paplitęs terminas „barcialaz“ (*барцялаз вотчины*)³⁰. Lietuvių kalboje dar vartotas žodis „bartis“ („bartys“)³¹. Svarbu, jog skolinys „bartininkas“ Lietuvoje dar XX a. paskutiniame ketvirtyje vartotas vakarų dzūkų tarmės plote, t. y. buvusios intensyvios drevinės bitininkystės areale. Dažniausiai reikšmė „bitininkas“ – turintis daug bičių ir jas prižiūrintis, paprastai miške³².

XIV a. pab.–XVI a. I p. lotyniškuose ir vokiškuose šaltiniuose drevininkai galėjo būti pavadinti medaus duoklininkais – *mellis datores* (1391 m. Jogailos privilegijoje Vilniaus vyskupui – kaip medaus duoklininkai)³³, bičių prižiūrėtojai – *mellificiator, curator apium, apiarius*³⁴, *censuales myllis / mellis alias bort-*

²⁵ *Ibid.*, p. 108.

²⁶ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 90, 101, 105 etc.

²⁷ *Lietuvių kalbos atlasas. III Morfologija*, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius, 1991, p. 129.

²⁸ Būga K., *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1959, t. 2, p. 63.

²⁹ Panašiai buvo ir kituose regionuose, kur drevinė bitininkystė klestėjo. Šaltiniuose gausu terminų, susijusių su šiuo verslu. Žr.: „Бортничество“, *Очерки русской культуры XIII–XV веков. Часть первая. Материальная культура*, под ред. А. В. Арциховского, Москва, 1969.

³⁰ *Вялікае Княства Літоўскае*, t. 1, Мінск, 2005, p. 338.

³¹ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 73.

³² *Lietuvių kalbos atlasas. II Leksika*, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius, 1977, p. 200.

³³ KDKW, t. 1, z. 1, Nr. 1, p. 8.

³⁴ *Słownik polszczyzny XVI wieku* T. 2, Wrocław, 1967, p. 12, 13, 16; Kwaśnicka-Janowicz A., *op. cit.*, p. 72–75.

¹⁹ „[...] do tego pszczoły w drzewie bartnym, umyślnie z lezwami chodząc, barcząc się na drzewa, powydzierali, a drugie drzewa, podciąwszy w barciach, miody wybrali, których barci ze pszczołami ze 100 wydarli“, Hedemann O., „Sprawa o zabójstwo strzelca w Puszczy Białowieskiej. Notatka archiwalna (w skróceniu)“, *Echa Leśne*, 1933, Nr. 9, p. 11.

²⁰ Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*, Warszawa, 1939, p. 277–282.

²¹ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 18–20.

²² Доўнар А. Б., *Сяляне-служы Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, p. 55, 56, 122, 123.

²³ *Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1, p. 389, 391 etc.

²⁴ Eckert R., „К названиям бортников в балтийских и славянских языках“, *Балто-славянские исследования*, 1980, Москва, 1981, p. 107–112.

nyki (1407 m.)³⁵. 1429 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiške ordino magistrui jie įvardyti gan specifiškai vokiškai – *honigbowne*³⁶.

Kaimyninės Mazovijos XV a. lotyniškuose šaltiniuose bartininkai vadinami *rector seu gubernator mellificiorum* arba *mellicida, apiaster seu tziputarius, apisterius, mellificator, apister*³⁷.

Senuosiuose aktuose dažnai sutinkama panašias į drevininko funkcijas atlikusio asmens įvardijimo forma, kilusi, tikėtina, iš slavų kalbų³⁸, – *podlaznik, podlazi* (lenk.), *подлазник* (rusėn.). Šis terminas gali būti susijęs arba su žodžiu *podlaz*, reiškusi medaus korį, išpjautą iš drevės ar avilio, nežalojant pačių bičių, arba su žodžiu *podlazić*, reiškiančiu „kopinėti medų“. Otto Hedemanno manymu, tai galėjo būti pareigūnas, prižiūrėjęs medaus duoklę, pagal pareigybę padėtį turėjęs būti drevininkų vyresniuolu³⁹. Kaip įrodymas pateiktas 1533 m. Polocko horodničiaus Ivano drevinių medžių Zalesko girioje dalybų su broliais aktas. Jame vardijant abu asmenis pirmiau nurodytas kopinėtojas (*podlaznikas*), o po jo – drevininkas⁴⁰. Tyrėjo naudota šaltinių bazė siauroka.

Turime paminėjimų, kuriuose terminas „*podlaznik*“ aiškiai vartojamas vienas ir ta pačia reikšme kaip „drevininkas“. 1567 m. Žygimanto Augusto instrukcijoje karališkiesiems girininkams nurodyta, kad jie savo žinioje privalo turėti vadinamuosius „polaznikus“, kurių pareiga stengtis kasmet padaryti tam tikrą skaičių drevių ir jose įkurdinti bites, kad vėliau būtų galima valdovo naudai rinkti medų⁴¹. Būtent „drevininkai“ instrukcijoje neišskirti.

A. B. Dounaro tyrime parodyta, kad LDK plačiai vartoti terminai „bartininkas“ ir „*podlaznik*“ buvo sinonimai. Netgi tame pačiame dokumente asmuo galėjo būti pavadintas abejaip. „Bartininkas“ dažniau vartotas valstybinės valdose, o privačiose – iki XVI a. pabaigos, vėl dominuojantis tapo XVIII a.⁴²

LDK šaltiniuose randamas dar vienas specifinis terminas – „*земец / земцы*“ (rusėn., balt. *зямэц*), „*ziemec / ziemcy*“ (lenk.). Ar tai irgi drevininko sinonimas?

³⁵ Vitoldiana, *Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae*, ed. J. Ochmański, Warszawa, Poznań, 1986, p. 71.

³⁶ Todėl publikacijos autorius prie termino pridėjo šauktuką ir dar nurodė galimus terminus „*honigboute*“, „*bouten*“, *Codex epistolaris Vitoldi Magni ducis Lithuaniae: 1376–1430*, ed. A. Prochaska, p. 869.

³⁷ Wolski K., „Bartnictwo i pasiecznictwo dorzecza Sanu w XV i XVI wieku“, p. 100–101.

³⁸ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 154.

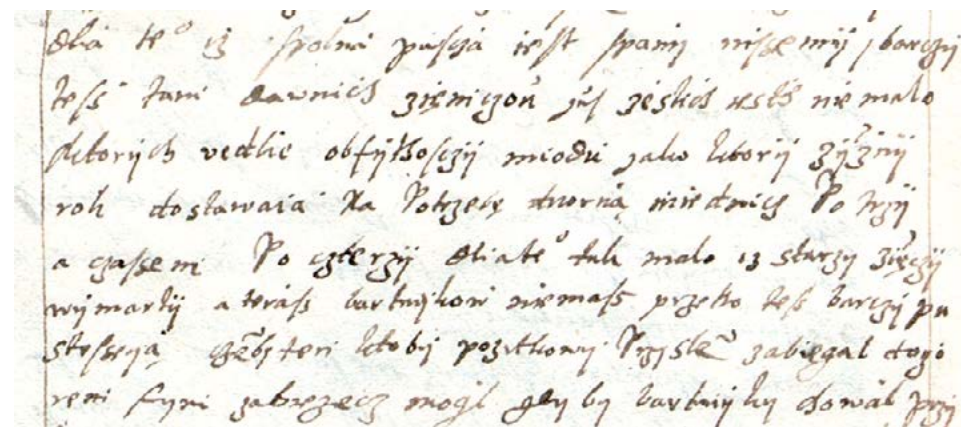
³⁹ Hedemann O., *Dawne puszcze*, p. 140; taip pat žr.: Kwaśnicka-Janowicz A., *op. cit.*, p. 75.

⁴⁰ „Одно мели подлазники и борятники наши дерево борятное заведати и на нас ходити [...] а подлазники и борятники всих их тамъ мають присягнути, што вси пчолы справедливе подлазили“, *Беларускі архіў*. Т. 2, p. 182.

⁴¹ „[...] A iš mają p. p. lešnicze pewne połazniki w mocy i w poruczeniu swoim, tedy się o to z pilnością mają starać, aby drzewa bartnego każdego roku pewną liczbę przyczyniali i pszczołami osadzili, żeby zatem miodu ku pożytkowi Króla JM przybierało. A jeśli miód sami mają dawać, albo jeśli go przedawać, o to każdego roku do króla JM mają naukę brać“, „Ustawa krola JMCJ lesniczam w WXLit. roku 1567 11 27 w Knyszynie“, wyd. O. Hedemann, *Echa Leśne*, 1936, Nr. 4, p. 3–4.

⁴² Доўнар А. Б., *Сяляне-служы Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, p. 56.

Šis terminas ne sykį minimas 1584 m. Senojo Medilo valdos inventoriuje⁴³. Jau minėtas ir XVI a. kuopos teismų aktuose. 1616 m. Rabunės valdos (Ašmenos pav.) „*ziemcy*“ pagal seną paprotį turėjo dvarui tiekti pusinio medaus duoklę iš Vykolovo girios⁴⁴. 1650 m. irgi pažymėta, kad Uljos valdos (Minsko pav.) „*ziemcy*“ žinojo apie valdoje buvusių drevių padėtį⁴⁵.

1584 m. Medilo inventoriuje paminėti „*ziemcy*“, AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2385, l. 9.

„Baltarusių kalbos etimologiniame žodyne“ teigiama, kad rusėniškas terminas „*зямэц*“ reiškia bitininką, tačiau ne drevininką, o ant žemės avilius laikantį asmenį⁴⁶. Tokia skirtis neatitinka istorinių faktų. Nemažai bitininkų vienu metu laikydavo tiek drevines bites, tiek avilius sodybose. Be to, neretai vežiodavo avilius į mišką ir atgal. Taigi šis terminas galėjo reikšti ir drevininkus.

1537–1538 m. Žemaitijos valsčių surašyme greta drevininkų, irgi kaip duodantys medaus duoklę, minimi „pusbitininkiai“ – lietuviškas terminas, tik užrašytas rusėniškai (rus. *посбитинику*). 1537 m. Gondingos valsčiaus pusbitininkis ir drevininkas davė medaus, kurio vertė 1 kapa grašių. Kitais metais Veliuonos valsčiaus Petro Silutaičio tijūnystės pusbitininkiai surinko pūdą medaus, kurio vertė 40 grašių⁴⁷. Istoriografijoje nurodoma, kad drevininkai, bitininkai ir pusbitininkiai – tai jau XV a. minimos su senosiomis natūrinėmis medaus duoklėmis siejamos valstiečių kategorijos, išlikusios ten, kur šios duoklės buvo renkamos nuo seno⁴⁸. Lieka neaišku, ar taip vadinti drevininkai,

⁴³ AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2385, l. 9.

⁴⁴ „[...] ziemcy z barciej połowicę miodu do dworu dawać mają“, LMAVB, f. 20, Nr. 339, l. 11v.

⁴⁵ VUB, f. 4, (A1704), Nr. 34290, l. 6.

⁴⁶ *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, Мінск, 1985, т. 3, p. 359.

⁴⁷ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 101, 244.

⁴⁸ Kiaupienė J., *Kaimas ir dvaras*, p. 71.

turėję duoti pusinį medų, ar kaladiniuose aviliuose sodybose bites laikę arba prižiūrėję valstiečiai bei kiti asmenys.

XVII a. tokie bičių prižiūrėtojai vadinti „bitininkais“, „bitnikais“ (liet.), „бытник“ (rusėn.), „пчолник“ (rusėn.). „Pščolnikas“ Motiejus Jeremijaševičius 1595 m. prižiūrėjo 40 avilių Kražių valsčiuje. 1600 m. Telšių valsčiaus žemionis Kristupas Kęstaitis testamentu paliko namines bites, kurias „bitnikas“ išdalino. „Bitnikas“ paminėtas 1673 m. dokumente. 1680 m. bajorai iš Pamūšės prie Musninkų turėtus du bičių avilius (vienas jų buvo dvare, o kitas duotas „na bitnikostwo“), t. y. iš jų gaunamą medų, turėjo dalintis pusiau⁴⁹.

Svarbus drevininko užsiėmimo plėtros atspindys – su šia tarnybine institucija susiję toponimai, aptinkami regionuose, kur ankstyvaisiais moderniaisiais laikais intensyviai plėtotą drevinę bitininkystę. Tai daugiausia vietovardžiai Lietuvos pietinėje ir vakarinėje dalyse. Kai kurie jų susiję su drevine bitininkyste, o kai kurie tik su prūsais bartais.

Istoriografijoje su drevininkais kartais painiojami (K. Jablonskio, G. Isoko, I. Valikonytės, S. Lazutkos ir kt.) kiti valdovo tarnybininkai-amatininkai – bartai (*борту / бортеве*), kurie po pralaimėto 1260 m. prūsų sukilimo emigravo į LDK⁵⁰. Matyt, taip atsitinka dėl tam tikro terminų panašumo. Bartai užėmė aukštesnę socialinę padėtį nei drevininkai. Jie prilygo bojarams, galėjo eiti karo tarnybą, turėjo savo žemių, disponavo jomis (galėjo parduoti ir pan.), nėjo lažo. Lietuvos Metrikos knygoje išliko ne vienas aktas, kuriuo bartai parduoda savo žemes. 1524 m. Vilniaus vaivada Albertas Goštautas prie Osovo dvaro nusipirko žemių: 40 statinių iš Perlamo valsčiaus bartų (Tomkos Jokūbovičiaus, Staso Vaitkovičiaus ir kt.), lauką ir 20 statinių iš Radūnios pavieto bartų (Voitkos Steckovičiaus, jo sūnų ir brolėnų, Pacovičių ir kt.)⁵¹. Bartų funkcijos atskirai išskirtos 1557 m. Valakų reformos nuostatuose. Jų padėčiai apibūdinti skirtas 2-as straipsnis „Apie bartus“. Už visas prievoles – činšą, avižas ir šieną – jie turėjo mokėti pinigais nuo turimo valako, kaip ir pasėdiniai valstiečiai. Jei jiems būdavo liepiama eiti į karą, tais metais atleisdavo nuo mokesčių. Bartai privalėjo tvarkyti tiltus ir mokėti mokesčius. Jei valdovas liepdavo, tvarkydavo, remontuodavo, statydavo ir kitus nurodytus tiltus – tuomet už tai buvo mažinamas činšo mokestis⁵². Karo metu bartai turėjo remontuoti tiltus, skirtus kariuomenei pereiti⁵³. Tarnybininkai bartai daugiausia gyveno pietvakarinėje Lietuvos ir šiaurietinėje Baltarusijos dalyje.

⁴⁹ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 5, 8.

⁵⁰ Pvz., neteisingai prūsai bartai kaip drevininkai (bartininkai) ar kaip drevės nurodyti: *Lietuvos Metrika (1533–1535). 4-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė et al., Vilnius, 1997, Nr. 524, p. 415–416, 425; *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė et al., Vilnius, 1999, Nr. 323, 327, p. 144, 148, 203 etc.

⁵¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2001, Nr. 372, p. 317.

⁵² Литовская Метрика, отд. 1–2, Ч. 3, Книги публичных дел т. 1, Русская историческая библиотека, Санкт-Петербург, 1914, т. 30, p. 543–544.

⁵³ Доўнар А. Б., *Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, p. 138.

Bartų padėtį, jų atliekamas funkcijas ir prievoles puikiai nusako 1617–1633 m. Barčių (Bartų) valsčiaus valdinių skundai prieš jo laikytoją. 1617 m. skunde jie teigė, kad laikytojo tarnai iš jų išrinko nemažai maisto. Sugrąžinus dvejų metų duoklę, jie tapo įpareigoti nuo 1617 m. duoti nustatytą rugių ir avižų dėklą. Skundą nagrinėjo karaliaus rotmistras Kristupas Sadovskis, kuris buvo paskirtas keliauti su bartais, lydėjusiais karalaitį Vladislovą Vazą į Maskvą. 1633 m. bartai skundėsi, kad iš jų reikalauta seimo nustatytų mokesčių ir tais metais, kai jie tiltus statė. Karaliaus revizorius išaiškino, kad, pagal nuostatus, tais metais, kai bartai vyksta su valdovu, jie būna atleidžiami tik nuo činšo. Pasak jo, joks seimas neatleido bartų nuo valstybinių mokesčių. Dėl to jų skundą atmetė⁵⁴.

Bartai nemokėjo medaus duoklės – jie tvarkė tiltus. Su drevine bitininkyste apskritai nebuvo susiję (plačiau žr. 8 dalyje sk. „Drevininkai ar prūsai bartai?“).

2. Drevininkai-duoklininkai

Gausią su drevine bitininkyste susijusią grupę sudarė priklausomi ir pasėdiniai valstiečiai ir miestiečiai, turėję drevių privačiuose, valdovo, bažnytinuose ar miestams (tokių buvo nedaug) priklausiusiuose miškuose ir privalėję mokėti medaus duoklę. Kai kada teisę į drevinius miškus turėdavo didesni ar mažesni kaimai. Senojoje Lietuvoje dažni buvo vieno ar kelių kiemų kaimai. Teisiškai kai kurių jų valdiniai būdavo kolektyviniai drevinių miškų naudotojai. Neretai įeigos teisė apimdavo pievas, ežerus ir kitus objektus. Pasitaikydavo, kad tokie plotai būdavo išsibarstę keliose teritorijose⁵⁵. Tokie valdiniai *sensu stricto* būdavo įvardijami kaip drevininkai, pavyzdžiui, 1566 m. Bresto seniūnijos apraše Golia kaimo (Vohynio valsčiaus Kodenio vaitijos, dab. Palenkės) valdovo valstiečiai pavadinti drevininkais (*бортники*). Uždraudus karaliaus valdose naikinti užsieniuose buvusius drevinius medžius su bitėmis ar drevėms tinkamus medžius, valdiniais drevininkams, kurie nuo seno turėjo drevinių medžių, liepta juos prižiūrėti ir karaliui mokėti duoklę – atiduoti pusę medaus⁵⁶.

Medaus duoklininkai buvo ne visi valstiečiai ir duoklių mokėtojai. Žemiausio visuomenės luomo atstovų įsitraukimas į drevinės bitininkystės verslą priklausė nuo kintančios nuosavybės sąlygų ir socialinės padėties. Kuomet bendruomenės ryšiai dėl gyventojų turinės nelygybės pradėjo silpti, kaip alo-

⁵⁴ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, t. 1: XVI–XVII amžiai*, sud. K. Jablonskis, Vilnius, 1959, Nr. 29–30, p. 72–80.

⁵⁵ *Dwa doktoraty z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Łowmiański, Henryk. Wchody miast litewskich. Łowmiańska, Maria. Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Poznań, 2005, p. 72–77.

⁵⁶ „[...] тиежь бортники, чие здавна тое дерево есть, пильновати и уживати мают“, *Акты Литовско-Русского государства*, изд. М. Довнар-Запольский, Москва, 1897, т. 2, p. 403.

dinė diduomenės, ūkininkų ir kitų laisvųjų žmonių nuosavybė išliko ariama žemė, šienaujamos pievos ir bičių drevės miškuose⁵⁷. Edvardo Gudavičiaus teigimu, XII–XIII a. I pusėje Lietuvoje buvo du alodo porūšiai: didysis (diduomenės) ir mažasis (laisvųjų žmonių, ūkininkų). Galiojo pirmumo teisė: girioje bičių drevės savininku tapdavo tas, kuris pirmas pažymėdavo drevenę savo ženklu. Apie XIII a. vidurį prasidėjo valstiečių įbaudžiavinimo procesas, užsitęsęs iki XVI a. vidurio. Valstiečiai palaipsniui prarasdavo savo žemės nuosavybę, bet išsaugodavo žemės naudojimo teises. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais medžioklės plotai ėmė virsti individualia bajorijos nuosavybe. Paprastieji žmonės iš bendruomeninių naudmenų teisių išliko tik įeigos – į valdovo, bajorų ar bažnyčios žemes⁵⁸. Taip valstiečiai ir miestiečiai, turėję drevinių medžių, išlaikė teisę prieiti prie savo drevių ir kopinėti medų.

Valstiečių luomas socialiniu požiūriu nebuvo vieningas. Nuo XIII a., priklausomai nuo atliekamų darbų ir prievolių, formavosi atskiros žemdirbių kategorijos. Išsiskyrė valstiečiai, kuriems nereikėjo mokėti duoklės javais, tačiau jie turėjo drevinių medžių ir privalėjo duoti medaus duoklę. Laikui bėgant, dėl suteiktų LDK valdovų valstiečiai medaus duoklininkai tapo ir bažnyčios ar bajorijos aprūpinimo sistemos dalimi. Suteikdami žemes bažnyčioms ar vienuolynams LDK valdovai sau nepasilikdavo teisės į drevinę bitininkystę ir medaus duoklę⁵⁹. 1514 m. Vladimiro seniūnui Andriui Sanguškaičiui priminta, kad buvęs seniūnas Olizaras priteisė Vladimiro ir Bresto vladykai (vyskupui) Demjanui drevinę žemę, kurią valdyti šis gavo visam laikui⁶⁰.

Nuo XVI a. I pusės medaus duoklei ėmus nykti, turėjo mažėti ir valstiečių duoklininkų skaičius. Kita vertus, kaip minėta, nuo XVI a. pradžios valdovo žemėse praktiškai visuotinė tapo valstiečių prievolė medaus duoklę mokėti (už medų drevėse ar iš avilių) nuo paimtų tuščių žemių. Kaip matyti iš Žygimanto Senojo antroje valdymo pusėje pasirodžiusių nuostatų Vilniaus ir Trakų pavietų dvarams, valdytojams buvo draudžiama duoti tuščias žemes už duoklę savo naudai, jas nurodyta įkeisti už pinigų arba už medaus duoklę valdovo naudai⁶¹. Pateikiame XVI a. I pusės Veliuonos dvaro Ambraso pristovystės pavyzdį: 29 tuščios žemės atiduotos valstiečiams už viso medaus duoklę (30 grašių), 10 – už pusinį medų⁶².

Tuščias žemes už duoklę savo valdose noriai dalino karalienė Bona Sforca. Jos prašymu, Žygimantas Senasis 1538 m. išleido atskirus prievolių nuostatus valdiniam, turėjusiems įeigos teisę į Gardino girią. Nuostatai galiojo turėjusiems įeigos teisę ir drevinių medžių bei pievų Gardino girioje. Karalienės

žiniomis, valdiniai, naudodamiesi įeigos teise, už tai nemokėjo į išdą. Gardino raktininkas L. Grinkavičius, kaip minėta, turėjo surašyti visas įeigas, drevinius medžius ir pateikti valdovui jų registrą. Turintieji girioje įeigų ir drevinių medžių už naudojimąsi jais (konkrečiai, už lezivą, t. y. už 60 medžių drevyną) turėjo į valdovės išdą duoti po medinę medaus arba 30 grašių⁶³. Kadangi tai daryti norėjo ne visi, pakartotinai nurodyta, kad tie, kurie naudojami įeigomis, turi apie tai pranešti Gardino raktininkui.

Jie galėjo naudotis šia teise su raktininko leidimu (su jo antspaudu), kad nebūtų daroma žalos dreviniams medžiams. Atsisakiusieji mokėti buvo įpareigoti visus savo ir bičiulinius drevinius medžius ir drevinėms žemėms priklausančias pievas perduoti Gardino raktininkui. Svarbu, jog jam turėjo būti atiduoti ir drevininkų ženklai (*клейна свои ему жъ поотдавати*). Kad pajamos iš drevinių medžių nedingtų, tokius medžius turėjo prižiūrėti karalienės pasiųsti tarnybininkai – valdovės drevininkai. Vykdyti valdovės įsakymo L. Grinkavičius turėjo pasiųsti sekėjus ir sargus. Šie privalėjo saugoti drevinės žemės rėžius, užtikrinti, kad neįeitų nemokantieji mokesčio. Pažeidėjus grasinta įkalinti Gardino pilyje⁶⁴.

Iki šiol atliekant archeologinius kasinėjimus Baltarusijos miestų kultūrinuose sluoksniuose nerasta tradicinės formos (nepakito iki XX a. pradžios) drevininkų peilių (balt. *нож-медарэз*) koriams nupjauti. Tačiau jų aptikta Polocko rajono kaimiškų vietovių X–XI a. pr. ir Taločino rajono pilkapių XI–XII a. pr. kultūriniuose sluoksniuose⁶⁵.

Kaip minėta, medaus duoklininkais buvo ir miestiečiai, turėję drevių miškuose. Mažiau neaiškumų dėl mažų, neprivilegiuotų miestelių valdinių medaus prievolių. Jie jas turėjo duoti panašiai kaip ir valstiečiai. Tokia miestiečių veikla pažymėta 1501 m. Vilniaus katedros kapitulos Strešino valdoje: Strešino miesto gyventojai laikė drevinius medžius ir mokėjo medaus duoklę⁶⁶. 1566 m. Strešino pilies, miesto ir valsčiaus inventoriaus apraše pažymėta, kad Zlomno drevinį mišką (*ostrow*) valstiečiai naudojo kartu su miestiečiais, darė dreves⁶⁷. Pagal 1641 m. ordinaciją, miestu pavadintos Kaniavos gyventojai 1690 m. turėjo duoti dvarui pusę medaus nuo sodybinių ir drevinių bičių, o nuo bičiulinių – trečdalį⁶⁸. Nors su Merkinės giria besiribojusi Senoji Varėna neturėjo valdovo skirtų girios plotų, jos gyventojai užsiėmė drevine bitininkyste. 1712 m. Varėnos girininkijos ir miestelio inventoriuje tarp miestiečių prievolių

⁵⁷ „[...] маець с кождога лезива королевой ее милости до ключа городеньского давати по медницы меду або по полукопью грошей“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašų knyga 19*, parengė D. Vilimas, p. 229.

⁵⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašų knyga 19*, parengė D. Vilimas, p. 229–230.

⁵⁹ Калядзінскі Л. У., „Лясныя промыслы ў гарадах Беларусі XII–XVII стст. (паводле археалагічных і пісьмовых даных)“, p. 10.

⁶⁰ LMAVB, f. 43–17336.

⁶¹ LMAVB, f. 43–17252, l. 5.

⁶² LVIA, f. SA 3765, t. 2, (1054 t. 2), l. 226.

⁵⁷ Dubonis A., „Ūkis“, *Lietuvos istorija*, t. 3, p. 273.

⁵⁸ Gudavičius E., „Baltų alodo raida“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*, 1979, t. 4 (69), p. 95–103; Dubonis A., „Nuosavybė“, *Lietuvos istorija*, t. 3, p. 280.

⁵⁹ Żabko-Potopowicz A., „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań“, p. 11.

⁶⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003, Nr. 288, p. 205.

⁶¹ Доўнар А. Б., *Сяляне-служы Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, p. 244, 245.

⁶² LMAVB, f. 256, b. 1870, l. 4–5; Kiaupienė J., *Kaimas ir dvaras*, p. 62.

nurodyta kopinėti medų iš drevių ir sodybinių bičių per pusę su dvaru. Uždrausta koku nors būdu perkelti bites į kitą valsčių. Už tai, kaip ir už drevių ar avilių išplėšimą, grėsė 5 kapų grašių bauda⁶⁹.

Kitokia padėtis susiklostė dėl magdeburginių miestų gyventojų naudojami drevinėmis įeigomis ir medaus duoklių. Tokių LDK miestiečių išitraukimas į drevinę bitininkystę nebuvo paplitęs, arba, kaip minėta, palei miestą ne(be)buvo girių masyvų. Žinome, kad Vilnius įeigos teisės neturėjo⁷⁰. Matyt, tai buvo susiję su tuo, kad prie didžiojo miesto girios jau buvo išnaikintos.

Šaltiniai patvirtina pietinių ir rytinių LDK žemių miestų gyventojų dalyvavimą drevinėje bitininkystėje. Jau minėta apie XVI a. Polocko miestiečių ginčus dėl drevinių medžių ir jų ženklų. 1619 m. Mogiliavo miestiečių skundas dėl nusiaubtų daugiau nei 500 jų drevinių medžių ir 50 išplėštų drevių su bitėmis⁷¹ kalba pats už save.

Drevinę bitininkystę vystė ir Kaunas – Nemuno upės kairiajame krante plytėjo girios. Miestui buvo duoti Freda vadinti plotai. Jie apėmė ne tik mišką, bet ir pievas bei dirbamas žemes. Miestas ne tik naudojo medieną, bet ir turėjo drevinių medžių. Buvo gaminamas vaškas ir garsus liepų midus. Drevininkais buvo Fredos valstiečiai. Pakaunėje drevinė bitininkystė turėjo būti plėtojama jau Viduramžiais. XV a. pradžioje Rotušės aikštėje veikė vaško lydymo krosnis. Archeologinių tyrimų metu identifiкуotas devynių tokių krosnių kompleksas, datuojamas XV a. pab.–XVI a.⁷² 1784 m. miestas už vaško gamybą gavo 500 auksinų pajamų, o 1779 m. už midaus gamybą – 2 280 auksinų⁷³. Deja, neišliko išsamesnių duomenų apie Kauno miesto drevinį ūkį. Be abejo, dideli kiekiai žaliavos į Kauną galėjo būti atgabenami iš kitur.

Savivaldžiam Merkinės miestui 1579 m. valdovas Steponas Batoras suteikė 55 valakų Merkinės girios plotą (1776 m. ATR seimas panaikino daugelį magdeburgijų). XVIII a. šaltiniuose jis vadinamas Merkinės pušynu (*bor merecki*) ir netgi miesto giria (*puszcza miejska, puszcza miasta mereckiego*). XVIII a. pabaigoje šis plotas daugiausia miestiečių ir kaimyninių valdų savininkų jau buvo iškirstas. Liko 8 valakai ir 12 margų miško, tinkamo statybai ir kurui, bei 4 valakai ir 15 margų netinkamo niekam.

Ypač išplitusią drevinę bitininkystę matome priešliublįjiniuose LDK pietiniuose miestuose. 1532 m. dėl naujų mokesčių priešinęsi Kameneco miestiečiai gavo patvirtinimą apie leidimą savo palivarkuose disponuoti dreviniais

medžiais, iš kurių paimto medaus duoklę duodavo Kameneco girininkui. 1536 m. Žygimanto Senojo liepimu paskyrus tam tikrus Kameneco girių plotus Kameneco miestiečiams, šie negalėjo drausti naudotis įeigos teise tiems, kurie tose giriose turėjo drevinių medžių (žemionims ir valkiniams žmonėms – jungvalkiams valstiečiams), tačiau uždraudė jiems daryti naujas dreves⁷⁴.

1552 m. Breslaujos pilies aprašyme pažymėta apie didžiulę medaus gausą. Tačiau breslaujiečiai, ėję kopti medaus į Zvinigrodo ažuolynus, nuo žmogaus seniūnui turėjo mokėti po 12 grašių⁷⁵.

1540 m. Čerkasų miestiečių išitraukimą į drevininkystę ribojo seniūnas, draudęs surinktu medumi prekiauti Kijeve ir vertęs parduoti jam už nustatytą kainą⁷⁶.

Istoriografijoje teigiama, kad 1482 m. Upninkų savininkas Mikalojus Radvilaitis Upninkų bažnyčiai nuo Kėdainių miesto skyrė 10 pūdų medaus⁷⁷. Tačiau Dubingiuose užrašytą duotį priskiriant Kėdainiams suklysta. Šaltinyje aiškiai nurodyta, kad medų duoda Dubingiai⁷⁸. Būtent šioje Radvilų valdoje vystyta drevinė bitininkystė. Taigi Kėdainių miestiečiai bitinininkai, juo labiau drevininkai, nebuvo. Tačiau iš kitų XVI a. 3 deš.–XVII a. 3 deš. šaltinių žinome, kad apskritai bitininkystė Kėdainių valdoje buvo plėtojama – medaus duoklės rinktos jos Upytės valsčiuje – Beinoravoje ir kitur. Panašiai drevinė bitininkystė plėtota ir kitoje didikų Radvilų Biržų valdoje. Aišku, ne mieste, o girioje.

3. Drevininkai–tarnybininkai

3.1. Ankstyvieji duomenys (iki XV a. pab.)

Ankstyvuoju Lietuvos valstybės vystymosi laikotarpiu didžiojo kunigaikščio domeno ūkiuose (pilių ir išaugusių kiemų ūkiai virto dvarais) susiformavo drevininkų tarnybos, kurių paskirtis buvo prižiūrėti dreves, kopinėti medų⁷⁹. Valdovo valia tarnybininkai buvo įkurdinami netoli dvarų bei girių glūdumoje.

⁶⁹ LMAVB, f. 11–20, l. 80.

⁷⁰ *Dwa doktoraty z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, p. 38–39, 62.

⁷¹ Hedemann O., *Dawne puszcze*, p. 136.

⁷² Žalnierius A., Balčiūnas D., *Industrial sites in city centres: the 16th-century wax factory in Kaunas, Hundred years of archaeological discoveries in Lithuania*, ed. by G. Zabiela, Z. Baubonis, E. Marcinkevičiūtė, *Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija*, 2016, p. 488–497; Žalnierius A., „Zespół woskobojni z Kowna z 1. połowy XVI wieku“, *Archaeologia Historica Polona*, 2009, t. 18, p. 169–183.

⁷³ Kiaupa Z., Glemža L., *Kauno istorija, T. 2 Nuo 1655 metų iki 1795 metų*, Kaunas, 2023, p. 392–393.

⁷⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17 (1530–1536). Užrašų knyga 17*, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2015, Nr. 208, p. 224; Nr. 492, p. 461.

⁷⁵ „Меду тежъ офитость великая, а педне доброго чистого белого, без бортей и без всякое працы великое, не только с пасекъ, але готового, съ вепетовъ выдираючи“, *Архив Юго-Западной России*, Киев, 1890, 7 d., t. 2, p. 21 (239).

⁷⁶ *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevidienė, L. Steponavičienė, Nr. 90, p. 90.

⁷⁷ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis*, p. 6.

⁷⁸ „[...] eciam do, dono, affirmo ascriboque eclesie prefate in Wpnyky dacie mee in Dubingi decem pudos mellis wlgariter dziesyencz pudow myodu“, *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis*, p. 6.

⁷⁹ Dubonis A., „Nuosavybė“, *Lietuvos istorija*, t. 3, p. 273; Любавский М., *Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно*, Москва, 1915, p. 98.

Ankstyvųjų Lietuvos drevininkų-tarnybininkų sluoksnis nebuvo išskirtinis tarp kitų valdovo tarnybinių žmonių. Dėl jų kilmės nėra aiškumo. Lenkijoje tarnybiniai žmonės, tarp jų ir drevininkai, kurie rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėti 1210 m., Henryko Łowmiańskio nuomone, galėjo būti anksčiau buvę belaisviai. Tarnybininkų institutas organizaciniu požiūriu Lenkijoje galbūt buvo perimtas iš kaimyninės Čekijos, kur drevininkai (*custodies apum*) rašytiniuose šaltiniuose minimi nuo XII a. pabaigos⁸⁰.

Jei pažvelgsime dar toliau į vakarus, Vokietijos žemes, tai jau minėtoje Niurnbergo imperatoriškoje girioje drevine bitininkyste užsiėmę asmenys žinomi nuo XI a. Drevininkai buvo laisvi žmonės, turėję atlikti karinę tarnybą imperatoriui, o jų veiklą reglamentavo 1350 m. privilegija. Tik girininkai ir drevininkai galėjo prižiūrėti bites imperatoriaus miškuose, gauti nemokamai medienos statyboms, buvo atleisti nuo muitų mokesčio imperijos miestuose. Jie turėjo savo teismą, veikusį iki 1796 m., teisę nešiotis ginklą, išsiskyrę apranga – dėvėjo žalios spalvos apdarą su smaila kepure. Drevininkai lydėdavo valdovą per imperatoriaus mišką, pristatydavo vašką ir kt.⁸¹.

Drevininkai. XVIII a. 8 dešimtmetis. Schirachs A. G., *Wald-bienenzucht, nach ihren grossen vorthelen, leichten anlegung und abwartung, mit kupfern herausgegeben un mit einer vorrede, nebst des herrn verfassers lebensbeschreibung begleitet*, Breslau, 1774.

Viešojo prieiga: <https://books.google.lt/books?id=d3xIAAAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

⁸⁰ Łowmiański H., *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*, Warszawa, 1985, t. 6, d. 1–2, p. 513–518.

⁸¹ Wagner M., *Das Zeidelwesen und seine Ordnung im Mittelalter und in der neueren zeit: ein Beitrag zur Geschichte der Waldbenutzung und Forstpolitik*, Kellerer, 1895, p. 19–46.

1429 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiške kryžiuočių ordino magistrui prašoma grąžinti duoklininkus drevininkus⁸². Laiške suformuluota taip: „das unser leute die der honigbome werten“⁸³. Remiantis šia informacija spėjama, kad drevininkai buvo nelaisvi valdovo domeno žmonės, kurie už medaus duoklę disponavo žeme⁸⁴. Atrodo, padėtis nepasikeitė nei Kazimiero Jogailaičio, nei Aleksandro Jogailaičio valdymo laikais. XV a. 5 deš.–XV a. pab. LDK valdovų suteiktys įvairiems bajorams Palenkėje, Lietuvos rytinėse LDK dalyse rodo, kad kartu su žemėmis buvo dalijami ir tarnybininkai drevininkai (rus. *челядинец, челядинцы*). Jie istoriografijoje dar vadinami vienais iš daugybės valdovo valstiečių-tarnų grupių. Atlikdavo specifines prievoles, kurioms reikėjo specialių įgūdžių, būdingų pirmiausia XV–XVII a. LDK visuomenei. Jie priskiriami aukštesnei žemės ūkio „specialistų“ kategorijai – šalia sekėjų, bebrininkų, žvejų, sodininkų, arklininkų ir kt. Tačiau buvo ir privačių bei bažnytinių valstiečių tarnų-drevininkų, kurie egzistavo dar XVIII a. (žr. žemiau).

Palenkėje tarp 1440–1492 m. Kazimieras Jogailaitis davė Gricui Gavrilovičiui Sochonės kaimelį ir du drevininkus (*бор[т]нички*) Bastenevičiuose – Ložogą ir Užakį – tokiomis teisėmis, kokiomis laikė kunigaikštis Lengvenis. Netoli Mogiliavos Bulgakui duotas kaimas su visais drevininkais – Šankovičiumi ir Šepelevičiais. Ponas Senka Gedigoldovičius gavo 10 drevininkų Raukutevičių. Klecko valsčiuje Petras Grigorjevičius iš valdovo gavo 6 žmones drevininkus: Demidą ir du Dauborevičius, Polovčiną, Klimecą ir Trunecą⁸⁵. Tarp 1447–1453 m. suteikiant Zankai drevininką Golovačių (prie Montužičių kaimo) akcentuota, kad tai – drevinė žemė, pažymėta, kokias prievoles minėtas drevininkas atliko⁸⁶. 1452 m. Mstislavlio kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis davė bojarui Vasilijui Tolkačevičiui drevininką su drevine žeme⁸⁷.

Tai, kad drevininkai tarnybininkai buvo priklausomi žmonės, neleidžia abejoti 1493 m. Aleksandro Jogailaičio suteiktis Bogdanui Sapiegaičiui. Duodamas šiam drevininką Gridką su broliais, pažymėjo, kad pastarasis mokėdavo duoklę: kadę šviežio medaus. Tokia duoklė, valdovo manymu, buvusi maža, o tarnyba tik pagalbinė, todėl teigė, kad drevininko atidavimas „mums nebus nuostolingas“⁸⁸. Tas pats valdovas Stanislovui Petkovičiui ir jo žmonai dovanojo 5 Panemunės drevininkus tarnybininkus (Staną Bartoševičių, Pašką Ginvilovičių, Lauryną Smiritovičių, Steponą Micevičių, Mykolą su broliu Šedevičiumi).

⁸² Пашуто В. Т., *Образование Литовского государства*, М., 1959, p. 317.

⁸³ *Codex epistolaris Vitoldi Magni ducis Lithuaniae: 1376–1430*, ed. A. Prochaska, p. 869.

⁸⁴ Пашуто В. Т., *Образование Литовского государства*, p. 317; Paulėkienė E., *Drevinės bitininkystės reikšmė feodalinės Lietuvos ūkyje*, p. 102.

⁸⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 36, 53, 55–56.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 30.

⁸⁷ AGAD, AR, dz. X, Nr. 429.

⁸⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, p. 72–73.

Šią privilegiją 1507 m. „amžiams“ patvirtino Žygimantas Senasis⁸⁹. Kaip matyti, valdovas drevininkus tarnybininkus galėjo duoti ir dovanoti.

Neatmetama ir ankstyvųjų drevininkų tarnybininkų kilmė iš duoklininkų⁹⁰. To pavyzdys būtų ir kaimyninė Prūsija, kur XIII a. diduomenė drevininkus rinkosi iš vietinių⁹¹. Galbūt tokie buvo 1407 m. didžiojo kunigaikščio Vytauto privilegijoje Vilniaus seniūnui Vaitiekui Manvydui suteikiant Žiupronių, Mirkliškių ir Kareikių valdas paminėti atskirų kaimų drevininkai – medaus duoklininkai (*censuales myllis / mellis alias bortnyki*)⁹².

Ankstyvieji drevininkai buvo paprasto luomo atstovai. Tai atskleidžia ir 1495 m. Medininkų drevininkų Rimkos ir Kozorezo nepavykęs bandymas pasigerinti socialinę padėtį iki bojarų lygio. Jie buvo apkaltinti užgrobę bojarų Norvaišaičių tėvoninę (paveldėtą, nuosavą) žemę. Patys jie teigė, kad žemę gavo iš Kazimiero Jogailaičio. Pateikti valdovo raštą ar atvesti tai žinančių liudytojų negalėjo. Dėl to žemė buvo priteista bojarams⁹³.

Viename 1461 m. akte minimas neaiškaus socialinio statuso drevininkas vadinamas „vaikščiojančiu drevininku“⁹⁴. Matyt, buvo laisvas žmogus, samdomas amatininkas, talkinęs dvarams pagal poreikį.

Drevininkų tarnybininkų buvimą rodo atskirų, paprastai nedidelių, drevininkų gyvenviečių egzistavimas. Dar XVII–XVIII a. Staricų dvarą privačioje Kopylio valdoje medumi aprūpino girios viduryje įsikūręs Pyrašavos kaimas, kuriame gyventojų daugumą sudarė drevininkai⁹⁵. 1641 m. ordinacijoje paminėti Belovežo girioje buvę drevininkų kaimai Strijovka ir Suchovianai⁹⁶. Kaip minėta, kai kurios tarnybininkų gyvenvietės gavo Bartininkų, Barčių ir pan. pavadinimus. Tokios gyvenvietės minimos XVI a. šaltiniuose, tačiau tikėtina, kad jos įsisteigė anksčiau. Su laiku dėl valdovo suteiktųjų šie ir kiti drevininkų kaimai neretai pereidavo į bažnytinę ar privačią nuosavybę, o iškirtus miškus jau XVI a. II p. – XVII a. patys drevininkai būdavo verčiami „eiliniais“ valstiečiais.

Ne visi buvę drevininkų kaimai išliko iki mūsų dienų. Pavyzdžiui, iš dviejų prie Varėnos buvusių Barčių kaimų, surašytų 1637 m. Varėnos, Perlojos ir Merkinės girių ordinacijoje, liko tik vienas. 1637 m. Barčių kaime gyveno 8 tarnybininkai sekėjai, užėmę 4 valakus žemės. Po pusę valako turėjo Jurgis Mulevičius, Mikalojus Grazejus, Mikalojus Vaiciukovičius, Martynas Vaiciuko-

vičius, Petras Malas, Jonas Malevičius, Mikalojus Michnovičius, Jonas Valiukovičius⁹⁷. Nors kaime tuomet gyveno sekėjai, pavadinimas neleidžia abejojti, kad kūrėsi jis kaip drevininkų kaimas.

Žinomi atskiri atvejai apie tarnybininkų drevininkų funkcijų pakeitimus. 1557 m. Lyskavos (*Łysków*) sekėjai Aksiuta Bonderevičius ir Grinecas Deniso- vičius teigė, kad iš 20 seniūnijos drevininkų, atlikusių drevininkų ir kartu sekėjų tarnybą, liko tik 2 – dėl girios didumo jie nebegalėjo atlikti pareigų. Žygimantas Augustas liepė Lyskavos seniūnui Kristupui Olenskiui ir revizoriui Povilui Kotovičiui iš drevininkų paskirti 8 sekėjus ir jiems už šią tarnybą duoti po 2 valakus žemės. Jie pavesti girininko Ivano Sobakos jurisdikcijai⁹⁸.

3.2. Tarnybininkai ir dvarų bei samdomieji drevininkai XVI–XVIII a.

Skrymas į tarnybą

Gausesnė XVI–XVIII a. šaltiniai apie drevininkus kiek aiškiau nusako valdovo ir privačių valdų drevininkų-tarnybininkų padėtį. Sudėtingiau dėl dvaro ar samdomų drevininkų. Ne visuomet įmanoma nustatyti, ar drevininkas buvo tarnybininkas, ar specialiai šiam darbui pasamdytas dvaro drevininkas. Pastaroji drevininkų grupė buvo mažiausia. Tarnybininkais tapdavo visų valstiečių grupių (priklausomų, pasėdinių ir kt.) atstovai. Jais buvo ir miestiečiai, retais atvejais ir bojarai. Dvarų ar samdomais drevininkais, nors retai, tapdavo ir žemionys, taigi kilmingi asmenys. Aišku, čia nekalbama apie nelegalios drevininkystės atvejus, tokius kaip žemionio Čapskio. Šis, prisidengęs nelegalia privilegija kažkuriai girininkijai, matyt, Polesės girios, kopinėjo medų valdovui priklausiusiuose dreviniuose medžiuose. Laikytojas iš jo šias naudmenas atėmė⁹⁹.

Didžiausią tarnybininkų dalį sudarė valstiečiai. Tarnybininku galėjo tapti bet kuris valstietis, tinkamas atlikti reikiamas funkcijas. Gavus valdovo ar privataus savininko patvirtinimą, už tarnybą būdavo suteikiama žemės. Buvo du būdai tapti drevininkais tarnybininkais: 1) pagal paveldėjimą, 2) pagal valdovo ar privačių dvarų administracinius nurodymus. Privačių (taip pat bažnytinių) drevininkų-tarnybininkų, palyginti su valdovo drevininkais, buvo nedaug, o jų identifikavimas bei analizė kur kas sunkesnė nei valdovo drevininkų atveju.

Paveldimos drevininkų tarnybos. Drevininkų tarnyba, kaip ir kitos, dažniausiai buvo paveldima. Galima kalbėti apie drevininkų dinastijas. 1501 m. Slanimo žmonės minėjo netgi 100 metų senumo, Lietuvos valdovų – Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero Jogailaičio – laikais įrengtas,

⁸⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašų knyga 8, parengė A. Baliulis, R. Firko- vičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995, p. 242, Nr. 290.

⁹⁰ Łowmiański H., *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*, Warszawa, 1985, t. 6, 1–2 d., p. 513–518.

⁹¹ Jurkiewicz J., *Powinności włościan*, p. 273.

⁹² Vitoldiana, *Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae*, p. 71.

⁹³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašų knyga 5, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012, Nr. 84, p. 72.

⁹⁴ „бортник ходящий“, *Документы Московского архива министерства юстиции*, Москва, 1897, t. I, p. 49; Русская историческая библиотека, t. 27, 1910, t. 27, p. 151.

⁹⁵ Глінскі Я. С., *Мядовая даніна як баярская павіннасць*, p. 208, 209.

⁹⁶ *Ординация королевских пущъ въ лесничествахъ бывшего Великокого Княжества Литовского*, p. 101–103.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 54.

⁹⁸ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašų knyga 37, parengė D. Baronas, Vilnius, 2011, Nr. 98, p. 183.

⁹⁹ Zawadzki S., *Gospodarowanie ekonomiami królewskimi w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle kontraktów dzierżawnych z II poł. XVII w. Rozprawa doktorska*, Warszawa, 2021, l. 63, <https://repozytorium.uw.edu.pl/server/api/core/bitstreams/3c96fe75-0170-463c-8469-48dc62a5a2e1/content>.

dreves medžiuose Slanimo medžioklės plotuose tarp Astravo kelio ir Berezos upės¹⁰⁰. 1532 m. kunigaikščiui Iljai Ostrogiškiui nesutariant su Voluinės žemionimis Kirdejevičiais dėl Senos dvaro ir miško priklausomybės, pirmasis valdovo komisarams pateikė įrodymų, kad toje žemėje jo prosenelio kunigaikščio Jurijaus ir senelio Semiono Alšėniškio bei jo tėvo laikais tris drevines žemes turėjo šių kunigaikščių drevininkai. Turėdami įeigos teisę jie į tą žemę „su trimis vėliavomis ėjo“, t. y. joje dreviniai medžiai buvo pažymėti trijų drevininkų tarnybų ženklais (*Бунен, Ужъ, Осмирог*). Tik totoriams pradėjus puldinėti, drevininkai išsikėlė pas podolėnus, bet ir toliau ėjo į tas žemes. Kirdėjai šiose žemėse turėjo nuo seno tik vieną drevininką¹⁰¹. Jau minėtas 1533 m. polockiečio Ivano Juškovičiaus atvejis dėl jo giminės vyrų – senelio, tėvo ir brolių – naudotų drevinių ženklų.

Lietuvis (baltarusis?) drevininkas. XVIII a. 5 dešimtmetis (prieš 1746 m.).
Nationalmuseum, Stokholmas. Friedricho Wilhelmo Bergholtzo (1699–1772) rinkinys. THC 3592.

XVI a. LDK priklausiusioje Palenkės Knišino seniūnijoje nemažai drevių turėjo ir šiuo verslu užsiėmė atskiros žemionių giminės – Bialosuknai ir Rutkovskiai nuo Goniondzo, Višovatai, Baikos ir Šorcai, taip pat Moniuškos iš Tikotino seniūnijos bei valstiečiai iš Zlotorijos kaimo¹⁰². XIX a. II pusėje Belovežo girios teritorijoje buvusių kaimų *Stoček, Zastava, Borki* drevininkai minėjo savo pirmtakus, kurie užsiėmė

drevininkyste. Buvo susiformavusios atskirų drevininkų giminų – Buszkų, Waszkiewiczų, Szpakowiczų – dinastijos¹⁰³.

¹⁰⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, Nr. 360, p. 231.

¹⁰¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 226 (1532–1534). 7-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Karalius, Vilnius, 2019, Nr. 5, p. 12–13.

¹⁰² Wroczyńska E., „Eksplotacja lasów na Podlasiu w XVI wieku”, *Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI–XVIII wieku*, pod red. A. Wyrobisza, Warszawa, 1981, p. 159.

¹⁰³ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieskiego Parku Narodowego*, Instytut badawczy Leśnictwa, Kraków, 1948, p. 8.

Drevininkų skyrimas į tarnybą. Drevininkus, kaip ir kitus tarnybininkus, valdovo ar privačių valdų administracijos atstovai galėjo skirti, priklausomai nuo žmonių poreikio.

1533 m. Žygimanto Senojo rašte Vilniaus vaivada Albertui Goštautui dėl Bobruisko valsčiuje buvusių tuščių drevinių medžių nurodyta įsakyti jas prižiūrėti – tam kaime išrinkti tinkamą žmogų¹⁰⁴. 1558 m. Gardino ekonomijos surašyme Perstūnio dvaro Rakovičių kaime pažymėta 18 užimtų valakų: 8 – račių, 6 – drevininkų. Pastarieji, pagal Mstibogovo seniūno Grigo Valavičiaus nurodymą, buvo paskirti prižiūrėti Perstūnio girią¹⁰⁵. 1641 m. Belovežo girios Strijovkos kaime, kuriame drevininkai buvo užėmę 7 valakus, toliau eiti šią tarnybą leista tik keturiems. Kiti paversti valkiniais valstiečiais (jungvalkais). Tas pats padaryta Suchovianų kaime¹⁰⁶.

1649 m. revizorius, surašydamas Alytaus ekonomiją, drevininku drevėms prižiūrėti Alytaus miške paskyrė valstietį Simoną Matelanį (Matulionį?) iš Likiškių kaimo. Jam nurodyta apgyvendinti bites tuščiose drevėse, daryti naujas ir saugoti, kad joms niekas nedarytų žalos. Ir jam pačiam uždrausta taip elgtis – antraip dvaras tuoj sureaguos. Už tarnybą S. Matelaniš gavo pusvalakį tuščios žemės Likiškių kaime be jokių prievolių¹⁰⁷.

Nelaisvą drevininką, kaip ir ankstyvuosiu periodu (iki XVI a.), valdos savi-ninkas galėjo parduoti, dovanoti ar atiduoti. 1539 m. buvo nupirktas drevininkas Gardino paviete¹⁰⁸. 1547 m. Šiaulių šv. Dvasios bažnyčios klebonui buvo suteikta pieva ir drevininkas su žeme Sidabrėje (matyt, dab. Kalnelyje, Joniškio r.), netoli Šiaulių¹⁰⁹.

Samdomi drevininkai. Valdovas ar dvaro savininkas galėjo pasamdyti drevininkus iš šalies. Susiformavo atskiras tipas drevininkų specialistų, kurie siūlė savo paslaugas už užmokestį¹¹⁰. Toks ir jau minėtas XV a. 7 dešimtmečio keliaujančio drevininko atvejis. Daugiau duomenų turima iš XVI a. Tokie drevininkai buvo laisvi asmenys.

1540 m. minimas Vilniaus kašteliono Jurgio Radvilos drevininkas Michailas Chvedkovičius¹¹¹. 1558 m. Žygimantas Augustas nurodė dvarioniui Fridrichui Vetrinskiui ir jo valdovo giriose prie sienos su Prūsija įkurdintiems naujaku-

¹⁰⁴ „А бортное дерево, што лежить въ пусе, тогда твоя милость маешь казати на насъ подлаживати, обравшы въ селе по человеку“, Любавский М. К., *Областное деление и местное управление*, р. LV-LVI; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Užrašymų knyga 11, parengė A. Dubonis, Vilnius, 1997, Nr. 178, p. 231.

¹⁰⁵ Писцовая книга Гродненской экономики с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов, Вильна, 1881, 1 d., р. 362.

¹⁰⁶ Ординация королевских пуццъ въ лесничествахъ бывшего Великого Княжества Литовского, р. 101–103.

¹⁰⁷ Kungliga Biblioteket, Stockholm, D 1475–5, l. 17.

¹⁰⁸ AVAK, t. 17, p. 34.

¹⁰⁹ Lietuvos Metrika, knyga Nr. 31, l. 113.

¹¹⁰ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieskiego Parku Narodowego*, Kraków, 1948, p. 11.

¹¹¹ Акты Виленской археографической комиссии, т. 17: Акты Гродненского земского суда, Вильна, 1890, Nr. 308, p. 126.

riams nesibrauti prie drevinių medžių tose giriose, kurios buvo pavestos prižiūrėti Birštono girininkui Martynui Podskarbskiui. Jo vadovaujami, girią prižiūrėjo specialiai tam pasamdyti drevininkai¹¹². Tik iš tarnybos ir už ją gaudamos algos gyveno 1739 m. paminėtas Vilkijos dvaro drevininkas Kazimieras Zdanovičius¹¹³.

Pasamdyti gerą drevininką nebuvo paprasta. Ši profesija ar užsiėmimas reikalavo ne tik geros sveikatos, bet ir nemažos drąsos. Reikėjo sugebėti įlipti į aukščiausius medžius, nebijoti laukinių žvėrių, bičių įkandimų ir t. t. Kaip rodo XIX a. pabaigos pavyzdžiai, būta tokių drąsuolių kaip Belovežo drevininkas – garsusis Bazilijus Špakovičius, gebėjęs įlipti į medžio viršūnę, ją nupjauti ir atsistoti ant viršaus¹¹⁴. Marcinkonių kaime toks buvo drevininkas Stasys Miškinis¹¹⁵ (žr. iliustraciją).

Drevininkus daugybę kartų sugeldavo bitės (plg. marcinkoniškio V. Jezukevičiaus atsiminimus), jie galėjo nukristi ir smarkiai susižaloti ar netgi mirti, nukentėti nuo gaisrų, kurių kaltininkais ir patys galėjo tapti. Tykojo ir daugelis kitokių pavojų: meškos, vilkai ir pan., plėšikai, svetimų valdų valstiečiai, pareigūnai ir kt. Apskritai miškas nuo Viduramžių sietas su baime – tiek šventos giraitės, tiek paprasti girių plotai. Per juos vengta keliauti¹¹⁶.

Drevininkų kai kuriose vietovėse trūkdavo. 1621 m. Kristupas II Radvila Biržų seniūnui Jonui Daugėlai Striškai paliepė ieškoti drevininko, kad girioje kuo daugiau drevių įrengtų¹¹⁷. Drevininkų trūkumas 1665 m. privertė Polocko vaivadą, Viežchovicko savininką Joną Karolį Kopečą pasisamdyti du valdovo Belovežo girios drevininkus savo privačioms drevėms prižiūrėti. Pagal sutartį drevininkai įsipareigojo stengtis, kiek jėgos leis, daryti naujas dreves, įkurdinti bites, jas dauginti. Pusė iš drevių išimto medaus turėjo būti atiduodama Vežchovicko dvarui, o kita pusė – drevininkams už jų darbą. Kaip karaliaus drevininkai suderino darbą privačioje sferoje su darbu valdovui, neaišku¹¹⁸.

Drevininkas Stasys Miškinis. Marcinkonių kaimas.
Fot. Jonas Juodis. Apie 1970 m. *Šalcinis*, 2002, Nr. 42, p. 8.

¹¹² „[...] черезъ бортниковъ наемныхъ то опатровати маеть“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Vilnius, 2011, Nr. 190, p. 238.

¹¹³ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 21. Pateikta netiksli šaltinio nuoroda.

¹¹⁴ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieskiego Parku Narodowego*, Instytut badawczy Leśnictwa, Kraków, 1948, p. 10.

¹¹⁵ „Kap genys kopinėdavo dravėn (Pasakoja Miškinis Petras, Stasio sūnus, gim. 1929 m. Marcinkonių k.)“, užrašė Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2002, Nr. 45, p. 7.

¹¹⁶ Čelkis T., „Lietuvis ir miškas XIV–XVI a.: nuo naudmenų iki papročių ir Statutų teisės“, 2023 m. liepos 2 d. pranešimas Prigimtinės kultūros instituto seminare, <https://www.youtube.com/watch?v=4OmeKnOw77w>.

¹¹⁷ *Instrukcijos feodalinių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a.*, parengė Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, p. 6.

¹¹⁸ Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbirowej (w okresie do 1798 roku)*, p. 113, 278, 279.

O. Hedemannas pateikė išskirtinį kilmingo drevininko pasamdymo XVII a. atvejį. Milaševičius neįvardytoje valdoje ir girioje drevininku pasamdė šlėktą Steponą Zalenskį. Jis šešerius metus Milaševo girioje prižiūrėjo daugiau nei 100 drevinių bičių šeimų, padarė 18 naujų drevių. Drevininkas liudijo, kad visada viską tvarkė pareigingai, kopinėjo medų ir visą atiduodavo dvarui, sau nieko neimdavo. Galiausiai vietoje sutarto trečdaliaus medaus gavo tik dešimtdalį. Likutį darbdavys jam „sumokėjo“ smurtu – vaznys apžiūrėjo jį mirtinai sumuštą¹¹⁹.

¹¹⁹ „[...] śmiertelne zbitego oglądał“, Hedemann O., *Dawne puszcze*, p. 142.

Vertas dėmesio Vilniaus kašteliono, Jurbarko, Virbalio ir kitų seniūnijų laikytojo kunigaikščio Jono Mikalojaus Radvilos (1681–1729) 1707 m. vasario 22 d. Čarnavčycuose duotas raštas, kuriuo jis Afanasijų Žuką iš Bohdziukų kaimo (dab. balt. *Багдзюкі*) Čarnavčycų valdoje, jo prašymu, paskyrė drevininku. Rašte teigiama, kad drevininkai buvo jo senelis ir tėvas. Jis atleistas nuo lažo, savaitinių darbų, sargybos, pastočių ir talkų (iš esmės, nuo baudžiavos) už penktadalį valako tame pačiame kaime. Drevininkas turėjo mokėti 10 auksinų činšo Bohdziukų dvarui, atiduoti jam prie namų laikomų bičių medų. Medų iš drevių Bialovežo girioje privalėjo atiduoti Čarnavčycų dvarui. Jis turėjo prižiūrėti dreves ir užtikrinti, kad Peliškių šile nebūtų kertami medžiai pastatams statyti ir malkoms. Taip pat drevininkas privalėjo kasmet didiko išdui teikti informaciją, kiek giriose ir šiluose įrengė naujų drevių ir apgyvendino bičių šeimų¹²⁰.

Šią savotišką privilegiją drevininkui vėliau patvirtino kitas valdos savininkas – LDK laikytojas kunigaikštis Martynas Mikalojus Radvila (1705–1782). Kadangi didikas 1748 m. buvo paskelbtas teisiškai neveiksniu, 1761 m. dokumentą patvirtino Čarnavčycų dvarą valdžiusi jo žmona kunigaikštienė Morta Radvilienė († 1812), gyvenusi su vyru separacijoje (žr. priedą).

XVIII a. dėl drevininkų stygiaus Salantų dvare samdytas drevininkas iš Kuršo. 1775–1785 m. Salantų dvaro drevinius medžius prižiūrėjo latvis Mykolas Gibiešas iš Rucavos¹²¹. 1775 ir 1777 m. dvaras drevininkams už drevių priežiūrą Margininkų šile išmokėjo po 15 svarų. 1779, 1780 ir 1781 m. už tą patį darbą – jau tik po 10 svarų¹²².

Išliko 1752 m. Jelnios (Palenkėje) savininko Pociejaus sutartis su drevininku Kuryliku, kurioje drevininkui pavesta prižiūrėti dvarui priklausančiose įeigose Belovežo girioje buvusias dreves, kad „pajamos nedingtų“. Iki tol pas Pocijų darbavosi tik vienas drevininkas, kuris negalėjo įvykdyti visų prievolių. Abu tarnybininkai „pagal senas prievoles“ turėjo prižiūrėti įeigose esančias dreves, daryti naujas ir kuo daugiau jų apgyventinti¹²³.

XVIII a. valdovo Žagarės valdoje kai kurie valstiečiai, laikę greičiausiai sodybines bites, samdė pagalbininkus jas prižiūrėti. 1749 m. Juozas Dijokas (Józef Dyjak) prižiūrėti jo bites nurodė savo bernui (samdiniui) latviui Jokūbui. Pasak jo, bernas persigėręs beveik savaitę sirgo, o dėl nepriežiūros ir girtuoklystės pabėgo du spiečiai bičių¹²⁴.

Kaip matyti, profesionalūs drevininkai vertinti. Lenkijos kašubams žodis „bartnik“ reiškė „turtuolis“¹²⁵. Drevininkams gerai atsilygindavo, arba jie gaudavo teisę imti pusę drevinio medaus. Kai kuriose valdose drevininkai galėjo gauti ir papildomų lengvatų. 1529 m. Javorsko medžioklės plotuose, kur drevininkai turėjo drevių, jiems nuo seno leista kirsti medžius malkoms ir gaudyti voveres¹²⁶.

L. Piškinaitė-Kazlauskienė pateikė pavyzdį apie pasiturintį bičių laikytoją (nors ir ne drevininką) – Josvainių valsčiaus valdovo valdinį Stecką Narkovičių. Jis 1538 m. turėjo 18 avilių, 14 kumelių, 11 jaučių, 7 karves, 10 avių, 3 vižlus (šunis), 4 medines medaus ir daug smulkių daiktų¹²⁷. Šiam turtingam valstiečiui bitininkystė buvo tik papildomas pajamų šaltinis.

Darbinis jautis. Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Klockockio Brančičių dvaras. 1682 m. inventorius, Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 8.

Dažniausiai paprastų tarnybininkų drevininkų padėtis mažai kuo skyrėsi nuo valstiečių. Gardino pavieta drevininkas 1539 m. vilkėjo paprastą sermėgą, buvo nelaisvas asmuo¹²⁸.

Socialinė padėtis

XVI–XVII a. pr. tarnybinių drevininkų, daugiausia valstiečių, padėtis buvo pakankamai gera. Juos mažiau paveikė atodirbio prievolės augimas. Valdovo valdose, pagal 1529 m. nuostatus (14 str.), jiems, kaip ir kalviams, žvejams ir kt., nereikėjo eiti lažo, tačiau jie turėjo atlikti talką 12 dienų per metus: arti, pjauti javus, šienauti, taip pat per Šv. Martyną sumokėti po 1 kapą grašių¹²⁹.

¹²⁵ Rogowska-Cybulska E., Cybulski M., „Język Kaszubski“, *Słowniki języki literackie: rys historyczny*, Kraków, 2011, p. 41.

¹²⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Užrašymų knyga 11*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 1997, Nr. 71, p. 110.

¹²⁷ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, p. 20. Autorė netiksliai cituoja šaltinį, jame neminima, kad buvo sudeginti du valdinio bičių aviliai, plg. Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 362.

¹²⁸ AVAK, t. 17, p. 34.

¹²⁹ „[...] будуть повинни дванадцать ден в году на толоку до дворов наших служити, то есть: три дни на паренину орати, три дни на жыто, а три дни серпом жыто жати, а три дни

¹²⁰ AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. XI, Nr. 217, l. 6.

¹²¹ LVIA, f. 443, ap. 2, b. 79, l. 375v, 394v, 426, 441, 502v.

¹²² Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, p. 21. Pateikta netiksliai šaltinio nuoroda.

¹²³ Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbirowej (w okresie do 1798 roku)*, p. 112.

¹²⁴ „[...] dla jego niedozoru i pijaństwa 2 roje pszczoł uciekły“, *Žagarės dvaro teismo knygos*, Nr. II, 261, p. 394.

Drevininkai tarnybininkai ilgiau išlaikė išėivystės teisę. Tad socialinėje kaimo gyventojų struktūroje jie užėmė palyginti aukštą padėtį. XVI a. pr. nelaisvieji ar tokios valdinių grupės kaip kaimynai buvo valstiečių gradacijos apačioje, po jų ėjo valkiniai valstiečiai (jungvalkiai), o tarnybininkų padėtis buvo viena geriausių. Kaip greitai padėtis keitėsi po 1557 m. Valakų reformos, neaišku, tačiau iškalbingas faktas: jos nuostatuose atskirai apie drevininkus nieko nepasakyta, tik 32 straipsnyje nurodyta dreves prižiūrėti pareigūnams ir revizoriams¹³⁰. Tačiau kažkas turėjo ir bitininkauti, taigi valdovo drevininkai išliko, tik jų palaipsniui smarkiai sumažėjo. Galiausiai daugelis jų susiliejo su kitais valstiečiais į bendrą valstiečių sluoksnį. Vieni ėjo lažą, kiti mokėjo činšą ir pan. Taigi, žvelgiant iš XV a. pab. – XVI a. pr. perspektyvos, drevininkų kaip atskiros socialinės valdovo tarnybininkų grupės ateitis nebuvo šviesi...

Istoriografijoje jau keltas klausimas, ar valdovo valdose valstiečiams gyventi buvo geriau nei kitose¹³¹. Remiantis tarnybininkų drevininkų pavyzdžiu, atsakyti į šį klausimą, regis, galima teigiamai. Jų valdovo valdose buvo daugiau, o specifinis socialinis statusas išsilaikė ilgiau, nei privačiose valdose. Tačiau, kaip jau minėta, ir bažnytinėse valdose medaus duoklė neretai būdavo mažesnė nei privačiose bajoriškose. Valdovo, bažnytininkų valdų drevininkai ir apskritai valstiečiai galėjo skųstis valdovo ir vyskupo teismams.

Tarnybininkų drevininkų padėtį tarp kitų valstiečių XVI–XVII a. pirmajame trečdalyje atspindi Lietuvos Statutuose įtvirtinti galvapinigiai ir baudos. Drevininkai pateko į prasto luomo žmonių kategoriją kartu su tarnais šarvuočiais, keliuočiais ir junginiais valstiečiais: galvapinigiai (*головицина*) už nužudytą drevininką – 8 rubliai grašių (800 grašių), o atlygos (*навязка*) už sumušimą – 1 rublis grašių (100 grašių) pagal 1529 m. I Lietuvos Statutą (11 skyr., 1 str.); pagal II Lietuvos Statutą (12 skyr. 1 str.), atitinkamai galvapinigiai – 25 kapos grašių (1500 grašių), o atlygos – 2 rubliai grašių; pagal III Lietuvos Statutą (12 skyr. 3 str.), galvapinigiai – 40 kapų grašių (2400 grašių), o atlygos – 2 rubliai grašių¹³².

Taigi drevininkai nepriskirti prie amatininkų. Už paprasto junginio valstiečio nužudymą galvapinigiai buvo beveik perpus mažesni, pavyzdžiui, pagal

1588 m. III Lietuvos Statutą – tik 25 kapos grašių, t. y. tiek, kiek už drevininko nužudymą buvo mokama pagal 1566 m. II Lietuvos Statutą. Galvapinigių ir atlygų už drevininkus ir kitus gyventojų didėjimas visuose trijuose statutuose buvo susijęs su infliacija, t. y. didinant sumas siekta išlaikyti jų vertes.

1529 m. I Lietuvos Statuto nuostatų laikytasi praktikoje. 1540 m. už karalienės Bonos dvarionio Levo Patejevičiaus žmogaus – drevininko Leco Kordiševičiaus – nužudymą dvarioniui buvo priteista 8 rubliai grašių, „kaip už drevininką“¹³³.

Vis dėlto 1638 m. Seimo konstitucija nustatė, kad galvapinigiai už LDK nekilminguosius turi būti tokio paties dydžio, kaip Lenkijoje pagal 1631 m. Seimo konstituciją, t. y. vienodi už visus nekilminguosius – 100 grivinų (skaičiuojant 1 griviną po 48 grašius, susidaro apie 100 auksinų suma). Nurodyta, kad ją turės taikyti teismai¹³⁴. Taigi 1588 m. III Lietuvos Statuto nuostatų dėl drevininkų ir kitų paprastų žmonių tuomet buvo atsisakyta.

Kaip minėta, ne visi tarnybiniai drevininkai buvo asmeniškai laisvi. Štai 1539 m. Gardino pavieta teisme apie sumušimą ir vagystę pono Michailo Makarovičiaus dvare pareiškęs drevininkas, kurio vardas nenurodytas, buvo nelaisvas – jį ponas nusipirko (*купленины*)¹³⁵. XVI a. pradžioje nuo valkinės tarnybos ir dėklos davimo buvo atleistos trys Valkavisko dvaro drevininkų tarnybos¹³⁶. Tauragės valdos 7 valakų Butkelių kaime 1571 m. gyveno drevininkas Urbutis su žmona, 3 sūnumis ir dukra. Turėjo 1 jaučio žagrę, dvi kumeles, dirbo 1 valaką. Jis ne tik, kaip ir kiti valstiečiai, atliko nustatytas prievoles: nuo valako mokėjo 30 grašių, už dėklą – 10 grašių, dar duodavo 2 dešimtis linų. Nuo jo ūkio per savaitę vienas žmogus dar privalėjo eiti po 3 dienas lažo dvare ir atlikti talkas – 10 dienų per metus¹³⁷.

Anksčiau buvusi gan stabili drevininkų tarnybininkų padėtis XVI a. II p. – XVII a. pr. ėmė keistis (prastėti), o pati tarnyba pradėta naikinti. Trūkstant darbo jėgos, drevininkai tarnybininkai valstybinėse ir privačiose valdose revizorių galėjo būti perkelti į žemesnę kategoriją – činšininkus ar lažininkus. Tačiau tam reikėjo valdos administratoriaus ar savininko pritarimo. Drevininkų tarnyba galėjo būti iš viso panaikinta, o jie patys iškelti iš gyvenamųjų vietų ar perkelti kitur, jei trukdė vykdyti kitas numatytas veiklas. 1559 m. aprašant Kuznicko girią Palenkėje nurodoma, kad prie Nietupos upės įsikūrė šaulys

ярыны, а сено косити по старому; которые от инших послуг мають быти вольны, а на каждый год до скарбу нашего, на день святого Мартина, будут повинни осадного платити по копе грошей“, Довнар-Запольский М., Государственное хозяйство, р. 197, 198.

¹³⁰ Литовская Метрика, отд. 1–2, Ч. 3, Книги публичных дел т. 1, Русская историческая библиотека, Санкт-Петербург, 1914, т. 30, р. 575.

¹³¹ Kiełbicka A., „Czy w dobrach królewskich było chłopom lepiej? (Ze studiów nad położeniem włościan w królewskich woj. krakowskiego w XVI i początkach XVII wieku)“, *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Z. Kozłowska-Budkova [i in.], Warszawa 1960, р. 431–452; Ćwiek Z., *Z dziejów wsi koronnej XVII wieku*, Warszawa, 1966.

¹³² *Pirmasis Lietuvos Statutas, t. 2: Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, parengė E. Gudavičius, S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1991, d. 1, р. 49; *Pirmojo Lietuvos Statuto Slucko nuorašas*, parengė I. Valikonytė, Vilnius, 2020, р. 158; *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года*, [Тэкст], А. Б. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо, Мінск, 2003, т. 1, р. 192; *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведкі. Каментарыі*, Мінск, 1989, р. 441.

¹³³ Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė S. Lazutka, I. Valikonytė et al., Vilnius, 1995, Nr. 211, p. 156.

¹³⁴ *Volumina Legum*, Petersburg, 1859, t. 3, р. 326, 456; Доўнар А. Б., *Сяляне-слугі Беларусі другоў паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, р. 78.

¹³⁵ AVAK, t. 17, р. 34.

¹³⁶ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašų knyga 7, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011, Nr. 388, р. 641.

¹³⁷ *Istorijos archyvas. T. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1934, р. 190.

Pacuta Romanovičius ir drevininkas Vaska Mičeikovičius su broliais, kurie giriai daro žalą¹³⁸.

Nuo valdų savininko priklausė drevininkų, kaip ir bet kurių kitų tarnybinių, padėtis. XVIII a. dvarų nuomininkams leista savo nuožiūra netinkamus drevininkus ir kitus tarnybininkus nušalinti nuo pareigų ir pakeisti kitais. Tai iliustruoja drevininko Ničiporo Abramavičiaus iš Ulos kaimo Kopyliaus kunigaikštystėje pavyzdys. 1701 m. jis „verkdamas prašė“ Radvilos palikti jį prižiūrėti pono bityną ir išlaisvinti jį bei jo brolių nuo kitų prievolių, kurias jiems užkrovė valdos nuomininkas. Prašymą grindė didiko duotu raštu jo tėvui, kuriuo šis buvo paskirtas bityno prižiūrėtoju¹³⁹.

Drevininkų skaičius

Atskiruose dvaruose tarnybininkų skaičius skyrėsi. XV a. viduryje, kuomet drevinė bitininkystė klestėjo, neskaičiuojant atskirų drevininkų gyvenviečių, prie valdovo girių esančiuose kaimuose įsikurdavo mažiausiai po kelis valdovo drevininkų tarnybininkus. Drevininkų skaičius priklausė nuo valdos dydžio, sąlygų verstis drevine bitininkyste.

VALDOVO DREVININKAI ŽEMAITIJOJE 1537–1538 M.

Valsčius	Drevininkai (skaičius ir asmenys)	Duota medaus
Viešvėnų	4: Povilas Jungolaitis, Mikalojus Konšaitis, Jonas Možeikaitis, Gedminas Šukvilaitis	Anksčiau duodavo 2 pūdus medaus (už 80 grašių), o 1537 m. – pūdą ir 40 grašių (už 2 kapas grašių)
Gondingos	6: pusbitininkis ir 5 drevininkai	Medaus už 2,5 kapas gr.
Pajūrio	6: Žvinių prievaizdystės drevininkai 4: Liuverio tijūnystės drevininkai (Mažrimas Levčaitis, Bernotas Mežaitis, Motiejus Kodratavičius, Jonas Gastaitis) 5: Povilo vaitystės drevininkai (Mikutis Nargelaitis, Jaukbutas Jurgaitis, Jurgis Mackavičius, Dargis Meižaitis, Jonelis Stanevičius)	2 kijai ir pūdas už 2,5 kapas grašių 2 bužai už 2 kapas grašių 5 bužai už 5 kapas grašių
3	25	11,5 kapos grašių

Šaltinis: Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, parengė K. Jablonskis, Vilnius, 2003, p. 90, 101, 105, 113, 135.

XVI a. I pusėje Žemaitijoje drevininkai gyveno tuose valsčiuose, kurie kaip duoklę duodavo didžiausią medaus kiekį. 1537–1538 m. trijuose Žemaitijos valsčiuose tarnavo 25 valdovo drevininkai. XVI a. pradžioje Valkavisko dvare buvo trys drevininkų tarnybos (Lanecas Vaskovičius, Junecas Gineikovičius ir

¹³⁸ Ревизия пуц и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пуцци и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, [...], p. 31.
¹³⁹ Доўнар А. Б., *Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, p. 77, 80.

Ignacas Svinčičius)¹⁴⁰. 1540 m. kunigaikščio Jono Liubeckio skunde dėl jo Gostyničių dvaro užpuolimo pažymėta apie sumuštus 15 jo žmonių drevininkų, iš kurių 2 nuo žaizdų mirė¹⁴¹. Mažesnėje kunigaikščio Andrejaus Kurbskio Kovelio valdoje 1569 m. tarnavo 10 drevininkų (po 1–2 atskiruose kaimuose)¹⁴².

XVI a. II pusėje Palenkės Bielsko girininkijoje drevininkai buvo įsikūrę Čiževičių, Koilų, Karavičių, Rakovičės ir Dubičės (*Czyżewicze, Koily, Koszewicze, Rakowicze, Dubicze*) kaimuose. 1576 m. duomenimis, jie prižiūrėjo 44 dreves, dar 20 buvo tuščios¹⁴³. 1602 m. iliustracijoje pažymėti 40 Palenkės vaivadijos drevininkų¹⁴⁴. Drevine bitininkyste turėjusiame išsiskirti Švėkšnos dvare Gedminaičių kaime 1644 m. gyveno 9 drevininkų šeimos, o 1695 m. – 13¹⁴⁵.

Nemažai drevininkų gyveno Belovežo valdoje (seniūnijoje). 1670 m. inventoriuje surašyti drevininkai pagal atskirus kaimus, nurodytas jų privalomo duoti medaus kiekis. Jalovo kaime (dab. Augustavo aps.) gyveno 32 drevininkai, Rovbicko kaime (dab. Baltarusija) – 11 drevininkų, Volia Cichoje (*Wola Cicha*) – 1, Przykolesėje – 2, Helenovo (*Haleny*) kaime – 10, Radecko kaime (dab. Pružanų r.) – 3, Skvažų kaime (Pružanų r.) – 1, Kletnės kaime (dab. Baltarusija) – 12, Kupičių kaime – 1, Chidrų kaime – 4, Čornakų kaime – 3, Siališčės kaime – 1, Dešovicų kaime – 1, Podomšės kaime – 6, Fojanovkos kaime – 5, Ročkovkos kaime – 3, Svinia Volia kaime – 1, Omeljence – 1, Bobniko Male kaime – 2, Ožeškovo – 5, Baradzičių – 2. Iš viso 21-ame Belovežo seniūnijos kaime gyveno 107 drevininkai. Jų medaus prievolė įvairavo. Daugiausia buvo tokių, kurie turėjo duoti pusę rėčkos medaus¹⁴⁶.

1703 m. Sokulkos ir Novy Dvuro (Palenkė) girininkijos bei valdų aprašas teikia žinių apie drevininkų skaičių, jų turimų prižiūrėti drevių kiekį bei prievoles¹⁴⁷. Iš aprašo matyti, kad drevininkų iš viso buvo 34, daugiausia vienas drevininkas prižiūrėjo 2 drevynus (2 „lezivas“, t. y. 120 drevinių medžių). Tarp drevininkų paminėta ir moteris – našlė Morgevičiova. Drevininkai nuo turimo valako privalėjo kasmet įrengti po 12 naujų drevių. 1712 m. inventoriuje užfiksuota prastėjanti drevinės bitininkystės padėtis šiose teritorijose. Sumažėjo drevininkų ir jų paimtų įeigų. Vieni išmirė po maro, kiti paliko kaimus, nes sumenko miškų plotai, liko nedaug bičių. 1712 m. nebuvo nė 75 avilių. Sokolsko girininkijoje drevininkai užėmė kiek daugiau nei 20 valakų Rakovičių (Per-

¹⁴⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). *Užrašymų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011, Nr. 388, p. 641.
¹⁴¹ Lietuvos Metrika (1540–1541). *10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Savišcevienė, J. Karpavičienė, Vilnius, 2003, Nr. 81, p. 54.
¹⁴² Ерусалимский К., *На службе короля и Речи Посполитой*, Москва, Санкт-Петербург, 2018, p. 833–840.
¹⁴³ Kołodziejczyk A., *Przemiany społeczno-gospodarcze na Podlasiu w XV–XVI wieku*, Olsztyn, 2012, p. 154.
¹⁴⁴ *Lustracja województwa Podlaskiego 1602 roku*, wyd. M. Sierba, Warszawa, 2017, p. 61.
¹⁴⁵ Norkutė O., „Gedimainaičių dvaras“, *Žemaičių žemė*, 2008, Nr. 4 (61), p. 26–27.
¹⁴⁶ LVIA, f. SA, b. 3765, t. 2.
¹⁴⁷ VUB, f. 4, A1939–34484, l. 13v-28.

stūnės girioje), Kamionkos, Astravos, Sloikų ir Ušnarių kaimuose. Drevininkai buvo atleisti nuo činšo, turėjo atlikti vien drevininko tarnybą¹⁴⁸. Kaip ir anksčiau, drevininkas nuo turimo valako turėjo padaryti 12 drevių per metus, o išimtą medų parduoti po 2 auksinus už gorčių. Mokestis nuo laikytų avilių buvo 10 grašių už senų bičių avilį, o už jaunų – 5 grašiai. „Lezivų“ buvo likę kiek daugiau nei 60¹⁴⁹. Pajamos iš medaus duoklės Sokulkos girininkijoje, palyginti su 1680 m., sumažėjo 5 kartus: 1680 m. buvo 2000 auksinų, o 1712 m. – 400. Novy Dvuro girininkijoje surinkti 165 gorčiai medaus, liko 40¹⁵⁰.

SOKULKOS GIRININKIJOS IR VALDŲ DREVININKAI 1703, 1712 M.

Vietovė	Drevininkai (jų skaičius) 1703 m.	Lezivai (jų skaičius) 1703 m.	Medaus duoklė (gorčiais) 1703 m.	Drevininkai (jų skaičius) 1712 m.	Lezivai (jų skaičius) 1712 m.	Medaus duoklė (gorčiais) 1712 m.
Kamensko raktas						
Kamienna / Kamien	Laurynas Mysliwiec	1	4	Petras Myslowiec	1	4
	Stanislovas Radziuk	1	4	Stanislovas Radziuk	1	4
Osmolo-vščizna / Osmolov	Kmižas Ovsejčikas	1	4	Jonas Kšištofikas	1	4
	Markas Bezubekas	1	4	Jonas Kulavikas	1	4
Dambrava	Jokūbas Kulkavikas	1	4	Jokūbas Kulavikas	1	4
	Motiejus Lazarčukas	1	4	Motiejus Lazarčukas	Tušia	
	Froncekas Kžištofikas	1	4	Froncekas Kžištofikas	Tuščia	
	Martynas Kžištofikas	1	4	Martynas Kžištofikas	1	4
	Martynas Frončikas	1	4	Antonis Frončikas	1	4
Jasieniavcai	Pavelas Kulavikas	1	4	Mykolas Kulavikas	1	4
Lazova	Gresas	2	8	Jonas Gžesikas	1	4
	Margevičiova, našlė	0,5	2	Gasparas Margevičius	0,5	2

¹⁴⁸ LVIA, f. SA, 4224–11291, l. 77v–110.

¹⁴⁹ LVIA, f. SA, 4224–11291, l. 120v; 136v.

¹⁵⁰ LVIA, f. SA, 4224–11291, l. 120v; 138.

Vietovė	Drevininkai (jų skaičius) 1703 m.	Lezivai (jų skaičius) 1703 m.	Medaus duoklė (gorčiais) 1703 m.	Drevininkai (jų skaičius) 1712 m.	Lezivai (jų skaičius) 1712 m.	Medaus duoklė (gorčiais) 1712 m.
			Nuo sodybinių avilių – pusė medaus			
Iš viso	12	12,5 (750 medžių)	50	12	8,5 (510 medžių)	38
Chodorovsko raktas	22 drevininkai	17 – po 0,5 3 – po 0,25 2 – po 1 Iš viso 11,25 (675 medžiai)	45			6

Šaltinis: VUB, f. 4, A1939–34484, l. 13v–35; LVIA, f. SA, b. 4224, l. 77v–138.

Paskutinis Belovežo girios drevininkas Filimonas Vaškevičius (1879–1964). Keczyński A., „Ślady dawnego bartnictwa“, *Pasieka*, 2003, Nr. 2.

Ne visais atvejais, net inventorizuojant valdas, būdavo nurodomas drevininkų tarnybininkų skaičius. Pavyzdžiui, 1649 m. aprašant Alytaus ekonomijos Žuvinto girią, tik pažymėta, kad drevininkai turi duoti 9 medines medaus¹⁵¹. Kitais kartais žinome tik apie drevininkų užimtus valakus, kaip 1558 m. Gardino ekonomijos Rakovičių kaimo atveju (čia drevininkai turėjo 6 valakus)¹⁵². Iš to spręstina, kad šiame kaime galėjo būti 12 drevininkų tarnybų, nes paprastai jie gaudavo po pusę valako žemės. Kartais drevininkai nurodyti asmenims keičiantis žemėmis ar tarnybomis. 1530 m. Perlamo valsčiaus Veisiejų valdoje, kurią iš Žygimanto Senojo gavo Kopotis Vasiljevičius, buvo mažiausiai 2 drevininkų tarnybos (Andricho Jurjevičiaus ir Jokūbo Vaidotavičiaus). Šie prieš tai Perlamui priklausę valdovo tarnybininkai, taip pat ir 3 sekėjų tarnybos, tarp jų moterų sekėjų (Aleknavičienė ir našlė Nasutina), buvo iškeistos vietoje 7 Kopočio Veisiejų žmonių tarnybų¹⁵³.

Jau nuo XVI a. pradžios šaltiniuose randama informacijos apie drevininkų tarnybininkų skaičiaus mažėjimą: išmirus seniesiems šios ūkio šakos specialistams, ne visuomet pavykdavo rasti, kas juos pakeistų.

1537 m. Didžiųjų Dirvėnų valsčiaus surašyme prievaizdas (pristavas) teisinosi dėl negautos medaus duoklės: „drevininkas mirė ir bitės taip pat išmirė“¹⁵⁴. 1584 m. Medilo valdos inventoriuje tarp priežasčių, kodėl iš drevių surinkta nedaug medaus, raštininkas taip pat mini, jog nemažai senųjų drevininkų išmirę. Iš drevių, priklausomai nuo gerų ar blogų metų, dvarui iškopinėdavo po 2–3, o kartais ir po 4 medines medaus. Toks nedidelis kiekis irgi aiškintas senųjų drevininkų išmirimu ir naujųjų trūkumu, senųjų drevių ištuštėjimu. Pasak raštininko, norint šį ūkį sutvarkyti, reikia išlaikyti drevininkus¹⁵⁵.

Dėl drevininkų trūkumo 1747 m. Kričeve nurodyta drevėmis pasirūpinti visam kaimui – iš saviškų išrinkti asmenis, kurie tiesiogiai atliksią šią prievolę¹⁵⁶. Drevininkų mažėjimo XVIII a. pradžioje Sokulkos ir Novy Dvuro girininkijose bei valdose priežastys jau aptartos.

Drevininko tarnyba galėjo baigtis ir dėl netinkamai atliekamų pareigų. 1575 m. dėl medaus vagystės iš 13 drevių, priklausiusių valdovui ir Mitkovičių kaimo valdiniam (Slanimo pav.), kuopos teismas Isajevo valdos drevininkui Abraomui Pacevičiui priteisė sumokėti 26 kapas. Kadangi šis tiek neturėjo, buvo išduotas. Jis „be tardymo ir kankinimų“ prisipažino, kad jam padėjo

pagalbininkai – pono Michailo Jaciničiaus žmonės. Visi jie buvo įkalinti Derevnios dvare¹⁵⁷.

Kaip jau minėta, privačių dvarų samdytų drevininkų buvo kur kas mažiau. Dvare paprastai dirbdavo 1–2 profesionalūs samdiniai. Radvilų Nalibokų girioje, kurioje buvo 6 bitynai ir 2 dreviniai pušynai, 1778 m. tarnybą atliko tik 1 drevininkas, dar 2 taip pat atliko ir sekėjų darbą¹⁵⁸.

Valstybės pasienyje drevininkai dažnai nukentėdavo. XVI a. taip nutiko nemažai maskvėnų drevininkų, gyvenusių prie LDK sienos. 1587 m. pabaigoje Maskvos pasiuntinys teigė, kad Černigovo srities pasienyje Černigovo vietininkas puldinėja maskvėnų valdas, plėšia dreves, muša drevininkus, kurie naudojasi teisėtomis įeigomis. Iš vėlesnių skundų aiškėja, kad minėtose teritorijose, vadinamojoje duoklinėje žemėje, Maskvos didysis kunigaikštis įkurdino drevininkus, mokėjusius medaus duoklę. Vėliau ta žemė buvo išdalyta dvarams kurti. XVI a. pabaigoje LDK kunigaikštis Aleksandras Višnioveckis, puldinėdamas minėtas maskvėnų žemes, norėjo prie Prilucko, šalia Udos upės, įkurti kaimą (slabadą)¹⁵⁹.

Drevininkų prievolės

Valdovo drevininkų prievolių pagrindas buvo už tarnybą (tiek paveldėtą (perimtą), tiek paskirtą) duodamas įvairaus dydžio žemės plotas. Privačiojo valdoje drevininkui žemės skirdavo valdos savininkas ar nuomininkas.

Valstybinėse žemėse drevininkų tarnybininkų gaunamos žemės plotas XVI–XVII a. pab. palaipsniui mažėjo: nuo vidutiniškai 0,47 valako XVI a. 7 dešimtmetyje iki 0,36 valako XVII a. paskutiniajame dešimtmetyje.

DREVININKŲ TARNYBININKŲ TURIMOS ŽEMĖS KIEKIS (VALAKAIS) VALSTYBINĖSE ŽEMĖSE XVI–XVIII A.

Laikotarpis	Valdų skaičius	Visas Valakų skaičius	Vidutinis ūkio valakų skaičius
XVI a. 7 deš.–XVII a. 3 deš.	67	31,5	0,47
XVII a. 4 deš.–6 deš.	29	10,33	0,35
XVII a. 7 deš.–10 deš.	32	1,08	0,36
XVIII a. 4 deš.–XVII a. 7 deš.	20	11,385	0,56

Šaltinis: Доўнар А. Б., *Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, Мінск, 2007, p. 123, 162.

¹⁵⁷ Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древних актов, Вильна, 1891, т. 18, p. 16–19.

¹⁵⁸ Крывашэў Д., „Налібоцкая пушча князёў Радзівілаў у XVI–XVIII стст.: фармаванне тэрыторыі, адміністрацыя і службоўцы“, *Верхняе Панямонне*, Мінск, 2012, Nr. 1, p. 18.

¹⁵⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 594 (1585–1600)*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2006, Nr. 44, p. 93; Nr. 73, p. 192; Nr. 74, p. 194.

¹⁵¹ *Kungliga Biblioteket*, Stockholm, D 1475–5, p. 36v.

¹⁵² *Писцовая книга Гродненской экономии с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов*, Вильна, 1881, 1 d., p. 362.

¹⁵³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17 (1530–1536). Užrašymų knyga 17*, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2015, Nr. 208, p. 224; Nr. 7, p. 76.

¹⁵⁴ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 60.

¹⁵⁵ „[...] iz starzy zięmczy wymarly a terasz bartnykow niemasz przeto tesz barczy pustoszają czeby ten ktoby pozitkowy przysze(mu) zabiegat dozorem swym zabiezecz mogl gdyby bartnyky chowal“, AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2385, l. 9.

¹⁵⁶ Jurkiewicz J., *Powinności włościan*, p. 276.

Kai kurie drevininkai žemės imdavo mažiau nei vidutiniškai. 1595 m. Platelių valsčiaus Klausgailių kaime (iš viso 20 valakų) drevininkai Šimka Mileitavičius ir Ščepus nuo 6 margų paimtos žemės mokėjo 18 grašių. Kitame Nastranų kaime gyvenę drevininkai Povilas ir Ščeputis Milaičiai nuo valako mokėjo 4/9 kapos¹⁶⁰.

1641 m. Belovežo girios Strijovkos kaime 13 drevininkystė užsiėmusių asmenų (ūkių) buvo paėmę tik 4 valakus: 4 drevininkai turėjo po pusvalakį, 3 – po trečdalį, o likusieji – po šeštadalį valako¹⁶¹. 1677 m. Prienų seniūnijos Birštono valsčiaus Nartų kaime drevininkas žemės turėjo tik 1/12 valako¹⁶².

DREVININKŲ TARNYBININKŲ PRIVAČIOSE ŽEMĖSE TURIMOS ŽEMĖS KIEKIS (VALAKAIS) XVI–XVIII A.

Laikotarpis	Valdų skaičius	Visas valakų skaičius	Vidutinis valakų skaičius ūkyje
XVI a. 7 deš.–XVII a. 3 deš.	41	32,5	0,79
XVII a. 4 deš.–6 deš.	17	7,82	0,46
XVII a. 7 deš.–10 deš.	34	19,1	0,56
XVIII a. 1–3 deš.	11	5,8	0,52
XVIII a. 4 deš.–XVII a. 7 deš.	12	7,05	0,59

Šaltinis: Доўнар А. Б., *Сяляне-служы Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, Мінск, 2007, p. 132, 168.

Valdovo ar privačiame ūkyje tarnavę drevininkai tarnybininkai už skirtą žemę, kaip nurodyta 1529 m. dvarų nuostatuose, Šv. Martyno dieną turėjo mokėti pasėdos mokestį – 1 kapą grašių už valaką¹⁶³.

Skirtingose valdose šis mokestis svyravo nuo 12 iki 30 grašių už valaką. 1561 m. Jurbarko vaitijos Labgirio kaime 3 valakus turėjęs drevininkas Vilius Mileikaitis su sūnumis Jokūbu, Jureniu ir Vaitkumi mokėjo 30 grašių pasėdos¹⁶⁴. 1569 m. Kovelio valdoje drevininkai Senka iš Klevecko, Fiodoras iš Belino, Senka iš Dubno kaimo ir dar keturi drevininkai – Pavelas, Ignotas, Senka ir Vaska – mokėjo po 20 grašių už valaką. 10 grašių už pusvalakį mokėjo drevininkas Fedka. Be to, tarnybininkas Martynas nuo daržų mokėjo 4 grašius¹⁶⁵.

¹⁶⁰ *Istorijos archyvas. T. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1934, p. 393.

¹⁶¹ *Ординация королевских пущъ въ лесничествахъ бывшего Великого Княжества Литовского*, p. 103.

¹⁶² LVIA, f. SA, b. 3765, d. 2, p. 145.

¹⁶³ *Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 2: 1506–1544*, Санкт-Петербург, 1848, p. 196.

¹⁶⁴ *Istorijos archyvas. T. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, p. 598.

¹⁶⁵ Ерусалимский К., *На службе короля и Речи Посполитой*, Москва, Санкт-Петербург, 2018, p. 833–840.

Kai kuriuose dvaruose mokesčio dydis buvo susietas su žemės derlingumu. 1789 m. įsteigtoje Gardino ekonomijoje drevininkai už geros žemės valaką turėjo mokėti po 21 grašį, už vidutinės – po 12, o už prastos – po 8¹⁶⁶.

1529 m. dvarų nuostatuose nurodyta, kad drevininkai, kaip ir kiti dvarų tarnybininkai, lažo neatlieka, tačiau turi 12 dienų per metus eiti į talką (3 dienas arti pūdymą, 3 – dirvą; 3 dienas pjautuvu pjauti rugius, 3 – vasarojų) ir, kaip įprasta nuo seno, šienauti¹⁶⁷. Tad, be pasėdos mokesčio, drevininkai turėjo atlikti nemažai kitų prievolių.

Bendroji tarnybininkų prievolių sistema LDK nesusiformavo. Kai kuriuose dvaruose jie duodavo dėklą arba (dažniau) mokėjo jos atitikmenį pinigais. Dar atskirai mokėjo už šieną, talkas ar net lažą, t. y. iš jo išsipirkdavo, nors formaliai lažo ir neturėjo eiti.

1558 m. Perstūnio dvaro Rakovičių kaimo drevininkai už žąsis, vištas ir kiaušinius mokėjo po 3,5 grašio, už žvejybą – 2 grašius, už šieno vežimą – 5, už talkas – 22. Sudėjus visus mokesčius, už paimtą valaką išeidavo apie 1 kapą grašių¹⁶⁸. 1561 m. Jurbarko vaitijos Labgirio kaimo drevininkas mokėjo 12 grašių činšo mokestį, už žąsis, vištas, kiaušinius – 3,5 grašio, už staciją – 2,5, už žvejybą – 2, už talkas – 12, už šieno vežimą – 5, už lažą – 10¹⁶⁹.

1549 m. apkrauti mokesčiais atrodo 3 Radaškonių valdos Varaškavičių kaimo (Minsko pav.) drevininkai (3 dūmai), ėję 1,5 drevininko tarnybos. Kononas ir Sanka Šatilenkos (2 dūmai, 1 tarnyba), kurie turėjo 1 jautį ir 3 kumeles, ariamos žemės 10 statinių, pievų 10 vežimų, 1 statinę miško mal-koms, privalėjo eiti lažą, nes prievolėse nurodyta, kad privalu tarnauti dvare su jaučiu ir kumelėmis, duoti medaus 21 bezmėnį, dėklos – statinę rugių, statinę avižų, šieno vežimą, aviną, vištą, 10 kiaušinių, 2 dešimtis linų. Kitas drevininkas Petras Chodotavičius (dūmas, pusė tarnybos), turėjęs jautį ir kumelę bei ariamos žemės 5 statines, o pievų – 8 vežimus, duodavo 10 bezmėnų medaus, po pusę statinės rugių, avižų, pusę vežimo šieno, 7 dešimtis linų, 5 kiaušinius ir kas trejus metus – po aviną ir vištą¹⁷⁰.

Kaip minėta, lažą turėjo eiti ir 1571 m. Tauragės valdos drevininkas Urbutis (1 tarnyba)¹⁷¹.

¹⁶⁶ *Писцовая книга Гродненской экономики с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов*, Ч. 1, пред. Я. О. Головацкий, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1881, įvadas.

¹⁶⁷ *Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 2: 1506–1544*, Санкт-Петербург, 1848, p. 196.

¹⁶⁸ *Писцовая книга Гродненской экономики с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов*, Вильна, 1881, 1 d., p. 362.

¹⁶⁹ *Istorijos archyvas. T. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1934, p. 598.

¹⁷⁰ *Акты Литовско-Русского государства*, т. 2, изд. М. Довнар-Запольский, Москва, 1897, p. 113.

¹⁷¹ *Istorijos archyvas. T. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1934, p. 190.

1789 m. Gardino ekonomijos drevininkai už žąsį, vištą ir kiaušinius mokėjo 6, už žvejybą – 2, už šieno vežimą – 5, už lažą – 10, už talkas – 12 grašių. Iš viso valakas geros žemės drevininkams kainavo 86 grašius, vidutinės – 77, o prastos – 73¹⁷².

Tad 1529 m. valdovo dvarų nuostatai praktikoje neveikė, ne vienas drevininkas tarnybininkas be specialių prievolių, susijusių su jų tiesioginėmis pareigomis, atliko dar ir kitas, o kartais dar turėjo eiti ir lažą.

Sudėjus visas XVI–XVII a. pr. drevininkų tarnybininkų prievolės, iš viso už gautą valaką žemės jie sumokėdavo vidutiniškai apie 1–1,5 kapos grašių.

XVI–XVII A. PR. DREVININKŲ TARNYBININKŲ PRIEVLĖS

Prievolė	Dydis
Pasėdis	12–30 grašių
Činšas	12–20 grašių
Talkos	12–22 grašių
Lažas	10 grašių
Duoklės natūra (vištos, žąsys, kiaušiniai, rugiai ir kt.)	3,5–10 grašių
Stacija (produktai)	2,5–3,5 grašių
Žvejyba	2 grašiai
Šienavimas	5 grašiai
Kitos prievolės	

Kai kuriuose dvaruose drevininkai, kurie buvo vertinami už profesionalumą, kaip 1649 m. Alytaus ekonomijoje minėtas S. Matulionis, arba samdyti drevininkai buvo atleidžiami nuo visų mokesčių. Vienintelė jų pareiga buvo drevinio bičių ūkio priežiūra, bičių gausinimas. Tuo tarpu kiti toje pačioje ekonomijoje dirbę drevininkai turėjo ne tik surinkti nustatytą kiekį medaus, bet ir atlikti kitas inventoriuje aprašytas prievolės. Nurodyta vadovautis 1636 m. generalinės ordinacijos dekretu, kad dvaras su valdiniais medų (tiek prastą, tiek gerą) dalintųsi per pusę, nedarant žalos drevininkams¹⁷³.

¹⁷² Писцовая книга Гродненской экономики с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов, Ч. 1, пред. Я. О. Головацкий, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1881, įvadas.

¹⁷³ Kungliga Biblioteket, Stockholm, D 1475–5, l. 8v–9.

VALDOVO PAJŪRIO VALSČIAUS DREVININKŲ PRIEVLĖS 1537–1538 M.

Valsčius	Drevininkai	Prievolės	Iš viso
Povilo vaitystės	Mikutis Nargelaitis	nuo 2 žągrių – kapa grašių, už avižas, šieną – 8 grašiai	1 kapa 8 grašiai
	Jaukbutas Jurgaitis	nuo žagrės – 30 grašių, už avižas, šieną – 8 grašiai	38 grašiai
	Jurgis Mackavičius	nuo 3 žągrių, už avižas, šieną – 8 grašiai	1 kapa 38 grašiai
	Dargis Meižaitis	nuo 2 žągrių – kapa grašių, už avižas, šieną – 8 grašiai	1 kapa 8 grašiai
	Jonelis Stanevičius	nuo žagrės – 30 grašių, už avižas, šieną – 8 grašiai	38 grašiai
Liuverio tijūnystės	Mažrimas Levčaitis	nuo žagrės – 30 grašių, nuo kumelės – 15 grašių, už avižas ir linus – 10 grašių	55 grašiai
	Bernotas Mežaitis	nuo 2 žągrių – kapa grašių, už šieną ir avižas, linus – 10 grašių	1 kapa 10 grašių
	Motiejus Kodratavičius	nuo 2 žągrių – kapa grašių, nuo kumelės ir žemės – 30 grašių, už šieną, avižas ir linus – 10 grašių	1 kapa 40 grašių
	Jonas Gastaitis	nuo žagrės – 30 grašių, už šieną, avižas ir linus – 10 grašių	40 grašių
			9 kapos 58 grašiai

Šaltinis: Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, parengė K. Jablonskis, Vilnius, 2003, p. 135, 323.

3.3. Ar egzistavo drevininkų cechai LDK miestuose ir miesteliuose?

Drevininkų brolijos žinomos įvairiose Europos šalyse. Jos buvo paplitusios Rytų Vokietijos kraštuose, taip pat ir Pamaryje, Karališkojoje Prūsijoje – Tucholėje (*Tuchol, starostwo tucholskie*), Čluchove (*Człuchów, starostwo człuchowskie*) ir Šviecke (*Świeck, starostwo świeckie*). Pamaryje brolijai vadovo seniūnas. Ji disponavo savivalda, kuri buvo pagrįsta sava teise, reguliavusia narių veiklą. Brolija rėmėsi kryžiuočių laikų praktika. Teisė buvo kodifikuota XVII a. pradžioje ir vėliau. Ji egzistavo iki Pirmojo ATR padalijimo. Būtent minėtos brolijos rūpinosi drevinių miškų apsauga. Pamaryje 9 brolijoms priklausė 335 asmenys. Iš jų 106 buvo profesionalūs drevininkai, taigi vienoje brolijoje galėjo būti nuo kelių iki keliolikos drevininkų. Drevininkas dirbdavo tik viename drevyne (*bór*), tačiau jam galėjo padėti „prisiekę pagalbininkai“ (*zaprzysiężeni pracownicy*). Kasmet drevininkas savo drevyne paprastai turėdavo įrengti 12, mažiausiai – 6 naujas dreves. Drevininkui mirus, jo drevynas, leidus seniūnijos administracijai, brolijos seniūno ir suolininkų turėjo būti

perduotas paskirtam asmeniui. Medžių kirsti be vyresybės leidimo nebuvo galima¹⁷⁴.

Drevininkų brolijos XV–XVIII a. veikė daugiausia karaliaus valdose – seniūnijose ir ekonomijose bei girininkijose. Yra žinoma, kad drevininkų cechų buvo bažnytinėse (pvz., Krokuvos ar Plocko vyskupų¹⁷⁵) bei privačiose valdose. Jas steigdavo jų savininkai. Išliko kai kurių jų knygų, pavyzdžiui, drevininkų cecho Vežchoviske (*Wierzchowiske*), Uženduvo (*Urzędów*) pavieta, ar didikų Firlėjų Kocko valdoje, Liublino vaivadijoje (valdė iki XVII a. vidurio). Jose būdavo statutas, ginčo (lenk. *wpisy spraw spornych*) ir neginčo aktai (lenk. *wpisy spraw własnościowych*)¹⁷⁶.

LDK bitininkystės istoriografijoje teigiama, kad bitininkais būdavo ne tik valstiečiai, bet ir kilmingieji bei miestiečiai. Miestuose ir miesteliuose nuo XIV a. pabaigos gyvavę drevininkų cechai, sudaryti iš miestiečių ir bajorų, vienijo skirtingų religijų bitininkus. Kaip ir kiti cechai, jie turėję savo statutus, atributiką (vėliavas su bitėmis), vykdavo narių sueigos. Karo atveju tokių cechų drevininkai burdavęsi po bendra vėliava. Egzistavo ir Vilniaus miesto drevininkų cechas. Teigiama, kad jų vėliava saugoma Vilniaus Šv. Petro ir Povilo cerkvėje (sobore). Taip rašoma baltarusių istorikų bei etnografų veikaluose¹⁷⁷. Šie teiginiai paplitę ir kitų kraštų bitininkystės istoriografijoje¹⁷⁸, kitoje mokslinėje¹⁷⁹ ir mokslo populiarinimo literatūroje. Tą patį tvirtina ir lietuvių autorė D. Vaitkevičienė¹⁸⁰. Ji akcentuoja, kad tai buvo kitokios organizacijos nei istoriografijai puikiai žinomos Vilniaus ir kitų miestų stačiatikių midaus brolijos,

kurios su bitininkyste nebuvo susijusios¹⁸¹. D. Vaitkevičienė remiamasi ir drevinei bitininkystei skirtose mokslo populiarinimo publikacijose¹⁸².

Drevininkų brolijos veikė Mazovijoje ir Pamaryje, tačiau nesama duomenų apie drevininkų brolijų ar cechų egzistavimą Vilniuje ar kituose LDK miestuose ir miesteliuose. Minėti autoriai, deja, nenurodo šaltinių, kuriais remiasi. Nė vieno jų nepavyko rasti. Rusiškuose šaltiniuose minimi drevininkų seniūnai (*староста бортный, староста боротный, старосты бортные*) bei drevininkų dešimtininkai, tačiau jie buvo rusų kunigaikščių administracijos tarnybininkai, prižiūrėję didelius ir mažus drevynus¹⁸³. Su LDK miestais ir miesteliais jie neturėjo nieko bendro.

Taigi drevininkų cechų LDK miestuose ir miesteliuose nebuvo. Todėl neaišku, kodėl buvo išgalvotas įvairiomis „konkretybėmis“ apie vėliavą cerkvėje ir kt. „papuoštas“ pseudomokslinis teiginys. Beje, panaši išvada buvo išsakyta jau XX a. pabaigoje. Vieno mokslinio leidinio, kuriame taip pat buvo rašoma apie „drevininkų cechus“ LDK, recenzentai tiesiog paklausė: „Iš kur jie visa tai ištraukė?“ Jų manymu, publikacijoje Lenkijos karalystėje veikusios drevininkų brolijos buvo tiesiog „perkeltos“ į LDK¹⁸⁴.

Kaip matyti, drevininkų tarnybininkų socialinis įvaizdis LDK buvo išskirtinai margas ir dinamiškas. Jo ištyrimas, taigi ir klasifikavimas, komplikotas. Kartais šios pastangos gali priminti siekį netvarkoje išvysti tvarką, kurios nebuvo. Atrodo, galima teigti, kad būtent dėl drevininkų brolijų nebuvimo LDK valdovo ir privačiose valdose buvo nesunku keisti drevininkų padėtį – ją „paaukštinti“ ar „pažeminti“, iš medaus duoklininkų paversti tarnybininkais, iš drevininkų – paprastais lažiniais ar činšiniais valstiečiais, skirti įvairias prievoles ir t. t. Tai nebuvo nereikšmingas dalykas. Iki XVII a. 4 dešimtmečio pabaigos priklausymas drevininkams-tarnybininkams reiškė daug didesnius nei kitiems valstiečiams galvapišius už nužudymą ir atlygą už sumušimą; geriau apsaugotos buvo ir drevininkų žmonos.

XVI a. II pusėje prasidėjęs ir XVII a. didžiąja dalimi pasibaigęs specifinio tarnybininkų drevininkų teisinio statuso niveliavimas buvo bene ryškiausias teisinis-socialinis drevininkų LDK bruožas.

¹⁷⁴ G. Labuda G., „Nieznany pomnik prawa bartnego na Pomorzu“, *Rocznik Gdański*, t. 14, 1955, p. 353–355; Górski K., „Mało znany pomnik prawa bartnego“, *Rocznik Gdański*, t. 7–8, 1933–1934, p. 333–334; Kargul M., „Bartnictwo na ziemi bytowskiej w okresie nowożytnym“, *Gremium*, t. 5, 2011, p. 59–61.

¹⁷⁵ Barański S., *Dzieje bartnictwa w Puszczy Świętokrzyskiej w zarysie*, Kielce, 1979, p. 6569; Rafacz, Józef. *Biecka ordynacja bartna z r. 1538. Odbitka z Themis Polskiej*, t. VIII, Serji III, Warszawa, 1933.

¹⁷⁶ Mazurkiewicz J., „Zabytek prawa bartnego w Wierzchowiskach z ostatnich lat Rzeczypospolitej szlacheckiej“, *Czasopiśmo Prawno-Historyczne*, 1958, 2 d., p. 291302; Bocheński A., *Beitrag zur Geschichte der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse in Polen auf Grund archivalischer Quellen der Herrschaft Kock*, Krakau, 1895, p. 133–134.

¹⁷⁷ Гурков В. С., Терехин С. Ф., *Занятие издревле благородное*, Минск, 2007, p. 50–64; Гуркоу У., Цярохін С., „Бортніцтва“, Вялікае княства Літоўскае. *Энцыклапедыя*, t. 1, Минск, 2005, p. 338; Цярохін С., „Бортные цехи“, *Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя*, Минск, 1989, p. 84.

¹⁷⁸ Шабаршов И. А., *История русского пчеловодства. Древнее пчеловодство*, Маскья, 1990 (1-а laid. 1966 m.), p. 49.

¹⁷⁹ *Белорусы*, отв. ред. В. К. Бондарчик, Р. А. Григорьева, М. Ф. Пилипенко, Маскья, 1998, p. 158.

¹⁸⁰ Vaitkevičienė D., *Žydinti taurė. Baltų gėrimai ir apeigos*, p. 230 (tekste autorė cerkvę pakeitė į bažnyčią); Vaitkevičienė D., „Midus baltų visuomenėje: nuo bitininkų iki diduomenės“, *Tautosakos darbai*, t. 15, 2016, p. 58–59.

¹⁸¹ Apie stačiatikių midaus brolijas Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose žr.: Ragauskas A., „Midaus brolijos – Vilniaus stačiatikių kultūros fenomenas (XV a. vidurys – XVII a. vidurys)“, *Florilegium Lithuanum. In honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*, sud. G. Blažienė, S. Grigaravičiūtė, A. Ragauskas, Vilnius, 2010, p. 229–241.

¹⁸² Norkūnas R., Pugačiauskienė V., *Drevinė bitininkystė iš kartos į kartą*, Marcinkonys [i. e. Merkinė, Varėnos r.], 2022, p. 15.

¹⁸³ *Словарь русского языка XI–XVII веков*, t. 1, 1975, p. 300; t. 28, 2008, p. 14; „Бортничество“, *Очерки русской культуры XIII–XV веков. Ч. 1. Материальная культура*, под ред. А. В. Арциховского, Маскья, 1969, p. 86–89.

¹⁸⁴ Лабынцев Ю. А., Шавинская Л. Л., „Белорусы“ [Recenzija], *Серия «Народы и культуры»*, отв. ред. В. К. Бондарчик, Р. А. Григорьева, М. Ф. Пилипенко. Маскья, 1998; *Этнографическое обозрение*, 2000, Nr. 2, p. 167.

Be abejo, šios išvados netaikomos paprastiems valstiečiams, kuriems bitininkystė (drevinė ir naminė) buvo tik papildomų pajamų šaltinis. Jie, skirtingai nei kelis šimtmečius pirmaisia valdovo, bet taip pat ir privačiose bei bažnytinėse (ir stačiatikių, unitų, vienuolynų) valdose dirbę drevininkai-tarnybininkai, jokios specifinės socialinės grupės nesudarė.

4. Moterys drevininkės

Moterys jau akmens amžiuje rinko medų. Tačiau drevių įrengimas aukštai medžiuose, tolimas atstumas nuo gyvenamosios vietos iki jų, dažni neštumai, užimtumas namų ūkyje, vaikų priežiūra, nesaugumas toli nuo namų, galiausiai lyčių stereotipai buvo pagrindinės priežastys, dėl kurių moterims buvo sudėtinga pačioms užsiimti drevine bitininkyste ir būti tikrosiomis drevininkėmis. Pietryčių Lietuvoje (Marcinkonių kaime) moterims XIX–XX a. pr. vasaros metu netgi nebuvo duodama tiek pat mėsos (lašinių), kiek vyrams. Teigiama, kad ir medaus, uogų (spanguolių) joms tekdavo mažiau¹⁸⁵. Taigi ir jų fizinės galimybės buvo menkesnės. Tačiau LDK pasitaikydavo moterų tarnybų bei moterų sekėjų, tikėtina našlių (žr. ankstesniame skyriuje). Ar moterys užsiėmė drevine bitininkyste?

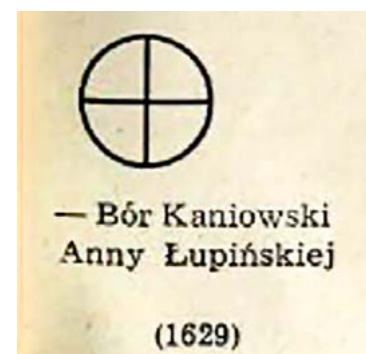
Drevininkų žmonos buvo „priřtos“ prie vyrų galvapių (t. y. atlygos giminačiams už nužudytą asmenį) dydžio – pagal 1529 m. I Lietuvos Statutą, suma už moterį, palyginti su vyru, buvo dvigubai didesnė, t. y. siekė 50 kapų grašių. Atitinkamai ir atlyga už sumušimą buvo dvigubai didesnė – 4 rubliai grašių. Pagal 1588 m. III Lietuvos Statutą, 80 galvapių suma išauga iki 80 kapų grašių, o atlyga už sumušimą liko tokia pat.

Patys drevininkai dėl moterų įsitraukimo į drevininkų pasaulį buvo gana skeptiški. Stanislas Skrodzki XVII a. 2 dešimtmetyje Lomžoje, Mazovijoje (dab. Palenkės vaivadija), surašė kurpių drevinės bitininkystės teisyne, kuriame 17 straipsnį paskyrė temai „Moterys neturi dalyvauti drevininkų teisme“ (*Niewiasty w sądzie bartnym bywać niemają*). Pasak jo, įpratusios eiti su vyrais į drevininkų teismus, kaip ir į karčiamas, jos tik trukdo. Teismuose leista dalyvauti tik našlėms. Tas pats pakartota ir teisyne 20 straipsnyje¹⁸⁶. Tikėtina, kad draudimų ne visuomet laikytasi.

Krzysztof Wolskis atskleidė, kad moterys drevininkės XVI a. darbavosi Lenkijoje¹⁸⁷. Literatūroje nurodomi keli XVII a. Ilžos rako Lodžės vaivadijoje, Palenkėje, moterų drevininkų atvejai¹⁸⁸. 1645–1653 m. to paties rako drevi-

ninkų sąrašė randama drevinį ūkį vysčiusi našlė Więckowa iš Tychuvo. Ji buvo 20-ies tuščių drevinių medžių ir 4-ių su bitėmis savininkė, turėjusi ir savo drevinį ženklą (žr. toliau). Drevininkyste užsiėmė našlė Chustecka iš Predocino (*Prędocin*), kuri buvo tokio pat dydžio drevyno kaip ir Więskowos savininkė. 1668 m. paminėta drevininkė Zofia Jasieńska iš Malyszyno (Lodžės vaivadija). Tais pačiais metais minimos dar keturios moterys drevininkės: Pončkova, Antkova Staniakova, našlė Kieculina ir malūnininkė Pučkova. 1703 m. Kamenkos rakte (Palenkė) kaip drevininkė nurodyta našlė Morgevičiova¹⁸⁹.

Tikėtina, kad jos pačios į dreves nekopdavo ir jų neprižiūrėjo, buvo tik jų savininkės, matyt, drevininkų našlės. Drevininko darbus galėjo atlikti jų sugyventiniai, sūnūs ar kiti šeimos nariai, galiausiai samdyti darbininkai.

Drevinis Anos Lupinskos ženklas
(Kaniava, Lomžos sen., Palenkė),
Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy
Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*,
Białystok, 1965, p. 31.

Iš XVIII a. išliko aktų, liudijančių, kad moterys kartu su vyrais pirkdavo, pardavdavo ar įkeisdavo drevininkų ūkius¹⁹⁰. Vis dėlto, kaip matyti, moterys pilnateisiškumo drevininkystės srityje, kaip ir daugelyje kitų (ekonomikos, darbo, visuomeninių), stokojo. Skirtingai nei vyrai, vienos pačios drevių nedarydavo, nepirkdavo ir nepardavdavo. Jas ar bičių šeimas paveldėdavo ir valdydavo iki vaikų pilnametystės ar kol vėl ištekėdavo. Tačiau, atrodo, kai kuriose vietovėse drevininkystės teisė leido drevynus paveldėti ir dukterims, kurios vėliau minimos kaip „normalios“ drevininkės.

Sodybinė bitininkystė moterims fiziškai ir kitais atžvilgiais buvo daug tinkamesnė¹⁹¹. Europoje moterys ja užsiimdavo jau XVII a. Anglijos valdų inventoriuose retkarčiais paminimi moterų turėti bičių aviliai¹⁹².

Apie LDK moterų bitininkavimą išliko ankstyvų XVI a. duomenų. Dokumentuose randame, kad moterys valstietės, dažniausiai našlės, mokėdavo medaus duoklę už prisiimtas dirbti tuščias žemes. Žemaitijoje XVI a. 4 dešimtmetyje moterys už pusės ar visos medinės mokesť (*на медницу меду, на пол медницы меду*) imdavo dirbti dykras. Greičiausiai jos pačios žemės nedirbdavo

p. 33–64; Kolankowski Z., „Bartnictwo i znamiona bartne w kluczu ilžeckim w połowie XVII wieku“, *Studia z dziejów Kielecczyzny XV–XX w.*, Kielce, 1982; Barański S., „Zmierzch bartnictwa w Puszczy Ilžeckiej“, *Zeszyty Naukowe Muzeum Wsi Radomskiej*, t. 1, 1986, p. 36 (35–46).

¹⁸⁹ VUB, f. 4, A1939–34484, l. 13v-

¹⁹⁰ Wolski K., „Bartnictwo i pasiecznictwo dorzecza Sanu w XV i XVI wieku“, p. 123–124.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 125–126.

¹⁹² Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 588.

¹⁸⁵ Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 56.

¹⁸⁶ Stanisław Skrodzki *porządek prawa bartnego dla starostwa łomżyńskiego z r. 1616*, opracował A. A. Kryński, *Scriptores Rerum Polonicarum*, Cracoviae, t. 9, 1872, p. 13, 14.

¹⁸⁷ Dąbkowski P., *Bartnictwo w dawnej Polsce*, Lwów, 1923, p. 7–8; Wolski K., *Bartnictwo i pasiecznictwo dorzecza Sanu w XV i XVI wieku*, p. 123–124.

¹⁸⁸ Apie Lenkijos drevininkes XVII a. žr.: Stępkowski L., „Bartnictwo i znamiona bartne w kluczu ilžeckim w połowie XVII wieku (1645–1668)“, *Rocznik Muzeum Radomskiego*, t. 3, 1979,

ir medaus nekopinėdavo. Valstybiniame Veliuonos dvare iš daugiau kaip 40 tokių ūkininkų moterų buvo 5. Iš jų bent 4 tikrai našlės¹⁹³. 1540 m. lapkritį Gardino miestietė Ovdotija Bogdanova skundė savo samdinę Oriną, nes ši išplėšė tris jos avilius¹⁹⁴. Tikėtina, kad avilių savininkė galėjo būti ir bitininkė.

Svarbi 1540 m. Čoporovo (Gardino pav.) valdinio Andriaus Potapovičiaus byla prieš Mašutą Vasilcovą. Joje pažymėta, jog moteris turėjo 20 bičių šeimų ir kad jos bičiulinės. Moteris pati jas kopinėjo, bet pusės medaus ieškovui neatidavė. Ji aiškino, kad bitės ne bičiulinės, tad dalytis medumi neprivalanti. Pakviestas liudyti Jakovca Oleikovičius tai patvirtino. Be to, liudininko teigimu, bitės iš 10 jo avilių buvo bičiulinės, o bičiuliai iš viso buvo 4 – tarp jų ir minėtoji Mašuta su vyru¹⁹⁵.

Moteris bajorė 1634 m. su bajoru vyru turėjo 4 kelmus bičiulinių bičių¹⁹⁶.

¹⁹³ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 22–23.

¹⁹⁴ Dokumento vertimas į lietuvių k. publikuotas: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sud. ir parengė A. Baliulis, E. Meilus, Vilnius, 2001, p. 594.

¹⁹⁵ AVAK, t. 17, Nr. 418, p. 155.

¹⁹⁶ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai*, Vilnius, 1979, p. 156.

V. DREVININKO DARBAI

Drevininkai privalėdavo atlikti daug darbų. Bendrosios ir pagrindinės jų pareigos – prižiūrėti drevinės bitininkystės ūkį ir kopinėti medų drevių savininkams – tiek valdovo, tiek privačiose ar bažnytinėse valdose. Kuomet 1533 m. Polocko pilininkas su broliais dalijosi valdas, išskyrė visus drevinius medžius – jų nepriskyrė nė vienam iš besidalijančiųjų. Paaiškinta, kad jų drevininkai (podlaznikai) turi prižiūrėti drevinius medžius ir tiekti medų¹. 1558 m. Mstibogovo seniūnas Grigas Valavičius Gardino ekonomijos valdovo drevininkams trumpai ir aiškiai nurodė: „[...] jo karališkosios malonybės dreves Perstūnio girioje turės prižiūrėti“². 1669 m. Orlios valdose, Palenkėje, registruojant bites irgi trumpai nusakytos drevininkų pareigos: prižiūrėti ir dauginti drevines bites³.

Drevinės bitininkystės ypatumų neabejotinai išmokdavo šeimoje. Jau minėta apie drevininkų dinastijas, tad žinios ir įgūdžiai buvo perduodami iš kartos į kartą, drevininkai sūnus nuo mažens vesdavosi į mišką⁴. Taip pat drevininkystės paslapčių buvo sužinoma ir drevininkų brolijose. Tačiau jos veikė tik Lenkijos karalystėje, o ne LDK.

Drevininkų darbų apimtys per bitininkavimo sezoną buvo didelės. Priklausė nuo prižiūrimų drevinių medžių skaičiaus. O kur dar visi kiti drevininkų darbai... XVIII a. pr. Palenkės Sokulkos ir Novy Dvuro drevininkai prižiūrėjo po vieną drevinį pušyną (lezivą), t. y. po 60 medžių. Išimtis – du atvejai, kai vienas drevininkas turėjo prižiūrėti 2 lezivas (120 medžių), kitas – 0,5–30 drevinių medžių⁵. Skaičiuojama, kad vidutiniškai per dieną vienas drevininkas galėjo apeiti nuo 4–5⁶ iki 6–7 drevių⁷. Tad norint vieną kartą apžiūrėti turimų drevinių medžių bites, prireikdavo geros savaitės arba apie dešimt dienų. Didesnių drevynų savininkai turėjo papildomai samdyti drevininkų, nes vieni prižiūrėti viso drevyno nepajėgė.

¹ Любавский М. К., *Областное деление и местное управление*, p. 323.

² Писцовая книга Гродненской экономики с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов, Вильна, 1881, 1 d., p. 362.

³ AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2908, l. 21.

⁴ Petrulis J., „Bitininkystė Varėnos rajone“, *Merkinė*, 1970, Vilnius, p. 154.

⁵ VUB, f. 4, A1939–34484, l. 13v–35; LVIA, f. SA, 4224–11291, l. 77v–138.

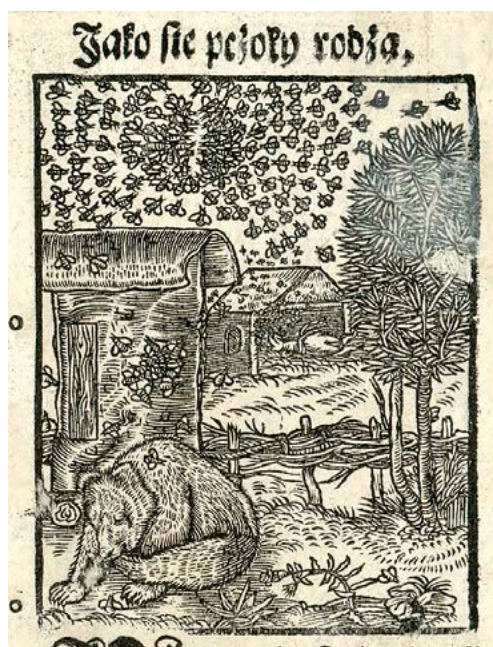
⁶ Postołowicz L., „Bartnictwo w dawnej Puszczy Grodzieńskiej do końca XVII w.“, *Białostoczczyzna*, 1991, Nr. 3 (23), p. 12.

⁷ Barański S., „Zmierzch bartnictwa w Puszczy Iłżeckiej“, *Zeszyty Naukowe Muzeum Wsi Radomskiej*, t. 1, 1986, p. 36.

Drevininkų darbus galima suskirstyti į du ryškesnius periodus: pavasario–vasaros ir vasaros–rudens.

1. Pavasario–vasaros darbai

Pavasariį svarbiausi buvo drevių apžiūros ir valymo darbai. Pirmiausia drevės apžiūrėdavo, kad įsitikintų, kokia bičių šeimų būklė. 1549 m. Krokuvoje publikuotoje į lenkų kalbą išverstoje teisininko, mediko ir gamtininko italo Pietro de Crescenzo (*Crescentius*, 1230–apie 1320) knygoje „*Ruralium commodorum libri XII*“ nurodyta, kad pavasarį ir vasarą bites reikia tikrinti kartą ar net tris per mėnesį – aviliai turi būti išvalomi ir apdūmijami⁸. Aišku, jis kalbėjo apie avilius, o ne dreves, pastarųjų tiek dažnai pavasarį netikrindavo. P. Crescenzis akcentavo, kad pavasarinis valymas ypač svarbus. Valyti nurodė ramią ir šiltą dieną, o ten, kur ranka nepasiekia, naudoti paukščio plunksną (sparną)⁹. Drevininkai, aišku, šios knygos neskaitė, tačiau elgėsi panašiai.

Crescentyn P., *Księgi o gospodarstwie i o opatrzeniu rozmnożenia rozlicznych pożytkow, każdemu stanowi potrzebne*, Kraków, 1549, p. 591.

⁸ Crescentyn P., *Księgi o gospodarstwie i o opatrzeniu rozmnożenia rozlicznych pożytkow, każdemu stanowi potrzebne*, Kraków, 1549.

⁹ *Ibid.*, p. 597–600.

Drevininkai turėjo nuimti rudenį uždėtą drevės landos pašiltinimą, apžiūrėti drevę, pašalinti mirusias bites (lenk. *podczyszczać*), kaip nurodyta XVIII a. instrukcijoje, patikrinti, kokia bičių šeimos padėtis. Jei ji išmirusi, privalėjo tuščią drevę gerai išvalyti, išvėdinti ir paruošti būsimam vasaros spiečiaus apgyvendinimui¹⁰. XVI a. Švedijoje, pastebėjus, kad bičių nėra, koriai būdavo išimami ir išlydomi¹¹. 1777 m. Kaniavos ir Dubičių girininkijos valdiniams įsakyta pavasarį „įprastu ūkiniu būdu“ išvalyti dreves su bitėmis ir valdinių avilius¹². Pavasariniai drevių tvarkymo darbai turėjo būti užbaigiami iki gegužės 8 d. (Šv. Stanislovo)¹³.

Vienas svarbiausių tolesnių darbų buvo spiečių suradimas, gaudymas ir išsaugojimas. Drevinėje bitininkystėje spietimas buvo visuotinis ir nevaldomas procesas. Kasmet iš kiekvienos bičių šeimos susidarydavo mažiausiai vienas spiečius. Spiečius pakeisdavo išžudytas ar per žiemą išmirusias bičių šeimas. Priklausomai nuo regiono, spiečiai gaudyti gegužės–birželio mėn.¹⁴, LDK dažniausiai birželį–liepą.

Drevininkams spiečių gaudymas teikdavo tiesioginę naudą, bet sukeldavo ir daug problemų. Buvo sudėtinga nustatyti jų kilmę ar priklausomybę. Senuosiuose teisynuose pirmiausia rašoma būtent apie spiečius. „Rusų tiesos“ XIII–XIV a. papildymuose fiksuojamas medaus davimas už procentus – jų dydis kaip 1–2 mėnesių paskolos. Atitinkamame straipsnyje nurodyta, kad per metus viena bičių šeima duoda vieną bičių šeimą (spiečių) prieauglio¹⁵.

Jeigu spiečius patekdavo į svetimą mišką, paprastai būdavo „dalijamas“ per pusę, t. y. pusė medaus likdavo tam, kurio buvo spiečius, o kita pusė – tam, kurio miške būdavo aptiktas. Siekiant apsaugoti drevines bites spietimo metu, t. y. kad jos nepatektų svetimiems, kai kuriose valdose ir miškuose (pvz., XVI a. II pusėje Sosnowskių privačiose) žemionims ir valstiečiams spiečius gaudyti buvo draudžiama. Bauda – 1 grivina. Žemionis, nenorėjęs vykdyti teisingumo savo nusikaltusiam valstiečiui, kurio kaltė buvo įrodyta, turėjo sumokėti 1 kapą grašių¹⁶. Švedijoje XVI a. 7 dešimtmetyje už nelegalių spiečių gaudymą buvo baudžiama 3 lodų (40,8 g sidabro) bauda¹⁷.

¹⁰ *Instrukcje gospodarcze dla dóbr magnackich i szlacheckich z XVII–XIX wieku*, t. 1, wyd. B. Baranowski, Wrocław, 1958, p. 515, 516.

¹¹ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 47.

¹² LMAVB, f. 20–3198, l. 6v.

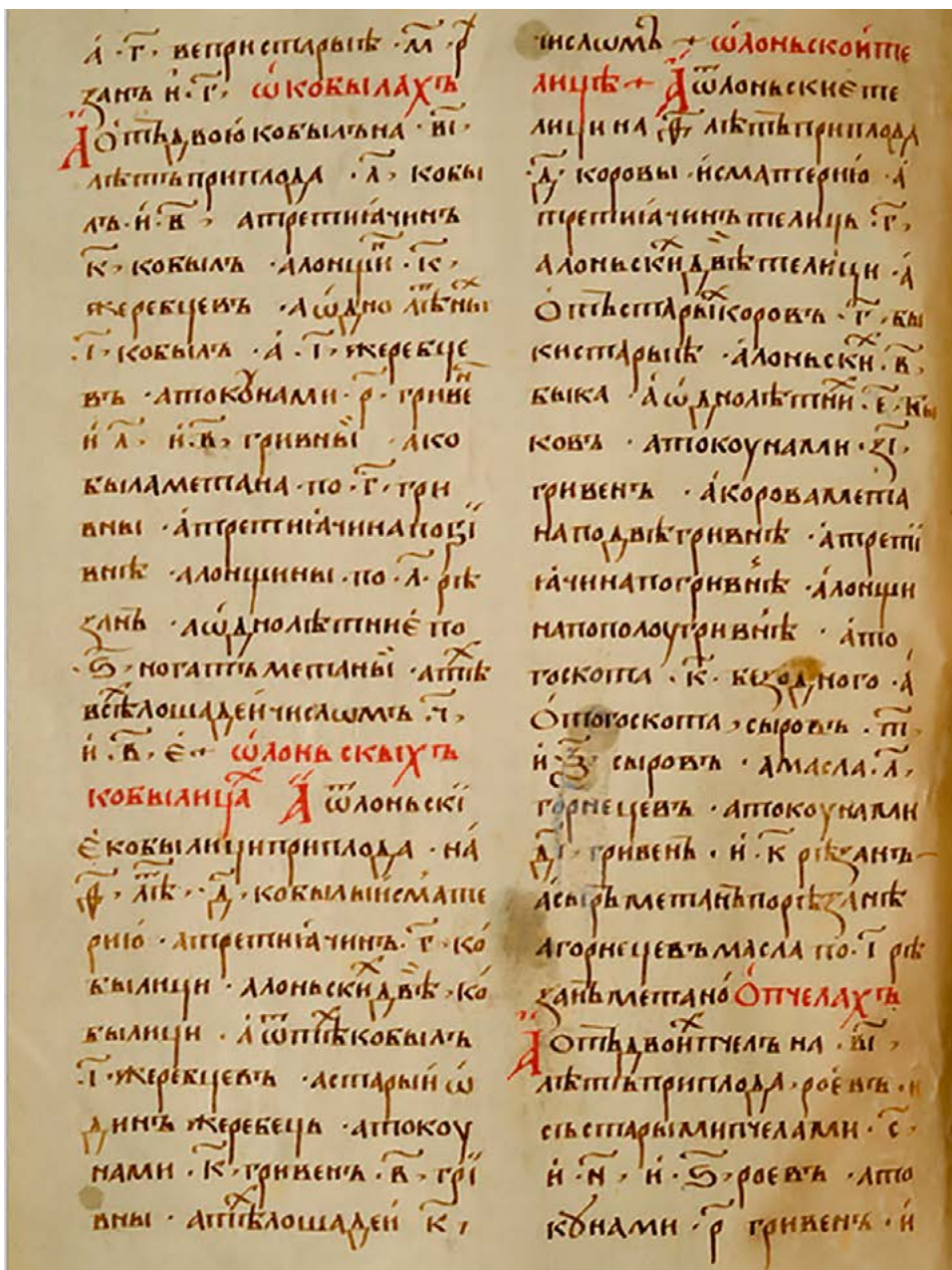
¹³ Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 27.

¹⁴ Husberg E., *op. cit.*, p. 159.

¹⁵ „О пчелах. А от двоихъ пчель на 12 летъ приплода роевъ и съ старыми пчелами 200 и 50 и 6 роевъ, то кунами 100 гривень и 20 гривень и 4 гривны, то чтено по полугривне рои с медомъ, а приплода на то по единому рою“, *Правда Русская*, t. 1: *Тексты*, под ред. акад. Б. Д. Грекова, М.–Л., 1940, p. 353.

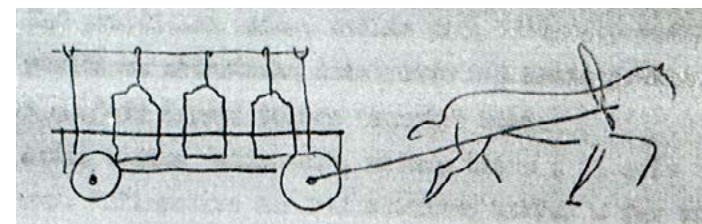
¹⁶ Kołacz-Chmiel M., „Specyfika rozwoju gospodarczego wsi na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim w późnym średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych“, *Nad Bugiem we Włodawie. Historyczny i kulturowy portret miasta i mikroregionu*, pod redakcją M. Kołacz-Chmiel, R. Lesiakowskiej, Lublin, 2024, p. 17.

¹⁷ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 201.

„Rusų tiesa“. Nuorašas. XV a. 8 dešimtmetis (Толстовский список Софийской 1 летописи Младшей редакции). Fragmentas. Viešojo prieiga: <https://expositions.nlr.ru/ruspravda/text.php?st=131#prettyPhoto>

Pasak V. Babkovos, tyrusios XVI a. pabaigos Gardino pavieto teismų aktus apie drevinę bitininkystę, aptiktą spiečių dažniausiai perkeldavo uždengę audeklu, tai yra susėmę į maišą¹⁸. Po to reikėdavo laukti, ar spiečius įsikurs, ar „pripras“ naujoje vietoje. Panašiai XIX a. caro laikais darė Musteikos kaimo drevininkai. Spiečiams susekti būdavo pasitelkiami vaikai ar paaugliai. Pamatę susispietusias bites, jas susemdavo į maišą, užrišdavo (kryžmai sudėti pagaliai-kai apsaugodavo bites nuo uždusimo) ir pakabindavo medyje. Per dieną į maišus surinktus spiečius vakare sukabindavo ant arklio traukiamo vežimo išilgai ratų pritaisytos kartelės. Taip spiečius pargabendavo į sodybą¹⁹.

Spiečių gabenimas iš miško. XIX a. Musteikos kaimas (dab. Varėnos rajonas). Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje, LTSR Aukštojo mokslo ministerija Vilniaus inžinerinis institutas“. *Lietuvių liaudies architektūros paminklų mokslinė inventORIZACIJA*, Vilnius, 1981, p. 83.

Kitas bičių spiečiaus „pagavimo“ būdas buvo štai toks. Bitės suskrisdavo į dėžę ar krepšį su dangčiu, kurių viduje būdavo įdėta medaus. Tada jas palaipsniui išleisdavo ir stebėdavo, kur skrenda. Taip būdavo aptinkamos bičių šeimos lizduose. Nebitininkai spiečių prisibijodavo ir netgi sunaikindavo. Švedijos karalius (1523–1560) Gustavas Vaza valstiečius ragino nežudyti bičių ir palikti gyvas, o vėliau atsimokėti atiduodant pusę medaus. Spiečių gaudymas buvo sunkus darbas. XVI a. pradžioje Švedijos autoriai patarė jų ieškoti anksti ryte. Siekiant kiekvienoje apskrityje įsteigti karaliaus bityną, valstiečiams kartais už sugautus spiečius buvo mokama. Kai kuriose šalyse spiečiai būdavo gaudomi miškuose ir gabenami į bitynus sodybose. XVI a. Švedijoje karaliaus miške aptikto spiečiaus (bičių šeimos) pusė medaus ir vaško turėjo tekti karaliui. Karaliaus Möre miškuose valstiečių surinktas medus buvo gabenamas į Kalmaro pilį²⁰.

1641 m. LDK valdovo girių ordinacijoje aprašant atskirų kaimų prievoles, Belovežo girios Strijovkos pavaldiniams, prižiūrėjusiems dreves, pavasariį ir

¹⁸ Babkova B., „Нашыя „бшчолы“ (развари з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, p. 15.

¹⁹ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 83.

²⁰ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 203.

vasarą nurodyta išvalyti, pataisyti dreves ir gaudyti spiečius²¹. XVIII a. instrukcijoje pažymėta, kad, prasidėjus bičių spietimui, drevininkai turi be pertraukos „dieną naktį miške prie drevių beveik gyventi“, kad išspietusias bites sugaudytų ir įkurdintų tuščiose drevėse²². Miške aptiktą spiečių drevininkas turėjo susemti ir perkelti į išvalytą, galbūt maloniu melisos, viržių ar kitokių žolelių kvapu apšlakstytą drevę. Spiečiui privilioti į drevę buvo įdedama kitų medinųjų augalų – liepų žiedų, šaltiekšnio. Kartais sienelės drevėje patepdavo bičių pikiu²³.

Iš kai kurių XVIII a. šaltinių sužinome, kad giriose (taip pat ir svetimose, t. y. kitų savininkų) valstiečiai specialiai statydavo avilius (regis, tiek ant žemės, tiek medžiuose) bitėms „išgaudyti“. Norėdami užkirsti tam kelią, valdų savininkai savo valstiečiams nurodydavo rastus spiečius paimti ir su dvaru pusiau dalintis medų²⁴.

Bitininkas semia spiečių, 1753 m.
Vitražo paveikslas kopija su
Hoffmanno von Fallersleben (1798–1874)
dainelės refrenu. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bee-keeper.jpg>

Marcinkoniškis V. Jezukevičius yra išsamiai aprašęs, kaip pats vaikystėje, tėvo nurodymu, nesėkmingai gaudė spiečių Grūdų upės pakrantėje, kur buvo daug drevių su bitėmis ir be jų. Bitės giedrą, šiltą vasaros dieną spietė prie užvertų drevių, žvalgėsi buveinių naujoms šeimoms. Spiečių berniukas ieškojo pasiėmęs „spietnyčią“, t. y. maišelį, ir užsikisęs kirvuką už juostos. Pastebėtas iš vienos drevės pakilęs spiečius netrukus nutūpė ant to paties

medžio žemyn nusvirusios šakelės, maždaug 7 metrų aukštyje. Iškirtę šakas, spiečių pasiekė įlipę į pušelę, augusią tarp drevinio medžio šakų. Galiausiai pabandė spiečių sukratyti į savo maišelį. Deja, tik dalis jo ten pateko, o likusios bitės nepatyrusį bartnyką pradėjo smarkiai gelti. Galiausiai jis išmetė iš rankų maišelį ir pats iškrito iš medžio. Bitės persekiojo toliau. Nepatyrusio drevininko pastangos buvo nesėkmingos.

V. Jezukevičius rašė, kad patyrę bartnykai sugebėdavo įkopti į aukštą medį, žemyn nusvirusia šaka prišliaužti iki spiečiaus ir jį susemti. Tėvas jam sakė: „Bartnyko taisyklė tokia: trūks plyš, o spiečiaus nepaleisk ir bičių geliamas nebėk.“ Motina teisino sūnų: „[...] gerai vaikas padarė, nesileidęs bitėms sugelti. Juk mano gimtajam name [buvo kilusi iš Zervynų kaimo – *aut. past.*] bičių sugeltas vaikas numirė“²⁵. Pastaruoju atveju, matyt, bitės tiesiog labai sugėlė vaiką, kuris buvo mažametis arba alergiškas bičių įkandimams.

Taigi spiečių gaudymas miškuose (dažniausiai medžiuose, taip pat krūmuose) buvo pavojingas ir sunkus užsiėmimas. Drevininkai ne tik pasyviai laukė, kol spiečiai apsigyvens drevėse, bet ir imdavosi aktyvių veiksmų – vilio davo į dreves medaus koriais ir kitkuo, per spietimą būdavo miškuose ir pastebėtus spiečius susemdavo, bitėms privilioti naudodavo dėžes ar krepšius su įvairiais „masalais“ ir t. t.

Spiečių gaudymas. Jacob N., *Gründtlicher und nützlicher Unterricht, von Wartung der Bienen*, Görlitz, 1594, p. 86. Viešojo prieiga: https://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ179029008

²¹ Ординация королевских пуццъ въ лесничествахъ бывшего Великого Княжества Литовского, p. 103.

²² Instrukcje gospodarcze dla dóbr magnackich i szlacheckich z XVII–XIX wieku, p. 515, 516.

²³ Щепанская Т. Б., „Севернорусское пчеловодство: практика и магия“, Из культурного наследия народов Восточной Европы, 1992, p. 64.

²⁴ „A że też w puszczy niemało z obcych ludzi ule i korzeniki na pszczoły stawiają i one wylawiają, profita tutejszej włości odbierają, więc i w tym względzie czułość osobliwsza ma być włościanów, ażeby cudze ule i korzeniki w swojej puszczy zabierali i na połowiczny zysk sobie z dworem obracali, ze wszystkich pszczół, żadnych w domu, ani w puszczy nie tając, połowiczny miód dworowi oddawali, bez wiadomości dwornej ażeby ani na wiosnę nie podmiatali, ani też w jesieni tychże pszczół nie podbierali, ani podryznali pod osobliwszą karą, na przestępnego ściągając się mającą“, LMAVB, f. 256–970, l. 8.

²⁵ Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 100–102.

2. Vasaros–rudens darbai

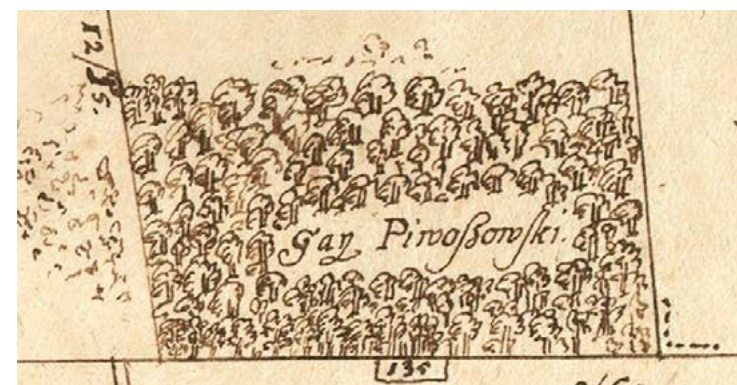
Svarbiausias darbas buvo iškopti medų vasaros pabaigoje ar rudens pradžioje ir paruošti bites žiemai. 1641 m. ordinacijoje perspėta žiemai bites paruošti tinkamai, kad joms nebūtų padaryta žalos²⁶. Tas pats perspėjimas pakartotas ir XVIII a. instrukcijoje: prižiūrėti, kad bitėms nebūtų padaryta žalos, išpjauti ne visus korius – reikiamą dalį palikti bitėms žiemai (*proporcjonalne zostawiwszy (na podzimowanie pod dostatkiem) podrzynano*)²⁷.

Medaus kopinėjimas. Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Klockockio Brančicų dvaras. 1682 m. inventorius. Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 38v.

Medaus kopinėjimas pavaizduotas XVII a. 9 dešimtmečio Biržų Dubingių kunigaikščių Radvilų valdų ekonomo locko stalininko Kristupo Kazimiero Klockockio Brančicų (*Brančyce*) dvaro Slucko krašte inventoriaus lape. Jame nupiešti du dreviniai medžiai – abu nukirstomis viršūnėmis bei šakomis iki pat drevių (kad netrukdytų geinio virvei). Į vieną drevę su uždarytu plautu „lipa“ meška, į kitą – barzdotas drevininkas. Jis pavaizduotas basakojis ir be galvos apdangalo, su sermėga, sėdintis ant pastorintos virvės, kuri permesta per storą šaką, esančią virš drevės. Žemiau drevės pavaizduotas pritvirtintas maišelis koriais su medumi sudėti. Plaute ir aplink jį, atrodo, matyti kelios skylutės. Vaizdas kiek supaprastintas, iš drevininko „atimti“ įrankiai – kažin ar jam būtų pavykę plikomis rankomis atplėšti bičių užpikiuotą plautą. Inventoriaus autorius Benediktas Kazimieras Piotraška (Piotraszka) „nesuteikė“ drevininkui ir galimybės išlipti iš medžio, kadangi geinį pavaizdavo klaidingai.

Šiame dvare kai kurių kaimų valstiečiai tikrai vertėsi ir drevine bitininkyste. Inventoriuje nurodyta, kad Brančicų kaimo valstiečiai pusę medaus rudenį turi atiduoti dvarui. Prie Pivošų (*Piwošze*) kaimo prievolių tai nenurodyta, nors valdos žemėlapyje įrašytas Pivošų miškas (*gaj piwošovski*). Medaus neduodavo ir dar dviejų kaimų valstiečiai, tačiau Kopačevičių (*Kopaczewicze*) kaime nuo valstiečių tarnybos buvo duodama po 3 kibirus. Atitinkamai ir Listopadovičių (*Listopadowicze*) kaime – 32 medaus kibirai. Iš viso pagal 1682 m. inventorių dvarui kasmet tekdavo 56 kibirai medaus, taigi jo turėjo būti prikopinėta mažiausiai 112 kibirų²⁸. Atrodo, bitininkystė šioje valdoje buvo papildomas valstiečių užsiėmimas. Jie privalėjo atlikti daugelį kitų prievolių. Atskirai drevininkai inventoriuje neišskirti. Įdomu, kad jame prie turto (*dobytki*) nurodytos karvės, jaučiai, arkliai ir... sūnūs (*krowy, woły, konie, syny*).

Pivošų pušynas (prie Pivošų kaimo). Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Klockockio Brančicų dvaras. 1682 m. inventorius. Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 15.

²⁶ Ординация королевских пущъ въ лесничествахъ бывшего Великого Княжества Литовского, p. 103.

²⁷ Instrukcje gospodarcze dla dóbr magnackich i szlacheckich z XVII–XIX wieku, p. 515, 516.

²⁸ „[...] miodu od pszczół w jesieni połowa do dworu należeć ma, a druga temu, czyje pszczoły“, AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, Nr. 351a, l. 17, 37, 41–42.

Brančicų dvaro pušynai. Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Klokockio Brančicų dvaras. 1682 m. inventorių. Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 10.

Medžioklinėje, ankstyvojoje drevinėje ir netgi ankstyvojoje naminėje kaladinėje (kelminėje) bitininkystėje išimant medų dauguma bičių dažniausiai būdavo visiškai ar iš dalies sunaikinamos²⁹. Tai rodo, kad ribos tarp šių dviejų etapų ne visada aiškios – bitės būdavo pražudomos tiek drevinėje, tiek sodybinėje bitininkystėje. XVI a. pradžioje prieš kopinėjant medų bitės paprastai būdavo išnaikinamos ir Švedijoje. Tai nutikdavo išimant korius kartu su bitėmis, t. y. juos suspaudžiant į vieną masę. Toks „medus“ kainuodavo mažiau už švarų, t. y. be vaško (korių) ir bičių³⁰. Tačiau žinoma, kad atskiruose Švedijos regionuose (pvz., Elande) bitininkai sugebėdavo iškopinėti medų neišžudami bičių³¹.

Dar 1614 m. Jano II Ostrorugo (Jan Ostroróg, 1565–1622) – Zamostėje gyvenusio Lenkijos didiko, Poznanės vaivados, puikaus ūkininko, bitininkystės ir šunininkystės žinovo, turėjusio didelių valdų ir ukrainietiškos žemės (Lvivo regione) – išleistoje knygelėje „Nauka koło pasiek“ (be keliolikos kitų leidimų, 1821 m. ji buvo išleista ir Vilniuje) rašoma apie bitininkų daromą klaidą: „[...] išžudo aviliuose bites Rusioje, išžudo geriausias ir medaus daugiausia nešančias; taip netenka didelės dalies bičių, be to, pačių darbščiausių. Toks nereikalingas šitokių naudingų vabalėlių praradimas, darbščiausių išnaikinimas ir blogiausių palikimas veistis bitynui yra didelė netektis; atrodo, tai tikrai prieštarauja protui“³². Taigi bitės būdavo sunaikinamos ne tik drevėse, bet ir aviliuose.

²⁹ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 58–59.

³⁰ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 128.

³¹ *Ibid.*

³² „[...] wybijając z ulów na głowę pczół w Rusi, a wybijając co nalepsze i w miód nabogatsze; i tak tracą wielką część pczół, a k temu co narobotnieszych. Więc i tracić tak marnie to tak pożyteczne robactwo, wielka ujma do liczby pasieki i za się wybijając co narobotniesze, a na płód zostawować podlejsze; zda się i jest pewnie przeciwko rozumowi. W każdej rzeczy żywiącej, co naprzędniejszą rzecz zostawuję na płód i rozmnożenie, a tu opak“, *Nauka koło pasiek z informaciy pana Walentego Kąckiego anno MDCXII w Komarnie u mnie Jana Ostroroga wojewody poznańskiego spisana*, Zamość, 1614, p. 3.

Škotijoje per medkopį bites išžudydavo dar XVIII a. pabaigoje³³.

Medaus kopinėjimas. Baškirija, Rusija. 1768 m.
Рычков П., *Третье продолжение о пчелах*, il. Nr. 4.

Bites sunaikindavo per medaus kopinėją ypač smarkiai apdūmindami dreves, iš esmės, jas išdegindami, taip pat, kaip minėta, suspausdami jas kartu su koriais (matyt, daugeliu atvejų taip žūdavo ir motinėlės, kurios šiaip gyvena ilgai). Kitas, jau naujaisiais laikais paplitęs ir brangesnis žudymo būdas, bent jau Švedijoje, buvo aprūkymas siera (lot. *sulfur*), nors mažos koncentracijos sieros dezinfekuodavo. Anglijoje keliant bitininkystės kultūrą raginta taip nesielti. Siekta didesnio gerbūvio kaime, daugiau pajamų bitininkams³⁴.

LDK siera greičiausiai nebuvo naudojama, nors kai kurie autoriai mano kitaip³⁵.

³³ Lahana M., „The Usefulness of Bees in Muscovy“, *Russian History*, t. 45, 2018, Nr. 1, p. 37.

³⁴ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 167; Ebert A., „Nectar for the Taking: The Popularization of Scientific Bee Culture in England, 1609/1809“, *Agricultural History*, t. 85, 2011, Nr. 3, p. 322–343.

³⁵ Бабкова В., „Нашыя „бшчолы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, p. 15.

Drevininkas, kopinėjantis medų.
„Bartnik podbierający miód“, Jean-Pierre
Norblin de La Gourdain (1745–1830).
Zbiór rozmaitych strojów polskich.
Costumes polonais, [B. m.v., Paryż], 1817.

XIX a. 3 dešimtmetyje Lenkijoje įžymus bitininkas M. Witwickis pripažino, kad visiems žinoma, jog iš jokio avilio negalima gauti nei vaško, nei medaus nekankinant, nesužalojant ir nenužudant dalies bičių (*bez dręczenia, kaleczenia i zabijania części pszczół*). Jis akcentavo, kad bitininkai (*pasiecznik lub bartnik*) aprūko bites dūmine, kad nuvarytų nuo korių, kuriuos nori

išpjauti. Jeigu bitės nenurimsta ir vis labiau gelia, bitininkas tiek avilyje, tiek drevėje jų šeimą išdegina. Galiausiai aklai išpjauja korius ir kartu su jais suspaudžia, sužaloja ant jų ropojančias bites. Neretai sunaikinama ir motinėlė. Tuomet bičių šeima pražūna arba sunaikina užpuolikai. Apdegintų senų korių bitės nebenaudoja net mirdamos iš bado, o naujus bitininkai išpjauja. M. Witwickis šitokių elgesį su bitėmis vadino „barbarišku“. Pasak jo, dėl to per kelis šimtus metų bičių kokybė sumenko (*znikczemniały*). Tačiau pripažino, kad senos konstrukcijos aviliuose menkai aprūkius neįmanoma bičių nuvaryti nuo korių. Be to, jei aviliai per ankšti, bitės per dažnai spiečia, prineša mažai medaus bei vaško ir net pražūva; jeigu koriai per dideli, bitės spiečia retai arba visai to nedaro, įsimeta puvynys.

Jei naujas spiečius avilyje nenori dirbti, pavasarį būna išžudomas, kad be reikalo neiekvotų medaus. XIX a. 3 dešimtmetyje suskaičiuota, kad kasmet sunaikinama iki 800 000 spiečių. Tačiau bičių vis tiek lieka daug, nes viena šeima per metus spiečia iki 8 kartų. O kartais išspiečia netgi jaunos bitės. Tuo tarpu naminiuose bitynuose spietimas, taigi ir bičių prieaugis, gerokai mažesnis³⁶. M. Witwickis nieko nerašo apie drevinių bičių šeimų jungimą. Matyt, tai buvo labai reta praktika.

³⁶ Witwicki M., *Pszczolnictwo krajowe czyli o środkach i sposobach podniesienia pasiek do tego przynajmniej stopnia, na którym dawniej w Polsce były*, t. 1, p. 29–30; t. 2, p. 257–260.

Išžudžius bites, išėmus medų iš drevių ir (ar) kaladinių avilių medžiuose, reikėdavo dreves ir avilius paruošti naujiems spiečiams. Kuomet pradėta bites palikti neišžudytas per žiemą, iškilo drevių bei bičių apsaugos, apšiltinimo ir maitinimo klausimas. Bičių ruošimas žiemai prasidėdavo rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais. Drevinės bitininkystės atveju tai padaryti buvo daug sunkiau. XVI a. Švedijoje, siekiant nustatyti, kiek bitėms palikti korių žiemai, aviliai būdavo pakeliami ir pasveriami. Korių buvo paliekama ne visada, tik kai kuriais metais³⁷. Drevių pasverti nebuvo įmanoma.

Informacijos apie medaus palikimą kaladiniuose aviliuose LDK išliko nuo XVI a. Svarbus 1540 m. Gardino miestietės samdinės Orinos atvejis. Ji lapkritį kaltinta trijų savo ponios avilių išplėsimu. Kadangi medų iš avilių paėmė vėlyvą rudenį, jau po medkopio, vadinasi, tai buvo bitėms žiemai paliktas medus. Mergina prisipažino, kad lietė tik vieno avilio bites. Vaznys, apžiūrėjęs avilius, konstatavo: „[...] dviejuose bitės dar neblogos, o trečiajame – visai geros ir linksmos“. Taigi Orina iš avilio paėmė dalį bitėms maitintis žiemą palikto medaus. Dėl to ir teisme nuspręsta viską išsiaiškinti pavasarį: jei bitės dviejuose aviliuose bus gyvos, ji turės atlyginti tik už paimtą medų, o jei neišgyvens, bus sprendžiama pagal žemės teisės papročius³⁸.

Kaip jau minėta, 1641 m. karališkųjų girių ordinacijoje perspėta bites žiemai paruošti tinkamai, kad nebūtų padaryta žalos; tas pats pakartota ir XVIII a. instrukcijoje, pridedant, kad nevalia išpjauti visų korių – dalį reikia palikti bitėms žiemai. 1776 m. suregistravus Viniščios palivarko dvaro bites, pažymėta apie bitėms paliktą medų – 6 gorčius³⁹. 1767 m. valdovo Rietavo valsčiaus inventoriuje nurodyta: „Bitėms žiemai pagal paprotį reikia palikti medaus“⁴⁰.

Kaip rodo XIX a. siekianti informacija, drevės buvo apšiltinamos užkišant vieną laką, plautai – pritvirtinant eglisakių. Kaladiniai aviliai XVI a. Švedijoje žiemai būdavo apšiltinami šienų ar šakomis⁴¹. Kalbėdamas apie Kričevo grafystę 1786 m. gamtininkas A. Mejeris teigė, kad valstiečiai aviliams nuo šalčio apsaugoti verčiau jau rinktųsi eglisakes, o ne šiaudus. Taigi kaladiniai aviliai buvo apšiltinami šiaudais.

XX a. 3 dešimtmetyje Polesės regiono etnografiniame aprašyme teigiama, kad, išėmus medų, drevės nuo šalčio saugomos būdavo žemiau plauto keliais sluoksniais aprišant beržo šakelėmis⁴². Sprendžiant iš dažnų bičių iššalimų, šių pastangų rezultatas ne visada būdavo pakankamas.

³⁷ Husberg E., *Honung, vax och mjöd*, p. 176.

³⁸ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, sud. ir parengė A. Baliulis, E. Meilus, Vilnius, 2001, p. 594.

³⁹ LMAVB, f. 43–16541, l. 2.

⁴⁰ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, Nr. 5.

⁴¹ Husberg E., *Honung, vax och mjöd: biodlingen i Sverige under medeltid och 1500-tal*, Gothenburg, 1994, p. 44.

⁴² Pietkiewicz C., *Polesie Rzeczyckie: materiały etnograficzne. Cz. 1. Kultura materialna*, Kraków, 1928, p. 37.

3. Kiti drevininkų darbai

Be einamųjų darbų, drevininkai dar turėjo įrengti naujų drevių bitėms. Jų reikėjo siekiant pagausinti medaus produkciją ir užkirsti kelią spiečių išskridimui svetur. Naujų drevių prie jau apgyvendintųjų reikėjo paruošti iki spietimo pradžios. Tai buvo būtina ekstensyvios bitininkystės sąlygomis ir negalint kontroliuoti laukinių bičių spietimo. Drevių skaičių taip pat papildydavo į medžius keliamais kaladiniais aviliais. O tam jau reikėjo pasitelkti atitinkamą techniką – pradedant stora virve ir baigiant specialiu ratu.

Vienam drevininkui tenkančių įrengti drevių skaičius atskirose valdose svyravo nuo 4 iki 20 per metus. 1641 m. karaliaus Belovežo girios Strijovkos drevininkas nuo užimtos žemės valako (kaip minėta, jis sudarė 21,5 ha) kasmet privalėjo įrengti po 20 naujų drevių⁴³. Šis skaičius, kaip ir kiti šio kaimo drevininko darbai, nepakito ir 1679 m.⁴⁴ 1712 m. karaliaus Gardino ekonomijos Sokulkos girininkijos drevininkai ne tik prižiūrėjo visą bitininkystės ūkį, bet ir privalėjo nuo valako per metus įrengti 12 drevių.

Tokie pat darbai drevininkų laukė ir privačiose valdose. Pavyzdžiui, 1635 m. didikų Radvilų Bielyčios valdoje drevininkai kasmet įrengdavo 12 drevių. Jie turėjo dukart per metus dvaro pareigūnui teikti ataskaitą. Jei būdavo nurodoma įrengti mažiau drevių (pvz., XVIII a. Myšo grafystėje – 4 per metus), tuomet didesnės buvo kitos prievolės, mokesčiai už paimtą žemę⁴⁵.

XVII a. inventoriai atskleidžia tendenciją – drevininkai ima prižiūrėti ne tik drevininkystės ūkį, bet ir dvarų bitynus. XVIII a. sumažėjus drevinės bitininkystės reikšmei ir plečiantis bitynams, drevininkams šie darbai tampa įprasti. Jie ir įrenginėja dreves, ir gamina avilius bitynams⁴⁶. 1767 m. Bočkų rakto ekonomui nurodyta, kad drevininkai bitynus ir dreves privalo revizuoti vos ne kas savaitę. 1780 m. instrukcijoje Turuvo valdai įrašyta, jog drevininkams reikia daryti dreves ir avilius Burazko bitynui – kasmet po 20⁴⁷.

Ne viename nurodyme užfiksuoti perspėjimai tarnybiniams drevininkams sąžiningai išimti medų, jo nevogti. Pusę medaus turėjo atiduoti ir bites laikę paprasti valstiečiai; tai lėmė masinį drevių slėpimą. XVIII a. 8 dešimtmetyje vienoje Radvilų Palenkės valdoje buvo registruojamos tuščios drevės ir drevės su bitėmis – tai daryta dalyvaujant revizoriui⁴⁸.

Bitininkai vieni kitus kaltindavo, kad jų bitės medų išvogė. 1749 m. valstiečio Mykolo Šimkaus žmona apskundė Gražaičių kaimo Žagarės ekonomijoje karaliaus valstietį Motiejų Valį – neva, jo pasiūstos bitės jų medų išnešė (*jakoby pszczoły Wala nastane wybrali miód*). Kadangi įrodymų pateikta nebuvo (faktiškai jų ir negalėjo būti), kaltinimą dvaro teismas atmetė⁴⁹. Kita vertus, patys drevininkai, kaip matyti iš 1559 m. revizijos, turėjo kontroliuoti medaus išėmimą valdinių drevėse ir sodybinuose aviliuose.

Medaus kopinėjimo priežiūra, sąžiningos jo dalybos, senų ir naujų bičių šeimų aviliuose revizija – visa tai neretai nurodoma XVI–XVIII a. privačių valdų inventoriuose.

Dar viena drevininkų pareiga buvo prižiūrėti ir saugoti miško masyvus. 1559 m. girių revizijoje, Pervalko girios ribų aprašyme, valdovo drevininkai skundėsi, kad ponai Jundila, Tiškevičius, Astiko žmonės ir kiti, nepaisydami senųjų girios ribų, iškirto drevinius medžius, miško plotus pavertė arimais ir taip sumažino įeigų skaičių, o Mizgirio bajorai, nors neturėjo įeigos į valdovo Pervalko girią, dešimt metų kirto mišką ir jį taip pat vertė dirbamais laukais⁵⁰.

Valstietis aria žagre su jaučiu. Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Klokockio Brančicų dvaras. 1682 m. inventorius. Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 10.

Valstietis sėja. Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Klokockio Brančicų dvaras. 1682 m. inventorius. Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 10.

XVI a. 7 dešimtmetyje Palenkę prijungus prie Lenkijos, dreviniai medžiai Goniondzo girioje buvo iškirsti ir nugabenti į Goniondzo pilį, o vietos bajorams uždrausta juos toliau

⁴³ Ординация королевских пуцъ въ лесничествахъ бывшего Великого Княжества Литовского, р. 103.

⁴⁴ Доўнар А. Б., Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст, р. 122.

⁴⁵ Ibid., р. 133, 134.

⁴⁶ Instrukcje gospodarcze dla dóbr magnackich i szlacheckich z XVII–XIX wieku, t. 1, р. 359, 363, 517.

⁴⁷ Ibid., р. 517.

⁴⁸ Крывашеў Д., „Налібоцкая пушча князёў Радзівілаў у XVI–XVIII стст.: фармаванне тэрыторыі, адміністрацыя і службоўцы, Верхняе Панямонне“, р. 7–29.

⁴⁹ Žagarės dvaro teismo knygos, Nr. III, p. 432.

⁵⁰ Ревизия пуцъ и переходовъ звериныхъ въ бывшемъ Великомъ Княжестве Литовскомъ, с присовокуплениемъ грамотъ и привилегій на входы в пуцъи и на земли, составленная Григориемъ Богдановичемъ Воловичемъ в 1559 году, [...], Вильна, 1867, р. 18, 19.

eksploatuoti. Apskritai tose teritorijose padaugėjo drevinių medžių naikinimo atvejų ir medaus vagysčių⁵¹.

Kai kuriose valdose drevininkų prievolė saugoti miškus, jų ribas buvo susipynusi su sekėjų ar net šaulių analogiška prievole. Žinomas toks 1589 m. Krasensko girios drevininkų atvejis: du mišką saugoję drevininkai – Chvedka Grinevičius ir Ivanas Šarko, – išgirdę, kad miške vyksta kirtimas, bandė sustabdyti tai dariusius valstiečius, tačiau buvo stipriai sumušti⁵². Iš išlikusių skundų matyti, kad ir kitose giriose drevininkai saugojo bei prižiūrėjo miškų masyvus, kad nebūtų kertami medžiai ar naikinami dreviniai ženklai. 1533 m. kunigaikščio Dmitrijaus Vidinickio drevininkas skundėsi kunigaikščio vietininkui Senkai dėl Tulovo valdos valdinių, kurie neteisėtai ėmė medų iš dviejų drevinių ažuolų. Tiesa, tąkart vietininkas, remdamasis drevininko skundu, pakeitė nuosavybinius drevės ženklus ir dėl to, kad nesikreipė į teismą išsiaiškinti tiesos, buvo nubaustas pagal 1529 m. I Lietuvos Statutą – gavo 1 kapos grašių baudą⁵³.

Kaip girios priežiūrą galima traktuoti drevininkų liudijimus apie drevinių medžių priklausomybę. Jie neretai kvesti iškilus ginčams ar bylinėjantis dėl tokių klausimų. Taip XVI a. 7 dešimtmetyje Vasilijaus Sadovskio polaznikas liudijo, kad jo ponui priklausė drevinė pušis prie Zalužo⁵⁴.

Miškų priežiūra ir atskirų drevinių medžių apsauga buvo ir pavojingas, ir sudėtingas darbas. Daug problemų kėlė revizijų, surašymų trūkumas. Pavyzdžiui, 1712 m. skųstasi, kad Belovežo giriai labai reikia atlikti įeigų, drevių ir avilių ekonomijos giriose reviziją, nes drevininkai negali žinoti, kiek jų kvartaluose yra drevių, dėl to sumaišomi privatūs bei valdovo kvartalai ir pan.⁵⁵

Medaus iškopimas ir jo pristatymas arba piniginio mokesčio sumokėjimas vietoje medaus į valdovo, privataus dvaro iždą ar pavieto raktininkui buvo svarbiausia drevininko pareiga ir darbas. Nustatyti surenkamo medaus tikslią kvotą buvo neįmanoma. Daug kas priklausė nuo paties drevininko sąžiningumo. Yra pavienių žinučių, kuomet įvertinta, kad drevininko surinktas medaus kiekis nepakankamas. 1493 m. Jelnios valsčiuje drevininko Gridkos surinktas kadis medaus apibūdintas kaip per mažas⁵⁶. 1570 m. ir 1576 m. Tykocino girios surašymuose minimi ne tik keli drevininkai⁵⁷, bet ir Dobažo

miško drevininkai, kurie negalėjo surinkti 15 rėčkų, arba trijų statinių medaus⁵⁸. Maži medaus kiekiai fiksuojami ir privačiose valdose. Pavyzdžiui, XVII a. pradžioje Radvilų Vyžuonų dvaro Versminės girioje surenkamo medaus neužtek-davo net dvaro poreikiams patenkinti, midui gaminti. XVII a. 3–4 deš. medus į šį dvarą gabentas „iš Rusios“ dvarų⁵⁹.

Valdovo dvaruose drevininkai surinktą medų turėdavo suvežti į nurodytas vietas. Paprastai tai būdavo specialiai tam pastatytas dvarelis ar namas, vadinamoji „izba“. 1558 m. Žygimantas Augustas Gardino girininkui Grišai Žukovui suteikė valaką žemės Jotvingių (*Jatvez*) kaime Knišino valsčiuje. Ten jis turėjo pastatyti „dvarelį“ – matyt, pirkia medui iš drevininkų surinkti ir kitoms Gardino girios reikmėms⁶⁰. 1559 m. revizijoje paminėtos kelios pirkios (*izba*) Hluske, „pono Triznos žmonių ar Mstibogovo girios“⁶¹. 1582 m. minimos Žycino (Palenkė) drevininkų pirkios (*izby*)⁶². Tai galėjo būti į svirnius panašūs pastatai, o gal dvigubos paskirties – skirti medaus surinkėjui gyventi ir medui saugoti.

Surinktas drevininkų medus buvo laikomas, o gal ir išgaunamas „name-liuose“, vadinamosiose „laziniose“. Žodis „лазня“ reiškė ne tik pirtį, bet ir miško ar sargo namelį arba trobelę (*лесная будка, сторожевая хижина*)⁶³. XVI a. I pusėje valdovo valdiniui Lenecui Oliševičiui teisme aiškinantis dėl brolio galvapinigių, prisiminta, kad jį valdovo sekėjai pagavo su įkalčiu – medumi, kurį, kaip jis pats prisipažino, paėmęs miško trobelėje⁶⁴.

Dalis LDK teritorijų į kitų valstybių sudėtį pateko dar 1772 m., I padalijimo metu. Pavyzdžiui, didikų Radvilų valdyta Kričevo seniūnija tapo Kričevo grafyste Mogiliavo gubernijoje. Per keliolika metų drevinė bitininkystė šioje buvusioje LDK teritorijoje negalėjo ženkliai pasikeisti. Joje plėtotą drevinę bitininkystę gan išsamiai ir tiksliai aprašė Rusijos kariškis, botanikas ir etnografas vokietis Andriejus Mejeris (Андрей Казимирович Мейер, 1742–1807).

Svarbiausia, kad A. Mejeris nurodė bitininkavimo Kričevo grafystėje skirtumus nuo Rusijos. Jis apibūdino ir svarbiausius bitininkų (drevininkų) darbus. Jo 1786 m. aprašyme pažymima, kad drevėse ir aviliuose laikomos bitės yra didelis valstiečių turtas. Dėl to jie mišką pasidaliję sklypais, tačiau medžių juose kirsti neturi teisės. Pasak jo, darydami dreves valstiečiai kai kada

⁵⁸ *Ibid.*, p. 142–144.

⁵⁹ 1627 05 15, Vilnius, 1630 05 22, Alanta, M. Piuro – K. II Radvilai, AR, dz. V, Nr. 11728.

⁶⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Vilnius, 2011, Nr. 178, p. 232.

⁶¹ *Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пущи и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, [...]*, p. 163, 208.

⁶² Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*, p. 120.

⁶³ Горбачевский Н., *Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и царства Польского*, Вильна, 1874, p. 192; Марченко Е., „Из истории бытовой лексики в белорусском языке (на материале деловых памятников Великого Княжества Литовского 15–16 вв.)“, *Kalbotyra*, 1964, Nr. 10, p. 179.

⁶⁴ *Акты Виленской археографической комиссии, т. XVII. Акты Гродненского земского суда, Вильна, 1890, т. 17, Nr. 461, p. 170.*

⁵¹ *Województwo Podlaskie w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. Michała Gochny i Bogumiła Szadego, cz. II. Komentarz, Warszawa, 2021, p. 37.

⁵² *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. 6. Акты Брестского городского суда, Вильна 1872*, p. 8.

⁵³ *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė et al., Vilnius, 1995, Nr. 193, p. 136.

⁵⁴ Бабкова В., „Нашыя „бшчылы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, p. 15.

⁵⁵ Hedemann O., *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*, p. 112.

⁵⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, Nr. 14, p. 72.

⁵⁷ *Lustracja województwa Podlaskiego 1570 i 1576 r.*, wyd. J. Topolski i J. Wiśniewski, Wrocław, Warszawa, 1959, p. 140–142.

išskobia geriausius miško medžius. Vien tik Ochorjos kaime tokių „sugadintų“ medžių (ir be bičių) matęs 95; jis kritikuoja drevinę bitininkystę ir siūlo keisti dreves aviliais, kad ir miškuose bitynuose laikomais. A. Mejeris teigia, kad kiekvienas valstietis savo dalyje laiko tiek bičių, kiek gali. Jeigu metai nebūna lietingi, gauna nemenką pelną. Pasak jo, 1786 m. jaunų bičių (spietinių) šeimos prabudo jau balandžio pabaigoje. Vietos bites (*apis mellifcae*) jis suskirstė į tris „rūšis“. Pasak A. Mejerio, valstiečiai medų išima tik kartą per metus, liepos mėnesį, dažniausiai per Šv. Ilją (Šv. Eliją), t. y. liepos 20 d., – skirtingai nei Rusijoje, kur medus kartais kopinėjamas du kartus. Neaišku, ar jis taip teigdamas nepripainiojo.

Autorius apibūdino ir avilius. Pasak jo, čia aviliai statomi gulsčiai, o ne stačiai, kaip Rusijoje, kur jie dar būna padalyti į dalis. Vietinių gulstinių aukštutinė dalis daug mažesnė už žemutinę. Dėl to jie medų išima per žemutinę dalį, o bitėms nepatogu prinešti medaus žiemai.

A. Mejeris nurodo, kad išimdami korius valstiečiai aprūko avilius degančiais pušų ir eglių puvėsiais, kad bitės pakiltų į avilių viršų. Lietingais ar drėgnais metais valstiečiai nepratę avilių sunešti į priedangą, taip pat ir sodinti liepų vietoje eglių, kad padėtų bitėms lengviau prasimaitinti. Kaip minėta, A. Mejeris aviliams nuo šalčio apsaugoti siūlė rinktis eglišakes vietoje šiaudų.

Etnografas nurodė, kad norėdami, jog bitės būtų stipresnės, valstiečiai jas aprūko kanapių ar paprastojo čiobrelio dūmais. Anot jo, Zabičanų (rus. *Забичаны*) vaitijoje buvo daug laukinių bičių spiečių (*слепни*), kurie medų į dreves nešė. 1785 m. miške prie Libučių (rus. *Либуть*) kaimo senos pušies drevėje netikėtai rasti 5 pūdai medaus (1 pūdas – 16,3 kg). Jis buvo juosvos spalvos, surinktas daugiausia iš grikių ir viršių. Kitose ažuolų drevėse rasta iki 500 svarų (1 funtas – 409, 5 g) medaus (t. y. iš viso 204,7 kg.), nes bitės medų neša tol, kol užpildo drevę. Žemėje ariant randama kamanių lizdų, tačiau medaus juose būna nedaug⁶⁵.

Šių duomenų negalima apibendrintai taikyti visai LDK, tačiau apskritai informacija vertinga. Žinoma, kai kurią reikia vertinti kritiškai. Bitininkystė A. Mejeriui tebuvo vienas iš daugybės jį dominusių dalykų.

4. Kova su drevių priešais

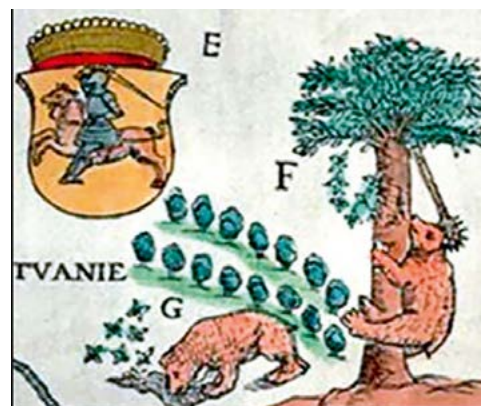
Miškas buvo žmogui nesaugi teritorija. Riziką kėlė miško plėšrūnai (meškos, vilkai, lūšys), taip pat plėšikai, kiti nusikaltėliai, kurie neretai slėpdavosi miškuose⁶⁶. Taigi draudimas, pradedant 1529 m. I Lietuvos Statutu, drevinin-

kams einant prie drevių imtis šunis ir šaudykles sukeldavo didelį nesaugumą. Vien tai užkirsdavo galimybes amatu verstis ir moterims. Daugeliui drevių prižiūrėti reikėjo daugiau nei vieno žmogaus.

Pačios drevės irgi turėjo priešų. Dėl įvairių priežasčių jas ir drevinius medžius plėsdavo, kirsdavo, degindavo patys žmonės. Iš laukinių gyvūnų pavojingiausios buvo meškos, taip pat kiaunės bei pelės, kai kurie paukščiai – geniai, meletos, vakariniai vapsvaėdžiai (matyt, užklysdavo ir europinių bitininkų) bei vabzdžiai – vapsvos, širšės. Taip pat puldavo skruzdėlės ir kandys.

Apie meletų daromą žalą rašoma ir 1873 m. tekste apie drevinę bitininkystę Varėnos valsčiuje. Jame akcentuojama, kad valstiečių drevėms labai kenkia geltonosios ir žaliosios meletos. Valstiečių teigimu, jos prakala dreves, įkiša liežuvelius, ant jų nutupia bitės ir šios jas praryja. Viena meleta gali kasmet sunaikinti iki kelių drevių⁶⁷.

Vienas pagrindinių drevių priešų iki XIX a. buvo meškos⁶⁸. Kai kuriuose regionuose jų išliko ir XX a. I pusėje. Taigi apsauga nuo jų buvo aktuali ir XIX a. II pusėje bei vėliau⁶⁹. Naminei bitininkystei meškos kėlė mažesnę pavojų. Su visuotine medų mėgstančių ir dreves su bitėmis naikinančių meškų problema buvo kovojama įvairiais, bet skirtingose šalyse panašiais būdais⁷⁰.

Kuoka meškai dreviniame medyje.
1539 m. *Carta Marina et descriptio septentrionalium terrarum ac mirabilium rerum in eis contentarum diligentissime elaborata anno dni [domini], Venedig, 1539.*

Jau Upsalos arkivyskupo, geografo, istoriko Olausio Magnuso (Olof Månsson, 1490–1557) 1539 m. išleistame „Jūros žemėlapyje“ (*Carta Marina*) LDK teritorijoje yra vaizdas su meška, lipančia į drevinį medį, prie kurio drevės pritvirtinta kuoka. 1555 m. išleistame veikale „Šiaurės tautų istorija“ (*Historia de gentibus septentrionalibus*) matome panašią iliustraciją. Ją autorius pakomentavo išsamiau (kn. 18, sk. 24). Pasak jo, šiaurės šalyse, ypač Podolėje, Rusioje ir kaimyniniuose kraštuose, yra paplitęs meškų žudymas

⁶⁷ VUB, f. 34–480, l. 16.

⁶⁸ Bischoff J. E., „Die Ziedelhuben und Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtlicher Sicht“, p. 53–54; Hämmäläinen A., „Björnkubban i den primitiva biskötselns tjänst“, *Nordiska Museets och Skansens Arsbok Fataburen*, 1935, p. 131–140.

⁶⁹ Pietkiewicz C., *Polesie Rzeczyckie: materiały etnograficzne. Cz. 1. Kultura materialna*, p. 36–37.

⁷⁰ Bischoff J. E., *op. cit.*, p. 51–53.

⁶⁵ Мейер А., „Описание Кричевского графства или бывшего староства 1786 года“, *Могилевская старина*, 1901, 2 laid., p. 95–96.

⁶⁶ Kościelniak K., „Wróćmy do tamtych lat. Ochrona barci przed niepożądanymi gośćmi“, *Pszczelarstwo*, 2007, t. 58, Nr. 1, p. 26.

medine kuoka. Pasak jo, daugybės bičių naminiai aviliai nesutalpina. Jos skrenda į natūralias ar dirbtines dreves medžiuose. Medų vagiančioms meškoms paruošiama mirtina pasala. Žinant, kad jų galvos mažiausiai atsparios, medinė kuoka su geležies pirštais yra pakabinama aukštai virš angos. Meškai bandant plėsti bites ir atstumiant kuoką, ši grįždama atgal trenkiasi į galvą ir taip ją užmuša⁷¹.

Iš tyrimų žinoma, kad kuokos naudojimas, siekiant apsaugoti dreves nuo meškų, buvo paplitęs ir Livonijoje bei toliau į šiaurę⁷².

Meška ir kuoka dreviniame medyje. Magnus O., *Historia de gentibus septentrionalibus*, Romae, 1555, p. 626.

Iš įvairių šaltinių žinome, kad kuoka apsisaugoti nuo meškų buvo naudojama ir Pietryčių Lietuvoje. Marcinkoniškis V. Jezukevičius, kurio senelis ir tėvas buvo drevininkai, rašė, kad nuo meškų, kaunių ir paukščių pirmiausia saugojo kombinuotas drevės (pasak jo, avilio) uždarymas. Jis pažymėjo, kad drevės landos „lūpos“ buvo daromos įstrižai, plačiau į išorę ir siauriau į vidų. Drevės landai sandariai uždaryti buvo naudojamas plautas. Jį tinkamai įstačius nebuvo galima į vidų įstumti. Bitėms jį iš vidaus „užklįjavus“ (užsandarinus pikiu) be kalto išimti nebuvo įmanoma. Tačiau autorius pažymi, kad meškoms pavykdavo ir plautus išplėsti. Todėl ir buvo naudojama kuoka, vadinama „danga“ – stora medžio pliauska, užkabinta ant vagio. Ji, meškos stumiamą, krisdama atgal ją mušdavo. Netekęs pusiausvyros gyvūnas krisdavo ant žemės, kur būdavo prismaigstyta iešmų, ir žūdavo. Autoriui jo tėvelis aiškino, kad danga kliudydavo ir paukščiams plaute daryti landas⁷³.

⁷¹ Hämäläinen A., *op. cit.*, p. 132.

⁷² *Ibid.*, p. 132.

⁷³ Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 102–103.

Meška lipa į drevę. Jacob N., *Gründtlicher und nützlicher Unterricht, von Wartung der Bienen*, Görlitz, 1594, p. 92. Viešojo prieiga: https://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ179029008

Mažiau smurtinis apsisaugojimo nuo meškų būdas buvo susijęs su savotiškų skydų žemiau drevių įrengimu. Dėl jų meškos (dažniausiai) negalėdavo pasiekti drevių ar medžiuose buvusių avilių. Yra išlikę XVIII–XIX a. jų aprašymų ir vaizdų.

Ypač vertingas XVIII a. 9 dešimtmečio didelio drevinio medžio atvaizdas Belovežo girioje. Jo autorius – dailininkas Jeanas Henris Muntzas (1727–1798), lankęsis su valdovo dvaru šioje girioje. Atvaizdas atspindi XVIII a. ypač paplitusį kaladinių avilių naudojimą drevinėje bitininkystėje (kėlimą į medžius). Jie tam tikru mastu *sensu stricto* atspindėjo perėimą nuo drevinės bitininkystės prie naminės. Kaip minėta, ypač paplitęs kaladinių avilių kėlimas į medžius buvo baltarusiškoje Polesėje.

J. H. Muntzo paveiksle pavaizduotą apsaugos nuo meškų būdą (3–4 m pločio medinis apskritimas aplink medžio kamieną) su šiuo regionu susijusiuose šaltiniuose užfiksavo O. Hedemannas. Iš minėto piešinio taip pat matyti, kad keli aviliai yra patalpinti savotiškoje aikštelėje, įrengtoje medžio viršuje ir apimančioje dar didesnę aikštelę nei įrengtą apsisaugoti nuo meškų. Bandoma mešką, matyt, jau iškopinėjusią avilius, sumedžioti.

Labai vertingas yra XVIII a. 7 dešimtmečio archajišką drevinę bitininkystę Baškirijoje, Pietų Urale, Rusijoje, tyrinęjusio ir drevinių medžių turėjusio P. Ryčkovo aprašymas. Pasak jo, dreve (*bortem*) buvo vadinamas augantis medis, kuriame išskobta drevė (*ulej*) bitėms. Ji daryta 1,5–2 (sieksnis – apie 2,13 m.) ir didesniame aukštyje nuo žemės. Buvo naudojami pušies, ąžuolo, liepos ir guobų šeimos (guobos, skirpstai ir kt.) medžiai, dažniausiai pušis. Jis nurodė, kad Baškirijoje yra matęs labai aukštų pušų su dviem ar trimis drevėmis (*bort*). P. Ryčkovas minėjo, kad baškirai ir totoriai savo drevinius medžius vertina lygiai taip pat, kaip kiti nekilnojamąjį turtą. Kai kurios baškirų šeimos turi iki 500 bei 1000 drevių. Jie gauna nemažai pajamų už medų ir vašką. Mažiau pasiturintys yra samdomi su savo įrankiais drevėms įrengti, joms

pavasari išvalyti, medui išimti ir drevėms rudenį uždaryti. Už drevės įrengimą gauna 3–4 ir daugiau kapeikų. Vienas asmuo prižiūri 100–200 drevių. Daugelis samdinių neturi, dirba patys, išskyrus senolius. P. Ryčkovas rašo, kad nemačiams tokio darbo yra nuostabu ir baisu stebėti į nemažą aukštį ne medžio šakomis lipantį, o virve kylantį žmogų, besilaikantį apsijuosto odinio diržo, užmesto į medžio viršų iki 10 sieksnių ir daugiau, ir kojomis besiremiantį į medžio žievėje iškirstus laiptelius. Medų jie sudėdavo į kadelę (kadušką) ar odinį maišą (*tursuk*), kuriuos nuleisdavo virve. Ant žemės stovintysis jį sudėdavo į didesnes talpas. Medaus gausiais metais iš kai kurių drevių gaudavo 2 ir daugiau pūdų (pūdas-apie 16,3 kg).

Meška, įveikusi apsaugą, medžio aikštelėje su įkeltais aviliais Belovežo girioje.

Po 1780 m. Dail. Muntz Jean Henri (1727–1798).

Heinrich M. J., *Podróże malownicze przez Polskę 1780–1784*.

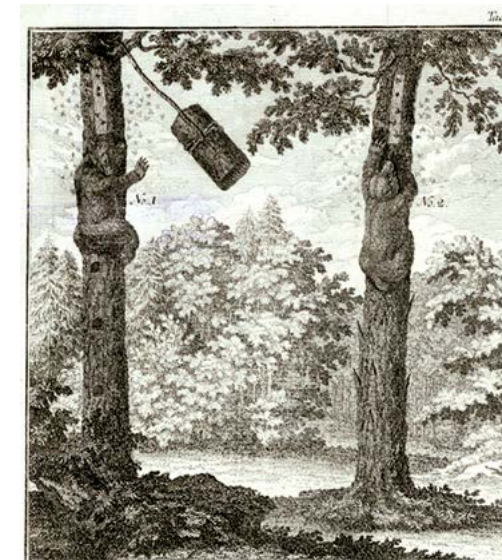
Opracowanie Elżbieta Budzińska, Warszawa, 2022, p. 756.

„Lopšys“ meškai. Baškirija, Rusija. 1768 m.
Рычков П., *Третье продолжение о пчелах*, il. Nr. 6.

„Lopšys“ meškai dreviniame medyje.
1768–1769 m. Baškirija. *Дневные записки
путешествия доктора и Академии Наук
адъюнкта Ивана Лепехина по разным
провинциям Российского государства,
1768 и 1769 году*, СПб., 1771, il. p. 6.

Kuoka meškai nubaidyti. Baškirija,
Pietų Uralas, Rusija (dab. Baškirstano
Respublika). 1768 m. Рычков П.,
Третье продолжение о пчелах,
il. Nr. 5.

Tačiau būna ir tokių drevių, iš kurių gaunama ne daugiau kaip pusė pūdo medaus. Kartais apskritai medaus nekopinėja, kad liktų bitėms prasimaitinti. P. Ryčkovas pažymi, kad drevininkai bitėmis daugiau nesirūpina ir spiečių negaudo. Jiems svarbu tik, kad drevės būtų paruoštos, švarios ir sausos, reikiamu laiku uždarytos ir atidarytos. Bitės pačios spiečia ir drevėse apsigyvena. Drevininkai jas dar įvairiomis priemonėmis saugo nuo plėšrių gyvūnų ir paukščių – juodųjų meletų, genių bei širšių. Šios ne tik medų suvalgo ir bites išžudo, bet ir pačios drevėse įsikuria. Jos buvo naikinamos išdeginant ar apliejant karštu vandeniu.

Dideliuose ir tankiuose miškuose nemažai rūpesčių kelia meškos. Nesvarbu, kokiam aukštyje yra drevės, meškos iki jų užlipa ir išlaužia angas ar dangčius (rus. *должая, закрышка*). Išžudo ir bites. Pasak jo, meškos kopinėja drevę tol, kol visą medų išėda. Neretai dėl bičių gėlimo žemyn nulipusios voliojasi ar puola į vandenį ir taip bites sunaikina, tada vėl lipa į medį. Todėl baškirai meškoms sutramdyti naudoja geriausią būdą – kuoką (*čurban*), kurią pakabina už šakų priešais drevę. Meškai kuoką stumdant nuo savęs, ji vis su didesne jėga smogia atgal, galiausiai meška krenta žemyn ir užsimuša. Be to, baškirai apačioje būna prismaigstę kuolų. Sužalotos meškos pačios nugaišta arba baškirai ir čeremisai pribagia. Autorius aprašo ir kitus kovos su meškomis būdus, taikytus ir kitur.

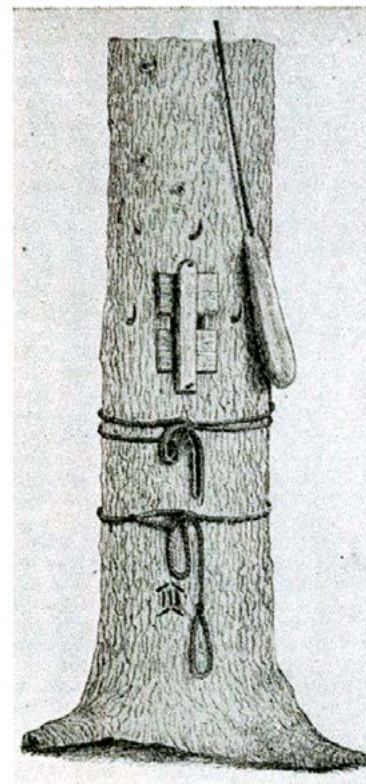

Meška dreviniame medyje. Verumos sritis (centrinė Estija). XVIII a. pab. Verumos srities žemėlapis. Mellin Ludwig August (1754–1835), *Atlas von Lief- und Ehtland, oder von den beyden Gouvernemen-tern u. Herzogthümern Lief- und Ehtland, und der Provinz Oesel*, Riga, 1798. Viešoji prieiga: <https://tile.loc.gov/image-services/iiif/service:gmd:gmd7m:g7022m:g7022lm:gct00143:ca000005/full/pct:12.5/0/default.jpg>

Pasak P. Ryčkovo, daugelis baškirų medų bei vašką supirkėjams parduoda neišvalytą. Kai kurie patys valo ir parduoda turguose. Baškirai vaško nenaudoja, o iš medaus gamina gėrimą sau ir svečiams. P. Ryčkovas rašė, kad 1768 m. pavasaris buvo labai nepalankus bitėms. Daug jų šeimų išmirė nuo viduriavimo ir sparnų pažeidimo⁷⁴.

⁷⁴ Рычков П., *Третье продолжение о пчелах*, p. 16–19.

Iš esmės, kone visi P. Ryčkovo aprašyti drevinės bitininkystės ypatumai buvo būdingi ir LDK (išskyrus tai, kad baškirai nenaudojo geinio *sensu stricto*). Todėl šis išsamus XVIII a. 7 dešimtmečio aprašymas yra labai svarbus.

Kuoka meškai prie drevės. Livonija. Hämäläinen A. „Björnkubban i den primitiva biskötselns tjänst“, *Nordiska Museets och Skansens Arsbok Fataburen*, 1935, p. 133.

A. Połujański rašė, kad bitininkai polesukai (*poleszuki*, t. y. Polesės gyventojai) ir lietuviai meškoms nubaidyti naudojo „varpą“ arba „lopšį“ (*używają Poleszuki i Litwini dzwonu lub kolebki*). Pasak jo, „varpas“ ar „savižudė“ buvo daromi taip: rąstigalis pri-rišamas prie šakų ir pakabinamas, tiksliau, prikalamas žemiau drevės užsklandos ar durelių, pro kur meška lenda. Rąstigalis trukdo meškai pasiekti medų ir ją pykdo. Meškos nustumtas, smogia jai per leteną ar galvą ir t. t. Meška būna priversta palikti drevinį medį⁷⁵.

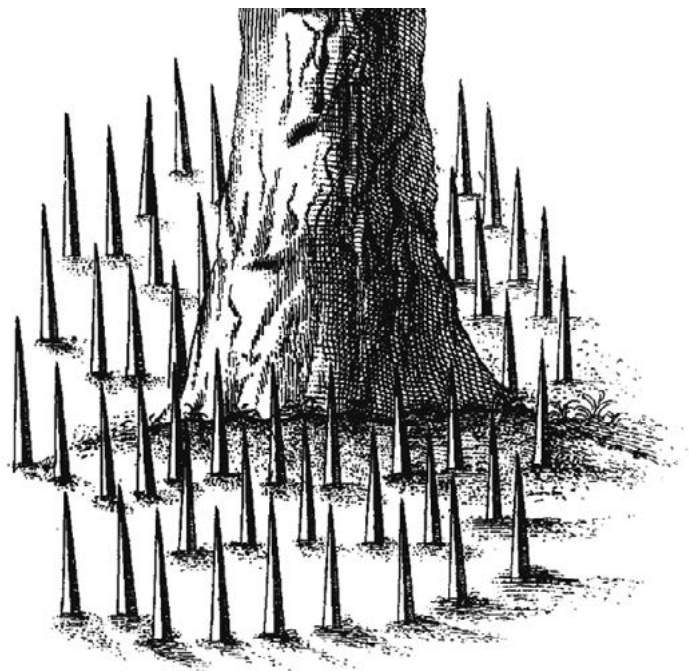
„Lopšys“ meškai dar pavojingesnis. Tam tikrame aukštyje virš drevės prisukama stipri, lanksti ir stangri kartis. Jos viename gale pakabinamas „lopšys“, kuris taip prilenkiamas prie sklendės apačios, kad ją atidarius kartis iššoka ir užkabina krepšį. Lokys sėdasi ant jo, o atšokusi kartis patraukia krepšį. Meška pakimba ore. Jeigu krenta apačion, pasismeigia ant žemėje aplink medį tankiai sukaltų kuolų⁷⁶.

Apie „lopšių“ naudojimą mūsų krašte duomenų neturime. Pasak marcin-koniškio V. Jezukevičiaus, nelikus meškų, saugantis nuo paukščių imta ant drevių rišti pušines bei beržines šluotas. Paukščiai vengdavo per jas kapoti plautus⁷⁷.

⁷⁵ Połujański A., *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i Gubernij Zachodnich Cesarstwa Rossyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, t. 2, p. 263.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 264.

⁷⁷ Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 103.

Kuolai meškoms. Baškirija. 1768–1769 m. *Дневные записки путешествия доктора и Академии Наук адъюнкта Ивана Лепехина по разным провинциям Российского государства*, 1768, 1769, СПб., 1771, p. 6.

VI. DREVINĖS BITININKYSTĖS INVENTORIUS

*Bitins drevėj,
Dobilio, dobilioj,
Nešė medų,
Dobilio, dobilioj,
[...]*

Lietuvių liaudies daina (trejinė), Zapyškis
„Bitins drevėj, dobilio“, *Raštai*, t. 2: *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*,
sud. Z. Slaviūnas, Vilnius, 1959, Nr. 316, p. 538.

Drevinės bitininkystės inventorių plačiaja prasme – tai drevė ir / ar kaladinis avilys (kaladė) medyje, taip pat geinis ir kiti drevininko įrankiai. Siaurąja prasme – drevininkų įrankiai, naudojami drevėms įrengti, jas pasiekti, kaladiniams aviliams įkelti ir medui iškopinėti.

Apie drevininkų techniką ir įrankius daugiausia informacijos išliko iš drevinės bitininkystės pabaigos laikotarpio, tačiau XIX–XX a. pr. drevininko įrankiai nemenkai atspindi ankstesnes jų formas¹. Vieni ankstyviausių etnografų aprašymų yra iš XX a. pradžios. Palyginus kelių regionų drevinės bitininkystės terminologiją nustatyta, kad drevininkų inventorių buvo panašus ir nesikeitė iki pat XX a. pradžios². Esama ir Baškirijos, Pietų Uralo regione drevininkų naudotos tam tikros įrangos detalių aprašymų (XVIII a. 7 deš.), taip pat ikonografinių šaltinių.

Net aršus drevinės bitininkystės kritikas A. Pokorskis-Žoravka XIX a. 5 dešimtmetyje sutiko, kad, sprendžiant pagal drevininko įrankius, žmogus drevinei bitininkystei savo dėmesį skyrė ilgai ir nuolat. Kad pasiektų aukštai medyje drevę, atimtų iš bičių, atkakliai ginančių savo atsargas, medų, drevininkams reikėjo vikrumo ir nebijoti rizikuoti gyvybe. To, pasak A. Pokorskio-Žoravkos, neužteko – reikėjo atitinkamų įrankių, kurie buvo išties sumaniai padaryti. Jis galvoje turėjo geinį (*плеть*), kurį trumpai apibūdino³.

¹ Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie*, p. 5.

² Żukowski R., *Bartnictwo z Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX wieku*, p. 33–34.

³ Покорский-Журавко А., „Опыт исторического обзора развития пчеловодства в России“, *Труды Императорского вольного экономического общества за 1842 год*, Санкт-Петербург, 1843, p. 191–192.

1. Drevės

Drevė – medyje išskaptuota ertmė bitėms – buvo svarbiausia drevinės bitininkystės inventoriaus dalis. Senojoje Lietuvoje ji vadinta terminais „drevė / dravė“ (liet.), „melliflua, mellificium alias barcz“ (lot.), „борть“ (rus.), „barć, barcz, duplak, duplo, dzień“ (lenk.)⁴. Baltišką terminą „drevė“ kilęs iš indoeuropietiško termino „medis“⁵.

Kalbininkas Kazimieras Būga XX a. I pusėje užfiksavo žodžių „dravė“ ir „борть“ vartojimą Marcinkonyse, Valkininkuose – „dravė“ („[...] iškaltas medziagoj avilyš spieciu sugauc“)⁶. Pietryčių Lietuvoje (Marcinkonių ir Čepkelių teritorijoje) 1980 m. vietos gyventojai žodžiu „drevė“ arba „dravė“ vadino drevinį medį (pušį). Jei buvo išskobtas ažuolas, sakytą „azuolan bitės“⁷. Prūsišką „drawine“ (*bóte* (*Bütte*)) vieni tyrėjai laiko (dreviniu) aviliu, o kiti (dreviniu) kubilu. Pastaroji etimologija irgi galiausiai susisieja su dreviniu medžiu⁸. Net gyvojoje kalboje fiksuojama, kad „drevė“ – tai „senas storas medis (paprastai pušis nupjauta viršūne), įrengtas bitėms gyventi; „senas storas atskirai augantis (kartais išpuvęs) medis (paprastai pušis); „sena stora pušis aviliams daryti“⁹.

Viena seniausių išlikusių drevių. Apie 900 m. Rasta 1901 m. Odro (Oderio) upėje. Klučborko Jano Dzieržono muziejus, <https://www.muzeum.kluczbork.pl/zbiorzy/dzial-etnografia>

⁴ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 64–70.

⁵ Eckert R., „Balto-slawische Phraesologie“, *Zeitschrift für Slawistik*, Nr. 27 (3), p. 328; Eckert R., „Zur konstellation des frühzeitlichen fachwortschatzes der waldimkerei im lettischen und sorbischen“, *Baltistika*, 2022, t. 57 (2), p. 214; Eckert R., „Die historische Schichtung des Fachwortschatzes der Waldimkerei im Baltischen und Slawischen“, *Baltistica*, 1989, t. 25, Nr. 1, p. 11–13.

⁶ Būga K., *Rinktiniai raštai*, 1959, t. 2, p. 62–63.

⁷ Šešelgis K., Urbelis M., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 5, *Lietuvos nacionalinis muziejus*, f. 53–45.

⁸ Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 1, p. 223–226.

⁹ *Lietuvių kalbos atlasas, I: Leksika*, Vilnius, 1977, p. 194–195.

Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys į Artūro Dubonio Lietuvos Metrikoje aptikto, pasak jo, lietuviško žodžio „burtai“ išaiškinimą. Ši interpretacija jau sulaukė ir etnologų receptijos¹⁰. Apibūdindamas XVI a. I pusėje Lietuvoje buvusius bendruomeninės žemėvaldos epochos relikтус, istorikas pažymėjo: „[...] per ginčus dėl tikslesnių žemės ribų (Leipalingis, 1541m.) jos dalijimosi veiksmus tikdavo apibūdinti lietuvišku žodžiu *burtai* (dokumentuose rusų kalba!)“¹¹. Kiek vėliau jis teigė: „Šio iki XIII a. išnykusio lietuvių socialinio gyvenimo liekana iš Leipalingio, veiksmą apibūdinančiu terminu 1541 m. lietuviškai užrašyta rusėniškame dokumente kaip „burtai“ – на буртъ выездил, yra žemės dalijimo veiksmai per ginčus dėl tikslesnių jos ribų“¹². Taip pat buvo pateikta nuoroda į Lietuvos Metrikos knygą Nr. 27, l. 84–85; nurodyta labai netiksliai, trijų žodžių junginys negalėjo būti įrašytas trijuose lapuose – 84, 84v ir 85.

Abejonių kelia ir tokia žodžio „burtai“ interpretacija, pirmiausia dėl sintaksinių dalykų. Ypač keistas prielinksnio vartojimas – „на буртъ выездил“. Šiuo atveju būtų labiau tikėtina, kad, norėdami patikslinti žemių ribas, paskirti asmenys vyko tiesiog apžiūrėti drevinių medžių, arba kitaip – *борту / бортъ*, kurie neretai, kaip minėta, atlikdavo riboženklų funkciją. Būtent ši tikimybė paskatino atidžiai peržiūrėti ne tik spausdintą šaltinį, bet ir patikrinti patį rankraštį.

Paaiškėjo, kad juose A. Dubonio nurodytos citatos iš viso nėra. Parašyta, kad sprendžiant bylą dėl žemės ribų buvo paskirti komisarai, vienam jų – Palenkės vaivada Ivanui Sapiegai – atstovavo Daugų pareigūnas Fiodoras Vardomskis „ir valdovo žemionis Mikalojus Narbutas, vykę į tas žemes“ (*а землянин з(оспо)д(а)рський Миколай Нарбутъ* (pabraukta – aut.), *выездили там на земли*)¹³. Būtent taip sakini 2016 m. perskaitė ir šios Lietuvos Metrikos knygos leidėjai (dokumentas Nr. 48)¹⁴. Tiesa, knygos rengėjai neteisingai įvardijo dokumente minimą įvykio vietą: „Pervalko valdinių bylos su Palenkės vaivada Jonu Sapiega dėl Lieponių dvaro ir Pervalko žemių ribų sprendimas“; turėtų būti ne Lieponys (dab. Trakų r.), o neabejotinai Sapiegoms priklausęs Leipalingis (lenk. *Lejpany*, rusėn. *Лейпунь*).

Taigi nei burtai, nei drevės šiame dokumente neminimi. Matyt, tyrėjas lietuviškus „burtus“ įžvelgė susidūręs su rusėniško teksto perskaitymo problema bei vedinas kilnaus noro surasti kuo platesnio lietuvių kalbos vartojimo viešajame gyvenime faktų. Tačiau ta pati lietuvių patarlė sako, kad „gerais norais kelias į pragarą grįstas“.

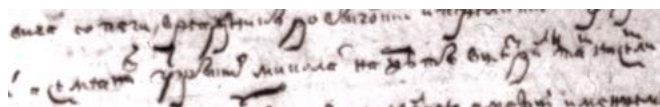
¹⁰ Vaitkevičienė D., *Žydingi taurė. Baltų gėrimai ir apeigos*, Vilnius, 2019, p. 197.

¹¹ Dubonis A., „Žemėvalda“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. M. Paknys et al., Vilnius, 2001, p. 785.

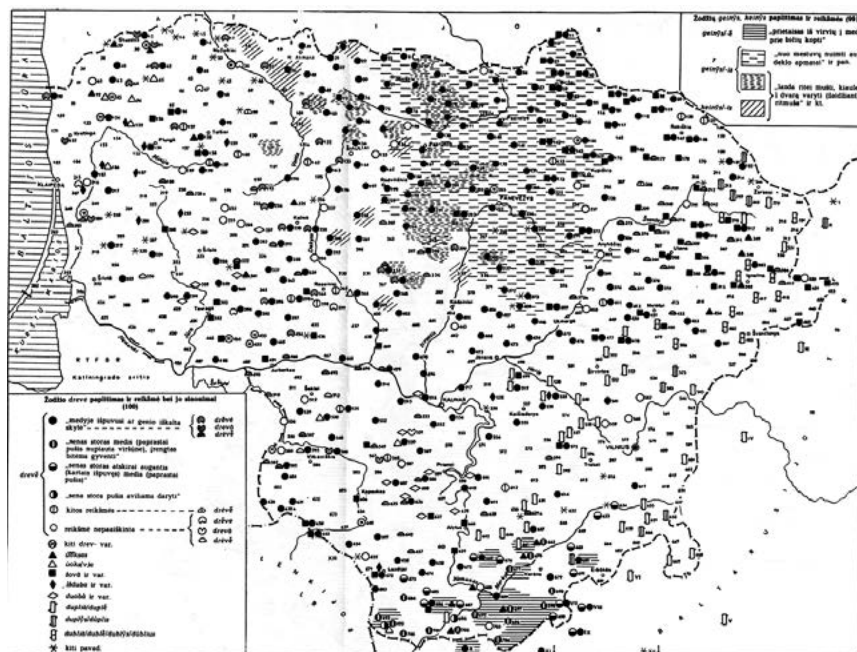
¹² Dubonis A., „Nuosavybė“, Baronas D., Dubonis A., Petrauskas R., *Lietuvos istorija*, t. 3, XIII a. – 1385 m. *Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Baltos lankos, 2011, p. 273–274.

¹³ *Lietuvos Metrika*, knyga Nr. 27, l. 84.

¹⁴ *Lietuvos Metrika (1541–1542). 27-toji Užrašymų knyga*, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius, 2016, Nr. 48, p. 66–67.

1541 m. akto fragmentas, *Lietuvos Metrika*, kn. 27, l. 84.

Žodžių *drevė* ir jo sinonimų, *geinys*, *keinys* paplitimas ir reikšmės, *Lietuvių kalbos atlasas I. Leksika*, Vilnius, 1977, Žemėlapis Nr. 116.

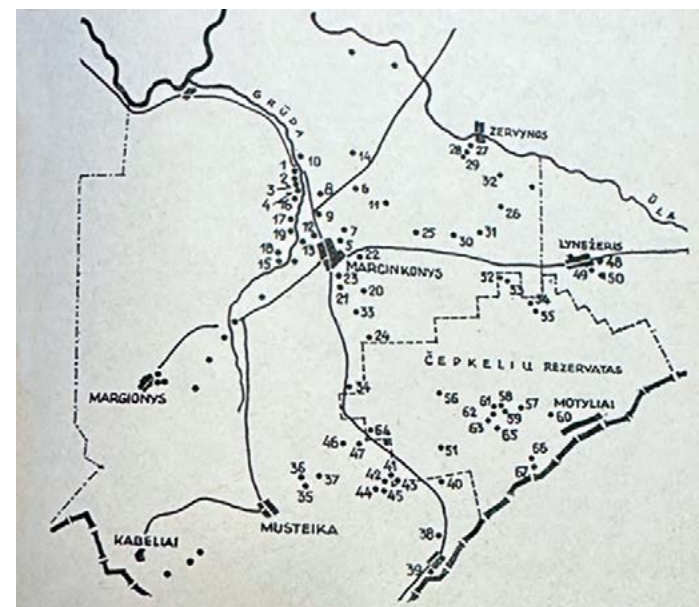
Drevės įrengimas buvo sudėtingas darbas. Ne visi drevininkai tą darė patys, kai kurie samdė kitus drevininkus. Drevės pasirinktuose medžiuose buvo skaptuojamos. Nors kai kurie autoriai kontroversiškai teigia, kad jos atsiradavo išdeginus ertmę¹⁵. Taip galėjo būti tik išimtiniais atvejais.

Etnologė Teresa Siudowska-Myzykowa atkreipė dėmesį, kad neturint duomenų apie drevių įrengimą, jų dalis, tai, kaip jos buvo daromos, neaišku, ar įvyko kokių nors reikšmingesnių pokyčių. Jos teigimu, aiškus pokytis susijęs su drevių aukščiu. Viduramžiais jos buvo daromos aukščiau, o nuo XVII a. įrengimo aukštis mažėjo¹⁶.

¹⁵ „Bartnicy wykorzystywali to zjawisko, specjalnie wypalając dziuple w odpowiednich drzewach i zwabiając do nich pszczele roje“, Kargul M., „Bartnictwo na ziemi bytowskiej w okresie nowożytnym“, *Gremium*, 2011, t. 5, p. 57.

¹⁶ Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, 1960, p. 18.

Drevės iškapodavo ar išskobdavo pietinėje, pietrytinėje ar rytinėje¹⁷ medžio kamieno pusėje, mažiausiai 12 pėdų nuo žemės paviršiaus¹⁸. Pasak R. Žukowskio, 3,5–18 metrų aukštyje¹⁹. Tik retais atvejais jos būdavo žemiau nei 2 metrų ar aukščiau nei 20 metrų aukštyje. 1980 m. VGTU vykdyta ekspedicija (vadovai M. Urbelis ir K. Šešelgis) inventorizavo 67 dreves (iš 79), iš jų 6 buvo su bitėmis, t. y. 85 proc. visų, buvusių Varėnos rajono Marcinkonių miškų ūkyje ir Čepkelių rezervato bei Lynežerio kaimo teritorijoje²⁰. Inventorizuotuose medžiuose (daugumos amžius buvo 175–250 metų²¹; atvirame lauke augo 21 proc. drevinių medžių, pamiškėje – 13 proc., jaunuolynuose – 36 proc., suaugusiame miške – 22,5 proc., raiste – 6 proc.²²) pirmoji drevė nuo žemės buvo mažiausiai 2 metrų aukštyje, o aukščiausia – 6 metrų²³.

Drevių padėtis Varėnos rajono Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje 1980 m. Numeriais pažymėtos inventorizuotos drevės.

¹⁷ Šešelgis K., „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, *Kraštotyra*, 1987, Nr. 21, p. 71; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 39.

¹⁸ Kozłowski W., *Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i orylski*, Warszawa, 1846, p. 265.

¹⁹ Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 24.

²⁰ Šešelgis K., „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, p. 67.

²¹ *Ibid.*, p. 71.

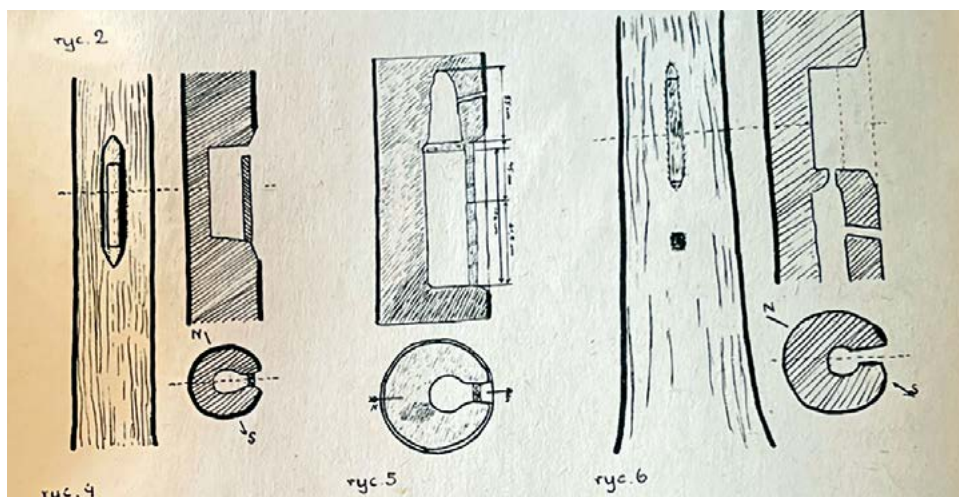
²² Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 30; Urbelis M., Šešelgis K., „Senoji drevinė bitininkystė“, *Čepkelių rezervatas*, Vilnius, 1984, p. 114–119.

²³ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 47.

Viename medyje galėjo būti išskaptuota iki keturių drevių²⁴. Varėnos rajono Marcinkonių miškų ūkyje ir Čepkelių rezervato bei Lynežerio kaimo teritorijoje 1980 m. užfiksuotas tik vienas toks drevinis medis. Dauguma buvo su viena dreve (59 proc.). Jei medyje būdavo dvi drevės, vietiniai sakydavo, kad „šioje drevėje yra dvejios bitės“²⁵. Tarp drevių būdavo paliekamas vieno dviejų metrų tarpas. Drevei vietą parinkdavo tarp šakų, kad būtų lengviau skobti ir šiluma iš drevės neišeitų.

Senųjų drevių klasifikaciją dar 1939 m. pasiūlė estų etnografas F. Linnusas²⁶. Pagal drevių vidaus formą jis išskyrė:

1. Cilindrinės dreves, kurios buvo seniausios ir artimiausios natūralioms. Tokias dreves darė baškirai, mariai, latviai, estai ir lietuviai. Pietryčių Lietuvoje cilindrinės formos drevė Nr. 23 aptikta Varėnos rajone, Marcinkonių girininkijoje;

Cilindrinės formos drevės. Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, 1960, Tab. VI, rys. 4–6.

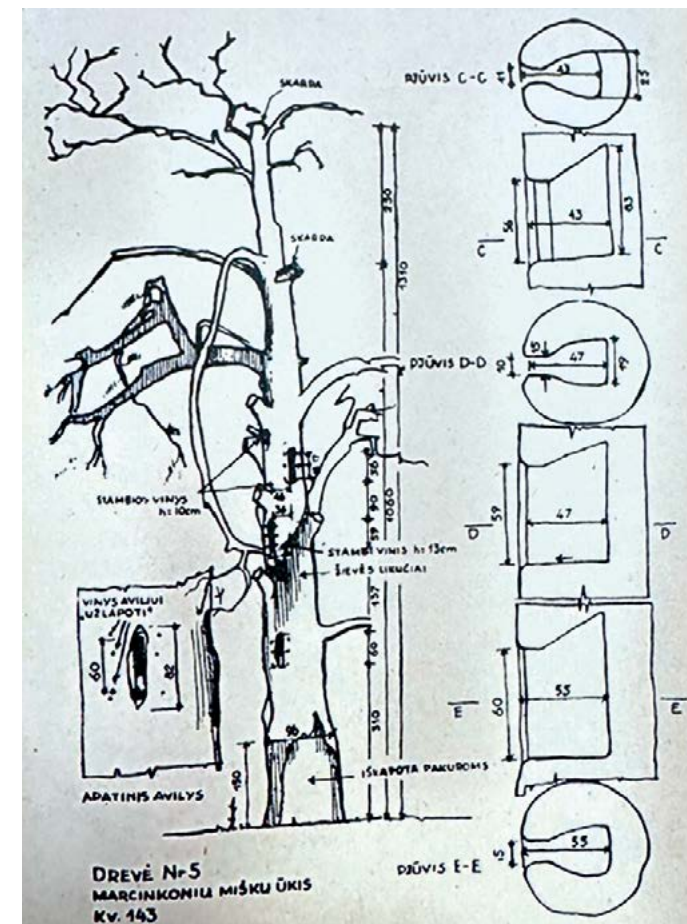
2. Trapecijos formos drevės, paplitusios Lenkijoje–Mazovijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje ir Lietuvoje. Lietuvoje, Varėnos rajono Marcinkonių ir

²⁴ L. Piškinaitė-Kazlauskienė nurodo, kad drevių skaičius viename medyje galėjo siekti ir penkias, tačiau nepateikia informacijos šaltinio. Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 39.

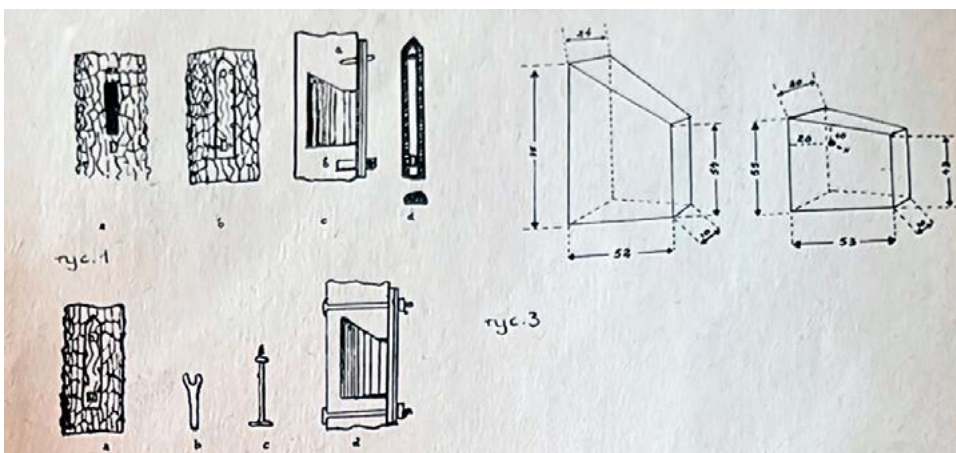
²⁵ Šešelgis K., „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, *Kraštotyra*, p. 70–71; Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 47.

²⁶ Duomenys apie tai pateikti: Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, 1960, p. 18; Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 25–26; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 38.

Lynežerio kaimuose, drevės Nr. 27 ir Nr. 28 rodytų buvus tarpinę cilindro ir trapecijos formos drevę. Šoninės sienelės platėja gilyn, kaip trapecijos, o galinė – išgaubta, kaip cilindro formos drevių;

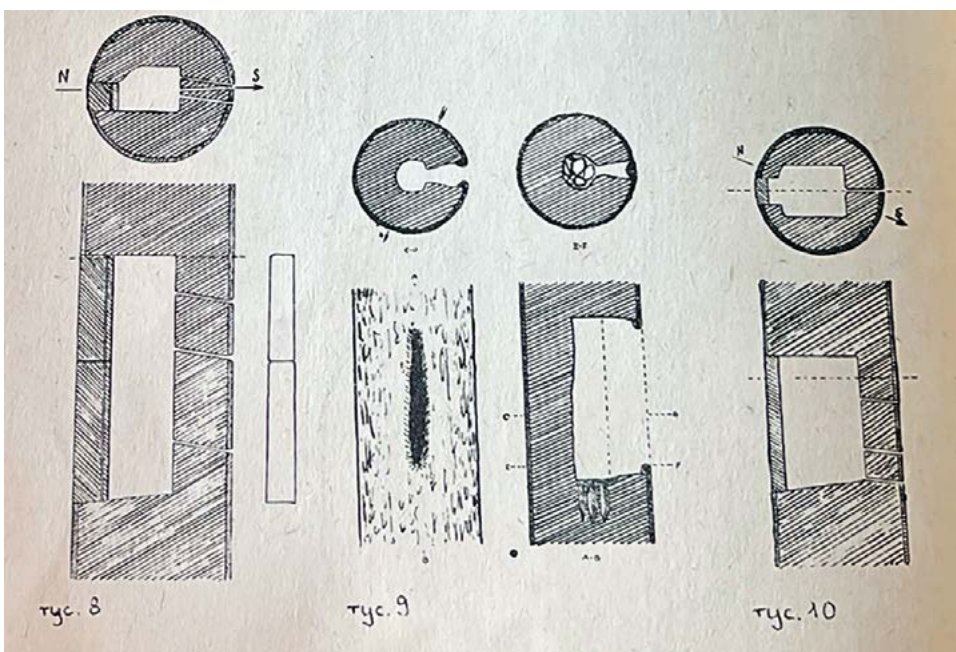

Drevė Nr. 5 Marcinkonių miškų ūkyje. Šešelgis K., „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, *Kraštotyra*, 1987, Nr. 21, p. 69.

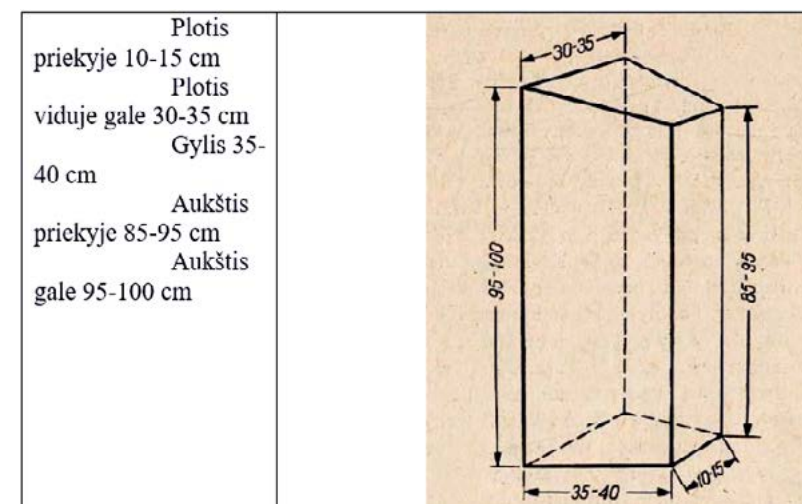
Trapecinės drevenės formos. Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, 1960, Tab. VI, rys. 1–3.

3. Vertikalaus stalčiaus (estų, lenkų (Olštyno vaivadija)). Tokių galėjo būti ir Lietuvoje, nes čia Pietryčių Lietuvoje fiksuoti tokio tipo kaladiniai aviliai.

Trapecinės drevenės formos. Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski*, 1960, Tab. VI, rys. 8–10.

Kalbant apie drievų dydį, autoriai pateikė gana panašius matmenis. Pačios drevenės aukštis 1980 m. inventorizuotuose Varėnos rajono dreviniuose medžiuose svyravo nuo 40 iki 100 cm²⁷; kaip matyti, nesiskyrė nuo Lomžos regione (tuometėje Mazovijoje, dab. Palenkės vaivadijoje) ar Gardino apylinkėse²⁸ darytų drievų. Drevės sienelių storis priklausė nuo medžio storio; galėjo būti 12–25 cm.

Drevės išmatavimai ir schema. Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, Białystok, 1965, p. 25.

Mančiagirės kaime, Varėnos rajone, kai kurių išlikusių drievų gylis siekia apie 80 cm²⁹. Tai rodo, kad per šimtmečius dreviniai medžiai, kurių viršūnės buvo nukirstos, pastebimai sustorėjo.

Viršutinė drevenės dalis buvo vadinama „galva“. Ji skobta kuo nuožulniau į viršų, kad bitės turėtų daugiau erdvės. Vidurinė drevenės dalis buvo įvardijama kaip „oczniak“, o apatinė – „nogi“, „dupa“ (lenk.), „pentis“, „padas“ (liet.). Tokią iškirstą drevę palikdavo atvirą bent apie metus. Vėliau ji būdavo uždaroma plautu, išdrožtu iš sauso medžio. Jis turėjo sandariai įsistatyti į drevenės angą. Plaute padarydavo kelias angas bitėms landžioti³⁰. Prieš įkurdindamas spiečių, drevininkas turėjo ištepti drevę tirpalu (penkios dalys vandens, šešta –

²⁷ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 49; Urbelis M., Šešelgis K., „Senoji drevinė bitininkystė“, *Čepkelių rezervatas*, Vilnius, 1984, p. 118.

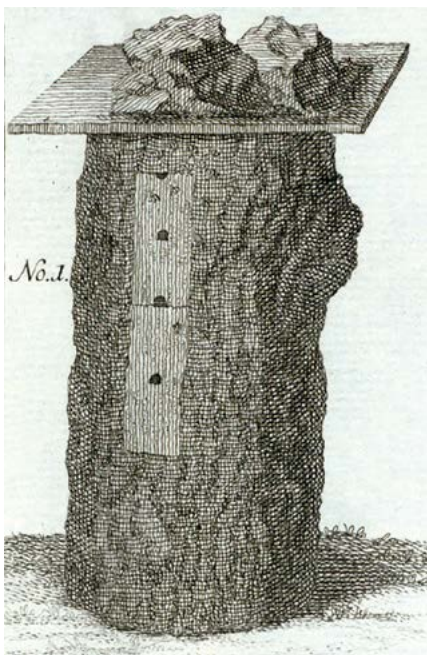
²⁸ Kochanowski J., „Barcie i bartnictwo w Grodzieńszczyźnie“, *Niemen*, 1935, Nr. 1, p. 6; Blank-Weissberg S., *Barcie i kłody w Polsce*, Warszawa, 1937, p. 13.

²⁹ Norkūnas R., „Mančiagirės dravės“, *Šalcinis*, 2019, Nr. 112, p. 6–7.

³⁰ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 47–52; Urbelis M., Šešelgis K., „Senoji drevinė bitininkystė“, *Čepkelių rezervatas*, p. 117–119.

medaus)³¹. 1614 m. tekste apie bitininkavimą kaladiniuose aviliuose patariama parengtą avilį išplauti, išsausinti, o vėliau jo viršuje (galvoje) prilipdyti sausų korių³².

Varėnos rajono inventorizuotoje teritorijoje buvo daroma panašiai. Drevėje įtaisydavo „pielčius“ – balanas ar keturkampius strypelius, tarp kurių dėdavo korių gabaliukus. Ant kiekvieno laiptelio lygiagrečiai su plautu dėti skersinukai. Onušio apylinkėse jie vadinti skaldeliais³³. Taip bitėms nurodoma kryptis koriams gaminti. K. Šešelgis ir M. Urbelis pateikė drevės įrengimo pavyzdį, kai abiejuose drevės šonuose pritvirtinamos laiptuotos lentelės. Galiausiai drevė būdavo „užlapojama“ – ją apdėdavo pritvirtintomis vytelėmis, kad bitės geriau „eitų“³⁴. Bitėms įlįsti į drevę skirtos skylutės galėjo būti išpjaunamos pačiame medyje arba plaute.

Išpjauta drevė – kaladinis avilys. 1768 m.
Рычков П., Третье продолжение о пчелах.
Труды Вольного экономического общества
к поощрению в России земледелия
и домостроительства 1769 года. Часть 11,
Санкт-Петербург, 1769, il. Nr. 1.

2. Kaladiniai aviliai medžiuose ir sodybose

Be drevių medžiuose, buvo žinoma ir drevinės bitininkystės atmaina – kaladiniai (kelminiai) aviliai. Jie masiškai naudoti jau XVI a. Kelis šimtus metų neretai būdavo įvardijami tuo pačiu „drevių“ pavadinimu. Taigi juos galima vadinti ir „dreviniais aviliais“. Todėl ne visada įmanoma nustatyti (ypač vėlyvojoje drevinės bitininkystės epochoje), kas dokumentuose turima omenyje:

³¹ Żukowski R., *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX w.*, p. 27.

³² Nauka koło pasiek z informacjami pana Walentego Kąckiego anno MDCXII w Komarnie u mnie Jana Ostroroga wojewody poznańskiego spisana: w Zamosciu roku MDCXIII drukował Marcin Łęski typogr. Akademii Zamoyskiej, nakł. Aleksandra Żółkowskiego, Wilno, 1821, p. 4.

³³ Čerbulėnas K., „Bitininkystė Onušio apylinkėje (Trakų raj.)“, *Kraštotyra*, 1970, Nr. 6, p. 160.

³⁴ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 47–52.

drevės ar kaladiniai aviliai, įkelti į medžius. Nuo XVI a. LDK šaltiniuose tokie į medžius keliami aviliai vadinti „apiastrum / apistrum“ (lot.), „ul“ (lenk.), „уль“, „кореник, коренник / кореневик“ (rusėn.). Vadinas, įprastas lenkiškas terminas „ul“, skirtas aviliams sodybinėje (naminėje) bitininkystėje įvardyti, taip pat galėjo reikšti ir medžiuose (miškuose) įkeltus avilius. Tai dar labiau jaukia „melagingą“ statistiką.

Bent jau pradžioje į medžius keliami aviliai buvo tos pačios drevės, tik išpjautos ir pritvirtintos tiek prie drevinių, tiek prie paprastų medžių. Tokių avilių atsiradavo natūraliai (nugriuvus ar nudžiūvus dreviniams medžiams ir pan.) arba jie būdavo specialiai pagaminami iš medžių kamienų. Tai leido reikšmingai padidinti „drevių“ skaičių, nenaudojant daug naujų medžių. Jos buvo gremėzdiškos, tačiau mobilios. Jas buvo galima perkelti į kitus medžius, atsivežti į sodybas ir taip „įsteigti“ bitynus, taip pat sugrąžinti atgal į mišką. Taip ir buvo daroma. Taigi jau vien tai rodo, kad Lietuvos Statuto nuostatos, leidusios drevininkams vyksti į miškus tik su velke, matyt, ne visada laikytasi.

Istoriografijoje nemažai diskutuota dėl perėjimo prie kaladinių avilių. Vieni autoriai teigia, kad jie pasirodė XII a., kiti – kad XVI a. Istoriografijoje keltą tokių avilių genezės klausimą įvertinusi L. Piškinaitė-Kazlauskienė pritarė minčiai, kad jie atsirado dar iki XVI a.³⁵ Dar kituose šaltiniuose teigiama, kad Rytų Europoje jie pasirodė Viduramžių pabaigoje – ankstyvųjų naujųjų laikų pradžioje. Iki tol čia vyravo drevinė bitininkystė³⁶.

Šios knygos autorių manymu, tai vyko natūraliai, vystantis drevinei bitininkystei, dėl įvairių priežasčių nuvirtus dreviniams medžiams. Jau senovės Romoje, radus drevę su bitėmis, ji būdavo išpjaunama ir atsargiai pergabename į namus. Tokie veiksmai priskiriami bičių medžioklei³⁷. 1980 m. per ekspediciją Varėnos rajone drevėms inventorizuoti apklausus vietinius gyventojus ir bitininkus, į klausimą, kada maždaug nustojo naudoti dreves ir perėjo „prie kelminių avilių“, jie neatsakė, nes neatsiminė, bet svarbiausia, kad jų atmintyje įsirėžė faktas, jog vienu metu „naudojo ir dreves, ir laikė bites kelminiuose aviliuose“³⁸. Taigi kaladiniai aviliai medžiuose liudija ne tik tolesnį drevinės bitininkystės raidos etapą³⁹, bet ir yra integrali drevinės bitininkystės dalis.

Apskritai apie avilius žinota jau senovės Egipte 2540 m. pr. Kr. Jame buvo išplėtotą bitininkystės kultūra. Horizontalūs keraminiai aviliai (seniausi datuojami 875 m. pr. Kr. dabartiniame Izraelyje) paplito visame Viduržemio jūros regione (išskyrus vadinamuosius „barbarų“ kraštus šiaurėje ir rytuose – germanų, baltų, slavų ir kt.). Senovės Graikijoje apie keraminis avilius žinota jau 400 m. pr. Kr. Antikos laikais aviliai jau buvo vežiojami, o medkopio metu bites

³⁵ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 18.

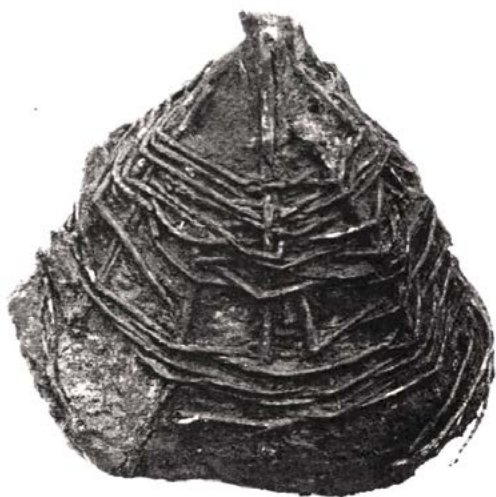
³⁶ Bienen, *Lexicon des Mittelalters*, München und Zürich, 1983, t. 2, skiltis 128.

³⁷ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 48.

³⁸ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 67.

³⁹ Мальм В. А., „Промыслы древнерусской деревни, Очерки по истории русской деревни X–XIII вв.“, p. 131.

aprūkydavo. Žinota, kad žiemai bitėms reikia palikti korių maitintis. Dėl saugumo aviliai kartais laikyti net miestuose. Bitininkystės produktai – medus, vaškas, propolis – naudoti maistui, gydymui ir mumifikacijai⁴⁰.

Pintinis avilys. *Feddersen Wierde*, Šiaurės Vokietija. I–II a. Pynučiai, molis. Aukštis 60 cm, plotis apačioje 40 cm. Ruttner, F. Ein Bienenkorb von der Nordseeküste aus prähistorischer Zeit, *Feddersen Wierde: die Ergebnisse der Ausgrabung der vorgeschichtlichen Wurt Feddersen Wierde bei Bremerhaven in den Jahren 1955 bis 1963*, ed. Werner Haarnagel, Wiesbaden, 1981, t. 3, p. 171. Tafel 54.

Kai kuriose Europos šalyse, atsižvelgiant į gamtines sąlygas ir miškingumo pobūdžio kaitą, paplito mišrus modelis, kai tuo pačiu metu buvo praktikuojama ir drevinė, ir naminė bitininkystė. Neretai abi jos buvo plėtojamos tose pačiose vietovėse ir netgi tų pačių žmonių. Apie drevinę ir naminę bitininkystę germanų gentyse rašė Pitėjus Marselietis (IV a. pr. Kr.), Plinijus ir Tacitas. Dabartinėje Šiaurės Vokietijos teritorijoje (*Feddersen Wierde*) rastas pintinis avilys, datuojamas I–II a.⁴¹

Avilius masiškai naudojo Italijos bitininkai. Jau minėtas P. Crescentius XIII a. nurodė tris jų rūšis pagal gamybos priemones: iš medžio; sudėtus iš lentelių; suvytus iš vytelių „lyg krepšiai“, aplipdyti moliu⁴². Pastarojo tipo – pinti aviliai – Lenkijoje išplito tik nuo XVIII a.

⁴⁰ Kritsky G., „Beekeeping from Antiquity Through the Middle Ages“, *Annual Review of Entomology*, 2017, t. 62, p. 250–253; Kritsky G., *The Tears of Re. Beekeeping in Ancient Egypt*, New York, 2015; *Beekeeping in the Mediterranean from antiquity to the present*, ed. by F. Hatjina, G. Mavrofridis, R. Jones, N. Moudania, 2018; Mavrofridis G., „Urban beekeeping in Antiquity“, *Ethnoentomology: an Open Journal of Ethnoentomology and Cultural Entomology*, 2018, t. 2, p. 52–56.

⁴¹ Ruttner F., „Ein Bienenkorb von der Nordseeküste aus prähistorischer Zeit“, *Feddersen Wierde: die Ergebnisse der Ausgrabung der vorgeschichtlichen Wurt Feddersen Wierde bei Bremerhaven in den Jahren 1955 bis 1963*, ed. Werner Haarnagel, Wiesbaden, 1981, t. 3, p. 163–170.

⁴² Crescentyn P., *Księgi o gospodarstwie*, p. 593.

Senosios Rusios šaltiniuose aviliai minimi XIV a. pradžioje, o Didžiajame Naugarde – nuo XV a. pabaigos⁴³. 1500 m. Naugardo žemėje paminėti kabina-mieji ir pintiniai aviliai (rus. *лубяные кузовы*)⁴⁴. Sunku nustatyti, kada LDK pradėta plėtoti sodybinė bitininkystė – dažniausiai kaladinių avilių laikymas ant žemės sodybose. Buvusios Kijevo Rusios teritorijose jau XIV a. II pusėje atskirai minimos bitės, kai kurių tyrėjų laikomos sodybinio „avilio“ sinonimu⁴⁵. Lenkijoje tai vyko jau XV a., o LDK – XVI a. pradžioje. Šios bitininkystės plėtojimą atspindi 1614 m. Zamostėje išleistas veikalas „Nauka koło pasiek“. Jame apie drevinę bitininkystę nerašoma, tik apie bitininkystę dvaruose. Autorius nerekomendavo prieš žiemą jungti bičių šeimų, nes valstiečiai taip siekdavo sumažinti jų skaičių, taigi ir medaus duoklės dydį⁴⁶.

Vienas iš „natūralios“ kaladinių avilių genezės LDK variantų numatytas gerokai prieš 1529 m. I Lietuvos Statutą. 1501 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijoje, Bielsko pavietai suteikiant Lenkijos karalystės teisę su keliomis išimtimis, rašoma:

Jei kuris žemionis laikys bites savo žemėje (*in horto*), jos ribose gali sugauti spiečių ir laukines bites (*swyepiotho*) ir jas laikyti. Dėl drevinių pušų ir ąžuolų: jei tokie medžiai nulūžtų virš drevės, tuomet joks žemionis negali imti tokio medžio, jei nulūžtų žemiau drevės, neturi jokios baudos mokėti. Jei rusėno drevinis medis su bitėmis būtų išrautas iš žemės (*de terra funditus everteretur*), žemionis, kuris apie tai sužinos, turi jam pranešti. Žemionis gali išimti avilį, pastatyti jį vagoje ir laikyti vienerius metus, o likusį medį – paimti. Rusėnas, kurio toks medis, gali jį trimis pjūviais nupjauti (*tribus serreptis (suziemiony) conscendens*) ir viršuje pažymėti, kad medis skirtas nupjauti. Po trejų metų, jei rusėnas medžio nenaudos, žemionis jį gali paimti.⁴⁷

Tokia pati galimybė išsipjauti avilį iš drevinio medžio buvo numatyta ir Lietuvos statutuose: 1529 m. I Lietuvos Statute tai pažymėta 9 skyriaus 3 straipsnyje. 1557 m. Valakų nuostatuose (32 str.) taip pat rašoma, kad asmenys,

⁴³ Хорошкевич А. Л., „Вывоз воска из Новгорода в XIV–XV вв.“, *Международные связи России до XVII в.*, Москва, 1961, p. 285.

⁴⁴ Мальм В. А., „Промыслы древнерусской деревни, Очерки по истории русской деревни X–XIII вв.“, p. 131–132.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 132.

⁴⁶ Blank-Wejsberg S., *Barcie i klody w Polsce*, Warszawa 1937, p. 74; Żabko-Potopowicz A., „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań“, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 1953, t. 15, p. 21–22.

⁴⁷ *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, wyd. T. Działyński et al., Poznań, 1841, p. 87–88; *Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 1: 1340–1506*, Санкт-Петербург, 1846, p. 224–225; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998, Nr. 4, p. 59.

nenorintys mokėti už drevės miškuose, gali drevę išsikirsti (*борть свою зо пня сныснуту*) ir pasiimti⁴⁸.

Kartais dokumentuose drevės ir kaladiniai aviliai medžiuose aiškiai atskiriami. Tačiau tokių aktų nėra daug. 1596 m. kuopos teismo Minsko paviete akte nurodyta, jog buvo išplėštos Vilniaus kapitulos Volčanų valdos Kostrino miške. Pažymėta, kad plėšikai nuėmė avilius su bitėmis ir be jų, taip pat išplėšė drevines pušis su bitėmis – iš viso 30 šeimų, vieną drevinę pušį sudegino⁴⁹.

DREVINĖS BITININKYSTĖS ŪKIO NUOSTOLIAI VILNIAUS KAPITULOS
VOLČANŲ VALDOJE, VOLČANŲ KAIME, KOSTRINO MIŠKE 1596 M.

Asmuo	Drevės išplėštos (drevinės pušys)	Aviliai („korenikai“) medžiuose
Nechedas Pantelevičius	1 (drevė su bitėmis)	4 (2 su bitėmis, 2 be bičių)
Eskas Kurilovičius	2 (su bitėmis)	1 (su bitėmis), 2 (be bičių)
Eremėjus Artemovičius	2 (su bitėmis)	1 (be bičių)
Sava Artimovičius	1 (su bitėmis)	2 (su bitėmis), 1 (be bičių)
Tichonas Sankovičius	2 (su bitėmis)	2 (be bičių)
Michailas Olechovičius	1 (su bitėmis)	3 (su bitėmis)
Jachimas Kuzmičius	–	2 (be bičių)
Andrejus Ovdejevičius	1 (su bitėmis)	1 (be bičių)
Choma Kurjanovičius	–	2 (be bičių), 1 (su bitėmis)
Ivanas Aristovičius	1	–
Ostapas Pantelejevičius	2 (su bitėmis)	2 (be bičių), 1 (su bitėmis)

Šaltinis: *Акты Виленской археографической комиссии. Акты о копных судах*, Вильна, т. 18, 1891, p. 137–139.

Pagrečiui vartotas ir kaladinių avilių terminas, reiškiantis iš medžio kamieno išskobtą avilį ir bičių šeimą, bites („kelmo“ atveju). Ankstesniuose tekstuose lietuvių kalba vartoti tiek kelminių, tiek kaladinių avilių terminai: „Kelmuosa buvo bitės“, „Aš jums duosiu bičių kelmą“, „Trys kelmai bičių“⁵⁰, „Buvo pirkęs kelis bičių kelmus“, „Kiek kelmų turit bičių?“, „Šią žiemą visas kelmąs bičių išmirė“, „Turėjau devynis kelmus bičių“ ir „Dabar bitininkai ima vartoti Dadano avilius, tai kaladiniai visiškai savo dienas atgyveno“, „Seniau

⁴⁸ Литовска Метрика, Отдел первый-второй, ч. 3, Книги публичных дел, т. 1, Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией, Санкт-Петербург, 1914, т. 30, p. 575.
⁴⁹ Акты Виленской археографической комиссии. Акты о Копных судах, Вильна, 1891, т. 18, p. 137–139.
⁵⁰ Mielcke Ch. G., *Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch*, Königsberg, 1800, p. 114.

kaladiniai aviliai būdavo“, „Kaladiniuose dėl to mažiau medaus“. Terminas „kaladinis avilys“ yra verstinis, kilęs iš lenkiško žodžio „kołoda“ (*kłoda*–pień, *kloc*, *śłup*, *dyby*, *pęta*)⁵¹.

Kaladinis (kelminis) avilys. XVII a. pradžia. *Nauka koło pasiek z informaciy pana Walentego Kąckiego anno MDCXII w Komarnie u mnie Jana Ostroroga wojewody poznańskiego spisana*, 1612.

Drevę ir kaladinį avilį instrumentiniu atžvilgiu (įrankių, priemonių) sujungia universalusis kelmas (kaladė). Šie aviliai ir išoriškai atrodė kaip drevės. Paprastai būdavo paliekama žievė, kad bitės geriau „eitų“. Taip pat ir medyje tvirtinamo kaladinio avilio viduje, siekiant privilioti bites, buvo dedami koriai, o sienelės ištepamos bičių pikiu (propoliu) ar kvepiančiomis žolelėmis. Avilys buvo tvirtinamas laka į pietus. Stačiajame avilyje bitėms buvo padaroma anga apačioje, kad pasišalintų išmatos ir mirusios bitės. Kartais įrengdavo du „aukštus“, t. y. su horizontalia pertvara bičių lizdui viršuje ir medui apačioje. Plautas būdavo iš dviejų dalių – pirmam ir antram „aukštams“. Išimant medų jį nuimdavo, taigi nereikėjo avilio iškelti iš medžio. Kaladiniai aviliai būdavo gana dideli – apie 1,5 m aukščio, 0,3–0,5 m skersmens. Avilys prireikus galėjo būti palyginti lengvai transportuojamas į sodybą⁵². Bites kaladiniuose aviliuose, kaip ir drevėse, prižiūrėjo drevininkai.

Kur kaladiniai aviliai buvo laikomi? Šaltiniai leidžia išskirti dvi tokias vietas. Pirmoji, reglamentuota teisiškai, kaip jau minėta, nurodė galimybę iš drevinio medžio išpjautą avilį pernešti arčiau namų ir užsiimti bitininkyste labiau kontroliuojamomis sąlygomis. Pavyzdžiui, kai 1560 m. į Livoniją rinkosi kariuomenė, jai buvo draudžiama plėsti drevinius gyventojų medžius ir bites aviliuose⁵³. Stanisławo Skrodzkiego 1616 m. Lomžos drevininkų teisyne (117 str.) nurodytas nemažas tokio reiškinio mastas XVII a. pr.: drevės būdavo išpjauamos ir pervežamos į namų bitynus⁵⁴. Panašiai būta ir Lietuvoje. Antai 1560 m. valdovo Pinsko seniūnijos Osovnicko kaimo valdovo valdiniai, nenorėdami mokėti mokesčių už drevines bites, ėmė kaladinius avilius su bitėmis iš

⁵¹ *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 2005, p. 254.
⁵² Щепанская Т. Б., „Севернорусское пчеловодство: практика и магия“, p. 62–65.
⁵³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Nr. 494, p. 362.
⁵⁴ „Wszyscy bracia iurisdictey bartney widząc wielką desolacyą w borach przez niektrych swawolnych ze sosnie z pszczołami wazyli się przedawac i wydawac kryiomo bez wiadomosci urzędu bartnego do pszczelnikow owym ludzior w iurisdikcyey bartney niezostaiącym“, „Stanisław Skrodzkiego porządek prawa bartnego dla starostwa łomżyńskiego z r. 1616“, opr. A. Kryński, *Scriptores Rerum Polonicarum*, Cracoviae, 1872, t. 9, p. 41.

drevinių medžių ir vežėsi į namus. Spiečius, kurie išspiesdavo iš drevių giriose, apgyvendindavo naminiuose aviliuose⁵⁵.

Kaladiniai aviliai Polesėje (XX a. pr.).
Weissberg-Blank S., *Barcie i kłody w Polsce*, Warszawa, 1937, p. 47.

Nuostolių dėl kaladinių avilių išvežimo iš miškų patirdavo ne tik valdovas, bet ir kiti valdiniai, net LDK didikai. 1560 m. Slanimo miestietis Laurušas Mileikovičius kaltintas iškirtęs kito miestiečio 7 drevines pušis su bitėmis. Teismo skirtas vaznys kaltinamojo namuose matė „kaladę su dreve, kurioje buvo bitės“ (*колоду одну [...] з бортью*). Dar dvi rastos prie namų⁵⁶. 1612 m. Vilniaus vaivados Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio pareigūnas skundėsi, kad, turėdamas nemažai įeigų Belovežo girioje iš savo Čarnaučių valdos ir jai priklausančių palivarkų, didikas patyrė ilgalaikę žalą dėl bičių ir drevinių medžių naikinimo valdoje. Tų metų kovą didiko Demenycos drevininkai Patiejus Malyščičius su broliu Gerasimu ir kitais atvykę į girią pričiupo kaltininkus iš Pruskų kaimo (Kamianeco vls.) – Gresį su pagalbininkais su įkalčiu (rogėse vežama iškirsta dreve su bitėmis iš drevinės pušies)⁵⁷.

Susiformavo tam tikra tradicija, kai valstiečiai vasarą kaladinius avilius laikydavo miške, o žiemą – namuose. Pavasarį juos grąžindavo į mišką. Taip

⁵⁵ „Беручи ульи с пчолами з дерева бортьного, до домовъ своихъ возятъ и рои тые, которые з бортей выходятъ, в пущи имаючи, до домашнихъ ульевъ сажаютъ“, *Метрыка Вяликага Княства Літоўскага. Кніга 42 (1556–1562). Кніга запісаў № 42 (копія канца XVI ст.)*, падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск, 2015, Nr. 82, p. 103.

⁵⁶ Бабкова В., „Нашыя „бшчолы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, p. 16.

⁵⁷ „[...] уль выкружили и на сани уль зо пчолами зложивши уездчали“, *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. 6: Акты Брестского гродскаго суда*, Вильна, 1872, p. 142.

vasarą miške juos slėpdavo. Net atleidus nuo mokesčių už sodybines bites, vežiodavo avilius į miškus dėl geresnių ganyklų. Taip buvo daroma daugelyje vietovių, pavyzdžiui, didikų Radvilų Dubingų dvare XVIII a. 4–6 deš.⁵⁸

Buvusi drevė – kaladinis avilis su apsauga nuo meškos. Kabelių kaimas, Gardino pavietas. XX a. 4 dešimtmetis
Kochanowski J., „Barcie i bartnictwo w Grodzieńczyźnie“, *Niemen*, 1935, Nr. 1, p. 157.

Taigi, dėl mokesčių kaladiniai aviliai buvo vežiojami ir laikomi sodybų sklypuose, prie namų, dvarelių, pavyzdžiui, daržuose ar soduose. Nemažai jų turėjo Bobruisko valsčiaus Bartninkų kaimo valdiniai, kurie 1541 m. skundėsi dėl išplėstų 50 bičių avilių⁵⁹. 1560 m. kaltinta Gardino pavieto žemionė Laurynienė, kad, vaikydamas kaimynų pabėgusias kiaules, nuvertė darželyje laikytus 6 avilius⁶⁰. Panašiai 1596 m. nutiko ir Onai Petrienei – Viduklės valsčiaus Pužų dvarelyje stovėjo 7 aviliai⁶¹. 1540 m. Mikalojaus Andrejaitis dvaro prie Aliosos upės Vievėje pirkimo rašte nurodyti ne tik dreviniai medžiai, bet ir dvaro bei bičiulinės bitės⁶². 1571 m. Jurgio Chodkevičiaus Rosko dvaro (Gardino pav.) girioje buvo 25 dreviniai medžiai su bitėmis ir 4 aviliai dvaro sode. 1593 m. 9 aviliai ir 14 bičių lizdų dreviniuose medžiuose būta Sokolovo dvare (Slanimo pav.)⁶³. Dvaruose kaladiniai aviliai laikyti palivarkuose (ne pas valstiečius). Nurodant juos pažymima, ir kiek bičių lizdų būta dreviniuose medžiuose. Taip 1650 m. Jurgio Karolio Hlebavičiaus Iljos palivarke (Minsko pav.) 8 bičių šeimos buvo aviliuose, o girioje drevėse, „apie kurias žino drevininkai“ – 15. Usavinės kaimelyje dar buvo drevinė pušis su bitėmis, kurią per pusę laikė vaitas Babinskis ir dvaras⁶⁴. 1669 m. Orlios

⁵⁸ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius, 1995, p. 45.

⁵⁹ *Lietuvos Metrika (1541–1542). 27-toji Užrašų knyga*, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius, 2016, Nr. 2, p. 28.

⁶⁰ *Акты Виленской археографической комиссии, т. XVII: Акты Гродненского земского суда*, Вильна, 1890, т. 17, Nr. 1019, p. 443.

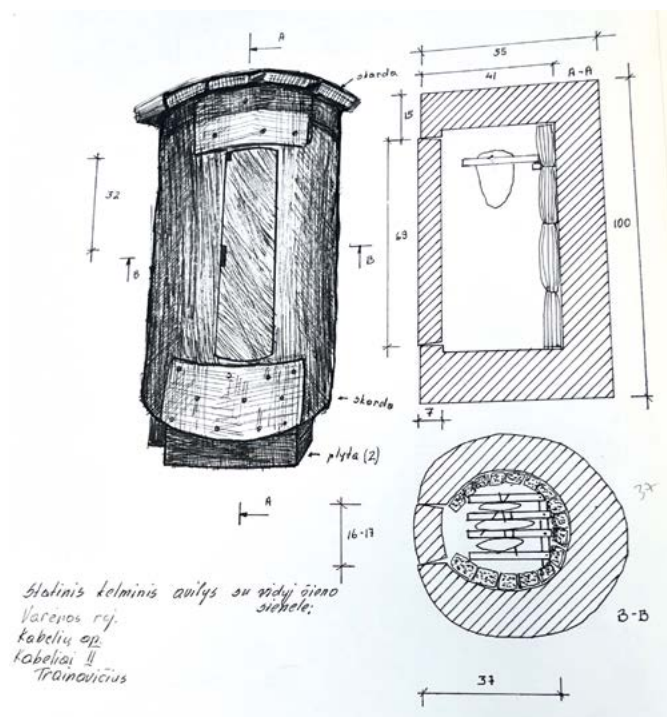
⁶¹ *Istorijos archyvas, t. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1934, p. 418–419.

⁶² *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 24 (1540–1544). Užrašų knyga 24*, parengė A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2023, Nr. 65.

⁶³ *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси*, Вильна, 1867, т. 1, p. 146; *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. Инвентари именей XVI-го столетия*, т. 14, Вильна, 1887, p. 456.

⁶⁴ VUB, f. 4, (A1704), Nr. 34290, l. 6.

valdos dvare buvo 20 avilių, o miške 14 drevių⁶⁵. 1776 m. Viniščios dvaro palivarke buvo 22 senųjų bičių kaladiniai aviliai ir 25 – jaunųjų⁶⁶. 1767 m. Rietavo valsčiaus inventoriuje sužymėtos bitės įvardytos kaip „dvaro ir bičiulių“ (*gospod(arskie), biciul(owskie)*). Iš viso pirmųjų sužymėta 379, antrųjų – 290⁶⁷.

Kaladiniai aviliai Varėnos rajono Kabelių II kaime 1985 m., piešė I. Midvikytė. *Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius*, Nr. 1084 (18–37). LII, b. 1084, Kabeliai II.

Koks buvo sodybinių ir drevinių bičių santykis XVIII a. pabaigoje, matyti iš Gardino ir Belovežo girininkijų duomenų. Nepaisant girių niokojimo, abiejose fiksuotas nemažas drevinių bičių šeimų skaičius. Visame Strijuvkos kvartale (Gardino girininkija) 1795 m. buvo 227 drevės su bitėmis ir 594 tuščios, o 1798 m. – 296 drevės su bitėmis ir 314 tuščių⁶⁸. Belovežo girioje 1792 m. iš viso dar buvo 615 drevių, o valsčiaus sodybose bitės laikytos 907 kaladiniuose aviliuose⁶⁹. Tačiau svarbu, jog šie skaičiai neatspindi tuščių drevių. Gali būti, kad gan didelė jų dalis buvo „nederbančios“.

⁶⁵ AGAD, AR, dz. XXV, Nr. 2908, l. 21, 62.

⁶⁶ LMAVB, f. 43, Nr. 16541, l. 2.

⁶⁷ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 5.

⁶⁸ LVIA, f. 11, b. 1409, l. 4.

⁶⁹ LVIA, f. 11, b. 1472, l. 58.

SODYBINIŲ IR DREVINIŲ BIČIŲ SANTYKIS GARDINO GIRININKIJOJE 1798 M.

Valsčius	Aviliai / drevės	1792 m.	1795 m.	1798 m.
Strijuvka		88/102	82/58	126/46
Berštai		165/593	108/329	270/487
Motyliai		188/102	115/79	169/99

Šaltinis: LVIA, f. 11, b. 1409, l. 4.

SODYBINIŲ IR DREVINIŲ BIČIŲ SANTYKIS BELOVEŽO GIRININKIJOJE 1792 M.

Kvartalas	Belovežo	Jamnos	Kobrynas	Rudka
Sodybinės	229	388	193	97
Drevinės	61	134	262	138

Šaltinis: LVIA, f. 11, b. 1472.

Kaladinis avilys (medyje) ir bitės didikų Radvilų Goniondo dvaro apylinkėse. XVII a. antroji pusė, VUB, f 23–135. Publikuota:

Čelkienė-Karpova V., „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinis kraštovaizdis Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštiniuose žemių planuose (XVI a. – XIX a. pirma pusė)“, *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2015, p. 213–214.

Antroji vieta, kurioje buvo statomi, kabinami ar kitaip tvirtinami kaladiniai aviliai, – tie patys medžiai. Aviliai masiškai kelti ir vertikaliai statyti medžiuose, taip pat ir dreviniuose⁷⁰. Tvirtinimo prie medžių būdas minimas 1588 m. III Lietuvos Statute. Kai kuriais atvejais tokie aviliai rusėniškai vadinti „уленіцями“ (naud.). Lietuvių istoriografijoje tokie medžiuose kabinti ar kitaip tvirtinti aviliai vadinami kelmniais / kaladiniais (kaladėmis), nors kai kurie autoriai juos priskiria prie drevių. Dėl jų tapatumo su drevėmis abejonių nekyla⁷¹. Yra išlikęs XVII a. II pusės piešinys, kuriame pavaizduotas toks avilys medyje, augusiame didikų Radvilų

⁷⁰ Samojlik T., Jędrzejewska B., „Użytkowanie Puszczy Białowieskiej w czasach Jagiellonów i jego ślady we współczesnym środowisku leśnym“, *Sylwan*, 2004, Nr. 11, p. 46.

⁷¹ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 38, 45, 47.

Goniondzo dvaro apylinkėse. Jame avilys pavaizduotas stačiai pastatytas ir pritvirtintas prie kamieno. Matyti plautas ir stogelis. Tokie aviliai minimi 1505 m. Aleksandro Jogailaičio privilegijoje Jonui Zaberezinskiui, skiriant žemes prie Serveco upės su viskuo: drevėmis ir aviliais (уленіцямі), bitėmis ir jų renkamų medumi⁷². 1540 m. Volios Zsidronskos valdiniai bylinėjosi dėl tėvoninių (paveldėtų, nuosavų) ir bičiulinių bičių, buvusių tokiuose aviliuose⁷³.

Kaladinis avilys medyje Belovežo girioje. XIX a. 3 dešimtmetis. Brincken J., *Memoire descriptif sur la foret imperiale de Białowieża, en Lithuanie*, Warszawa, 1826. Įklija tarp p. 80–81.

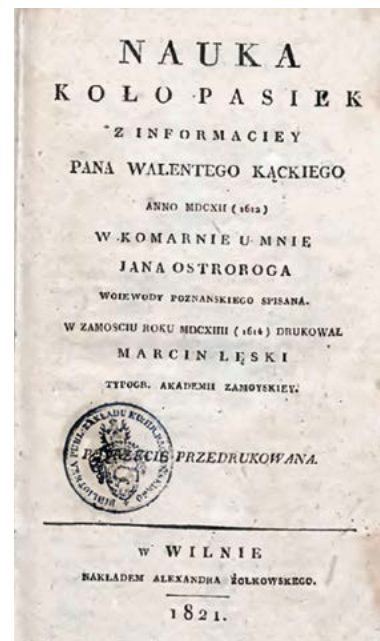
Didesni kaladinių avilių kiekiai tiek sodybose ar dvaruose, tiek pakabinti dreviniuose medžiuose sudarydavo bitynus⁷⁴, vadinamuosius „naseka“ (rus.), „pszczolnica“ (lenk.)⁷⁵. Bitynu laikyti jau keli aviliai: 1590 m. Žitomiro valdinys Ivanas Borovka pardavė valdą su bitynu, kurį sudarė 7 bičių šeimos (в насеце бѣчол уляниц семеро) ir dreviniai medžiai⁷⁶.

1566 m. II Lietuvos Statute pardavimo sando-rio aktų formuliare išskirtos kelios avilių rūšys: bitynai su kaladiniais aviliais, drevynai su bitėmis ir be jų (насеки з бортями, з деревом бортным и зо бчелами и без пчол).

Greta drevinių medžių bitynai minimi anksti. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Švitrigailos 1437 m. rašte, Kalenikui Miškavičiui suteikiant valdas Žitomiro pavieta, išvardintos drevinės žemės ir bitynai⁷⁷. XVI a. pradžioje didelių bitynų buvo pietinėse LDK žemėse – Čerkasuose ir Kaneve. 1536 m. Žygimantas Senasis paliko galioti Čerkasų ir Kanevo seniūno Ostafijaus Daškovičiaus testamentą, kuriame, be kita ko, nurodyti šiose seniū-

nijose buvę bitynai (бчолу пасечную)⁷⁸. Panašiai bitynai nurodyti 1518 m. privilegijoje Voluinės bajorui Michailui Semaškovičiui patvirtinant dvarus⁷⁹.

Bitynų bitės buvo apmokestinamos kaip ir sodybinės. 1546 m. Vinicos žemionys nuo 30 avilių turėjo mokėti kapą grašių, o nuo 60 avilių – 2 kapas grašių⁸⁰. 1560 m. Žygimanto Augusto instrukcijoje dėl mokesčių Braclavo ir Vinicos pavietuose bityno bitės irgi atskirtos nuo drevinių: „[...] jei ten bityno, o ne drevinės bitės, tuomet nuo 10 bityno avilių valsčius turi mokėti po grašį“⁸¹. Kaip minėta, bitynai galėjo būti įrengiami miškuose ir pievose (polana pasieczna)⁸². Matyt, toks buvo 1561 m. Surdegio dvarui priklausančioje Vaideginės valdoje turėtas bitynas, vadintas Vidugiriais⁸³.

Walento Kąckio 1612 m. leidinio „Nauka koło pasiek“ (1821 m. leidimo Vilniuje) titulinis lapas.

1614 m. Zamostėje Jano Ostrorogo lėšomis Walentas Kąckis išleido pirmąją lenkų kalba originalų bitininkystės veikalą „Nauka koło pasiek“, kuris tapo populiarius (buvo perleistas 1631 m., dar trijų leidimų sulaukė XIX a.; vienas iš jų 1821 m. pasirodė Vilniuje). Autorius teigė, kad bityno prižiūrėtojas (pasiecznik) turėtų gauti namelį ir daržą prie bityno, kad galėtų vasarą ir žiemą prie jo gyventi. Pasak jo, vasarą darbuotųsi prie bičių, o žiemą – prie avilių. Taip turėtų laiko rūpintis bitėmis, o rudenį ir žiemą tvarkytų ar gamintų avilius. Aviliai turėjo būti daromi iš geros medienos – kaladžių (pniów)⁸⁴.

⁷² Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Nr. 224, p. 278; Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė, Nr. 231, p. 200.

⁷³ Акты Виленской археографической комиссии: Акты Гродненского земского суда, Вильна, 1890, т. 17, Nr. 455, p. 167.

⁷⁴ Гуслистий К., Нариси з історії України. Україна під Литовським пануванням і захоплення Польщею (з XIV ст. по 1569 р.), Київ, 1939, p. 58–59.

⁷⁵ Horodyska H., „Ze słownictwa gwar Warmii i Mazur“, Poradnik językowy, Warszawa, 1963, t. 2, p. 79.

⁷⁶ Акты Житомирського гродського уряду 1590 р., 1635 р., подг. В. М. Мойсієнко, Житомир, 2004, Nr. 16, p. 63.

⁷⁷ Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė, Nr. 64, p. 67.

⁷⁸ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19, parengė D. Vilimas, Nr. 54, p. 104.

⁷⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10, parengė E. Banionis ir A. Baliulis, Vilnius, 1997, Nr. 10, p. 36.

⁸⁰ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў № 30 (Копія канца XVI ст.), пад. В. С. Мянжынскі, Мінск, 2008, Nr. 130, p. 204.

⁸¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37, parengė D. Baronas, Nr. 494, p. 418.

⁸² Samojlik T., Jędrzejewska B., „Użytkowanie Puszczy Białowieskiej w czasach Jagiellonów i jego ślady we współczesnym środowisku leśnym“, Sylwan, 2004, Nr. 11, p. 46.

⁸³ Lietuvos Metrika (1554–1568). 35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė S. Viskantaitė-Saviščenienė, I. Valikonytė, Vilnius, 2018, Nr. 121, p. 159.

⁸⁴ „[...] kregi robiąc i wyprowując zatwory i oczkasy, przykrywadla robiąc, oczka wywierając“, Nauka koło pasiek z informaciy pana Walentego Kąckiego anno MDCXII w Komarnie u mnie Jana

Nors bitininkavimas bitynuose turėjo pliusų – darbas buvo lengvesnis, net ir moterims fiziškai, – buvo ir minusų. Miško bitės per ilgą evoliuciją prisitaikė prie erdvinės izoliacijos, bet nemažos jų sankaupos bitynuose sukeldavo masinį bičių šeimų susimaišymą per spietimus, skraidymus. Atsirado bičių vagiliavimas. Visa tai labai didino užkrečiamųjų bičių ligų plitimą. Be to, darbas su kaladiniais aviliais, analogiškais drevėms, neleido drevininkui efektyviau įsikišti į bičių gyvenimą, laiku aptikti ligų, kovoti su jomis, reguliuoti spietimo⁸⁵.

Naminės bitės buvo lengviau prieinamos ne tik patiems bitininkams, jų šeimų nariams, pavyzdžiui, moterims, bet ir visokiems piktadariams. Nereikėjo eiti toli į mišką, bijoti meškų ir kitų žvėrių, lipti į medžius ir t. t. Marcinkoniškis dvasininkas V. Jezukevičius rašė: „[...] dažniausia nelaimingų atsitikimų įvyksta, kuomet eina vagiliai bartnykai svetimų bičių plėšti ir kopia į dravę naktį skubiai“⁸⁶.

Iškopinėti medų naminiuose aviliuose pavykdavo net neklaužadoms vaikams. 1736 m. Merkinės dvaro nuomininkas žydas Ščerba skundė keturis Merkinės miestiečius, kad jų vaikai – Jonas Skilandžiukas (11 metų), Marina Jurgelevičiūtė (9 metų), Rožytė Gizynaitė (9 metų), Onutė Urbonaitė (6 metų) – išplėšė tris jo bičių šeimas. Teisme vaikai prisipažino tai padarę, be to, buvo sugadinti du aviliai, todėl teismas priteisė nuplakti vaikus rykštėmis, o tėvams priteista atlyginti žydui žalą – 5 auksinus – ir sugrąžinti teismo išlaidas. Žydas atsisakė 5 auksinų žalos atlyginimo, pasitenkino, kad vaikai bus nuplakti⁸⁷.

Bitininkystės tyrėjai XIX a. I pusėje aiškiai rašo, kad kaladiniai aviliai buvo tos pačios drevės, tik išpjautos iš medžių ir atvežtos į namus. Tačiau jie irgi buvo nepritaikyti bitėms nuo pražūties apsaugoti. Spiečiai atklysta tik atsitiktinai. Kasmet išpjauant korius, bičių laukia neišvengiama mirtis. Jos tik kartais maitinamos, ypač pavasarinio badmečio metu⁸⁸.

Vėlesnė kaladinių avilių raida atskleidžia nemenkų regioninių skirtumų. Pažymima, kad Pietų Rusioje naminiai bitynai žinoti jau XIX a., o šiaurinėje dar XIX a. pabaigoje dominavo drevinė bitininkystė ir tarpinės jos formos⁸⁹.

1622 m. Merkinės miesto istorijos šaltiniuose minimi aktai, svarbūs tiek dėl bičiulinių bičių, tiek dėl avilių kėlimo į medžius sodybose paminėjimo. Todėl apie juos reikėtų pakalbėti kiek plačiau. Merkinės miestietis testamentu paliko pas bičiulį (*u siabra*) Mardasave laikytas bites. Kitas miestietis net turėjo

atskirą bičiulinių (*siabrowych*) bičių registrą. Dar kiti bičiulines bites laikė kaimuose pas valstiečius (*na siabrowstwie*).

Kelminių avilių bitynas 1935 m. Kibyšių kaimas, Merkinės valsčius, Alytaus apskritis.
Fot. B. Buračas. *Darbai ir šventės*, Kaunas, 2006.

Merkiniečiai irgi pykosi dėl bičiulinių bičių. Teisiniu požiūriu įdomi toliau aptariama byla. Petras Blahuška 1622 m. šaukė į vaito teismą Jono Salyklininko žmoną Jadvygą dėl to, kad ši nesutiko laikyti su juo bičiulinių bičių (*o niedopuszczenie nań siabrowstwa*), t. y. turėti jas per pusę. P. Blahuškos teigimu, jos vyras avilį, kurį įkėlė į medį, buvo gavęs iš jo. Atsakovė teigė, kad vyras avilį (*ulej*) rado iš P. Blahuškos įsigytame name, taigi avilį nusipirko. Tačiau liudininkas teigė, kad jos vyras buvo sutikęs bičiuliautis⁹⁰. Atrodo, pirkėjas-atsakovas sutiko, kad jo pirktame name buvęs avilys nebuvo pirkinio priklausinys; tai ieškovo nuosavybė. Taigi namo pirkėjui priklausė bitės, o pardavėjui – avilys. Tai buvo teisinis prievartinis (iš pirkėjo pusės) pagrindas „bičiuliautis“.

Tačiau šiuo atveju svarbiausi yra duomenys apie „namudinę“ drevinę bitininkystę: miestiečiai keldavo avilius į medžius net savo posesijose (valdose) mieste – „įkėlė avilį į medį“ (*ulej do drzewa stawil*). Aišku, kad Merkinės atvejis nebuvo vienintelis LDK. Tokios situacijos, regis, nebuvo retos. Tačiau, be abejo, dažniau pasitaikydavo kaimuose nei miestuose. Matyt, taip daryta dėl didesnio avilių saugumo ir tradicijos. Ypač kaimuose medžių netrūkdavo. Taip būdavo daroma dar XIX–XX a. I p.

Ostroroga wojewody poznańskiego spisana: w Zamosciu roku MDCXIII drukował Marcin Łęski typogr. Akademii Zamoyskiej, nakł. Aleksandra Żółkowskiego, Wilno, 1821, p. 3.

⁸⁵ Петров Е. М., *Башкирская бортевая пчела*, Уфа, 1983, p. 14.

⁸⁶ Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 100.

⁸⁷ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, sud. ir parengė A. Baliulis, E. Meilus, Vilnius, 2001, p. 634–635.

⁸⁸ „Улей это есть нечто иное, как та же борть, только отрубленная от дерева и перенесенная по ближе к жилищу“, Покорский-Журавко А., „Опыт исторического обзора разведения пчеловодства в России“, p. 193–194.

⁸⁹ Щепанская Т. Б., „Севернорусское пчеловодство: практика и магия“, p. 62.

⁹⁰ Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai, t. 7: Merkinės miesto aktai (1598–1627), parengė A. Baliulis, D. Antanavičius, R. Firkovičius, Vilnius, 2010, p. 207, 263–264, 265, 661, 735.

Šie faktai kelia ir tam tikrų klasifikacijos problemų. Tokius avilius galima priskirti tiek naminei, tiek drevinei bitininkystei. Tačiau greičiausiai naminėje bitininkystėje jie nedominavo. Bent jau nesama tai liudijančių duomenų.

3. Drevininkų inventorių

*Virves arba geinį per pečius persimetę,
kirvį, kaltus už juostos užsikišę ir klaidžiodavo po girią.
Iš pasakojimų apie XIX a. drevininkus.*

Juozas P., „Bitininkystė Varėnos rajone“,
Merkinė, Vilnius, 1970, p. 154.

Merkinės gyventojai, pasakodami apie drevinės bitininkystės tradicijas šiame krašte, prisimindami XIX a. drevininkus, minėjo, kad jie buvę tikri meistrai, „dažnas iš jų iki pačios senatvės karstydavęsis po dreves“, turėjęs specialius įrankius⁹¹.

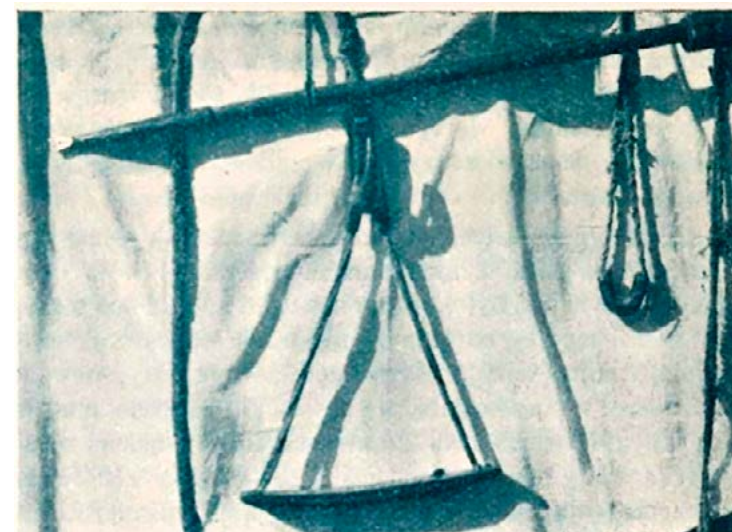
Archeologinių tyrimų metų rasta ilgų siaurų geležinių peikenų (vedegų). Vieną jų 1991 m. rado archeologė Birutė Salatkienė (1951–2018) kasinėjimų Lieporių kapinyne (Šiaulių r.) metu. Jos įmova apskrito skerspjuvio, kiek išpūstais šonais. Pleistas ilgas, stačiakampio skerspjuvio, link ašmenų plokštėja, kiek palenktas. Ašmenys nežymiai išplatinti. Datuojama IV–VIII a.⁹² Tačiau dėl „dvigubos“ įrankio paskirties sunku pasakyti, kam galėjo būti naudojamas – drevėms skobti ar tik ledui kirsti.

Peikena (vedega). Ilgis – 228 mm, skersmuo – 38 mm, plotis (ašmenų) – 27 mm.
Lieporių kapinynas, Šiaulių rajonas. IV–VIII a. Viešoji prieiga: <https://www.limis.lt/valuables/e/805391/150000036652039?searchId=98315405>

⁹¹ Petrulis J., „Bitininkystė Varėnos rajone“, Merkinė, Vilnius, 1970, p. 154.

⁹² Viešoji prieiga: <https://www.limis.lt/valuables/e/805391/150000036652039?searchId=98315405>

Drevininko įrankiai (iš viršaus) peikena, kumaragis ir suoliukas,
Kochanowski J., „Barcie i bartnictwo w Grodzieńczyźnie“, Niemen, 1935, Nr. 1, p. 5, il. 4.

LDK laikais drevininkų įrankių paminėjimų nėra daug. Ankstyvuosiuose šaltiniuose pavyko rasti vertingos informacijos apie jau XVI a. naudotus įrankius. Štai XVI a. 6 dešimtmetyje valdovo girių revizijoje minima, kad valdiniai (prie Šapčino kaimo?) Kobrino girioje būna su „geiniu, peikena ir kirviu“ (з лезивомъ, съ пешнею и секирою)⁹³. 1559 m. apibūdinant įeigą į Gardino girią pažymėta, kad prie drevinių medžių du drevininkai su dviem geiniais eina (до дерева бортного два бортники зъ двема лезивы ходятъ)⁹⁴. XVI a. vidurio šaltinyje taip pat nurodyta drevininko deklaracija: „Turiu du geinius (vieną odinį), peikeną, ragotinę, 30 bičių šeimų.“⁹⁵ Kaip matyti, nors ankstyvieji šaltiniai apie drevininkų įrankius nėra informatyvūs, juose išvardyti visi trys pagrindiniai dirbant naudoti prietaisai – geinys, peikena ir kirvis. Senųjų LDK laikų drevininkų įrankių arsenalas nedidelis, jie nebuvo itin sudėtingi. Svarbiausius drevininkų turėtus įrankius galima skirti į dvi grupes: 1) inventorių įkopti į drevę; 2) inventorių drevi įrengti. Taip pat svarbūs buvo kiti drevininkų įrankiai (kaladiniams aviliams įkelti, medui kopinėti ir pan.).

⁹³ Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пущи и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, [...], p. 137.

⁹⁴ Ibid., p. 183.

⁹⁵ „[...] у примне 2 лезиве, одно ремяное, пешня, рагати́на, пчо́ль тридцатеры уленіцы“, Марченко Е., „Из истории бытовой лексики в белорусском языке (на материале деловых памятников Великого Княжества Литовского 15–16 вв.)“, Kalbotyra, 1964, Nr. 10, p. 179.

3.1. Įranga drevėms pasiekti

Aš be geinės nelipsiu šiton pušelėn

Geinis / geinys

Dažniausiai drevei pasiekti naudotas geinys (geinis). Tai bene svarbiausias drevinės bitininkystės inventoriaus elementas. Jis naudotas ir naudojamas norint įlipti į medį ir pasiekti drevę su bitėmis ar pakabintą kaladinį avilį. „Geinys“ ir šio žodžio atmainos – bene vienintelis lietuviškas terminas drevininkystės įrankių srityje⁹⁶. Žodis greičiausiai XIX a. pradžioje pasiskolintas iš germanų kalbų *gien* ar *gīn*, kuris, savo ruožtu, yra anglų kalbos skolinys⁹⁷.

ŽODŽIO „GEINYS“ ATITIKMENYS KITOSE KALBOSE

Lietuvių k.	Latvių k.	Slavų k.	Rusėnų k.	Rusų k.	Lenkų k.
geinys geinys geinis geinė	dzenis dzeinis dzainis dzeja	жень	лазьбень лазубень лазобка	жень (-i) лозобка	leziwo laźbień

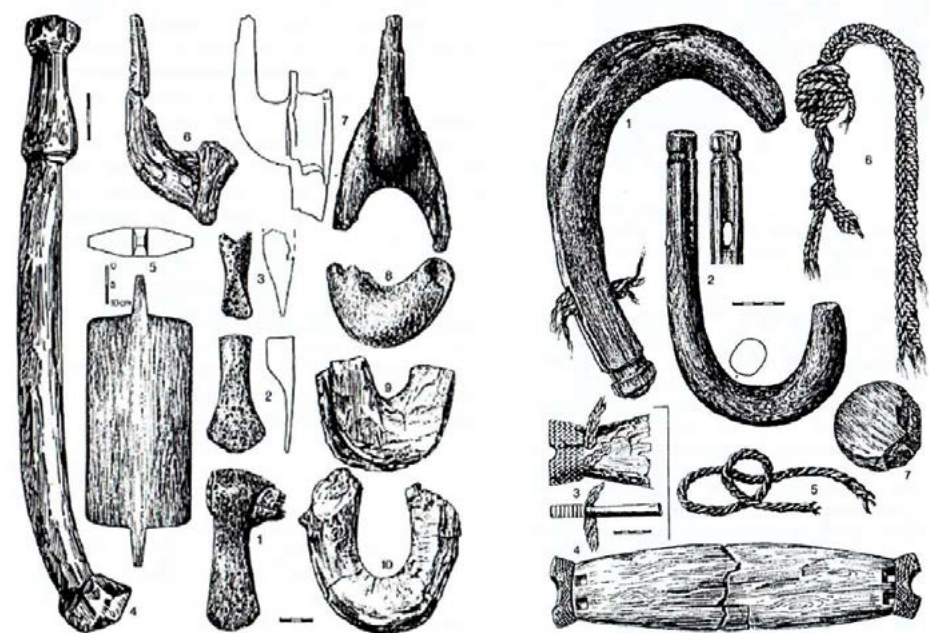
Šaltinis: Eckert R., „Zur Konstellation des frühzeitlichen Fachwortschatzes der Waldimkerei im Lettischen und Sorbischen“, *Baltistika*, 2022, t. 57, Nr. 2, p. 213–215.

Tai bene sudėtingiausias, sunkiausiai padaromas ir ilgiausiai naudojamas prietaisas. L. Piškinaitė-Kazlauskienė pateikia pavyzdį: Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomas G. Trainavičiaus iš Varėnos rajono Kabelių II kaimo geinys (geinis), kurį jis paveldėjo iš savo senelio, o šis – iš savo tėvo⁹⁸. Tad juo naudojosi mažiausiai keturios drevininkų kartos.

Geinys (geinis) buvo paplitęs daugelyje drevinės bitininkystės regionų. Jis naudotas dar XX a. pradžioje. Išskiriami keli geinio tipai⁹⁹. Iš šaltinių matyti, kad, pavyzdžiui, XVI a. buvo taikomi ir kiti būdai. LDK kariuomenės nuostatuose minimas „geinis“ (*leziwo*) ir sudedamos kopėčios (*składanych drabinek*)

bitėms pasiekti (*a leziwo z sieczy [...] leziwów, czyli krzesielek, albo składanych drabinek do wyjmowania pszczół*)¹⁰⁰.

Šaltiniuose nėra informacijos, kaip atrodė senieji LDK laikų geiniai. Šiame kontekste išskirtinės vertės yra latvių archeologų radiniai. Jų teigimu, per 1000 metų šalies teritorijoje drevinėje bitininkystėje naudotas geinys (geinis) iš esmės nepasikeitė, tik buvo racionaliai modifikuota varnos (kumaragio) konstrukcija (neaišku, kada virvės pradėtos perkišti per jį, o ne apjuosti). Išlikę IX–X a. latviškų geinių fragmentai rodo, kad jie buvo specifiški. Drevininkas nejuosdavo kilpų aplink medį, o atsėdęs ant suoliuko keldavosi į viršų virve, kuri būdavo prikabinta prie kablo, užmesto ant medžio šakos. Virvės būdavo atskiriamos vadinamosios „varnos“ (kumaragio). Geinio virvės gamino iš liepų karnų – jos buvo penkiagubos, o suoliuko virvės – dvigubos¹⁰¹.

Drevininko įrankiai ir geinio fragmentai. Araišų ežero gyvenvietė. IX–X a. Apals J., *Senākiemeža dravniecības darbarīku atradumi Latvijā, Arheoloģija un etnografija*, t. 20: Pētījumi par Kurzemi un Zemgali, Rīga, 2000, p. 15, 3. att.

Geinio dalys. Araišų ežero gyvenvietė. IX–X a. Apals J., *Senākiemeža dravniecības darbarīku atradumi Latvijā, Arheoloģija un etnografija*, t. 20: Pētījumi par Kurzemi un Zemgali, Rīga, 2000, p. 14, 2. att.

⁹⁶ Eckert R., „Zur Konstellation des frühzeitlichen Fachwortschatzes der Waldimkerei im Lettischen und Sorbischen“, *Baltistika*, 2022, t. 57, Nr. 2, p. 211–218.

⁹⁷ Eckert R., „Die historische Schichtung des Fachwortschatzes der Waldimkerei im Baltischen und Slawischen“, *Baltistika*, 1989, t. 25, Nr. 1, p. 17–18.

⁹⁸ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 41.

⁹⁹ Siudowska-Myzykowska T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie*, p. 17–31; Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 38–39; Серпутовский А., „Бортничество в Белоруссии“, p. 13–34; L. Piškinaitė-Kazlauskienė išskyrė šešias įrankių grupes, tačiau rėmėsi vėlyva, daugiausia XIX a. pab.–XX a. pr. medžiaga, taip pat jos klasifikacijai įtakos turėjo ne tiek drevinės bitininkystės, kiek bitininkystės tradicijų atskleidimas: Piškinaitė-Kazlauskienė L., *op. cit.*, p. 41.

¹⁰⁰ Działyński T., *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań, 1841, p. 116; Czacki T., *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa, 1800, t. 1, p. 232.

¹⁰¹ Apals J., „Senākie meža dravniecības darbarīku atradumi Latvijā“, *Arheoloģija un etnografija*, t. 20: Pētījumi par Kurzemi un Zemgali, Rīga, 2000, p. 11–17.

Latvių drevininkas geiniu (dzeiniu) keliaisi prie drevės medyje. Galminų ūkis, Kuldygos apylinkės. <https://www.lndb.lv/?id=oai:the.european.library.DOM:1167942&q=dzeinis&creatorATS=392378&of=1-1>

Drevininkas su geiniu. XX a. 3–4 deš. Fot. Marija Znamerovska-Priuferova. Lietuvos nacionalinis muziejus, ENeg 1294.

Drevininkas su geiniu lipa į drevinį medį. XX a. 3–4 deš.
Fot. Marija Znamerovska-Priuferova. Lietuvos nacionalinis muziejus, ENeg 1297.

Jau minėtas A. Pokorskis-Žoravka XIXa. 5 dešimtmetyje, taigi dar nepasibaigus drevinės bitininkystės epochai, aprašė geinį ir kaip juo naudojamas. Pasak mokslininko, jis sudarytas iš pintos piršto storio, iki 6 sieksnių ilgio virvės (*плеть*) viename gale, kitame gale – iš antros virvės (*лежаи*), prie kurios prikabinas šiek tiek išlenktas suoliukas (*сделка*). Iš viso 16 sieksnių ilgio (1 sieksnis – 2,1 m). Pirmos virvės dalies gale, kur ji dvejinasi, yra kablys (*крюкъ*), dažnai padarytas iš kokios nors medžio šakos ir tvirtai įpintas į virvę. Antroji virvės dalis sudaryta iš storos dvigubos virvės, kuri keliose vietose surišta ir sudaro iki penkių kilpų, einančių viena po kitos. Regis, autorius pasinaudojo dar P. Ryčkovo 1769 m. paskelbtu geinio aprašymu¹⁰².

Keli senieji (XIX a. pab. – XX a.) geiniai, vieno geinio kablys kumaragis ir dviejų geinių dalys, saugomi Lietuvių liaudies buities muziejuje Rumšiškėse. Jie į muziejų pateko kartu su iš Marcinkonių kaimo 1985 m. perkeltu svirneliu. Vienas iki 1984 m. buvo naudotas pagal paskirtį¹⁰³.

¹⁰² Покорский-Журавко А., „Опыт исторического обзора развития пчеловодства в России“, p. 194.

¹⁰³ „Geinis“, <https://lemu.lt/etnografiniai-regionai/dzukija/daiktai/geinys.html>.

Drevininkas medyje su geiniu. XX a. 3–4 deš.

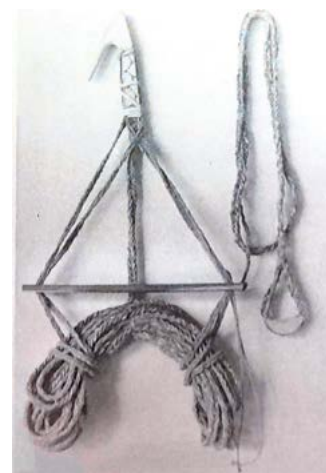
Fot. Marija Znamerovska-Priuferova. Lietuvos nacionalinis muziejus, ENeg 1298.

Dar keli geiniai yra saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje Vilniuje, taip pat Senovės bitininkystės muziejuje Stripeikių kaime, Ignalinos rajone, ir etnografinėje sodyboje Marcinkonių kaime, Varėnos rajone.

Geinis. Marcinkonių k., Varėnos r. XX a. Lietuvių liaudies buities muziejus. Rumšiškės. Įrankį sudaro bent 30 m ilgio kanapinė virvė medžiui apjuosti ir kilpoms padaryti, apie 50x9 cm lentelė-sėdynė, beržinis, kadaginis ar ąžuolinis kablys kumaragis virvei įverti, 9–10 cm skersmens medinė pusapskritė plokštelė „baronka“ su grioveliu (juo slankiodavo virvė), virvės. <https://lemu.lt/etnografiniai-regionai/dzukija/daiktai/img/geinys.jpg>

XIX a. pab. – XX a. pr. naudotą geinį ir jo naudojimo principą išsamiai aprašė etnologas Vacys Milius. Jį sudaro kadaginis, ąžuolinis ar beržinis 17–25 cm ilgio blokėlis su kabliu, vadinamasis kumaragis, ir 32–70 m ilgio pinta kanapinė virvė su 0,5 m ilgio medine sėdyne. Drevininkas apjuosia medį geinio virve, ant kurios jau padarytas mazgas su kilpa kojai įkišti, paskui aukščiau daro kitą mazgą su kilpa antrajai kojai. Atleidęs apatinį mazgą dar aukščiau daro trečią ir t. t. – kol pasiekia drevenį. Užkopęs į reikiamą aukštį, prie medžio ar storesnės šakos pritvirtina blokėlį ir per jį permeta laisvą virvės galą. Traukdamas per blokėlį permestą virvę, medaus kopinėtojas gali kilnotis aukštyr ir žemyn. Baigęs medkopį ir nusileidęs žemyn, bitininkas patraukia ant kablo pasvertą virvę ir atleidžia nuo šakos blokėlį¹⁰⁴.

Drevininko geinis. Ferenc-Szydełko E., *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych*, Poznań, 1995.

Taigi pagrindinės į drevinį medį įkopti skirtos įrankio – geinio – dalys buvo trys: 1) iš kanapių pinta ilga virvė; 2) medinis kablys, vadinamas „kumaragiu“, „gumbaragiu“; 3) sėdynė / suoliukas. Ketvirtas svarbus elementas – „baronka“ („pusbaronkė“), 9–10 cm skersmens medinė pusapskritė plokštelė su grioveliu (juo slankiodavo virvė)¹⁰⁵.

Visoms geinio dalims pagaminti skirta nemažai dėmesio, įrankis turėjo būti labai stiprus, kad išlaikytų drevininką kelių metrų aukštyje.

Į virvės ypatingą dėmesį atkreipė puikiai savo laikmečio drevinę bitininkystę išmanęs marcinkoniškis V. Jezukevičius, XX a. 5 dešimtmetyje išsamiai ir tiksliai aprašęs savo vaikystės laikų geinį (su langeniu):

[...] geinys yra kopiamosios virvės. Jį sudaro dvi ilgos virvės. Viena jų bartnykai vadina geiniu, o antrą – langeniu. Jos vartojamos kopti į dravę. Geinys ir langenis yra nupinti iš trijų plokščių virvučių. Geinio plotis prilygsta suaugusio vyro dviejų pirštų ploniui. Langenio plotis kiek siauresnis. Jo laibgalis apskritai nuytas. Viena geinio gale yra įrišta iš kieto medžio lentelė bartnykui sėdėti, o kiek toliau nuo sėdynės yra specialus kablys, pritvirtintas prie geinio. Bartnykas, užnėręs ant geinio kablo kilpą, gali nesileidžiant ilgai ir patogiai sėdėti lentelėje. Ant kablo kabinama, kas bartnykui reikalinga.

¹⁰⁴ Milius V., „Geinys“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2004, t. 6, p. 482.

¹⁰⁵ „Geinys“, <https://lemu.lt/etnografiniai-regionai/dzukija/daiktai/geinys.html>.

Drevininkas Juozas Miškinis ruošiasi su geiniu lipti į drevinį medį.
Marcinkonys, Varėnos rajonas. Fot. S. Bernotienė. 1962 m.
Lietuvos nacionalinis muziejus, ENeg 16180.

Langenio gale yra įrištas medinis prietaisas, panašus į pusbarankį. Prieš kopdamas į dravę bartnykas atskiria langeni nuo geinio. Juos padeda prie dravės atskirai. Bartnykas langenio pusbarankį ir geinio lentelę užsideda per galvą ant peties, o kitą geinio galą prisiriša prie juostos ir sudvilinkavęs geinį apmeta apie dravę, padaro kilpą ir stato į ją koją. Ir taip jis pasikelia apie pusantro metro aukšty. Paskui iš kitos pusės meta kilpą ir tokiu būdu kopinama. Ir pagaliau bartnykas pasiekia tą dravės vietą, iš kurios jis gali patogiai nusileisti prie avilio. Čia bartnykas apie dravę apmeta langenio pusbarankį, permeta sėdėjimo lentelę, įsėdęs į ją, leidžiasi žemyn prie avilio. Čia užsineria langenio kilpą ant kablo ir pastoviai vietoje laikosi. Kitą kilpą pasidaro žemiau, kojoms atsispirti. Tuomet bartnykas jaučiasi kaip kėdėje. Gali ilgai nepavargęs dirbti. Patogiai sėdėdamas, su pagalba langenio bartnykas viską gali nuleisti ant žemės ir nuo žemės viską gali užsitraukti prie avilio. Lengenis – tai susisiekimo priemonė tarp bartnyko, esančio prie avilio, ir jo pagalbininko žemėje.¹⁰⁶

Drevininkas su geiniu XX a. 3–4 deš. Fot. Marija Znamerovska-Priuferova.
Lietuvos nacionalinis muziejus, ENeg 1293.

Panašiai geinį aprašo marcinkoniškis drevininkas Juozas Miškinis. Jis nurodo, kad sunkiausia būdavo rasti „noragą“ (t. y. kumaragį, gumbaragį). Jis taip pat skiria dvi virves – geinį *sensu stricto* ir langeni, nurodo „baronką“. Pateiksime puikaus senųjų amatų meistro J. Miškinio pasakojimo fragmentą, užrašytą Romo Norkūno, kuris iš senųjų Varėnos krašto drevininkų išmoko drevininkystės amato ir surinko daug vertingos medžiagos apie jį:

Geinio noragas kur beržo kamblio gerausia, drūtesnė nuk žamės, kap anksčiau dziedas kap pynė, tai kelias dzienas vaikščiojo po miškus, kol randa, o toj baronka, langiniu jis vadzinas, iš obelies, iš kieto medzio, ankslio ar pušalės nelaikis, klevo gerai, ne tep langva išlinkusiu rasc ir lantukė, lantukė tai ca ne problema, bet irgi iš kieto medzio geriau, medziai vadzinu šitus daiktus, o jau paci virvė tai lininė, kap anksčiau dziedas tai vis žiemų pynė geinius, acimenu dar pakara an balkio.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 98–99.

¹⁰⁷ „Apie draves. Pasakoja Juozas Miškinis, gim. 1926 m. Marcinkonių kaime“, užrašė Romas Norkūnas, Šalcinis, 2005, Nr. 54, p. 6.

Taigi kumaragis turėjo būti iš labai kieto medžio – tiko tik beržas, obelis arba klevas.

Virvės

Ilgą kanapinę ar lininę virvę buvo vejama iš penkių (kiekviena jų atskirai vyta iš dviejų sruogų) arba, kaip darė varėniškiai, iš septynių (kurių kiekviena suvyta iš trijų sruogų) virvučių¹⁰⁸. Išlikusiose XX a. pradžios nuotraukose matyti drevininkai su ilgomis, tvirtomis virvėmis. 1529 m. I Lietuvos Statute (IX sk., 3 str.) nurodyta, kad virvė gali būti iš luobų – „luobus geiniui“ (*на лезиво лыкѣ*), t. y. iš medžio plaušo. Daugeliu atvejų galvoje turima tik viena virvė – geinis, su kuriuo drevininkas lipdavo į medį *sensu stricto*. Antroji – pagalbinė, „krovininė“ – paprastai būdavo kiek plonesnė. Ją marcinkoniškis V. Jezukevičius vadina specifiniu terminu „langenis“.

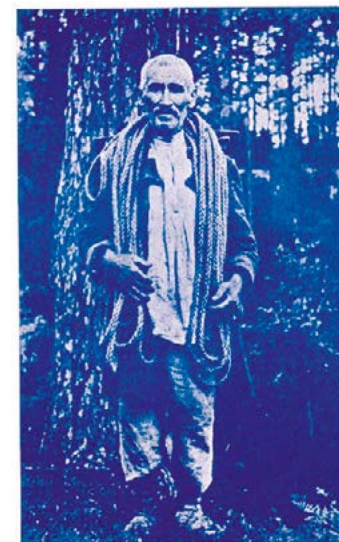

Drevininkas Jonas Valentukevičius su geiniu iš Ašašnikų kaimo. XX a. 4 dešimtmetis. Gardino kraštas. Kochanowski J., „Barcie i bartnictwo w Grodzieńczyźnie“, *Niemen*, 1935, Nr. 1, p. 5.

Varėnos rajono. Bartelių kaimo drevininkas Matas Aidukonis prie savo namo su geiniu. Šiaulių J. Janonio vid. mokyklos kraštotyrininkų surinkta medžiaga, Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius, Nr. 425.

¹⁰⁸ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 41; „Apie draves. Pasakoja Juozas Miškinis, gim. 1926 m. Marcinkonių kaime“, p. 6.

Drevininkas su darbine apranga ir geiniu (iš priekio ir nugaros). XX a. 4 dešimtmetis. Kulesza T., *Druskieniki i okolice. Przewodnik turystyczny*, Grodno, 1935, p. 147.

Kumaragis / gumbaragis

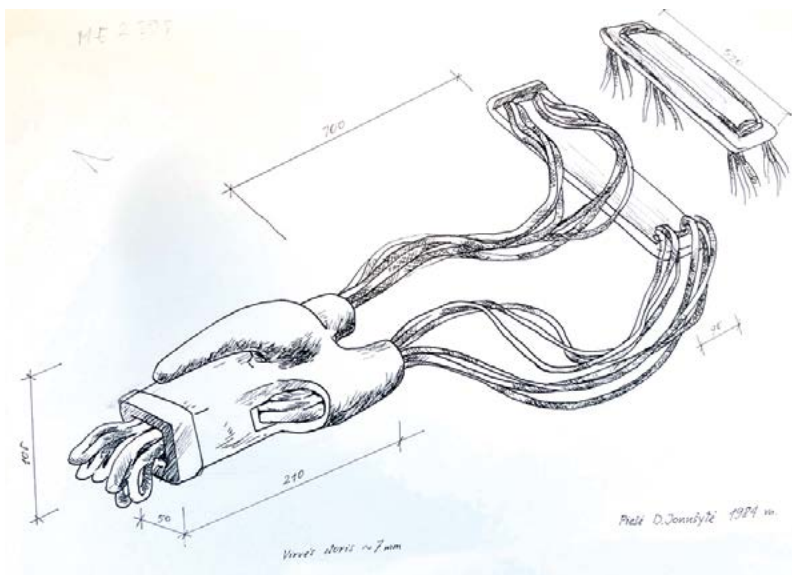
Lietuviškai kumaragiu (kumerangiu, kumrungiu, gumbaragiu) įvardijamas kablys lenkų kalboje buvo vadinamas „ożiu“ (lenk. *koziół*)¹⁰⁹. Žodis „kumarungas“ – germaniškos kilmės (pagal germ. *kuma* ir *rungas*)¹¹⁰. Lietuvių kalboje žinomi posakiai: „Nosis kap kumaragis“, „Norėjau pamatyt ežio snukutį, bet, vos tik priėjau, tuoj susirietė į kumruņgį“ ir pan. Gamintas jis iš kadagio ar ąžuolo.

Kumaragis. 2025 m. Dzūkijos nacionalinio parko drevinės bitininkystės ekspozicija. Musteikos kaimas, Varėnos rajonas. Fot. D. Blažulionytė.

¹⁰⁹ Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian*, cz. 1, *Kultura materialna*, Kraków, 1929, p. 676.

¹¹⁰ Čepienė N., *XVI–XXI a. lietuvių kalbos germanizmų ir jų darinių žodynas*, Vilnius, 2019, p. 370.

Geinys, 1984 m. piešė D. Jonušonytė, Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius, Nr. 755.

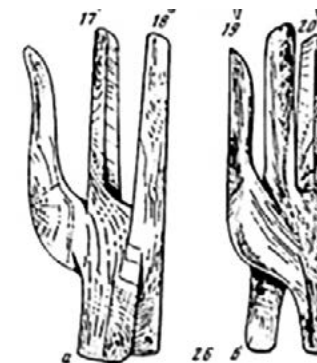

Geinio kablys (kumaragis). XX a. 4 dešimtmetis. Barčių k., Varėnos r. sav., Alytaus aps. Ilgis 18 cm, plotis 5–9 cm. Iš Lietuvių mokslo draugijos rinkinio. 1932 m. padovanoto Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos VII kl. mokinys Juozas Poškus. <https://lnm.lt/ekspozatai/geinio-kablys/#>

X–XII a. sluoksniuose archeologinių kasinėjimų metu Naugarde buvo rasta geinio fragmentų – du kabliai (kumaragai). Jie laikomi drevinių medžių savininkų naugardiečių turėtu drevininko inventoriumi. Meistriškai pagamintų kablių matmenys: X a. – aukštis 24,5 cm, XII a. – 23 cm; abiejų kablių žemutinės dalies aukštis – 11,7 cm, pagrindo storis – 10,5 cm. Taip pat buvo rasti ir trys suoliukai geiniui. Juose yra skylės virvei pririšti¹¹¹. Taigi galima teigti, kad K. Moszyński buvo neteisis sakdamas, jog šiauriniai slavai šio įrankio nenaudojo¹¹².

¹¹¹ Колчин Б. А., *Новгородские древности. Деревянные изделия*, Москва, 1968, p. 23.

¹¹² Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian, cz. 1: Kultura materialna*, Kraków, 1929, p. 677.

1. Naugardo kumaragai. Колчин Б.А., *Новгородские древности. Деревянные изделия*, М, p. 107, lent. 10. 2. Kumaragai: a) X a., b) XII a. *Древняя Русь. Город, замок, село*. Редактор Б. А. Рыбаков, Москва, 1985, p. 240.

Jau minėta, kad archeologinių radinių identifikavimas nėra paprastas. Remiantis dviem radiniais ir faktais apie Kernavės pirklių į Rygą gabentą vašką, daroma logiška išvada dėl drevinės bitininkystės egzistavimo tame krašte¹¹³. Kernavėje rastas XIII–XIV a. kablys – vaškas (su dviem pradegintomis skylutėmis viename gale, o kitame ties skylute nulūžęs). Teigiama, kad tai geinis, tačiau jis galėtų pretenduoti tik į kurią nors jo dalį. Atrodo, dėl plonumo, ilgumo ir skylių tai negalėjo būti nei kumaragis, nei „baronka“. Archeologinių tyrimų metu rastas eksponatas tam, regis, yra per plonas ir per ilgas (ilgis – 19 cm, plotis – 4,4 cm).

Kablys – vaškas. Kernavė. XIII–XIV a. Kernavės archeologinės vietovės muziejus. <https://www.limis.lt/valuables/e/805424/170000000012325?searchId=17626520>

Kauladirbio sodyboje žemutiniame mieste buvo rasta lentelė-suoliukas su išpjovomis galuose. Teoriškai jis, be abejo, galėjo būti naudojamas geinyje. Tačiau lentelėje nėra skylių virvei perkišti. Kiti žinomi geinių „suoliukai“ visuomet būna su jomis. Darbas labai aukštai buvo pavojingas. Nebuvo galima rizikuoti, kad virvė atsirištų.

¹¹³ Vitkūnas M., „Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje“, *Lietuvos lokaliniai tyrimai 2002–2005. Archeologija. Lietuvos valsčiai. Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, https://ilt.lt/pdf/archeologija_132-193.pdf, p. 173, 175. Remiasi neskelbtais archeologo A. Luchtano tyrimais.

Suoliukas. XIII–XIV a. Kernavės archeologinės vietovės muziejus.

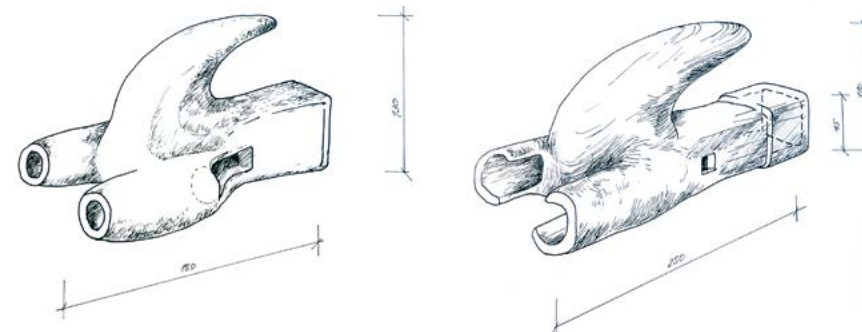
Galbūt geinio „baronka“ gali būti XIV a. pab.–XV a. pr. datuojamas nenustatytos paskirties dirbinys, rastas LDK valdovų rūmų teritorijoje Vilniuje. Tai medinis raidės U formos dirbinys nusmailintais galais su viršutinėje dalyje įrežtu geometriniu ženklu. Jo dydis 24×22cm. Galuose yra po dvi apskritas 1 cm skersmens skylės. Spėjama, kad tai galėtų būti medinė pusapskritė plokštelė su grioveliu, kuria slankiodavo virvė¹¹⁴.

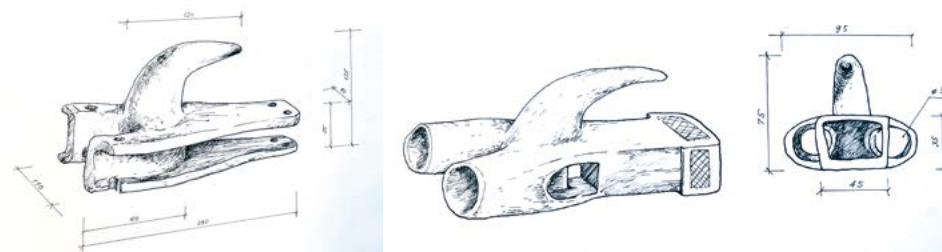
Nenustatytos paskirties dirbinys („baronka“?) XIV a. pab. – XV a. pr. Vilnius.
<https://www.epaveldas.lt/preview?id=LDKVR7739635932633829>

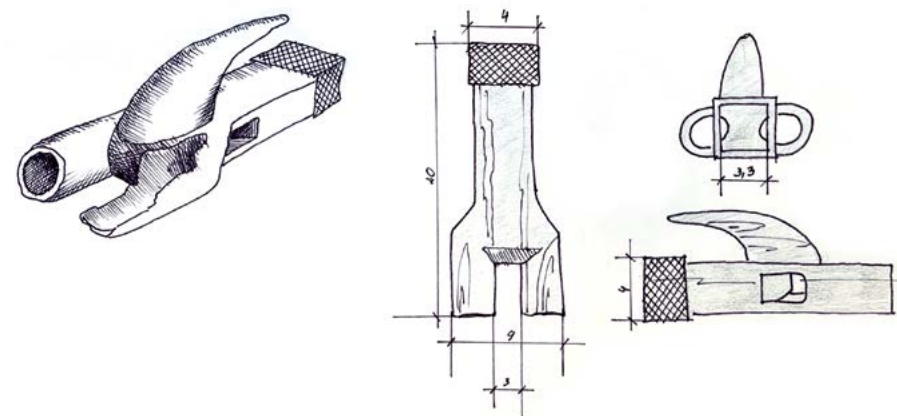
Kumaragis (kairėje). XIX a. pab. – XX a. pr. Panevėžio kraštotyros muziejus.
<http://www.paneveziomuziejus.lt/lt/straipsniai-naujienos/pristatome-nauj-rubrik-vasaros-eksponatas>

1. Kumaragis. Varėnos rajonas, Barčiai. 1984 m. Piešė D. Jonušytė.
Inv. Nr. IEM 3722, Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius, Nr. 755.
2. Kumaragis. Varėnos rajonas. Zervynų kaimas, 1984 m. Piešė D. Jonušytė.
Inv. Nr. IEM 7265, Lietuvos istorijos instituto rankraščių skyrius, Nr. 755.

1. Kumaragis. Varėnos rajonas, Barčiai. 1984 m. Piešė D. Jonušytė.
Inv. Nr. IEM 3722, Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius, Nr. 755.
2. Kumaragis. Varėnos rajonas, Musteikos kaimas. 1984 m. Piešė D. Jonušytė.
Inv. Nr. IEM 7033, Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius, Nr. 755.

Druskininkų rajonas, Merkinės apskritis. 1984 m. Piešė I. Kazlauskas.
Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius, Nr. 755.

¹¹⁴ Nenustatytos paskirties dirbinys, *ePaveldas*, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LDKVR7739635932633829>.

3.2. Įrankių, skirtų lipti į drevenę, naudojimas

Vienas svarbiausių drevinės bitininkystės iššūkių buvo drevininko užlipimas į medį ir darbas dideliame aukštyje. XVI a. 5 dešimtmečio pskoviškio stačiatikio vienuolio Ermolajaus-Erazmo kūrinys „Pasakojimas apie naujųjų šventųjų stebukladarių Muromiečių gyvenimus“ (*Повесть от Жития святых новых чудотворцев Муромских*) Muromo kunigaikščio Piotro žmona Fevronija teigia: „[...] mano tėvas ir brolis yra drevininkai, miške iš drevių medų kopinėja. Ir šiandien mano brolis eina kopinėti. Kuomet užlipa aukštai į medį, žiūri pro kojas į žemę, galvoja, kaip nenukristi. Nes jeigu nukris, su gyvenimu atsisveikins.“¹¹⁵ Rusiškuose šaltiniuose yra duomenų apie tai, kad buvo naudojamas pintas drevininko diržas. Tikėtina, kad tarp šaltiniuose minimų kritimų iš medžių būta ir kritimų iš drevinių¹¹⁶. Taigi buvo svarbu mokėti naudotis geiniu. Marcinkoniškis V. Jezukevičius XIX a. II p.–XX a. pr. rašė, kad 16–20 m aukštyje laisvai laikytis gali tik „įpratę drevininkai“: „[...] kai viena koja stovi kilpoje ir viena ranka reikia kilpą prisidaryti, kita ranka apmetamą kilpą pagauti, tai toksai darbas labai sunku išsilaikyti dideliame aukštyje“¹¹⁷. Puikiai drevinę bitininkystę išmanęs autorius akcentavo: „Būna atsitikimų, kad bartnykas, iškėlęs koją iš kilpos, į naują nesugeba įstatyti. Tuomet, ligsvaros nustojęs, ima drebėti, blaškytis. Tokiai padėčiai susidarius geinio kilpa pabėga. Tai pradžia nelaimės. Bartnyko pagalbininkas, žemėje stovėdamas, greičiau gali nelaimėje esančiam padėti. Jis, apžiūrėjęs atramos punktą, nurodo pakibusiam, kur koją atremti. Toks patarimas bartnykui tai yra pirmoji pagalba; jei pagalbos nepavyksta suteikti, tai įvyksta katastrofa.“¹¹⁸

Dar bičių medžiavimo laikotarpiu, siekiant iškopinėti medų uolose ar medžiuose buvo pasitelkiami įvairūs prietaisai, dažniausiai virvės. Joms pagaminti naudoti medžio plaušas, lianos (sumedėję augalai), oda ir kt. Taip iki šiol daroma kai kuriose Afrikos ir Azijos šalyse. Kad būtų lengviau kopti, neretai akmenyje ar medyje būdavo iškertamos kopetėlės¹¹⁹. Tokia praktika taikoma iki šiandien.

BaKola (Nkola) pigmėjai Centrinėje Afrikoje dar XXI a. pradžioje per medkopį gegužę–rugpjūtį, atidėję į šalį medžioklę ir žemės ūkio darbus, pavieniui ir kolektyviai kopinėja medų drevėse. Jas suranda pagal mirusias bites ant žemės ar bičių skraidymą prie kamieno. Pavienis pigmėjų medaus medžiotojas

drevenę pasiekia juosmenį ir medžio kamieną apjuosęs liana. Bitėms aprūkyti naudoja dūminę, drevenę atidaro kirviu ir peiliu, medų sudeda į specialią iš medžio žievės ar kitokios medžiagos padarytą talpą. Pasitaiko rasti bičių lizdų ant žemės nuvirtusių medžių drevėse ar juos nuvertus, tačiau dažniausiai tenka lipti į medžius. Tam reikia drąsos, kantrybės, vikrumo, atsargumo ir, aišku, fizinės jėgos. Kopinėjant medų, bitės gelia. Žmogus numeta žemyn įrankius, o pats atsargiai nusileidžia su medumi. Jeigu kopinėja keliese, kopinėtojas lipa į medį tik su peiliu ir dūmine, kitus įrankius jam perduoda prikabinčius prie lianos. Ja medus ir nuleidžiamas¹²⁰.

Babinga pigmėjas (Centrinėje Afrikos Respublikoje) kopia į medį medaus naudodamas diržą. Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, New York, 1999, p. 57, Figure 8.4b (pagal Serge Bahuchet 1972 m. publikaciją).

Išlikusi ankstyvoji XV–XVI a. ikonografija leidžia teigti, kad panašią techniką tuo metu naudojo Šiaurės Rytų Slovakijos Levočos regiono drevininkai. Joje perteikta, kaip medų kopinėja du drevininkai – vienas medyje (pušyje), kitas ant žemės. Pirmasis bando atidaryti plautą. Jis laikosi atsisėdęs ant virvės (suoliuko nėra), kojomis apjuosęs medžio kamieną¹²¹.

Drevininkai kopinėja medų. Levoča, Slovakija. XV–XVI a. Ambrózy B., *A Méh*, Budapest, 1914, p. 125, il. 123.

¹¹⁵ „[...] отец мой и брат мой древолазцы суть, в лесе бо мед от древия емлют. Брат же мой ныне на таковое дело иде, яко же лести на древо в высоту чрез ноги зрети к земли, мысля, абы не урватися с высоты. Аще ли кто урвется, сей живота гоньзнет“, *Повесть о Петре и Февронии*, подгот. текстов и исслед. Р. П. Дмитриевой, отв. ред. А. М. Панченко, Ленинград, 1979, p. 19.

¹¹⁶ „Бортничество“, *Очерки русской культуры XIII–XV веков, ч. 1: Материальная культура*, под ред. А. В. Арциховского, Москва, 1969.

¹¹⁷ *Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias*, p. 99–100.

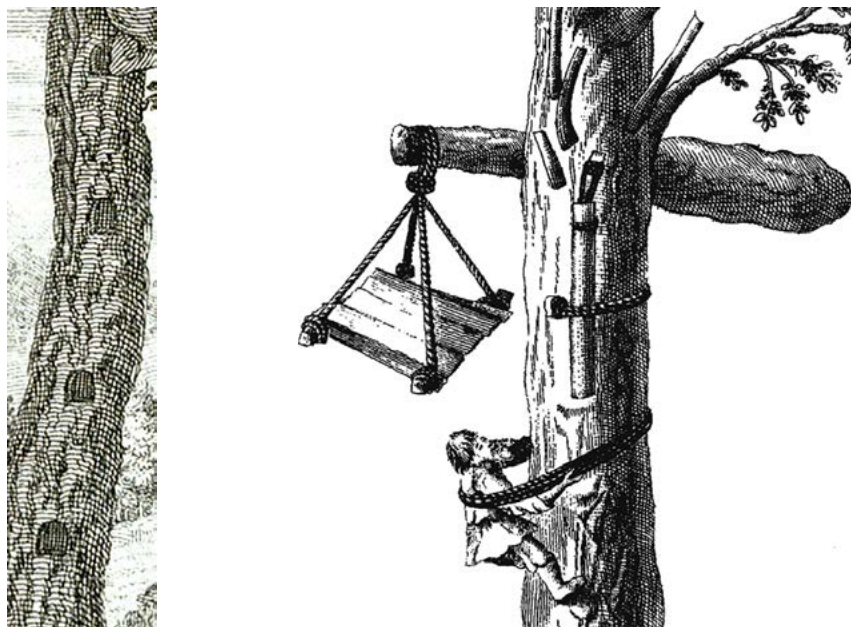
¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 56–57.

¹²⁰ Ngima G. M., „Perception of Hunting, Gathering and Fishing Techniques of the Bakola of the Coastal Region“, *Southern Cameroon, Ecology and Change of the Hunter-Gatherer Societies in the Western Congo Basin*, ed. by M. Ichikawa, H. Yasuoka, Kyoto, 2006, p. 60–61.

¹²¹ Ambrózy B., *A Méh*, Budapest, 1914, p. 125, il. 123.

Аналогічну техніку daug šimtmečių naudoja baškirų drevininkai Rusijoje¹²². Ji užfiksuota XVIII a. 7 dešimtmetyje. Tai irgi ne geinis, o iki 5 m ilgio pintas odinis diržas (bašk. *kiram*), skirtas medžiui ir drevininkui apjuosti, bei nedidelė kilnojama platforma (laiptelis, bašk. *lange*), skirta atsistoti, ją prilaiko aplink kamieną apjuosta virvė. Medžiuose paprastai būna iškapoti laipteliai drevininkui. Taigi klystama teigiant, kad geinis naudotas ir Baškirijoje¹²³ – jį atstojo medyje iškapoti laipteliai. Neaišku, ar tai buvo būdinga ir LDK drevinei bitininkystei.

Laipteliai dreviniame medyje.
Рычков П., *Третье продолжение о пчелах. Труды Вольного экономического общества к поощрению России земледелия и домостроительства 1769 года. Часть 11*, Санкт-Петербурге, 1769, p. 58.

Baškirų drevininkas lipa į medį.
Baškirija, Rusija. 1768–1769 m. *Дневные записки путешествия доктора и Академии Наук адъюнкта Ивана Лепехина по разным провинциям Российского государства*, 1768, 1769, Санкт-Петербурге, 1771.

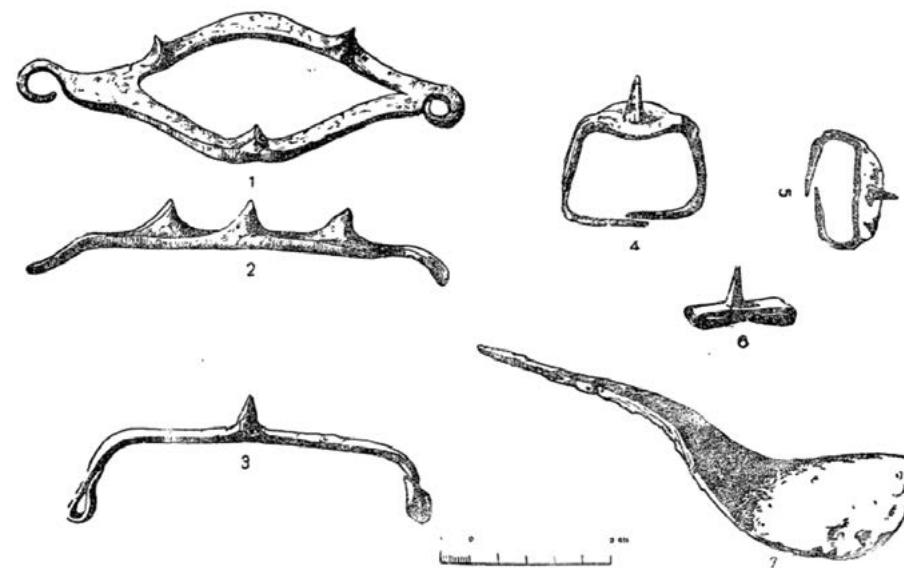
Kai kurie tyrėjai teigia, kad senovės Rusijoje drevininkai lipti į medžius naudojo įvairaus tipo geležinius spyglius (rus. *шпы*), tvirtinamus prie pėdų. Jie būna 3–6 cm ilgio, su smaigaliu priekyje¹²⁴. Analogiškų prietaisų kitoje

¹²² Ильясов Р., „Бурзянская бортевая пчела и бортевое пчеловодство на Южном Урале“, *Пчеловодство*, 2015, Nr. 7, p. 14–15.

¹²³ Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian, cz. 1, Kultura materialna*, Kraków, 1929, p. 677; Żukowski R., *Bartnictwo z Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX wieku*, p. 35.

¹²⁴ Мальм В. А., „Промыслы древнерусской деревни, Очерки по истории русской деревни X–XIII вв.“, p. 133–135; „Бортничество“, *Очерки русской культуры XIII–XV веков*, ч. 1:

tuometės drevinės bitininkystės istorijoje nežinoma. Jie minimi tik XX a. pradžios čeremisų bitininkų, kurie naudojo ir geinį¹²⁵. Egzistuoja versija, kad minėti spygliai (šipai) buvo skirti vaikščioti ledu ir su drevine bitininkyste nesusiję. Vis dėlto jų buvimui pritaria nemažai rusų ir ukrainiečių autorių (ir bitininkystės istorikų)¹²⁶. Aukštutinio Nemuno regione IX–XIII a. tokių prietaisų neužfiksuota¹²⁷.

Spėjami „drevininko lipimo į medį“ prietaisai – spygliai (apkaustai, rus. *šip*, Nr. 1–6) ir korių išpjovimo peilis (rus. *medorezki*, Nr. 7). Мальм В. А., *Промыслы древнерусской деревни, Очерки по истории русской деревни X–XIII вв.*, Труды Государственного исторического музея, 1956, Вып. p. 32, II. 8.

Vertinga XX a. 4 dešimtmečio inžinieriaus Tadeuszo Kuleszoso ikonografinė medžiaga (fotonuotraukos), kurioje užfiksuotas drevininko įlipimas ir išlipimas iš medžio naudojant geinį (žr. toliau).

Материальная культура, под ред. А. В. Арциховского, Москва, 1969.

¹²⁵ Hämäläinen A., „Tseremissien mehiläisviljelyksestä“, *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 1909, t. 26, p. 1–16.

¹²⁶ Готун І., Коваль О., Петраускас А., „Експериментальне вивчення бортництва Північною експедицією. Життя бджіл та сутність бортного промислу“, *Археологія*, 2008, Nr. 4, p. 81; Петраускас А., „Бортництво сільського населення давньоруського часу на Середньому Подніпров'ї“, *Український історичний журнал*, 2003, Nr. 3, p. 49; „Бортничество“, *Очерки русской культуры XIII–XV веков*, ч. 1: *Материальная культура, под ред. А. В. Арциховского.*

¹²⁷ Зверуго Я. Г., *Верхнее Понеманье в IX–XIII вв.*, Минск, 1989, p. 119.

Drevininkas (bartnik). Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa, 1900, t. 1, p. 122.

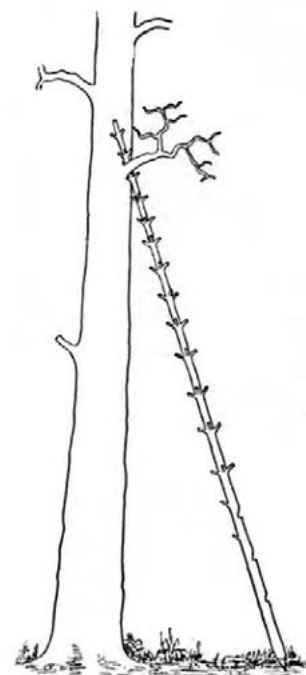

Kulesza T., *Druskieniki i okolice. Przewodnik turystyczny*, Grodno, 1935, p. 150–156, il. 1–7.

Žinoma, kad Polesės drevininkai dar XX a. 4 dešimtmetyje naudojo geinius norėdami pasiekti kaladinius avilius, įtaisytus ant medžiuose įrengtų pakylų¹²⁸.

Kopėčios

Vėlyvuoją drevinės bitininkystės laikotarpiu buvo naudojamos kopėčios, ypač kai dreviniai medžiai būdavo arti sodybų, o pačios drevės žemiau. A. Seržputovskis nurodė iš medžio kamieno su trumpai nukapotomis šakomis padarytą žaginį (šakotą stulpą)¹²⁹.

Analogiškai XIX a. pab.–XX a. pr. jau ne visi dzūkai turėjo geinius ir naudojo žaginius¹³⁰. Jie minimi posakiuose: „Stovi kaip žaginyš išsiskėtęs“, „Pasistatė žaginį ir įlipo į medį“. Kadangi drevės buvo žemiau, neabejotinai naudotos ir įprastos kopėčios. Jos labiau paplito XIX–XX a. pr., kuomet labai sumažėjus meškų pažemėjo ir drevių aukštis. Kabelių kaime, Berštų bendruomenėje, prie drevinės pušies stovėjo nuolatinės kopėčios. Jos dažnai naudotos Livonijoje – Latvijoje ir Estijoje¹³¹.

Drevininko „kopėčia“. Сержпутовский А., „Бортничество в Белоруссии“, *Материалы по этнографии России*, СПб., 1914, t. 2, p. 16, pav. 3.

Tačiau kopėčios drevininkui pirmiausia tiko bičių apžiūrai pavasarį ir tik nedideliame aukštyje. Bet net ir tokiu atveju dėl saugumo jis vis tiek turėdavo prisitvirtinti prie medžio virve.

¹²⁸ „Widziałam [...] Poleszuka (poprawiającego zachwiany na pomostku ul“, Rak M., *Materiały do dziejów polskiej dialektologii i etnologii. Listy Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowej, Adama Fischera, Antoniego Kaliny, Izydora Kopernickiego, Kazimierza Nitscha, Seweryna Udzieli, Juliusza Zborowskiego*, Kraków, 2018, p. 305.

¹²⁹ Сержпутовский А., „Бортничество в Белоруссии“, p. 16, pav. 3.

¹³⁰ Šešelgis K., Urbelis M., „Senoji drevinė bitininkystė“, p. 119.

¹³¹ Linnus F., *Eesti vanem mesindus. I Metsamesindus*, Sihtasutis Eesti Rahva Muuseumi kirjastus, 1939; Williams I. H., Padjus P., Parn E., Rootslane M., Susi J., „A history of beekeeping in Estonia“, *Bee World*, 1995, t. 76, Nr. 1, p. 18–30.

Aukštos kopėčios. Kabelių kaimas.
Fot. Kochanowski. Publikuota:
Weissberg-Blank S.,
Barcie i kłody w Polsce,
Warszawa, 1937, p. 23.

Kopėčios lipti į dreveę.
Livonija.

Peikena (*piesznia*),
Gloger Z., *Encyklopedia
staropolska*, Warszawa,
1903, t. 4. Piešinys pagal
Palenkėje iškastą įrankį.

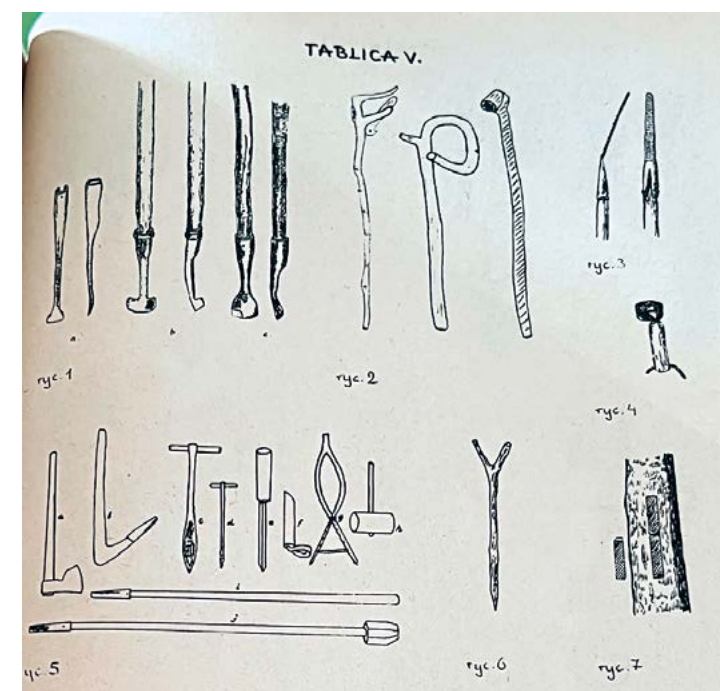
Peikena. XIX a. pr.–XX a. I pusė.
Medis, metalas.
Ilgis (visas) – 112 cm, ilgis
(metalo) – 23,5 cm, kotas – 88,5 cm.
Pleištas trapecijos formos.
Senovinės bitininkystės muziejus,
Stripeikių kaimas, Ignalinos
rajonas. [https://www.limis.
lt/valuables/e/806493/
152266019?searchId=34098882](https://www.limis.lt/valuables/e/806493/152266019?searchId=34098882)

3.3. Drevių darymo įrankiai

Drevės buvo iškalamos, iškapojamos, išskaptuojamos. Tam naudoti du svarbiausi įrankiai: kaltas, vadintas peikena (rusėn. *пеушня*, lenk. *piesznia*)¹³², ir kirvis (lenk. *siekiera*). „Peikena“ lietuvių kalboje reiškia ir ledo kirtiklį, naudojamą eketei prakirsti ar ledui nukapoti. Lenkiškai „piesznia“ vadinamas į kaltą ar kirvį panašus įrankis. 1342 m. lotyniškame akte nurodyta, kad jį naudoja drevininkai, o lenkiškai jis vadinamas „pezna“ (*sicut mellifices operari possunt, quod pezna in Polonico dicitur*)¹³³. Šio įrankio reikėjo ne tik drevininkui *sensu stricto*. Jis buvo naudojamas ir kaladiniams aviliams skobti.

¹³² Kozłowski W., *Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i orylski*, Warszawa, 1859.

¹³³ *Słownik Staropolski nazw osobowych*, t. VI, z. 1, Wrocław etc., 1981, p. 118; Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 97–101.

Drevininko įrankiai. Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie*, Lent. 5.

Peikena net buvo svarbesnė nei kirvis, nes ja lengva paplatinti natūralią drevelę, kurių ieškojo drevių skaptuotojai. Drevė būdavo pradėdama kapoti kirviu. Gardino apylinkėse XVIII a. naudoti kirviai, kurių viduje buvusi tuščia ertmė. Šiais kirviais patogų gremžti drevelę gilyn. Tokie įrankiai žinomi ir prūsiskose žemėse. Latvijoje kaltai buvo vadinami kapliais¹³⁴. XVII a. pradžios tekste „Nauka o pasiekach“ rašoma, kad bitininkui reikia pjūklo (*piłka*), kirvio (*siekiera*), kirvuko (*toporek*), kaplio (*motyka*) ir kalto (*piesznia*)¹³⁵. Vėlesniu laikotarpiu drevininkų įrankių drevėms įrengti gausėjo. XIX a. naudoti ir kiti: lenkti peiliai, plaktukai, grąžtai, pjūklai¹³⁶. XX a. 2 dešimtmetyje Polesės regione etnologas A. Seržputovskis užfiksavo daugiau įrankių – iš viso devynis¹³⁷. Etnologės T. Siudowska-Myzykowa ir L. Piškinaitė-Kazlauskienė – šešis: skliutą, peikeną, kaltą, pjūklelį (vienarankį), skaptą, lopetėlę (aviliui valyti)¹³⁸. skliutą, peikeną, kaltą, pjūklelį (vienarankį), skaptą, lopetėlę (aviliui valyti)¹³⁸.

Drevininkų ženklų darymo technikos ir įrankių klausimas – vienas menkiausiai išnagrinėtų. Iš pavienių XVI a. faktų galima spręsti, kad technikų buvo ne viena. Matyt, dažniausiai jie buvo iškapojami. XVI a. 4 dešimtmetyje Vitebsko paviete byloje dėl nupjauto ir sudeginto drevinio ąžuolo viena pusė įrodinėjo, kad jame nuosavybės ženklas buvo padarytas peikena. Iš aktų taip pat aiškiai matyti, kad seni ženklai būdavo iškapojami, o vietoje jų padaromi nauji¹³⁹. Tačiau ženklus medyje ir išdegindavo. Tokių žinių randama įvairiuose aktuose. Štai XVI a. 4 dešimtmečio byloje Lucko paviete dėl drevinių medžių priklausomybės minima, kad ginčytasi dėl trijų drevynų, kurie buvo pažymėti išdeginiais aštuonkojo ženklais (*осмирого выжъненъ*)¹⁴⁰.

Drevininko įrankiai. Ferenc-Szydełko E., *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych*, Poznań, 1995.

¹³⁴ Siudowska-Myzykowa T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie*, p. 39.

¹³⁵ *Nauka koło pasiek z informaciy pana Walentego Kąckiego anno MDCXII w Komarnie u mnie Jana Ostroroga wojewody poznańskiego spisana*, p. 5.

¹³⁶ Siudowska-Myzykowa T., *op.cit.*, p. 39–40.

¹³⁷ Сержпутровский А., „Бортничество в Белоруссии“, p. 20.

¹³⁸ Piškinaitė Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 42, 6 pav.

¹³⁹ Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М. В. Клочко (1533–1540). (Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9), подготовили В. А. Воронин, А. И. Груша et al., Москва, 2008, Nr. 146, p. 255–259.

¹⁴⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Užrašų knyga 11, Nr. 223, p. 288.

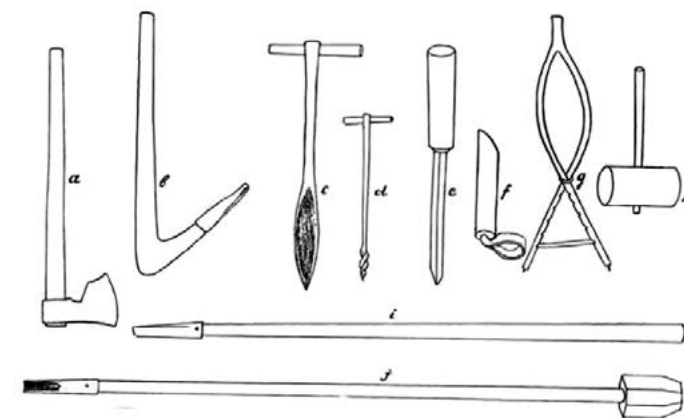
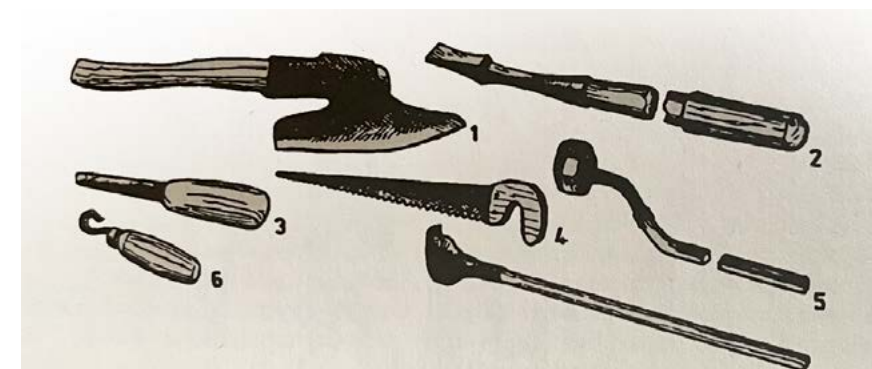

Рис. 7.

а – сакі́ра или гакъ – топорь, б – цесла – тесло, с – лопате́нь – лопатень, д – свёрдзель – буравъ, е – до́лато – долото, ф – скобля – скобель, г – разми́ръ – циркуль, h – лаубёшка – молотокъ, i, j – пѣшья – пешня.

Drevininko įrankiai drevei įrengti, Сержпутровский А., „Бортничество в Белоруссии“, *Материалы по этнографии России*, СПб., 1914, t. 2.

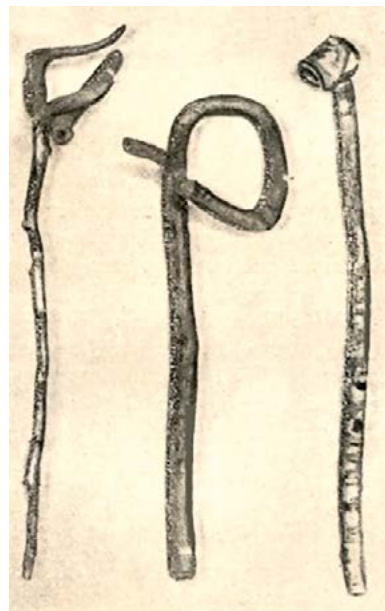
Kai kurie drevių skobimo įrankiai. XX a. Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius, 1995, p. 42, pav. 6.

Drevininko kirvis. Lietuvis (baltarusis) drevininkas su įrankiais. XVIII a. 5 dešimtmetis (prieš 1746 m.). Stokholmo nacionalinis muziejus. Friedricho Wilhelmo Bergholtzo (1699–1772) rinkinys. THC 3592.

XIX a. pr.–XX a. I p. Kirvį sudaro medinis kotas ir metalinė galva. Koto ilgis 53 cm, ašmenys: 26x10 cm, su įmova kotui. Senovinės bitininkystės muziejus. Stripeikių kaimas, Ignalinos rajonas.

Kaiščiai kojoms atsispirti darant dreve. Weissberg-Blank S., *Barcie i kłody w Polsce*, Warszawa, 1937, p. 31.

Pažymėtina, kad, dreve skaptuojant didesniame aukštyje, reikėjo daugiau jėgos ir stipresnės atramos. Dėl to nepakakdavo paprastai įlipti į drevinį medį. Darydamas dreve, drevininkas kojų aukštyje dar įkišdavo du kaiščius, lenkiškai vadinamus „kula“, kad turėtų kur atsispirti kojomis¹⁴¹.

3.4. Kiti įrankiai ir įranga

Kaladiniams avilias į medžius įkelti reikėjo specialios įrangos. Tikėtina, kad tai buvo daroma pririštą avilį traukiant per šaką permesta virve. Tačiau aviliai buvo sunkūs, todėl gaminti pagalbiniai įrankiai, palengvinantys šį darbą. Tam naudotas medinis įtaisas – keltuvas su skriemuliui ir virve.

¹⁴¹ „[...] obowiązuje on jeszcze drzewo na wysokości nóg leziwem i wtyka między nie a pień dwa sękate kołki zwane kulami“, Blank-Weissberg S., *Barcie i kłody w Polsce*, Warszawa, 1937, p. 31.

Priemonė kelminiams aviliams į medžius kelti. XIX a. pab.–XX a. I p. Medis, metalas, virvė. Ilgis – 27 cm, skersmuo – 12 cm, storis – 5 cm. Senovinės bitininkystės muziejus. Stripeikių kaimas, Ignalinos rajonas. <https://www.limis.lt/valuables/e/806493/152654314?searchId=71636967>

Keltuvas. Priemonė kelminiams aviliams į medžius kelti. XIX a. pab.–XX a. I p. Medis, metalas. Ilgis – 50 cm, skersmuo – 21 cm, storis – 5,5 cm. Senovinės bitininkystės muziejus. Stripeikių kaimas, Ignalinos rajonas. <https://www.limis.lt/valuables/e/806493/152641230?searchId=71636967>

Priemonė kelminiams aviliams į medžius kelti. XIX a. pab.–XX a. I p. Medis, metalas. Ilgis – 37 cm, skersmuo – 17,5 cm. Strektės ilgis – 26,5 cm. Strektė neleidžia ratui suktis atgal. Senovinės bitininkystės muziejus. Stripeikių kaimas, Ignalinos rajonas.

Aviliams į medžius įkelti ir nuleisti Polesėje drevininkai dar naudodavo ratą.

3.5. Medaus kopinėjimo įrankiai

Drevinė ir naminė kaladinė bitininkystė daugeliu aspektų nesiskyrė. Abiem atvejais išimant medų buvo sunaikinami koriai, nes jie vėliau būdavo kaitinami ar presuojami. Tik paplitus medsukiams koriai galėjo būti bent iš dalies išsaugomi. Tačiau visiškas išsaugojimas buvo įmanomas tik naudojant rėminius avilius.

Peilis koriam pjauti. Pilkapis Kalūgos srityje. Древняя Русь. Город, замок, село. Редактор Б. А. Рыбаков, Москва, 1985, p. 240.

Kai kuriuose kitų kraštų XVIII a. drevinės bitininkystės ikonografiniuose šaltiniuose vaizduojamos savotiškos drevininkų naudotos „lyžės“, kurios, tikėtina, buvo skirtos koriais pasiekti (nubraukti). Iš ikonografijos matyti, kad drevininkai kartais jų turėdavo po dvi.

„Lyžės“ koriais išimti. 1768 m.
Рычков П., Третье продолжение о пчелах, II. Nr. 4.

3.6. Bičių aprūkymo priemonės

Drevinės bitininkystės epochoje bičių aprūkymas jas apžiūrint ir kopinėjant medų buvo visuotinai paplitęs. Ikonografiniai ir rašytiniai duomenys rodo, kad dūminės nebuvo naudojamos. Jos atsirado ir palaipsniui išpopuliarėjo XIX–XX a. I pusėje. Iki tol buvo pasitelkiamos iki 1 metro ilgio sausos pušies ar lazdyno skalos. Jos būdavo perskeliamos pusiau ir uždegamos¹⁴².

Lietuvis drevininkas Juozas Miškinis iš Marcinkonių kaimo (Varėnos r.) pasakojo:

Bitės į naują drevę atskrenda pacios. Ataina spiecius ir gyvena. Užriši tik šluotų, kad neapotų meletos. Iš vienos drevės tai, būdavo, pripjauni kibirų medaus. Kai imi medų, tai per sprindį nuo viršaus atmatuojai ir palieki bitėms žiemai, o kas žemiau – tai tau. Medų dėdavom į griesčią. Ją palieki an žemės, kai lipi geiniu, o paskui užsitrauki su virvele. Dūminti tai pasidarydavom tokį kuoliuką, perskelį jį šitaip ir šitaip, įdegini, nu jis insidega ir rūksta, negęsta.

Dūminės atsirado tik po karo. Daug dumo nereikia, nepuola bitės. Sunkus darbas buvo, o kas lengva juodam darbininkui. Dabar nuo gervų gydau bites savo vaistais – dedu gailių, indedu gailių avilin ir padūminu dūminėn indėjis gailių. Krinta erkės, po apacią padedi popiero, aliejum patepi ir jos ty krinta tos erkės... O geiniu lipt tai nesunku. Apmetei aplink pušelį, padarei kilpų, persukai ir lipi, tadu dedi kitų kojų, o tų atlaidi. Virvė turi būti pinta, jei bus suakta, negalėsi jos persukti. Indomu bitininkaut, aš ir dabar myliu prie bičių.¹⁴³

Apie aprūkymą, kaip ir apie lipimą prie drevės, įrankių naudojimą kopinėjant medų, pasakojo vietos gyventojai per 1980 m. ekspediciją Varėnos rajone, inventorizuojant dreves: „Kopinėdavo vienas žmogus. Įrankiai: medinis kibiriukas arba iš drebulės medžio lovelis koriais sudėti, aštrus peilis koriais išpjauti ir smilktyvas. Bitininkas geiniu arba kitokiais būdais (kopėčiomis, žaginiu) prilipdavo prie avilio, pasikabindavo kibiriuką koriais ant dešinėje pusėje drevės esančio kuoliuko arba įkaltos vinies, atidarydavo plautą. Bites pasmilktydavo, kad nepultų. Bitės išlįsdavo pro kairėje avilio pusėje esančią laką. Peiliu išpjaudavo 2/3 korių, 1/3 palikdavo bitėms maistui žiemos metu. Korius sudėdavo į indą ir virve nuleisdavo žemėn. Uždarydavo plautą – ir darbas baigtas.“¹⁴⁴

Šis ir daug kitų vėlesnių pasakojimų itin supaprastina ir „palengvina“ senųjų drevininkų darbą. Tekstas atspindi padėtį po drevinės bitininkystės klestėjimo laikotarpio, kai ši veikla buvo tapusi vienu iš pagalbinių kaimo verslų. Tačiau kai kurie marcinkoniškiai drevininkai mini ir dar senesnę laikotarpį... Kuomet grybais, apyniais ir medumi mokėjo ponui duokles, drevininkai rudenį medaus kopinėjimui sugaišdavo mėnesį, o 1 metro ilgio ir 0,5 metro pločio drevę kaldavo „iki sutemų“¹⁴⁵.

Sprendžiant iš negausios ikonografijos, drevininkų apranga buvo paprasti darbo drabužiai. Veido gaubtai drevinėje bitininkystėje plačiau paplito XIX a. II p.–XX a. I p. Apie tai, kad nenaudojo galvos apdangalų, pasakoja ir patys drevininkai: „Veido pirmiau neužsidengdavo, nebijojo. Užsitraukia kuo galvą... ar skarele“. Etnografų respondentai tikrai negalėjo žinoti, kaip buvo XIX a. viduryje ar anksčiau. XIX a. lenkiškoje ikonografijoje drevininkai vaizduojami tiek su veido apdangalais, tiek be jų¹⁴⁶. 1918 m. Zubravo (*Zubrowo*) kaime, kairiajame Katros upės krante, Gardino krašte (nuo 1914 m. siauruku sujungtas su

¹⁴³ „Bitininkas Juozas Miškinis iš Marcinkonių“, *Šalcinis*, 1994, Nr. 12, p. 6.

¹⁴⁴ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 53.

¹⁴⁵ Grudzinskas L. „Senosios girios bitininkai“, *Komjaunimo tiesa*, 1967 08 12; „Kap genys kopinėdavo dravėn“, pasakoja Miškinis Petras, Stasio sūnus, gim. 1929 m. Marcinkonių k., užrašė Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2002, Nr. 45, p. 7.

¹⁴⁶ Šotolová M., Přidal A., „Adam Gottlob Schirach and his contribution to the history of beekeeping“, p. 270; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 100.

¹⁴² Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 17.

Marcinkonimis), drevininkas pavaizduotas su veido apdangalu (žr. il. žemiau). Tačiau XX a. pradžios situacijos negalima perkelti į, pavyzdžiui, XIII a.

Bitininkų apranga. Zubrovos. 1918 07 16. Klose H., „Über Waldbienenzucht in Lithauen und einigen Nachbargebieten. Mit 9 Tafeln und 12 Textabbildungen“, *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften – Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse. Supp.*, 1921, p. Abb. 28.

Greičiausiai, priklausomai nuo darbo pobūdžio (ypač kopinėjant medų rudenį), buvo naudojami paprasti medžiagos (matyt, drobės) gabalai plaukams ir kaklui uždengti. Nėra duomenų ir apie pirštinių naudojimą.

Peržiūrėtuose Lietuvos drevinės bitininkystės istorijos šaltiniuose duomenų apie specialų apavą ar juo labiau kokius nors geležinius spyglius nerasta.

VII. LIETUVOS DREVINĖS BITININKYSTĖS IŠŠŪKIAI IR JOS NYKIMAS XIX A.

XX a. 5 dešimtmetyje marcinkoniškis dvasininkas V. Jezukevičius su rūpesčiu rašė: „[...] vargšė dravė, seniau bartnykų labai branginama, nūnai tapo apleista ir miršta. Viena vienišė stovėdama, primena praeiviui, kad ji jau eina į dravių istoriją“¹. Kaip iki to prieita?

XVIII a. pabaigoje neliko Abiejų Tautų Respublikos, kurios teritorijas pasidalino kelios valstybės, šiaurritinės – Prūsija ir Rusija. XIX a. Europoje baigėsi didžioji drevinės bitininkystės epocha. Atsižvelgiant į gamtines ir socialines sąlygas, šie universalūs pokyčiai įvairiose vietose vyko skirtingu laiku². Juos lėmė ekologiniai, biologiniai ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, miškininkystės ir bitininkystės pasiekimai, teisiniai draudimai. Labai sumažėjo miškų, laukinių bičių, miškus pradėta atskirti nuo žemės ūkio. Tai vyko palaipsniui. Dar 1786 m. Edukacijos komisijos LDK valdų ekonominėje instrukcijoje rašoma, kad „gausios drevės nieko nekainuoja, o duoda pajamų“ (*barciów zaprowadzanie gęste nic nie kosztuje, ale przynosi intraty*)³.

Nemažai Lenkijos karalystės ir LDK drevinės bitininkystės regionų teko Rusijos imperijai. XIX a. 3–5 deš. drevinė bitininkystė juose labai sumenko. Dėl to valstybės išdas iš drevių mokesčio gaudavo mažai pajamų. Vieni bitininkystės specialistai akcentavo, kad taip atsitiko dėl jos pačios ydų, konkrečiai – dėl katastrofiškai sumažėjusio laukinių bičių skaičiaus; tai lėmė, kad didžioji dalis drevių būdavo tuščios. Tačiau ir užimtosios buvo nelabai produktyvios. Kiti teigė, jog drevinei bitininkystei pristigo teisinės paramos – nebeleista įrenginėti naujų drevių ir imta ją drausti. Bitininkas M. Prokopovičius aiškino, kad nereikia remti drevinės bitininkystės. Atvirkščiai, būtina kuo greičiau jos atsisakyti – dreves su bitėmis ar tik pačias bites perkelti prie namų.

¹ Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 198.

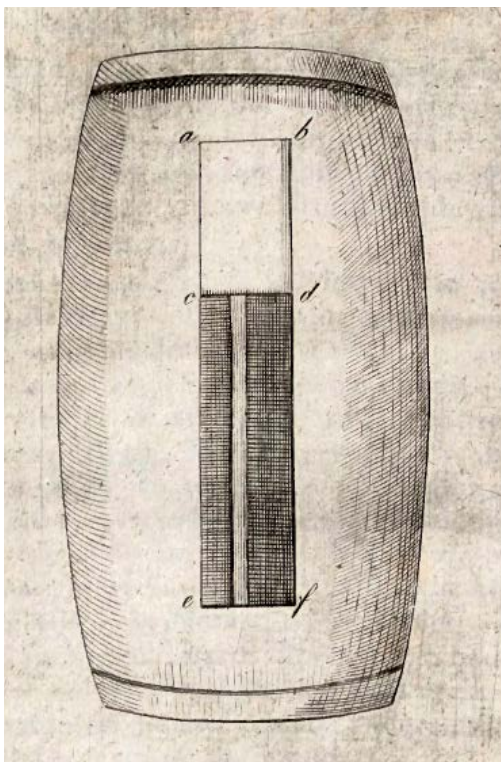
² Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, 1999, p. 226.

³ Pawlik S., *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII w. i z XVIII w.*, Kraków, 1915, t. 1, p. 256.

Sunku įvertinti, kiek šias pozicijas lėmė miškų savininkų siekis greitai gauti daug pajamų (noras netrukdomai kirsti miškus, juos naujoviškai tvar-kyti) ir kiek bitininkystės pažanga. Dideliais, palyginti su gyventojų skaičiumi ir tankumu, miško kirtimais bandyta kompensuoti pramonės menkumą ir gauti lėšų iš medienos eksporto. Tai buvo daroma tiek legaliai, tiek nelegaliai, tačiau abiem atvejais miškai buvo tiesiog naikinami. Sunku kalbėti apie santy- kio su mišku reguliavimą ar saikingą jo išteklių naudojimą.

Pažymima, kad XIX a. II pusėje jau beveik nebebuvo bitininkų, kurie gyventų vien iš šio verslo. Bitininkystė virto pagalbiniu valstiečių verslu⁴. T. Ivanausko manymu, daugybė apleistų drevių Berštų ir Zubravo krašte liu- dijo, kad „miškinė bitininkystė jau atgyveno savo amžių“⁵.

Vienas svarbiausių veiksnių, lėmusių perėjimą nuo drevinės bitininkystės prie naminės, buvo ekologinis – miškų mažėjimas. Jie buvo kertami dėl medie- nos: rąstų ir kitos statybinės medienos, medžio anglių, potašo, deguto ir kito- kios miško produkcijos gamybos. Likę plyni plotai naudoti žemės ūkiui – ari- mams ir pievoms. Pradžioje naujų drevių stygius buvo kompensuojamas vis daugiau kaladinių avilų (iki kelių) keliant į jau naudojamus medžius.

Kaladinis avilys. Glotz K., *Rzecz o ulach kłocowych, Roczniki Warszawskiego Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, 1818, t. 12. Įklija tarp p. 372–373.

Naujasis miškų naikinimas buvo susijęs su išaugusiu medie- nos poreikiu Vakarų Europoje, kurios miestuose labai padaugėjo gyventojų, pavyzdžiui, nuo XVIII a. vidurio iki XIX a. vidurio – net apie 30 proc. Skaičiuojama, kad, priklausomai nuo klimato sąlygų, vienam gyventojui kasmet rei- kėjo 1–1,6 tonų medienos mal- koms (taip pat ir amatams). Be to, gyventojams išmaitinti buvo rei- kalingas didžiulis kiekis javų. Kaip jau minėta, įvairiose Vakarų Europos šalyse didesnių miškų nebuvo likę jau Viduramžių

pabaigoje. Malkinė mediena kai kur buvo keičiama durpių briketais. Anglijoje XVIII a. šildymui pradėta naudoti akmens anglį. Tačiau didžiulių medienos kiekių vis dar reikėjo įvairių pastatų ir laivų statybai – sijų stiebams, rąstų, šulų ir kt., taip pat kitai produkcijai (potašui, degutui, dervai, pelenams ir kt.), kurie buvo naudojami itin išaugusioje masinėje fabrikinėje stiklo gamyboje ir tekstilėje, gaminant muilą, paraką. Jau 1565 m. iš Gdanskio uosto išplukdyta 26 000 tonų pelenų ir potašo. O į gamtosaugą orientuota visuomenės sąmonė susiformavo tik XX a.⁶

XVIII a. paskutiniame ketvirtyje miško gaminiai sudarė 25 proc. LDK eks- porto⁷. Per mažiau nei du šimtmečius (XVIII a. 8 deš.–XX a. 2 deš.) miškų plotai Vilniaus gubernijoje sumažėjo daugiau kaip 50 proc., Kauno – 35 proc. Bene menkiausiai sumažėjo Gardino gubernijoje. Ypač sumenko nevalstybiniai miš- kai. Lietuvos teritorija iš gausiai miškais apaugusio krašto virto vidutiniškai, o atskirose vietovėse mažai miškinga šalimi⁸. Kaip matyti lentelėje, XVIII a. 5 deš.–XIX a. 6 deš. miškų plotų ypač sumažėjo Vilniaus gubernijos teritorijoje – bemaž perpus. Kauno ir Gardino bei Suvalkų gubernijų teritorijose sumažėji- mas buvo menkesnis.

MIŠKŲ PLOTŲ KAITA (HEKTARAI) 1741–1915 M. VILNIAUS, KAUNO, GARDINO IR SUVALKŲ GUBERNIJŲ TERITORIJOSE

Metai	Vilniaus gub.	Kauno gub.	Suvalkų–Gardino gub.*
1741	2122	935	1055 (Gardino)
1854	1334,7	845 (1861 m.)	1017 (Gardino, 1861 m.)
1914	992,9	607,4	220,3 (Suvalkų)

Šaltinis: *Lietuvos TSR miškų ūkis*, ats. red. L. Kairiūkštis, Vilnius: Mintis, 1968, p. 11, 2 len- telė. Pastaba: *duomenys neaiškūs.

Nesant stiprios centralizuotos valdžios, miškai kentėjo nuo legalių ir nele- galių kirtimų. Pavyzdžiui, XVIII a. pabaigoje buvo niokojama karališkoji Alytaus giria – kirstos pušys ir kiti medžiai, o vėliau mediena išplukdoma Nemunu. Girioje gausiai gamintas degutas bei kita produkcija⁹. Išlikę Alytaus vicemiškininko raportai atskleidžia, kad miškininkystės tarnybų pastangos dažnai buvo nerezultatyvios. Jų būta per mažai, o miško sargyba per menka ir jau minėtoje Alytaus girioje¹⁰. Greičiausiai ir dėl to vykdant 1784 m. Alytaus

⁴ Butkevičius I., „Bitininkystė“, p. 139.

⁵ Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, p. 780.

⁶ Topolski J., „Zasoby przyrody a historia społeczeństw“, *Kosmos*, 1993, t. 42 (1), p. 51–53; Banaszak Z., „Pszczola miodna na ziemiach polskich“, *Studia Leśnicze*, 2012, t. 11, p. 97–99.

⁷ Труска Л., Ясас Р., „Внешняя торговля Великого Княжества Литовского в последние годы его существования (1785–1792)“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, 1970, t. 1, Nr. 32, p. 23–53.

⁸ *Lietuvos TSR miškų ūkis*, ats. red. L. Kairiūkštis, Vilnius, 1968, p. 11.

⁹ LMAVB, f. 11–6.

¹⁰ LMAVB, f. 11–6, l. 5.

girininkijos trijų dalių (*kwatery*) reviziją bitės nurodytos tik dviejose dalyse – alytiškėje jų nebuvo visai. Iš dokumento matyti, kad skaičiuoti drevinių bičių kelmai (*pnie*). Bitės įvardytos kaip „drevinės“ (*pszczoły bartne*) – iš viso 745 kelmai. Už jas gauta tiek pat auksinų – po auksiną už kelmą.¹¹

DREVINĖS BITĖS ALYTAUS GIRININKIJOJE PAGAL 1784 M. INVENTORIŲ

Kvatera	Bitės drevinės (šeimos)	Iš viso drevinių bičių šeimų	Mokestis už bites auksinais
Alytaus (<i>olitska</i>)	–	–	
Ščebros (<i>szczeberska</i>)	senos 255 jaunos 122 [spietinės]	377	377
Perlamo (<i>przełomska</i>)	senos 255 jaunos 113 [spietinės]	368	368

Šaltinis: LVIA, f. 11, ap. 2, b. 43, l. 19.

Carinės Rusijos laikais buvo tęsiama miškų dalybų didikams už nuopelnus valdovui tradicija: nemokamai, už nedideles sumas išsimokėtinai, majoratinėmis valdymo teisėmis¹².

Antrasis iššūkis drevinei bitininkystei buvo teisinis-administracinis. Tai drevininkystės verslo uždraudimas, daugiausia valstybiniuose miškuose. Pradžioje miškų savininkai tik draudė medžiuose daryti naujas dreves, o galiausiai – ir pačią drevinę bitininkystę. Liko tik viena išeitis – bitynai netoli bitininkų namų ar kitose tinkamose vietose. Prie autentiškos drevinės bitininkystės nykimo prisidėjo ekonominiai veiksniai. Dreviniai medžiai buvo brangesni už kaladinius avilius. Žinoma, kad 1798 m. drevinis medis kainavo 15 auksinų, o kaladė – 1 auksiną¹³. Lynežerio kaimo Varėnos rajone drevininkų ainiai Jonas Badaras (g. 1906) ir Kleopas Vidzbelis (g. 1905) 1980 m. prisiminė, kad jų senelių ir tėvų laikais, taigi XIX–XX a. pr., dreves įrengti brangiai kainavo, jos buvo itin vertinamos: „[...] už drevelę „duodavo netgi karvę“¹⁴. O iš vieno kamieno buvo galima padaryti keliolika kaladžių. Todėl pavykdavo gana daug sutaupyti. Vis dėlto svarbiausia buvo ne šis ekonominis motyvas. Iš buvusių drevinių medžių dažniausiai darydavo ne kalades aviliams, o panaudodavo juos miško produkcijai gaminti.

Prūsijoje jau XIX a. pradžioje dėl gaisrų pavojaus drevinė bitininkystė buvo laikoma barbarišku ūkininkavimu. Taip pat ir Pamaryje, kuris jau po 1772 m. Pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo buvo prijungtas prie Prūsijos.

¹¹ LVIA, f. 11, ap. 2, b. 43, l. 19.

¹² Lietuvos TSR miškų ūkis, ats. red. L. Kairiūkštis, Vilnius, 1968, p. 10.

¹³ Крывашёў З., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, *Гістарычны альманах*, Гродна, 2009, t. 15, p. 44.

¹⁴ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 5; Lietuvos nacionalinis muziejus, f. 53–45, l. 68.

Valdiškuose miškuose dar buvo likę 20 000 drevinių medžių su bičių šeimomis. 1820 m. valdžia uždraudė drevinę bitininkystę šio regiono valstybiniuose miškuose¹⁵. Taigi Prūsijai atitekusiose teritorijose ji neturėjo galimybių išlikti.

Rusijai atitekusiose teritorijose pirmaisiais dešimtmečiais tokių griežtų draudimų nebuvo. Joje, išskyrus būtent prijungtas vakarines provincijas, galiojo 1775 m. įsakas, kuriuo mokesčiai už drevinę bitininkystę buvo panaikinti. Vakarinėse teritorijose nereikėjo mokėti net ir tais atvejais, kai dreviniai medžiai augo valstybiniais valstiečiams duotuose arba valstybiniuose miškuose, kurie būdavo išnuomoti. Šiuo atveju mokestį rinkdavo miško nuomininkas. 1588 m. III Lietuvos Statuto nuostatos XIX a. jau nebebuvo privalomos¹⁶. Tačiau galiausiai per kelis kartus ir valstybiniuose Rusijos miškuose (nuo 1862 m. iki 1882 m.) drevinė bitininkystė buvo uždrausta. Ją išlaikė ir toliau plėtojo baškirai pietų Urale, galėję nesilaikyti įstatymo dėl turėtų tėvonių (paveldėtų, nuosavų) teisių į žemes, kuriose augo dreviniai medžiai (daugiausia ažuolai)¹⁷.

Dar vienas netiesioginis iššūkis drevinei ir apskritai bitininkystei buvo cukrus. Pavyzdžiui, per Rygos uostą XVII a. 4 dešimtmetyje jo buvo importuota 5 000–6 000 svarų, o XVII a. 9 dešimtmečio pradžioje – jau apie 65 000¹⁸. Tačiau iki XIX a. cukrus buvo labai brangus ir prieinamas tik elitui, kuris jo suvartodavo nemažai. Tik atskirose Europos šalyse nuo XIX a. pradžios cukrus tapo pigesnis už medų. Daugelyje kitų šalių cukranendrių cukrus buvo daug brangesnis už jį. Be to, iš korių buvo galima gaminti vašką, alkoholį (midų).

Didžiuoju iššūkiu bitininkystei tapo cukrinių runkelių auginimas ir vietinė cukraus gamyba. Europoje pamažu keisti medų cukrus ėmė tik 1820 m., kai buvo išmokta jį išgauti iš cukrinių runkelių. Pasikeitus padėčiai, medaus kaina krito. 1566 m. 1 centneris medaus kainavo tiek pat, kiek ir karvė, o 1883 m. už karvę jau reikėjo duoti 4 centnerius medaus¹⁹. XIX a. 8 dešimtmetyje Dieveniškų valsčiuje, Ašmenos apskrityje, pasiturintis valstietis per metus druskai išleisdavo 9 rublius, mėsai – 3, kvietiniams miltams – 5, degtinei – 20, arbatai – 4, cukrui – 10²⁰. Žinoma, atsisakius degtinės, medui būtų buvę galima išleisti net 20 rublių. Deja, taip nenutiko.

¹⁵ Brinken J., *Mémoire descriptif sur la forêt impériale de Białowieża en Lituanie*, Varcovie, 1826, p. 106; Stelmachowska B., „Z kultury materialnej Borowiaków Tucholskich“, *Ziemia*, 1937, t. 27, p. 48–49; Nowosad W., „Bartnictwo na Pomorzu Nadwiślańskim w okresie staropolskim“, p. 90.

¹⁶ „[...] a wreszcie dziś nie tak gęste bartne drzewa niszczącym, zagrożone“, Godek S., „Nierównie skrupulatniejsze i szczerzeliwie sięgające są prawa litewskie względem polowania, duch jednakże tego prawodawstwa różny był w różnych czasach, czyli O niebezpieczeństwach łowów w cudzej puszczy“, z *Dziejów Prawa*, Katowice, 2014, t. 7 (15), p. 31.

¹⁷ Косарев М. Н., *Современное бортное пчеловодство*, Уфа, 2014, p. 32; Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, p. 80.

¹⁸ Дорошенко В. В., *Торговля и купечество Риги в XVII веке*, Рига, 1985, p. 158.

¹⁹ Siudowska Myżykowska T., *Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie*, p. 73.

²⁰ Avsiukas G., „Dieveniškų valsčiaus aprašymas 1872 m.“, *Dieveniškės*, Vilnius, 1968, p. 46.

332

332

332

332

332

332

332

332

332

332

332

332

Jašiūnų dvaras XIX a. pradžioje priklausė garsiam Vilniaus istorikui bajorui Mykolui Balinskiui (1794–1864) – 1811 m. dvarą jis pirko iš Radvilų. Jame lankėsi garsus istorikas Joachimas Lelewellis, kuris buvo vienas pirmųjų autorių, parašiusių knygą apie bitininkystės istoriją. Būtent tokių pragmatiškai romantiškų dvarų aplinkoje ir galėjo būti perimamos drevinės bitininkystės rėmėjo M. Witwickio mintys.

Taigi kontekstas buvo prieštaringas, jį sudarė gamtinis (miškai), ekonominis (verslas) ir kultūrinis (istorinės-kultūrinės aspiracijos) veiksniai. O tokių dvarų buvo nedaug.

Išlikę Jašiūnų dvaro bitininkystės ūkio dokumentai²⁸ leidžia kiek plačiau žvilgtelėti į dvarą. Juose atsispindi nedidelis, tvarkingas privatus bitininkystės – drevinės ir naminės – ūkis. Išliko, deja, defektuotas, 1830 m. Jašiūnų dvaro drevių ir avilių sąrašas. Iš jo matyti, kad senos bitės drevėse, kurių buvo per 80 šeimų, ir aviliuose, kurių buvo per 90 šeimų, laikytos įvairiose vietose: dvaro kaimuose (*Daynowa wieś, Jaszuny wieś, Czatyarki wieś, Nowosiołki wieś*), užusieniuose (*Skirdzimy zaścianek, Sały zaścianek*), giriose (*Birży ostęp, Paszczizki uroczysko*), už dvaro lauko (*Ropieyska kwatera, Sałowa kwatera, Benkarty kwatera, Kudriany kwatera, Sokolska kwatera, Nowosiołki kwatera, Gaj kwatera*) ir kt. Mažiau turėta jaunų (spietinių) bičių – per 20 šeimų. Drevinės laikytos ažuoluose (miškuose, laukuose, prie kelių ir kitose vietose), prie užusienių ar pelkių. Naminės – bitynuose. Daug bičių šeimų laikė Mykolas Baranovskis (Michał Baranowski) iš Dainuvos kaimo²⁹.

Neaiškusmas dėl bičių laikymo Jasiūnuose – drevėse ar kaladiniuose aviliuose medžiuose – verčia dar kartą akcentuoti, kad abi šios formos buvo laikomos drevine bitininkyste. Kaladiniai aviliai pirmiausia imti naudoti medžiuose. Jie buvo išskirtinai ilgaamžiai, iš esmės niekuo nesiskyrė nuo drevių (jų viršus taip pat buvo dengiamas nupjautų drevinių medžių viršūnėmis). Masiškai pradėti naudoti XVIII a. pab. – XIX a. pr. Pavyzdžiui, Estijoje išpjovus daugumą drevinių medžių, pačios drevės būdavo atgabenamos į namus ir naudojamos kaip kaladiniai aviliai. Polesėje ir kituose baltarusiškuose kraštuose XVIII a. pabaigoje vienam valstiečių baudžiauninkų šeimos ūkiui teko iki 1,5 bičių avilio. XIX a. pradžioje medžiuose miške būdavo masiškai kabinama po 2–3 tokius avilius⁵⁰. Minėtoje baltarusiškoje Polesėje ši miškinės bitininkystės forma vyravo dar XX a. pirmame ketvirtyje. Net vėliau, įsivyravus naminei bitininkystei, kaladiniai aviliai dar kelti į medžius prie sodybų⁵¹.

Žvelgiant į Jašiūnų dvaro aktus pasakytina, kad 1819–1825 m. dokumentai leidžia susidaryti detalesnį bitininkystės ūkio vaizdą. Juose užfiksuotos tos pačios drevės ir aviliai, nurodyta jų vieta ir skaičius, taip pat išskirta, kurios bičių šeimos buvo senos, o kurios – jaunos, kas jas prižiūrėjo ir ar tuo metu

buvo medaus. Jeigu daugiau buvo tuščių korių (be medaus ar su nedideliu jo kiekiu), jie žymėti kaip „sausai“ (*suche*), jeigu su medumi, įrašyta „su medumi“ (z *miodem*). Registruose nurodyta, kokios drevės su senomis bičių šeimomis ištuštėjo, t. y. neliko bičių.

[illegible]

Jašiūnų dvaro girioje drevėse ir aviliuose laikytų bičių kopinėjimo registras.
1821 m. LMAVB, f. f. 81–11, l. 8

1819 m. Jašiūnų valsčiuje buvo suregistruotos 69 drevės ir 141 avilys. 1820 m. registre pažymėta, kad dvaro ūkyje 23 aviliai yra dvaro, o likusieji – valstiečių. Iš jų buvo perkama valstietiška pusinio medaus dalis. Iš bičių registro aiškėja, kad gyvų šeimų drevėse buvo 58, aviliuose – 13; išnykusių: drevėse – 7, aviliuose – 26. Prisidėjo spiečių: drevėse – 23, aviliuose – 5. Senų ir jaunų bičių išskyrimas buvo esminis – tik pirmosios duodavo pakankamai medaus,

²⁸ LMAVB, f. 81-11; VUB, f. 22-612, l. 1-3.

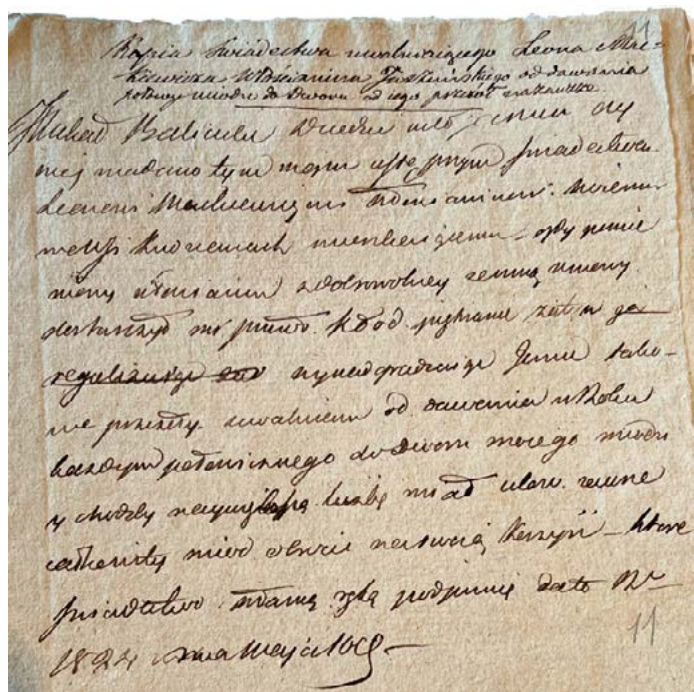
29 VUB, f. 22-612, l. 1-3.

³⁰ Гурков В., Терёхин С., *Бортничество в Белоруссии*, Минск, 1980, р. 65–74.

³¹ *Ibid.*, p. 65, 75, 77; Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, p. 40–44.

o antrosios, spietinės, tik antraisiais metais. Bitės Jašiūnų dvare 1819 m. buvo apžiūrimos rugsėjo 10–28, spalio 1–2 ir 9–11 d. 1821 m. dvaro girioje rugpjūčio 22, rugsėjo 15 ir 24–25 d. iškopinėta 116 drevių ir 123 aviliai. Beje, bites laikė ir valstiečių našlės³².

Bičių prižiūrėtojai registracija siekė užtikrinti, kad valstiečiai jų sau nepasiimtų per daug. Reikia nepamiršti, kad tai buvo griežto baudžiavinio ūkio epocha. M. Prokopovičius XIX a. 5 dešimtmetyje teigė, kad drevininkai daugiau pavagia, nei atiduoda šeimininkui, ir jų neįmanoma sukontroliuoti³³. Dar nesuvokta, kad bitės ne tik duoda medaus ir vaško, bet ir svariai prisideda prie dvaro ekonomikos ekosistemos apdulkindamos pasėlius ir laukinius augalus, didindamos genetinę įvairovę. Iš esmės, valstiečiai būdavo apmokestinami už... derlingumo gerinimą. Neteisybės ir tamsybės pakako.

Kudrėnų kaimo valstiečio L. Mackevičiaus atleidimas nuo medaus duoklės mokėjimo. Jašiūnai. 1824 05 10. LMAVB, f. 81–11, l. 11.

Išlikę dokumentai rodo, kad dar XIX a. 3 dešimtmetyje Jašiūnų dvare buvo renkama tradicine tapusi pusinio medaus duoklė. Kudrėnų kaimo valstietis Leonas Mackevičius tik sutikęs dvarui, remiantis 1824 m. gegužės 10 d. sutar-

³² LMAVB, f. 81–11, l. 7.

³³ Прокопович П., „Мысли о пасечном и бортевом пчеловодстве“, Посредник, 1843, Nr. 28, p. 249.

timi, nuo tokios duoklės buvo atleistas visam laikui³⁴. Jis ir toliau bitininkavo, tik dvarui medaus nebedavė. Iš įvairių kitų aktų žinoma, kad ir kitose valdose medaus duoklė vis dar rinkta net XIX a. 6 dešimtmetyje. Dvaras valstiečiams duodavo kaladinių avilių su bitėmis³⁵.

Žinoma, kad M. Balinskio valdymo metu dvare saviems poreikiams buvo gaminami meduoliai. Jiems neabejotinai naudotas ir dvaro drevininkų pusinis medus. Medaus poreikis gaminant meduolius atskirose teritorijose Europoje prisidėjo prie bitininkystės plėtojimo – be medaus jų iškepti buvo neįmanoma netgi „cukraus epochoje“.

XVIII a. pabaigoje Račiuose, Suvalkų krašte, buvo kepami meduoliai. Tuo užsiėmė du asmenys³⁶. XIX a. 6 dešimtmetyje Vitebsko gubernijoje nesuvaldymas medus buvo parduodamas blogesnės kokybės uogienėms gaminti ir Viazmos meduoliams kepti. Nuo žinomų Torūnės meduolių jie skyrėsi forma ir skoniu³⁷.

2. Ginčai dėl drevinės bitininkystės XIX a. 3–4 deš.: Mikolajus Witwickis prieš visus

Bitininkystės autoritetas, vieno iš naujų avilių modelių išradėjas Mikolajus Witwickis (1780–1853) jau XIX a. 3 dešimtmetyje paskelbė apie būtinybę išsaugoti ir plėtoti drevinę bitininkystę mūsų miškuose. Savo publikacijoje jis reagavo į informaciją, kad Lenkijos karalystėje kai kurių miškų savininkai pradėjo kirsti medžius su tuščiomis ir bičių apgyvendintomis drevėmis. M. Witwickio manymu, medžiams krentant koriai sudraskomi, o bitės sutrinamos ir sunaikinamos. Net lėtas drevinių medžių nuleidimas grandinėmis ir virvėmis, kertant šakas ar išpjaunant kelminius avilius, vargiai bites apsaugo nuo joms kenkiančių sukrėtimų. Autorius akcentavo, kad vietinės bitės (*pszczoły borówkami nazwane*) yra krašto bitininkystės pagrindas. Išvystyta ekonomika pasižymintys saksai ir kai kurie kiti vokiečiai, jo teigimu, drevinių medžių nekerta. Drevinė bitininkystė nėra kliūtis miškininkystei plėtoti. Iš jos galima gauti tiek pat pajamų, kiek iš medienos. M. Witwickis teigė, kad 1812 m. sunaikinus namines bites, bitininkystę išgelbėjo miškinės. Jomis nuolat reikia

³⁴ „Kopia świadectwa uwalniającego Leona Mackiewicza włościanina jaszuńskiego od dawania połowy miodu od jego pszczół na zawsze“, LMAVB, f. 81–11, l. 11.

³⁵ LMAVB, f. 81–11, l. 7v.

³⁶ Naruszewicz T., „Gospodarka miejska Przemośli, Filipowa, Bakałarzewa i Raczek w XVI–XVIII wieku“, *Rocznik Augustowsko-Suwalkski*, 2018, t. 18, p. 34.

³⁷ „Pierniki wiazemskie różnią się od toruńskich kształtem i smakiem; nie suche, lecz na kształt placka czerstwego, są dosyć grube, na kształt miodownika, kolor ich biały jak bułki, kształt mają prostokątny, a przekładane konfiturami, cykatą oraz migdałami, dobrze smakują i zepsuciu długo nie podlegają“, Połujański A., *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i Gubernij Zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, t. 4, p. 127–128.

stiprinti namines, nes pastarųjų šeimos žmogaus rankose sumenksta (*nikczemnieje*)³⁸. Beje, bitininkas K. Glotzas dar 1818 m. taip pat akcentavo, kad net geriausiuose kaladiniuose aviliuose bitės išmiršta per kelerius metus³⁹.

Apie sunkumus, su kuriais susiduria rėminės bitininkystės specialistai, perkeldami drevines bites į naminius (rėminius) avilius, liudija 2014 m. aprašytas nutikimas Paežerių kaime, Šiaulių rajone. Nugriuvus prie dvaro augusiai šimtamečiai liepai, bitininkas ir medžio drožėjas Vladas Sutkus iš Dirvonėnų pastebėjo iš natūralios stuobrio drevės skraidančias bites. Jis susirūpino, kad leisgyvės bitės žiemą pražus. Jas pamaitino, ir jos drevėje išgyveno dar dvejus metus. Gavęs vietos valdžios leidimą, galiausiai supjaustė medį trinkelėmis iš abiejų galų iki pat drevės. Kaladės galą bitininkas įtvirtino, ant jo (greičiausiai ant „galvos“) užkėlė rėminį avilį tuščia apačia ir įdėjo į jį medaus korį. Tikėjosi, kad bitės persikels į naują būstą. Dėl to net buvo užtaisęs liepos uokšą. Tačiau „pažanga“ pradžioje susidomėjo vos kelios bitės. Tik pridėjus senbuvų perų ir korių bitės pradėjo migruoti iš drevės į rėminį avilį⁴⁰.

Kituose veikaluose M. Witwickis taip pat akcentavo senovinės bitininkystės paveldo svarbą, būtinybę jį saugoti, plėtoti ir tirti. Jo nuomone, kai kurios išlikusios drevės yra kryptingai patobulintos (*niektóre z tych noszą cechę prze-sięwziętego udoskonalenia*). Miškingose apylinkėse išlikę daug stačiųjų ir gulščųjų kaladinių avilių: dalis stačiųjų padaryti taip pat, kaip ir drevės medžiuose, tik kai kurie yra su dugnais viršuje ir apačioje, o dalis – tik viršuje. Kai kurie aviliai net būna padalinti į dvi, tris ar keturias dalis; kiekvienoje jų apgyvendinama po atskirą bičių šeimą⁴¹.

Bitininkystės žinovui M. Witwickiui anonimiškai oponavo Marimonto agronomijos mokyklos prie Varšuvos mokytojas, taip pat bitininkystės specialistas, knygos „Zasady ulepszonego gospodarstwa pszczolnego, tudziez chowania czerwcu i jedwabników w obwodach pasiek“ ir straipsnių⁴² autorius

³⁸ Witwicki M., „O potrzebie zachowania i pielęgnowania barci w naszych lasach“, *Gazeta Polska*, 1828 01 30, Nr. 30, p. 115.

³⁹ Glotz K., „Rzecz o ulach kłocowych“, *Roczniki Warszawskiego Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, 1818, t. 12, p. 370–382.

⁴⁰ Brikas A., „Pavyko išgelbėti liepos drevės bites“, *Šiaulių kraštas*, 2014 07 17, p. 2. Pokalbio su V. Sutkumi metu paaiškėjo, kad rudenį nugriuvusios drevės aukštis buvo apie 150 cm, gylis apie 30 cm, sienelių storis apie 15 cm.; nupjautas avilys svėrė apie 200 kg. Bitininko teigimu, jis buvo labai nepatogus. Pastangos išplatinti drevę ir ją pritaikyti rėmeliams nebuvo produktyvios. Jis skeptiškai atsiliepė apie bitininkavimą drevėse ir analogiškuose aviliuose. Jie per ankšti, priežiūra labai komplikauta, medus juose maišosi su perais, negalima uždėti meduvių ir t. t. Medaus išėmimas sudėtingas, nes bitės labai sudirginamos, sunku išsaugoti perus ir motinėles, kuri pasensta. Pasak V. Sutkaus, daugiau vargo nei naudos, nors gelbėjo biteles ne dėl jos. Sulaukęsios buvusios naminės bitės yra labai atsparios ir darbščios, pasižymi stipriu išgyvenimo instinktu, labai kabinasi į gyvenimą. Jos puikiai geba pačios išgyventi, tačiau medaus kopinėjimas joms didelis iššūkis. Todėl po 4–5 metų bites galutinai perkėlė į rėminį avilį. 2025 03 25 pokalbis telefonu su V. Sutkumi. Autorių archyvas.

⁴¹ Witwicki M., *Pszczolnictwo krajowe czyli o środkach i sposobach podniesienia pasiek do tego przynajmniej stopnia, na którym dawniej w Polsce były*, p. 253–255.

⁴² Nagórski J. I., „O pszczelnictwie“, *Piast czyli Pamiętnik Technologiczny. Obeymujący przepisy dla gospodarstwa domowego i wiejskiego, ogrodnictwa, sztuk pięknych, rękodzieł i rzemiosł, nie-*

Józefas Izajaszas Nagórskis. Jis teigė, kad tik valstybiniuose miškuose norima sunaikinti drevinę bitininkystę, išpjauinant apgyventas dreves. Jeigu drevės nebus perkeltos prie namų, tai gali sukelti medaus ir vaško krizę. J. I. Nagórskio manymu, išvystytai naminei bitininkystei Europoje drevinė bitininkystė, kuri yra „laukinė“, nereikalinga. Jis nesutiko, kad negalima drevių pergabenti nepadarant žalos bitėms. Teigė, jog bitės vežiojamos jau nuo Antikos laikų⁴³. Beje, nemažai amžininkų ir vėlesnių tyrėjų teigė, kad drevininkai sukelia nemažai gaisrų⁴⁴.

Laikinoji drevės-rėminio avilio konstrukcija. Paežerių kaimas, Šiaulių rajonas, 2014 m. Brikas A., „Pavyko išgelbėti liepos drevės bites“, *Šiaulių kraštas*, 2014 07 17, p. 2.

Užsandarinta natūrali liepos medžio drevė. Paežerių kaimas, Šiaulių rajonas, 2014 m. Brikas A., „Pavyko išgelbėti liepos drevės bites“, *Šiaulių kraštas*, 2014 07 17, p. 2.

M. Witwickis savo anonimiam kritikui atsakė 1829 m. paskelbtame veikalė⁴⁵. Tai savotiška to meto drevinės bitininkystės padėties santrauka. Joje integruota ir „lietuviška“ medžiaga. Autorius rėmėsi duomenimis apie anksčiau klestėjusią drevinę bitininkystę, jos teiktą produkciją. Konstatavo, kad drevinė bitininkystė tuo metu jau buvo praradusi ankstesnę reikšmę ir tapusi nykstančia ūkio šaka. Tačiau ją vertėtų vystyti, drevėms toliau skirti medžius. Pasak jo, drevių nauda yra nepalyginti didesnė nei nukirtus medžius. Suskaičiavęs bitininkystės specialistas teigė, kad teoriškai per 100 metų medis

mniej lekarstwa domowe, pospolite i zwierzęce, 1830, t. 13, p. 20–35; 1830, t. 14, p. 5–19; Nagórski J. I., „O bartnictwie czyli dzikim chowie pszczół w lasach“, *Sylwan*, 1827, t. 4, p. 392–421.

⁴³ Bx. [Nagórski, Józef Izajasz] „O potrzebie zachowania i pielęgnowania barci w naszych lasach“, przez M. Witwickiego (Artykuł umieszczony w Nrze 30 *Gazety Polskiej* z r. b. 1828), *Sylwan*, 1828, t. 5, Nr. 4, p. 211–216.

⁴⁴ Šiuolaikiniai Belovežo girios istorijos tyrėjai nurodo, kad gaisrus sukeldavo ir piemenys bei anglininkai; natūralių gaisrų pasitaikydavo retai. Samojlik T., Jędrzejewska B., „Użytkowanie Puszczy Białowieskiej w czasach Jagiellonów i jego ślady we współczesnym środowisku leśnym“, *Sylwan*, 2004, t. 148, Nr. 11, p. 46.

⁴⁵ Witwicki M., *Pszczolnictwo krajowe*, Warszawa, 1829, t. 1, p. 92–110.

galėtų duoti 300 auksinų pajamų, jei kasmet būtų gaunama po 3 auksinus. Spiečių jis prilygino atlygiui už darbą su palūkanomis. Net atsižvelgus į nepalankius metus, drevininkų kaitą ir medžiui priskyrus tik 25 metų „darbo“ laikotarpį, gaunamos pajamos, jo vertinimu, vis tiek viršija nukirsto medžio vertę. Be to, drevei įrengti paprastai tinka tik viena iš šimto rinktinių pušų. Drevės dažniausiai būdavo iškertamos jau iš vidaus patrešusiuose, kreivuose ir dažnai jau tik malkoms tinkamuose medžiuose. Jis akcentavo, kad žemiau padarytos drevės yra tinkamesnės – jas patogiau įrengti, o bitėms mažiau trukdo šakos. M. Witwickis buvo teisus dėl patrešusių pušų, kaip ir dėl daugelio kitų dalykų. Jo teiginius patvirtina dauguma XIX a. vid.–XX a. I pusės drevininkų Pietryčių Lietuvoje – Lynežeryje, Marcinkonyse ir kitur. Vis dėlto drevėms buvo parenkami tik sveiki, žaliuojantys, pakankamai stori ir nedervingi medžiai, dažniausiai pušys ir ąžuolai. Tokių medžių visada būdavo natūraliai mažiau⁴⁶.

M. Witwickio teigimu, dėl medaus vagysčių reikėtų kaltinti miškininkus, o ne drevininkus. Taip pat nėra faktų, kad jie sukelia gaisrus. Be to, miškuose būdavo ne tik valstybinių, bet ir valstiečių, miestiečių bei kitų sluoksnių atstovų drevių. Pasak jo, ir drevininkai samdiniai atsargūs su ugnimi, nes sukėlę gaisrą būtų griežtai nubausti ir niekur negautų darbo. Gaisrai miškuose kildavo dėl valstiečių vykdomo žolės deginimo, siekiant pagerinti ganyklų ir pievų būklę, taip pat juos neretai sukeldavo piemenys.

Istoriografijoje kartais teigiama, kad žemės ūkis nuo miškų ūkio Lietuvoje atsiskyrė jau XIV a. pabaigoje. Bent jau gyvulių (galvijų, kiaulių ir kt.) ganymas miškuose vyko ir vėliau. Neaišku, kiek situacija skyrėsi privačiuose ir valdovo miškuose. Tikėtina, kad pastaruosiuose tai buvo labiau paplitę. Dar XVIII a. pab.–XIX a. pr. praktikuota lydiminė žemdirbystė – Rytų Europos miškingosios zonos reliktas. Tačiau deginama žemė davė vis menkesnį derlių. Dauguma dvarų jos galiausiai atsisakė, žemę imta gerinti ją melioruojant, tręšiant, naikinant piktžoles, keičiant pasėlius⁴⁷.

Pasak M. Witwickio, drevininkai – suaugę žmonės, atsargūs ir morališkai tvirti. Jeigu girtuokliautų, negalėtų lipti į drevinius medžius. Jiems to daryti neleistų nei šeima, nei kaimynai. Beje, jis nurodo, kad jau XIX a. 3 dešimtmetyje labai trūko gerų drevininkų (*dziś trudno o dobrego bartnika*). Akcentavo, kad net bičių perkėlimas iš avilio į avilį ant žemės yra sudėtingas veiksmas. O bičių šeimą išimti iš drevės ypač sunku. Nemažai tokių bičių paskui grįžta atgal. Drevininkystės atgaivinimas, jo skaičiavimais, kasmet galėjo atnešti iki 500 000 auksinų pajamų.

Naujas ginčas dėl drevinės bitininkystės Rusijos imperijoje kilo XIX a. 4–6 deš. 1838 m. buvo įkurta Valstybės turtų ministerija, kuriai pavesta rūpintis bitininkyste. XIX a. 4 dešimtmetyje Mogiliavo gubernijos valdininkai pradėjo diskusiją dėl drevinės bitininkystės. Surinkus duomenis paaiškėjo, kad ji

egzistavo 18-oje gubernijų, taip pat jau minėtose vakarinėse, taigi ir Lietuvoje. Iš jų kasmet buvo gaunama per 1000 rublių nuo maždaug 80 000 drevinių medžių. Bičių buvo maždaug trečdalyje drevių. Teigta, kad drevininkai sukelia gaisrus, gali vogti valstybinę medieną. Siūlyta nurodyti uždrausti drevinę bitininkystę valstybiniuose miškuose, leisti iš jų išvežti dreves į namus. Tačiau vietose nebuvo rasta jokių įrodymų, kad gaisrų kaltininkai – drevininkai. Tada jie kaltinti medaus ir medienos vagystėmis, dykaduoniavimu ir bėglių slėpimu⁴⁸. Net pats drevininkų gynėjas M. Witwickis yra pripažinęs, kad jiems lengviau vogti medų, o juos kontroliuoti sunku dėl negebėjimo įlipti į medžius netgi kopėčiomis. Pasak jo, kai kuriose vietovėse nesąžiningi bitininkai pasisavina iki pusės šeimininko medaus ir spiečių.

M. Witwickis buvo pasitelktas ir kaip klausimo ekspertas⁴⁹. Žinoma, kad 1827 m. jis vyko į Varšuvą ir buvusiam Lenkijos karalystės izdo archyve ieškojo duomenų apie drevinę bitininkystę LDK. Akivaizdu, kad M. Witwickis žavėjosi drevininkyste, pats stebėdavo ir tyrinėdavo dreves. Bičiuliavosi su daugeliu lenkų, lietuvių ir rusų drevininkų. Apie 1819–1829 m. dažnai lankėsi ir Lietuvoje, veikiausiai Dainavos krašte. Jis rašė, kad valstiečiai noriai dalijasi savo paslaptimis. Supranta, kad M. Witwickis juos vertina. Autorius teigė, kad grubiai klysta tie, kurie galvoja, kad drevinė bitininkystė pas mus nebuvo pasiekusi aukšto lygio. Jis rašė, kad viename miško valake radęs po kelias dreves su bitėmis ir iki 50 tuščių. Taip buvę ir kituose regionuose. Senieji drevininkai jam sakė, kad prieš 50 metų tos drevės buvusios apgyvendintos. Drevė duodanti po 3 auksinus pajamų, neskaičiuojant spiečių. Dėl to jų nykimas atneša daug nuostolių. Pasak M. Witwickio, dabartiniai drevininkai ir pusės to nežino, ką mokėjo vyresnieji⁵⁰.

M. Witwickio teigimu, jam pavykę atšaukti 1827 m. priimtą drevinės bitininkystės uždraudimą Lenkijos karalystėje. Būtent tada jis paskelbė ir drevinę bitininkystę ginančią publikaciją. Teigė, kad laukinės bitės yra stipresnės ir produktyvesnės už namines. Akcentavo ne tik bičių, bet ir drevininkų dorybes. Jo manymu, jie patys gali būti geriausi miškų sargai, nes pirmieji pastebi gaisrus ir yra labiausiai suinteresuoti, kad jų nekiltų. O bites išvežus iš miškų, jos pristigs maisto. Pasak M. Witwickio, miškininkai drevininkų nemėgsta, nes pastarieji pastebi jų piktnaudžiavimą.

Kiti ekspertai, taip pat ir autoritetingas ukrainiečių bitininkas, vieno iš rėminių avilių modelių kūrėjas Petras Prokopovičius (Petro Prokopowicz, 1775–1850) ir jo mokinyš Aleksandras Pokorskis-Žoravka (Покорский-Жоравко, 1813–1874), neigė M. Witwickio teiginius. Skeptišką poziciją jie išsakė ir savo publikacijose.

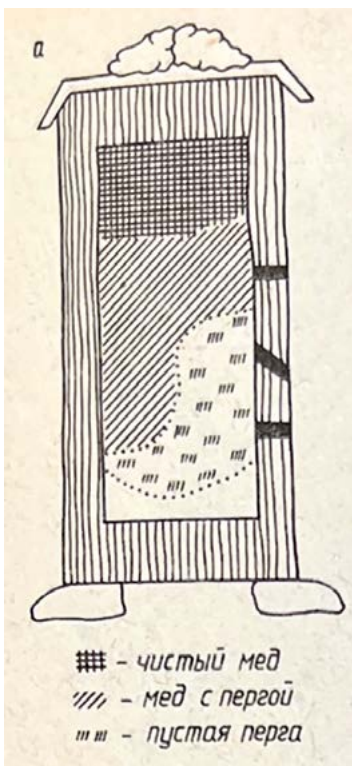
⁴⁸ Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, p. 82–86.

⁴⁹ Ibid., p. 86.

⁵⁰ Witwicki M., *Pszczolnictwo krajowe czyli o środkach i sposobach podniesienia pasiek do tego przynajmniej stopnia, na którym dawniej w Polsce były*, p. 74–86; Шабаршов И. А., *Русское пчеловодство*, Москва, 1990, p. 11–137.

⁴⁶ Urbelis M., Šešelgis K., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 5; Lietuvos nacionalinis muziejus, f. 53–45, l. 43–46.

⁴⁷ Jučas M., *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius, 1972, p. 40–43.

Korių su medumi ir duonelės pasiskirstymas stačiajame kaladiniame avilyje. Viršuje – koriai su medumi, žemiau – koriai su medumi ir duonele, žemiausiai – koriai su duonele. Гурков В., Терехин С., *Бортничество в Белоруссии*, Минск, 1980, p. 67.

A. Pokorskis-Žoravka 1842 m. teigė, kad drevinė bitininkystė yra tiesioginis trumparegiškas gamtos pamėgdžiojimas, pats grubiausias pirmąsias verslas (*самый грубый первообраз искусства*). Drevininko darbas baigiasi drevės įrengimu medyje – tai visas „menas“. Tačiau pritarė, kad, sprendžiant pagal drevininko įrankius, žmogaus protas buvo nuolat ir ilgą laiką nukreiptas į drevinę bitininkystę. Drevininkai, norėdami pasiekti drevę aukštai medyje ir iš bičių, atkakliai ginančių savo atsargas, atimti medų, turėjo būti vikrūs, rizikuoti gyvybe ir naudoti atitinamus įrankius. Į drevę atskridęs spiečius paliekamas likimo valiai tol, kol gyvuoja.

Šeimininkas jį aplanko tik pavasarį, kad įsitikintų, ar bičių šeima gyva – jeigu taip, drevę sutvarko. Rudenį aplanko drevę, kad išimtų dalį bičių vasarą sunėsto medaus. Pasak A. Pokorskio-Žoravkos, rūpinimasis bičių prieaugiu ar naujais spiečiais, jų ligomis, maisto trūkumu, apsauga nuo šalčių ir daugybe kitų dalykų, svarbių sėkmingai ir pelningai bitininkystei, yra negirdėtas dalykas. Drevių forma, aukštis ir tolimas atstumas nuo gyvenamosios vietos neleidžia drevinei bitininkystei plėtotis. Ji buvo galima ir naudinga, kai laukinių bičių būdavo labai daug. Tereikėjo paruošti dreves – nebuvo reikalo, tikintis sėkmės, laukinių bičių ieškoti gūdryje miške. Bičių šeimos pražuvimas nepadarėdavo apčiuopiamos žalos šeimininkui.

Autoriaus manymu, šis verslas sumenko būtent dėl pačios drevinės bitininkystės kaltės, nes drevėje ar avilyje apgyvendintos laukinės bitės tik iš pirmo žvilgsnio laikomos tokiomis pat sąlygomis. Kiekvienais metais imant iš jų vis naujas atsargas ir verčiant žiemoti senuose koryuose, po kelių metų jos išmiršta. Laukinės bitės kasmet leidžiasi vis žemiau ir galiausiai užpildžiusios drevę persikelia į kitą. Taigi, jei drevinės bitės laikoms toje pačioje vietoje, neišvengiamai žūva. Dėl to per daug amžių jų labai sumažėjo ir kasmet mažėja toliau. A. Pokorskis-Žoravka aiškino, kad, nepaisant net palankių gamtinių sąlygų, šis trūkumas vis ryškėja. Tačiau jis nepaneigė, kad Rusijoje beveik visur, kur yra didelių miškų, drevinė bitininkystė vis dar egzistuoja. Jis nurodė

Gardino, Balstogės ir Vilniaus gubernijas. Tačiau teigė, kad ir jose drevinių bičių kasmet mažėja⁵¹.

1841 m. M. Prokopovičius savo išvadoje rašė, kad drevinė bitininkystė yra archajiška, primityvi ir netgi laukinė bei kur kas mažiau pelninga už naminę. Jo nuomone, ir patys drevininkai yra puslaukiniai – neracionaliai eikvoja laiką, beprasmiškai rizikuoja gyvybe lipdami į aukštus medžius. Jis teigė, kad drevininkai daugiau pavagia, nei duoda šeimininkui (matyt, miško – *aut. past.*). Dėl netvarkos jų neįmanoma kontroliuoti. Apskritai keista teikti pirmenybę drevinei, o ne naminei (lauko) bitininkystei⁵².

Savo poziciją P. Prokopovičius išplėtojo keliuose vėliau paskelbtose publikacijose. Jo manymu, nėra jokio pagrindo teigti, kad miškinės bitės yra sveikesnės ir stipresnės už namines. Tai tik vienas iš daugelio klaidingų ir nepagrįstų drevinės bitininkystės prietarų. Miškinės bitės nėra laukinės, jos sumišusios su naminėmis. Spiečiai keliauja visomis kryptimis. Taigi tai nėra atskira bičių rūšis. Priešingai nei teigiama (aiškiai turėjo galvojo M. Witwickį), jos nepriėmė daugiau medaus ar vaško; viskas priklauso nuo bičių ganyklų gausos ir kokybės konkrečiais metais. Pasak jo, tyrimai rodo, kad lauko bitės medaus prineša daugiau nei miškinės ir duoda 3–5 kartus didesnę pelną. Miškinės taip pat nepasižymi didesniu spietimu. Galiausiai daug spiečiančios bičių šeimos prineša mažiau medaus.

M. Prokopovičius teigė, kad siūlymas leisti daryti daugiau drevių yra visiškai klaidingas, nes ir taip daug jų tuščių. Tokį siūlymą teikiančius asmenis vadino „svajotojais“, neišmanančiais apie drevinę bitininkystę. Jo manymu, drevinės bitininkystės nuosmukis dėsningas – tai įvyko dėl jos pačios. Drevininkai piktnaudžiauja ir pasisavina šeimininkų medų. Jų kontrolė neįmanoma, kaip ir racionali drevinė bitininkystė. Jis siūlė ją kuo greičiau likviduoti, drevinius medžius nukirsti ir dreves pergabenti į sodybas, o bites perkelti. Išdėstė, kaip tai galima padaryti.

M. Prokopovičius aprašė ir dreves bei drevinius medžius. Teigė, kad dreviniai medžiai parenkami toliau vieni nuo kitų – atstumas siekia nuo 50 sieksnių (1 sieksnis – 2,13 m) iki 1 varsto (1,6 km). Taigi, drevininkas, norėdamas apžiūrėti 50 drevių, turi įveikti 5–20 varstų. Paprastai jojama arkliu. Viename miške būna 100–500 drevių, priklausomai nuo miško ploto. Visos užimtose bičių niekuomet nebūna, paprastai tik nuo dvidešimtadalio iki dešimtadalio. Kitos būna tuščios, jose apsigyvena širšės ir vapsvos. Paruoštos drevės paliekamos atviros bičių spiečiams. Jie negaudomi ir netaipinami drevėse. Spiečiai patys atskrenda arba ne. Nekontruojamas ir drevinių bičių spietimas. Bitės gali išskristi ir apsisistoti drevininkams nežinomose vietose. Aptiktos išžudomos,

⁵¹ Покорский-Журавко А., „Опыт исторического обзора развития пчеловодства в России“, p. 188–193.

⁵² Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, p. 87–88.

o medus išimamas visas arba, iškapojus landą, dalis jo paliekama ir uoksas naudojamas kaip drevė. Apie spietimą neįmanoma nieko žinoti.

M. Prokopovičius dar plačiau pasisakė ir apie drevininkų darbą. Nemažai jo teiginių gyvenimiški. Pasak autoriaus, jų darbas sunkus, pavojingas ir nemokšiškas, pražūtingas bitėms. Drevinės bitės yra pernelyg piktos, nevaldomos ir neprieinamos. Aprūkant, naudojant didelius degančius deglus dažnai išdeginama daug bičių, o koriai taip aprūkami, kad praranda kokybę. P. Prokopovičius aprašė ir drevininkų kopimą į medžius su kilpine virve, matyt, su geiniu. Pasak jo, tai daroma mažiausiai du kartus per metus. Autoriaus teigimu, tai gan sunku, pavojinga ir ilgai užtrunka, prarandama brangaus laiko. Užlipus reikia mokėti padaryti drevę, išimti korius su medumi. Medus kelis kartus nuleidžiamas ant žemės. Pavasarį lipama į medį išvalyti šiukšlių iš drevės: negyvų vabzdžių, pajuodusių korių, voratinklių, kartais kirmėlių. Drevės privalu apsaugoti nuo medžių, paukščių, vabzdžių kenkėjų. Be to, tenka apeiti ar apvažiuoti visas dreves, norint atitaisyti padarytą žalą, sunaikinti širšes ir vapsvas. Užtrunkama ne minutėmis, o valandomis: reikia užlipti iki drevės, nusileisti ir t. t. Kartais toliau esančios drevės neapžiūrimos ar tiesiog pamiršamos⁵³. Būna, kad tenka tvarkyti iki dviejų kartų per savaitę, nes drevių plautai iškrenta, paukščiai drevėse prakala skyles. Pasitaiko, kad drevės su bitėmis lieka atviros dvi ar tris savaites. Tuomet jas išnaikina paukščiai, vabzdžiai, puola širšės, vapsvos, bitės plėšikės. Besigindamos bitės neretai žūva. Atvirose drevėse joms kenkia ir blogi orai. Drevininkai to nemato. Rudenį reikia iškopinėti medų. Kartais atidarant drevę nukrenta plautas, taip atsitinka ir su kirviu bei kitais daiktais. Vėl reikia nusileisti ir juos užsikelti. Lipti į medžius ir iš jų nusileisti tenka po kelis kartus. Atlikti šį sunkų ir varginantį darbą geba tik drevininkai, kurie tuo užsiima nuo vaikystės. Neįmanoma eilinių žmonių išmokyti laiptoti taip, kaip tai daro gyvenantieji miške.

M. Prokopovičius akcentavo, kad trys ketvirtadaliai drevės būna žemiau angos. Ji paprastai daroma aukščiau drevės ir uždengiama trumpuoju plautu. Bitės kiaušinėlius augina priešais įėjimą, o apačioje kaupia medų. Drevininkai nuima apatinę plauto dalį ir ištraukia korius su medumi. Viršuje jie lieka nejudinti. Per kelerius metus koriai pajuosta ir sukietėja. Nebelieka galimybių ir vietos juose dėti naujus kiaušinėlius, tad bičių šeima išmiršta. Be to, šie koriai traukia įvairius gyvūnėlius, ypač kandis. Šioms sunaikinus atsargas, jeigu tai įvyksta žiemą, bičių šeima netrukus išmiršta, jeigu vasarą – apleidžia drevę, lieka tik voratinkliai. Drevėse nėra galimybių užkirsti tam kelio. P. Prokopovičiaus teigimu, drevininkai apie tai nenumano, nes dėl drevių ankštumo negali nieko įžiūrėti. Pasak jo, drevininkai nežino, kad, nepakeitus nebetinkamų motinėlių, šeimos neišvengiamai žūva, tas pats nutinka joms labai nusilpus dėl šalčių. Bitėms užsikrėtus puviniiu ir įsiveisus kirmėlėms, drevėse

⁵³ Įdomu, kad nenaudojamose pušų drevėse medaus būdavo randama ne tik XVIII a. paskutiniame ketvirtyje, bet ir XIX a. viduryje bei XX a. 9 dešimtmetyje. Гурков В. С., Терехин С. Ф., *Занятие издревле благоприятное*, Минск, 2007, p. 12–13.

jų neįmanoma išgydyti. Drevininkai nieko negali padaryti ir dėl bičių plėšikių, nes retai apžiūri dreves. Galiausiai pačios drevės būna pernelyg ankštos ar didelės, jų sienelės per plonos, jas lengvai prakala paukščiai ir pragaužia žvėreliai⁵⁴.

Žinoma, kai kurie M. Prokopovičiaus teiginiai buvo nepagrįsti. Viena vertus, jis labai kritiškai, net katastrofiškai pavaizdavo drevinės bitininkystės pasaulį XIX a. I pusėje, taigi ir senąjį. Kita vertus, kaip minėta, atskleidė dalį tikrosios, išties prieštaringos drevinės bitininkystės situacijos. Kai kuriais atvejais nepastebėjo jos privalumų. Pavyzdžiui, tinkamai įrengtos drevės būdavo aukštai nuo žemės, tad jas mažiau nei sodybinės bitininkystės avilius paveikdavo drėgmė ir šaltis. Bičių šeimas skirdavo dideli atstumai, t. y. drevinių bičių kvadratiniam kilometre būdavo mažiau, o tai mažino konkurenciją dėl ganyklų, saugojo nuo bičių ligų išplitimo.

Akivaizdu, kad M. Prokopovičius negalėjo numatyti ir daugelio ateities bitininkystės iššūkių, susijusių su naminių bičių maitinimu cukrumi, gydymu antibiotikais (to drevinėje bitininkystėje nebūdavo ir nėra), kurie neigiamai veikia bičių imuninę sistemą ir kt.⁵⁵ Be to, naujausi tyrimai atskleidė, kad mažesnės bičių šeimos dažniau išgyvena medžių drevėse su storesnėmis nei antžeminių rėminių avilių sienelėmis, net jei drėgmė didesnė, taip pat mažiau plinta varatozė. Tuo tarpu nepakankamai apšiltintuose šiuolaikiniuose aviliuose bitės žiemą aukštesnę temperatūrą palaiko tik dėl priverstinai patiriamos įtampos ir streso⁵⁶. M. Prokopovičiaus akcentuotas drevinių bičių piktumas kai kurių šiuolaikinių tyrėjų laikomas... privalumu. Pasak jų, agresyvesnės bitės yra atsparesnės ligoms⁵⁷. Galiausiai naujausi tyrimai rodo, kad M. Prokopovičiaus ir kitų propaguotas bičių vežiojimas, kuris ypač būdingas naminei bitininkystei, joms yra žalingas. Dėl augalų apdulkinimo bites dažnai vežiojant tolimus atstumus padidėja temperatūrinis stresas, pagausėja virusinių susirgimų, padaugėja bičių netekčių⁵⁸. Jau nekalbant apie tarptautinę prekybą

⁵⁴ Прокопович П., „Мысли о пасечном и бортевом пчеловодстве“, *Посредник*, 1843, Nr. 28; Прокопович П., „О бортевом пчеловодстве“, *Земледельческая газета*, 1848, Nr. 53–54; Прокопович П., *Земледельческая газета*, 1848, Nr. 53, p. 62.

⁵⁵ Jennette M. R., „High Fructose Corn Syrup Down-Regulates the Glycolysis Pathway in *Apis mellifera*“, *BSU Honors Program Theses and Projects. Item 225*, https://vc.bridgew.edu/honors_proj/225.

⁵⁶ Plačiau žr.: Mitchell D., „Ratios of colony mass to thermal conductance of tree and man-made nest enclosures of *Apis mellifera*: implications for survival, clustering, humidity regulation and *Varroa destructor*“, *International Journal of Biometeorology*, 2016, t. 60, p. 629–638; Mitchell D., „Honeybee cluster-not insulation but stressful heat sink“, *Journal of Royal Society Interface*, 2023, t. 20 (208), 20230488, <https://doi.org/10.1098/rsif.2023.0488>.

⁵⁷ Burke K. L., „Why Gentle Honeybee Hives Are Less Resilient“, *American Scientist*, 2020, t. 108, Nr. 2, p. 69–70.

⁵⁸ Melicher D., Wilson E. S., Bowsher J. H., Peterson S. S., Yocum G. D., Rinehart J. P., „Long-Distance Transportation Causes Temperature Stress in the Honey Bee, *Apis mellifera* (Hymenoptera: Apidae)“, *Environmental Entomology*, 2019, t. 20, p. 1–11; Alger S. A., Burnham P. A., Lamas Z. S., Brody A. K., Richardson L. L., „Home sick: impacts of migratory beekeeping on honey bee (*Apis mellifera*) pests, pathogens, and colony size“, *PubMed*, 2018 Nov 2: 6:e5812.

(bičių motinėlėmis ir kt.), dėl kurios plinta įvairūs patogenai, parazitai ir ligos⁵⁹. Tyrimai taip pat atskleidžia, kad besaikis bičių apiplėšinėjimas, kai iš avilių išimamas pikis (propolis), irgi sumenkina bičių šeimų atsparumą⁶⁰. To drevinės bitininkystės epochoje nebuvo daroma.

Valdininkai, aišku, stojo į M. Prokopovičiaus pusę. Jie pasiūlė drevininkus apmokestinti, sustiprinti darbo kontrolę, neleisti daryti naujų drevių, siūlyta skatinti naminę bitininkystę, sudaryti palankias sąlygas nuomotis plotus bitynams. Tačiau galiausiai drevinei bitininkystei... leista gyvuoti. Nugalėjo požiūris, kad valstiečių perėjimas nuo drevinės bitininkystės prie naminės turi vykti ne privalomai, o palaipsniui. Tačiau naujų drevių įrenginėti nebeleista⁶¹. Matyt, suvokta, kad Lietuvoje labiau nei Lenkijos karalystėje perėjimas prie naminės bitininkystės gali būti įmanomas ne iš karto. Už mažą metinį mokestį valstybiniuose miškuose „bartnykams“ ir toliau buvo leidžiama laikyti dreves. Tai užfiksuota daugelyje Pietryčių Lietuvos šaltinių – Marcinkonyse ir kitur⁶².

Giškai dėl drevinės bitininkystės atskleidžia įvairius iššūkius, su kuriais susidurta XIX a. 3–5 deš. Naminė bitininkystė reikalavo daugiau darbo, tačiau lengviau kultivuota ir plačiau vystyta. Ji tapo prieinama net moterims. Galiausiai įgalino gauti daugiau produkcijos, buvo daug saugesnė už drevinę. Jai priklausė bitininkystės ateitis. Kol kas.

3. Tolesnė drevinės bitininkystės lemtis

1812 m. Augustavo gubernijoje, Naugarduke, dar veikė drevininkų teismai. Dviejose ekonomijose buvo drevininkų teisėjų, pavaldžių drevininkų seniūnui. Netrukus jų neliko. Rusijos valdymo metu paplito praktika drevinius medžius valstybiniuose miškuose išnuomoti viešuose aukcionuose. Kaina siekdavo 75 kapeikas (5 auksinus) už seną drevenę su bitėmis ir 50 kapeikų (2 auksinus) už drevenę su jaunomis bitėmis. Mokestis buvo metinis⁶³.

M. Witwickis rašė, kad būtent Lenkijos karalystėje senoji bitininkystė nukentėjo labiau nei kitose padalytose teritorijose. 1827 m. drevės uždraustos Lenkijos karalystės valstybiniuose miškuose. Jis dar matė daug pūvančių drevių smarkiai iškirstose Polesės giriose, krūvas (*stosy*) kaladinių avilių sodybose⁶⁴. 1827 m. Augustavo gubernijos valstybiniuose miškuose buvo 17 736

drevės. Iš jų gauta 1750 rublių 50 kapeikų pajamų (už drevenę 15 kapeikų). 1855 m. mokestis už drevenę buvo jau 45 kapeikos, tačiau gauta tik 1216 rublių 46,5 kapeikos pajamų – iš kiekvienos po 18 (38?) kapeikų, iš viso 1750 rublių. Drevinės bitininkystės vietą faktiškai užėmė naminė.

Lomžos miškuose drevinė bitininkystė buvo uždrausta palaipsniui. 1797 m. Prūsijos valdžia dar nuomojo dreves aukcione. Dalis drevininkų jau nebeturėjo drevynų, tik drevinių pievų. Tačiau jie privalėjo pušynų nuomininkams pristatyti medaus duoklę arba piniginių mokestį. 1818 m. liko tik pastarasis. 1837 m. jau Rusijos valdžios buvo nurodyta visas dreves iškelti iš miško, o drevininkams uždrausta į jį įžengti. Tačiau spiečiai iš namų bitynų vėl užpildydavo senas dreves. Lomžos paviete 1838 m. buvo 5207 avilių (90,8 proc.) ir 526 drevių, o 1839 m. atitinkamai 4684 (84,7 proc.) ir 609. Marijampolės paviete 1842 m. jau dominavo naminė bitininkystė. Dvaruose jau visi aviliai buvo naujoviški, o valstiečių dar 35 proc. avilių – tradiciniai kaladiniai. 1843 m. sustabdytas pilnų ir tuščių drevių miškuose kirtimas, išskyrus planinius metinius. XIX a. 6 dešimtmetyje iš drevių gauta tik 7 rubliai 65 kapeikos pajamų. Drevinės bitininkystės faktiškai neliko. Tyrėjai nurodo, kad taip įvyko ne dėl antilenkiškos politikos, o dėl bitininkystės mokslo pokyčių. Drevinė bitininkystė tapo anachronizmu, dėl medžių žalojimo ūkiui ji darė daugiau žalos nei naudos. Ten, kur ji išliko dar kurį laiką, visa bitininkystė buvo ilgiau atsilikusi⁶⁵. Aišku, ši tyrėjo išvada labai kategoriška.

XIX a. 6 dešimtmetyje A. Połujański rašė, kad Augustavo gubernijoje drevinė bitininkystė „[...] iki šiol yra svarbi gyventojų verslo šaka ir yra labiau paplitusi, nei kitose gubernijose“. Tačiau XIX a. 6 dešimtmetyje iš dar 3 dešimtmetyje buvusių drevių išlikusių buvo mažiau nei pusė. Jos liko Augustavo, Balinkos (*Balinka*), Hančos (*Hańcza*), Naugarduko (*Nowogródek*) ir Pamario (*Pomorze*) girininkijose. Nuo drevės buvo mokama jau 45 kapeikos, iš viso kasmet būdavo surenkama 1216 rublių 46 kapeikos. Dreves išnuomodavo mažiausiai trejiems metams ar dalinėmis asignacijomis apmokant pagal užimtų drevių sąrašą. Jų priežiūrą vykdė miškininkai, kasmet fiksavę, kiek yra apgyvendintų drevių, kiek jų per metus išnyko, kiek atsirado naujų bičių šeimų. Autorius teigia, kad privačiuose miškuose drevių liko tik kur ne kur. Apskritai daug kur miškinę bitininkystę pakeitė naminė. Pasak jo, ypač daug bitynų buvo Marijampolės paviete. 1852 m. Augustavo gubernijoje iš viso buvo 16 964 aviliai. Būdamas ne M. Witwickio, o miškininkų šalininkas, jis priekaištauja, kad drevinė bitininkystė žaloja medžių kamienus, bitininkai miške pridaro visokių eibių, pirmiausia sukelia gaisrų. Būtent dėl to, pasak jo, naminė bitininkystė geresnė⁶⁶. Kaip minėta, drevininkų neva sukeliamų gaisrų bijota visuomet ir visose šalyse.

⁵⁹ Mutinelli F., „The spread of pathogens through trade in honey bees and their products (including queen bees and semen): overview and recent developments“, *Revue Scientifique et Technique de l'OIE*, 2011, t. 30 (1), p. 257–271.

⁶⁰ P.vz., žr. Drescher N., Klein A. M., Neumann P., Yañez O., Leonhardt S. D., „Inside Honeybee Hives: Impact of Natural Propolis on the Ectoparasitic Mite *Varroa destructor* and Viruses“, *Insects*, 2017, t. 8 (1), p. 1–18.

⁶¹ Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, p. 86–87.

⁶² Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 97.

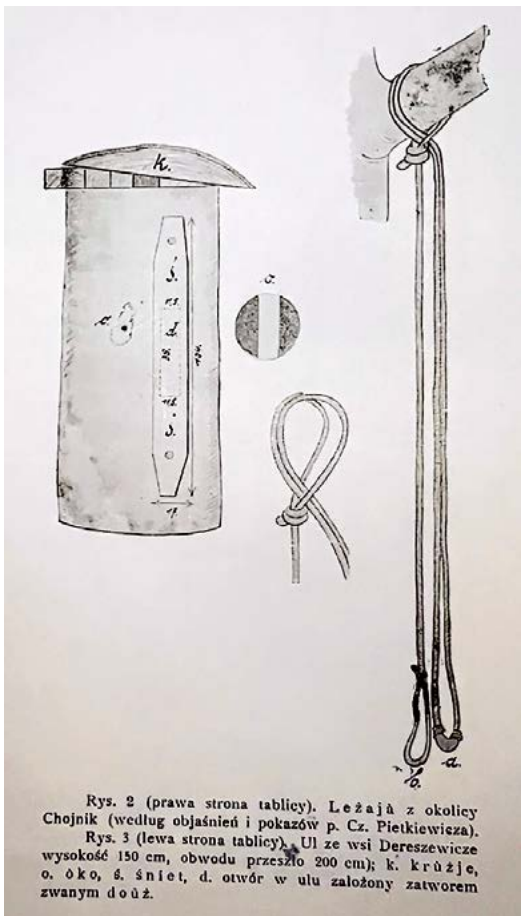
⁶³ Karpiński J. J., *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieckiego Parku Narodowego*, Kraków, 1948, p. 67.

⁶⁴ Witwicki M., *Pszczelnictwo krajowe*, p. XVII.

⁶⁵ Żukowski R., *Bartnictwo z Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX wieku*, p. 71–78.

⁶⁶ „Bartnictwo w gubernji augustowskiej dotąd ważną stanowi gałąź przemysłu mieszkańców i jest bardziej upowszechnionem, niż w trzech poprzednich gubernjach“, Połujański A., *Opisanie*

Kai kuriose vietovėse buvę drevininkų valakai tapo ginčų tarp dvarininkų ir valstiečių objektu. Štai Kupiskių majorate Lomžos krašte, Palenkėje, XIX a. 5–7 deš. valstiečiai reikalavo 743 margų drevininkų pievų. Jas buvo gavę pagal valdovo Zigmanto Vazos privilegiją. 1849 m. jos buvo iš valstiečių atimtos, tačiau 1868 m. jiems pripažintos galutinai⁶⁷.

Kairėje: kaladinis (kelminis) avilys. Dereševičių (*Dereszewicze*) kaimas. Aukštis – 1,5 m, skersmuo – per 2 m; Dešinėje: geinis (be kumaragio ir suoliuko). Chojnikų apylinkės. Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. il. 2, il. 3

Seinų, Seirijų ir daugelio kitų vietovių gyventojai daug dėmesio skyrė kitiems užsiėmimams, tarkime, miškininkystės darbams, taip pat nukirstos medienos išvežimui ar plukdimui (sieliams). Tradiciškai buvo verčiamasi grybų rinkimu, džiovimu ir pardavimu. Šie verslai nebuvo draudžiami ar apmokestinami. Seinų krašte XIX a. 7 dešimtmečio pradžioje iš grybų pardavimo kai kurie valstiečiai uždirbdavo net iki 100 rublių per metus. Valstiečiai taip pat augino linus ir masiška užsiėmė drobės audiniu, kurių Augustavo gubernijoje būdavo

parduodama daugiau nei kituose Lenkijos karalystės regionuose, verslu⁶⁸. Toliau buvo auginami apyniai.

Dabartinė Pietryčių Lietuva daugiausia priklausė Vilniaus gubernijai, o dalis – Gardino. XIX a. 6 dešimtmetyje A. Połujański nurodo, kad Vilniaus gubernijoje 1852 m. valstybiniuose miškuose dar buvo 466 drevės. Metinių pajamų

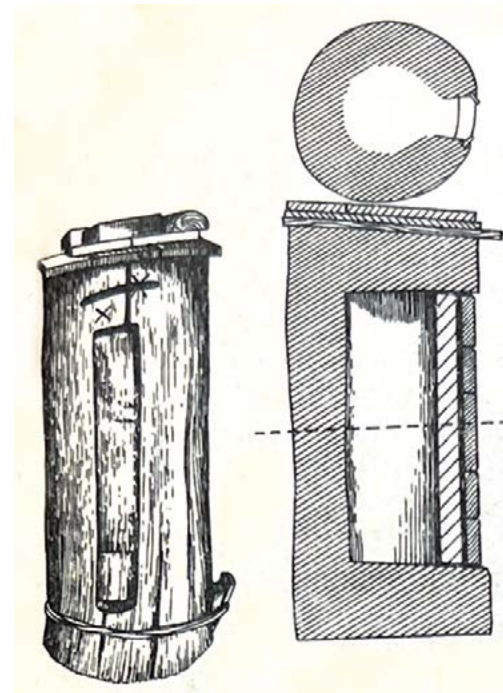
lasów Królestwa Polskiego i Gubernij Zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym, t. 1, p. 361–362.

⁶⁷ Szumski J., *Uwłaszczenie chłopów w północno-wschodniej części Królestwa Polskiego 1846–1871*, Białystok, 2002, p. 200.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 95–96.

gauta vos 70 rublių 10 kapeikų⁶⁹. XIX a. 7 dešimtmetyje valstybiniuose miškuose Vilniaus gubernijoje buvo likęs panašus skaičius (460) drevinių medžių (barčių), dar maždaug tiek pat – privačiose valdose. Pūdas medaus su vašku tuomet kainavo nuo 10 iki 18 rublių. Liepų medaus, išsiskiriančio balta spalva ir maloniu aromatu, renkamo liepos mėnesį, kaina siekė 10–15 rublių. Retenybe buvo tapęs senas, išlaikytas (šimtmetis) midus. Nors važiuojant per Vilnių ar Kauną iškabos skelbė, kad parduodamas „senas midus“ ar „senas liepinis“, tai, pasak amžininko, tebuvo žydų išradinumas⁷⁰.

Kaip minėta, 1862 m. vėl pabandyta drevinę bitininkystę uždrausti. Išliko drevininkų valdžiai rašytų raštų dėl atsisakymo išvežti savo bites iš valstybinių miškų. Teigta, kad į namus atvežtos bitės neduoda pakankamos naudos. Reikia suprasti, kad joms trūksta maisto. Bičių šeimų vežimas iš miško joms kelia pavojų. Ne visos tai išgyvena. Namuose bitynams tenka skirti daug daugiau rūpesčio ir pastangų. Ypač derliaus nuėmimo metu ne visi tai gali padaryti. Valstiečiai teigė nežinantys, kaip prižiūrėti aviliuose prie namų laikomas bites. Sakė negalintys nusipirkti geresnių avilių, nes jie brangūs⁷¹.

Kaladinis (kelminis) avilys ir jo pjūviai. Гурков В., Терехин С., *Бортничество в Белоруссии*, Минск, 1980, p. 77.

XX a. 1–3 deš. baltarusių ir lenkų, taip pat XX a. 7 dešimtmetyje lietuvių ir kitų etnografų tyrimai, paskelbta ikonografinė medžiaga⁷² atskleidžia, kad net vėlyvieji kaladiniai aviliai buvo kone identiški drevėms. Taigi gali būti, kad valstiečiai drevininkai kai ką tyčia nutylėjo. Jie puikiai mokėjo tvarkytis ir su kaladiniais aviliais, tačiau norėjo išvengti didesnės kontrolės ir turėti geresnių ganyklų bitėms.

⁶⁹ Połujański A., *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i Gubernij Zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, t. 2, p. 9.

⁷⁰ *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Виленская губерния*, сост. А. Корева, Санкт-Петербург, 1861, p. 484, 485.

⁷¹ Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, p. 89.

⁷² Butkevičius I., „Bitininkystė“, p. 141.

1870 m. drevinė bitininkystė Vilniaus gubernijoje ir vėl buvo uždrausta. Nustatyta bitynų aviliuose laikymo tvarka valstybiniuose miškuose. Daugiausia drevių buvo išlikę Trakų III (Varėnos) ir Trakų II (Valkininkų ir Tarpupio-Rūdninkų) girininkijose. Į draudimą žiūrėta pro pirštus, nes gaisrų nuo to ne sumažėjo, o pagausėjo, sumenko gyventojų pragyvenimas, padaugėjo konfliktų su drevininkais. 1886 m. Vilniaus–Kauno valstybės turtų valdyba prašė Miškų departamento leisti naudotis visomis senomis drevėmis. Naujų skobti neprašyta, siekta, kad būtų leista kabinti medžiuose avilius už 30–50 kapeikų metinį mokestį. Rašyta, kad leidus drevinę bitininkystę sumažės gaisrų, nes jie kenkia bitininkystei – naikina bičių šeimas ir pan. Prašymas patenkintas. XIX a. viduryje Lynežerio kaimo inventoriuose nurodytos valstiečių laikomos bitės⁷³.

Varėnos valsčiuje dar XIX a. pabaigoje drevinių avilių buvo apie 1500, o naminių – tik apie 500⁷⁴. 1903 m. vėl leista drevinė bitininkystė valstybiniuose miškuose⁷⁵. XIX a. 8 dešimtmetyje Dieveniškių valsčiuje, Ašmenos apskrityje, užfiksuota: „[...] bitininkystės kaip verslo nėra, tačiau kai kurie valstiečiai savo reikalams turi po 5–10 avilių. Medus parduodamas vietiniame turguje. Pūdo kaina 5 rb. Vaškas neparduodamas“⁷⁶. Rimšės valsčiuje, Zarasų apskrityje, „[...] bitininkystė užsiima nedaug valstiečių, tik vienas iš jų turi 40 avilių bityną kieme; vietos kunigas ir viršaitis šiuo metu ėmė steigti bitynus [...] jų bitynuose yra tik po 7 avilius. Už valsčiaus ribų medus ir vaškas neišvežami, o parduodami vietoje; vienas pūdas medaus kainuoja 8 rublius, o pūdas vaško – 20 rublių“⁷⁷.

XVIII a. pabaigoje drevinė bitininkystė labiausiai buvo paplitusi Gardino gubernijoje. Vien Belovežo girioje augo apie 1000 drevinių medžių, nuo kurių mokėtas mokestis. XIX a. 3 dešimtmetyje jų liko per 300⁷⁸. Šaltinyje parašyta, kad 1851–1852 m. dėl aukcione pasiūlytų mažų kainų dreviniai medžiai nebuvo išnuomot. 1850–1851 m. nuo šalčių bitės išmirė. 1854 m. dėl šalto pavasario daug senų bičių šeimų žuvo. Jaunos sunešė labai mažai medaus⁷⁹. Yra žinoma, kad valdininkai neretai nesivargindavo dėl nelengvos drevinių medžių apskaitos, kartodavo senąją statistiką arba apskritai jos nenurodydavo. Atlikus revizijas, drevinių medžių būdavo randama šimtai.

⁷³ Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai*, p. 44.

⁷⁴ Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, p. 59.

⁷⁵ Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, *Известия Русского географического общества*, p. 91; Brukas A., Mozgeris G., *Lietuvos didžiagirės*, Vilnius, 2024, p. 116.

⁷⁶ Avsiukas G., „Dieveniškių valsčiaus aprašymas 1872 m.“, p. 39.

⁷⁷ Tyla A., „Žinios apie Zarasų apskrities Rimšės valsčiaus žemės ūkio padėtį“, *Gaidės ir Rimšės apylinkės*, Vilnius, 1969, p. 47–48.

⁷⁸ Лоскутова М. В., Федотова А. А., *Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.*, p. 89.

⁷⁹ *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Гродненская губерния*, ч. 2, сост. П. Бобровский, Санкт-Петербург, 1863, p. 53.

DREVINĖ BITININKYSTĖ GARDINO GUBERNIJOJE (1847–1858 M.)

Metai	Kiekis (bortnyje uchožja)
1847	–
1848	–
1849	–
1850	–
1851	–
1852	61
1853	51
1854	51
1856	54
Vidutiniškai	54,2
1857	54
1858	54

Šaltinis: *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Гродненская губерния*, сост. П. Бобровский, Санкт-Петербург, 1863, 2 d., p. 53.

Kaip minėta, valstybiniuose miškuose pereinant prie Vakarų Europoje jau senokai įsivyravusio prekinės miškininkystės modelio, drevinei bitininkystei vietos neliko. Sodybinei bitininkystei miškų mažėjimas nebuvo toks skausmingas. Vykdamas naujas reformas, 1862 m. gegužės cirkuliaru buvo nurodyta ne tik nebeimti mokesčio nuo drevinių medžių, bet ir įsakyta siekti nutraukti nuomos sutartis. Tuomet mokestis buvo renkamas dešimtyje Rusijos gubernijų⁸⁰.

Valdžiai XIX a. 7 dešimtmetyje galiausiai siekiant uždrausti drevinę bitininkystę ir Gardino gubernijoje, atėjo ir vienos didžiausių valstybinių girių – Belovežo girios – eilė. Tačiau jos ginti nelaukta stoji girios viršininkas, miškininkų korpuso kapitonas Karolis Štralbornas (Карл Штральборн). Nuo LDK laikų miškininkai šioje girioje nuomojosi drevinius medžius. Jam pavyko pasiekti, kad centrinė valdžia leistų pratęsti sutartis⁸¹. Vykstant diskusijai, jis net paskelbė straipsnį spaudoje⁸².

Minsko gubernijoje uoliai vykdamas 1862 m. aplinkraštį, daug drevinių medžių buvo nukirsti medienai. Bičių šeimos žuvo, o valstiečiai neteko pajamų

⁸⁰ Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, p. 78–95, 88.

⁸¹ *Ibid.*, p. 89–90.

⁸² Штральборн К. К., „В ответ голосу из Пуши“, *День*, 1864 11 21, Nr. 47, p. 15–17. Pasirašyta: „Заведывающий Беловежского пушею корпуса лесничих штабс-капитан Карл Карлов сын Штральборн“.

šaltinio⁸³. Tačiau jie ir toliau pirmenybę teikė miškinėms bitėms, siekė laikyti jas dreviniuose medžiuose.

Dar XIX a. 7 dešimtmečio pradžioje Gardino gubernijoje buvo 660 sieksnių drevynų (*bortnych uchožij*) (iš jų gauta 159 rubliai 24 kapeikos pajamų) ir tik 65 sieksniai bitynų (iš jų gauta 12 rublių 60 kapeikų pajamų)⁸⁴. Beje, į šią statistiką patenka ir dalis dabartinės Pietryčių Lietuvos kaimų. Deja, neišina jų išskirti ir apskaičiuoti atitinkamo procento. Tikėtina, kad toliau pateikti 51–54 drevinių naudmenų (medžių, drevių?) skaičiai yra minimalūs.

1872 m. Varėnos valsčiuje, kuriam priklausė Varėnos Zervynos, Mančiagirės, Marcinkonių ir kt. kaimai, net daugiau nei dvigubai bičių šeimų laikyta drevėse – jų buvo 1500, o daržuose (prie sodybų) – 500 avilių. Apskritai valsčiuje avilių buvo beveik tiek pat, kiek kai kuriose Kauno gubernijos aukštaitiškose ar žemaitiškose apskrityse⁸⁵. Senoliai prisimena, kad XIX a. pab.–XX a. pr. bitininkai (drevininkai) Dzūkijoje turėjo po 15–20 drevių⁸⁶.

Atrodo, išaugus gyventojų skaičiui ir ieškant pajamų šaltinių, savotiškai atsigręžta į sėkmingą praeities praktiką. Taigi istorikas A. Tyla pagrįstai akcentavo, kad Pietryčių Lietuvoje bitininkystė (drevinė) dar XIX a. pabaigoje tebebuvo ekonomiškai svarbi, nes dėl nederlingų žemių vien žemdirbystė neužtikrino pragyvenimo. Palankus antropomorfinis veiksnys bitininkystei vystyti buvo didelių grikių plotų (ganyklos bitėms) sėjimas. Taigi gamtinių sąlygų ir resursų įtaka drevinės bitininkystės plėtrai Pietryčių Lietuvoje akivaizdi.

Iš vieno drevinio avilio Varėnos valsčiuje XIX a. 8 dešimtmetyje būdavo gaunama apie 16 kg (7 gorčiai, t. y. 1 pūdas) medaus ir apie 2 svarus vaško. Pirkliai, kurie supirkdavo valstiečių produkciją ir veždavo į Vilnių (patys valstiečiai gabendavo arčiau, pvz., į Varėną), už pūdą medaus mokėjo 6 rublius, vaško – 10, džiovintų grybų – 3. Varėnoje kiaulė kainavo 3–20 rublių, karvė – 10–25, arklys – 10–40. Apie drevinę bitininkystę Varėnos valsčiuje, Trakų apskrityje, rašęs autorius pažymėjo, kad valstiečių drevinių medžių pakeliui iš Vilniaus į Varėną ir toliau į Gardiną yra daugybė. Pasak jo, tokia didesnių pastangų nereikalaujanti bitininkystė labai pelninga. Ja užsiima tik valstiečiai.

Anksčiau buvo aptarta, kad XIX a. 7 deš.–XX a. pr. ir bitininkystė bei grybų rinkimas buvo tik vieni iš verslų šalia miško kirtimo ir plukdymo, galiausiai darbinės išeivystės prie geležinkelių statybos ir emigracijos į Ameriką⁸⁷.

Tačiau dreviniai medžiai (daugelis jau nenaudojami) šiame regione išliko kaip išskirtinis istorinio kultūrinio kraštovaizdžio elementas, sulaukiantis

kraštotyrininkų, kunigų ir kitų išsilavinusių asmenų dėmesio. Štai kaip poetiškai ir išsamiai vieną drevinį medį prie Urkionių kaimo savo dienoraštyje XX a. 4 dešimtmetyje aprašė Varėnos klebonas, lietuviškos tautosakos rinkėjas, daug dzūkiškų dainų Kabelių, Marcinkonių ir kt. kaimuose užrašęs kunigas Pranas Bieliauskas (1883–1957):

Nuo šios vietos į pietvakarius gražus reginys. Vidury matosi platus kalnas, kiek apsuptas miškeliu. Jame stovi sena pušis. Tai šio kalno puiki pažiba, tai drevė-pušis nuo labai senų laikų. Gana stora ir aukštoka. Joje keturi bičių aviliai iškalti. Viršus nukirstas ir akmeniu ar kuo kitu pridengtas, kad vėjas, garai širdies nesukapotų. Aukštis į 25 mtr., šakų, storesnių, panašių į sienojus, į 30. Sakydavo kaimynai, kad maži berniokai, įkopdavę net į viršų, nutrenkė uždangalą ir patys stovėję viršuje stati. Apačioje buvo kiek prakirsta šonas ir vinių privaryta. Medis raudonas. Reikia į jį žiūrėti ir stebėtis. Tik neatsiklaupiau prieš tą tolimos praeities Lietuvos girių močiutę senelę... Ateikite visi ir žiūrėkite, ir stebėkitės, kas jos per puikumas, rimtumas. Reikalinga, kad ją technikai išmatuotų, tapytojai atvaizduotų ir poetai apdainuotų! Apačioje piktadarių gerokas gabalas iškapotas!

Drevių užfiksuota ir kitose vietovėse: Bartelių, Kukiškių ir Kuršių kaimuose⁸⁸.

Motiejus Miškinis rodo, kaip lipama geiniu į drevę. Marcinkonys. Apie 1958 m. *Vai toli girdėc*, 2016, Nr. 3, p. 6.

⁸³ Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, p. 90.

⁸⁴ Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Гродненская губерния, p. 174.

⁸⁵ Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, p. 59.

⁸⁶ Stanaitis S., *Dzūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai*, p. 29.

⁸⁷ Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 45, 58; Tyla A., „Iš kaimo istorijos“, p. 59–60 (čia plačiau perteikiamas A. Tylos jau panaudotas vertingas šaltinis); VUB, f. 34–GD480.

⁸⁸ Pvz., nurodė, kad „Kuršių kaime įkeltas bitėms avilys į medį sakosi – Pakarys“, Bieliauskas P., *Dienoraštis, 1920–1957*, Vilnius, 2012, p. 627, 638, 652, 654.

4. Musteikos kaimas

Per Musteikos kaimą XIX a. ėjo Vilniaus ir Gardino gubernijų riba. XIX a. 8 dešimtmetyje Musteikos apyrbė (*Мустэйка, ўрочышча*) priklausė Berštų bendruomenei (*Берштаўскай сельскай грамады*), vėliau Berštų valsčiui (*Берштаўскай воласці*). Tai buvo viena iš devynių buvusių miško tarnybinių, šaulių, žemės valdų. Nuo Berštų kaimas buvo nutolęs per 10 varstų į šiaurę⁸⁹.

Taip buvo ir XX a. pradžioje. Vienoje 1912 m. publikacijoje paminėta, kad kaimas buvo „[...] ant Vilniaus ir Gardino gub[ernijų] rubežiaus. Pusė šio sodžiaus priguli Vilniaus gub[ernijai] ir pusė Gardino gub[ernijai]“⁹⁰. Gardino gubernijai priklausė rytinis kaimo galas (Averkų galas – Steponai ir Augustėliai). Kaimas buvo šios gubernijos šiaurinėje dalyje⁹¹.

Musteikos apylinkės. Gardino gubernija.

Pasak XX a. pradžios lietuvių autorių, visi šių vietų gyventojai buvo lietuviai⁹². Musteikiškiai sakydavo: „Šienavo Gudo šalin, ajo Gudo šalin“. Taigi jie

⁸⁹ „[...] сабнякоў – 9 (гэта былі зямельныя надзелы былых стральцоў ва ўрочышчах Бабіна, Засады, Зубрава, Зубраўка, Крапіўніца, Мустэйка, Прыдоўгае)“, Токць С. М., *Беларуская вёска ў эпоху зьмены: другая палова XIX – першая траціна XX ст.*, Мінск, 2007, p. 300–301, 303.

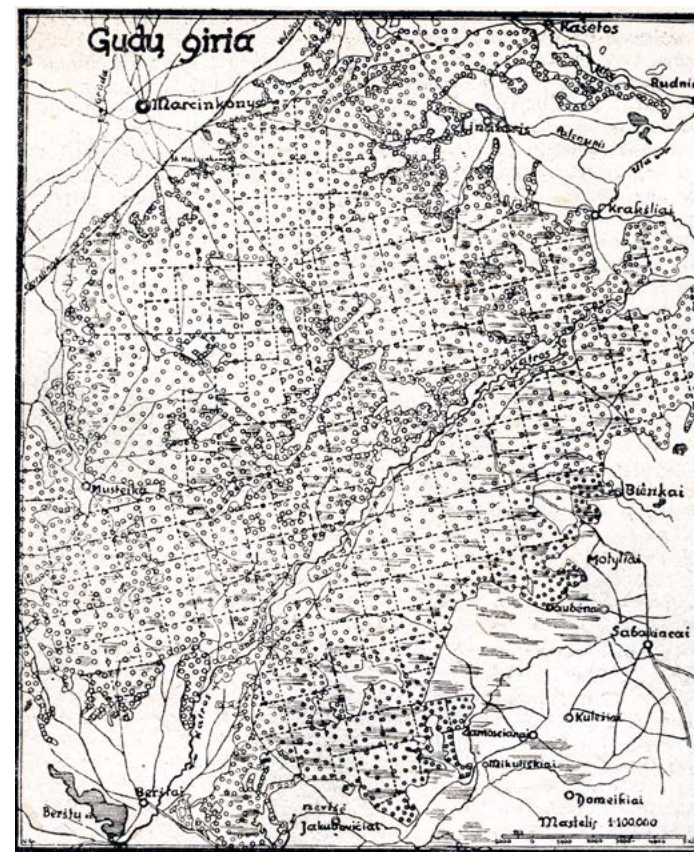
⁹⁰ Šetekšnis-Antageris, „Kas mums rašoma. Musteika (Trakų pav.)“, *Lietuvos žinios*, 1911 12 31 (01 13), Nr. 151, p. 2. Perspaudą žr.: Šetekšnis-Antageris, „Iš Musteikos, Trakų pav.“, *Lietuva*, 1912 02 09, Nr. 6, p. 1.

⁹¹ „Mostejki“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1885, t. 6, p. 711.

⁹² Gira L., „Šiek-tiek vardų iš Marcinkonių (Trakų apskr.) krašto“, *Viltis*, 1908 12 25, Nr. 149, p. 3.

savęs nepriskyrė „Gudo šaliai“⁹³. XIX a. 9 dešimtmetyje išleistame „Lenkijos karalystės geografiniame žodyne“ pažymėta, kad Musteikų kaimas (*Mustejki*) priklauso Merkinės bendruomenei, Kabelių kaimiškai apylinkei, valstybiniam Varėnos dvarui. Kaime buvo 9 namai (*domy*), 142 gyventojai, iš jų 135 katalikai ir 7 žydai⁹⁴. 1914 m. Marcinkonių bažnyčiai auka tikinčiojo duota „nog Musteikos“⁹⁵.

Musteika ir kiti valdovo žemėse buvę kaimai XIX a. buvo valstybės izdo žinioje. Po 1861 m. reformos valstiečių žemė išdėstyta rėžiais⁹⁶.

Gudų giria. Ivanauskas T., „Dravės Gudų girioje“, 1943, Nr. 11–12, p. 52–58.

⁹³ Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 46–47; Gaidys V., „Kas ta Gudų giria?“, *Mūsų gamta*, 1979, Nr. 2, p. 11; Gudavičius H., „Apie Tadą Ivanauską, Gudo šalį ir senovinę ugnį“, *Salcinis*, 2002, Nr. 45, p. 2.

⁹⁴ „Mostejki“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1885, t. 6, p. 815.

⁹⁵ LCVA, f. 3007, ap. 42, b. 26, p. 96.

⁹⁶ Puodžiukienė D., „Musteika“, *Kultūros paminklų enciklopedija*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 264; Urbelis M., „Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida“, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1979, t. 6, sąs. 1, p. 81, p. 88–89; Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai*, p. 60–66.

Drevinės bitės miškuose Musteikoje laikytos dar XX a. pradžioje. 1912 m. lietuviškoje spaudoje pranešime iš Musteikos rašoma: „Bitės tebelaikoma dravėse (išpuvusi sena pušis); dauguma ūkininkų turi po miškus nuo 20–40 dravių su bitėmis. Iš dravės gaunama nuo 20–60 svarų medaus“, t. y. apie 10–30 kg (1 svaras – 409,5 g).⁹⁷

Gamtininkas T. Ivanauskas pabrėžė, kad iškirtus miškus „šalis virto tyrlaukiu“ su didžiausiais smiltynų plotais⁹⁸. Kirtimai buvo tokie dideli, kad net atsispindi vietos dainoje, kurios žinoma nemažai versijų (žr. vieną žemiau). XX a. pradžioje gausiai iškirtus Dzūkijos miškus keliuose savo paveiksluose pavaizdavo dailininkas A. Žmuidzinavičius („Nelaiminga šalis“ (1910) ir kt.)⁹⁹.

*Oi eglala eglala kodel tu žalia
Per tai aš žalia pieva netoli,
Atvažiavo kupčialiai iš senų trakų,
Kirtio eglali iš pacu šaknų.*

*Darė padarė du nauju laivu,
Du nauju laiveliu trečiu irklalį,
Irės nusirė į senus trakus,
Per tuos senus trakelius vanduo nutekėj.*

*Bernelis mergeli meiliai pamylėję
Kai ėjo pas motulį toli palydėję
Ką tik turėjo visu iškalbėjo.
Užrašė O. Valentukevičiūtė*

Barčių kaimas, 1929.¹⁰⁰

Musteikos kaime XX a. 2 dešimtmetyje buvo 10 valakų žemės. Ją dirbo 30 ūkininkų. Žemė buvo bloga, daug smėlynų. Pradėjus sėti lubinus, jos derlingumas ženkliai padidėjo. Pasak anoniminio vietos autoriaus, „[...] būdavo kuone visi ūkininkai pirkdavo duonos, o dabar retai kuris perka“. Vasarą buvo renkamos uogos – kai kurios šeimos uždirbdavo iki 100 rublių. Žiemą veždavo malakas iš kertamų miškų – uždirbdavo iki 200 rublių¹⁰¹.

Ne veltui šis kraštas patyrė didelę emigraciją¹⁰². Marcinkonių RKB parapijos 1914 m. knygoje yra atskira aukų eilutė – „amerikonų prisiųstų“¹⁰³.

⁹⁷ Šetekšnys-Antageris, „Iš Musteikos, Trakų pav.“, p. 1.

⁹⁸ Ivanauskas T., „Dzūkų kampas“, *Vilniaus žinios*, 1909, Nr. 12, p. 42.

⁹⁹ Žmuidzinavičius A., *Paletė ir gyvenimas*, Vilnius, 1963, p. 392–393.

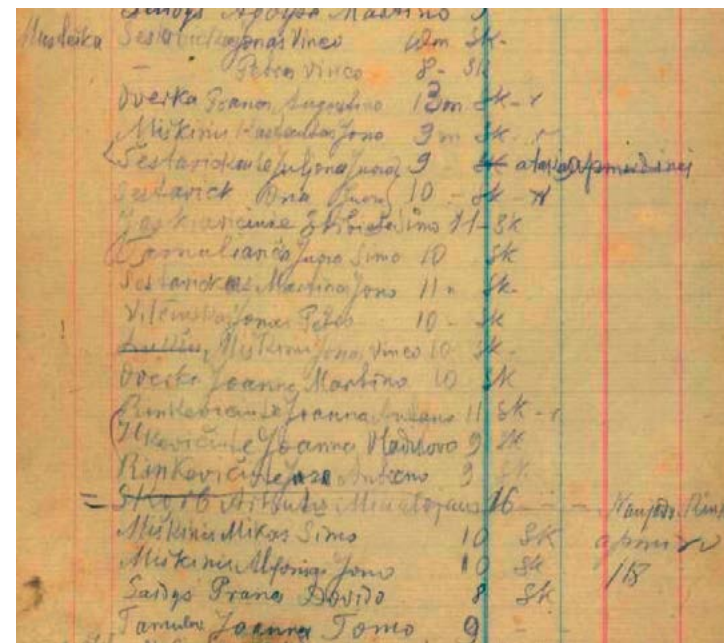
¹⁰⁰ J. Šlapelio mokinės O. Valentukevičiūtės užrašytos dainos, 1929, VUB, f. 119–24/1, l. 1.

¹⁰¹ „Musteika, Trakų apskr.“, *Žvaigždė*, 1913, Nr. 1, p. 6.

¹⁰² Токць С. М., „Эміграцыя ў Амерыку сялян Гродзенскай і Віленскай губерняў у канцы XIX – пачатку XX ст.“, *Вестнік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*, 2015, Nr. 1, p. 1620.

¹⁰³ LCVA, f. 3007, ap. 42, b. 26, p. 96.

Emigracija neaplenkė ir Musteikos kaimo. Štai 1936 m. Antanas Averka (Overka) iš Musteikos Amerikoje gyveno Midlporte (*Middleport, Pa*). Jo ieškojo Aleksas Averka (Overka), gyvenęs Harleme (*St. Wrocester, Mass.*)¹⁰⁴. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, artėjant Raudonajai armijai, į JAV buvo bėgama ir iš Musteikos¹⁰⁵.

Musteikos kaimo vaikų, 1914 m. vedamų išpažinties sąrašas. 1914 m.
LCVA, f. 3007, ap. 42, b. 26, l. p. 102

Išsamiai apie Musteikos krašto drevinę bitininkystę XIX–XX a. pr. rašė iš šių vietų (Lebiodkos, dab. Lydos r., Baltarusija) kilęs ir dažnai čia būdavęs gamtininkas Tadas Ivanauskas¹⁰⁶. Jis Musteikos ir kitus kaimus priskyrė „Gudų giriai“ ir teigė, kad juose išliko „daug archajinių gyvenimo formų“. Viena jų buvo drevinė bitininkystė. Gamtininkas atkreipė dėmesį, kad „dravių“ būta visoje pietinėje Lietuvoje (autorius rašė XX a. 6 dešimtmetyje), „bent dešiniajame Nemuno krante“, milžiniškas drevinės pušis matė pakeliui į Pariečės stotį. Jų užtiko „[...] pradedant nuo Eišiškių, Načios, Dubyčių, Rūdnios, per Marcinkonis, Berštus ir Ratnyčių iki Druskininkų, bet ypač daug jų buvo Gudų

¹⁰⁴ *Amerikos lietuviai*, 1936 10 03, Nr. 40, p. 8; 10 10, Nr. 41, p. 8; 10 17, Nr. 42, p. 8.

¹⁰⁵ *Tėviškės žiburiai*, 1953 02 25, Nr. 8, p. 7; „Laiškas iš Kauno. Rašo prof. Tadas Ivanauskas“, *Laisvė*, 1962 02 02, Nr. 10, p. 3; Gaidys J., „Mano pastaba“, *Laisvė*, 1962 02 02, Nr. 10, p. 3; „Laiškas iš Lietuvos“, *Laisvė*, 1965 10 19, Nr. 83, p. 5.

¹⁰⁶ Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, p. 780; Ivanauskas T., „Dravės Gudų girioje“, p. 52–58; Ivanauskas T., *Gamtininko užrašai. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas*, p. 36–41.

ir Rūdininkų giriose“. Autorius teigė: „Dravine bitininkystėje daugiau versdavosi lietuviai, negu baltarusiai. Dravės sąvoka pačių baltarusių buvo siejama su lietuviais. Būtent, baltarusiai lietuvių vadindavo „borciak“, t. y. dravininkas. Baltarusis, vedęs mergaitę iš lietuviško kaimo, sakydavosi ėmęs „borcianočku“. Kartais norint pabrėžti, kad kaimas yra gyvenamas lietuvių, prie jo vardo būdavo pridodamas būdvardis „borcianski“. Pavyzdžiui, baltarusiai sako – „Borcianska Peliassa“. Tai lietuvių gyvenamas Pelesos kaimas Lydos rajone, netoli nuo Dubyčių.“¹⁰⁷

Dėl lietuvių pirmenybės drevinės bitininkystės srityje galima būtų diskutuoti. Tokių duomenų nėra. Galbūt T. Ivanauskas užfiksavo tą XX a. pirmųjų dešimtmečių virsmą, kai labiau į rytus nuo jo minėtų vietovių baltarusiai jau buvo perėję prie kaladinių avilių medžiuose ir sodybose laikymo. Na o būtent toliau į vakarus tame pačiame regione gyvenę lietuviai labiau išsaugojo senovinę drevinę bitininkystę. Tačiau T. Ivanauskas analogišką procesą užfiksavo ir tarp lietuvių. Jis mini matęs, kaip 1919 m. Musteikos kaimo bitininkas išplovė iš drevinio medžio drevę ir parsivežė namo. Jis nurodė, kad miškuose nebėra senų ir storų pušų drevėms, o „avilys, palyginti su kalade, yra kur kas patogesnis“¹⁰⁸.

T. Ivanauskas, regis, pirmasis Lietuvoje aprašė geinio konstrukciją ir kaip su juo dirbti. Šiuo autoriumi galima pasitikėti, nes jis mini, kad ir pačiam teko naudotis geiniu, kai tyrinėjant paukščius reikėjo pasiekti aukštai esančius lizdus¹⁰⁹. Šį gebėjimą naudotis ypatingu, labai gudriai sumanytu prietaisu, skirtu kopti į drevę, XX a. 3 dešimtmetyje jis priskyrė tik Dzūkijos ir Berštų-Zubravo krašto drevininkams – seniems bitininkams¹¹⁰. Taigi geinio politiškai „nedalijo“.

Aprašydamas dreves T. Ivanauskas nurodė, kad jos dažniausiai būna per pušies vidurį, apie 10 m aukštyje ar dar aukščiau. Spėjo, kad dėl meškų pavojaus ir todėl, kad spiečiai linkę susisukti aukštai medyje. Mini, kad kartais medyje būdavo dvi drevės – apie 1 m ilgio ir 15 cm pločio, uždaromos keturkampiu medžio gabalu, vadinamu „plautu“, paliekant tik nedidelį plyšelį bitėms įlįsti. Medžio viršūnė būdavo nupjaunama, kad medis sustorėtų. Ant jos uždėdavo medinį dangtelį, kad medis nepūtų. Žiemai plautas, o kartu ir plyšelis bitėms, būdavo užtaisomas šakelių ryšuliu.

Dar XX a. 4 dešimtmetyje Onušio apylinkėse (dab. Trakų r.) daugiausiai bičių laikę turtingesni valstiečiai dažniausiai turėjo kaladinius avilius: stačius, gulstinius ir inkilinius (įkeltus į medžius), pasak etnografo, skirtus svetimoms bitėms privilioti, taip pat drevinius, kurie „padaromi tiesiog medyje, vidų išskaptavus, įdėjus plautus su skadeliais ir išplovus bitėms įlįsti į lakutes“.

Naujus avilius irgi darė kelminius. Skryninių buvo mažai, o Dadano – „visai nematyti“¹¹¹.

Drevinis avilys medyje. Vilkinių kampas. Zervynų kaimas. 1995 m.
Fot. Broliai Černiauskai.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 37.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 40.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 43.

¹¹⁰ Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, p. 779–780.

¹¹¹ Čerbulėnas K., „Bitininkystė Onušio apylinkėse (Trakų raj.)“, *Kraštotyra*, 1970, p. 160–161.

Drevinis (kaladinis) ąžuolinis avilys. Fot. Broliai Černiauskai. Gaudiškis A., „Senovinės bitės, senoviniai žmonės“, *Šalčinis*, 1994, Nr. 13, p. 1.

Kauno gubernijoje XIX a. 6–7 deš. drevinė bitininkystė buvo visai sumenkusi. Drevių valstybiniuose miškuose jau nebebuvo. Paminėta, kad jų išlikę tik kai kur privačiuose miškuose¹¹². Tokia padėtis itin skyrėsi nuo kitų „vakarinių“ gubernijų. Jos pradžia slypi ankstesnėje epochoje, kuomet Žemaitijoje buvo iškirsti miškai, o derlingose žemėse intensyviai vystytas žemės ūkis. Tiek miško, tiek žemės ūkio produkcija buvo išgabenama į netoliese esančius uostus – Karaliaučiaus, Klaipėdos ir Liepojos.

A. Połujański apibūdino drevinės bitininkystės padėtį ir kitose buvusios LDK teritorijose. Jis nurodė, kad Smolensko gubernijoje XVI–XVIII a. drevinė bitininkystė (*bartnictwo*) buvo svarbus gyventojų verslas, tačiau „šiandien sumenko ir yra labai menkos reikšmės“ (*dziś upadło i bardzo mało ma znaczenia*). Jo teigimu, sodybinė bitininkystė nesugebėjo deramai pakeisti drevinės. Likęs nesuvartotas medus buvo pardudodamas¹¹³. Mogiliavo gubernijoje drevinė bitininkystė vis labiau nyko. Naminė irgi menkai išvystyta¹¹⁴. Vitebsko

gubernijoje drevinė bitininkystė žinota nuo amžių ir gyventojams teikdavo daug naudos. Tačiau išnaikinus miškus ji pakeista sodybine. Visgi kadangi sodybinei bitininkystei reikia daugiau rūpesčio, ji itin didelės sėkmės nesulaukė. Kaimuose ir dvaruose galima pamatyti po kelis avilius. Jie prižiūrimi nemokamai ir nerūpestingai, todėl duoda mažai pajamų. Beje, autorius nurodė, kad Liksnos (latv. *Līksna*) valdų Daugpilio pavieta (dab. Latvijos teritorija) klebonas Juozapas Lukaševičius (Józef Łukasiewicz) įsteigė pavyzdinį bityną, kuriuo siekia mokytį vietos latvių valstiečius bitininkavimo. Jį sudaro 50 avilių (*uli koszowych*). Miške – dar 50 drevių. Kiekviena bičių šeima duoda po 2 rublius metinių pajamų, t. y. iš viso 200¹¹⁵. Puikus Platerių-Zyberkų dvaro bitynas (*piękna pasieka*) minimas ir kituose leidiniuose¹¹⁶.

Minsko gubernijoje drevinė bitininkystė dvejoja. Pirmoji – bičių laikymas medžių drevėse, antroji – statiniuose aviliuose, kai jie su bitėmis įkeliami į medį ir pastatomi ant pagrindinės šakos¹¹⁷. A. Połujański teigimu, bitininkai, norėdami greitai padauginti bičių, siekdami privilioti spiečių į tuščią drevę ar avilį, jų išorę nudažo. Avilio galvoje, viršutinėje dalyje, prie lentelių išlydytu vašku koriai priključuojami ta kryptimi, kuria paskui bitės juos pildo. Bitėms tai yra masalas¹¹⁸.

Įdomu, kad drevinė bitininkystė nepateko į besiburiančių bitininkų veiklos lauką. Ji buvo daugiau paveldo dalykas, kuriuo anuomet mūsų krašte dar nebuvo užsiimama. Pavyzdžiui, be skrupulų buvo griauamos net mūrinės senosios bažnyčios ir statomos standartinės neogotikinės. Stokota ir atitinkamos paveldosauginės sąmonės. Žvelgiant pragmatiškai traktuota, kad senojo tipo bitininkystė yra primityvi ir neproduktyvi. Be to, trukdanti miškininkystei, ypač planuojamiems kirtimams vykdyti. Todėl siekta naudoti kuo produktyvesnius antžeminius avilius. Tačiau tai irgi buvo sunku padaryti.

Taigi Rusijos imperijoje drevinė bitininkystė patyrė palyginti „švelnią“ politiką. Tai prisidėjo prie to, kad dar XIX a. II p.–XX a. pr. ši archajiška bitininkystės forma egzistavo keliolikoje gubernijų, taip pat ir dabartinėje Pietryčių Lietuvoje.

¹¹² „Пчеловодство в Литве“, *Ковенские губернские ведомости*, 1848, Nr. 34, p. 232–233; „Пчеловодство в Ковенской губернии“, *Ковенские губернские ведомости*, 1854, Nr. 43, 2 d., p. 51–52; *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба, Ковенская губерния*, сост. Д. Афанасьев, Санкт Петербург, 1861, p. 399.

¹¹³ Połujański A., *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, t. 4, p. 127–128.

¹¹⁴ *Ibid.*, p. 56.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 84.

¹¹⁶ „Likсна“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, Warszawa, 1884, t. 5, p. 230.

¹¹⁷ Połujański A., *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, t. 2, p. 263.

¹¹⁸ *Ibid.*

VIII. DREVINĖS BITININKYSTĖS PAPROČIAI IR TRADICIJOS

Jau XIX a. 3–5 deš. diskusijose dėl drevinės ir naminės bitininkystės rašyta apie drevinės bitininkystės žinią, bandyta ją vertinti. Iškilus klausimui, ar drevinę bitininkystę reikia išsaugoti, vieni autoriai (M. Witwickis) akcentavo pasiektą aukštą lygį, poreikį ją atnaujinti, o kiti (P. Prokopovičius) joje išvelgė daug prietarų ir būtinybę perkelti bites iš drevių miškuose į avilius namuose (arba pačias dreves išpjauti ir pergabenti).

P. Prokopovičius teigė, kad populiarius teiginys apie laukinių bičių sveikumą ir stiprumą, didesnę produktyvumą yra tik vienas iš daugelio paplitusių prietarų. Pasak jo, liaudis – visiška neišmanėlė. Yra atvirkščiai: daug spietusios bičių šeimos nusilpsta ir prineša nedaug medaus. Klaidingai teigiama, kad jos viską paverčia medumi, o vašką atgabena ant kojelių, kad nemėgsta kai kurių avilių ir pan. M. Prokopovičius rašė, jog, namines bites atvežus į pamiškes, jų produktyvumas dėl puikių ganyklų (o ne dėl miškinų bičių) gali išaugti iki kelių kartų. Jis kritikavo vokiečių autorius, kurie siūlė miško bitėmis stiprinti namines, remdamiesi... gausia Lenkijos ir Lietuvos valstybės drevinės bitininkystės patirtimi, susijusia su teisine drevių ir avilių apsauga (dreves ar avilius sunaikinę nusikaltėliai būdavo ketvirčiuojami). M. Prokopovičius aiškino, kad dėl siauros landos į dreves, kalades su drevėmis ir kt. nieko neįmanoma sužinoti apie viduje esančias bites, todėl nieko negalima padaryti. Nėra kaip surinkti statistinių duomenų, viską lemia atsitiktinumai, drevinės bitininkystės ūkio neišeina valdyti pagal aiškias taisykles. Jis siūlė kuo greičiau šią bitininkystės šaką likviduoti – išpjauti dreves ir t. t. Pasak jo, naminė bitininkystė leidžia išspręsti ir spiečių kontrolės klausimą¹.

Kai kurie drevinės bitininkystės aspektai padeda geriau suprasti, kokie papročiai ir tradicijos būdingi būtent jai, o kokie – jau vėlesnei, XIX a. pab.–XX a. pr., naminei bitininkystei. Tai, be abejo, sudėtinga padaryti. Pirmiausia, senojoje drevinėje bitininkystėje nebuvo galima kontroliuoti ir sekti bičių šeimų spietimo. Vadinas, su tuo susiję papročiai ir tradicijos daugiausia kilę iš naminės bitininkystės. Nesvarbu, kad jai vystyti dar XIX a. vietoje rėminių avilių daugiausia naudotos buvusios drevės ar kaladiniai aviliai. Spiečius gau-

¹ Прокопович П., „Мысли о пасечном и бортевом пчеловодстве“, *Посредник*, 1843, № 28, р. 219–220.

dyti pradėta būtent plėtojantis naminei bitininkystei. Tai nereiškia, kad į dreves miškuose nebuvo dedama viliojimo priemonių bitėms. Spiečiai migruodavo tarp miškų ir laukų bei namų, taigi paprastai buvo neįmanoma identifikuoti konkrečių spiečių judėjimo. Todėl M. Prokopovičius kalbas apie naminių bičių atnaujinimą miškinėmis ir laikė tik svačiojimu.

Drevinė bitininkystė XIX a. I pusėje, jau pasibaigus jos didžiajai epochai, evoliucionavo toliau. Tačiau vėlesnė jos raida nėra šios knygos tyrimų objektas.

Bitės, medus, midus ar vaškas dažnai minimi įvairių žanrų tautosakos tekstuose, tikėjimuose, papročiuose, sapnų aiškinimuose ir kt.² Deja, bitininkystės papročiai daugiausia žinomi iš vėlyvųjų (XIX a. pab.–XX a. pr.) ir netgi dar vėlesnių, daugiausia etnografinių, šaltinių. Neaišku, kiek jie senoviniai ir kiek jų funkcionavo anksčiau. Vėlesnių duomenų perkėlimas į ankstesnę epochą yra itin rizikingas. Pavyzdžiui, A. Kwaśnicka-Janowiczus akcentuoja, kad kitokiomis naminės bitininkystės sąlygomis egzistavusi drevinės bitininkystės terminijos sistema liko tik archajiškas naujosios bitininkystės ir miškininkystės terminijos sluoksnis³.

Situacijai apibūdinti tinka Catherine B. Clay įžvalga apie iki tol bendros bitininkystės kultūros su tokiais pat sampratomis ir praktikomis atsiskyrimą, elito ir liaudies bitininkystės kultūrų nutolimą. Pirmąją labiau formavo švietimas ir mokslinis mentalitetas⁴. Tačiau būtent naminės bitininkystės atstovai XX a. I pusėje būdavo dažniausi etnografų respondentai. Mūsų krašte distinkcija dėl kaladinių avilių naudojimo iš pradžių nebuvo itin reikšminga, bet egzistavo. Pavyzdžiui, būtent namine bitininkyste galėjo užsiimti senoliai. Tai etnografų užfiksuota jau XX a. 3 dešimtmetyje⁵. Tačiau senoliai niekaip nebūtų galėję prižiūrėti šimtų drevių, tarkime, XVI a.

Norint suvokti XIX a. įvykusius esminius pokyčius, būtina suprasti, kad senoji drevinė bitininkystė jos klestėjimo laikotarpiu buvo sunkus ir pavojingas darbas, atliekamas „darbovietėse“, išsibarsčiusiose nuo kelių iki keliasdešimtų ir daugiau kvadratinų kilometrų plote. Ne veltui buvo paplitęs posakis: „– Kas nuskendo? – Žvejys. – Kas nukrito? – Drevininkas.“⁶ Dar XIX a. 5 dešimtmetyje akcentuotas ypač pavojingas drevininko darbas: virvės nutrūkimas, klaida, galvos svaigimas ir daugybė kitų faktorių, galėjusių baigtis drevininko kritimu – rimtu sužalojimu ar net mirtimi⁷.

Drevininkams iš savo verslo reikėjo pragyventi ir išmaitinti šeimas, sumokėti duokles (mokesčius), atlikti kitas prievoles. Jie rūpindavosi keliomis dešimtimis ir net šimtais drevių. Todėl stambesni drevininkai samdydavo pagalbininkus. Darbas giriose nevyko ištisus metus, tačiau drevininkai kasmet darė naujas dreves, ieškojo spiečių, saugojo dreves nuo įvairių priešų, kopinėjo medų, rūpinosi jo pardavimu ir t. t. Taigi jie nesutiktų su teiginiu, kad drevininkystė buvo paprastas užsiėmimas, kai „niekuo nereikia rūpintis – iškalei dreve ir viskas“. Jie gyveno kitokiame pasaulyje, kuriame kelias dešimtis bičių šeimų prižiūrėję drevininkai dar nebuvo laikomi „dideliais bitininkais“⁸. Drevininkų elgesys su bitėmis ikirėminių avilių epochoje irgi negalėjo būti „švelnus“. Išimant medų bičių būdavo pražudoma ne mažiau, nei XIX a.

Iš daugmaž vienalaikių autentiškų šaltinių mums žinomi daugiausia su paprotine teise susiję dalykai, tokie kaip pusinio medaus duoklė, bičiulystės paprotys ir kt. Jie jau aptarti ankstesnėse knygos dalyse, tad šioje nebus analizuojami.

Nemažai papročių yra susiję su produkcija (medumi, vašku) ir namine bitininkyste, kurios negalima priskirti senajai drevinei. Prie paprotinių dalykų galima priskirti konkretų medaus kopinėjimo laiką. Štai valdovo Alytaus ekonomijos 1649 m. inventoriuje nurodyta, kad medus, dalyvaujant dvaro prievaizdui (pristavui), kopinėjamas po Šv. Mykolo (rugpjūčio 29 d.), pasėjus rugius⁹.

A. Kwaśnickos-Janowicziaus manymu, palyginti anksti susiformavusi atskira profesinė drevininkų grupė (Lenkijoje jau X a.) sukūrė atskirą žodyno tipą, kuris vystantis ir profesionalėjant drevinei bitininkystei evoliucionavo į tam tikrą šios grupės sociolektą. Tyrėja nesutinka su nuomone, kad drevine bitininkyste užsiėmė visi, kad ji buvo ne itin profesionali ir specializuota, o drevininkų leksika funkcionavo tik sakytinėje kalboje. Pasak jos, drevininkų žodynas – tai ne paprasta liaudiška kalba, o jau bitininkystės priešistorėje pradėjusi formotis ir iš jos kilusi aukščiausio lygio profesinės specializacijos išraiška, vientisa sistema. Ji sistemiškai atsispindi įvairiuose teisės šaltiniuose¹⁰.

Pritariant šiai nuomonei galima nurodyti vieną XVI a. šaltinį. Jame parašyta, kad vagyste apkaltinto valstiečio namuose radus geinį, jis aiškinęs, jog prietaisas ne jo, o posūnio. Jis pats „nemoka į medį lipti“ ir net norėjęs geinį supjaustyti, tačiau to padaryti neleidęs posūnis¹¹. Taigi ne kiekvienas gebėjo naudotis geiniu. Tai P. Prokopovičius akcentavo ir XIX a. 4 dešimtmečio diskusijose. Galima daryti prielaidą, kad drevininkų sociolekte svarbiausią vietą

² Balsys R., „Dėl Austėjos, Būbilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų“, *Tiltai. Priedas*, 2004, Nr. 24, p. 30; Greimas A. J., *Tautos atminties beiėskant. Apie dievus ir žmones*, p. 257–288, 290 (1979 m. publikacijos perspaudas).

³ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 28.

⁴ Clay C. B., *A History of Beekeeping and the Honeybee in Contested Eastern European Landscapes: Empires of the Bee*, p. 147–148.

⁵ Pietkiewicz Cz., *Polesie Rzeczyckie: materjały etnograficzne, cz. 1: Kultura materjalna*, Kraków, 1928, p. 36.

⁶ Шабаршов И. А., *История русского пчеловодства. Древнее пчеловодство*, Москва, 1990, p. 44.

⁷ Покорский-Журавко А., „Опыт исторического обзора развития пчеловодства в России“, p. 193.

⁸ Baltrūnas V., Vaitkevičius V., „Bitininkystė Dainavos girioje. Drevinės bitininkystės tradicija“, *Lietuva. 101 įdomiausia vieta*, Vilnius, 2021, p. 61.

⁹ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 306.

¹⁰ Kwaśnicka-Janowicz A., *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, p. 7, 28–32, 289.

¹¹ Бабкова В., „Нашыя „бшчолы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, p. 15.

užėmė specifiniai bitininkystės terminai. Deja, neišliko drevininkų užrašų, laiškų¹², dienoraščių ar kitokių naratyvinių šaltinių.

Į vietos drevininkų sociolektą dėmesį atkreipė marcinkoniškis V. Jezukevičius. Jis nurodė: „Dravių vėrimas yra Marcinkonių bartnykų techninis išsireiškimas. Užverti avilius – reiškia dravės avilius paruošti bitėms gyventi.“ Jis nurodė, kad dravės būdavo paruošiamos drevių „raguose“ (galvoje) įdedant medelius, tarp jų įstatant kelis bitinius korius, sutvarkant lakas, kad bitės galėtų įlėkti ir išlėkti, sandariai uždarant plautą, prie dravės pririšant šluotą. Jeigu dreviniame medyje būdavo kelios dravės, jos visos taip pat būdavo „užveriamos“. Taigi, „visą dravę apžiūrėjus ir jos avilius paruošus bitėms – reiškia, dravę užverta“¹³.

Iš esmės pasikeitus socialinėms-ekonominėms sąlygoms, iš senosios drevinės bitininkystės liko vos keli technologiniai dalykai – dravė, geinis ir kt. Jau tada žmonės nebeįsivaizdavo, kokia ji buvo senovėje. Naminės bitininkystės kaip pagalbinio verslo laikotarpiu susiformavę papročiai savotiškai „pakibo“ laike. Radosi ir romantinės istoriografijos, kurios atstovai neretai nekritiškai skaitydavo senesnius tekstus. Pavyzdžiui, XIX a. ir vėlesnėje literatūroje paplito pasakojimas apie mirties bausmę už bičių išplėšimą (vagystę) kai kuriuose Lenkijos drevinės bitininkystės teisyuose (pvz., Bečio (*Biecz*) drevininkų). Teismų aktai atskleidžia, kad praktikoje ši nuostata keista pinigine 10 grivinų bauda¹⁴. Nepaisant to, daugelyje istorikų (rašytojų) tekstų teigiama, kad Polesėje ir kituose regionuose už medaus vagystę iš kaladinio avilio medyje vagiui išplėšdavo žarną, ją prikaldavo prie pušies, kurioje būdavo apiplėštas avilys, ir vaikydavo jį aplink medį, kol numirdavo. Štai ką rašė lietuvių istorikas Simonas Daukantas: „Tuos, kurie svetimas bites kieme ar girioje bartis išlaužė, prikalus bambą prie avilio ar dravės varė apskui pliekdami lig žarnos neišėjo.“¹⁵ Šis vaizdinys buvo paplitęs dar XX a. pabaigoje. Klausiami kai kurie XX a. 3 dešimtmetyje gimę Pietryčių Lietuvos gyventojai teigė, kad praeityje „dravės išplėšimas prilygo žmogžudystei“¹⁶.

Kai kurie papročiai ištis galėjo būti susiję bent jau su vėlyvąja drevine bitininkyste. Pavyzdžiui, Polesės regione prieš Kalėdas drevininkai aprišdavo dravinę pušį šiaudais, o namuose vašku viduryje trobos ant lubų sijos išpiešdavo kryžius. Taip pat gan senas turėjo būti paprotys surinktu iš drevių medumi

vaišinti visus sutiktuosius: vaišes išnešdavo į kiemą, gabendavo į karčiamą. Buvo sakoma, kad medaus negalima gailėti¹⁷.

Sunku įsivaizduoti, kad tai galėjo būti daroma baudžios epochoje iki XIX a. 7 dešimtmečio, kuomet dvarui tekdavo mokėti pusinio medaus duoklę. Žinoma atvejų, kai iš valstiečio, kuris neišgalėdavo jos sumokėti, netgi būdavo atimami jaučiai¹⁸. Matyt, buvo taikomos ir kitokios ekonominės sankcijos. Kas po vaišių būtų likę pačiam drevininkui? Nebent jos būdavo simbolinės.

Valstiečiai aria žagrę į jungą įkinkytais jaučiais ir akėja arkliais. Didikų Radvilų ekonomo, Plocko stalininko Kristupo Kazimiero Kłockio Brančicų dvaras. 1682 m. inventorius, Šaltinis: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. 25, nr. 351a, l. 8.

K. Jablonskis nenurodytame XVII a. Šeduvos seniūnijos inventoriuje užfikso savo Lietuvoje gan retą socialinį įvaizdį, susijusį su „bičiulystės“ papročiu. Inventoriaus sudarytojas nurodė, jog reikia stengtis, kad dvaro giriose būtų įrengiamos dravės ir statomi kaladiniai aviliai (*barci robienia, ule i korzerniki*), nes tai dvarui teikia nemažą naudą. Jam „pagal bičiulystę“ turi tekti pusė medaus (*od takowych pszczół brać siabrowstwem miodu połowicę do dworu*). Iš esmės, kalbama apie pusinį bitininkavimą: bitės valstiečio, žemė (medžiai) dvaro, taigi medus dalijamas pusiau.

Svarbiausia, rašoma, valdiniam negalima drausti dvaro giriose bitininkauti, nes „valdinius skriaudžiant bitės neklauso“¹⁹. K. Jablonskis išvertė taip: „Bitės nesisekančios, jei kas skriaudžia valdinius“, t. y. valstiečius²⁰. Greičiausiai galimi abu vertimai. Bet kuriuo atveju, norėta pasakyti, kad spiečiai neatskrenda arba kad bitės blogai dirba. Atrodytų, lyg rašyta valstiečio, bet taip būti negalėjo. Tačiau kiti duomenys rodo, kad toks „šeduvietiškas“ vaizdinys nebuvo unikalus. XVIII a. 4 dešimtmetyje Anglijos ūkininkas Williamas Ellisas rašė, kad buvo tikima, jog bitės neklestės, jeigu su jomis bus elgiamasi netinkamai: „Bitės jūsų nekės, jei jūs jų nemylėsite. Jos neneš medaus, jei jų savininkai bus purvini ir pikti. Jų negalima pirkti už pinigų, tik keistis už maistą

¹² Plg. Nowak A., „Dwa listy bartników kurpiowskich do króla Prus“, *Miscellanea Historico-Archivistica*, 2015, t. 22, p. 301–308.

¹³ Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. *Dievo valios kelias*, p. 100.

¹⁴ Wajs H., „Bartnicy z Jabłonnym i ich „prawo bartne“ z XVII–XVIII w.“, p. 71.

¹⁵ Daukantas S., *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, parengė B. Vanagienė, Vilnius, 1993, p. 145; Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 48; Greimas A. J., *Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones*, p. 290; Ziedonis L., *Ethnographie Lettonne*, Paris, 1954, t. 1, p. 480.

¹⁶ Jono Jazukevičiaus pasakojimas. Marcinkonys. 1992 m. Užrašė Remigijus Černius, VUB, f. 81-1186, l. 9.

¹⁷ Сержпутовский А., „Очерки Белоруссии. Бонда“, *Живая старина*, 1907, вып. 3–4, p. 149–152; Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 43; Гура А. „Заметки о пчеловодческой традиции в Полесье (по материалам Полесского архива)“, *Славянский Альманах*, 2021, Nr. 3–4, p. 198, 201;

¹⁸ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, 1955, t. 1, p. 255.

¹⁹ „[...] bo pszczoły nie idą na rękę, kiedy co z uciążeniem poddanych bywa“, Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 306, Nr. 61.

²⁰ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai*, sud. V. Merkys, Vilnius, 1989, p. 161.

ar kitus naudingus daiktus. Jei kas nors mirė šeimoje, apie tai reikia pasakyti ir bitėms, antraip jos visos išmirs arba paliks avilius.“²¹

Iš daugybės kitų inventorių nesusidaro įspūdis, kad toks „lietuviškai-angliškas“ vaizdinys būtų bent kiek plačiau paplitęs tarp LDK bajorų ir paskatinęs juos, pavyzdžiui, atsisakyti tos pačios pusinio medaus duoklės. Žemvaldžiai nekreipė dėmesio ir į jau minėto Vilniaus universiteto teisės profesoriaus teiginius...

1. Kilniausias Dievo kūrinys

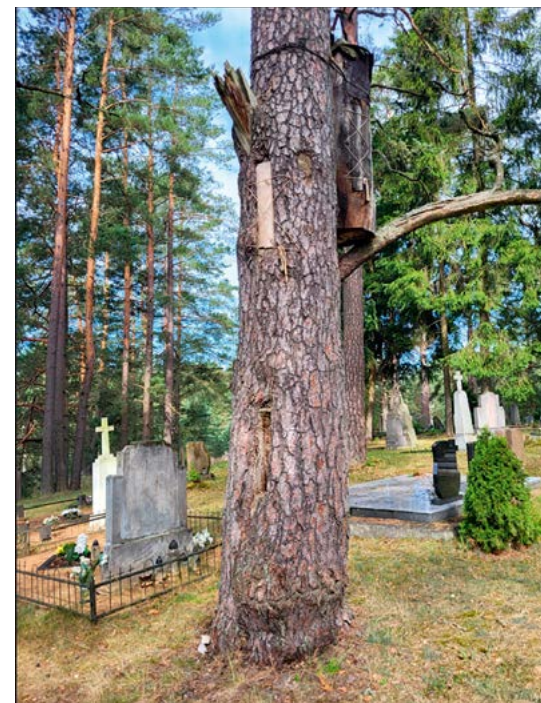
Daugelio tautų tradicinėje kultūroje bitės iš kitų vabzdžių išsiskiria dieviškąja, kitaip – dangiška, prigimtimi. Dieviškos bitės samprata aptinkama įvairių teologų ir kitų autorių veikaluose. Buvo paplitę įvairių religinių ir socialinių bitės simbolių ar metaforų, pavyzdžiui, „bitė yra bažnyčia“ (lot. *apis est ecclesia*). Ne veltui istorikas Wespazjanas Kochowskis (1633–1700) ir kiti XVII a. autoriai aprašė legendinį pasakojimą apie Abiejų Tautų Respublikos valdovo Mykolo Kaributo Višnioveckio rinkimus, vykusius 1669 m.: per balsavimą pavasarinių bičių spiečius atskridęs iš rytų ir nusėdęs Lenčycos vaivadijos rinkikų dalyje; bitėms išsisklaidžius ir nuskridus paaiškėjo, kad nė viena neįgėlė. Tai palaikyta karaliaus pasveikinimu viliantis palankaus likimo.²²

Bitės kaip „kilniausiojo kūrinio“ sampratą, „bičių teologiją“ savo veikaluose XVII a. 5–8 deš. ypač išplėtojo J. H. Zornas, J. G. Walpurgeris ir A. G. Schirachas. Pastarojo 1767 m. veikale „Mellito-theologia“ bitės laikomos kilniausiais vabzdžiais dėl jų darbštumo, taupumo, harmonijos, romumo, meilės ir paklusnumo. Tikėta, kad jos liudija Dievo šlovę ir perteikia „Dievo pirštą“ – anatomiškoje, socialiniame gyvenime ir kitur. Pasak A. G. Schiracho ir kitų minėtų autorių, bitės turinčios sielą – priešingai, nei teigė René Descartes’as (1596–1650), manęs, kad jos tėra Dievo sukurtas mechanizmas. XVII a. viduryje Williamas Petty’is, vienas pirmųjų profesionalių Anglijos ekonomistų, rašė: „Jei tai, kas pasakyta apie bites, yra tiesa, tai... jos turi sielą, kaip ir žmogus.“²³ Be abejo, teologiniai vaizdiniai skyrėsi nuo XVIII a. 4 dešimtmečio gamtininkų Jano Swammerdamo (1637–1680) ir René Antoine’o Ferchault de Réaumuro (1683–1757) veikaluose išplėtotos fiziologinės bičių sampratos.²⁴ XVIII a.

II pusėje biblinis bitės įvaizdis dar labiau sumenko, o nuo bitininkystės kaip meno pereita prie bitininkystės kaip mokslo.²⁵

Tačiau būta ir kitokių bičių įvaizdžių. Kai kuriuose tekstuose jos laikomos piktomis ir kerštingomis.²⁶

Neretai akcentuojama, kad ir medžiai, kuriuose bitės gyvena, buvo laikomi šventais.²⁷ Šventųjų medžių vaizdinys būdingas ir baltų bei slavų liaudies kultūrai. Lietuvoje egzistuoja senovinė tradicija kelti į juos koplytėles, kryžius, rūpintojėlius. Ji siejama su baltų mitologijos pasauliu. Šventosios pušys buvo lyvių mirusiųjų kulto tradicijos dalis.²⁸ Tyrėjai nesvarstė, ar šios „šventos pušys“ negalėjo būti susijusios su išskirtinę teisinę apsaugą turėjusiomis drevinėmis pušimis.

Drevinis medis su drevėmis ir kaladiniu (kelminiu) aviliu joje.
Zervynų kaimo kapinės. Fot. D. Blažulionytė.

Bees“, *The Light of Nature*, ed. by J. North, J. J. Roche, Dordrecht, 1985, p. 67–82.

²⁵ Gansel Ch., „Kontext und Kontextualisierung–Wissensbezogene und wissenschaftliche Kommunikation in historischer Perspektive“, *Die Macht des Kontextes: Sprache(n) und Kommunikation*, hrsg. A. Kostiučenko, M. Kuhnenn, Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Warszawa-Wien, 2022, p. 96–97.

²⁶ Kruse U., „Die fleißige und nützliche Biene Natur als Gegenstand und Metapher in der Hausväterliteratur“, p. 74.

²⁷ Baldauskas J., „Bičiuliai“, *Lietuviškoji enciklopedija*, 1935, t. 3, skiltis 883.

²⁸ Vaitkevičius V., „Gamta ir kultūra: šventos Vieksnių pušys“, *Vieksniai: istorija ir kultūra*, sud. P. Švėrebas, Vilnius, 2013, p. 69–99. Čia ir ankstesnė klausimo literatūra.

²¹ Thomas K., *Man and the natural world. Changing attitudes in England 1500–1800*, London, 1984, p. 96.

²² „Rój ten szczęśliwą wróżbę potwierdza nasz wybór, / Wróży dobrego króla złote czasy; / Bo gdy Igną skrzętnę pszczoły do tego imienia, / Twój król Michał Lechijo, miód tobie przynosi“, Kochowski W., *Roczników Polski klimakter IV obejmujący dzieje Polski pod panowaniem króla Michała*, Lipsk, 1853, p. 30.

²³ Ransome H. M., *The sacred Bee in Ancient Times and Folklore*, London, 1986, p. 20.

²⁴ Drozdek A., „Apian theology of Adam Gottlob Schirach“, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 2021, t. 54, Nr. 2, p. 178–187; Mazzolini R. G., „Adam Gottlob Schirach’s Experiments on

Drevinių medžių Pietryčių Lietuvoje išlikę kai kuriose kapinaitėse – Zervynose, Trasninke, dar buvo Margionyse, Kapiniškiuose, Lynežeryje, Rudnelėje. Žinoma, kad buvo Mardasavo ir Rodukos kaimų kapinaitėse. Galiausiai, kilus pavojui, kad gali nugriūti, šie medžiai buvo nupjauti²⁹. Tikėtina, jog drevės buvo padarytos dar iki kapinaičių atsiradimo. Tačiau svarbu, kad bitės – gyvūnai – kapinaitėse toleruotos. Tai neabejotinas jų šventumo įvaizdžio realizacijos gyvenime patvirtinimas.

Drevinis medis. Trasninko kaimo kapinės. Fot. D. Blažulionytė.

Neaišku, kiek ši tradicija liaudiškus vaizdinius integravo ir formavo. Akivaizdu, kad daugelis teiginių į drevinę ir net naminę bitininkystę nepateko. Pavyzdžiui, A. G. Schiracho 1760 m. vokiečių kalba paskelbtas ir visame pasaulyje išpopuliarintas vieno svarbiausių atradimų – bičių padauginimo problemos – sprendimas. Metodo esmė tokia: pakankamai bičių darbininkių ir daug korių su perais buvo patalpinta tuščiame avilyje. Tyrėjas nustatė, kad kelias dienas avilį palaikius uždarytą bitės pradeda daryti lopšelių bičių motinėlei ir

²⁹ „Kur Bitinas žiemoja“, *Būdas*, 2020, Nr. 4 (1932), p. 38.

galiausiai maždaug po 20 dienų ji avilyje atsiranda. Atradimas tapo sensacija ir buvo pasitelktas daugelio bitininkų. Buvo ir tokių, kurie negalėjo tuo patikėti. Pasak A. G. Schiracho, bičių motinėlių ir darbininkių kiaušinėliai genetiškai tokie patys. Taigi bičių lervutės tik dėl atitinkamų laikymo ir maitinimo sąlygų užaugusios tampa arba bičių motinėlėmis, arba bitėmis darbininkėmis, t. y. „skaisčios“³⁰. Tačiau drevininkai ir toliau pasiklojė spiečių viliojimu bei „laime“. Taip galvojo ir asmenys, užsiėmę namine bitininkyste. Kitaip elgtis dauguma jų tiesiog nemokėjo ir negalėjo. Nors A. G. Schiracho atradimas nebuvo naujas ir pavieniai bitininkai tai darė jau XVI a.³¹, informacija apie tai nebuvo tinkamai iškomunikuota.

Prancūzų liaudies kultūroje bitė suvokiama kaip Dievo kūrinys, o vapsva – kaip velnio. Lenkų liaudies kultūroje bitė – tai „Dievo vabalas“ (*boży robak*). Su ja lygiuotis gali tik boružė („Dievo karvutė“) ir šilkaverpis. Etiologinėse legendose bitės priešpriešinamos su širšėmis, musėmis ir panašiais vabzdžiams, „sukurtais velnio“. Bitės laikomos šventomis tarpininkėmis tarp Dievo ir velnio. Jų nužudymas yra didelė nuodėmė, nes bitė teikia vašką žvakėms, kurios dega bažnyčioje (cerkvėje) priešais Dievo atvaizdą. Kai kuriose rytų slavų tautose tikima, kad bitės gaili tik nusidėjėlio, o žaibas netrenkia į avilį. Prie bičių niekada nelimpa velniški kerai³². Polesės bitininkystės tradicijos tyrėjai mini, kad joje irgi paplitęs bitės šventumo vaizdinys, įvairūs kalendorinio ciklo papročiai ir tikėjimai, magiški veiksmai, sergėjimai ir draudimai, susiję su bičių gavimu ir veisimu bei žmogaus mirtimi. Akcentuojama, kad tradicinei krašto kultūrai būdingas savitas senosios drevinės bitininkystės ir pagoniškos archaikos bei krikščioniškos simbolikos ir dar vėlesnių įvairių bitininkystės inovacijų susipynimas³³.

Etnografų tyrimuose teigiama, kad bitės vertintos itin humaniškai. Akcentuojama, kad jau baltų kultūroje jos buvo globojamos dievų ir pan. Krikščionybės laikotarpiu liaudies aiškinta, kad jos šventos dėl to, kad iš vaško gaminamos žvakės, kurios deginamos bažnyčioje pamaldų metu ir pan. Dievas nubaus niekdarį už bičių skriaudimą ir žudymą. Apie jas nė negalima blogai kalbėti, nes susirgs³⁴. Tradicinėje lietuvių kultūroje bičių šventumo topas taip pat paplitęs. Jis irgi siejamas su vaško žvakėmis bažnyčioje. Taip pat teigiama, kad griausmas į avilius netrenkia. Žmogus, panaudojęs prieš bites vandenį ar ugnį, sulaukia Dievo bausmės³⁵.

³⁰ Mazzolini R. G., „Adam Gottlob Schirach's Experiments on Bees“, p. 78.

³¹ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 159.

³² Гура А. В., „Пчела как Богородица в народной традиции славян“, *Живая старина*, 2001, Nr. 1, p. 17.

³³ Гура А. В., „Заметки о пчеловодческой традиции в Полесье (по материалам Полесского архива)“, p. 191–208.

³⁴ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*, p. 125–127; Steponavičienė D., „Bitės įvaizdis lietuvių mitologijoje ir tautosakoje“, *Liaudies kultūra*, 2000, Nr. 4 (73), p. 28–33.

³⁵ *Ibid.*, p. 125–126; *Ibid.* p. 28–33; Krėvė V., *Sparnuočiai liaudies padavimuose*, Kaunas, 1933, p. 4.

XX a. 4 dešimtmetyje Polesės gyventojai bitę iškelia aukščiau už visus vabzdžius ir paukščius – ji pati protingiausia, kone sukuriama jos kultas. Bitės nužudymas laikytas didžiule nuodėme – netgi netyčinis vertintas kaip nusi-kaltimas. Bičių išplėsimas, t. y. viso medaus su bitėmis išėmimas iš avilio (sumaišius korius su medumi ir bites), kaip daro meškos, prilygo žmogžudys-tei. Nužudęs tokį piktadarį asmuo ne tik nenusideda, bet dar gauna atlygį kitame gyvenime, o plėšikas kankinasi pragare. Bitės ne dvesia kaip kiti gyvū-nai, o miršta kaip žmonės. Kadangi duoda vaško žvakėms, degančioms priešais šventuosius paveikslus troboje, o, svarbiausia, bažnyčioje, velnias nedrįsta gyventi apleistame avilyje ar drevėje, įsikūnyti į bitininką, avilį ar kokius nors kitus bitininkystės reikmenis³⁶.

Kiek toks požiūris buvo paplitęs Lietuvoje drevinės bitininkystės epochoje? Drevininkų apklausos rodo, kad jie buvo pakankamai racionalūs, dažniausiai pabrėždavo sunkų darbą, o kalbėti apie kokią nors magiją buvo linkę mažai. Žinoma, kad drevininkai ir kiti bitininkai įvairiuose Europos regionuose pla-čiai naudojo vandenį aptiktam spiečiui „prilaikyti“³⁷. Tuose pačiuose etnografų apklausų lapuose matome visiškai kitokį požiūrį. Štai viena respondentė iš Būdos kaimo Jonavos rajone teigė negirdėjusi „kad kas nors būtų draudęs prieš bites naudoti ugnį ar vandenį“³⁸. Taigi užfiksuotas gyvenimo ir bitininkystės kultūros sukurto vaizdinio konfliktas.

Profesinė drevininkų elgsena buvo kitokia. Ne veltui dar etnografas K. Moszyński šiose srityse akcentavo didelį nenuoseklumą. Polesėje valstie-čiai irgi deklaravo aukščiau išdėstytą požiūrį, tačiau tuo pačiu metu tiek kopi-nėdami medų, tiek peržiūrėdami dreves ir avilius žudydavo bites. Bičių vagystė smerkta, tačiau manyta, kad geriausiai dirba vogtos bitės ir t. t.³⁹ Tai konsta-tavo ir Palenkės bei Estijos bitininkystės tyrėjai⁴⁰. Apskritai iki réminės biti-ninkystės paplitimo vargiai buvo įmanoma išvengti bent dalinio bičių žudymo.

Taigi, galima teigti, kad bitininkai pasižymėjo ambivalentiška, prieštaringa sąmone – neretai vienaip kalbėjo, o kitaip elgėsi. Kitas variantas – minėti vaiz-diniai yra itin vėlyvos kilmės, susiformavę XIX a. pab. – XX a. pr. ir niekaip nesusiję su drevine bitininkyste. Kaip minėta, patys folkloro pateikėjai dažnai būdavo ne drevininkai, taigi perteikdavo apskritai visuomenėje paplitusius vaizdinius.

³⁶ Pietkiewicz Cz., *Kultura duchowa Polesia rzeczywistego. Materiały etnograficzne*, Warszawa, 1938, p. 44–45.

³⁷ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 129.

³⁸ LII RS, Nr. 945, l. 13.

³⁹ Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 37; Kunigo Vlado *Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias*, p. 47; Гура А. В., „Заметки о пчеловодческой традиции в Полесье (по материалам Полесского архива)“, p. 203–204.

⁴⁰ Kõiva M., „Bees in folk belief and practices before and now“, *Yearbook of Balkan and Baltic Studies*, 2023, t. 6 (1), p. 230; Гура А. В., „Заметки о пчеловодческой традиции в Полесье (по материалам Полесского архива)“, p. 192.

2. Dievybės ir šventieji

Daugelyje šalių galima aptikti su bitėmis susijusių dievybių, pavyzdžiui, romėnų Melona (Mellona arba Mallonia). Keltų mitologijoje žinoma gamtos, žemės, vaisingumo deivė Nantosuelta (Nantossuelta), laikanti avilį su bitė-mis⁴¹. Su senąja drevine bitininkyste galėtų būti siejamos dievybės Austėja, Bubilas (Babilas), Bičbirbis (Bičių birbulio). Skirtinguose regionuose ir skir-tingu laiku užfiksuotų su bitėmis ir bitininkyste susijusių dievybių Austėjos, Bubilo (Babilo), Bičbirbio (Bičių birbulis) funkcijos daugiausia sutampa – tai rūpinimasis bičių spietimu, spiečių suleidimu į avilius, medaus gausa.

Deja, jos pradedamos minėti tik XVI–XVII a. istorikų tekstuose. Šiuolaikiniai tyrėjai neigia, kad, pavyzdžiui, Austėja buvo žinoma jau vėlyvajame paleolite (iki XII–VIII a. pr. Kr.). Tačiau taip teigusiai etnologei Pranei Dundulienei prie-kaištaujama, kad ji, laisvai perpasakojusi XIX a. pab.–XX a. pr. papročius, juos... perkėlė į tolimą praeitį. Tyrėjai nurodo: „Negalime pasakyti, ar senovėje Austėja Lietuvoje buvo plačiau garbinama.“ Jų teigimu, mūsų laikais ji Lietu-voje išpopuliarėjo tik tyrinėtojų dėka⁴². Tai kitoks požiūris ir, matyt, istoriškes-nis nei vyravęs vaizdinys apie tai, kad senovės baltų pasaulėžiūroje bičių bendruomenė buvo prilyginama žmonių bendruomenei, ir joje Austėja buvusi bičių deivė⁴³.

Minėtų dievybių vardų nėra tautosakoje, jie neužfiksuoti toponimikoje, hidronimikoje, antroponimikoje ir pan. Mitologas R. Balsys svarsto, kad jos galėjo būti vietinės („akimirksnio“) dievybės, atsiradusios senosios religijos (sykiu ir panteono) nuosmukio metu. Šią tyrėjo išvadą patvirtina ir Mato Pretorijaus (1635–1704) kunigaikštishkoje Prūsijoje užfiksuotas lietuvininkų paprotys: „Bitininkas, gavęs spiečių, pirmiausia pašventina avilį: įneša jį į trobą, prisipila pašventintą kaušėlį, pasideda pirmojo medaus.“⁴⁴ Akivaizdu, kad rašoma apie kilnojamus, bet ne kelminius avilius, kuriuos įnešti į namus būtų sunkiai įmanoma.

Neatmestina, kad kitas to paties bitininko veiksmas – „[...] ima ramunėlių ir saulašarių ir gerai išrūko jomis avilį žiūrėdamas, kad dūmai eitų į vidų“⁴⁵ – galėjo būti atliekamas darbuojantis prie kaladinių avilių. Abejotina, kad tai galėjo būti daroma drevėse. Tam nebuvo nei galimybių, nei laiko. Viena vertus, imtis tokių ritualų buvo galima ant žemės ir, matyt, su nedaugeliu lengvų pin-

⁴¹ Ransome H. M., *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*, p. 155.

⁴² Balsys R., „Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų“, *Tiltai. Priedas*, 2004, Nr. 24, p. 34–35; Balsys R., „Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: Austėja“, *Liaudies kultūra*, 2009, Nr. 2 (125), p. 16–21.

⁴³ Steponavičienė D., „Bitės įvaizdis lietuvių mitologijoje ir tautosakoje“, p. 28–33; Dundulienė P., *Senovės lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius, 1990, p. 117.

⁴⁴ Balsys R., „Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų“, p. 38.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 38–39.

tinių avilių, laikomų bityne sodyboje. Šią išvadą patvirtina ir spiečiaus leidimo į avilį ritualas. Kita vertus, XIX a. Širvintų apylinkėse užrašytas maginis veiks-
mas liudija, kad jis galėjo būti naudojamas ir drevinėje bitininkystėje: „Inkilą
įkėlęs žmogus pirmąją Velykų dieną per Prisikėlimo mišias į kambario kertę
mesdavo smulkių skiedrelių, kurios turėjusios prisaukti į inkilą bičių.“⁴⁶ Vis
dėlto žinoma, kad mažieji kaladiniai aviliai spiečiams pagauti buvo keliami į
medžius jau pasibaigus drevinės bitininkystės epochai.

Pasak Jono Lasickio, „[...] kai bitės leidžia spiečių, žemaičiai tuos dievus
prašo, kad tranus nuo avilių sulaikytų, kad daugiau bitelių iš kur kitur į avilius
sueitų“⁴⁷. Prūsų dievaičiui Kurkui (Curche) buvę aukojami medaus lašai⁴⁸.

Šios praktikos galėjo būti taikomos ir drevinėje bitininkystėje. Latvių dai-
nose dievas Perkūnas šalia kitų valstietiškų darbų mėgsta užsiimti ir drevine
bitininkyste. Štai vienoje labai „gyvenimiškoje“ dainoje iš esmės aprašytas
svarbiausias mūsų kraštų drevininkų prietaisas – geinys:

*Perkūnēlis darē drevē
Liaunų pušų šilēlyje:
Smilgų geinys, vario kaplys,
Sidabrēlio lenkena.*⁴⁹

Pastaruoju metu atkreiptas dėmesys į tai, kad bitininkystę taip pat globojo
XVI a. pradėtas minėti prūsų dievas Patrimpas. Būtent jo šaukdamasis žynys
pila į vandenį vašką ir pagal jame susidariusias figūras atsakinėja į tikinčiųjų
užduotus klausimus apie ateitį⁵⁰.

Galiausiai senuosius bičių dievus pakeitė krikščioniškasis Dievas. Tai
turėjo įvykti po krikšto. Matyt, ne iš karto. Atsirado ir bičių globėjų šventųjų.
Katalikybėje – šv. Ambraziejus, stačiatikybėje – šv. Zosimas⁵¹.

Kai kurie žinomi XIX a. žemdirbiško kalendoriaus švenčių pėdsakai aiškiai
rodo, kad būta maginių ir religinių ritualų, susijusių su namine bitininkyste.
Štai maldelės pavyzdys: „Bitelės, ateikit į mano darželį! Čion su žiedeliais,
bitinėli, eikš į mano darželaitį. Amen, amen, amen, amen, amen, amen, amen,
amen, amen.“⁵²

Drevinės bitininkystės kontekste tokia maldelė būtų ne visiškai kontekstu-
ali.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 40.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*, p. 28–45.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 37.

⁵⁰ Miltakis E., „Prūsų dievas Patrimpas Simono Grunau kronikoje“, *Sakralieji baltų kultūros aspektai*, sud. E. Usačiovaitė, Vilnius, 2012, p. 168–169.

⁵¹ Ransome H. M., *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*, p. 155.

⁵² Balsys R., „Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio“, p. 41.

3. Bičiulystės paprotys

Bičiulystė (lenk. *siabrostwo*) – ypač populiarius senosios bitininkystės
aspektas, sulaukęs daugybės tyrimų⁵³. Jam skirtinas bene didžiausias dėmesys.

Pažymima, kad „būtent drevinės bitininkystės aplinkoje ir subrendo biti-
ninkų tarpusavio santykių ir bendradarbiavimo bei bendravimo modelis, vadi-
namas bičiulyste“⁵⁴. Dar XX a. 4 dešimtmetyje etnologas J. Baldauskas (Baldžius)
rašė, kad „bičiuliai dėl bendro bičių valdymo susibroliavę tarp savęs svetimi
žmonės, šeimos“. Jo teigimu, jais kai kur dar vadinami bičiai, bitininkai (bitny-
kai) ir beveik visoje Lietuvoje „sėbrai“. Rusėniškuose ir lenkiškuose aktuose jie
irgi taip vadinami, o jų valdomos bitės – „sėbrinėmis“⁵⁵. Panašiai teigė etnolo-
gai Izidorius Butkevčius ir Angelė Vyšniauskaitė. Pasak jų, dar priešistorės
laikais atsiradusi, nuo XIV a. pabaigos Lietuvoje minima „bičiulystė“ yra baltų
ir slavų paprotys, kai kaimynai ar giminės bendrai valdo bičių kelmą (avilį)⁵⁶.

Lietuvoje visapusiškai įsitvirtino žymaus lietuvių istoriko, didžiai nusipel-
niusio bitininkystės istorijai Konstantino Jablonskio (1892–1960) baltiškas
(lietuviškas) bičiulystės istorinis konceptas. Tyrėjo teigimu, „[...] bičiulystę
žino tikrai tikrosios Lietuvos ir kai kurių maišytų Didžiosios Kunigaikštystės
kraštų – Gardino, Slanimo – dokumentai. Nei tikrųjų gudų žemėse, nei apskri-
tai bet kur kitur bičiulystės nežinome, jos kitur nebuvo. Ne visuose dokumen-
tuose, kalbant apie bičiulystę, ji vadinama rusiškais dirbtiniais terminais: *sia-
brostvo pčol*, *pčolnik* ir t. t., nelietuviškuose Didžiosios Kunigaikštystės
kraštuose nevartotais.“⁵⁷ Tam pritaria ir kiti tyrėjai. Teigiama, kad ir pusinio
medaus duoklė galėjo būti senesnė nei tradicinė medaus duoklė, nes išsivystė
iš bičiulystės instituto. Bičiuliai buvo ne tik žmonės, priklausę vienai kaimo
tarnybai ar gyvenę vieno pono valdose, bet ir tie, kurie „per pusę“ valdė dreves
miškuose ir giriose. Vėliau bičiulyste paremtas per pusę imamas medus virto
medaus duokle⁵⁸.

Savo sampratą K. Jablonskis grindė daugeliu savo paties aptiktų ir paskelbtų
vertingų dokumentų – daugiausia iš jo peržiūrėtų Lietuvoje prieinamų šalti-
nių. Pavyzdžiui, jam buvo pasiekiami tik pavieniai Lietuvos Metrikos doku-

⁵³ Iš naujausių žr.: Vaitkevičius V., „Iš prigimtinės kultūros žodyno: šeimyninė bičiulystė“, *Tautosakos darbai*, 2016, t. 51, p. 66–87; Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 135–140. Taip pat žr.: Vyšniauskaitė A., „Bičiulystė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/biciulyste/>; „Bičiuliai“, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1954, t. 2, p. 488.

⁵⁴ Vaitkevičienė D., *Žydingi taurė. Baltų gėrimai ir apeigos*, Vilnius, 2019, p. 208–233.

⁵⁵ Baldauskas J., „Bičiuliai“, skiltys 883–884.

⁵⁶ Butkevčius I., „Bitininkystė“, p. 141; Vyšniauskaitė A., „Bičiulystė“, <https://www.vle.lt/straipsnis/biciulyste/>.

⁵⁷ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai*, p. 153–162; Jablonskis K., *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius, 1973, p. 279–281.

⁵⁸ Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė feodalinės Lietuvos ūkyje“, p. 103; Jurkie-
wicz J., *Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*, p. 86.

mentai⁵⁹. Pasak K. Jablonskio, tai vienas senosios santvarkos relikto. Bičiuliavosi bajorai, ponų valstiečiai, ponas su valdiniais valstiečiais, valstiečiai su svetimais ponais. Bičiulystė reiškė, kad jie turi „bičiulinių“, t. y. bendrų bičių. Istoriko teigimu, „[...] bičiuliavimosi su svetimais ponais, su svetimų ponų valstiečiais papročiai negalėjo susidaryti tuo metu, kada buvo įsigalėjusi valstiečių valdininė priklausomybė. Tai, matyt, yra palikimas tų laikų, kada tos valdinės priklausomybės nebuvo“⁶⁰. Jis taip pat nurodo: „Nusistatymas, kad bičių pirkti negalima, o tegalima jas gauti dovanai, negalėjo atsirasti tada, kada pirkimo-pardavimo santykiai buvo įprasti. Tas paprotys turėjo būti kilęs iš tų laikų, kada iš viso paprastai pardavimas ir pirkimas nebuvo žinomas.“⁶¹ K. Jablonskio manymu, iš bičiulystės papročių, susidariusių nepriklausomai nuo valdinės priklausomybės, išaugo dvaro teisė į pusę medaus, panašiai kaip iš talkų kilo viena iš lažo formų – priverčiamoji talka. K. Jablonskis nurodo: „Dvaras buvo laikomas tarytum natūraliu savo valstiečių bičiuliu.“⁶² Viena vertus, tokia „bičiulystė“, be abejo, tebuvo karikatūriška jos išraiška. Kita vertus, šaltiniuose dažnai rašoma tiesiog apie bites „iš pusės“. K. Jablonskiui iš esmės pritarė ir įžymi lietuvių etnologė Pranė Dundulienė. Pasak jos, bičiulystę reikia priskirti prie „prosenovinių lietuvių papročių“⁶³. Taigi dėl K. Jablonskio autoriteto ir, matyt, kitokių priežasčių paplito nuomonė, kad bičiulystė yra unikalus Lietuvos paprotys.

Pabrėžtina, kad K. Jablonskio bičiulystės konceptas plačiau nebuvo išdėstytas – žinomas daugiausia iš paskelbtų paskaitų. Teigtina, kad jis yra pakanamai kontroversiškas. Juo siekiama pagrįsti mintį, kad tai unikalus baltiškas (lietuviškas) fenomenas. Jo genezė siejama tik su bičių dovanojimu, taip siekiant pagrįsti papročio senumą ir kilmę iš laikmečio, kuomet dar nebuvo luominių skirtumų. Teigiama, kad XVI–XVII a. aptinkami „papročio reliktai“. Neaišku, koku pagrindu baltų „tikroji bičiulystė“ priešpriešinama slavų (baltarusių) „bitinei draugystei“⁶⁴. Atrodo, K. Jablonskiui rūpėjo teigti, kad ir pati medaus duoklė „[...] nebuvo atneštinė iš Gudų, kur ji jau buvo įprasta XV amžiuje ir anksčiau, bet turėjo susidaryti čia pat Lietuvoje evoliucijos keliu iš pusinio medaus“⁶⁵. Tačiau tyrėjas turėjo pripažinti, kad paprotys buvo žinomas „maišytuose“ Gardino ir Slanimo kraštuose. K. Jablonskis žinojo A. Seržputovskio darbą⁶⁶. Gardino „kraštas“, jeigu vartotume administracinio-teritorinio suskirstymo terminus, yra Trakų vaivadijos Gardino pavietas. Slanimo pavi-

tas iš pradžių įėjo į Trakų vaivadijos, paskui – į Naugarduko vaivadijos sudėtį. Jau aptartas Dainavos kraštas irgi buvo „maišytas“, jis priklausė Gardino kraštui plačiąja prasme.

Taigi klausimų kelia šaltinių interpretavimas ir teiginių (ne)kontekstualumas, neatsižvelgimas į kaimyninių kraštų etnologų ir istorikų tyrimus, bičiulystės bitininkystėje išskyrimas iš kitų bičiulystės rūšių.

Bendrininkai (siabrai, *сябры*) bitininkystės kontekste minimi jau XII a. šaltiniuose⁶⁷. Pskovo večeje 1397 m. priimtame teisyne (106 str.) minimi bendri dreviniai medžiai (*сябров земли и борту*)⁶⁸. Bitininkas nuo drevinių bičių kaip duoklę turėjo atiduoti pusę medaus, o jei tai buvo bičiulinės bitės, likusią pusę dalytis su bičiuliais. 1645 m. nagrinėta byla dėl Pervalko žvejo Povilo skundo prieš seniūną, nes šis paėmęs pusę jo medaus iš nuo seno darytų klebono, su kuriuo tas dreves prižiūrėjo kaip bičiuliai (*siabrowa*), drevių⁶⁹.

K. Römeris XIX a. pabaigoje rašė, kad bičiulystė (liet. *biczulis*, lenk. *siabr*) yra žinoma tarp lietuvių bitininkų. Ji atsiranda bitininkui, turinčiam daug bičių, išdalijant bičių šeimas kitiems bitininkams apylinkėje, kad joje esantis bičių maistas būtų geriau išnaudotas. Jis atvyksta, kuomet yra imami koriai su medumi, geria degtinę su medumi, dalijasi koriais, o spiečiais iš bendrų bičių šeimų dalijasi paeiliui kasmet. Ryšys gali būti nutraukiamas tik tada, kai jų kiekis abiem bus vienodas. Bičiuliai privalo gerai sutarti, kitaip jiems bitės nesiseks⁷⁰.

K. Jablonskio teiginiais prieštarauja jau pirmieji baltarusių ir lenkų etnologų tyrimų rezultatai. Bičiulystės reiškinį baltarusių bitininkystėje dar XX a. pradžioje, remdamasis Polesės regiono buvusio Slucko pavieto etnografiniais duomenimis, aprašė baltarusių etnologas A. Seržputovskis. Jis nurodė, kad „siabrai“ tampa, kai bičių spiečius iš vieno bitininko avilio išskrenda ir patenka į kito bitininko avilį. Tada jie tampa bičių šeimos ir avilio bendrasavininkiais lygiomis dalimis. Jie sukuria artimiausią „siabrustę“ (bičiulystę), duotą paties Dievo, kuri yra šventa, nes bitės į konkretų avilį patekdavo Dievo valia. Bitės apskritai laikytos šventomis. Jo teigimu, matyt, dėl to, kad iš vaško daromos bažnytinės žvakės. A. Seržputovskis taip pat išskyrė vestuvinę „sėbrystę“, kai pjaustant vestuvinį pyragą jauniems dovanoja „pusę bičių“. Taigi donatoriai ir jaunavedžiai tampa sėbrais. Prieaugis irgi tampa bendru turtu. Nėra tam skirtų atskirų papročių, tačiau „sėbrai“ vienas kitą vadina išskirtinai pagarbiai – „Jūs“. „Sėbro“ įžeidimas laikomas didele nuodėme, ginčas – tokia pat bendra gėda⁷¹.

⁵⁹ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 5–15, 301–307, 329–330, 337.

⁶⁰ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai*, p. 156.

⁶¹ *Ibid.*, p. 153–162.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Dundulienė P., *Lietuvių etnografija*, Vilnius, 1982, p. 69.

⁶⁴ Tokiam priešpriešinimui pritaria ir kai kurie istorikai, tačiau nepateikia argumentų, plg. Saviščevas E., „Bičiuliai ir bičiulystė: apie bičių ir žmonių sugyvenimą XV–XVI a.“, <https://www.ldkistorija.lt/biciuliai-ir-biciulyste-apie-biciu-ir-zmoniu-sugyvenima-xv-xvi-a/>.

⁶⁵ Jablonskis K., *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, p. 281.

⁶⁶ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 306.

⁶⁷ Васильев С., *Псковская Судная грамота и Литовский Статут*, Москва, 2011, p. 9.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 77–78.

⁶⁹ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 6.

⁷⁰ Römer K., „Rycerstwo wiejskie w okolicach Trok“, *Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych. Książka zbiorowa poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin 1798–1898*, Warszawa, 1899, p. 159, 1 išnaša.

⁷¹ Сержпутовский А., „Сябрына. Бонда“, *Живая Старина*, 1907, p. 1–4; Сержпутовский А., „Бортничество в Белоруссии“, p. 13–34.

Apie vestuvinę bičiulystę (sėbrystę) rašė ir marcinkoniškis V. Jezukevičius: „Diedukas per sūnų vestuves „užgerdavo“ keletą drevių su bitėmis, kad jie turėtų savo šeimai medaus. Tos bitės jau būdavo naujos šeimos nuosavybė. Dieduko sūnūs už palūkanas dreves su bitėmis gaudavo laikinai. Garbė buvo turėti nemažą skaičių drevių.“⁷²

Autorius, būdamas etnografas, skirtingai nei istorikas K. Jablonskis, nenauginėjo šio fenomeno istorijos ir negalėjo nustatyti minėto papročio, jo kompleksinės chronologijos. To nepadarė ir vėlesni baltarusių autoriai, taip pat pažymėję šį paprotį. Jų nuomone, jis egzistavo iki XX a. pradžios. Jau A. Seržputovskio užfiksuotą dar vieną bitininkystės paprotį – talką (balt. *toloka*) – jie susiejo su kaladinių avilių kėlimu į medžius. Šiam sunkiam darbui reikėjo ne mažiau nei keturių žmonių. Ankstesnei drevinei bitininkystei būdingas individualus drevininko darbas⁷³.

Su šiuo teiginiu galima sutikti tik iš dalies. Drevininkams tarnybininkams ir valstiečiams, užsiėmusiems drevine bitininkyste, darbuojantis, esant poreikiui, neabejotinai padėdavo šeimų (šeimynų) nariai. Baltarusių autoriai dar išskiria „sėbrystę“, kuri atsirasdavo sujungus nedidelius bitynus, už bendrus pinigus įsigijus avilių ar kito inventoriaus. Tai fiksuojama ir Pariečės, kurios bendruomenei priklausė ir jau ne kartą minėtas Musteikos kaimas, krašte. Regis, tai jau vėlyvosios naminės bitininkystės papročiai⁷⁴.

Bičiulystės reiškinyje buvo žinomas ir kitose gyvenimo srityse, pavyzdžiui, žemėvaldos, įvairių naminių gyvulių nuosavybės⁷⁵. 1677 m. Telšių paviete minima bičiulinė karvė, verta 5 kapų 30 grašių. Ji paminėta testamente kaip „duota į bičiulystę“ (*dana na siebrowstwo*), t. y. laikyti kitam asmeniui, matyt, už pusę primilžio ir prieaugio. Kituose XVII a. aktuose minimos „bičiulinės karvės, telyčios, avys, jaučiai, kiaulės“ ir kiti naminiai gyvuliai. Aktuose aiškiai nurodoma – tai „per pusę“ (*na połowy*) duodami laikyti gyvuliai. Kartais jie būdavo duodami konkrečiam – 3-ųjų metų ir kitokiam – laikotarpiui⁷⁶. Žagarėje XVIII a. viduryje miestiečiai turėjo „bičiulinių“ kaulių. Vienoje teismo byloje žagariečiai ginčijosi dėl tokios kaulės. Pasak ieškovo, ji buvo pagrobta. Atsakovas teigė, kad kaulė jam buvo duota „bičiulystei“ (*na byczułowstwa*), todėl ją laikęs pas save. Žagarės dvaro teismas nurodė atsakovui grąžinti kaulę ir keturis paršelius, o savo ieškinį teikti Žagarės klebonijai⁷⁷.

Bendras nedalijamos žemės naudojimas ypač būdingas rusėniškoms ir ukrainietiškomis LDK teritorijoms iki XVI a. vidurio. 1529 m. I Lietuvos Statute minima bendrininkų (taip verčia A. Gudavičius, I. Valikonytė), kitaip – nepada-

lyta bičiulių, žemė (*або которые колве иные сяброве мели которые люди суместные*)⁷⁸. Bičiuliai būdavo tiek giminaičiai, tiek negiminaičiai – jų padėtis būdavo žemesnė. Tokio bendro ūkio nariai nebūtinai gyveno kartu, tačiau „turėjo galvą“, kartu dirbo žemę, mokėjo mokesčius. Taigi negalima sutikti, kad „[...] yra rimto pagrindo žiūrėti [...] į mūsų bičiulijas, kaip originalias lietuviškojo feodalizmo socialines formas“⁷⁹.

Bičiulinėmis (sėbrinėmis, lenk. *siabrowe zabory*) vadintos net kai kurios pavojingos Neries upės rėvos (akmenų sąvartos, kliūtys, slenkščiai) atkarpoje nuo Žodiškių iki Raudonės⁸⁰. Priešingai nei kitais atvejais, upeiviai nedisponavo bendra (pusine) nuosavybe – tik bendru vairininkų ir kitų laivų įgulų narių darbu ir netgi teisiškai apibrėžta savitarpio pagalba, kuri ir vadinta bičiulyste (sėbryste). Ja buvo naudojamosi siekiant upiniais laivais, vytinėmis ir strugais įveikti pavojingas gamtos kliūtis, plaukiant ne pavieniui, o kartu (t. y. vienas po kito), taip pat padėti įstrigus laivams ar įvykus avarijai. Kauno laivavedžių cecho 1647 m. statute laivavedžiams sėbrams (bičiuliams) už pagalbos nesuteikimą grėsė didelės baudos, o atlygis tebuvo maistu. 1776 m. tose pačiose pavojingose rėvose minimi sėbriniai vairininkai (laivavedžiai), kurių paslaugomis naudojosi didikų Radvilų laivai, plaukiantys iš Sverženio į Karaliaučius⁸¹.

Lenkijoje bičiulystė (lenk. *siaberstwo*), atrodo, nebuvo būdinga nei bitininkystei, nei žemėvaldai. Etnologai Polesėje XX a. 4 dešimtmetyje fiksuoja bičiulystės papročio nykimą (taip pat ir kitų archajinių elementų – didžiosios šeimos (draugės, broliavos), talkos ir kt.). Jie yra aprašę ir neigiamus istorinius-mitologinius baudžiavos ir „lenkų ponų“ įvaizdžius⁸². Panašiai turėjo būti ir tuose Dzūkijos kraštuose, kurie priklausė tuometinei Lenkijai. Juose analogiški procesai vyko jau XX a. pradžioje⁸³.

Dėl bičiulystės paplitimo ankstyvojoje drevinės bitininkystės epochoje irgi kyla tam tikrų abejonių. Tarkime, susekti spiečius ir nustatyti, kur jie apsistojo,

⁷² Васильев С., Псковская Судная грамота и I Литовский Статут, p. 77–78.

⁷³ Greimas A. J., *Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones*, p. 265–267.

⁸⁰ „Šis pavadinimas kilęs iš to, kad laivavedžiai, kai savo jėga patys negali prieš stiprią vandens srovę ant tų akmenų savo sielių staiga pasukti ir išvairuoti, su keliais sieliais susirenka į būrį ir bendromis jėgomis po vieną iš eilės praplukdo. Tokį žmonių susibūrimą padėti vienas kitam visokiuose darbuose rusinų liaudis vadina sėbrinimu, t. y. bendravimu, o savo ruožtu tas pavojingas rėvas – sėbrinėmis, bendromis.“, Tiškevičius K., *Neris ir jos krantai, hidrografinių, istorinių, archeologinių ir etnografinių požiūriu*, 2 laida liet. k., parengė R. Griškaitė, iš lenkų k. vertė I. Katilienė, Vilnius, 2013, p. 106. Taip pat žr. komentarus Nr. 4–7. Sirokomlė V., *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, Vilnius, 2020, p. 136; Kudaba Č., *Nerimi*, Vilnius, 1985, p. 58.

⁸¹ Kiaupa Z., *Kauno istorija, t. 1: Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, Vilnius, 2010, p. 253; Bedulskis R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laivybinės upės XVI–XVIII a.*, [daktaro disertacija (rankraštis)], Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2025, p. 200, 234–235. Autorius remiasi: AGAD, AR, dz. XX, Nr. 77, l. 39.

⁸² Obrębski J., „Dzisiejsi ludzie Polesia“, *Przegląd Socjologiczny*, 1936, t. 4, Nr. 3–4, p. 418–419, 428–439. Straipsnis perspausdintas: Obrębski J., *Dzisiejsi ludzie Polesia i inne eseje*, red. A. Engelking, Warszawa, 2005, p. 117–151.

⁸³ Vyšniauskaitė A., „Valstiečių šeima“, *Dieveniškės*, Vilnius, 1968, p. 177–180.

⁷² Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 58.

⁷³ Гурков В., Терехин С., *Бортничество в Белоруссии*, Минск, 1980; Гурков В. С., Терехин С. Ф., *Занятие издревле благородное*, Минск, 2007; Гуркоу У., Цярохин С., „Бортничество і пчаларства“, *Промыслы і рамёствы Беларусі*, Минск, 1984, p. 47–57.

⁷⁴ Балушок В., „Бортничество у севрюків“, *Сіверянський літопис*, 2020, Nr. 1, p. 8.

⁷⁵ Vaitkevičienė D., *Žydinti taurė. Baltų gėrimai ir apeigos*, p. 218–219.

⁷⁶ Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 301–303, 337.

⁷⁷ *Ibid.*

sunkiai pavykdavo netgi naminės bitininkystės sąlygomis, o drevinės – tai bemaž neįmanoma⁸⁴. Daugelis jau minėtų etnografų surinktų duomenų susiję su namine bitininkyste. Taip pat nėra pagrindo teigti, kad bičiulystė bitininkystėje iš esmės skyrėsi nuo kitų bičiulysčių, pavyzdžiui, gyvulininkystėje ar žemėvaldoje. Tai buvo bendras turto naudojimas per pusę, kuriam ryžtasi dėl įvairių priežasčių, dažniausiai siekiant ekonominės ir socialinės naudos. Kaip minėta, dėl atskiruose dvaruose taikyto bičiulinių bičių atleidimo nuo pusinio medaus duoklės⁸⁵ ji neretai galėjo būti ir imituojama⁸⁶.

Plėtodamas K. Jablonskio konceptą, A. J. Greimas jau XX a. 8 dešimtmetyje sukūrė savąjį, pagal kurį bičiulių bendrijų (bičiuolių), kaip ir žemdirbių bendruomenių, socialinis modelis susiklostė dar ikigentiniu laikotarpiu. Garsus semiotikas ir mitologas bei jam pritariantys autoriai teigia, kad bičiulystės ryšiais buvo susisaistę ne tik valstiečiai ir bajorai, bet ir skirtingų luomų atstovai, net „kunigaikščiai su amatininkais“⁸⁷. Keliama prielaida, kad nuo bičiuolių pereita prie karinio elito. Teigiama, kad baltų politinio valdymo struktūra formavosi... bičiulių bendruomenių pagrindu. Aiškinama, kad bitininkais „dažniausiai tapdavo ne pirmagimiai, paveldintys žemę, o antrieji ar kiti jaunesnieji sūnūs“. Taigi bičiulystė funkcionavo kaip bendrystė, kuri rėmėsi ne kaimynyste, o bičiulyste su pasirinktais asmenimis, tad toks socialinis tinklas galėjo būti nesunkiai plečiamas įtraukiant naujus asmenis. Galiausiai iš bitininkų kaip savarankiško visuomenės sluoksnio, susaistyto bipoliniais bitininkystės santykiais ir sudarančio ištisą bičiulysčių tinklą, galėjo formuotis socialinė-politinė organizacija, lėmusi staigią LDK plėtrą⁸⁸.

Manytina, kad tai su istorine tikrove ir drevine bitininkyste nesusijusi koncepcija. Autorius ir sekėjai ją grindžia keliomis neistorinėmis prielaidomis. Pasitelktas J. Petrulio teiginys, kad bitininkais (drevininkais) tapdavo jaunesnieji sūnūs, yra fragmentiškas, nepatikrintas ir nebūdingas senajai drevinės bitininkystės epochai. Tikrovėje drevininkai buvo įvairios socialinės padėties ir amžiaus asmenys. Daugelis senųjų drevininkų buvo tik tarnybininkai, kaip ir žvejai, bebrininkai, arklininkai ir kt. Daug vėlesnių valstiečių, užsiėmusių drevine bitininkyste kaip pagalbiniu verslu, apskritai buvo tokie patys valstiečiai kaip ir kiti. Drevininkų bičiulių egzistavimas ankstyvojoje drevinės bitininkys-

tės epochoje apskritai nėra įrodytas. Galiausiai jų nebuvo tiek daug, o socialinė-profesinė grupė nebuvo tokia įtakinga, kad taptų bent kiek pastebimesniu socialiniu-politiniu veiksmu.

Dar XX a. etnografams žmonės pasakojo: „Geras bitininkas turėjo mažai laiko netgi žemės ūkio darbams.“⁸⁹ Aišku, labiausiai tikėtina, kad omeny turėta naminė bitininkystė. Tačiau, kaip jau aptarta anksčiau, drevininkai ir valstiečiai-žemdirbiai, užsiėmę dar ir drevine bitininkyste, sunkiai dirbo: įrenginėjo dreves, gaudė spiečius, kopinėjo medų, rūpinosi bitėmis ir apsauga, mokėjo medaus duokles, arė žemę, augino grikius ir t. t. Taigi fiziškai neturėjo galimybių „kurti ir plėsti“ Lietuvos valstybės.

Darytina išvada, kad drevininkai su romantiškais „atliekamais“ sūnumis gali asocijuotis tik tiems autoriams, kurie stokoja drevinės bitininkystės socialinės, ekonominės bei technologinės istorijos žinių. Istorinėje tikrovėje tokio reiškio, kokį įžvelgė A. J. Greimas ir jam pritariantys autoriai, nebuvo.

4. Apsauginė magija

Tradicinei bitininkystei, žvelgiant objektyviai, būdinga daug „silpnų“ vietų. Su nesėkmėmis ir neefektyvumu kovota profesinėmis ir iracionaliomis priemonėmis – magija. Taip bandyta pasiekti, kad „bitės sektųsi“ – jų gausėtų, jos neišmirtų, neišskristų, nebūtų užpultos svetimų bičių, pelių, skruzdėlių ir kt. Tačiau to išvengti pavykdavo ne visada. Iš XX a. 3 dešimtmečio Polesės regiono etnografinio aprašymo sužinome, kad su skruzdėmis kovota taip: derva būdavo ištepama apie 20 cm pločio arba aprišama dervuota šiaudine virve. Kai kuriais atvejais dėl to kelminius avilius iškeldavo iš medžio⁹⁰.

Daugiausia magija pasitelkta svarbiausiems ir sunkiausiems veiksams: gaudant naujus spiečius, bandant išlaikyti turimus, siekiant apsaugoti bites nuo ligų, svetimų bičių ir kitų priešų, drėgmės, norint gauti pakankamai medaus ir vaško. Atliekant maginius ritualus fiksuotos ir patiriamos nesėkmės. Ritualai buvo susiję ir su konkrečių bitininkystės darbų pradžia, pavyzdžiui, medaus kopinėjimu⁹¹. Tačiau dauguma šaltinių yra vėlyvi, todėl neaišku, kiek jie apskritai susiję su drevine bitininkyste. Tarkim, pasitelkus magiją bandyta kovoti su bitėmis – medaus vagišėmis. Tačiau tyrėjai pažymi, kad šis reiškinys būdingesnis naminei bitininkystei, kai vienoje vietoje susidaro didelė bičių koncentracija.

Drevėms nuo priešų apsaugoti naudota įvairi apsauginė magija nuo „blogos akies“ ir kitų negerovių. Joje pasitaikydavo pagoniškų ir krikščioniškų elementų. Atrodo, kad daugelis jų būdingi ir naminei bitininkystei, t. y. kaladi-

⁸⁴ Šotolová M., Přidal A., „Adam Gottlob Schirach and his contribution to the history of brtnictví / beekeeping“, p. 267.

⁸⁵ Dar žr. 1680 m. nuostatą, kad pusinio medaus duoklę Kuliškių dvare, Vilniaus pavieta, moka visi, išskyrus bičiuolius (*krom siabrow*), LMAVB, f. 256–970, l. 6.

⁸⁶ Vis dėlto, atrodo, dažnesnė buvo pusinio medaus atidavimo duoklė nepaisant bičiulystės. Štai Skarbutėnų dvaro Trakų pavieta 1796 m. nurodymuose rašoma apie pusinio medaus papročio „visuotinumą“ („miód połowiczny z powszechności zwyczajów od pszczół w puszczy po barciach znajdujących się każdy mieszkaniac przy widzu dwornym podebrawszy w jesieni przy przyzwolitej oddać ma obowiązkiem“), LMAVB, f. 256–970, l. 3.

⁸⁷ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 140.

⁸⁸ Greimas A. J., *Tautos atminties beiėskant. Apie dievus ir žmones*, p. 265; Vaitkevičius V., „Iš prigimtinės kultūros žodyno: šeimininė bičiulystė“, *Tautosakos darbai*, 2016, t. 51, p. 67–68; Vaitkevičienė D., *Žydinti taurė. Baltų gėrimai ir apeigos*, p. 230–233.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 209.

⁹⁰ Pietkiewicz Cz., *Polesie Rzeczyckie: materiały etnograficzne, cz. 1, Kultura materialna*, p. 38.

⁹¹ Щепанская Т. Б., „Севернорусское пчеловодство: практика и магия“, p. 69–70.

nei. Baškirai ant avilių kabindavo arklių kaukoles, kojas ar kitokius kaulus, Lenkijoje – šernų. Lietuvoje, Varėnos rajone, etnografai irgi užfiksavo arklio kaukolių kabinimą (užmauta ant žalgos) bitynuose – kaip apsaugą nuo blogos akies. Švenčionių rajone tai turėjo užtikrinti, kad bitės „neišbėgiotų“. Arklio galva (arklys) simbolizavo sodybos ir trobesio apsaugą nuo „viso pikto“. Taigi išdrožtos arklių galvos, pritvirtintos stogo čiukuro galuose, turėjo ginti nuo ligų, skurdo, gaisro ir kitų blogybių⁹². Regis, ši apsauginė magija buvo paplitusi bitynuose prie namų. Drevynuose su daugybe drevinių medžių ar didelėje teritorijoje išsidėsčiusių pavienių medžių tokios priemonės netektų prasmės.

Galvota, kad santykis su šventu daiktu veikia teigiamai: bitės neišmiršta, neša daug medaus, spiečiai neišlekia, atlekia svetimi. Todėl, siekiant pamalontinti Dievą, į avilius Dzūkijoje ir Suvalkijoje buvo dedama pašventinta ostija – ją, bažnyčioje išsiėmęs iš burnos, žmogus namo parsinešdavo maldaknygėje⁹³. Šios praktikos negalėjo būti taikomos anksčiau drevynams bei drevėms „apsaugoti“. Jos turėjo būti labiau būdingos naminei bitininkystei.

Senosios drevinės bitininkystės epochoje buvo aiškiau. Štai 1537 m. Didžiųjų Dirvėnų valsčiaus surašyme prievaizdas (pristavas) dėl negautos medaus duoklės teisinosi tuo, kad „drevininkas mirė ir bitės taip pat išmirė“⁹⁴. Taigi jos išnyko dėl nepriežiūros.

Apie tai apskritai būtų galima nerašyti, jeigu etnografų monografijose ir straipsniuose, skirtuose bitininkystės papročiams, būtų bandyta bent keliais sakiniais atskirti senosios drevinės ir naujosios naminės bitininkystės sluoksnius. Deja, autoriai minėtus papročius aprašo kaip savotišką vienį, ir nebeaišku, kas yra kas. Tai svarbus etnografinių tyrimų uždavinys. Juolab kad etnografiniuose šaltiniuose pasitaiko informacijos, kuri kol kas apskritai nesulaukė daugiau dėmesio. Pavyzdžiui, marcinkoniškis V. Jezukevičius teigė, kad nedavimas moterims tokio pat maisto kaip vyrams – „[...] senos senos gadynės miškų pavėnyje užsilikęs palikimas, kuris sako apie moterų nelygias teises naudojant bičių medų, įvairius maisto pirkinius, uogas, ypač spalgenas, kurių mūsų krašte labai daug yra. Jų užtenka visai žiemai“⁹⁵. Taigi, jeigu autorius neklydo, moterų buvo savotiškai diskriminuojamos ir senovinės bitininkystės (bent jau kai kuriuose regionuose) srityje.

Verti dėmesio ir kiti V. Jezukevičiaus užrašyti siužetai. Jo teigimu, dėl ankštų drevių bitės dažnai jas greitai užpildydavo medumi ir imdavo spiesti. Todėl vasarą bartnykai gaudydavo spiečius. Kai kada sugaudavo po tris: pirmą susemdavo į maišelį, antrą – į marškinius, o trečią – į kelnes. O pats bartnykas apsirišdavo šaknimis, beržų šakomis, spiečius ant lazdos pririšdavo ir linksmas su brangiu radiniu grįždavo namo. Autorius rašo: „Apie tokį ilgai žmonės

pasakodavo. Jį laimingu vadindavo, ir mergaitės už jo noriai tekėdavo.“⁹⁶ Atrodo, tokiais atvejais tai būdavo papildomi sodybinės bitininkystės ištekliai.

Prie pasakojimų „iš praeities“ V. Jezukevičius priskyrė padavimus apie drevinės bites vadinamojoje Gudo šalyje (teritorija į vakarus nuo Marcinkonių), kurios „niekam nepriklausė“. Pasak jo, pavykdavę rasti medžių su išpuvusiais kamienais, pilnais medaus korių. Iš tokių medžių bitės „užsios kaip malūnas“ ir lėkusios per „daugelį lakų“. Kai kurie tokių miškinų bičių radėjai „medų benešdami patrūkdavę ir mirdavę“. Gyvi išlikdavę tik tie, kurie „bitėms medaus žiemai palikdavę“. Ši refleksija yra universali, jos etiologinis pobūdis gerai žinomas. Tačiau kitas teiginys, kad „[...] šiuose žmonių padavimuose yra pavaizduotas tikras senovės miškinų bičių gyvenimas ir kad miškai su savo įvairia augmenija yra geriausia bitėms ganiava“, istoriniu atžvilgiu labai taktus. Ne veltui autorius aprašė Marcinkonių apylinkių bičių ganyklas, kuriose augo grikliai, seradėlės, lebedos, purienos, viržiai, įvairūs uogienojai, liepos, klevai, šaltekniai, karklai ir kt.⁹⁷

5. Burtai

Tikėtina, kad vėlyvučiu drevinės bitininkystės laikotarpiu galėjo būti žinomi spiečiaus „sulaikymo burtai“. Suradus spiečių ir siekiant jų sulaikyti buvo švilpaujama, stuksenama į dalgį, tam tikram laikui „užkeikiama“. Tačiau, esant galimybei, taikyta konkreti ir efektyvi technologija – spiečiaus šlakstymas vandeniu⁹⁸.

Su bitininkyste buvo susiję tam tikri prietarai. Manoma, kad drevininkui negalima dirbti nudvėsusio gyvūno odos, nes jo „bitės išmirs“⁹⁹. Drevininkai buvo priskiriami prie asmenų, užsiimančių priešiškomis praktikomis (lenk. *praktyki wrogie*)¹⁰⁰. XVI a. lenkų autorius Mikołajus Rejus eilėraštyje „Pasaulis kaip bitės spiečia“ (*Świat się roi jako pszczoły*) rašė: „Drevininko su virve kai kurie irgi bijo“ (*A bartnika z powrozem też się drudzy boją*)¹⁰¹.

Tačiau daugelis vadinamųjų burtų taip pat susiję su namine bitininkyste. Dėl kai kurių iš jų būdavo keliami ieškiniai teismuose. 1718 m. Klašių Medingėnų valsčiaus gyventojas Mileika skundė kaimyną Masilevskį, kad jo bitės apvogė jo bites trijuose aviliuose – išnešė iš jų medų. Jis teigė, kad penkis kartus jo paties bitės persikėlė į atsakovo avilius. Jis tai susekęs, bet atsakovas bičių negrąžina¹⁰². Karališkojoje Prūsijoje Pamaryje Stargrudo (*Stargród*) pilies

⁹⁶ *Ibid.*, p. 101.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 100.

⁹⁸ Сержпутовский А., „Бортничество в Белоруссии“, p. 4; Moszyński K., *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928, p. 46.

⁹⁹ Moszyński K., *op. cit.*, p. 48.

¹⁰⁰ Brückner A., *Dzieje kultury polskiej*, wyd. drugie, Warszawa, 1939, t. 1, p. 164.

¹⁰¹ Rej M., *Pisma*, Lwów, 1882, p. 173.

¹⁰² LMAVB, f. 256–970, l. 3.

⁹² Butkevičius I., „Kodėl arklio kaukolė kabinama sodybose prie bitynų“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1964, Nr. 2, p. 37.

⁹³ Piškinaitė-Kazlauskienė L., *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, p. 126.

⁹⁴ Mackavičius A., *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, p. 60.

⁹⁵ Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 56.

teismas 1747 m. nagrinėjo trijų valstiečių kiek kitokius kaltinimus jų kaimynui *Kiełpie* kaime. Pasak ieškovų, jis laikęs bites „plėšikes“ (*rabusie*), kurios kenkia jiems ir kitiems bitininkams. Jas perleides per „vilko gerklą“. Jis atsakė, jog taip elgeta pataręs jo žmonai, kad apsaugotų bites nuo nykimo. Patys jie kitiems nekenkė¹⁰³. Šis „vilko gerklys“ burtas buvo žinomas ir Lietuvoje. XX a. pradžioje Raseiniuose žinota, kad norint, jog „bitės kitų bites išpjautų ir išvogtų medų, reikia jas per vilko gerklą į avilį suleisti, tuomet jos būna piktos ir smarkios“¹⁰⁴. Greičiausiai tokį nehumanišką elgesį su vilkais lėmė jų daroma didelė žala naminiams gyvuliams ir su tuo susijęs prastas jų įvaizdis liaudies kultūroje. Žinoma, kad nuo gyvų vilkiukų būdavo nudiriama oda. Užmušus vilką, jam būdavo išmušami dantys, simboliškai užtikrinant, kad nebegalės nieko suėsti¹⁰⁵. Žiaurioje išgyvenimo akistatoje su gamta priešininkų nesigailėta.

Iš teismų aktų matyti, kad vašką – bitininkystės produktą – tikrai naudojo „burtininkai“. 1698 m. Žiežmariuose, Vabalninko valsčiuje, moteris lobio ieškantiems valstiečiams iš Juodžionių kaimo būrė vašką ir teigė, kad „lobis yra“. Galiausiai jie lobį... surado – netoli Daniūnų kaimo Upytės paviete¹⁰⁶. Analogiškos praktikos buvo būdingos įvairiems LDK regionams.

6. Drevių pavadinimai, vietovardžiai ir asmenvardžiai

Šalyse, kuriose buvo paplitusi drevinė bitininkystė, yra žinomi su ja susiję vietovardžiai ir asmenvardžiai¹⁰⁷. Lietuvoje tyrėjai išskiria ir specifinę toponimikos grupę – drevių pavadinimus. Tai Sausašonis – drevė miške Krokšlio kaime, „Pas bruzges“ – drevė Karaviškių kaime¹⁰⁸. Dar po Antrojo pasaulinio karo netoli Mitraukos buvo vadinamoji Vladuko drevė su bitėmis, prie Derežnos žemiau Mergežerio – Leikausko drevė¹⁰⁹. Išlikę ir kitų mikrotoponimų, pavyz-

¹⁰³ „[...] wiedziawszy dobrze o tym, że pszczoły miawszy, jak nazywają bartnicy, rabusie, które na szkodę aktorów i inszych sąsiadów, jako chcą próbować, przez wilcze gardło przepuścić“; atsakovas teigė, kad „to gardło [wilcze] w szopkach było i sama żona [jego] tamże włożyła, ale nie to intencją, tylko uczyniła, że jej dziadek żebrzący nastrączył, jak się przed nim czyniła, że jej [pszczoły] niszczeją, i doradził jej, aby tak uczyniła, ale nie to intencją, aby bliżnim tym samym szkodę czyniła“, Wijaczka J., „Procesy o czary przed sądem zamkowym w Starogrodzie w pierwszej połowie XVIII wieku“, *Cala historia to dzieje ludzi... Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok, 2004, p. 299.

¹⁰⁴ Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 12: *Juodoji knyga*, surinko J. Basanavičius, sud. K. Aleksynas, parengė K. Aleksynas, L. Sauka, įvadą ir paaiškinimus parašė L. Sauka, Vilnius, 2004, p. 79.

¹⁰⁵ Pietkiewicz Cz., *Kultura duchowa Polesia rzeczyckiego. Materiały etnograficzne*, p. 76.

¹⁰⁶ „[...] tam babę nalazł, która łała woskiem i powiedziała: „Jest skarb“, *Birżų dvaro teismo knygos 1620–1745*, parengė V. Raudeliūnas, R. Firkovičius, Vilnius, 1982, Nr. 58, p. 185.

¹⁰⁷ Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, p. 113; Ransome H. M., *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*, p. 143.

¹⁰⁸ Eigminas K., Kunsienė O., „Vietovardžiai“, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 253.

¹⁰⁹ Česnulis V., *Moliadugnės ir jo apylinkės*, Vilnius, 2007, p. 8–9.

džiui, Dravių (Drevių) kampas – pavadinimas ir laukas Podubičių kaime, Dainavos girioje (Varėnos r.). XX a. pradžioje taip vadintas miškas¹¹⁰. Su klesėjusia drevine bitininkyste kai kurie etnologai sieja vietovardžius ir pavardes su šaknimi „bit“, pavyzdžiui, Bitėnai ir Bitės¹¹¹. Toks siejimas rizikingas. Tikėtina, kad daugeliu atveju jie susiję su bitininkyste, tačiau ne su ankstyvesne drevine, o su vėlesne namine.

Vakarų dzūkų tarmėje buvo paplitęs frazeologizmas „storas kaip drėvė“, t. y. labai storas. Jo nebuvo kitose tarmėse. Tik joje dreve vadinama stora pušis, kurioje paprastai laikomos bitės. Kitose tarmėse žodis „drėvė“ vartojamas „uokso, šovos“ reikšme¹¹².

Su drevine bitininkyste susiję drevių pavadinimai, vietovardžiai ir asmenvardžiai yra svarbus drevinės bitininkystės kultūrinio-istorinio paveldo objektas. Tai socialinės-ekonominės istorijos atspindžiai vietovardžiuose, nurodantys gyvenviečių gyventojų užsiėmimus¹¹³. Ne visada aišku, ar „drevininkai“ tokiose gyvenvietėse buvo visi jų gyventojai, ar tik pirmieji. Matyt, dažnesnis antrasis variantas. XIX a. 9 dešimtmečio Lenkijos karalystės ir kitų slavų kraštų geografinio žodyno duomenimis, kelios tokios vietovės, daugiausia kaimai „Bortniki“, buvo tuometinėse Vilkaviškio (*powiat Wyłkowyski*), Marijampolės (*powiat Maryjampolski*) ir Naugarduko (*powiat Nowogródzki*) apskrityse, taip pat Breslaujos apskrityje¹¹⁴. Oikonomai pasižymi aiškiu geografiškumu, atspindinčiu drevinės bitininkystės paplitimą, intensyvumą, išlikimą ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Tikėta, kad dalies pačių ankstyviausių su drevine bitininkyste susijusių vietovardžių ir asmenvardžių neišliko dėl rašto kultūros nebuvimo ar menkumo – priklausomai nuo skirtingų LDK regionų. Asmenvardžiai geografiškai yra ne itin stabilūs, todėl vertingiausi vienalaikiuose istoriniuose šaltiniuose – užrašytieji. Tačiau ir jų išlikimas šiuolaikiniame vadyne, nors ir netiesiogiai, taip pat liudija apie buvusios drevinės bitininkystės reikšmingumą.

Nepaisant aukščiau minėtų nepalankių veiksnių, „Lietuvių kalbos žodyne“ (LKŽ) užfiksuota įvairių su drevine bitininkyste susijusių žodžių. Tai „drėvė“ (stora pušis su iškaltomis skylėmis bitėms gyventi (paprastai su nupjauta viršūne), „drėvėtas“ (su drėvėmis). „Dreviniškas (-inykas)“ – kas verčiasi medaus kopinėjimu iš drevių, bitininkas, bartininkas) ir daugelis kitų. Įdomu, kad žodyne pateikiami frazeologizmai daugiausia surinkti Pietryčių Lietuvoje – Varėnos, Alytaus, Trakų ir Vilniaus rajonuose¹¹⁵. Kai kurių žodžių autentišku-

¹¹⁰ Gira L., „Šiek-tiek vardų iš Marcinkonių (Trakų apskr.) krašto“, *Viltis*, 1908 12 25, Nr. 149, p. 3; *Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias*, p. 47.

¹¹¹ Balsys R., „Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų“, 29–30.

¹¹² Lipskienė J., „Vaizdingieji posakiai“, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 214.

¹¹³ Mulevičius L., „Socialinės-ekonominės istorijos atspindžiai vietovardžiuose“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 8, p. 32.

¹¹⁴ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1880, t. 1, p. 111, 216.

¹¹⁵ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 2, Vilnius, 1969, p. 692.

mas kelia abejonių, pavyzdžiui, Simono Daukanto naudojama reikšmė: „išdrevėti“ – iškopti medų iš drevės (Aulį būtinai (visiškai) išdrevėjus, paskirkitės iš tų perų korių keturis ar penkis geriausius). LKŽ randamas ir žodis „bartininkas (-inykas)“ – drevininkas, bitininkas. Pateikiama vartosenos pavyzdžių: „Bartinykas medų renka“; „Meška Bartinykas“; „Bartinykas – kuris kopinėja pušysa“¹¹⁶.

Dėl įvairių priežasčių didžiausios spragos susidarė lietuviškoje „drevinėje“ onomastikoje. Taip atsitiko dėl ankstyvaisiais amžiaus raštvedyboje dominavusios rusėnų kalbos, o paskui – lenkų. „Drevinės“ kalbinės medžiagos LDK lotyniškuose dokumentuose išliko palyginti nedaug. Slaviškuose dokumentuose lietuviški vietovardžiai ir asmenvardžiai dažnai būdavo iškraipomi, slavinami, net verčiami. Todėl autentiškų su drevine bitininkyste susijusių vietovardžių ir asmenvardžių bei apskritai terminijos dokumentuose išliko palyginti mažai. Kai kurie baltarusių kalbininkai teigia, kad šie vietovardžiai kilę iš pavardžių, savo ruožtu atsiradusių iš drevinės bitininkystės amato¹¹⁷. Visgi labiausiai tikėtina, kad jie kilo iš kaimų, kuriuose gyveno valstiečiai drevininkai, pavadinimų. O šie – iš jau minėtų asmenų užsiėmimo nusakymo.

Šiuolaikinėje Lietuvoje nėra vietovių Drevininkai, Dravininkai ar Drovininkai. Iš su dravininkais (drevininkais) susijusių istorinių pavadinimų galima nurodyti jau minėtą Dravininkų (*Drawenikin*) kaimą, randamą kryžiuočių kelių aprašymuose, kuris turėjo būti tarp Perlojos ir Versekos, prie Merkio. Iš XVI a. 9 dešimtmečio yra išlikęs Drevininkų kaimo (*Древиники*), priklausiusio Trakų vaivadijai, pavadinimas¹¹⁸.

Lietuviškų pavadinimų išliko kaimyniniuose kraštuose, kur gyventa lietuviško etnosu, užsiėmusio drevine bitininkyste. Tokiu laikytinas vietovardis Dravininkai (tarm. Drevininkai) – kaimas Astravo rajone, Gardino srityje (brus. *Dravianiki*, *Дравянікі*), 5,5 km nuo sienos su Lietuva. Tarpukariu jis priklausė Vilniaus vaivadijos Trakų pavietui.

Teigiama, kad įvairiuose Lietuvos regionuose esantys vietovardžiai gali būti siejami su bartininkais. Tai:

Barčia,
Barčiai,
Barčios,
Barčius,
Bartis,
Bartelė,
Bartelės,
Bartos,
Bartys,

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ Жучкевич В. А., *Краткий топонимический словарь Белоруссии*, Минск, 1974, p. 33–34.

¹¹⁸ XVI a. Lietuvos inventoriai, p. 225–230; LMAVB, f. 256–2449.

Bartiniai,
Bartinės,
Bartininkai
Bartininkynė,
Bartininko kalnas,
Bartininkėliai ir kt.¹¹⁹

Viena tokių pavadinimų kilmės versijų susijusi su lietuvišku žodžiu „barčia“ – drevė, tam tikras pakabinamas avilys bitėms, inkilas; „barčius“ – tam tikras pakabinamas avilys bitėms, inkilas; „bartis“ – senas, išpuvęs, kiauras medis, drevė; „bartis“ – inkilas ir pan.¹²⁰

Dažniausias Barčių pavadinimas: tai vienkiemis Kaišiadorių rajone, kaimai Lazdijų, Trakų, Veisiejų, Širvintų, Varėnos¹²¹ rajonuose. Barčiūnų kaimas yra Veisiejų rajone, Barčiškių vienkiemis – Ukmergės rajone¹²².

Lietuvoje yra bent keli Bartininkai. Tai kaimas Kupiškio krašte, miestelis Kazlų Rūdos krašte, du kaimai Šilutės rajone, kaimas Kalvarijoje, Marijampolės savivaldybėje. Bartininkų kaimas yra Jurbarko rajone, prie Raudonės. Neabejotinai su drevine bitininkyste susijęs XVI a. įkurtas Bartininkų kaimas Vilkaviškio krašte. XVII a. jau buvo du Bartininkai – Didieji ir Mažieji. XVIII a. Bartininkai jau minimi kaip miestelis, priklausęs Alytaus ekonomijai, buvęs Alytaus girioje¹²³. Jis aprašytas A. Połujański¹²⁴. Čia paminėtas ir Bartininkėlių kaimas. Žemaitijoje 1586 m. minimas dvaras pavadinimu Bartnikai (*Бортники*)¹²⁵.

Bartelių kaimai yra Veisiejų ir Varėnos rajonuose. Kretingos rajone įsikūręs kaimas Barkeliai. Teigiama, kad jis buvo pavadintas pirmojo naujakurio Bartkaus asmenvardžio mažiškos forma ir tik vėliau išvirsto į Barkelius¹²⁶. Tačiau verta atkreipti dėmesį į tai, kad 1756 m. Palangos inventoriuje pažymėtas kaimas „Bortkiele“. Gali būti, kad tai buvęs drevininkų kaimas. Seniūnijoje drevinės bitininkystės tradicijos buvo gajos ir vėliau.

Išliko ir smulkesnių toponimų, kaip antai: Bartnyko (Bartininko) bala Marijampolės apskrityje, Bartelių ir Barteliškės miškai Varėnos krašte, Bartiškės miškai Raseinių krašte¹²⁷.

¹¹⁹ Lietuvos vietovardžių žodynas, t. 1, A–B, Vilnius, 2008, p. 389, 391.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 369, 370, 389.

¹²¹ Beje, Barčių kaimas minimas 1712 m. Varėnos girininkijos ir miestelio inventoriuje, LMAVB, f. 11, b. 20, l. 79–86.

¹²² Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 d., Vilnius, 1959, p. 636.

¹²³ Serneckas A., „Bartininkų dvaras“, *Santaka*, 1994 08 23, p. 2, 4.

¹²⁴ Połujański A., *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa, 1859, p. 309–315; Vanagėlis, „Bartnikai“, *Vienybė*, 1912 05 22, Nr. 22, p. 5; Bažnytikais Suvalkų gubernija; Sausinkietis P., „Bartnikai (Vilkaviškio apskr.)“, *Keleivis*, 1912 12 26, Nr. 52, p. 6.

¹²⁵ Спрогис И., *Географический словарь древней жомойтской земли XVI столетия*, Вильна, 1888, p. VIII, 28.

¹²⁶ Kanarskas J., „Barkeliai ir Naujukai“, 2019 06 25, *Kretingos muziejus*, <https://www.kretingo-smuziejus.lt/naujienos/barkeliai-ir-naujukai>.

¹²⁷ Isokas G., *Enciklopedinė miško knyga*, Vilnius, 2001, p. 68.

Iš drevininkų veiklos XVI–XVIII a. susidarė pavardė Drevininkas. Lietuvių vardyne išliko ir daugiau su drevine bitininkyste susijusių pavardžių: jau minėtas Dreviniūkas (ir variantas Draviniūkas), taip pat iš slaviškos pavardės atėjusi rusėniškose žemėse dažna pavardė Бортник (rus. Бортник)¹²⁸, kuri lietuvių vardyne įsitvirtino kaip Bařtininkas (vediniai Bartininkaitis, Bartninkas, Bartninkaitis) ir Bartnikas. Jos reikšmė tokia pati – „drevininkas, bitininkas“. Be abejo, tai veiklos pavadinimo perėminys (skolinys) iš rusėnų ar lenkų kalbos¹²⁹. Ar pati pavardė galėjo būti skolinys, neaišku. „Lietuvių pavardžių žodyne“ taip pat randamos slaviškos pavardės formos Bortnikas, Bortninkas¹³⁰. Be abejo, praverstų genealoginiai tyrimai, nes padėtų atskleisti aiškesnę tokių pavardžių kilmės liniją. Deja, neteisūs kai kurie lietuvių autoriai, kurie teigia: „[...] lenkų barć „drevė, avilys drevėje“ yra baltų kalbų vedinys ir reiškia tai, kas viduje kunkuliuoja, verda, dūzgia. Esama ir giminingų pavardžių: Bartininkaitis, Bartininkas, Bartys“¹³¹. Ar pati pavardė gali būti skolinys, kaip teigiama „Lietuvių pavardžių žodyne“, neaišku.

XVI a. II pusėje Vilkaviškio rajone įkurtas Bartninkų miestelis yra seniūnijos centras. Jo herbe pavaizduota nuo bičių besiginanti meška.

Bartninkų
miestelio herbas.

Varėnos rajono savivaldybės herbas,
atspindintis šio krašto tradicijas,
sąsają su drevinės bitininkystės verslu.

Savo istoriją ir sąsają su drevininkyste turi Varėnos savivaldybės herbas. Dar 1970 m. nutarta patvirtinti dailininko Kęstučio Gvaldos parengtą Varėnos miesto herbo projektą, bet sukurtas herbas buvo uždraustas net nespėjęs įsigalėti miesto gyvenime. Su Lietuvos Atgimimu atgijo ir miestų heraldikos

tradicijos. 1995 m. Lietuvos Respublikos Prezidentas patvirtino to paties dailininko sukurtą Varėnos herbą. Jame vaizduojama auksinė bitė mėlyname lauke, o po ja – šeši sidabriniai viržių žiedai su auksiniais taurėlapiais ir vidurėliais, simbolizuojančiais krašto bitininkystės tradicijas ir žmonių darbštumą¹³².

Prie drevinės bitininkystės vietovardžių tradiciškai priskiriami pavadinimai Bartnikai¹³³. Su ja susijusių vietovardžių nemažai išliko dabartinėje Baltarusijoje. Jie formuojami su žodžiais борць, бортник, бортники ir kt. Tai vietovardžiai Бортники, Большие Бортники ir pan. Magiliavo, Ašmenos, Varanavo, Ščiučino rajonuose, Bešenkovičių, Bobruisko, Gluboko ir kitose vietovėse¹³⁴. Tai ir kaimų pavadinimas Bortnikai (Бортники) Gardino, Vitebsko ir Minsko srityse. Mogiliavo srityje yra kaimas Didieji Bortnikai (Bolshye Bortniki – Большие Бортники) ir Mažieji Bortnikai (Malye Bortniki – Малые Бортники)¹³⁵. Pavardė Bartnik žinoma slaviškuose baltarusių, lenkų, ukrainiečių ir rusų vardynuose. Baltarusijoje tai pavardė Бортник.

Pavardė Bartnik (taip pat variantai Bortnik, Bortnikowski) – viena populiariausių šiuolaikinėje Lenkijoje. Ypač paplitusi įvairiuose regionuose – Mazovijoje, Silezijoje (Śląsk), Didžiojoje ir Mažojoje Lenkijoje¹³⁶. Jau XVI a. Palenkėje buvo asmenų, kurie vadinti Bartnik. Būtent šiuo laikotarpiu iš pavardžio su priesaga -nik, nusakančio užsiėmimą, pradėjo formotis pavardė¹³⁷. Nors istorinės antroponimikos tyrėjai teigia, kad XVI–XVIII a. šaltiniuose pavardė Bartnik yra „išskirtinai dažna“, tikėtina, kad nemažai tokių atvejų – tik pavardis, nusakančias užsiėmimą, o ne pavardė (pavarde laikomas tik antrojo ar trečiojo kartoje vartojamas toks pat antrasis (trečiasis) antroponimas). Iš Bartnik susidarė Bartniczek, Bartnikiewicz, Bartnikowicz – tikėtina, nuo tėvo. Tai nurodo patronimai -owicz, -ewicz. Iš Bartny, tikėtina, vestina pavardė Bartniuk. Pasitaiko ir moteriškų formų: Bartnikowa, labai retai – Bartniczka¹³⁸.

Su drevine bitininkyste (žodžiai barć, bartnik) susijusių toponimų Lenkijoje yra apie 114. Populiariausi Bartdzieje (7), Bartniki (6), Bartki (5), Bartne (4) ir

¹³² <https://varena.lt/naujienos/varenos-herbui-dviesimt-penkeri-metai/>; Cibulskienė L., Glavickienė E., „Varėnos krašto heraldika“, *Lietuvos aidas*, 2018 05 24.

¹³³ Brückner A., *Dzieje kultury polskiej*, wyd. drugie, Warszawa, 1939, t. 1, p. 63.

¹³⁴ Жучкевич В. А., Краткий топонимический словарь Белоруссии, р. 33–34. Пригодич Е. А., „Аб некаторых тапанімічных назвах вытворча-гаспадарчага промыслу“, *Актуальные проблемы гуманитарного образования*, Минск, 2017, р. 264–265.

¹³⁵ Гурков В. С., Терехин С. Ф., *Занятие издревле благородное*, Минск, 2007, р. 16; Жучкевич В., *Краткий топонимический Белоруссии*, р. 33–34, 314.

¹³⁶ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. I, A-Bierwoł, pod red. i ze Wstępem W. Taszyckiego, Wrocław etc, 1965; Rymut K., *Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, Kraków, 1999, t. 1, p. 64.

¹³⁷ Citko L., *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.*, Białystok, 2001, p. 91.

¹³⁸ *Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku*, pod red. A. Cieślukowej, Kraków, 2007, t. 1, A–G, p. 165–167. Plg. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. I, A-Bierwoł, pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego, Wrocław, etc., 1965, p. 100.

¹²⁸ Бірыла М. В., *Беларуская антрапанімія*, Мінск, 1969, т. 2, р. 59.

¹²⁹ *Lietuvių pavardžių žodynas*, ats. red. A. Vanagas, Vilnius, 1985, t. 1, A–K, p. 203–204.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 203.

¹³¹ Uzdila A., „Žvilgsnis į pavardžių lobyną“, A–M, *Terra Jatwezenorum*, 2014, t. 6, p. 82–83.

pan. Daugiausia keturiuose regionuose – Mazovijoje, Palenkėje ir kt. Iš viso su bitininkyste susijusių toponimų yra per 310¹³⁹.

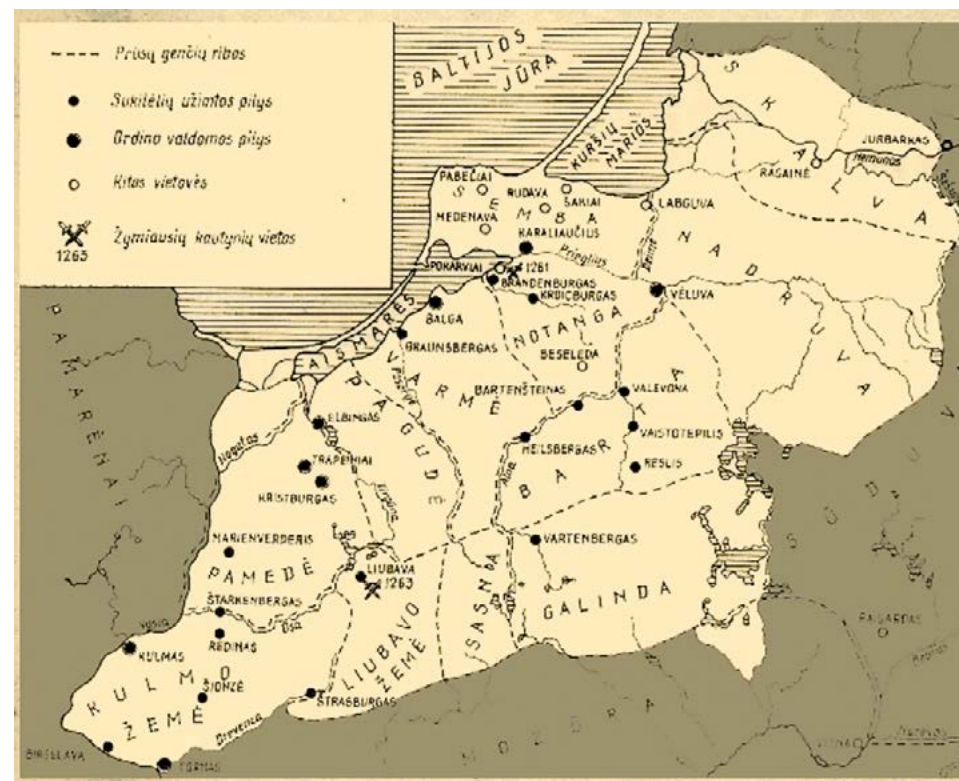
Ukrainoje tokie toponimai irgi dažni. Tai pavadinimai *Бортне, Бортники, Бортничі, Уборть* ir kt. Vinicos, Ivano-Frankovsko, Kijevo ir Lvivo srityse. Pavardė Бортнік (Бортник) irgi labai dažna. Jos vediniai: Бортняк, Бартнік (Бартник), Бартко, Бортничак ir kt. Pavardė kildinama iš to paties prievardžio – bartniko (drevininko) užsiėmimo Voluinės miškuose ir kitur nusakymo¹⁴⁰.

„Drevinių toponimų“ su pavadinimu *Бортники* daug yra ir dabartinės Rusijos teritorijoje – Smolensko, Tverės, Riazanės, Kalugos ir Maskvos srityse. M. Vasmeris jų suskaičiavo apie 30. Rusijoje nereta ir pavardė Бортник. Ji kildinama iš to paties. Vediniai – Бортников ir kt.¹⁴¹

7. Drevininkai ar prūsai bartai?

Kai kurių problemų dėl vietovardžių ir netgi asmenvardžių kyla tada, kai sutampa intensyvios drevinės bitininkystės ir bartų apgyvendinimo teritorijos. Šaltiniuose pasitaiko paminėjimų, iš kurių dažnai neaišku, kas turima galvoje – drevininkai ar prūsai bartai, o vėliau prūsiškos kilmės valstiečiai, tiltų statytojai. Abiem atvejais minimas tas pats rusėniškas terminas (*бортех, бортинову, борте*)¹⁴². Taigi kyla klausimas: kas užfiksuoti šaltiniuose – drevininkai (bortnikai) ar bartai? Nemažai vietovardžių siejami su jau minėtu prūsų bartų genties pavadinimu.

Barta – viena svarbiausių senovės prūsų genčių ir žemių. Ji minima jau XIII a. 3 dešimtmetyje (*Terra Pruzie [...] Barcia*). Šios genties (žemės) pavadinimas kildinamas iš drevinės bitininkystės. Reikia suprasti, kad tai skolinys iš lenkų kalbos, analogiškas lietuviškam skoliniui „bartis“ – *borć*. Žinoma, egzistuoja ir kitokios etimologijos – iš lietuviško veiksmažodžio „barti“, praslaviško „boriti“ – kovoti¹⁴³.

XIII a. Prūsijos gentys. Žemėlapis.

Po pralaimėto 1260 m. sukilimo bartai XIII a. 8 dešimtmetyje buvo galutinai užkariauti, sukilimų dalyviai įbaudžiovinti. Vyko jų, kaip ir kitų prūsų genčių – skalvių, nadruvių, sūduvių, jotvingių ir kt. – emigracija į LDK – lietuviškas ir rusėniškas žemes. Nuo 1276 m. jie buvo apgyvendinti keliose LDK vietovėse, pradedant Gardinu ir Naugarduku. Prūsai taip pat emigravo toliau į Pamarį, Mazoviją, Palenkę. Kai kurie jų, vėliau susitaikę su kryžiuočiais ir netgi nužudę lietuvių bei prisiplėšę turto, grįžo į Pamedę¹⁴⁴.

¹³⁹ Czarnecka B., „Las to ojciec nasz...“. Inne spojrzenie na historię lasów Polski“, *Toponimy i antroponimy motywowane gospodarką leśną*, *Wiadomości Botaniczne*, 2024, t. 68, 4 d., p. 5, lent. 2, p. 6.

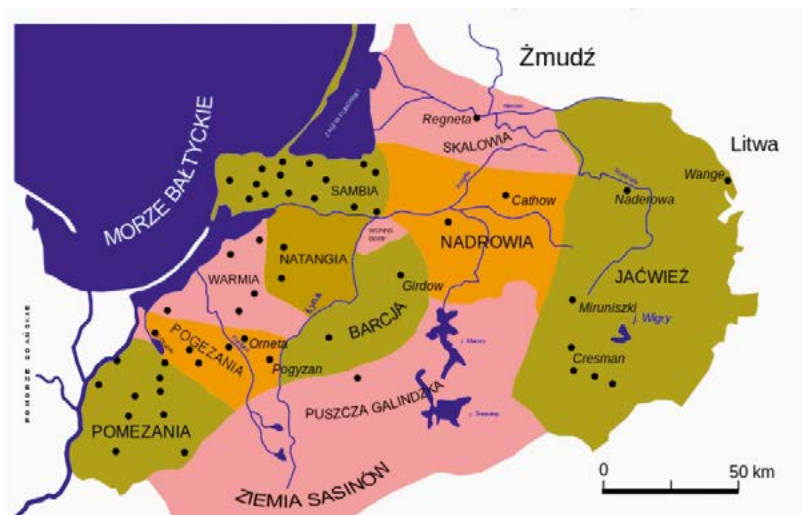
¹⁴⁰ Керста Р. Й., *Українська антропонімія XVI ст.: чоловічі іменування*, К., 1984; Шульгач В. П., *Нариси з праслов'янської антропонімії*, ч. 2, Київ, 2015, p. 25–26.

¹⁴¹ *Russisches geographisches Namenbuch*, Bd. I, Unter Mitwirkung von I. Coper, I. Doerfer, J. Prinz, R. Siegmann hrsg. v. M. Vasmer, Wiesbaden, 1962, p. 509–511. Dar buvo su medumi ir bitėmis susijusių vietovardžių, tačiau jų siejimas su drevine bitininkyste neaiškus.

¹⁴² Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 308, Nr. 10, 11, 12, 13.

¹⁴³ Топоров В. Н., *Прусский язык. Словарь*, Москва, 1975–1990, t. 1, p. 199–200. Beje, autorius pramaišiu teikia tiek bartų, tiek drevininkų pavadinimus.

¹⁴⁴ Kamiński A., *Jaćwież. Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*, Łódź, 1953, p. 67–71; Wiśniewski J., „Badania nad dziejami osadnictwa ziem dawnej Jaćwieży i jej pogranicza wyniki i propozycje“, *Rocznik Białostocki*, t. 34, 1981, p. 235–258; Matulevičius A., „Eine Million Prußen? Ode für ein still gewordenes Volk“, *Tolkemita*, 1997, t. 2, p. 13–15; Квятковская А. В., *Ятвяжские могильники Беларуси (конец XI–XVII вв.)*, Vilnius, 1998; Białuński G., „Emigracja Prusów w XIXIV wieku“, *Pruтения. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim*, Olsztyn, 2008, t. 3, p. 54–60; Віцязь П., *Прусы і яцьвязі ранняга сярэднявечча: этнакультурныя трансфармацыі у Верхнім Панямонні*, Мінск, 2012; Кибинь А., Янченко Д., „Русско-литовское пограничье в 70–90-х гг. XIII в.“, *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, 2013, Nr. 10 (36), 1 d., p. 89–92; Кибинь А., *От Ятвязи до Литвы: Русское пограничье с ятвягами и Литвой в X–XIII веках*, Москва, 2014; Ćwikła Ł., „Osadnictwo pruskie w Polsce Centralnej. Szlachta herbu Prus nad

Prūsų gentys XIII a. Pagal H. Łowmiański

Spėjama, kad emigrantų galėjo būti keli tūkstančiai. Jie apgyvendinti daugiausia prie Nemuno vidurupio, Neries žemupyje ir prie Merkio upės įvairiose vietose – Gardine (Horodne?), Slanime ir kitur. Kai kur bartai apsigyveno ne tik kompaktiškai, bet ir gausiai. Pavyzdžiui, su XIII a. 8 deš.–XIV a. 7 deš. apgyvendintais bartais ir skalviais siejamas Barčių ar Bartų valsčius (nuo XVII a. pradžios – karaliaus seniūnija (*starostwo borciańskie v barciańskie*) prie Rodūnios, Lydos pavieta, Vilniaus vaivadijoje). Vilniaus vaivadijoje susiformavo Skalvių, Pelesos, Gardino (Horodno?) ir Turijsko (Panemunės) vaitijos¹⁴⁵. Tačiau argumentas, kad tai patvirtina teritorijos „prūsiškumą“, ir „neįtikėtinas“ jo nekompaktiškumas – diskutuotini. Gardino ir Turijsko vaitijų nesiribojimo su Pelesa ir Skalviais nereikėtų būtinai sieti su pabėgėlių apgyvendinimu plačioje teritorijoje ir sujungimu į vieną administracinį vienetą dėl karių-administracinių poreikių¹⁴⁶. Tokių valsčių nekompaktiškumo atvejų žinoma ir daugiau. Tačiau apskritai abejonių dėl „bartiško“ valsčiaus (seniūnijos) pobūdžio, atrodo, neįkyla. Dar XVII a. pradžioje Panemunės vaitijoje buvo nemažai neslaviškų pavardžių: Šmukšta (Szmukszta), Žybartas (Żybart), Kontaras, Plikis, Rokielis, Matelis ir kt.¹⁴⁷

Wolborką i Moszczenicą w XIV–XV wieku“, *Homini, qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*, Olsztyn, 2020, p. 213–226; Szczurowski P., *Prusowie-Prūsai*, Sandomierz, 2021, p. 210–222.

¹⁴⁵ Szymielewicz M., „Borcie i włość Borciańska“, *Ziemia Lidzka. Miesięcznik Krajoznawczo-Regionalny*, 1939, t. 4, Nr. 6, p. 161–169; Jablonskis K., *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, p. 308, Nr. 16, 17.

¹⁴⁶ Dubonis A., „Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, sud. D. Antanavičius, Vilnius, 2010, t. 3, p. 13–14.

¹⁴⁷ Szymielewicz M., „Borcie i włość Borciańska“, *Ziemia Lidzka. Miesięcznik Krajoznawczo-Regionalny*, 1939, t. 4, Nr. 6, p. 165; „Žaltis“, *Vienybės Lietuva*, 1894, Nr. 37.

J. Ochmański nurodo, kad bartai ir kiti prūsų pabėgėliai negavo specifinio socialinio statuso. Pradžioje jie priklausė valdovui, o XV a. ir vėliau netgi buvo dovanojami didikams. Labiausiai savo atskirumą išsaugojo bartai, likę pavaldūs didžiajam kunigaikščiui ir tapę bajorais (bojarais). Jų specializacija, kaip minėta, buvo specifinė tarnyba – tiltų statyba. Bartai mokėjo činšą ir duoklę, karo metu užtikrino kariuomenės perkėlimą per vandens kliūtis. Po Valakų reformos duoklės nebemokėjo, nuo XVI a. pabaigos atliko prievoles¹⁴⁸. Nemažai jų buvo apgyvendinti prie tiltų ir perkėlų. Minimos teritorijos prie Ožos ir Turejsko, Perlamo ir Veisiejų šalia Nemuno upės, prie Širvintų ir Gelvonų šalia Neries upės, prie Varėnos šalia Merkinės upės, Žaludko, Butilių, Leliušių, Pelesos, Pilūnų, Pamedės, Perlamo, Medininkų, Trakų. Kilmingais, matyt, buvo pripažinti tik atvykėliai – „nobiles“¹⁴⁹.

Diskutuojama dėl toliausiai į pietus nuo Lydos nutolusios Zietelos lietuvių šnekos – vienos archajiškiausių ir mįslingiausių, deja, jau išnykusios – kilmės. Nuo XIX a. 3 dešimtmečio šiam klausimui skirta nemažai kalbininkų tyrimų. Zietelos lietuvių šnekta nesutampa su jokia esama lietuvių kalbos tarme. Daugelis tyrėjų ją sieja su XIII a. atsikėlusiu prūsų ar jotvingių (sūduvių) ir lietuvių junginiu, kiti ją laiko autochtonų vakarų aukštaičių šnekta¹⁵⁰.

Kalbininkas Aleksandras Vanagas pabrėžė: „Hidronimai ir šiaip vietų vardai su *bart-* galbūt vestini iš liet. *bartis* (lenk. *barć*, brus. *Bort* „senas supuvęs, kiauras medis (pušis, eglė); drevė“, plg. *bartis* „inkilas“ (LKŽ I 672)“¹⁵¹. Pavyzdžiui, tokiu vietovardžiu (hidronimu) jis laikė Barčių upelį Kazlų Rūdoje¹⁵². Neaišku, ar šis ir kiti vietovardžiai galėjo atsirasti iš pavienių išpuvusių ar kiaurų medžių. Tačiau jų kilmė iš drevinių šilų, o ypač iš gyvenviečių, kuriose gyveno drevininkai „barčiai“ (kaimų ar vienkienių), įmanoma. Tačiau A. Vanagas atkreipė dėmesį: „Matyt, ne visi liet. vietovardžiai su *bart-* yra vienodos kilmės.“¹⁵³ Taigi vieni jų gali būti susiję su barčiais – drevininkais ar drevėmis, o kiti – su prūsų bartų gentimi, treči gali būti dar kitokios kilmės (žr. toliau).

¹⁴⁸ Доунар А., „Борці“, *Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, 2-е выданне, Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2007, т. 1, p. 339.

¹⁴⁹ Ochmański J., *Obcoetniczne osadnictwo na Litwie w XIII i XIV wieku*, Ochmański J., *Dawna Litwa. Studia historyczne*, Olsztyn, 1986, p. 55–74; „Иноземные поселения в Литве XIII–XIV в.в. в свете этнонимических местных названий“, *Балто-славянские исследования*, Москва, 1981, p. 130; Ochmański J., „Skolwa i Borcie. Zachodniobałtyjskie osadnictwo na Litwie średniowiecznej“, *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 4, *Historia*, Warszawa, 1972, p. 8389.

¹⁵⁰ Plačiau žr.: Vidugiris A., „Dėl Zietelos šnekos priklausomybės ir kilmės“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1996, t. 36, p. 127–137; Vidugiris A., *Zietelos lietuvių šnekta*, Vilnius, 2004.

¹⁵¹ Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 59.

¹⁵² *Ibid.*, p. 58.

¹⁵³ *Ibid.*, p. 59.

Su prūsų Bartos srities gyventojais, pabėgusiais nuo kryžiuočių ir apsisto-
jusiais Dubičių ir Kaniavos apylinkėse, siejamas ir Barčių vietovardis – „galbūt
prūsai gyveno ir Barčiuose“¹⁵⁴. Užrašyta gyventojų pasakojimų, kad Paūlių
kaime seniai, dar prosenių laikais, iš Barčių atvykę darbininkai pastatė tiltą¹⁵⁵.

Tikėtina, kad literatūroje šių trijų grupių vietovardžiai darybos požiūriu
gali būti painiojami. Reikia pripažinti, kad atskirti minėtų vietovardžių grupes
sunku. Deja, istorinių tyrimų mažai – keli Jerzy’io Ochmańskio straipsniai ir
Jerzy’io Wiśniewskio studija. Vyrauja kalbininkų ir archeologų darbai, kurie
mažai padeda tiriant XIII–XVI a. laikotarpį, ypač kai nesiremiam istoriniais
duomenimis. Nesutaria ir patys kalbininkai. Štai upės Bártuva pavadinimą
kalbininkas Kazimieras Būga siejo su prūsišku etnonimu „bártas“ ir neigė jo
kilmę iš jau minėto slavizmo „bartis“ (drevininkas, miško bitininkas)¹⁵⁶.
Kalbininko A. Vanago nuomone, tokia interpretacija neįtikinama. Pasak jo,
upė per toli nuo bartų. Jo manymu, įtikinamiau šaknį *bart-* laikyti su determi-
nantu *-t-* padaryta iš slaviško *bar* – bala, šlapia vieta¹⁵⁷. A. Vanagas, matyt,
nežinojo J. Ochmańskio ir kitų autorių tyrimų apie prūsų genčių migraciją.
Kalbininkas Vytautas Mažiulis nesutiko su A. Vanagu ir teigė, kad upėvardis
yra priesagos vedinys iš baltų veiksmazodžio šaknies *bar-*, kuri savo ruožtu
kilusi iš baltiško *ber-*¹⁵⁸. Tokios pat nuomonės laikosi ir Mažosios Lietuvos
tyrėjas Vilius Peteraitis. Pasak jo, „[...] ieškoti bartų ryšių su slavais bartų kūri-
mosi laikais lieka bergždžias sovietų laikų siekis“¹⁵⁹. Nė vienas vietovardis
nekildintinas iš minėto slavizmo „bartis“ – drevininkas, miško bitininkas.
Vietovardis Barta sudarytas su *-t-* formantu iš indoeuropiečių *bor-*, *ber-*, *br-* –
šlapia vieta, bala, upelis¹⁶⁰.

Pasak baltarusių onomastų, vietovardžiai Bartaši, Bortiaki, Borti, Bort-
Tureisk, Borteli, Borteliški, Barteliški gali būti kilę iš prūsų bartų genties,
apsigyvenusios prie Nemuno vidurupio, Neries žemupyje ir prie Merkio upės¹⁶¹.
Tačiau kai kurie hidronimai, tokie kaip upės Bartis, anksčiau sieti su etnonimu
„bártas“, pastaruoju metu kildinami iš kitų žodžių¹⁶². Taip pat ir barta – kirvis,
kilęs iš vokiečių kalbos žodžio, nesiejamas su bartais ar dreve bei bartininku
(drevininku)¹⁶³.

¹⁵⁴ Česnulis V., *Moliadugnis ir jo apylinkės*, Vilnius, 2007, p. 174.

¹⁵⁵ Dėkojame už informaciją D. Blažulionytei.

¹⁵⁶ Būga K., *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1961, t. 3, p. 118.

¹⁵⁷ Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 5859.

¹⁵⁸ Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 1, p. 133–134.

¹⁵⁹ Peteraitis V., „Bartos upės“, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, <https://www.mle.lt/straipsniai/bartos-upes>.

¹⁶⁰ *Ibid.*

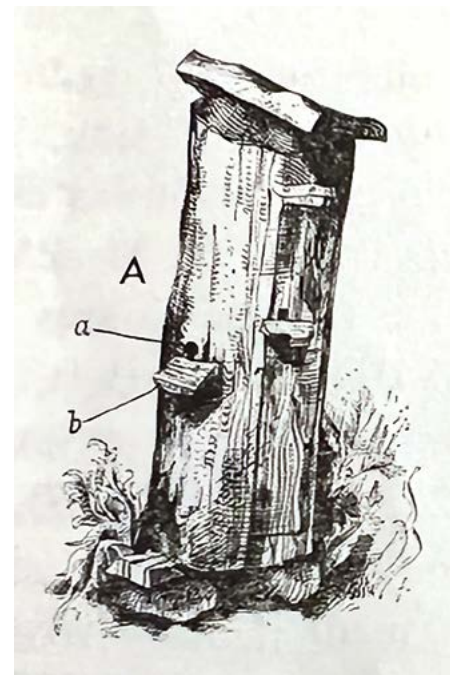
¹⁶¹ Жучкевич В., *Краткий топонимический словарь Белоруссии*, p. 16; Охманский Е., „Ино-
земные поселения в Литве XIII–XIV в.в. в свете этнонимических местных названий“, *Балто-славянские исследования*, Москва, 1981, p. 124–125.

¹⁶² „Bartis“, *Lietuvos vietovardžių žodynas*, Vilnius, 2008, t. 1, A–B, p. 389; Vanagas A., *Lietuvių
hidronimų etimologinis žodynas*, p. 58–59.

¹⁶³ Brückner A., *Dzieje kultury polskiej*, p. 256.

8. Drevinės bitininkystės leksikos paplitimas Lietuvoje

Drevinės bitininkystės leksikos paplitimą lietuvių gyvojoje kalboje galima
nustatyti remiantis XX a. 6–7 deš. vykdytų tyrimų rezultatais. Tačiau svarbu
paminėti, kad ne visada lengva tiksliai identifikuoti, kur tam tikros realijos
apskritai buvo, o kur tik neužrašyti jos pavadinimai¹⁶⁴.

Kaladinis avilys. *Lietuvių kalbos atlasas*,
t. 1 *Leksika*, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius,
1977, p. 174, pav. 42 A.

Bet koks žmogaus darytas bičių
būstas (namelis) lietuvių kalbos tar-
mėse paprastai vadinamas aviliu.
Žinomas ir „į medį įkeltas avilys“. Iš medžio kamieno skobti aviliai vadi-
nami „kelmu“, „kelminių aviliu“,
„kalade“, „kaladinių aviliu“. Pastarasis
siejamas su slavišku skoliniu. Viena iš
reikšmių – „skobtas avilys, keliamas į
medį bičių spiečiui pagauti“. Taip pat
yra žinomi kiti bičių būsto pavadini-
mai: „barčia“, „barčius“ (medyje
iškaltas ar jame išpuvęs bičių būstas),
„blukis“ (plg. vok. *Block* – „trinka“),
„drevė“ (medyje iškaltas ar jame išpu-

vęs bičių būstas), „karinys“ (į medį įkeltas avilys bitėms vilioti) ir kt.¹⁶⁵

Žodžiu „drevė“ didesnėje lietuvių kalbos ploto dalyje vadinama medyje
išpuvusi (kartais genio iškalta) skylė. Kai kur tarmėse „drevė“ – tai „išskobtas
medis“; „dravis“ – medyje, paprastai pušyje, padarytas avilys. Atskirose
Pietryčių Lietuvos vietovėse dar užrašyti slaviški skoliniai „duplia“, „barčia“ ar
„barčius“¹⁶⁶.

Žodis „drevininkas“ dabartinėse lietuvių tarmėse žinomas labai mažai:
„drevinykas“ (dravinykas), „dvarinykas“ (dravinykas, drevinykas?), „droviny-
kas“. Kai kur žodis „drevininkas“ girdėtas, bet reikšmė nežinoma. Daugiausia

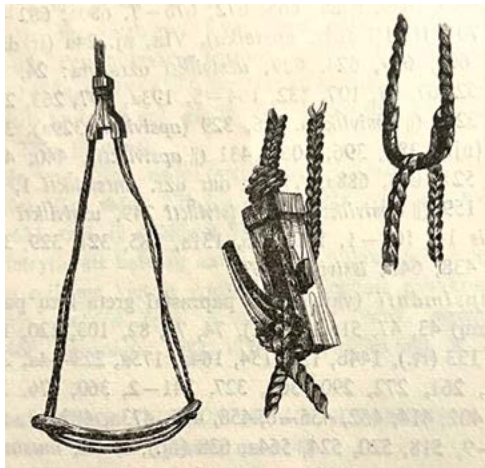
¹⁶⁴ *Lietuvių kalbos atlasas. T. 1: Leksika*, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius, 1977, p. 13.

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 173–174.

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 194–195.

poplitę Pietryčių Lietuvoje. Skolinys „bartinykas“ (bartnykas, bortinykas, bortnykas) žinomas jau tik vakarų dzūkų tarmės plote¹⁶⁷, dažniausiai vartojamas reikšmė „bitininkas; daug bičių turintis ar jas prižiūrintis (dažniausiai miške) žmogus“. Kai kur šio žodžio ar jo variantų reikšmė primiršta ar aiškinama kitaip¹⁶⁸. Žodis „bičiulis“ reikšmė „kas su kitais turi bendrai bites“ kai kur žinomas tik senų žmonių (vartotas seniau). Iš atskirų vietų užrašytas su žymomis (žodis suprantamas, bet nevartojamas, nes nebuvo mados bitėmis dalintis). Analogiška reikšmė vartojami ir žodžiai „bitinykas“, „bitininkas“, „bitnykas“. Įdomu, kad „bičiule, bičiulienė“ pavadinama meška. Tai siejama su šio žvėries dažnai iškopinėjamomis bitėmis medžių drevėse, t. y. žmogus bites lyg ir turėdavo bendrai su lokiu. Žinomas ir žodis „sėbras“ (sebrinas, sėbrinykas), kurio viena iš reikšmių – „kas su kitu turi bendras bites ir dalijasi medų“. Šalia minėtų daiktavardžių pasitaiko ir tos šaknies prieveiksnių bei veiksmazodžio formų: „sėbrijoj“, „sėbrinoj“¹⁶⁹.

Iš drevinės bitininkystės inventoriaus fiksuojamas geinys (geinė), geinis. Medžiagos rinkėjai vieną iš daugelio kitokių jo reikšmių aiškinama taip: „susiūtos dvi virvės, vartotos aviliui įkelti į medį“ (Sapiegiškiai, Lazdijų r.). Taigi ji kitokia nei paplitusi bitininkystės istorijoje (prietaisas kopti į medį prie bičių¹⁷⁰). Deja, iš tyrimų neaišku, koks lietuviškas žodis ar slaviškas skolinys gyvenime buvo paplitęs labiau nei minėtasis.

Geinys ir jo dalys. *Lietuvių kalbos atlasas, t. 1: Leksika*, ats. red. K. Morkūnas, Vilnius, 1977, p. 194, pav. 43.

¹⁶⁷ Nemažai „bartinyko“ užrašymų užfiksuota Varėnos rajone. Dėkojame už informaciją D. Blažulionytei.

¹⁶⁸ *Lietuvių kalbos atlasas, t. 1 Leksika*, p. 200.

¹⁶⁹ *Ibid.*, p. 197–198, 200–201.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 194.

9. Drevinės bitininkystės atspindžiai folklore

Taigi seniau bites laikydavo miškuose, dravėse ir niekas svetimas jų nekliudydavo.

Žmonės tuomet daugel bičių turėdavo, kitas po šimtą kelmų, o dabar per žmonių uverumą [gobšumą] jos išnyko.

Krėvė V., *Sparnuočiai liaudies padavimuose*, Kaunas, 1933, p. 164.

Drevinės bitininkystės atspindžiai liaudies folklore yra gana fragmentiški, o jų išskyrimas iš folklorinės bitininkystės medžiagos problemiškas. Iš Dzūkijos kilusio lietuvių rašytojo Vinco Mickevičiaus-Krėvės (1882–1954) surinktos antologijos „Sparnuočiai liaudies padavimuose“ fragmentas, pacituotas skyriaus pradžioje, savotiškai įveda į tautosakos tematiką, kuri su kokiomis nors drevinės bitininkystės realijomis sąsajų dažniausiai neturi. Gamtininkas T. Ivanauskas kėlė mintį, kad drevės išnyko dėl vagysčių, tačiau galiausiai nurodė svarbiausią priežastį – drevinė bitininkystė „atgyveno savo amžių“¹⁷¹. Bet liaudyje plito negyvenimiškos, daugiau pirmojo tipo versijos.

Smulkiojoje lietuvių tautosakoje pasitaiko su namine bitininkyste susijusių mįslių¹⁷². Beveik neturima žinių, kokios dainos buvo dainuojamos medkopio metu. Ryžiškės kaime, Ignalinos rajone, užrašyta bičių kopimo daina „Dūzgia bitelė, dūzgia“:

*Dūzgia bitelė, dūzgia,
Dūzgia pilkoja, dūzgia,
In baltų dobilėlių,
In žalių rūcytėlių*¹⁷³.

Teigiama, kad senesnės kilmės klodų išlikę jos priedainyje¹⁷⁴. Tikėtina, kad dėl medkopio specifikos (darbo sudėtingumo) drevininkai apskritai... nedainuodavo. Neatmestina, kad pacituota daina galėjo būti dainuojama ne bites kopinėjant, o raunant grikius ar dirbant kitus darbus. Juolab kad kita žinoma formaliai su bitininkyste susijusi dzūkiška daina „Pralėkdamas bicinėlis pro drevę“ priskiriama būtent grikių rovimui dainoms¹⁷⁵.

¹⁷¹ Ivanauskas T., „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, p. 780.

¹⁷² *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. Priežodžiai, patarlės, mįslės*, parengė J. Lebedys, Vilnius, 1956, p. 426–427.

¹⁷³ *Dzūkų melodijos*, sud. ir parengė G. Četkauskaitė, Vilnius, 1981, p. 508.

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 505–506.

Išliko keli padavimai (pasakojimai), susiję su drevine bitininkyste. Tai pirmiausia įdomios liaudiškos etninio paribio zonoje buvusios Barčių Pelesos pavadinimo etimologijos, pasak folkloristų, vertos ne tik tautosakininkų, bet ir kalbininkų bei istorikų dėmesio. Jau gamtininkas T. Ivanauskas teigė, kad Lydos apskritis vadinama barčių kraštu („gal nuo žodžio „barč“), kadangi jame miško bitininkystė buvo labai paplitusi. Jis rašo: „Dar man vaiku būnant, sakydavo, Barčių Pelesa, norėdami atskirti nuo kitos Pelesos, kurioje gyveno gudai“¹⁷⁶. T. Ivanausko teigimu, gudas mielai pasirenka žmoną iš lietuvaičių, nes laiko jas darbštesnėmis, geresnėmis šeimininkėmis: „[...] jis paima „barčianką“ („barčiankais“ vadina lietuvius) ir didžiuojasi tuo“¹⁷⁷. Jo nuomonė, žinoma, subjektyvi. Neaišku, ar tai kaip nors veikė drevinę bitininkystę.

Po daugelio metų užrašytame padavime paminima labai panaši informacija: Barčių Pelesa taip vadinama dėl to, kad „[...] aplinkui buvo miškai, miškai ir buvo daug įkeltų avilių medžiuose – barčių. Žmonės vertėsi daugiausia medum ir linais“¹⁷⁸. Yra dar viena panaši užrašyta liaudiška versija:

Mūsų kraštą gudai vadina Barciakais. Tai mumi labai itai – kaip pasakant – gerai klausyt, katrie supranta. O katrie nesupranta, tai jie barasi. Jie mano, kad tai kolioja jį, šitų žmogų. O čia teisingai jie sako. Ir jie patys barciakai ir šitie gudai. Užtat, kad mūsų apylinkėj čia buvo labai dideli miškai. Tokios storos pušys. Didžausi medžiai, raiškia, vadinasi barcios. Ir no to laika, raiškia, šitie, katrie žmones seni seni, likį šitose barciose, raiškia, ir jie pavadino barciakais – mus. Lietuvius, raiškia. Užtat vadina barciakais. Ir čia nėra ko prieš juos prieštaraut, bet jie teisingai ir sako. O kai kurie nesupranta, tai barasi užtat. Čia bartis nėra ko, ba čia yra teisybė. Ir ir patys barciakai, bet jie nežino ir nesupranta.¹⁷⁹

Taigi, bent kai kurių Pelesos gyventojų teigimu, labai dideli miškai, storos pušys ir didžiausi medžiai vadinti „barcios“¹⁸⁰.

1965 m. J. Dovydaitis Pelesoje užrašė panašų liudijimą:

Mūsų kaimas Dubiniai. Pas mus kur tai buvo ašaras ir išejo ir apsistojo prie Dubičių. Gudai lietuvius vadina barciaki, o yra pušys kurias drevės vadina, o gudai lenkai jas vadina barci. Tai seneliai pasakoja, kad tada lietuviai ciktai Dubiniai cik iš bičių gyveno, medų parsidavė. Kai aš buvau dar mažas laukinių

buvo. Paliktos vis senos pušys su bitėmis su aviliais. Taip buvo Leliušiuose, Klaišiuose, Karganduos, Dubiniuos.¹⁸¹

Tikėtina, kad „barčėkais“ („barciakais“; bltr. *барцякі*) baltarusiai Pelesos lietuvius pravardžiuoja omenyje turėdami „bartus“. XIX–XX a. taip baltarusiai atskiria Pelesos lietuvius nuo Senosios Pelesos kaimo. Tačiau dar anksčiau Pelesos vaitystė su dar keliomis sudarė jau minėtą Bartų seniūniją, kuri tyrėjų vienareikšmiškai siejama su atvykėliais prūsais bartais. Taigi egzistuoja tikimybė, kad minėtieji lietuviai galiausiai XVIII a. gavo asimiliuotų senųjų bartų ar jotvingių vardą. Tad įmanoma, kad lietuvių „barčėkų“ pavadinimo kilmė istoriškai su drevine bitininkyste (dreviniais medžiais) nesusijusi. Vienas pelesiškis tvirtino, kad ir jie patys buvo „barčėkai“. Taigi istorinio pagrindo tik lietuvius tapatinti su dreviniais medžiais nėra. Nebent galėjo būti užfiksuota vėlyvoji distinkcija, t. y. jau XIX–XX a. pr. įvykęs daugumos baltarusių perėjimas prie kaladinės bitininkystės, kai aviliai buvo masiškai keliami į medžius ir laikomi sodybose. Lietuviai geriau išsaugojo būtent senąją drevinę bitininkystę ir galėjo būti labiau siejami su pačiais dreviniais medžiais. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad regionas religiškai ir etniškai buvo mišrus, tai sunkiai tikėtina. Etnologiniai tyrimai atskleidžia daugiau panašumų nei skirtumų. Pabrėžtina, kad iš pasakojimų taip pat matyti, jog vyko tyrėjų jau užfiksuotas tam tikras lietuvių ir baltarusių etninis ir, greičiausiai, religinis maišymasis.

Su kai kuriais dreviniais medžiais siejamos legendos. Pavyzdžiui, su Dambravos kaimo pušimi, vadinta Karaliene ir turėjusia keturias dreves, siejama legenda apie karalienę, neteisingai apkaltintą neištikimybė. Ji buvusi išvaryta iš rūmų, o jos pirmagimis atiduotas auginti valstiečiams. Po valdovo mirties karalienė, suradusi sūnų, vyro brolio buvo priimta atgal į rūmus. Sūnus, atsidėkodamas naujam valdovui, nesiekė sosto ir tapo dvasininku (vyskupu)¹⁸².

Išlikę daug pasakojimų apie santykius su meškomis, ypač apie konfliktus dėl drevių medaus. Jie atspindi laikmetį, kai kontaktai su meškomis buvo dažni, vos ne kasdieniai valstiečiams, gyvenusiems ir dirbusiems miškų apsuptyje, jau nekalbant apie pačius drevininkus. Pasakojimuose atskleidžiami išskirtinai glaudūs ir sudėtingi santykiai su gyvūnija ir augalija, minimi pavojai, gresiantys žmonėms dėl plėšrių žvėrių. Pavojingoje gamtos apsuptyje ir skurdžiose žemėse gyvenusių žmonių požiūris į gamtą buvo tiesmukas ir pragmatiškas. Gyvūnija ir augalija pirmiausia laikytos maisto šaltiniu. Išskirtinės medaus mėgėjos meškos – didžiausios žmogaus priešininkės gyvojoje gamtoje (greta vilkų). Pasakojimuose jos antropomorfizuojamos.

¹⁷⁶ Ivanauskas T., *Aš apsisprendžiu*, Vilnius, 1994, p. 75.

¹⁷⁷ *Ibid.*

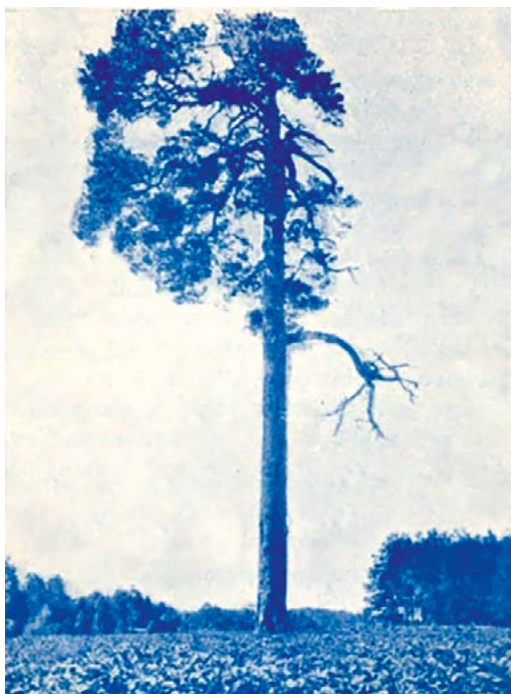
¹⁷⁸ *Lydos krašto lietuviai*, Kaunas, 2002, t. 2, p. 297.

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ Laurinkienė N., „Gyvoji pasakų dvasia Pelesoje“, *Lydos krašto lietuviai*, Kaunas, 2002, t. 2, p. 226.

¹⁸¹ Šešelgis K., Urbelis M., „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, p. 5, *Lietuvos nacionalinis muziejus*, f. 53–45.

¹⁸² Kulesza T., *Druskeniki i okolice. Przewodnik turystyczny*, Druskeniki, 1935, p. 104.

Pušis „Karalienė“ su 4 drevėmis Dambravos kaime. Kulesza T., *Druskieniki i okolice. Przewodnik turystyczny*, Druskieniki, 1935, p. 104.

Dėl meškų galūnių panašumo į žmogaus, gebėjimo vaikščioti dviem kojomis ir gintis nuo šunų nulaužta šaka kaimyniniame drevinės bitininkystės regione Polesėje dar XX a. 4 dešimtmetyje buvo žinomas liaudies tikėjimas, kad meška kilusi iš bitininko, gyvenusio nuolat miške ir turėjusio daugiau kaip 30 bičių šeimų. Remiantis padavimu, šiam sėkmingam bitininkui gyvenimą sugadino velnias, sapno metu įteigęs, kad bitininkas būsiąs labai laimingas, jeigu prigers iš karčiamos atneštos degtinės, kurią sumaišys su medumi. Galiausiai bitininką, pasidavusį velnio įtikinėjimui, užklupo Dievas ir paliepė daugiau taip nebesielgti. Tačiau bitininkas negalėjo nustoti gerti ir bijodamas Dievo, kai šis vėl pasirodė, užsiklojo meškos kailiu ir atsiklaupęs pradėjo urgėti, riaumoti kaip meška. Tada Dievas jam pasakė, kad nuo šiol būsiąs meška, galėsiąs murmėti kiek noris iki pasaulio pabaigos, laiptoti po medžius ir plėsti svetimas bites. Dievas teigęs, kad virvės meškai neprisireiks, nes turinti gerus nagus. Tačiau degtinės negausianti, net jei labai norėsiąti. Taip ir įvyko: meška murma, riaumoja, plėšia bites ir labai trokšta degtinės¹⁸³. Šiame padavime gan aiški siužetinė sąsaja su Polesėje paplitusia drevine bitininkyste, neakivaizdžiai minimas geinys.

¹⁸³ Pietkiewicz Cz., *Kultura duchowa Polesia rzeczywistego. Materiały etnograficzne*, p. 70.

Toje pačioje Polesėje sapnuoti mešką reiškė netrukus sulauksiant blogo... pasimatymo su ponu¹⁸⁴. Nieko gero nežadėjo ir toks meškiškas nugaros (stubburo) skausmo gydymo „metodas“: čigonas turėjo atvesti mešką, kuri užliptų ant ligonio, gulinio ant trobos slenksčio, nugaros ir patrepstėtų. Nuo to turėjo palengvėti – tarsi būtų naujai gimęs¹⁸⁵.

Viena literatūrinė pasaka paskelbta jau 1885 m. laikraštyje „Aušra“. Ją papasakojo Mažosios Lietuvos lietuvininkų veikėjas, spaustuvininkas Jurgis Mikšas (1862–1903):

Kitą kartą, sako, buvo Lietuvoje begalinės girės, kuriose ir daugybės liepu radosi. Liepoms bežydint bitės daug medaus suneszdavo. Tai matydami ukininkai daug biczių laikydavo namėje ir girese, kur joms įkilus į medžius statydavo, ir kur medžiuose dreves isztaszydavo. Žinomas daigtas, kad meszkos labai medaus liubyja. Szitos bicziulėnės norint ir netaisydavo įkilu, vienok mėgdavo medžiuose medaus kopti. Viena kartą meszka į ukininko Grycziaus įkilus įsisukusi, medį nulaužą, pati nukrinta, ir medžio stuomuo ją prislegia. Gryczius tikt po keliu dienu ją betypsanczią ir bevaitojanczią užaina. Meszakai praszant ir žadant atsilyginti, kaip žmonės liub atsilyginti, Gryczius ją isz po medžio iszleidžia. Ji iszalkusi pirma Grycziaus duoną ir mėsą praryja, kurią drauge turėjo, po tam ir jį patį taisosi sulaminti. Žmogus iszsigandęs suszunka: „Ar taip tu žadėjai atsilyginti?“ – „Žadėjau atsigerinti, kaip žmonių paprasta, o tie gerą vis piktu atlygina.“ Žmogus atsako, jog meszka viena negalinti prasydyti, reikia visados keliu sudžiu. Sutinka szunį; tas savo vargus iszpasakojęs pranesza, jog nuo vėrnos tarnystės per asztuonioliką metu tapęs pagėtas. Sutiktas ubagas tokią pat žmonių gėrybę apsako. Tikt viena lapė, kurią žmogus paperka, žadėdamas kas rytą po visztą, žmogų iszgelba, sakydama, jog turį į vieta sugrįžti ir viską gerai pertardyti. Ten sugrįžus meszka vėl po medžio rąstu gauna palįsti. Czia meszka prislėgusiu abudu paeina. Žmogus atgrisęs visztas gaisztį taisosi lapę nuszaوتي. Lapė į girę nubėgusi iszkasa po meszka duobę ir tokiu budu ją iszvalnyja. Abidvi susitaria žmogų nugaluoti. Lapę visus Grycziaus paukszczius iszpiauja, o meszka girėje žmogų patropyjusi sugniaužo savo letenomis.¹⁸⁶

Marcinkonių apylinkėse buvo paplitusi drevių apsaugą nuo meškų menanti patarlė: „Oi vaike, vaike, nelįsk, kur nereikia, nes kaip meška ant iešmo užsiversi ir galą gausi.“¹⁸⁷ Puvočių kaime žinotą pasakojimą užrašė marcinkoniškis kunigas Vladas Jezukevičius:

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 83.

¹⁸⁵ *Ibid.*, p. 123.

¹⁸⁶ Mikšas J., „Senovės Lietuvininku bicziuliu pasaka“, *Aušra*, 1885, Nr. 8, p. 231–232.

¹⁸⁷ Kunigo Vlodo Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, p. 103.

Pasakojama, esą buvęs toks atsitikimas. Moteris su dukterimis laukuose rovusios. Nepastebėjusios, kaip prie jų prislinkusi meška. Išgirdusi už nugaros murmėjimą, moteris atsigrižo ir pamatė čia pat prie savęs mešką. Iš netikėtumo ir baimės moteris apstulbo. Meška tuo tarpu nieko nedarė, tik murmėdama vis kaišiojo moteriai arčiau savo leteną. Moteris suprato meškos norą. Nieko nelaukdama rakštį ištraukė. Meška tuojaus pat pasitraukė į mišką. Kuriam laikui praslinkus, moteris vėl išgirdo už savęs murmėjimą. Atsigrižusi vėl pamatė mešką, bet šį kartą nešančią kelis korius medaus. Palikusi medų moteriai, meška ramiausiai pasitraukė į mišką ir daugiau nepasirodė.¹⁸⁸

Legendų apie išskirtinius medaus kiekius atskirose drevėse žinota jau XVI a. Viena tokį ironišką pasakojimą apie įvykį Maskvos Didžiojoje Kunigaikštystėje italų humanistui vyskupui Paolo'ui Giovio'ui 1525 m. Romoje „visiems dalyvaujantiems garsiai besijuokiant“ papasakojo Maskvos didžiojo kunigaikščio pasiuntinys Dmitrijus Gerasimovas. Pasak jo, vienas netoli jo gyvenęs valstietis, ieškodamas medaus, iš viršaus nusileido į didžiulio drevinio medžio vidų ir iki pat krūtinės įstrigo meduje. Jis negalėjo išlipti, o šauksmo irgi niekas negirdėjo, tad dvi dienas išgyveno maitindamasis medumi. Jį netikėtai išgelbėjo meška, irgi įlipusi į drevę medaus. Žmogus rankomis iš nugaros griebė mešką, toji iš netikėtumo ir žmogaus šauksmo išsigandusi išlipo iš drevės, ištempdama ir nelaimėlį¹⁸⁹. Pasakojimas primena savotišką stebuklinę pasaką.

Drevinio medžio reikšmę XIX a. vid.–XX a. pr. kultūriniame kraštovaizdyje atspindi ir Valkininkuose 1896 m. užrašytas Antoninos Šelkevičienės pasakojimas „Nuog metiežiaus žmogus liko“, folkloro tyrėjų priskiriamas melų bei formulinėms pasakoms ir grįstas tradicinių siužetų kontaminacija. Jame sujungtas tradicinis siužetas – 1863–1864 m. sukilimas ir krašte dažni dreviniai medžiai. Pasakojime hiperbolizuojamas drevės dydis – joje telpęs žmogus. Istoriškesnė drevinio medžio kirtimo kontaminacija:

Ir metieža buvo didelė. Ir metiežnykai vajavojos (1863 m.). Paskui nuog metiežiaus liko žmogus Janka. Ir kap jėmė kautis, tai jis sėdos an barčios. Ir jis paskui kap sėdos ir inlindo in jo, neseke išlįst. Ir verkė tenais sėdėdamas, ko jau man čia smertis!

Ir paskui verkė, verkė jau jis, ir atėjo žmogus medžian. Ir ieško medžio kirst. Ir paskui Janka jėmė dievo prašyt, kad ją kirstų. Ir paskui apsidabojo žmogus, ką bus sausos malkos, ir jėmė kirst barčią. Ir paskui džiaugias tas Janka, ką jau kerta. Ir sako:

– Dėkui dievui, jau išeisiu.

Tai jis jėmė kirst. O tas mislina, kad tik tai jam kojų neatkirstų. Tai jis aukščiau pasitraukė. Tai jis jamu tą barčią ir nukirto. Paskui kai nukirto, tai toji barčia kai virto, tai jėmė jis ir išskrido iš tos barčios. Ir jėmė žmogus, katras kirt, ir nusigando. Pri stroko net nuvirto ir sako:

– Kas čia yra tokio, ką žmogus išskrido iš čia?

Tai jis, išgelbėtasis, paskui prašo Dievo ir sako:

– Dėkui Dievui, mane Dievas išnešė.¹⁹⁰

Su senąja drevine bitininkyste tiesiogiai nesusijęs ir labai vėlyvas „senu dzūkisku“ vadinamas pasakojimas, anot žurnalisto, gamtininko Leonardo Grudzinsko (1939–2006), išgirstas „pačiame Gudo šalies vidugiryje senoviniame Musteikos kaimelyje“¹⁹¹:

Atsitiko taip. Susigalvojo velnias iš barčios – drevėtos pušies – bartininko medaus paragauti. Taip įjunko, kad visą drevę išlaižė. Kitą medunešį bitininkas-bartininkas gudresnis buvo. Prie plauto kanapinę virvę parišo. Kai tik velnias leteną kyšt, žmogus plaukšt ir prispaudė raguotąjį. Tas prašėsi paleidžiamas ir prižadėjo valstiečiui: „Pasėsiu smėlynuose tokią sėklą, kad ir tavieji anūkai mane minės.“ Ir išdygo viduryje žvirgždynų „kipšo eglutė“. Šiurkšti, pasišiaušusi. Iš pradžių žmonės burnoje apgaviką velnią. Bet vėliau sumetė: neblogą medį pasodino kipšas. Žiemą ir vasarą žalią slenkantį smėlį sustabdantį. Nuo šernų knislių baravykines apsaugantį. Tokia įspūdinga pasaka apie „kipšo eglutę“ – melsvaspyglį kadaį. Ne toks jis retas, bet ir ne visur dažnas šis medis mūsųose. Dažniausiai – vienuolis, raistuose, pušynuose, dirvonuose išsislapstęs. Bet liaudies mylimas, gerbiamas.¹⁹²

Neatmestina, kad šis pasakojimas – tai paties autoriaus kūryba.

Su meškomis, velniais ir drevine bitininkyste susiję pasakojimai atspindi jos produkcijos – medaus – reikšmę. Medus toks vertingas (ne tik saldus), kad ne tik meška, bet ir velniūkštis užsinori jo paragauti, taip kyla drevininko ir nelabojo konfliktai. Laimi drevininkas.

Apskritai senoji drevinė bitininkystė tampa savotiška legenda, tam tikra romantinė idealizacija. Kultūrinėje atmintyje ji transformuojasi į mitinį laisvo valstiečio laisvą (ir nesunkų) darbą gamtos prieglobstyje, apsuptą šventumo aureole, nesusijusį su socialine prievarta, lydimą saldžių vaisių. Kone darbas

¹⁹⁰ *Pasakos, sakmės, oracijos*, surinko M. Davainis-Silvestraitis, parengė B. Kerbelytė, Viščinis, red. K. Aleksynas, Vilnius, 1973, Nr. 116, p. 344, 396.

¹⁹¹ Grudzinskas L., „Dzūkijos miškų gražuoliai“, *Vilnis*, 1983 11 24, Nr. 24, p. 7.

¹⁹² *Ibid.*

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 103–104.

¹⁸⁹ „Барон Сигизмунд Герберштейн“, *Записки о московитских делах. Павел Иовий Новокомский. Книга о московитском посольстве*, пер. А. И. Малеина, Санкт-Петербург, 1908, p. 267.

Rojuje...¹⁹³ Tačiau dažniausiai šio sunkaus ir sudėtingo miško verslo išlikimą atskiruose regionuose lėmė labiau ne kultūriniai, o gamtiniai veiksniai, pirmausia nepalankios sąlygos žemdirbystei, išlikę dideli miškai ir pelkių masės.

Tam tikru mastu prie šio įvaizdžio atsiradimo prisidėjo ir pobaudžiavinės epochos patirtys, kai drevinė bitininkystė daugeliui drevininkų buvo tapusi pagalbine ūkio šaka, nelydima medaus duoklės ir kitokių prievolių, panašiai kaip uogavimas ar grybavimas, kurie XIX a. II p.–XX a. I p. „nurungė“ drevinę bitininkystę. Iš pastarosios gebėjo pragyventi tik pavieniai asmenys, o iš uogavimo ir grybavimo (uogų ir grybų pardavimo) – dauguma. Už gautus pinigus buvo perkami grūdai, miltai, duona. Grybai buvo dzūkų „kviečiai“¹⁹⁴.

Drevinė bitininkystė atgimsta Lietuvoje, Musteikos kaime, Varėnos rajone. Sugrįžta ir meškos. Buvęs kitoks pasaulis tampa šiek tiek artimesnis, o ateitis optimistiškesnė. Tikėtina, kad joje drevinė bitininkystė užims vis svarbesnę vietą. Jei tik pavyks laimėti prieš velniūkstį, kaip kadaise musteikiškiui drevininkui...

1 priedas

1707 02 22, Čarniavčicai. Vilniaus kašteliono kunigaikščio Jono Mikalojaus Radvilos (1681–1729) nurodymas, kuriuo valstietį Afanasijų Žuką, jo prašymu, patvirtina drevininku.

AGAD, *Archiwum Radziwiłłów*, dz. XI, Nr. 217, l. 6. Originalas.

Jan Mikołaj Radziwiłł książę na Ołyce, Nieswiżu i Klecku, hrabia na Szydłowie, Mirze i Krozach, kasztelan wileński, jurborski, wierzbołowski, władysławowski etc starosta.

Oznajmuję komu wiedzieć należy.

Iż skłoniwszy się do supliki Apanasa Żuka poddanego mego ze wsi Bohdziukow, ponieważ *ab antiquo*, to jest ociec i dziad jego na bartnictwie zostawał, zaczynam mieć chęć i postanawiam, aby i on był bartnikiem.

Którego od pańszczyzny, to jest od robocizny tygodniowej, od straży, odprawowania podwod i gwałtów z ćwierci gruntu, we wsi Bohdziukach będącego, uwalniam. Czyszu jednak z niej co rok po złotych 10 do dworu bohdziukowskiego, także miód od pszczoł, które w domu ma, do tegoż dworu oddawać będzie.

¹⁹³ „Anksčiau ju galėjai turėti kelis šimtus, nieko neraikia, užkopai, iškaliai ir viskas, spiecas atleiks ir tavo, kiek tu draviu turėsi, ciek tavo bitių bus.“ „Apie draves“. Pasakoją Valentukevičius, gim. Daržinėlių kaime, gyvena Kabelių kaime. Užrašė Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2005, Nr. 54, p. 6.

¹⁹⁴ Blažulionytė D., „Grybų pardavimo verslo tradicija šilinių dzūkų krašte“, *Dainava*, 2020, Nr. 2 (40), p. 27–34; Blažulionytė D., „Šilinių dzūkų grybavimo tradicija“, *Dainava*, 2022, Nr. 1 (43), p. 44–51, Nr. 2 (44), p. 51–56. Čia žr. ir ankstesnę klausimo literatūrą (H. Gudavičius, N. Marcinkevičienė ir kt.)

Z barci zaś i uchodów puszczy białowieskiej miód od tegoż bartnika do dworu mego czarnawczyckiego należeć będzie. Tenże bartnik Żuk boru mego pieliskiego doglądać będzie, aby z niego żaden drzewa na budynki, ani też na opał wywozić nie ważył się. Także barci dojrzeć powinien będzie według dawnego zwyczaju, abym żadnej nie miał szkody.

Takowe tedy postanowienie do dalszej woli mojej podpisuję.

Dat w Czarnawczycach a(nn)o 1707 m(iesią)ca februarii 22 d(nia).

Ponieważ tenże bartnik na czynszu jest postanowiony, zaczynam co rok do skarbu mego powinien intratę ukazać z puszczy i bory w wyrobieniu barci nowych i osadzeniu pszczoł.

[Parašai]

Jan książę Radziwiłł k(asztelan) wil(e)ń(ski), s(tarosta) jur(borski)

[Antspaudas]

Confirmatoria

Marcin ks(iążę) Radziwiłł kraj(czy) W Ks Litt.

[...]

[kairėje]

Tegoż Apanasa Żuka bartnika od wszelkiego dziakła uwalniam. Którego nie powinien będzie oddawać do dworu bohdziukowskiego. Dat d. 5 marca roku 1707 w Czarnawczycach. Jan Radziwiłł k(asztelan) wil(e)ń(ski)

[...]

1761 aprila 6 d(nia) takowe prawo do dalszej woli mojej Jakubowi i Łukaszowi Żukom aprobuję, aby pilność żywszą mieli w funkcji swojej. Marta Radziwiłłowa kraj(czy) W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(eswskiego).

IŠVADOS

1 Tyrimas skirtas Lietuvos drevinės bitininkystės, kai bitės gyvena miškuose – išskaptuotose pažymėtų medžių drevėse ar medžiuose pakabintuose kala-diniuose aviliuose, – istorijai aptarti. Drevinė bitininkystė ypač svarbia ūkio šaka tapo LDK laikais. Tyrime akcentuojamas jos klestėjimas Lietuvoje XIV–XVII a. I p. Vėliau drevinės bitininkystės reikšmė palaipsniui menko (dėl miškų kirtimo, medaus duoklės panaikinimo, pievų pavertimo arimais), kol galiausiai XIX a. I p. sunyko (dėl valstybės draudimo užsiimti šia veikla ir plėtojamos cukraus bei vaisvynių pramonės, apšvietimui pradėto naudoti žibalo). Drevinės bitininkystės istoriją Lietuvoje stengiamasi vertinti kaip platesnio reiškinių dalį, neužsisiklendžiant nacionaliniame diskurse.

Ligšiolinė istoriografija, skirta Lietuvos drevinei bitininkystei, yra nepakankama. Svarbiausi Lietuvoje pasirodę darbai buvo skirti apskritai „etnografinės Lietuvos“ bitininkystės istorijai. Vienintelis apibendrinamasis E. Paulėkienės straipsnis – pernelyg mažos apimties, kad jame būtų galima išgildinti daugelį su drevine bitininkyste susijusių probleminių klausimų. O Kazio Šešelgio ir Mečislovo Urbelio publikacijos, skirtos tik XX a. 9 dešimtmetyje atliktiems Pietryčių Lietuvos drevių tyrimams aptarti, atspindi vėlyvą XIX a. pab.–XX a. patirtį. Šiame tyrime kritiškai ir ribotai taikomas regresinis (retrospektyvinis) metodas, siekiant į LDK laikotarpį neperkelti XIX a. pab.–XX a. pr. naminės bitininkystės duomenų. Dėl to vengiama „uždaro“ požiūrio į nagrinėjamą tematiką, pasiremta platesne kelių šalių – Lenkijos, Baltarusijos, Lietuvos, Vokietijos, Ukrainos, Rusijos, Latvijos, Estijos, Suomijos ir dalinai Švedijos – istoriografija. Tyrime taip pat atspindėta pasaulinė drevinės bitininkystės patirtis (pirmiausia remiantis Ewos Crane darbais). Nagrinėjamas Lietuvos drevinės bitininkystės LDK laikotarpiu problemas atskleisti leido gausi, įvairialypė, tačiau fragmentiška ir išsibarsčiusi šaltinių bazė, saugoma pirmiausia Lietuvos ir Lenkijos atminties saugyklose. Informaciniu požiūriu išsiskiria kompleksiniai šaltiniai: Lietuvos Metrikos dokumentai, kuopinių teismų bylos, taip pat ypač reikšmingi Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomi XVIII a. išdo komisijos dokumentai.

Platesnis tyrime išdėstytas požiūris leidžia teigti, kad Lietuva (pirmiausia pietryčių, t. y. Dainavos, kraštas) neabejotinai yra autentiškos drevinės bitininkystės paveldėtoja ir puoselėtoja, kaip ir Lenkija, Ukraina, Baltarusija, kurių nemažos teritorijos priklausė LDK.

1707 02 22, Čarniavčicai. Vilniaus kašteliono kunigaikščio Jono Mikalojaus Radvilos (1681–1729) nurodymas, kuriuo Afanasijų Žuką, jo prašymu, patvirtina drevininku. AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. XI, Nr. 217, l. 6.

2Iki 1569 m. LDK plėtota drevinė bitininkystė buvo būdinga daugeliui istorinės Lietuvos regionų. Jos geografinė apimė keturias didesnes teritorijas. Tai – rytinės ir šiaurinės žemės (dab. Baltarusija ir Rusija: Vitebskas, Smolenskas, Magiliavas). Plačiau drevinės bitininkystės versle dalyvavo vakarinių teritorijų, iki Liublino unijos priklausiusių LDK, gyventojai (Palenkės ir dalies Polesės). Išvystytos drevinė bitininkystės tradicijos matyti Perlamo ir Perštūnio girių (XIX a. 8 dešimtmetyje pradėtos vadinti Augustavo giria) bei Belovežo girių ir valdų teritorijose. Vykstant kolonizacijai, jose nuo XV a. kūrėsi drevininkų kaimai. Miestai, kaip 1557 m. Magdeburgo privilegiją gavęs Augustavas, turėjo nemažų Perštūnio (Gardino) girių plotų ir galėjo dalyvauti drevinė bitininkystės versle. Trečioji drevinė bitininkystės plėtros teritorija apėmė pietrytines – Kijevo Rusios – žemes, nuo XIV a. priklausiusias LDK. Jose šio verslo plėtra minima jau X a. šaltiniuose, o šios žemės išsiskyrė dideliu produkcijos kiekiu.

Šiandieninėje Lietuvoje drevinė bitininkystė nuo seno buvo paplitusi pietų, pietryčių ir pietvakarių Lietuvoje, taip pat Žemaitijoje. Daugelis XIV a. pab.–XX a. pr. šaltinių leidžia teigti drevinės bitininkystės reikšmingumą Dainavos / Dzūkijos krašte. Ūkiniu atžvilgiu nemaža krašto dalis priklausė valdovo Merkinės ir Varėnos dvarams bei Kaniavos girininkijai. Drevinė bitininkystės istorijoje išskirtinė yra XVIII a. II pusėje įkurto Musteikos kaimo padėtis. Šaltiniai leidžia kalbėti apie drevinės bitininkystės verslą jo apylinkėse vėliausiai nuo XVI a. pradžios. 1784 m. pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėto kaimo pavadinimas (retai kitur minimos ir vienaskaitinės formos) siejamas su asmenvardžiu. Neatmestina ir hidroniminė (nuo upelio) pavadinimo kilmė.

3Teisiniu požiūriu drevinė bitininkystė Europoje ilgiausiai – ne vieną tūkstantmetį – plėtota paprotinės teisės aplinkoje. Ji mums tampa pažini tik atsiradus rašytiniams šaltiniams. Germanų genčių teisiniai žinomi nuo VI–VIII a., o Kijevo Rusijoje – nuo XI a. Juose nemažai dėmesio skirta drevinių medžių ir bičių apsaugai. Iš daugybės šaltinių pavyko rekonstruoti daugelyje šalių paplitusį medaus duoklės institutą, kuris vėliau virto pusinio medaus duokle, o dar vėliau – činšu. Lietuvoje nemažai duomenų suteikia valstiečių kuopos teismų, nagrinėjusių su drevine bitininkyste susijusias bylas, aktai. Dreviniai medžiai daugelyje regionų buvo žymimi nuosavybės ženklais, kurie kai kuriose teritorijose plačiau nepaplitę. Bendrojoje teisėje – įvairiuose valdovo aktuose, Lietuvos Statutuose (I 1529 m., II 1566 m. ir III 1588 m.) – buvo įtvirtinta drevinių medžių, drevių ir drevininkų apsauga, reglamentuotas disponavimas drevėmis, palaipsniui įvesti griežti apribojimai. Analizė atskleidė, kad seimai praktiškai neplėtojo drevinės bitininkystės teisės. Lietuvoje nebuvo išleista atskirų drevinės bitininkystės teisinų. Daugelį šio verslo aspektų valdovo ir valstybės bei privačiose valdose reguliavo tik paprotinė teisė. Lietuvos valdovo asesorių teismas 1636 m. nusprendė dėl pusinio

medaus duoklės teisėtumo atskirose valdovo girininkijose. Su bitininkų (taigi ir drevininkų) apmokestinimu, kaip su visiškai nepagrįstu veiksmu prigimtinės teisės kontekste, 1651 m. paskelbtame veikale nesutiko Vilniaus universiteto teisės profesorius Aronas Aleksandras Olizarovijus, teigęs, kad tai bedieviškas veiksmas, valstiečių išnaudojimas. Profesorius galėtų būti laikomas savotišku neformaliu Lietuvos bitininkų gynėju. Nepaisant jo protestų, bitininkystės kontrolė XVII a. II p.–XVIII a., mažėjant medaus ir vaško, tik griežtėjo. Apogėjų ji pasiekė įvedus griežtą drevininkų darbo kontrolę, kai imta reikalauti, kad bičių apžiūrėjimas pavasarį ir medaus kopinėjimas rudenį vyktų stebint dvaro tarnautojui, uždrausta be dvaro žinios gaudyti spiečius, jais dalintis. Bitininkus iš griežtos kontrolės išvadavo tik baudžios panaikinimas XIX a. 7 dešimtmetyje.

4Drevinė bitininkystė – tai vienas seniausių miško verslų Lietuvoje ir didelėje Europos dalyje. Jo augimui didelę įtaką padarė valstybių darinių atsiradimas – išaugo pajamų poreikis. Drevinės bitininkystės vystymuisi svarbiausios buvo drevinės naudmenos – vadinamosios drevinės žemės su drevynais, kuriuos sudarė daugiau ar mažiau medžių – iki 60 ir daugiau. Paprastai tai buvo pušys, kėniai, ąžuolai, liepos, pasklidę tarp kitų medžių. Neaišku, kada juos pradėta kirsti ir dengti viršūnes (išskyrus ąžuolų), greičiausiai vėlyvuju drevinės bitininkystės laikotarpiu. XVI–XVIII a. paprastai vienu metu būdavo užimta iki 0,1–0,2 visų drevių. Drevynų dydis siekdavo ir iki kelių šimtų, ir per 1000 ar daugiau drevinių medžių. Kai kuriose giriose – iki kelių tūkstančių, pavyzdžiui, Belovežo girioje jau XVIII a. pabaigoje jų buvo kone 7000. Skaiciuojama, kad vidutiniškai iš vienos drevės kasmet galėjo būti gaunama iki 4–10 kg medaus ir 1 kg vaško. Verslas buvo pelningas tik turint daug drevių, o dvaro ar sodybos poreikiams jų užtekdavo ir mažiau. Verslas buvo ekstensyvus: kuo daugiau drevių, tuo daugiau medaus ir vaško. Labai svarbu bitėms tinkamos ganyklos. Epochoje, iš kurios išliko daugiausia žinių, miško verslas buvo realizuojamas per prievolinę medaus duoklę, kuri Lietuvoje rašytiniuose šaltiniuose minima jau XIV a. Buvo naudojami įvairūs senieji medaus matai. Duoklę valdovui ir privatiems subjektams mokėjo įvairios socialinės padėties drevininkai. XVII–XVIII a. ją daugelyje vietovių (matyt, išskyrus Žemaitiją) pakeitė pusinio medaus duoklė arba piniginis mokestis. Iki cukraus ir kitų pakaitalų paplitimo XIX a. II pusėje drevinės bitininkystės produkcija – medus ir vaškas – buvo itin paklausi ir gausiai vartojama mityboje, taip pat naudojama metalurgijoje ir kitose srityse. Drevininkai paprastai apsiribodavo žaliavinio medaus tiekimu dvarui ar pirkliui, o skirtą saviems poreikiams turėdavo apdoroti. Medaus žaliava buvo skirtingų rūšių – nuo žemiausios kokybės „su viskuo“ (t. y. ir žuvusiomis bitėmis) iki aukščiausios (švarių korių su medumi).

5 Su drevininkyste susijusioje kelių asmenų grupėje reikšmingiausia pagal atliekamas funkcijas buvo drevininkų kategorija. Jai priklausė trijų grupių drevininkai. Didžiausia – duoklininkų (priklausomi ir pasėdiniai valstiečiai bei miestiečiai, išskyrus magdeburginių miestų gyventojus, kurių įsitraukimas į drevininkystę, be Kauno ir dar kelių atvejų, nebuvo paplitęs). Jie privalėjo mokėti medaus duoklę. Ankstyvuojų valstybės vystymosi laikotarpiu valdovo domeno ūkiuose susiformavo drevininkų tarnybos. Ankstyvieji drevininkai minimi nuo XV a. pradžios. Bent dalis jų buvo nelaisvi valdovo domeno žmonės, kai kurie kilo iš duoklininkų. Greta jų dar buvo nedidelė samdomų drevininkų grupė. Tarp pastarųjų retai, bet pasitaikydavo žemionių, o kiti drevininkai tarnybininkai buvo paprasto luomo atstovai (valstiečiai ir bojarai) ar miestiečiai. Socialinė drevininkų tarnybininkų padėtis nuo XVI a. II pusės galėjo būti pažeminta iki priklausomo valstiečio. Tarnybininkais tapdavo paveldėjimo būdu arba dvarų administracijos skyrimu. Geriausia – samdomų specialistų padėtis, tarp jų, tikėtina, daugiausia buvo pasiturinčių drevininkų. Tarnybininkų skaičius svyravo nuo kelių tarnybų iki kelių kaimų su drevininkais tarnybininkais. Dvaruose paprastai samdyta po kelis drevininkus, tačiau rasti juos buvo gana sudėtinga. Už šią tarnybą buvo duodama įvairaus ploto žemės, už kurią tekdavo atlikti ne tik specialias drevininko funkcijas, bet ir kitas prievoles, mokėti činšą ir pan. Tik vertintus, nusipelnčius drevininkus atleisdavo nuo kitų prievolių.

Į drevininkų vyrų pasaulį bent jau nuo XVII a. įsitraukė ir šiek tiek moterų. Kai kurios turėjo savo drevinius ženklus, nors pačios drevių neprižiūrėjo, buvo tik jų savininkės. Na o į sodybinę bitininkystę moterys LDK buvo įsitraukusios jau XVI a. – ne vien kaip kaladinių avilių savininkės, bet ir kaip aktyvios dalyvės: pačios kopinėjo medų, bičiuliavosi su kitais bitininkais.

Nors Mazovijoje, Palenkėje ir Pamaryje buvo žinomos daugiausia karalių valdose veikusios drevininkų brolijos ar cechai, disponavę savivalda, rūpinęsi drevinių miškų apsauga, aptikti šaltinių apie tokių organizacijų veiklą LDK, kaip teigiama istoriografijoje, nepagrindžiant to šaltiniais, nepavyko. Teiktina išvada, kad drevininkų cechų LDK miestuose ir miesteliuose nebuvo.

6 Bendrosios drevininkų pareigos išvardytos ne vienos valdos inventoriuje: prižiūrėti drevinės bitininkystės ūkį ir kopinėti medų drevių savininkų naudai. Realiai tai reiškė plataus masto ir sudėtingus darbus drevyne. Drevininkai tarnybininkai paprastai rūpindavosi vienu dreviniu pušynu (60 medžių). Samdytieji turėdavo prižiūrėti dar daugiau drevių. Darbų ciklą sudarė pavasario–vasaros (drevių apžiūros ir valymo) bei vasaros–rudens darbai (spiečių gaudymas ir medaus kopimas, drevių parengimas žiemai). Bitininkavimo kultūra nebuvo itin aukšta, bitės galėjo būti naikinamos jas smarkiai apdūmijant, suspaudžiant su koriais ir pan. Tačiau žiemai drevėse palikdavo dalį medaus, kad bitės išgyventų. Tokios žinios siekia XVI a. Be kasdienių darbų miške, dre-

vininkai dar turėjo įrengti naujų drevių (nuo 4 iki 20 per metus) bitėms. Jie privalėjo prižiūrėti ir saugoti miško masyvus, dėl to liudydavo drevinių medžių priklausomybės bylose, turėdavo suvežti surinktą medų į nurodytas vietas. Vienas svarbesnių darbų – kovos su drevių priešais, ypač meškomis.

7 Apie drevininkų techniką ir įrankius daugiausia informacijos išliko iš drevinės bitininkystės pabaigos laikotarpio, tačiau XIX–XX a. pradžios drevininko įrankiai nemenkai atspindi ankstesnes formas. Svarbiausia drevininkystės inventoriaus dalis buvo drevės, kurias skaptuodavo pats drevininkas arba jo pasamdytasis (viename medyje iki keturių drevių). Pagal formą jos galėjo būti trijų rūšių (cilindrinės, trapecinės ir vertikalaus stalčiaus formos). Dydis buvo daugmaž vienodas (plotis ir gylis apie 35–40 cm, aukštis 95–100 cm). Integrali drevininkystės dalis, atsiradusi jai vystantis, buvo taip pat drevininkų prižiūrimi kaladiniai (kelminiai) aviliai. Juos darydavo iš nuvirtusio drevinio medžio – išpjaudavo kaladę. LDK jie laikyti sodybose prie namų (soduose, daržuose, dvaro palivarkuose), tai buvo bitininkystė kontroliuojamomis sąlygomis. Kaladiniai aviliai taip pat masiškai kelti ir tvirtinti medžiuose. Didesni jų kiekiai miškuose ar pievose sudarė bitynus, o juose įsikūrusios bitės buvo apmokestinamos kaip ir sodybinės.

Duomenys apie drevininkų įrankius LDK laikais labai negausūs, tačiau nuo XVI a. šaltiniuose nurodomi trys pagrindiniai jų prietaisai: geinis, peikena ir kirvis. Jie naudoti kopiant į drevenę, įrengiant dreves ir keliant į medžius kaladinius avilius. Geinis buvo sudėtingiausias, sunkiausiai padaromas ir ilgiausiai naudojamas prietaisas, paplitęs daugelyje drevinės bitininkystės regionų. Jį sudarė ilga kanapinė ar karnų virvė, medinis kablys (kumaragis) ir sėdynė / suoliukas. Vėlyvuojų drevinės bitininkystės laikotarpiu buvo naudojamos kopėčios. Peikena ir kirviu skobtos, platintos drevės. Aviliams įkelti naudotas medinis įtaisas – keltuvas su skriemuliu ir virve. Kopinėdami medų drevininkai turėdavo peilį koriaus pjauti, kai kur – savotišką „lyžę“. Kopinėjant bitės buvo aprūkamos, tačiau ne dūminėmis, o tik paprastomis pušies ar lazdyno skalomis (iki 1 m ilgio). Prie bičių drevininkai eidavo apsirengę paprastai, veido gaubtai paplito tik XIX a.

8 XIX a. I pusė – drevinės bitininkystės epochos, klestėjusios LDK teritorijose, vėliau patekusiose į Rusijos imperijos sudėtį, pabaiga. Tai įvyko dėl kelių priežasčių: miškų plotų sumažėjimo, naujoviško miškininkystės ūkio plėtojimo, administracinių draudimų, miškinių bičių populiacijos sunykimo, racionališnės naminės bitininkystės protegavimo, medaus ir vaško poreikio sumažėjimo, galiausiai, panaikinus baudžiavą, medaus duoklės (mokesčio) atsisakymo. Drevinė bitininkystė kaip pagalbinė žemės ūkio šaka ir liaudies kultūrinė tradicija po XIX a. 7 dešimtmečio išliko tik mažiau išsivysčiusiose ir

miškingiausiose teritorijose – Vilniaus gubernijos rytuose ir Gardino gubernijos vakaruose, tačiau tik vegetaciniu režimu, naudojant daugiausia anksčiau padarytas dreves; šiam regionui priklausė ir dabartinė Pietryčių Lietuva. Išskyrus kai kurias technologines ypatybes, dabar drevinė bitininkystė mažai kuo priminė senąją. XIX a. 3–4 deš. vyko aštrios diskusijos dėl jos likimo. Didžiausias drevinės bitininkystės gynėjas buvo įžymus lenkų bitininkas Mikołajus Witwickis, tyręs jos praeitį, bendravęs su paprastais lietuvių ir kitų šalių drevininkais, apie išsaugojimo būtinybę diskutavęs spaudoje, teikęs ekspertines išvadas valdžiai, kurią veikė naminės bitininkystės autoritetų suformuotas drevinės bitininkystės kaip primityvios ir netgi „laukinės“ įvaizdis. Neaptikta duomenų, kad drevinės bitininkystės išnykimas būtų kaip nors politiškai motyvuotas. Atvirkščiai, Rusijos valdžia buvo palankesnė jos atžvilgiu nei autonominė Lenkijos karalystė (jau nekalbant apie Prūsiją) ir, nepaisant net kelių draudimų, galiausiai leido jai egzistuoti net XX a. pradžioje. Stiproka drevinės bitininkystės tradicija Musteikos krašte ir pačiame kaime paliudyta dar 1912 m. šaltiniuose. Privačiose valdose ši tradicija išnyko greičiau – viena iš didesnių išimčių buvo Jašiūnų dvaro drevinės bitininkystės ūkis, plėtotas dar ir XIX a. I pusėje.

9 Kaip ir kitos ūkio šakos, senoji drevinė bitininkystė pasižymėjo savo papročiais, tradicijomis ir žiniomis – tiek sukauptomis per daugelį šimtmečių, tiek įsivaizduojamomis, kitaip sakant, prietarais, burtais, ritualais ir kitokiais maginiais veiksmais. Deja, daug jų buvo prarasta jau XIX a. viduryje, pasibaigus šio senovinio miškininkystės verslo epochai. Dar kitus šaltinius sunku identifikuoti vėlesnės naminės bitininkystės liaudies tradicijoje. Atrodo, dauguma jų drevinėje bitininkystėje negalėjo funkcionuoti, ypač apsauginės magijos veiksmai, susiję su spiečiais ir pan. Tačiau kai kurie neabejotinai egzistavo. Drevininkai privalėjo bandyti įveikti įvairius nemenkus amato iššūkius (dažnai anuomet neįveikiamus) ir iracionaliais veiksmais. Pagonys galėjo prašyti Austėjos ir kitų dievybių pagalbos, o krikščionys – Dievo ir šventųjų; abiem atvejais atnašautos aukos: medus, vaškas ir pan. Atskirais laikotarpiais skirtingose teritorijose kaip specifinė socialinė-profesinė grupė arba kaip valstiečiai, nuolat užsiimantys šiuo verslu, drevininkai kalbėjo savitu sociolektu. Pirmiausia jis apėmė įvairius profesinius terminus, susijusius su dreviniais medžiais, drevėmis ir pačiomis bitėmis, taip pat su naudojamais įrankiais, medumi ir vašku. Bitės tiek elito, tiek liaudies kultūroje laikytos Dievo kūriniu, turinčiu sielą. Vienas įdomiausių buvo bičiulystės paprotys, t. y. bendras bičių laikymas, medaus per pusę ir spiečių (pamečiui) dalijimasis. Deja, dėl 1566 m. II Lietuvos Statuto nuostatos privačiose valdose jis buvo apribotas. Šis paprotys ypač paplito vėlesniu laikotarpiu ir buvo susijęs su namine bitininkyste. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad šis bičių turėjimo „iš pusės“ paprotys nėra unikalus ir buvo būdingas ne tik baltams ar lietuviams. Istoriografinio

koncepto apie išskirtinę drevininkų „bičiuolių“ reikšmę Lietuvos valstybės plėtrai analizė leidžia teigti, kad jis nepagrįstas ir nesusijęs su istorine drevine bitininkyste ir drevininkais.

Šaltiniotybinė ir istoriografinė analizė atskleidė, kad neretai painiojami šaltiniuose panašiai vadinami drevininkai (bartininkai) ir XIII a. 8 dešimtmečiu į Lietuvą pradėję keltis bartai, išeiviai iš Prūsijos, kurie kompaktiškai įsikūrė prie Nemuno vidurupio, Neries žemupyje, prie Merkio ir išsibarstė kitose vietovėse. Jie tapo savotiškais inžinerijos daliniais: statė tiltus, karo metu perkėlinėjo kariuomenę per vandens kliūtis.

Drevinės bitininkystės epocha atsispindi lietuvių kalbos leksikoje, daugiausia Pietryčių Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių asmenvardžiuose ir vietovardžiuose.

SANTRUMPOS, TRUMPINIMAI

AGAD	– Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AR	– Archiwum Radziwiłłów
AVAK	– Акты Виленской археографической комиссии
BNIA	– Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі
LCVA	– Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LDK	– Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
LII	– Lietuvos istorijos institutas
LMAVB	– Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
LNMMB	– Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
LVIA	– Lietuvos valstybės istorijos archyvas
PAN	– Polska Akademia Nauk

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Rankraštiniai šaltiniai

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)

Archiwum Radziwiłłów (AR), dz. V, Nr. 11728; dz. X, Nr. 283, 429; dz. XI, Nr. 217; dz. XXV, Nr. 77, 351a, 922, 932/2, 1663–1666, 2385, 2669, 2908.

Archiwum Potockich z Radzyna, zespół Nr. 334, Nr. 213.

Archiwum Skarbu Koronnego, Nr. 34

Prokuratoria Królestwa Polskiego, Nr. 15.

Autorių archyvas

Pokalbis telefonu su bitininku, medžio drožėju Valdu Sutkumi, 2025 03 25.

Straševičius Lukas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kraštovaizdis: girios XIV–XVI a.*

Magistro darbas. Vadovas Tomas Čelkis, Vilnius, 2017.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

Archiwum Pusłowskich, Przyb. 324/99.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (PAN)

Nr. 6147.

Kungliga Biblioteket, Stockholm

Nr. D 1475–5.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)

f. 3007, ap. 42, b. 26.

Lietuvos istorijos instituto (LII) bibliotekos Rankraščių skyrius

Nr. 425, 755, 945, 1084 (18–37)

Lietuvos Metrika, knyga Nr. 31 (mikrofilmas).

Bedulskis Rimantas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laivybinės upės XVI–XVIII a.*,

Daktaro disertacija (rankraštis), Vilnius, 2025.

Lietuvos nacionalinis muziejus

f. 53–45.

Šešelgis Kazys, Urbelis Mečislovas, „Drevės Marcinkonių miškų ūkio ir Čepkelių rezervato teritorijoje“, LTSR Aukštojo mokslo ministerija, Vilniaus inžinerinis institutas, *Lietuvių liaudies architektūros paminklų mokslinė inventarizacija*, Vilnius, 1981 (rankraštis).

Etnografijos skyriaus rinkinys

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (LMAVB) Rankraščių skyrius

f. 1–50, 502, 582; f. 3–72; f. 11–6, 7, 10, 11, 20; f. 18–206/1; f. 20–339, 3198; f. 31–35; f. 43–6327, 16541, 12301, 17252, 17336, 122991; f. 136–9, 73, 12, 72–74, 131–133; f. 256–810, 970, 1870, 1942, 2449, 2534, 2948; f. 259–180.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNMMB)
f. 127.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

f. SA, b. 11572, 3765, 4224–11291.
f. 11, Nr. 955, 1054, 1062, 1201, 1304, 1378, 1381, 1392, 1409, 1434, 1472, 11291.
f. 443, ap. 2, b. 79.

Nationalmuseum, Stockholm

Friedrich Wilhelm Bergholtz (1699–1772) rinkinys, THC 3592.

Riksarkivet, Stockholm

Extranea Polen, Nr. 125.
Riksarkivet (Stokholm), De la Gardieska Samlingen, E 1531.

Vilniaus regioninis valstybės archyvas (VRVA)

f. 1019, ap. 11, b. 5, b. 263 (2820).
Baliulis Algirdas, *Musteikos kaimo istorinė apybraiža*.

Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) Rankraščių skyrius

f. 4, A1704–34290; A1939–34484, 38623; b. A1724.
f. 5, A21–4251; A30–5510; f. 22–612.
f. 7, 34, 37, 38–40, 43.
f. 34–480.
„Jono Jazukevičiaus pasakojimas“. Marcinkonys. 1992 m. Užrašė Remigijus Černius, VUB,
f. 81–1186, l. 9. f. 119–24/1. f. B53–91

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (BNIA)

f. 1823, ap. 1, b. 33, l. 147v–152v; 165–169; b. 40, l. 14, 15, 18v, 20v; b. 41, l. 95–95v; b. 43, l. 58–62v.

2. Publikuoti šaltiniai

Abeciūnas A., „Saugokime drevėtus medžius“, *Raudonoji vėliava*, 1973 08 29, Nr. 45, p. 2.
Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas, sud. ir parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2015.
Amerikos lietuvis, 1936 10 03, Nr. 40, 10 10, Nr. 41, 10 17, Nr. 42.
Antanas Žmuidzinavičius. TSRS liaudies dailininkas, Vilnius, 1957.
„Apie draves“. Pasakoja Algirdas Valentukevičius, gim. Daržinėlių kaime, gyvena Kabelių kaime. Užrašė Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2005, Nr. 54, p. 6.
„Apie draves“. Pasakoja Juozas Miškinis, gim. 1926 m. Marcinkonių kaime. Užrašė Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2005, Nr. 54, p. 6.
„Apie draves ir vyžas“. Pasakoja Vytautas Tamulevičius, gim. 1940 m. Musteikos kaime. Kalbino Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė Inga Butrimaitė ir Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2016, Nr. 97, p. 4–5.
Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 3: 1432–1534, wyd. B. Gorczak, Lwów, 1890.
Atlas von Liefland, oder von den beyden Gouvernemen tern u. Herzogthümern Lief- und Ehistland, und der Provinz Oesel, Riga, 1798.

Avsiukas Grigorijus, „Dieveniškų valsčiaus aprašymas 1872 m.“, *Dieveniškės*, Vilnius, 1968, p. 38–46.
Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, sud. Norbertas Vėlius, Vilnius, 1996.
Bechbretha: an Old Irish law-tract on bee-keeping, ed. by Thomas Charles-Edwards, Fergus Kelly, Dublin, 1983 (perspaua 2020).
Bieliauskas Pranas, *Dienoraštis, 1920–1957*, Vilnius, 2012.
Biržų dvaro teismo knygos 1620–1745, parengė Vytautas Raudeliūnas, Romualdas Firkovičius, Vilnius, 1982.
„Bitininkas Juozas Miškinis iš Marcinkonių“, *Šalcinis*, 1994, Nr. 12, p. 6.
Brikas Algimantas, „Pavyko išgelbėti liepos drevės bites“, *Šiaulių kraštas*, 2014 07 17, p. 2.
Codex epistolaris Vitoldi Magni ducis Lithuaniae: 1376–1430, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, 2 laid.
Crescentyn Piotr, *Księgi o gospodarstwie i o opatrzeniu rozmożenia rozlicznych pożytkow, każdemu stanowi potrzebne*, Kraków, 1549.
Čerbulėnas K., „Bitininkystė Onušio apylinkėje (Trakų raj.)“, *Kraštotyra*, 1970, Nr. 6.
Daukantas Simonas, *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius, 1993.
Działyński Tytus, *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań, 1841.
Dzūkų melodijos, sud. ir parengė Genovaitė Četkauskaitė, Vilnius, 1981.
Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas = Описание инвентарей феодальных владений в Литве, sud. Vladas Abramavičius, Lietuvos TSR mokslų akademija, Centrinė biblioteka, Vilnius, 1963.
Höfler Caspar, *Die rechte Bienenkunst*, Leipzig, 1614.
Instrukcijos feodalinių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a., parengė Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Vilnius, 1985.
Instrukcje gospodarcze dla dóbr magnackich i szlacheckich z XVII–XIX wieku, wyd. Bohdan Baranowski, Wrocław, 1958, t. 1.
Istorijos archyvas, t. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai, surinko Konstantinas Jablonskis, Kaunas, 1934
Jablonskis Konstantinas, *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, I dalis: Tekstai*, Kaunas, 1941.
Ivanauskas Tadas, *Aš apsisprendžiu*, Vilnius, 1994.
Ivanauskas Tadas, *Gamtininko užrašai*, 3-ias pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius, 1982.
Ivanauskas Tadas, „Dravės Gudų girioje“, *Mūsų girios*, 1943, Nr. 11–12, p. 52–58.
Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 12: Juodoji knyga, surinko Jonas Basanavičius, sud. Kostas Aleksynas, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius, 2004.
„Kap genys kopinėdavo dravėn“. Pasakoja Miškinis Petras, Stasio sūnus, gim. 1929 m. Marcinkonių k. Užrašė Romas Norkūnas, *Šalcinis*, 2002, Nr. 45, p. 7.
Katalog małopolskich ksiąg sądowych wiejskich XV–XVIII wieku, oprac. T. Wiślicz, Warszawa, 2007.
Kaunietis, „Marcinkonys“, *Katalikas*, 1911 07 06, Nr. 27, p. 2.
Kochowski Wespazjan, *Roczników Polski klimakter IV obejmujący dzieje Polski pod panowaniem króla Michała*, Lipsk, 1853.
Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon Dioeceseos Vilnensis, t. 1 (1387–1507), ed. J. N. Fijałek, A. W. Semkowicz, Kraków, 1932.
Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Cz. 2: Źródła historyczne, opr. J. Kurczewski, Wilno, 1910.

Krahel Aleksandra, *Opisy parafii dekanatu trockiego w diecezji wileńskiej 1784 roku – edycja źródeł historycznych*, Praca magisterska, 2015.

Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.), 2-as papildytas leidimas, parengė Juozas Jurginis, Aleksandras Šidlauskas, Vilnius, 1988.

Krėvė Vincas, *Sparnuočiai liaudies padavimuose*, Kaunas, 1933.

Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės. Dievo valios kelias, sud. Rūta Ratkevičienė, Mindaugas Bloznelis, Vilnius, 2018.

Latviešu tautas dziesmas (Chansons populaires lettonnes), sud. Arveds Švābe, Kārlis Straubergs, Edite Hauzenberga-Šturma, Copenhagen, 1956, t. 11.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, sud. Algirdas Baliulis, Elmantas Meilus, Vilnius, 2001.

Lietuvių folkloro chrestomatija, parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė, Vilnius, 1996.

Lietuvos inventoriai XVII a.: dokumentų rinkinys = Инвентари Лумбы XVII в., sud. Konstantinas Jablonskis, Mečislovas Jučas, Vilnius, 1962.

Lietuvos istorijos šaltiniai. T. 1: Feodalinis laikotarpis, ats. red. Konstantinas Jablonskis, Vilnius, 1955.

Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. T. 7: Merkinės miesto aktai (1598–1627), parengė Algirdas Baliulis, Darius Antanavičius, Romualdas Firkovičius, Vilnius, 2010.

Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Stanislovas Lazutka, Irena Valikonytė et al., Vilnius, 1997.

Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Stanislovas Lazutka, Irena Valikonytė, Vilnius, 1995.

Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Neringa Šlimienė et al., Vilnius, 1999.

Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Stanislovas Lazutka, Irena Valikonytė, Saulė Viskantaitė-Saviščevienė, Jolanta Karpavičienė, Vilnius, 2003.

Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Irena Valikonytė, Neringa Šlimienė, Saulė Viskantaitė-Saviščevienė, Lirija Steponavičienė, Vilnius, 2007.

Lietuvos Metrika (1541–1542). 27-oji Užrašymų knyga, parengė Irena Valikonytė, Tomas Čelkis, Lirija Steponavičienė, Vilnius, 2016.

Lietuvos Metrika (1554–1568). 35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Saulė Viskantaitė-Saviščienė, Irena Valikonytė, Vilnius, 2018.

Lietuvos Metrika (1555–1558). 37-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė, Vilnius, 2010.

Lietuvos Metrika (1559–1563). 40-oji Teismų bylų knyga (XVII a. pradžios kopija), parengė Neringa Šlimienė, Irena Valikonytė, Vilnius, 2015.

Lietuvos Metrika (1562–1566). 47-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė Irena Valikonytė, Neringa Šlimienė, Vilnius, 2011.

Lietuvos Metrika (1586, 1589). 66-oji Teismų bylų knyga, parengė Darius Antanavičius, Vilnius, 2024.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3, parengė Lina Anužytė, Algirdas Baliulis, Vilnius, 1998.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5, parengė Algirdas Baliulis, Artūras Dubonis, Darius Antanavičius, Vilnius, 2012.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6, parengė Algirdas Baliulis, Vilnius, 2007.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7, parengė Inga Ilarienė, Laimontas Karalius, Darius Antanavičius, Vilnius, 2011.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8, parengė Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Darius Antanavičius, Vilnius, 1995.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9, parengė Krzysztof Piotr Pietkiewicz, Vilnius, 2003.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10, parengė Egidijus Banionis ir Algirdas Baliulis, Vilnius, 1997.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Užrašymų knyga 11, parengė Artūras Dubonis, Vilnius, 1997.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17 (1530–1536). Užrašymų knyga 17, parengė Laimontas Karalius, Darius Antanavičius, Vilnius, 2015.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19, parengė Darius Vilimas, Vilnius, 2009.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1535–1537). Užrašymų knyga 20, parengė Raimonda Ragauskienė, Darius Antanavičius, Vilnius, 2009.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 21 (1536–1537). Užrašymų knyga 21, parengė Artūras Dubonis, Vilnius, 2019.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 24 (1540–1544). Užrašymų knyga 24, parengė Artūras Dubonis, Darius Antanavičius, Vilnius, 2023.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25, parengė Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius, 1998.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 29 (1546–1547). Užrašymų knyga 29, parengė Inga Ilarienė, Vilnius, 2016.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 31, l. 113.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 32 (1548–1549). Užrašymų knyga 32, parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vashchuk, Darius Antanavičius, Eglė Deveikytė, Vilnius, 2012.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 47 (1565–1567). Užrašymų knyga 47, parengė Eglė Deveikytė, Gediminas Lesmaitis, Vilnius, 2018.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574). Užrašymų knyga 51, parengė Algirdas Baliulis, Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas, Vilnius, 2000.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 52 (1569–1570). Užrašymų knyga 52, parengė Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Vilnius, 2004.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 226 (1532–1534). 7-oji Teismų bylų knyga, parengė Laimontas Karalius, Vilnius, 2019.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 594 (1585–1600), parengė Algirdas Baliulis, Vilnius, 2006.

Lietuvos Statutas. The Statute of Lithuania. Statuta Lituaniae, [vertė Edvardas Gudavičius], Vilnius, 2002.

Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 d., Vilnius, 1959.

Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais: dokumentų rinkinys = Тяжбы литовских крестьян и жителей местечек с управителями имений, I d.: XVI–XVII amžiai, sud. Konstantinas Jablonskis, Vilnius, 1959.

Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys = Тяжбы литовских крестьян и жителей местечек с управителями имений, II d.: XVIII amžius, surinko Rimantas Jasas, Jonas Orda, parengė Rimantas Jasas, Vilnius, 1961.

Lites ac Res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum: Comprehendit causam actam anno 1412, Vol. 2, Sumptibus Bibliothecae Kornicensis.

Lustracja województwa Podlaskiego 1570 i 1576 r., wyd. Jerzy Topolski, Jerzy Wiśniewski, Wrocław, Warszawa, 1959, https://pcr.uwb.edu.pl/RB/files/RB01_026.pdf.

Lustracja województwa Podlaskiego 1602 roku, wyd. Michał Sierba, Warszawa, 2017, <https://dspace.uni.lodz.pl/>.

Mackavičius Andrius, Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m., parengė Konstantinas Jablonskis, [Konstantino Jablonskio tekstą spaudai parengė ir rodykles sudarė Algirdas Baliulis], Vilnius, 2003.

Mikołaj Rej, Pisma, Lwów, 1882.

Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. Dešimt įvairaus turinio fragmentų*, iš lotynų k. išvertė Ignas Jonynas, Vilnius, 1966.

Müntz Johann Heinrich, *Podróże malownicze przez Polskę 1780–1784*, Opracowanie Elżbieta Budzińska, Warszawa, 2022, https://sklep.polonika.pl/wp-content/uploads/2025/07/muntz_txt_www-pierwsze-strony.pdf.

Nauka koło pasiek z informacjey pana Walentego Kąckiego anno MDCXII w Komarnie u mnie Jana Ostroroga wojewody poznańskiego spisana: w Zamosciu roku MDCXIII drukował Marcin Łęski typogr. Akademii Zamoyskiej, nakł. Aleksandra Żółkowskiego, Wilno, 1821.

Nickel Jacob, *Gründtlicher und nützlicher Unterricht, von Wartunge der Bienen*, Görlitz, 1594.

Norblin de La Gourdaine Jeann-Pierre, *Zbiór rozmaitych strojów polskich. Costumes polonais*, (Paryż), 1817.

Olizarovijus Aronas Aleksandras, *Apie politinę žmonių sąjungą*, parengė ir į lietuvių k. išvertė Jolita Sarcevičienė, Vilnius, 2003.

Olizarovius Aaron Alexander, *De politica hominum societate libri tres*, Dantisci, Sumptibus Georgii Forsteri, 1651.

Olizarowski Aron Aleksander, *De politica hominum societate libri tres / O obywatelskiej społeczności ludzi księgi trzy*, tłumaczył Józef Macjon, autorzy wstępu Piotr Niczyporuk i Paweł Sydor, Warszawa, 2023, t. 1–2.

Pasakos, sakmės, oracijos, surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščinis, red. Kostas Aleksynas, Vilnius, 1973.

Pirmasis Lietuvos Statutas. T 2: Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis, 1 d., parengė Edvardas Gudavičius, Stanislovas Lazutka, Irena Valikonytė, Vilnius, 1991.

Pirmojo Lietuvos Statuto Slucko nuorašas, parengė Irena Valikonytė, Vilnius, 2020.

Rachunki podskarbstwa litewskiego 1648–1652, Wilno, 1855.

Rafacz Józef, *Biecka ordynacja bartna z r. 1538. Odbitka z Themis Polskiej*, Warszawa, 1933, t. VIII, ser. III.

Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób w Polsce od 1548 r. do 1650 r., Berlin-Poznań, 1864, t. 1.

„Rewizja granic puszczy grodzieńskiej“, *Athenaeum*, 1847, Nr. 1, p. 95–114.

Schirach Adam Gottlob, *Wald Bienenzucht*, Breslau, 1774.

Scriptores rerum Prussicarum, t. 2, Herausgegeben von Theodor Hirsch, Max Töppen, Ernst Strehlke, Leipzig, 1863.

Sirokomlė Vladislavas, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, Vilnius, 2020.

Slaviūnas Zenonas, *Raštai. T. 2: Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, Vilnius, 1959.

Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. Priežodžiai, patarlės, mįslės, parengė Jurgis Lebedys, Vilnius, 1956.

„Spis rycerstwa Wiskiego i Wąsoskiego, które uczestniczyło w wyprawie wołoskiej 1487“, wyd. Ignacy Tadeusz Baranowski, *Collectanea Bbiblioteki ordynacyi hr. Krasińskich*, Warszawa, 1913, Nr. 4, p. 21–27.

Sprawa miasta Augustowa w Podlasiu z ekonomią JKM grodzieńską, a szczególnie z jp. Marcinem Dankiewiczem skarbnikiem tejże ekonomii, generalnym plenipotentem ekonomii oraz jp. Karlewiczem ekonomicznym instygatorem... [b.d.v. 1789].

„Stanisława Skrodzkiego porządek prawa bartnego dla starostwa łomżyńskiego z r. 1616“, *Scriptores Rerum Polonicarum*, Cracoviae, opr. Adam Antoni Kryński, 1872, t. 9, p. 1–41.

„Summaryusz dokumentów do dóbr supraskich z nadań funduszowych przez J. WW. hrabiów Chodkiewiczów w posiadaniu WW. Ojców Bazylianów zostających roku 1817 w Młynowie spisany“, *Białoruskie Zeszczyty Historyczne*, wyd. Antoni Mironowicz, 2009, t. 31, p. 179–232.

„Sur les forêts de Lithuanie“ (1784). Un texte oublié de Jean-Emmanuel Gilibert, annoté et commenté par Piotr Daszkiewicz, *Cahiers Litvaniens*, 2004, Nr. 5, p. 21–27.

Tiškevičius Konstantinas, *Neris ir jos krantai, hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*, 2-a laida, lietuvių k. parengė Reda Griškaitė, iš lenkų k. išvertė Irena Katilienė, Vilnius, 2013.

Tyla Antanas, „Žinios apie Zarasų apskrities Rimšės valsčiaus žemės ūkio padėtį“, *Gaidės ir Rimšės apylinkės*, Vilnius, 1969, p. 47–48.

Trečiasis Lietuvos Statutas, iš rusėnų k. išvertė Ričardas Jaramičius, Jevgenij Machovenko, Vilnius, 2023.

„Ustawa krola JMCJ lesniczam w WXLit. roku 1567 11 27 w Knyszinie“, wyd. Otto Hedemann, *Echa Leśne*, 1936, Nr. 4, p. 3–4.

Vanagėlis, „Bartnikai“, *Vienybė*, 1912 05 22, Nr. 22, p. 5.

Vitoldiana, Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae, ed. J. Ochmański, Warszawa, Poznań, 1986.

Volumina Legum, Petersburg, 1859, t. 1, 2.

Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563, wyd. Tytus Działyński et al., Poznań, 1841.

Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów słowiańszczyzny, wyd. Gerard Łabuda, Warszawa, 1961, p. 85–86, <https://www.scribd.com/document/386879263/>.

Žagarės dvaro teismo knygos (1670–1751), sud. Vytautas Raudeliūnas, Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Vilnius, 2003.

„Žaltis“, *Vienybė Lietuvos*, 1894, Nr. 37.

Žmuidzinavičius Antanas, *Paletė ir gyvenimas*, Vilnius, 1963.

Žmuidzinavičius Antanas, „Apie džiukų švietimą“, *Viltis*, 1910 10 20, Nr. 120, p. 1.

Акты Виленской археографической комиссии. Акты Главного литовского трибунала, Вильна, 1886, t. 13.

Акты Виленской археографической комиссии. Акты о Копных судах, Вильна, t. 18, 1891.

Акты Виленской археографической комиссии. Акты Упитского городского суда, Вильна, 1899, t. 26.

Акты Виленской археографической комиссии. Инвентари имений XVI-го столетия, Вильна, 1887, t. 14.

Акты Виленской археографической комиссии. Акты Брестского гродсаго суда, Вильна, 1872, t. 6.

Акты Виленской археографической комиссии: Акты Гродненского земского суда, Вильна, 1890, t. 17.

Акты Житомирского гродьского уряду 1590 р., 1635 р., подг. Віктор Михайлович Мойсієнко, Житомир, 2004.

Акты Литовско-Русского государства, изд. Михаил Довнар-Запольский, Москва, 1897, t. 1, 2.

Акты, относящиеся к истории Западной России, вып. 2: 18-я и 32-я книги записей Литовской метрики. Метрика королевы Боны, состав. Ольга Игоревна Хоруженко et al., Москва, 2018.

Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 1: 1340–1506, Санкт-Петербург, 1846; *Т. 2: 1506–1544*, Санкт-Петербург, 1848.

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссією, Санкт-Петербург, 1863, t. 1.

Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, Вильна, 1867, t. 1; 1870, t. 7.

Архив Юго-Западной России, Киев, 1890, t. 2, d. 7.

Барон Сигизмунд Герберштейн, *Записки о московитских делах*. Павел Иовий Новомоский. Книга о московитском посольстве, пер. А. И. Малеина, Санкт-Петербург, 1908.

Беларускі архіў. Т. 2: Літоўская метрыка (XV–XVI ст.), склад. Зміцер Даўгеля, Мінск, 1928.

Белоруссия в эпоху феодализма, т. 1: С древнейших времён до середины XVII века, Минск, 1959.

Дневные записки путешествия доктора и Академии Наук адъюнкта Ивана Лепехина по разным провинциям Российского государства, 1768 и 1769 году, Санкт-Петербург, 1771.

Документы Московского архива министерства юстиции, Москва, 1897, т. 1.

Инвентари магнатских владений Белоруссии XVII–XVIII веков. Владение Сморгонь: Документы, Минск, 1977.

Литовская Метрика, отд. 1, Русская историческая библиотека, Санкт-Петербург, 1903, т. 20.

Литовская Метрика, отд. 1, Ч. 1, Русская историческая библиотека, Книги записей, Санкт-Петербург, 1910, т. 27.

Литовская Метрика, отд. 1–2, Ч. 3, Книги публичных дел т. 1, Русская историческая библиотека, Санкт-Петербург, 1914, т. 30.

Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Виленская губерния, сост. А. Корева, Санкт-Петербург, 1861.

Мейер А., „Описание Кричевского графства или бывшего староства 1786 года“, Могилевская старина, 1901, 2-ої laid., р. 85–96.

Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў № 30 (Копія канца XVI ст.), падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск, 2008.

Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 42 (1556–1562). Кніга запісаў № 42 (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск, 2015.

Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 70 (1582–1585). Кніга запісаў № 70 (Копія канца XVI ст.), падрыхтаваў А. А. Мяцельскі, Мінск, 2008.

Ординация королевских пущ в лестничествах бывшего великого княжества Литовского, составленные по инструкции короля Владислава IV, комиссарами Виленским каноником и королевским секретарем Петром Далматом Исайковским и Упитским маршалком Христофором Белозором в 1641 году, Вильна, 1871.

Паллас П. С., Путешествие по разным провинциям Российского государства, Санкт-Петербург, 1809, 1 d.

Писцовая книга Гродненской экономии с прибавлениями, изданная Виленской Комиссией для разбора древних актов, Ч. 1, ред. Я. О. Головацкий, Вильна, 1881.

Повесть о Петре и Февронии, подг. текстов и исслед. Р. П. Дмитриевой, отв. ред. А. М. Панченко, Ленинград, 1979.

Полное собрание русских летописей, т. 38: Радзивилловская летопись, ред. М. П. Ирошников, М. В. Кукушкина, Я. С. Лурье, Ленинград, 1989.

Правда Русская, ред. Б. Д. Греков, Москва, 1963, т. 3.

Пудалов Б. М., „Сим листом моим записую вечно и навеки непорушно“, Поступная грамота Григория Игинбутовича Юрию Радзивиллу 1539 г., Исторический архив, 1999, № 6, р. 214–216.

Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пущи и на земли, составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, [...], Вильна, 1867.

Рычков П., „Третье продолжение о пчелах“, Труды Вольного экономического общества к поощрению в России земледелия и домостроительства 1769 года, Ч. 11, Санкт-Петербург, 1769.

Сироткин С. В., „Выпись 1678/79 г. Из писцовой книги Бортным ухажеям Нижегородского уезда писца Василия Борисова и подьячего Третьяка Аврамова 1587 г.“, Очерки феодальной России, вып. 15, 2012, р. 203–227.

Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года, [Тэкст], У. М. Доўнар, Я. А. Сатолін, Юхо, Мінск, 2003, т. 1.

Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведкі. Каментарыі, Мінск, 1989.

„Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М. В. Ключко (1533–1540)“, Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9, под. В. А. Воронин, А. И. Груша et. al., Москва, 2008.

Хорошкевич А. Л., Полоцкие грамоты XIII начала XVI вв., ред. С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, Москва, 2015.

3. Literatūra

Andriulis Vytautas, Raudeliūnas Vytautas, „Kepurės statymas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/kepures-statymas>.

Alger Samantha A., Burnham Alexander P., Lamas Zachary S., Brody Alison K., Richardson Leif L., „Home sick: impacts of migratory beekeeping on honey bee (*Apis mellifera*) pests, pathogens, and colony size“, *PubMed*, 2018 Nov 2: 6:e5812.

Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku, pod red. Aleksandry Cieślukowej, Kraków, 2007, t. 1, A–G.

Apals Jānis, „Senākie meža dravniecības darbarīku atradumi Latvijā“, *Arheoloģija un etnografija, Pētījumi par Kurzemi un Zemgali*, Rīga, 2000, t. 20, p. 11–17.

Armbruster Ludwig, „Ueber Slaven mit und ohne Waldbienenzucht. Klassische Bienenzuchtgebiete im. Lichte der historischen Betriebslehre und Völkerkunde“, *Archiv für Bienenkunde*, 1931, t. 12, p. 19–36.

Baldauskas Juozas, „Bitininkystė Lietuvos praeityje“, *Lietuviškoji Enciklopedija*, Kaunas, 1935, t. 3, skiltys 1284–1290.

Baldauskas Juozas, „Bitininkystės teisė“, *Lietuviškoji Enciklopedija*, Kaunas, 1935, t. 3, skiltys 1292–1294.

Baldauskas Juozas, „Bičiuliai“, *Lietuviškoji enciklopedija*, 1935, t. 3, skiltys 883–884.

Balevičius Kęstutis, „Ar išsaugosim drevėtą pušį“, *Komjaunimo tiesa*, 1985 10 17.

Balsys Rimantas, „Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų“, *Tiltai. Priedas*, 2004, Nr. 24, p. 28–45.

Balsys Rimantas, „Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: Austėja“, *Liaudies kultūra*, 2009, Nr. 2, p. 16–21.

Baltrūnas Valentinas, Vaitkevičius Vyktintas, „Bitininkystė Dainavos girioje. Drevinės bitininkystės tradicija, Lietuva. 101 įdomiausia vieta, Vilnius, 2021, p. 61.

Banaszak Józef, „Pszczola miodna na ziemiach polskich“, *Studia Lednickie*, 2012, t. 11, p. 93–113.

Bańbuła Marian, „Liturgia na misjach ludowych i w duszpasterstwie parafialnym Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce 1651–1864“, *Nasza Przyszłość*, 1976, t. 45, p. 235–308.

Barański Stanisław, „Zmierzch bartnictwa w Puszczy Hżeckiej“, *Zeszyty Naukowe Muzeum Wsi Radomskiej*, 1986, t. 1, p. 35–46.

Barański Stanisław, *Dzieje bartnictwa w Puszczy Świętokrzyskiej w zarysie*, Kielce, 1979.

Bardach Juliusz, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa, 1999.

Báró Ambrózy, *A Méh*, Budapest, 1914.

Baubaitė Deimantė, „XVII a. kubilio restauravimas“, *Tarp kasdienybės ir prabangos. Restauruoti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologiniai radiniai*, sud. Arūnas Puškorius, Vilnius, 2011, p. 10–11.

Bea Manuel, Roman Dídac, Sanz Inés Domingo, „Hanging over the Void. Uses of Long Ropes and Climbing Rope Ladders in Prehistory as Illustrated in Levantine Rock Art“, *Cambridge Archaeological Journal*, 2024, t. 34 (1), p. 1–18.

- Beekeeping in the Mediterranean from Antiquity to the Present*, ed. by Fani Hatjina Georgios Mavrofridis, Richard Jones, Nea Moudania, 2017, https://www.apiservices.biz/documents/articles-en/beekeeping_in_mediterranean.pdf.
- Białyński Grzegorz, „Emigracja Prusów w XI–XIV wieku”, *Pruthenia. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim*, Olsztyn, 2008, t. 3, p. 54–60.
- „Bičiuliai”, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1954, t. 2, p. 488.
- Bielenstein August, „Die alte Waldbienenzucht der Letten”, *A. Kulturgeschichte und Archaeologie der Völker Russlands im Westgebiet*, Riga, 1896, p. 1–34.
- Bielenstein August, *Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten. Ein Beitrag zur Ethnographie*, St. Petersburg, 1907, t. 1, Die Holzbauten.
- Bienen, *Lexicon des Mittelalters*, München und Zürich, 1983, t. 2, skiltis 128.
- Biggins John, „‘Bee-ing’ Neighbours: Bees and Neighbourhood in the Brehon Laws”, *The Brehon Lawyer*, 2021 May, <https://thebrehonlawyer.com/2021/03/31/bees-and-neighbourhood/>.
- Bischoff Johannes E., „Die Zeidelhuben und Bienenpflege im Sebalder Reichswald zwischen Erlangen und Nürnberg in siedlungs- und waldgeschichtlicher Sicht”, *Jahrbuch für fränkische Landesforschung*, 1956, t. 16, p. 28–54.
- „Bitės”, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1966, t. 1, p. 243.
- Blank-Weissberg Stefan, *Barcie i klody w Polsce*, Warszawa, 1937.
- Blažulionytė Dalia, „Kaip mes tapome džūkais...”, *Dainava*, 2008, Nr. 1 (14), p. 3–10.
- Blažulionytė Dalia, „Grybų pardavimo verslo tradicija šilinių džukų krašte”, *Dainava*, 2020, Nr. 2 (40), p. 27–34.
- Blažulionytė Dalia, „Šilinių džukų grybavimo tradicija”, *Dainava*, 2022, Nr. 1 (43), p. 44–51.
- Blažulionytė Dalia, „Šilinių džukų grybavimo tradicija”, *Dainava*, 2022, Nr. 2 (44), p. 51–56.
- Bocheński Adolf, *Beitrag zur Geschichte der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse in Polen auf Grund archivalischer Quellen der Herrschaft Kock*, Krakau, 1895.
- Braun Adam, *Z dziejów bartnictwa w Polsce: w sprawie art. 3-go ustaw bartnych mazowieckich z r. 1401*, Warszawa, 1911.
- Brinken Juliusz, *Mémoire descriptif sur la forêt impériale de Białowieża en Lituanie*, Varcovie, 1826.
- Brückner Aleksander, *Dzieje kultury polskiej*, wyd. drugie, Warszawa, 1939, t. 1.
- Brukas Algirdas, „Didžiagirė”, *Dienovidis*, 1998, Nr. 33, p. 11.
- Brukas Algirdas, Mozgeris Gintautas, *Lietuvos didžiagirės*, Vilnius, 2024.
- Brukas Algirdas, „Dainavos didžiagirė: legendos apie paskutines didžiagirės meškas”, *miskininkas.eu*, <http://miskininkas.eu/dainavos-didziagire-legendos-apie-paskutines-didziagires-meskas/>.
- Būga Kazimieras, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1959, t. 2; 1961, t. 3.
- Burke Kate L., „Why Gentle Honeybee Hives Are Less Resilient”, *American Scientist*, 2020, t. 108, Nr. 2, p. 69–70.
- Burszta Józef, „Znamiona bartne puszczy Wyszowskiej”, *Lud*, 1954, t. 41, p. 530–537.
- Buržinskas Žygimantas, „Merkinės karališkasis dvaras XVII–XVIII a.”, *Dainava*, 2019, Nr. 2 (38), p. 4–9.
- Butkevičius Izidorius, „Bitininkystė”, *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 137–149.
- Butkevičius Izidorius, „Kodėl arklio kaukolė kabinama sodybose prie bitynų”, *Mokslas ir gyvenimas*, 1964, Nr. 2, p. 37.
- Cibulskienė Laimutė, Glavickienė Elena, „Varėnos krašto heraldika”, *Lietuvos aidas*, 2018 05 24, <https://www.aidas.lt/lt/istorija/article/19118-05-24-varenos-krasto-heraldika>.
- Citko Lilia, *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w*, Białystok, 2001.
- Clay Catherine B., *A History of Beekeeping and the Honeybee in Contested Eastern European Landscapes: Empires of the Bee*, Lanham, 2024.
- Conrad Sebastian, *What is Global History?*, Princeton and Oxford, 2016.
- Conwentz Hugo Wilhelm, „Über Bienenbäume (Beutkiefern)”, *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig. Neue Folge*, 1899, t. 10, p. 45–46.
- Crane Eva, „Recent research on the world history of beekeeping”, *Bee World*, 1999, t. 80, Nr. 4, p. 174–186.
- Crane Eva, *The Archeology of Beekeeping*, Ithaca, New York, 1983.
- Crane Eva, *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, New York, 1999.
- Czacki Tadeusz, *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa, 1800, t. 1.
- Ćwiek Zbigniew, *Z dziejów wsi koronnej XVII wieku*, Warszawa, 1966.
- Ćwikła Łukasz, „Osadnictwo pruskie w Polsce Centralnej. Szlachta herbu Prus nad Wolborką i Moszczenicą w XIV–XV wieku”, *Homini, qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*, Olsztyn, 2020, p. 213–226.
- Čelkis Tomas, „Kirviu ir kalto: nekilmingųjų ženkla Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose”, *Istorijos šaltinių tyrimai*, sud. Artūras Dubonis, 2018, t. 6, p. 309–332.
- Čelkis Tomas, „Žemių ribų ženklėjimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV–XVI amžiuje”, *Liaudies kultūra*, 2013, Nr. 4 (151), p. 15–20.
- Čelkis Tomas, „Drevinė bitininkystė LDK”, *Iliustruotoji istorija*, 2019, Nr. 9, p. 54–57.
- Čelkis Tomas, „Lietuvos didžiosios kunigaikštystės sienų sutartys ir delimitacijos procedūra XIV–XVI amžiuje”, *Lietuvos istorijos studijos*, 2010, t. 25, p. 14–28.
- Čelkis Tomas, „Lietuvis ir miškas XIV–XVI a.: nuo naudmenų iki papročių ir Statutų teisės“, pranešimas 2023 m. liepos 2 d. Prigimtinės kultūros instituto seminare, el. ištekliai: <https://www.youtube.com/watch?v=4OmeKnOw77w>.
- Čepienė Nijolė, *XVI–XXI a. lietuvių kalbos germanizmų ir jų darinių žodynas*, Vilnius, 2019.
- Čepienė Konstancija, Petrauskienė Irena, *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805. Bibliografija*, Vilnius, 1979.
- Česnulis Vytautas, *Moliadugnīs ir jo apylinkės*, Vilnius, 2007.
- Česnulis Vytautas, *Poringė apie Mergežerio sodžių*, Vilnius, 2011.
- Dąbkowski Przemysław, *Bartnictwo w dawnej Polsce*, Lwów, 1923.
- Deltuvus Romualdas, Brukas Algirdas, Mankus, Romualdas, *Sūduvos girios. Sūduvos girių ir miško ūkio istorinė apžvalga*, Vilnius, 2019.
- Dembińska Maria, „Kilka uwag o roli bartnictwa w gospodarce wiejskiej polskiego średniowiecza”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1958, t. 6, Nr. 3, p. 318–358.
- Demirel Serkan, „Apiculture in Hittite cuneiform texts”, *The European Zoological Journal*, 2022, t. 89, Nr. 1, p. 1215–1222.
- Drescher Nora, Klein Alexandra-Maria, Neumann Peter, Yañez Orlando, Sara D. Leonhardt, „Inside Honeybee Hives: Impact of Natural Propolis on the Ectoparasitic Mite Varroa destructor and Viruses”, *Insects*, 2017, t. 8 (1), p. 1–18.
- Drozdek Adam, „Apian theology of Adam Gottlob Schirach”, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 2021, t. 54, Nr. 2, p. 178–187.
- Dubonis Artūras, „Nuosavybė”, „Ūkis”, „Pirkliai ir amatininkai – miestiečiai ir miestai”, Baronas Darius, Dubonis Artūras, Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos istorija. T. 3: XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Vilnius, 2011.
- Dubonis Artūras, „Žemėvalda”, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Mindaugas Paknys, Leonas Jovaiša, Eligijus Raila, Vytautas Ališauskas, Vilnius, 2001, p. 785.
- Dundulienė Pranė, *Lietuvių etnografija*, Vilnius, 1982.
- Dundulienė Pranė, *Senovės lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius, 1990.
- Dwa doktoraty z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Łowmiański, Henryk. Wchody miast litewskich. Łowmiańska, Maria. Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku, Poznań, 2005.
- Ebert Adam, „Nectar for the Taking: The Popularization of Scientific Bee Culture in England, 1609–1809”, *Agricultural History*, 2011, t. 85 (3), p. 322–343.

Echaust Karolina, „Bartnictwo w kontekście ekologii kulturowej i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – refleksje po badaniach pilotażowych”, *Łódzkie Studia Etnograficzne*, 2019, t. 58, p. 159–170.

Eckert Rainer, „Baltisch-slawisch-finnougrische Entsprechungen im Wortschatz der Waldimkerei”, *Julkaisussa. Finnisch-ugriscche Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugriscche Sprach- und Volkskunde*, 1997, t. 54, Nr. 1–2, p. 151–164.

Eckert Rainer, „Balto-slawische Phraesologie”, *Zeitschrift für Slawistik*, Nr. 27 (3), p. 326–329.

Eckert Rainer, „Die historische Schichtung des Fachwortschatzes der Waldimkerei im Baltischen und Slawischen”, *Baltistica*, 1989, t. 25, Nr. 1, p. 6–23.

Eckert Rainer, „Studien zur Terminologie der Waldimkerei im Slawischen und Baltischen”, *Балто-славянские исследования*, 2014, t. 19, p. 40–107.

Eckert Rainer, *Untersuchungen zur historischen Phraseologie und Lexikologie des Slawischen und Baltischen (Systemfragmente aus der Terminologie der Waldimkerei)*, Berlin, 1981.

Eckert Rainer, „Zur konstellation des frühzeitlichen fachwortschatzes der waldimkerei im lettischen und sorbischen”, *Baltistika*, 2022, t. 57 (2), p. 211–218.

Eigminas Kazys, Kunskenė Ona, „Vietovardžiai”, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 253.

Eksperimentinė archeologija, T. 1, *Lietuvos materialaus paveldo rekonstrukcija*, sud. Daiva Luchtanienė, Vilnius, 2017.

Falk Knut Olof, „Kilka uwag o jaćwieskim substracie hydronimicznym”, *Rocznik Białostocki*, 1981, t. 14, p. 29–48.

Falk Knut Olof, „Kilka uwag w sprawie osadnictwa południowych puszczy pojaćwieskich od XV do XVII w.”, *Rocznik Białostocki*, 1961, t. 1, p. [311]–316.

Falk Knut Olof, „Najstarszy registr jezior suwalskich”, *Svio-Polonica*, 1939, p. 29–60.

Falk Knut Olof, „Streszczenie niektórych części pracy „Ze studiów nad nazwami wód suwalskich”, Lund, 1973 (vertimo į lietuvių kalbą dalis: Studijos apie Suvalkijos vandenvardžius tyrinėjimų santrauka, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1985, t. 6, p. 427–475.

Falk Knut Olof, *Wody wigierskie i huciańskie. Studium toponomastyczne*, T 2. *Źródła rękopiśmienne*, Upsala, 1941, Nr. 5, p. 31–47.

Ferenc-Szydełko Ewa, *Organizacja i funkcjonowanie bartnictwa w dobrach monarszych w Polsce*, Poznań, 1995.

Gaidys J., „Mano pastaba”, *Laisvė*, 1962 02 02, Nr. 10, p. 3.

Gaidys Vincas, „Kas ta Gudų giria?”, *Mūsų gamta*, 1979, Nr. 2, p. 11.

„Geinys”, *lemu.lt*, <https://lemu.lt/etnografiniai-regionai/dzukija/daiktai/geinys.html>.

Gansel Christina, „Kontext und Kontextualisierung –Wissensbezogene und wissenschaftliche Kommunikation in historischer Perspektive”, *Die Macht des Kontextes: Sprache(n) und Kommunikation*, hrsg. Anastasija Kostiučenko, Martha Kuhnhen, Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien, 2022, p. 85–114.

Gira Liudas, „Šiek-tiek vardų iš Marcinkonių (Trakų apskr.) krašto”, *Viltis*, 1908 12 25, Nr. 149, p. 3.

Gloger Zygmunt, *Encyklopedia Staropolska Ilustrowana*, Warszawa, 1900, t. 1; 1903, t. 4.

Glott K., „Rzecz o ulach kłocowych”, *Roczniki Warszawskiego Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, 1818, t. 12, p. 370–382.

Godek Sławomir, „Nierównie skrupulatniejsze i szczegółów sięgające są prawa litewskie względem polowania, duch jednakże tego prawodawstwa różny był w różnych czasach, czyli O niebezpieczeństwach łowów w cudzej puszczy”, *Z Dziejów Prawa*, Katowice, 2014, t. 7 (15), p. 14–23.

Godek Sławomir, „Kilka uwag o znaczeniu III Statutu Litewskiego w Galicji”, *Zeszyty Prawnicze*, 2016, t. 16 (4), p. 89–204.

Gospodarczyk Marta, Kożuchowski Łukasz, „Nowa ludowa historia: charakterystyka i społeczno-polityczne korzenie współczesnych narracji o historii chłopów polskich”, *Studia Socjologiczne*, 2021, t. 2, Nr. 241, p. 178–181.

Górski Kacper, „Mało znany pomnik prawa bartnego”, *Rocznik Gdański*, 1933–1934, t. 7–8, p. 332–347.

Górski Kacper, „Systematyka źródeł prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej”, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2017, t. 10 (3), p. 424–458.

Górski Kacper, „Źródła poznania prawa bartnego przedrozbirowej Rzeczypospolitej”, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2018, t. 11 (2), p. 229–255.

Greimas Algirdas Julius, *Tautos atminties beieškant. Apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago, 1990.

Grudzinskas Leonardas, „Dzūkijos miškų gražuoliai”, *Vilnis*, 1983 11 24, Nr. 24, p. 7.

Grudzinskas Leonardas, „Gudų girios bartininkai”, *Lietuvos pionierius*, 1969 09 20.

Grudzinskas Leonardas, „Senosios girios bitininkai”, *Komjaunimo tiesa*, 1967 08 12.

Grund Max, *Spuren hochmittelalterlicher Zeidlerei im Thüringer Schiefergebirge um Saalfeld*, 2023 12 12, <https://bienen.hypotheses.org/723>.

Gryguć Andrzej, „Puszcza Augustowska i jej nazewnictwo w przeszłości”, *Wigry. Kwartalnik Wigierskiego Parku Narodowego*, 2011, t. 4, p. 14–15.

Gudavičius Edvardas, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, Vilnius, 1989.

Gudavičius Edvardas, „Baltų alodo raida”, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*, 1979, t. 4 (69), p. 95–103.

Gudavičius Henrikas, „Griūna senosios dravės”, *Šalcinis*, 1995, Nr. 17, p. 4–5.

Gudavičius Henrikas, „Apie Tadą Ivanauską, Gudo šalį ir senovinę ugnį”, *Šalcinis*, 2002, Nr. 45, p. 2.

Hämäläinen Albert, „Björnklubban i den primitiva biskötselns tjänst”, *Nordiska Museets och Skansens Arsbok Fataburen*, 1935, p. 131–140.

Hämäläinen Albert, „Tseremissien mehiläisviljelyksestä”, *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 1909, t. 26, p. 1–16.

Hartman Wiktór, „Jak eksploatowano Puszcę Białowieską w latach 1798–1833”, *Echa Leśne*, 1939, t. 16 (26), p. 591–592; t. 16 (27), p. 613–614.

Hartman Wiktór, „Wypalanie potażu bartnictwo i łowiectwo w dawnej puszczy Białowieskiej”, *Echa Leśne*, 1939, t. 16 (6), p. 130; t. 16 (7), p. 154; t. 16 (8), p. 177–178; t. 16 (9), p. 204.

Hedemann Otton, „Dawna administracja leśna”, *Echa Leśne*, 1932, Nr. 8, p. 10–11; Nr. 9, p. 10–11.

Hedemann Otton, „Sprawa o zabójstwo strzelca w Puszczy Białowieskiej. Notatka archiwalna (w skróceniu)”, *Echa Leśne*, 1933, Nr. 9, p. 11.

Hedemann Otton, „Dawne bartnictwo”, *Echa Leśne*, 1933, t. 10 (10), p. 1617.

Hedemann Otton, „Dawne puszcze i łowy nad Dźwiną”, *Echa Leśne*, 1931, t. 8 (8), p. 810; t. 8 (9), p. 1011; t. 8 (10), p. 1214.

Hedemann Otton, *Dawne puszcze i wody*, Wilno, 1934.

Hedemann Otton, *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbirowej (w okresie do 1798 roku)*, Warszawa, 1939.

Hedemann Otton, „Jeszcze o dawnych puszczach”, *Echa Leśne*, 1932, t. 9 (7), p. 1112.

Hedemann Otton, „Sprawa o zabójstwo strzelca w Puszczy Białowieskiej. Notatka archiwalna (w skróceniu)”, *Echa Leśne*, 1933, t. 10 (9), p. 1112.

Hedemann Otton, „Z przeszłości Białowieży. Kontrakt z bartnikami”, *Echa Leśne*, 1935, t. 12 (19), p. 12.

Heymanowski Kazimierz, „Podstawy organizacyjno-prawne bartnictwa na Mazowszu”, *Sylwan*, 1969, Nr. 11, p. 9–30.

Hily Gaël, „Et la vache devint Abeille. Le jugement par analogie dans l’Irlande medievale”, *Zeitschrift für Celtische Philologie*, 2015, t. 62, p. 21–43.

Horodyska Halina, „Ze słownictwa gwar Warmii i Mazur”, *Poradnik językowy*, Warszawa, 1963, t. 2, p. 78–84.

Husberg Erik, *Honung, vax och mjöd: biodlingen i Sverige under medeltid och 1500-tal*, Gothenburg, 1994.

Isokas Gediminas, *Enciklopedinė miško knyga*, Vilnius, 2001.

Ivanauskas Tadas, „Ueber Waldienbezucht in Litauen und einigen Nachbargebieten von dr. H. Klose“, [Recenzija], *Švietimo darbas*, 1927, Nr. 8, p. 779.

Ivanauskas Tadas, „Dėliai mūsų gamtos saugojimo“, *Trimitas*, 1920, Nr. 7, p. 15–18.

Ivanauskas Tadas, „Džukų kampas“, *Vilniaus žinios*, 1909, Nr. 12.

Zenonas Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, red. Paulius Jatulis, Roma, 1986, t. 2.

Jablonskis Konstantinas, *Istorija ir jos šaltiniai*, sud. Vytautas Merkys, Vilnius, 1989.

Jablonskis Konstantinas, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius, 1973.

Jakubowski Jan, *Opis Księstwa Trockiego z r. 1387. Przyczynek do badań nad ustrojem Litwy przedchrześcijańskiej*, Warszawa, 1907.

Jakulis Martynas, „Vilniaus katedros kapitulos pajamos XVI a. antroje pusėje – XVIII a. pajamų-išlaidų registrų duomenimis“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2014, t. 5, p. 171–194.

Jaroszewicz Józef, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od najdawniejszych czasów do końca wieku XVIII*, cz. 2, *Litwa w pierwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary chrześcijańskiej*, Wilno, 1844.

Jaskanis Danuta, „Jačwiesz w nowych badaniach naukowych w Polsce“, *Rocznik Białostocki*, 1991, t. 16, p. 145–156.

Jaszczołt Tomasz, „Województwo podlaskie w latach 1513–1795“, *500 lat województwa podlaskiego. Historia w dokumentach*, red. J. Danieluk, Białystok, 2013, p. 10–49.

Jaszczołt Tomasz, „Ziemie drohicka i bielska pod rządami księcia mazowieckiego Bolesława IV w latach 1440–1444“, *Studia i materiały. Dziedzictwo książąt mazowieckich stan badań i postulaty badawcze*, red. naukowa Janusz Grabowski, Rafał Mroczek, Przemysław Mrozowski, Warszawa, 2015, p. 331–360, t. 7.

Jennette Michelle R., „High Fructose Corn Syrup Down-Regulates the Glycolysis Pathway in *Apis mellifera*“, *BSU Honors Program Theses and Projects. Item 225*, el. išteklis https://vc.bridgew.edu/honors_proj/225.

Jonaitis Antanas, „Bitininkystė ir jos didžiulė nauda“, *Keleivis*, 1975 03 18, Nr. 11, p. 4.

Jonaitis Leonas, *Technikos istorija: Žemės ūkio technikos raida*, Kaunas, 2000.

Jones Richard, „A short history of beekeeping in the Ukraine“, *Bee World*, 2013, t. 90 (1), p. 12–14.

Joseph Brian D., „Comparative Perspectives on Bee Law in Indo-European“, *Chatreššar. International Journal for Indo-European, Semitic and Cuneiform Languages*, 2018, t. 18, Nr. 2, p. 16–27.

Jučas Mečislovas, *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius, 1972.

Junevičius V., „Senovės bitininko teisė ir giria“, *Mūsų gamta*, 1969, Nr. 6, p. 5.

Junttila Santeri, „Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages?: an old hypothesis revisited“, *Contacts between the Baltic and Finnic languages*, ed. by Santeri Junttila, Helsinki, 2015, p. 12–37.

Juodakis V., „Paskutinis bartininkas“, *Švyturys*, 1967, Nr. 12.

Jurginis Juozas, *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1962.

Jurginis Juozas, *Lietuvos valstiečių istorija*, Vilnius, 1978.

Jurkiewicz Jan, *Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*, Poznań, 1991.

Kalinowski Emil, „Borowo, Borki i Boruty. Szlachta i lasy na Podlasiu w XVI–XVII w.“, *Przegląd Historyczny*, 2019, t. 90, z. 4, p. 592–593.

Kalisz Anna, Pawlicka Dorota, „Nuo gyvūnų teisinės apsaugos iki savarankiškų jų teisių tarp moralinės ir teisinės sąmonės. Besikeičiantis požiūris remiantis administracinių teismų praktika“, *Teisė*, 2023, t. 128, p. 87–104.

Kamieniecki Witold, *Rozwój własności na Litwie w dobie przed I. Statutem*, Krakow, 1914.

Kamiński Aleksander, *Jačwiesz. Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*, Łódź, 1953.

Kanarskas Julius, „Barkeliai ir Naujukai“, *Kretingos muziejus*, 2019 06 25. <https://www.kretingosmuziejus.lt/naujienos/barkeliai-ir-naujukai>.

Kamuntavičienė Vaida, „Jotvingiai „Senoji Lietuva“ ir jų tikėjimas XVII a.“, *Terra Jatwezenorum. Jotvingių krašto istorijos paveldo metraštis*, 2013, t. 5, p. 62–70.

Kapiniškiai. Rudnia. Dubininkas, sud. Henrikas Gudavičius, Algimantas Černiauskas, *Marcinkonys*, 2005.

Karaliūnas Simas, „Dainavà. Vardo reikšmė, istorija ir kilmė“, *Baltistica*, 2006, t. 41, Nr. 1, p. 103–117.

Karčiauskas S., „Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Žygimanto Augusto įstatymas-instrukcija karališkiesiems girininkams“, *Mūsų girios*, 1968, Nr. 11, p. 10.

Karčiauskas S., „Iš drievų medus varvėjo“, *Mūsų gamta*, 1977, Nr. 7.

Kargul Michał, „Bartnictwo na ziemi bytowskiej w okresie nowożytnym“, *Gremium*, 2011, t. 5, p. 59–61.

Kargul Michał, *Abyście w puszczach naszych szkód żadnych nie czynili... Gospodarka leśna w województwie pomorskim w latach 1565–1772*, Gdańsk, 2012.

Karlonas Pranas, „Neatpažįstamai pasikeitusi Varėna“, *Laisvė*, 1978 02 17, Nr. 7, p. 3.

Karpiński Jan Jerzy, *Ślady dawnego bartnictwa puszczańskiego na terenie Białowieskiego Parku Narodowego*, Kraków, 1948.

Karpova-Čelkienė Valentina, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinis kraštovaizdis Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštiniuose žemių planuose (XVI a. – XIX a. pirma pusė)“, *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2015, p. 201–233.

Kasiniec Edward, „Knight Nathaniel, Faces of Russia's empire. The Bergholtz collection of ethnographic images from the early 18th century“, *Baltic Worlds*, 2021, Nr. 1–2, p. 86–97.

Kassa Degu T., Megerssa Regasa G., „Role of Beekeeping in the Community Forest Conservation: Evidence from Ethiopia“, *Bee World*, 2020, t. 97 (4), p. 98–104.

Keczyński Andrzej, „Nazwy związane z bartnictwem i pasiecznictwem w regionie Puszczy Białowieskiej“, *Pasieka*, 2005, Nr. 6, p. 42–44.

Keczyński Andrzej, „Z kart historii pszczelarstwa w Puszczy Białowieskiej“, *Studia i materiały Ośrodka Kultury Leśnej*, 2017, Nr. 16, p. 239–263.

Kelly Fergus, „Early Irish Law on Bee-Keeping, with Particular Reference to Bechbretha „Bee-Judgements“, *New Approaches to the Archaeology of Beekeeping*, ed. by David Wallace-Hare, Oxford, 2022, p. 209–215.

Kiaupa Zigmantas, *Kauno istorija*, T. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m.*, Vilnius, 2010.

Kiaupa Zigmantas, Glemža Liudas, *Kauno istorija*, T. 2: *Nuo 1655 metų iki 1795 metų*, Kaunas, 2023.

Kiaupienė Jūratė, *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.*, Vilnius, 1988.

Kibort Józef, „Żmujdzkie prawo bartnicze“, *Wisła*, 1893, t. 7, p. 296–299.

Kiełbicka Aniela, „Czy w dobrach królewskich było chłopom lepiej? (Ze studiów nad położeniem włościan w królewstwach woj. krakowskiego w XVI i początkach XVII wieku)“, *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Zofia Kozłowska-Budkowa [i in.], Warszawa 1960, p. 431–452.

Klemantowicz Dariusz, „Miodosytnictwo w zaborze rosyjskim przed I wojną światową“, *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku*, 2011, t. 9, p. 233–250.

Klinge J., „Die Honigbäume des Ostbalticums und die Beutkiefern Westpreussens“, *Schriften Naturforschenden Gesellschaft. Neue Folge*, 1901, t. 10 (3), p. 215–242.

Klonder Andrzej, „Rec.: Mateusz Wyżga, *Homo movens. Mobilność chłopów w mikroregionie krakowskim w XVII–XVIII wieku*, Kraków, 2019“, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2022, t. 70 (3), p. 360–361.

Klose Hans, „Über die alte Waldbienenwirtschaft in der früheren Provinz Westpreußen“, *Beiträge zur Naturdenkmalpflege*, 1931, t. 14, Nr. 4, p. 293–360.

Klose Hans, „Über Waldbienenzucht in Lithauen und einigen Nachbargebieten“, *Beitrage zur Natur- und Kulturgeschichte Lithauens und angrenzender Gebiete*, München, 1925, 3. Teil, p. 343–406.

Klose Hans, „Über Waldbienenzucht in Lithauen und einigen Nachbargebieten. Mit 9 Tafeln und 12 Textabbildungen“, *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften – Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse. Supp.*, 1921, p. 343–406. Abb. 3–27.

Kochanowski Jan, „Barcie i bartnictwo w Grodzieńszczyźnie“, *Niemen*, 1935, Nr. 1, p. 6.

Kõiva Mare, „Bees in folk belief and practices before and now“, *Yearbook of Balkan and Baltic Studies*, 2023, t. 6 (1), p. 228–252.

Kolankowski Zygmunt, *Bartnictwo i znamiona bartne w kluczu iłżeckim w połowie XVII wieku, Studia z dziejów Kielecczyny XV–XX w.*, Kielce, 1982.

Kolankowski Zygmunt, „Znamiona bartne klucza iłżeckiego“, *Lud*, 1954, t. 41, p. 518–529.

Kolbuszewska Jolanta, „Między „czepialskimi historykami” a „orędownikami nowego spojrzenia na rodzimą przeszłość” Akademia wobec „Ludowej historii Polski” Adama Leszczyńskiego“, *Historyka. Studia Metodologiczne*, 2023, t. 53, p. 577–592.

Kończak-Chmiel Małgorzata, „Specyfika rozwoju gospodarczego wsi na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim w późnym średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych“, *Nad Bugiem we Włodawie. Historyczny i kulturowy portret miasta i mikroregionu*, pod red. Małgorzaty Kończak-Chmiel i Renaty Lesiakowskiej, Lublin, 2024, p. 11–26.

Kołodziejczyk Anna, *Przemiany społeczno-gospodarcze na Podlasiu w XV–XVI wieku*, Olsztyn, 2012.

Kordas Maciej, „Z badań nad elitami małomiasteczkowymi w Polsce XV–XVI wieku (Rajcy i ławnicy miasta Kamionki w ziemi lubelskiej)“, *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, pod red. Jerzego Sperki i Bożeny Czwojdrak, 2011, t. 3 (7), p. 217–218.

Kościelniak K., „Wróćmy do tamtych lat: Ochrona barci przed niepożądanymi gośćmi“, *Pszczelarstwo*, 2007, t. 58, Nr. 1, p. 26.

Kozłowski Wiktor, *Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i oryński*, Warszawa, 1846.

Kregždys Rolandas, „Baltų metempsichozė: velionio išlydėjimo papročio, aprašyto P. Orozijaus kronikos Wulfstano intarpe ir „Sūduvių knygelėje“, verifikavimo klausimu“, *Res Humanitariae*, 2011, t. 10, p. 81–86.

Kriščiūnas Jonas, *Bitininkystė*, Vilnius, 1961.

Kritsky Gene, „Beekeeping from Antiquity Through the Middle Ages“, *Annual Review of Entomology*, 2017, t. 62, p. 249–264.

Kritsky Gene, *The Tears of Re. Beekeeping in Ancient Egypt*, New York, 2015.

Kruse Ulrike, „Die fleißige und nützliche Biene Natur als Gegenstand und Metapher in der Hausväterliteratur“, *Ökologische Transformationen und literarische Repräsentationen*, Herausgegeben von Maren Ermisch, Ulrike Kruse, Urte Stobbe, Göttingen, 2010, p. 59–95.

Kuczyńska Urszula, *Bartnictwo w kurpiowskiej Puszczy Zielonej od końca XVI do połowy XIX wieku*, Pszczelarska Oficyna Wydawnicza, 2004.

Kudaba Česlavas, *Nerimi*, Vilnius, 1985.

Kulesza Tadeusz, *Druskieniki i okolice. Przewodnik turystyczny*, Druskieniki, 1935.

Kultūros paminklų enciklopedija, Vilnius, 1998, t. 2.

„Kur Bitinas žiemoja“, *Būdas*, 2020, Nr. 4 (1932), p. 38.

Kwaśnicka-Janowicz Agata, *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, Kraków, 2018.

Kwaśnicka-Janowicz Agata, „Staropolskie i gwarowe świepioto na tle słowiańskiej terminologii bartniczej“, *Rocznik Sławistyczny*, 2015, t. 64, p. 49–61.

Labuda Gerard, „Nieznany pomnik prawa bartnego na Pomorzu“, *Rocznik Gdański*, 1955, t. 14, p. 353–355.

Lahana Martha, „The Usefulness of Bees in Muscovy“, *Russian History*, 2018, t. 45, Nr. 1, p. 29–51.

„Laiškas iš Lietuvos“, *Laisvė*, 1965 10 19, Nr. 83, p. 5.

Laisvė, 1962 02 02, Nr. 10, p. 3.

Laszuk Anna, *Zaścianki i królewszczyny. Struktura własności ziemskiej w województwie podlaskim w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa, 1998.

Laurinkienė Nijolė, „Gyvoji pasakų dvasia Pelesoje“, *Lydos krašto lietuviai*, Kaunas, 2002, t. 2, p. 218–298.

Leciejewski Jan, „Znamiona bartnicze“, *Pasiecznik wzorowy*, 1919, Nr. 7–9, p. 57–65.

Lelewel Joachim, *Pszczoły i bartnictwo w Polsce*, Poznań, 1856.

Leszczyński Adam, *Ludowa historia Polski. Historia wyzysku i oporu. Mitologia panowania*, Warszawa, 2020.

Leszczyński Adam, „Dopieszczeni przez pana“. Czy istnieje alternatywa dla „zwrotu ludowego“?, *Kultura i Społeczeństwo*, 2024, t. 68, Nr. 2, p. 163–174.

„Liepinė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2008, t. 13, p. 139.

Lietuvių etnologijos bibliografija 1997–2002, Vilnius, 2005.

Lietuvių kalbos atlasas, I–II, *Leksika*, ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius, 1977.

Lietuvių kalbos atlasas, III, *Morfologija*, ats. red. Kazys Morkūnas, Vilnius, 1991.

Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 2005 (elektroninis variantas).

Lietuvių pavardžių žodynas, ats. red. Aleksandras Vanagas, Vilnius, 1985, t. 1, A–K.

Lietuvos istorija. T. 2: Geležies amžius, red. Gintautas Zabiela, Vilnius, 2007.

„Lietuvos medus“, *Žvaigždė*, 1912, Nr. 38, p. 5.

Lietuvos TSR miškų ūkis, ats. red. Leonardas Kairiūkštis, Vilnius, 1968.

Lietuvos vietovardžių žodynas, Vilnius, 2008, I tomas, A–B.

Linde Samuel Bogumił, *O Statucie Litewskim ruskim językiem i drukiem wydany wiadomość*, Warszawa, 1816.

Linde Samuel Bogumił, *Słownik języka polskiego*, Lwów, 1854, t. 1.

Linnus Ferdinand, *Eesti vanem mesindus. I Metsamesindus*, Sihtasutis Eesti Rahva Muuseumi kirjastus, 1939.

Lipskienė Joana, „Vaizdingieji posakiai“, *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 214.

Lizisowa Maria Teresa, *Język Kodeksu Olszewskiego (1550). Z recepcji staropolskiego języka prawnego-sądowego w Wielkim Księstwie Litewskim w szesnastym wieku*, Kraków, 2000.

Luchtanas Aleksiejus, „Žalvario apdirbimas ankstyvuosiuose Rytų Lietuvos piliakalniuose“, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1981, t. 2, p. 5–17.

Lukinas Mikalojus, „Upytės krašto miškai XVI amžiuje“, *Girios*, 1974, Nr. 1, p. 10–15.

Lukšaitė Ingė, *Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1976.

Łosowski Janusz, „Księgi gromadzkie we wsiach Ordynacji Zamojskiej oraz na terytoriach sąsiednich w drugiej połowie XVII i w XVIII w.“, *Studia Źródłoznawcze. Commentationes*, 2022, t. 60, p. 75–91.

Łowmiański Henryk, *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*, Warszawa, 1985, t. 6, d. 1–2.

Łowmiański Henryk, *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno, 1931, t. 1.

Mager Friedrich, *Der Wald in Altpreussen als Wirtschaftsraum*, Köln, 1960.

Mager Friedrich, „Die ehemalige Waldbienenzucht der deutschen Nordostmark“, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1936, t. 29, p. 373–384.

Maisel Witold, *Archeologia prawna Europy*, Warszawa-Poznań, 1989.

Manninen, *Die Sachkultur Estlands*, Tartu, 1933, t. 2.

Mardosa Jonas, *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje*, Vilnius, 2009.

Markevičienė Žaneta, „Ašašnikų ir Kabelių šnektų fonetikos ypatumai: dabartinė padėtis“, *Žmogus ir žodis*, 2010, t. 1, p. 48–51.

Maroszek Józef, *Dzieje województwa podlaskiego do 1795 roku*, Białystok, 2013.

- Maroszek Józef, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok, 2000.
- Maroszek Józef, Studniarek Arkadiusz, *Dzieje trzciannego i obszaru gminy trzcianna w XV–XX wieku*, Trzcianne, 2004.
- Martinkėnas Vincas, „Merkinės miestai“, *Merkinė*, Vilnius, 1970, p. 36–49.
- Matulevičius Algirdas, „Eine Million Preußen? Ode für ein still gewordenes Volk“, *Tolkemita*, 1997, t. 2, p. 1315.
- Mavrofridis Georgios, „Urban beekeeping in Antiquity“, *Ethnoentomology: an Open Journal of Ethnoentomology and Cultural Entomology*, 2018, t. 2, p. 52–56.
- Mazak S., „Barć odrzańska ma około 2055 lat“, *Pszczelarz Polski*, 1975, Nr. 11, p. 18–20.
- Mažiulis Vytautas, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius, 1988, t. 1.
- Mazurkiewicz Józef, „Zabytek prawa bartnego w Wierchowiskach z ostatnich lat Rzeczypospolitej szlacheckiej“, *Czasopiśmo Prawno-Historyczne*, 1958, z. 2, p. 291–302.
- Mazzolini Renato G., „Adam Gottlob Schirach’s Experiments on Bees“, *The Light of Nature*, ed. by J. North and J. J. Roche, Dordrecht, 1985, p. 67–82.
- Melicher Dacotah, Wilson Elisabeth S., Bowsher Julia H., Peterson Steve S., Yocum George D., Rinehart Joseph P., „Long-Distance Transportation Causes Temperature Stress in the Honey Bee, *Apis mellifera* (Hymenoptera: Apidae)“, *Environmental Entomology*, 2019, t. 20, p. 1–11.
- Merkienė Irena Regina, „Auseklis (indas)“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2002, t. 2, p. 247.
- Merkinės istorijos bruožai*, sud. Vyktas Vaitkevičius, Algimantas Černiauskas, Henrikas Gudavičius, Vilnius, 2004.
- „Merkinės krašto oikonomų žodynas“, *Merkinės istorijos bruožai*, Vilnius, 2004, p. 40.
- Mielcke Christian Gottlieb, *Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch*, Königsberg, 1800.
- Michno Agnieszka, „Wielkoksiażęcy zarządcy litewskiego Merecza od schyłku XV do początku XVII wieku“, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 2011, t. 2 (272), p. 295–315.
- Mikszas Jurgis, „Senovės Lietuvininku bicziulių pasaka“, *Aušra*, 1885, Nr. 7–8, p. 231–232.
- Milius Vacys, *Lietuvių etnologijos bibliografija*, Vilnius, 2001.
- Milius Vacys, „Geinys“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2004, t. 6.
- Miltakis Egidijus, „Prūsų dievas Patrimpas Simono Grunau kronikoje“, *Sakralieji baltų kultūros aspektai*, sud. Elvyra Usačiovaitė, Vilnius, 2012, p. 168–169.
- Mitchell Derek, „Ratios of colony mass to thermal conductance of tree and man-made nest enclosures of *Apis mellifera*: implications for survival, clustering, humidity regulation and *Varroa destructor*“, *International Journal of Biometeorology*, 2016, t. 60, p. 629–638.
- Mitchell Derek, „Honeybee cluster – not insulation but stressful heat sink“, *Journal of Royal Society Interface*, 2023, t. 20 (208), 20230488.
- Moszyński Kazimierz, *Polesie Wschodnie*, Warszawa, 1928.
- Moszyński Kazimierz, *Kultura ludowa Słowian*, cz. 1: *Kultura materialna*, Kraków, 1929 (Warszawa, 1967).
- Mulevičius L., „Socialinės-ekonomines istorijos atspindžiai vietovardžiuose“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 8, p. 32.
- Mulevičius Leonas, „Žemės ploto matai: valakas, margas“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1982 metai*, Vilnius, 1982, p. 73–87.
- „Musteika, Trakų apskr.“, *Žvaigždė*, 1913, Nr. 1, p. 6.
- „Musteika“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2009, t. 15, p. 621.
- „Mustejki“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1885, t. 6, p. 815.
- Mutinelli Franco, „The spread of pathogens through trade in honey bees and their products (including queen bees and semen): overview and recent developments“, *Revue Scientifique et Technique de l’OIE*, 2011, t. 30 (1), p. 257–271.
- Nagórski Józef Izajasz [N Bx], „O bartnictwie, czyli dzikim chowie pszczół w lasach“, *Sylwan*, 1827, Nr. 4, p. 392–421.
- [Nagórski, Józef Izajasz] N Bx, „O potrzebie zachowania i pielęgnowania barci w naszych lasach“ przez M. Witwickiego (Artykuł umieszczony w Nrze 30 Gazety Polskiej z r. b. 1828)“, *Sylwan*, 1828, t. 5, Nr. 4, p. 211–216.
- Nagórski Józef Izajasz, „O pszczelnictwie“, *Piast czyli Pamiętnik Technologiczny. Obeymujący przepisy dla gospodarstwa domowego i wiejskiego, ogrodnictwa, sztuk pięknych, rękodzieł i rzemiosł, niemniej lekarstwa domowe, pospolite i zwierzęce*, 1830, t. 13, p. 20–35; 1830, t. 14, p. 5–19.
- Namysłowski Bolesław, *Znamiona bartne mazowieckie 17 i 18 wieku i inne znaki ludowe*, Poznań, 1927.
- Naruszewicz Tomasz, „Gospodarka miejska Przerośli, Filipowa, Bakałarzewa i Raczek w XVI–XVIII wieku“, *Rocznik Augustowsko-Suwalski*, 2018, t. 18, p. 15–38.
- „Nenustatytos paskirties dirbinys“, *ePaveldas*, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LD-KVR7739635932633829>
- Ngima Godefroy Mawoung, *Perception of Hunting, Gathering and Fishing Techniques of the Bakola of the Coastal Region, Southern Cameroon, Ecology and Change of the Hunter-Gatherer Societies in the Western Congo Basin*, ed. by Mitsuo Ichikawa, Hirokazu Yasuoka, Kyoto, 2006.
- Noreikis Simonas, „Tariamai finougriškos kilmės lietuvis vandenvardžiai“, *Acta Linguistica Lithuanica*, 2024, t. 90, p. 136–169.
- Norkūnas R., Pugačiauskienė Virginija, *Drevinė bitininkystė iš kartos į kartą*, Marcinkonys [i.e. Merkinė, Varėnos r.], 2022.
- Norkutė Ona, „Gediminaičių dvaras“, *Žemaičių žemė*, 2008, Nr. 4 (61), p. 26–27.
- Norkūnas R., „Mančiagirės dravės“, *Šalcinis*, 2019, Nr. 112, p. 6–7.
- Nowak Alicja, „Dwa listy bartników kurpiowskich do króla Prus“, *Miscellanea Historico-Archivistica*, 2015, t. 22, p. 301–308.
- Nowiński Janusz, „Agnusków zapomniana moc, sława i piękno: rzecz o papieskim „Agnus Dei“, *Seminare. Poszukiwania naukowe*, 2011, t. 30, p. 245–267.
- Nowosad Wiesław, „Bartnictwo na Pomorzu Nadwiślańskim w okresie staropolskim“, *Szełagowska Grażyna, Nowosad Wiesław, Święta pszczoła, rzecz o pszczelarzeniu. Komentarz wystawy*, Toruń, 2006, p. 47–93.
- Obrębski Józef, „Dzisiejsi ludzie Polesia“, *Przegląd Socjologiczny*, 1936, t. 4, Nr. 3–4, p. 414–446.
- Obrębski Józef, *Dzisiejsi ludzie Polesia i inne eseje*, red. Anna Engelking, Warszawa, 2005.
- Ochmański Jerzy, „Obcoetniczne osadnictwo na Litwie w XIII i XIV wieku“, *Dawna Litwa. Studia historyczne*, Olsztyn, 1986, p. 55–74.
- Ochmański Jerzy, *Powstanie i rozwój latyfundium biskupstwa wileńskiego (1387–1550): ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu. Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego*. Seria Historia, Nr. 13, Poznań, 1963.
- Ochmański Jerzy, *Renta feodalna i gospodarstwo dworskie w dobrach biskupstwa Wileńskiego od końca XIV do połowy XVI wieku*, Poznań, 1961.
- Ostrowski Teodor, *Prawo cywilne Narodu Polskiego*, Warszawa, 1787, t. 1.
- Pakarklis Povilas, *Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX a.)*, Vilnius, 1956.
- Panasiuk Adam, „Obraz Sławatycz w świetle inwentarzy i rewizji (XVII–XVIII w.) na tle wybranych miast Rzeczypospolitej“, *Nadbużańskie Sławatyczne*, 2021, t. 22, p. 5–33.
- Pastwiński R., „Barć odrzańska młodsza?“, *Pszczelarstwo*, 1985, Nr. 3, p. 17.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa, „Lietuviškumo paieškos: Angelės Vyšniauskaitės etnografinis tyrimas vakarų Gudijoje“, *Etnografija*, 2020, t. 28 (2018), p. 28–41.
- Paulėkienė E., „Drevinės bitininkystės reikšmė feodalinės Lietuvos ūkyje“, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1964, t. 4, p. 97–108.

Pawlik Stefan, *Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII w. i z XVIII w.*, Kraków, 1915, t. 1.

Pechhacker Hermann, „Die Bienenkunde in Österreich“, *Denisia*, 2003, t. 8, p. 15–45.

Pervez Mahnoor, Manzoor Farkhanda, „Honey bee losses and pesticides threat: an Asian perspective“, *Journal of Apicultural Research*, 2022, t. 62, Nr. 1, p. 64–75.

Pėteraitis Vilius, „Bartos upės“, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, <https://www.mle.lt/straipsniai/bartos-upes>.

Petrulis Juozas, „Bitininkystė Varėnos rajone“, *Merkinė*, Vilnius, 1970, p. 152–164.

Petrulis Juozas, „Bitininkystė“, *Dubingiai*, Vilnius, 1971, p. 133–139.

Petrulis Juozas, „Bitininkystė“, *Gervėčiai*, Vilnius, 1989, p. 104–107.

Pietkiewicz Czesław, *Polesie Rzeczyckie: materiały etnograficzne, cz. 1: Kultura materialna*, Kraków, 1928.

Pietkiewicz Czesław, *Kultura duchowa Polesia rzeczyckiego. Materiały etnograficzne*, Warszawa, 1938.

Pietkiewicz Krzysztof, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka: studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995.

Piškinaitė-Kazlauskienė Laura, *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius, 1995.

Plygavka Lilija, „Словообразовательные литовские реликты в ойконимии белорусско-литовского пограничья“, *Kalba ir kontekstai*, 2015, t. 6 (1), 2 d., p. 39–46.

„Podlasie“, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1887, t. 8, p. 411–418.

Połujański Aleksander, *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i gubernij zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*, Warszawa 1854–1855, t. 1–4.

Połujański Aleksander, *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa, 1859.

Postołowicz Leszek, „Bartnictwo w dawnej Puszczy Grodzieńskiej do końca XVII w.“, *Białostocznica*, 1991, t. 6, Nr. 3 (23), p. 9–12.

Potts Simon G., Roberts Stuart P. M., Dean Robin, Marris Gay, Brown Mike A., Jones Richard, Neumann Peter, Settele Josef, „Declines of managed honey bees and beekeepers in Europe“, *Journal of Apicultural Research*, 2010, t. 49, Nr. 1, p. 15–22.

Pugačiauskienė Virginija, Norkūnas Romas, Žukauskienė Lina, „Drevinė bitininkystė. Tradicijos raida ir pastangos ją išsaugoti“, *Gamtos vertybės saugomose teritorijose*, IV t. sud. ir red. Dalytė Matulevičiūtė, Lututė, 2021, p. 31–46.

Puodžiukienė Dalė, „Musteikos kaimas“, *Statyba ir architektūra*, 1990, Nr. 4, p. 20–21.

Puodžiukienė Dalė, „Musteika“, *Kultūros paminklų enciklopedija*, Vilnius, 1998, t. 2, p. 264.

Pupkis Aldonas, Razmukaitė Marija, Miliūnaitė Rita, *Vietovardžių žodynas*, Vilnius, 2002.

Pytasz-Kołodziejczyk Anna, „W sprawie sporu o kompetencje i powinności grodzieńskiego urzędu leśniczego (w świetle dokumentu z 1512 roku)“, *Olsztyńskie Miscellanea Historyczne. Prace źródłowe*, z. 1, red. J. Śliwiński, Olsztyn, 1998, p. 19–25.

Pytasz-Kołodziejczyk Anna, *Zasoby wodne w dobrach wielkksiążęcych Zachodniej Grodzieńszczyzny w XVI wieku. Administracja i eksploatacja*, Olsztyn, 2016.

Rafacz Józef, *Regale bartne na Mazowszu w późniejszym średniowieczu*, Lwów, 1938.

Rafacz, Józef, *Biecka ordynacja bartna z r. 1538. Odbitka z Themis Polskiej*, t. VIII serji III, Warszawa, 1933.

Ragauskaitė Alma, Daugirdas Vidmantas, „Dzūkijos kultūrinis regionas“, *Geografijos metraštis*, 2011, t. 43 / 44, p. 16–28.

Ragauskas Aivas, „Midaus brolijos – Vilniaus stačiatikių kultūros fenomenas (XV a. vidurys – XVII a. vidurys)“, *Florilegium Lithuanum. In honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*, sud. Grasilda Blažienė, Sandra Grigaravičiūtė, Aivas Ragauskas, Vilnius, 2010, p. 229–241.

Ragauskas Aivas, „Vilniaus universiteto profesorius Aronas Aleksandras Olizarovijus (1610–1659)“, *Orbis Lituaniae*, <https://www.ldbistorija.lt/vilniaus-universiteto-profesorius-aronas-aleksandras-olizarovijus-1610-1659/>.

Ragauskienė Raimonda, Karvelis Deimantas, Ragauskas Aivas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mikropasaulis: Radvilų Kėdainių visuomenė (XV–XVIII a.)*, Vilnius, 2022.

Ragauskienė Raimonda, „Keletas faktų apie spaudą XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos gyvenime (pagal Lietuvos Metrikos medžiagą)“, *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos. Konstantinui Avižoniui – 90*, Vilnius, 2001, p. 12–22.

Ragauskienė Raimonda, *Mirties nugalėti nepavyko. Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pab. – XVII a. pab.)*, Vilnius, 2017.

Ragauskienė Raimonda, *Vilniaus „Aukso amžius“. Miesto gyventojai ir svečiai XVI a. 6–7-ajame deš.*, Vilnius, 2021.

Raguckas Juozas, „Bitininkystė Luokės apylinkėje“, *Socializmo laimėjimai Lietuvoje: Sariai ir Luokė*, Vilnius, 1979, p. 88–91.

Ransome Hilda M., *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*, London, 1986.

Raudeliūnas Vytautas, „Kuopos teismas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/kuopos-teismas/>.

Rauszer Michał, „Buntów chłopskich nie było. Pańszczyzna i opór“, *Czas Kultury*, 2016, Nr. 3, p. 90–99.

Rauszer Michał, „Chłop-niewolnik? Pańszczyzna w perspektywie antropologii historii“, *LUD. Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych PAN*, 2018, t. 101, p. 107–127.

Rawita-Gawroński Franciszek, *Prawo bartne XVI wieku. Przyczynek do pszczelnictwa w Polsce*, Lwów, 1895.

Rogowska-Cybulska Ewa, Cybulski Marek, „Język kaszubski“, *Słowiańskie języki literackie: rys historyczny*, Kraków, 2011, p. 29–42.

Römer Kazimierz, „Rycerstwo wiejskie w okolicach Trok“, *Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych. Książka zbiorowa poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin 1798–1898*, Warszawa, 1899.

Royt Václav, „O včelařství českém za starých časů a o bývalém tovaryšstvu medařů Valašsko-Meziříčských a Rožnovských“, *Časopis Matice moravské*, 1869, t. 1, Nr. 3, p. 131–138.

Russisches geographisches Namenbuch, Unter Mitwirkung von I. Coper, I. Doerfer, J. Prinz, R. Siegmann hrsg. v. Max Vasmer, Wiesbaden, 1962, Bd. I.

Ruttner F., „Ein Bienenkorb von der Nordseeküste aus prähistorischer Zeit“, *Feddersen Wierde: die Ergebnisse der Ausgrabung der vorgeschichtlichen Wurt Feddersen Wierde bei Bremerhaven in den Jahren 1955 bis 1963*, ed. Werner Haarnagel, Wiesbaden, 1981, t. 3, p. 163–170.

Rykowski Daniel, Siuda Maciej, Wilde Jerzy, „Obrzędy, zwyczaje i leczenie niekonwencjonalne związane z woskiem pszczelim“, *Humanistyka i Przyrodoznawstwo*, 2018, Nr. 9, p. 187–198.

Rymut Kazimierz, *Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, Kraków, 1999, t. 1.

Samojlik Tomasz, Jędrzejewska Bogumiła, „Użytkowanie Puszczy Białowieskiej w czasach Jagiellonów i jego ślady we współczesnym środowisku leśnym“, *Sylvan*, 2004, Nr. 11, p. 37–50.

Sapoznik Alexandra, Sales i Favà Lluís, Whelan Max, „Beekeeping in late medieval Europe: A survey of its ecological settings and social impacts“, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 2021, Nr. 22, p. 275–296.

Sapoznik Alexandra, Sales i Favà Lluís, Whelan Max, „Trade, taste and ecology: honey in late medieval Europe“, *Journal of Medieval History*, 2023, t. 49, Nr. 2, p. 252–274.

Sapoznik Alexandra, Sales i Favà Lluís, Whelan Max, „Wax, cash and the mass. Making candles affordable in late medieval economies, Mezzi di scambio non monetari. Merci e

- servizi come monete alternative nelle economie dei secoli XIII–XVIII“, *Alternative currencies. Commodities and services as exchange currencies in the monetarized economies of the 13th to 18th centuries*, 2024, p. 455–574.
- Sausinvietis Petras, „Bartnikai (Vilkaviškio apskr.)“, *Keleivis*, 1912 12 26, Nr. 52, p. 6.
- Saviščevas Eugenijus, „Bičiuliai ir bičiulystė: apie bičių ir žmonių sugyvenimą XV–XVI a.“, *Orbis Lituaniae*, <https://www.ldkistorija.lt/biciuliai-ir-biciulyste-apie-biciu-ir-zmoniu-sugyvenima-xv-xvi-a/>.
- Saviščevas Eugenijus, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010.
- Seeley Thomas D., *The Lives of Bees: The Untold Story of the Honey Bee in the Wild*, Princeton: Princeton University Press, 2019.
- Serneckas Arūnas, „Bartininkų dvaras“, *Santaka*, 1994 08 23, p. 2–4.
- Shane Lehane, „Beekeeping and Honey in Ancient Ireland“, *Irish Food. A Companion*, ed. by Máirtín Mac Con Iomaire, Dorothy Cashman, 2023, p. 166–193.
- Sierba Michał, *Radziwiłłowskie dobra Orla (1585–1695)*, Białystok, 2017.
- Siudowska-Myżykowska Teresa, „Materiały do bartnictwa w północno-wschodniej Europie ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Polski“, *Archiwum Etnograficzne*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1960.
- Sluis Paulus S. van, „Beekeeping in Celtic and Indo-European“, *Studia Celtica*, 2022, t. 56, Nr. 1, p. 1–28.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Warszawa, 1880, t. 1; 1884, t. 5.
- Słownik polszczyzny XVI wieku, Wrocław, 1967, t. 2; 1982, t. 14; Warszawa, 2011, t. 35.
- Słownik staropolskich nazw osobowych, t. I, A–Bierwoł, pod red. i ze Wstępem W. Taszyckiego, Wrocław etc., 1965.
- Słownik Staropolski nazw osobowych, t. VI, Wrocław etc., 1981.
- Schmidt Rahbek Knud, *Soziale Terminologie in russischen Texten des frühen Mittelalters (bis zum Jahre 1240)*, Kopenhagen, 1964.
- Sokhai Khun, Serey Mardy, „A Review on the Aspect of Beekeeping and Economic Efficiency“, *International Journal of Integrative Research*, 2024, t. 2, Nr. 2, p. 107–114.
- Stępkowski L., „Bartnictwo i znamiona bartne w kluczu iłżeckim w połowie XVII wieku (1645–1668)“, *Rocznik Muzeum Radomskiego*, 1979, t. 3, p. 33–64.
- Stanaitis Saulius, *Džiūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai*, Vilnius, 2001.
- Stankiewicz Magdalena, „Przyczynek do polskich nazw miar miodu“, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*. 19, 2004, *Studia Linguistica* 2, 2004, p. 475–488.
- Stelmachowska Bożena, „Z kultury materialnej Borowiaków Tucholskich“, *Ziemia*, 1937, t. 27, p. 48–53.
- Steponavičienė Daiva, „Bitės įvaizdis lietuvių mitologijoje ir tautosakoje“, *Liaudies kultūra*, 2000, Nr. 4 (73), p. 28–33.
- Stępkowski Lech, „Bartnictwo i znamiona bartne w kluczu iłżeckim w połowie XVII wieku (1645–1668)“, *Rocznik Muzeum Radomskiego*, 1979, t. 3, p. 33–64.
- Stobiecki Rafał, „Co tak zwany zwrot ludowy mówi nam lub czego nie mówi o kondycji współczesnej polskiej historiografii“, *Teksty Drugie. Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja*, 2022, t. 4, p. 282–301.
- Szczudło Jan, *O barciach i bartnikach w dawnej Polsce*, Warszawa, 1964.
- Szczudło Jan, „Najwcześniejsza wiadomość o znakach bartnych w Polsce“, *Bartnik Postępowy*, 1933, Nr. 9–10, p. 225–230.
- Szczurowski Piotr, *Prusowie – Prūsai*, Sandomierz, 2021.
- Szumski Jerzy, *Uwłaszczenie chłopów w północno-wschodniej części Królestwa Polskiego 1846–1871*, Białystok, 2002.
- Szymielewicz Michał, „Borcie i włość Borciańska“, *Ziemia Lidzka. Miesięcznik Krajoznawczo-Regionalny*, 1939, t. 4, Nr. 6, p. 161–169.
- Šemetulskis Danas, „Po sodus pasidairius“, *Gaidės ir Rimšės apylinkės*, Vilnius, 1969, p. 177–180.
- Šešelgis Kazys, „Saugokime dreves“, *Mūsų gamta*, 1982, Nr. 5, p. 6–7.
- Šešelgis Kazys, Urbelis Mečislovas, „Senoji drevinė bitininkystė“, *Čepkelių rezervatas*, Vilnius, 1984, p. 114–119.
- Šešelgis Kazys, *Lietuvių liaudies architektūros paminklai. Zervynų kaimas*, t. 1, Vilnius, 1974.
- Šešelgis Kazys, „Ekspedicija drevinės bitininkystės liekanoms Marcinkonių apylinkėse tirti“, *Kraštotyra*, 1987, Nr. 21, p. 67–71.
- Šešelgis Kazys, *Savaimingai susiklostę kaimai*, Vilnius, 1988.
- Šetekšnis-Antageris, „Iš Musteikos, Trakų pav.“, *Lietuva*, 1912 02 09, Nr. 6, p. 1.
- Šetekšnis-Antageris, „Kas mums rašoma. Musteika (Trakų pav.)“, *Lietuvos žinios*, 1911 12 31 (01 13), Nr. 151, p. 2. Perspaudą žr. Šetekšnis-Antageris. „Iš Musteikos, Trakų pav.“, *Lietuva*, 1912 02 09, Nr. 6, p. 1.
- Šimkus Šarūnas, *Varėnos krašto vietovardžių etimologinis žodynas*, Vilnius, 2023.
- Šimkus Šarūnas, „Musteika“, *Verpėjos*, <https://verpejos.lt/musteika/>.
- Šotolová Marie, Přidal Antonín, „Adam Gottlob Schirach and his contribution to the history of brtnictví / beekeeping“, *Opera Historica*, 2024, 2 d., p. 262–292.
- Šenavičienė Ieva, Valikonytė Irena, „Akmuo“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/akmuo-1/>.
- Śliwiński Józef, „Eksplotacja lasów na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie“, *Puszcze wielkosiężące na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV–XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, pod red. Józefa Śliwińskiego, Olsztyn, 2007, p. 381–427.
- Tareegn Alayu, „Traditional Forest Beekeeping and Its Challenge in Benishangul Gumuz Regional State, Ethiopia“, *Bee Studies*, 2022, t. 14 (1), p. 27–34.
- Tėviškės žiburiai, 1953 02 25, Nr. 8, p. 7.
- Thomas Keith, *Man and the natural world. Changing attitudes in England 1500–1800*, London, 1984.
- Topolski Jerzy, „Zasoby przyrody a historia społeczeństw“, *Kosmos*, 1993, t. 42 (1), p. 47–78.
- „Tree beekeeping culture“, <https://ich.unesco.org/en/RL/tree-beekeeping-culture-01573>.
- Tumėnas Vytautas, „Džiūkijos / Dainavos ir Suvalkijos / Sūduvos skyrimas ir siejimas kaip etnoregioninės klasifikacijos problema: sampratų ir įvaizdžių prieštaro bei raida“, *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 4, p. 347–382.
- Tyla Antanas, „Iš kaimo istorijos“, *Zervynos*. Vilnius, 1964, p. 50–60.
- Tyla Antanas, „Kaimas vidury girios“, *Mūsų girios*, 1963, Nr. 11, p. 16.
- Urbelis Mečislovas, „Čepkelių raisto apylinkių apgyvendinimo raida“, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1979, t. 6, sąs. 1, p. 81–96.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2, *Województwo Trockie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa, 2009.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 8, *Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. Rachuby, oprac. H. Lulewicz, T. Jaszczółt, A. Radaman, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Macuk, A. Danilczyk, A. Haratym, Warszawa, 2020.
- Uzdila Algis, „Žvilgsnis į pavardžių lobyną. A–M“, *Terra Jatwezenorum*, 2014, t. 6, p. 82–83.
- Vaicekauskas Romualdas, „Ką mena bičių drevės?“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1995, Nr. 2, p. 31.
- Vaitkevičienė Daiva, „Midus baltų visuomenėje: nuo bitininkų iki diduomenės“, *Tautosakos darbai*, 2016, t. 15, p. 32–65.
- Vaitkevičienė Daiva, *Žydinti taurė. Baltų gėrimai ir apie jos*, Vilnius, 2019.
- Vaitkevičius Vyktintas, „Iš prigimtinės kultūros žodyno: šeimininė bičiulystė“, *Tautosakos darbai*, 2016, t. 51, p. 66–87.
- Vaitkevičius Vyktintas, „Gamta ir kultūra: šventos Viekšnių pušys“, *Viekšniai: istorija ir kultūra*, sud. Povilas Šverėbas, Vilnius, 2013, p. 69–99.
- Vanagas Aleksandras, *Lietuvių hironimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981.

Vaskelaitė Vilma, „Valsčiaus savivalda Lietuvos kaime po baudžiavos panaikinimo: atsikimo ar pažangos veiksnys?“, *Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų mokslo darbai*. 2021, Vilnius, 2022, p. 64–83.

Vidugiris Aloyzas, „Dėl Zietelos šnektos priklausomybės ir kilmės“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1996, t. 36, p. 127–137.

Vidugiris Aloyzas, *Zietelos lietuvių šnektos*, Vilnius, 2004.

Vileišis Vincas, *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*, Kaunas, 1935.

Vitkūnas Manvydas, „Kernavės miestas XIII–XIV amžiuje“, *Lietuvos lokaliniai tyrimai 2002–2005. Archeologija. Lietuvos valsčiai. Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, https://ilt.lt/pdf/archeologija_132-193.pdf.

Vyšniauskaitė Angelė, „Bičiulystė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/bicliulyste/>.

Vyšniauskaitė Angelė, „Valstiečių šeima“, *Dieveniškęs*, Vilnius, 1968, p. 177–184.

Wagner Max, *Das Zeidelwesen und seine Ordnung im Mittelalter und in der neueren zeit: ein Beitrag zur Geschichte der Waldbenutzung und Forstpolitik*, Kellerer, 1895.

Wajs Hubert, „Bartnicy z Jabłonny i ich „prawo bartne“ z XVII–XVIII w.“, *Sylwan*, 1984, t. 128, Nr. 10, p. 70–78.

Wierzbowski Teodor, *Szkoły parafialne*, Kraków, 1921.

Wijaczka Jacek, „Procesy o czary przed sądem zamkowym w Starogrodzie w pierwszej połowie XVIII wieku“, *Cala historia to dzieje ludzi... Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. Cezarego Kukli przy współudziale Piotra Guzowskiego, Białystok, 2004, p. 280–299.

Williams Ian H., Padjus P., Parn E., Rootslane M., Susi J., „A history of beekeeping in Estonia“, *Bee World*, 1995, t. 76, Nr. 1, p. 18–30.

Wiszniewski Jerzy, „Kilka uwag o osadnictwie południowych puszc pojaćwieskich od XV do XVII w.“, *Rocznik Białostocki*, 1961, t. 1, p. 305–316.

Wiśniewski Jerzy, „Badania nad dziejami osadnictwa ziem dawnej Jaćwieży i jej pogranicza wyniki i propozycje“, *Rocznik Białostocki*, 1981, t. XIV, p. 235–258.

Wiśniewski Jerzy, „Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku“, *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok, 1967, p. 13–294.

Wiśniewski Jerzy, „Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny“, *Acta Baltico-Slavica*, 1977, t. 11, p. 14–35.

Witczak Krzysztof Tomasz, „Linguistic caiques in the Old Prussian and Yatvingian toponymy“, *Baltistica*, 2004, t. 39, Nr. 2, p. 309–313.

Witczak Krzysztof Tomasz, „Ugrofinizmy w języku jaćwieskim“, *Acta Baltico-Slavica*, 2020, Nr. 44, p. 142–167.

Witwicki Mikołaj, *O chowie pszczół w prowincjach polskich*, Warszawa, 1829, t. 1–2.

Witwicki Mikołaj, „O potrzebie zachowania i pielęgnowania barci w naszych lasach“, *Gazeta Polska*, 1828 01 30, Nr. 30, p. 115.

Witwicki Mikołaj, *Pszczolnictwo krajowe czyli o środkach i sposobach podniesienia pasiek do tego przynajmniej stopnia, na którym dawniej w Polsce były*, Warszawa, 1829, t. 1, 2.

Województwo Podlaskie w drugiej połowie XVI wieku, pod red. Michała Gochny i Bogumiła Szadego, cz. II, Komentarz, Warszawa, 2021.

Wolski Krzysztof, „Bartnictwo i pasiecznictwo dorzecza Sanu w XV i XVI wieku“, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 1952, t. 7, p. 93–174.

Wolski Krzysztof, „Z badań nad dawnymi technikami pszczelarskimi w dorzeczu Sanu“, *Rocznik Przemyski*, 1962, t. 9, Nr. 2, p. 127–156.

Wolski Krzysztof, „Z dziejów bartnictwa we wsiach na prawie wołoskim i starostwach przemyskim i sanockim“, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1958, t. 6, Nr. 3, p. 359–364.

Wroczyńska Ewa, „Eksploracja lasów na Podlasiu w XVI wieku“, *Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI–XVIII wieku*, pod red. A. Wyrobisza, Warszawa, 1981, p. 145–171.

Wyżga Mateusz, *Chłopstwo. Historia bez krawata*, Kraków 2022.

Wyżga Mateusz, „Podmiotowość chłopstwa staropolskiego“, *Kwartalnik Historyczny*, 2024, t. 130, Nr. 4, p. 771–792.

Wyżga Mateusz, „W stronę nowej syntezy historii społecznej? Uwagi nad Ludową Historią Polski Adama Leszczyńskiego“, *Kwartalnik Historyczny*, 2022, t. 129, Nr. 1, p. 195–229.

Żalnierius Algirdas, Balčiūnas Dainius, „Industrial sites in city centres: the 16th-century wax factory in Kaunas“, *Hundred years of archaeological discoveries in Lithuania*, ed. by Gintautas Zabiela, Zenonas Baubonis, Eglė Marcinkevičiūtė, Vilnius, 2016, p. 488–497.

Żalnierius Algirdas, „Zespół woskobojni z Kowna z 1. połowy XVI wieku“, *Archaeologia Historica Polona*, 2009, t. 18, p. 7–20.

Žukauskienė Lina, „Drevinė bitininkystė Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvade“, *Šalčinis*, 2020, Nr. 193, p. 2.

Zawadzki Stanisław, Zawadzki Grzegorz, „Puszcze w ekonomiach królewskich Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie XVII wieku – zarządzanie i eksploatacja“, *Rocznik Lituanistyczny*, 2021, t. 7, p. 161–167.

Zawadzki Stanisław, *Gospodarowanie ekonomiami królewskimi w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle kontraktów dzierżawnych z II poł. XVII w.* Rozprawa doktorska, Warszawa, 2021.

Ziedonis Ligiers, *Ethnographie Lettonne*, Paris, 1954, t. 1.

Żabko-Potopowicz Antoni, „Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań“, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 1953, t. 15, p. 7–56.

Żojdż Karol, „Wosk i świece z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wybrane problemy z zakresu produkcji, handlu i ich użytkowania we wczesnej nowożytności“, *Res Historica*, 2024, t. 57, p. 743–780.

Żukowski Romuald, *Bartnictwo z Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX wieku*, Białystok, 1965.

Анпилогов Г. Н., „Бортные знамена как исторический источник (по Путивльским и Рыльским переписным материалам конца XVI и 20-х годов XVII в.)“, *Советская Археология*, 1964, t. 4, p. 151–169.

Аристов Н., *Промышленность Древней Руси*, Санкт-Петербург, 1866.

Бабкова В., „Нашыя „бшчолы“ (развагі з нагоды чытання актавых кніг канца XVI ст.)“, *Ното historicus 2009. Гадавік антрапалагічнай гісторыі*, пад рэд. А. Ф. Смаленчука, Вільня, 2010, p. 11–20.

Багновская Н. М., „О хозяйственных занятиях населения Северской земли в XIV–XVI в.“, *Национальная ассоциация ученых*, 2015, Nr. 4 (9), p. 6–9.

Балушок В., „Бортництво у севрюків“, *Сіверянський літопис*, 2020, Nr. 1, p. 5–15.

Бедрій М. М., *Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження*, Львів, 2014.

Белорусы, отв. ред. В. К. Бондарчик, Р. А. Григорьева, М. Ф. Пилипенко, Москва, 1998.

Бірыла М. В., *Беларуская антрапанімія*, Мінск, 1969, t. 2.

Бондаренко А. А., „Метрика королевы Боны как источник по изучению деятельности канцелярии Боны Сфорца“, *Акты, относящиеся к истории Западной России, вып. 2: 18-я и 32-я книги записей Литовской метрики: Метрика королевы Боны*, сост. Д. И. Алексеева А. Е. Беликов А. А. Бондаренко А. Петкевич К. Петкевич О. И. Хоруженко, М. В. Шумилин; отв. ред. С. М. Каштанов, Москва, 2018, p. 48–49.

„Бортничество“, *Очерки русской культуры XIII–XV веков, ч. 1: Материальная культура*, под ред. А. В. Арциховского, Москва, 1969.

Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник, Київ, 2020.

Васильчиков А., *Землевладение и земледелие в России и других европейских государствах*, 1876.

Вішнеўскі А. Ф., Юхо І. А., *Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах. Са старажытных часоў да нашых дзён*, Мінск, 2003.

Віцязь П., *Прусы і яцвягі ранняга сярэднявечча: этнакультурныя трансфармацыі ў Верхнім Панямонні*, Мінск, 2012.

Ганецкая І., „Харчаванне ў беларускіх замках XVI–XVIII ст.“, *Беларускі Гістарычны Агляд*, 2012, т. 19, р. 67–91.

Гісторыя Беларусі. Т. 1: Старажытная Беларусь. Ад першапачатковага засялення да сярэдзіны XIII ст., Мінск, 2007.

Глінскі Я. С., „Мядовая даніна як баярская павіннасць: прыклад маёнтка Старыца Капыльскага княства ў XVII–XVIII стст.“, *Архіварыус*, 2020, вып. 18, р. 196–209.

Голубеў В. Ф., *Сельская абшчына ў Беларусі XVI–XVIII стст.*, Мінск, 2008.

Голубеў В. Ф., „Абшчынны (копны) суд у дзяржаўнай судовай сістэме ВКЛ у другой палове XVI – першай палове XVII ст.“, *Леў Сапега (1557–1633) і яго час*, зб. навук. арт., Гродна, 2007, р. 100–106.

Голубеў В. Ф., „Абшчынны (копны) суд у сістэме судовага ладу Беларусі XVI–XVIII стст.“, *Беларускі гістарычны часопіс*, 2007, № 1, р. 24–48.

Горбачевский Н., *Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и царства Польского*, Вильна, 1874.

Готун І., Коваль О., Петраускас А., „Экспериментальне вивчення бортництва Північною експедицією. Життя бджіл та сутність бортного промыслу“, *Археологія*, 2008, № 4, р. 78–86.

Груша А. И., „Вновь о взаимных дарах: добрососедство, прагматизм и благотворительность в отношениях между русинами и литвинами в Великом Княжестве Литовском в первой половине XVI века“, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2015, р. 173–189.

Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015.

Груша А. И., „Насколько полным должно быть описание печати при издании актовых источников эпохи Средневековья?“, *Сфрагистичний щорічник*, Київ, 2011, вип. 1, р. 274–276.

Гура А. В., „Заметки о пчеловодческой традиции в Полесье (по материалам Полесского архива)“, *Славянский альманах*, 2021, № 3–4, р. 191–208.

Гура А. В., „Пчела как Богородица в народной традиции славян“, *Живая старина*, 2001, № 1, р. 16–19.

Гурбик А. О., „Копні суди на українських землях в XIV–XVI ст.“, *Український історичний журнал*, 1990, № 10, р. 110–116.

Гурков В. С., Терёхин С. Ф., *Бортничество в Белоруссии*, Минск, 1980.

Гурков В. С., Терёхин С. Ф., *Занятие издревле благородное*, Минск, 2007.

Гуркоу У., Цярохін С., „Бортніцтва і пчаларства“, *Промыслы і рамёствы Беларусі*, Мінск, 1984.

Гуркоу У., Цярохін С., „Бортніцтва“, *Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, Мінск, 2005, т. 1, р. 338.

Гуслистый К., *Нариси з історії України. Україна під Литовським пануванням і захоплення Польщею (з XIV ст. по 1569 р.)*, Київ, 1939.

Даунене З., „Из истории лексики, обозначающей единицы измерения в торговле в старом белорусском языке (По памятникам деловой письменности Великого княжества Литовского XV – начала XVII веков)“, *Kalbotyra*, 1965, т. 11, р. 58–65.

Дмитриевич И. Н., *О древних сельских общинах в Югозападной России*, Киев, 1863.

Дорошенко В. В., *Торговля и купечество Риги в XVII веке*, Рига, 1985.

Дзятчэня А. А., Загідулін А. М., *Развіццё бортніцтва ў Гродзенскім павеце ў XVI–XVII стст.*, *Зоологические чтения. Сборник научных статей*, Гродно, 2021.

Дзятчэня А. А., Загідулін А. М., „Становішча бортніцтва на тэрыторыі Гродзенскага павета ў XVI–XVII стст.“, *Беларусь у кантэксце еўрапейскай гісторыі: асоба, грамадства, дзяржава*, Гродна, 2019, ч. 2, р. 93–96.

Доунар А., *Борці, Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, 2-е выданне, Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2007, т. 1, р. 339.

Доўнар А. Б., *Сяляне-слугі Беларусі другой паловы XVI – сярэдзіны XVIII ст.*, Мінск, 2007.

Довнар-Запольский М., *Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах*, Киев, 1901, т. 1.

Доўнар-Запольскі М., „Соцыяльна-эканамічная структура Літоўска-Беларускае дзяржавы ў XVI–XVIII стагоддзях“, *Гістарычна-археалагічны зборнік*, 1927, № 1, р. 34–42.

Ерусалимский К., *На службе короля и Речи Посполитой*, Москва, Санкт-Петербург, 2018.

Жучкевич В., *Краткий топонимический словарь Белоруссии*, Минск, 1974.

З. С., „Дуб Мінтус“, *bortnictva.by*, https://bortnictva.by/Chroniki/dub_Mintus.

Зверуго Я. Г., *Верхнее Понеманье в IX–XIII вв.*, Минск, 1989.

Звяруга Я. Г., Каробушкіна Т. М., Лысенка П. Ф., Штыхаў Г. В., *Археалогія Беларусі, т. 3, Сярэднявекі перыяд (IX–XIII стст.)*, навук. рэд. П. Ф. Лысенка, Мінск, 2000.

Зеленин Д., *Восточнославянская этнография*, Москва, 1991.

Зимин А. А., „Традиции Правды Русской в Северо-Восточной Руси XIV–XV вв.“, *Исследования по истории и историографии феодализма: к 100-летию со дня рождения академика Б. Д. Грекова*, Москва, 1982, р. 189–203.

Ильясов Р., „Бурзянская бортевая пчела и бортевое пчеловодство на Южном Урале“, *Пчеловодство*, 2015, № 7, р. 14–15.

Казакоў Л. Ю., „Інвентарныя вопісы маёнткаў як крыніца па вывучэнні эвалюцыі феадальнай гаспадаркі Беларусі XVI – першай паловы XVII ст.“, *Крыніцазнаўства, археаграфія, архівазнаўства ў XX–XXI ст. у Беларусі*, рэдкал. С. М. Ходзін і інш., Мінск, 2007, р. 79–83.

Калядзінскі Л. У., „Лясныя промыслы ў гарадах Беларусі XII–XVII стст. (паводле археалагічных і пісьмовых даных)“, *Вестник Полоцкого государственного университета: научно-теоретический журнал*, 2023, № 1, р. 6–13.

Квятковская А. В., *Ятвяжские могильники Беларуси (конец XI–XVII вв.)*, Vilnius, 1998.

Керста Р. Й., *Українська антропонімія XVI ст.: чоловічі іменування*, Київ, 1984.

Кибинь А., Янченко Д., „Русско-литовское пограничье в 70–90-х гг. XIII в.“, *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, 2013, № 10 (36), 1 д., р. 89–92.

Кибинь А. С., *От Ятвязи до Литвы: Русское пограничье с ятвягами и Литвой в X–XIII веках*, Москва, 2014.

Колчин Б. А., *Новгородские древности. Деревянные изделия*, Москва, 1968.

Корчемний В., *Микола Вітвицький патріарх*, Тернопіль, 2008.

Косарев М. Н., *Современное бортевое пчеловодство*, Уфа, 2014.

Коткова Н. С., „Названия русских бортных знамён – историко-лингвистический источник“, *Исследования по лингвистическому источниковедению*, Москва, 1963, р. 120–133.

Крывашеў Д., „Налібоцкая пушча князёў Радзівілаў у XVI–XVIII стст.: фармаванне тэрыторыі, адміністрацыя і службоўцы“, *Верхняе Панямонне*, Мінск, 2012, № 1, р. 7–29.

Крывашеў Д., „Беларускае бортніцтва ў XX ст.“, *Гістарычны альманах*, Мінск, 2009, т. 15, р. 35–45.

Крывашеў Д., „Эвалюцыя бортніцтва на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага“, *Гістарычны альманах*, Гродна, 2009, т. 15, р. 35–44.

Лабынцев Ю. А., Шавинская Л. Л., [Recenzija], *Белорусы*, отв. ред. В. К. Бондарчик, Р. А. Григорьева, М. Ф. Пилипенко, Москва, 1998, *Этнографическое обозрение*, 2000, № 2, р. 167–169.

Лаппо И. И., *Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586): опыт исследования политического и общественного строя*, Санкт-Петербург, 1901, т. 1.

Лоскутова М. В., Федотова А. А., „Правительственная политика в отношении бортного пчеловодства в Российской империи XVIII–XIX вв.“, *Известия Русского географического общества*, 2019, вып. 2, т. 151, р. 78–95.

Любавский М. К., *Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно*, Москва, 1915.

Любавский М. К., *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута*, Москва, 1892.

Мальм В. А., „Промыслы древнерусской деревни, Очерки по истории русской деревни X–XIII вв.“, *Труды Государственного исторического музея*, 1956, вып. 32, р. 116–131.

Марченко Е., „Из истории бытовой лексики в белорусском языке (на материале деловых памятников Великого Княжества Литовского 15–16 вв.)“, *Kalbotyra*, 1964, № 10, р. 167–192.

Мизис Ю. А., „Бортные ухажья, как форма заселения и освоения южно-русского пограничья в XVI–XVII вв.“, *Вестник Тамбовского университета*, 2013, № 10, р. 80–86.

Мовна У., „Бджільництво Української княжої доби“, *Український Пасічник*, 2008, № 10, р. 46–47.

Назаров Н. А., „Бортний дуб на межі: релікти індоєвропейського звичаєвого права у давньоруських та староукраїнських пам'ятках XI–XVII ст.“, *Мовознавство*, 2022, т. 4, р. 56–70.

Осипов І., „Традиційне бортництво на території Білорусі: історичні, етнографічні аспекти та дослідження“, *Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник*, Київ, 2020, р. 108–124.

Охманський Е., „Иноземные поселения в Литве XIII–XIV в.в. в свете этнонимических местных названий“, *Балто-славянские исследования*, 1980, Москва, 1981, р. 112–131.

Пазднякоў В., „Падляшша“, *Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, Минск, 2005, т. 2, р. 385–792.

Пашуто В. Т., *Образование Литовского государства*, Москва, 1959.

Петраускас А., „Бортництво сільського населення давньоруського часу на Середньому Подніпров'ї“, *Український історичний журнал*, 2003, № 3, р. 38–42.

Петраускас А., „Бортництво сільського населення Середнього Подніпров'я у давньоруський час“, *Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник*, Київ, 2020, р. 59–63.

Петров Е. М., *Башкирская бортевая пчела*, Уфа, 1983.

Петров Е., *Об истоках лесного пчеловодства Башкортостана*, 2-ое изд., перераб. и доп., Уфа, Китап, 2009.

Пичета В. И., *Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве*, Москва, 1958.

Покорский-Журавко А., „Опыт исторического обзора развития пчеловодства в России“, *Труды Императорского вольного экономического общества за 1842 год*, Санкт-Петербург, 1843.

Пригодич Е. А., *Аб некастрых тапанімічных назвах вытворча-гаспадарчага промыслу, Актуальные проблемы гуманитарного образования*, Минск, 2017.

Прокопович П., „Мысли о пасечном и бортевом пчеловодстве“, *Посредник*, 1843, № 28.

Прокопович П., „О бортевом пчеловодстве“, *Земледельческая газета*, 1848, № 53–54.

Прыжов И., *История кабаков в России в связи с историей русского народа*, Москва, 2011.

Рудка Б. В., „Микола Вітвицький (1780–1853)“, *Пасіка*, 2006, № 5.

Русина О. В., *Сіверська земля у складі Великого Князівства Литовського*, Київ, 1998.

Рыбчонок С., „Паходжанне і радавод Валовічаў XV – пачатку XVII ст.“, *Unus pro omnibus: Валовічы ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага XV–XVIII стст.*, Мінск, 2014, р. 15–107.

Сергеева М., „До питання про значення меду і воску у середньовічній культурі слов'ян“, *Бортництво Полісся. Вишгородський історико-культурний заповідник*, Київ, 2020, р. 46–52.

Сергпутовский А., „Бортничество в Белоруссии“, *Материалы по этнографии России*, ред. Ф. К. Волков, Санкт-Петербург, 1914, т. 2, р. 13–34.

Сергпутовский А., „Сябрына. Бонда“, *Живая Старина*, 1907, 3 laid., р. 1–4.

Сергпутовский А., „Очерки Белоруссии. Бонда“, *Живая старина*, 1907, 3–4 laid., р. 149–152.

Сидоровський Я., „Микола Михайлович Вітвицький“, *Український пасічник*, 2000, № 7.

Скурят К. У., *Даунія беларускія меры*, Мінск, 1974.

Скуратівський В. Т., *Кухоль меду*, Львів, 2000.

Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.), Москва, 2002.

Словарь русского языка XI–XVII веков, Москва, 1975, т. 1, 9; 1980, т. 7; 1986, т. 11; 1994, т. 19; 2008, т. 28.

Смирнов Ю., *Лабиринт: Морфология преднамеренного погребения. Исследование, тексты, словарь*, Москва, 1997.

Спрогис И., *Географический словарь древней жомойтской земли XVI столетия*, Вильна, 1888.

Тихомиров М. Н., *Пособие для изучения Русской Правды. Пространная Русская Правда (по Троицкому списку второй половины XIV в.)*, Москва, 1953.

Токць С. М., „Этнаканфесійнае памежжа ў святле мікрагістарычнага аналізу (метадычныя пытанні вывучэння Берштаўскай пушчы)“, *Народы, культуры и социальные процессы на пограничье. Материалы Междунар. науч.-практ. конф., Гродно, 22–23 февраля 2010 г.*, Гродно, р. 220–225.

Токць С. М., *Беларуская вёска ў эпоху зьменаў: другая палова XIX – першая траціна XX ст.*, Мінск, 2007.

Токць С. М., „Эміграцыя ў Амерыку сялян Гродзенскай і Віленскай губерняў у канцы XIX – пачатку XX ст.“, *Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*, 2015, № 1, р. 16–20.

Топоров В. Н., *Прусский язык. Словарь*, Москва 1975–1990, т. 1.

Труса Л., Ясас Р., „Внешняя торговля Великого Княжества Литовского в последние годы его существования (1785–1792)“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*, 1970, т. 1, № 32, р. 23–53.

Хорошкевич А. Л., „Вывоз воска из Новгорода в XIV–XV вв.“, *Международные связи России до XVII в.*, Москва, 1961, р. 270–285.

Цярохін С., „Лукно“, *Вялікае Княства Літоўскае*, Мінск, 2005, т. 1.

Цярохін С., „Бортные цехи“, *Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя*, Мінск, 1989.

Шабаршов И. А., *История русского пчеловодства. Древнее пчеловодство*, Москва, 1990.

Шабаршов И. А., *Русское пчеловодство*, Москва, 1990.

Шульгач В. П., *Нариси з праслов'янської антропонімії*, 2 д., Київ, 2015.

Щепанская Т. Б., „Севернорусское пчеловодство: практика и магия“, *Из культурного наследия народов Восточной Европы*, отв. ред. Р. Ф. Итс, 1992, р. 62–70.

Эккерт Р., „К названиям бортников в балтийских и славянских языках“, *Балто-славянские исследования: 1980*, Москва, 1981, р. 107–112.

Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд, сост. О. Н. Трубачев и др., Москва, 1993.

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, Мінск, 1985, т. 3; 2008, т. 12.

Этнонимы, отв. ред. В. А. Никонов, Москва, 1970.

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, рэд. В. У. Мартынаў, Мінск, 1991, т. 7.

SUMMARY

The study “Tree Beekeeping in the Grand Duchy of Lithuania” is devoted to the history of Lithuanian tree beekeeping, in which bees inhabit forest environments – either in cavities carved into marked trees or in log hives suspended in trees. Tree beekeeping became a particularly important branch of the economy during the period of the Grand Duchy of Lithuania (GDL). The study emphasizes its flourishing in Lithuania from the 14th century to the first half of the 17th century. Subsequently, the significance of tree beekeeping gradually declined (due to deforestation, the abolition of honey tribute, and the conversion of meadows into arable land), until it eventually disappeared in the first half of the 19th century (as a result of state prohibitions on the practice, as well as the development of the sugar and fruit–wine industries and the introduction of kerosene for lighting).

The history of Lithuanian tree beekeeping is approached here as part of a broader phenomenon, avoiding confinement within a purely national framework. The existing historiography devoted to Lithuanian tree beekeeping remains insufficient. The most significant works published in Lithuania have addressed the history of beekeeping in “ethnographic Lithuania” more generally. The only synthetic article by E. Paulėkienė is too limited in scope to explore many of the key issues related to tree beekeeping. Meanwhile, publications by Kazys Šešelgis and Mečislovas Urbelis, which focus on studies of tree hives conducted in southeastern Lithuania in the 1980s, reflect the much later experience of the late 19th and 20th centuries.

In this study, the regressive (retrospective) method is applied critically and with caution, in order to avoid projecting data from late 19th – early 20th century domestic beekeeping onto the GDL period. Consequently, a narrowly confined approach to the subject is avoided, and the study draws on a broader historiography encompassing Poland, Belarus, Lithuania, Germany, Ukraine, Russia, Latvia, Estonia, Finland and Sweden.

The study also incorporates global perspectives on tree beekeeping, primarily drawing on the works of Ewa Crane. The investigation of Lithuanian tree beekeeping in the GDL period is based on a rich, diverse, yet fragmentary and dispersed body of sources, preserved primarily in archival institutions in Lithuania and Poland. Particularly significant from an informational standpoint are complex sources such as documents of the Lithuanian Metrica, records of communal courts, and especially the 18th century documents of the Treasury Commission preserved in the Lithuanian State Historical Archives.

The broader perspective presented in this study allows us to conclude that Lithuania – especially its southeastern region (i.e., the Dainava area) – is undoubtedly an inheritor and preserver of authentic tree beekeeping traditions, alongside Poland, Ukraine, and Belarus, whose substantial territories once formed part of the Grand Duchy of Lithuania.

Until 1569, tree beekeeping (forest beekeeping) developed in the Grand Duchy of Lithuania (GDL) was characteristic of many regions of historical Lithuania. Its geography covered four broader areas.

The first comprised the eastern and northern lands (present-day Belarus and Russia: Vitebsk, Smolensk, Mogilev). The inhabitants of the western territories that belonged to the GDL prior to the Union of Lublin (Podlasie and part of Polesia) were also widely engaged in this activity. Well-developed traditions of tree beekeeping are evident in the forests of Perlamas and Perstūnis (from the 1880s increasingly referred to as the Augustów Forest), as well as in the Białowieża Forest and its surrounding domains. During the process of colonization, tree beekeepers' villages were established there from the 15th century onward. Towns such as Augustów, which received Magdeburg rights in 1557, controlled substantial areas of the Perstūnis (Grodno) forests and were able to participate in this economic activity.

The third area of development encompassed the southeastern lands of Kievan Rus', which had belonged to the GDL since the 14th century. In these regions, tree beekeeping is already mentioned in sources from the 10th century, and they were distinguished by high levels of production.

In present-day Lithuania, tree beekeeping had long been widespread in the southern, southeastern, and southwestern parts of the country, as well as in Samogitia. Numerous sources from the late 14th century to the early 20th century indicate the significance of this activity in the Dainava (Dzūkija) region. Economically, a large part of this area belonged to the ruler's estates of Merkinė and Varėna, as well as to the Kaniava forestry district.

A distinctive place in the history of tree beekeeping is held by the village of Musteika, established in the second half of the 18th century. Sources suggest that tree beekeeping in its surroundings can be traced back at least to the early 16th century. The village name, first recorded in written sources in 1784 (with rare singular forms attested elsewhere), is associated with a personal name, although a hydronymic origin (from a nearby stream) cannot be excluded.

From a legal perspective, forest beekeeping in Europe was for the longest time – over a millennium – developed within the framework of customary law. It becomes known to us only with the emergence of written sources. The law codes of the Germanic tribes are known from the 6th–8th centuries, and in Kievan Rus' from the 11th century. In these, considerable attention was devoted to the protection of bee trees and bees.

From numerous sources, it has been possible to reconstruct the institution of the honey tribute, widespread in many countries, which later evolved into the half-honey tribute and, subsequently, into a rent (*czynsz*). In Lithuania, a substantial amount of data is provided by the records of peasant community courts that examined cases related to forest beekeeping. Bee trees in many regions were marked with ownership signs, although in some territories this practice did not become widespread.

In general law – various acts of the ruler and the Statutes of Lithuania (1529, 1566, and 1588) – protection of bee trees, hives, and beekeepers was established, the disposal of bee trees was regulated, and increasingly strict restrictions were gradually introduced. Analysis shows that the Seimas did not substantially develop the law of forest beekeeping. In Lithuania, no separate legal codes dedicated specifically to forest beekeeping were issued. Many aspects of this activity, both in the ruler's/state domains and in private estates, were regulated solely by customary law.

In 1636, the ruler's Assessor's Court ruled on the legality of the half-honey tribute in certain royal forestry districts. The taxation of beekeepers (and thus forest beekeepers), as an entirely unjustified action in the context of natural law, was opposed in a work published in 1651 by the Vilnius University law professor Aronas Aleksandras Olizarovijus. He argued that such taxation was a godless act and an exploitation of peasants. The professor could be regarded as a kind of informal defender of Lithuanian beekeepers.

Despite his protests, control over beekeeping intensified from the second half of the 17th century into the 18th century, as the availability of honey and wax declined. This reached its peak with the introduction of strict supervision over the work of forest beekeepers: inspections of bees in spring and honey harvesting in autumn had to take place under the supervision of a manor official; capturing swarms and sharing them without the manor's knowledge was prohibited.

Beekeepers were freed from this strict control only with the abolition of serfdom in the 1860s.

Forest beekeeping was one of the oldest forest-based economic activities in Lithuania and across much of Europe. Its development was significantly influenced by the emergence of state formations, which increased the demand for revenue.

The most important element for the growth of forest beekeeping was the so-called bee-tree holdings – forest areas containing bee trees, grouped into stands that could consist of dozens of trees, often up to 60 or more. These were typically pines, firs, oaks, and lindens, scattered among other trees. It remains unclear when such trees began to be felled and their tops covered (except in the case of oaks), though this most likely occurred in the later period of forest beekeeping.

In the 16th–18th centuries, usually only about 10–20% of all bee trees were in use at any given time. The size of bee–tree stands could reach several hundred, or even exceed 1,000 trees. In some forests, their number reached several thousand – for example, in the Białowieża Forest, by the end of the 18th century there were nearly 7,000 bee trees.

It is estimated that, on average, up to 4 to 10 kg of honey and about 1 kg of wax could be obtained annually from a single bee tree. The activity was profitable only when a large number of bee trees was maintained, although fewer were sufficient for the needs of a manor or household. The system was extensive: the more bee trees, the greater the yield of honey and wax. Suitable forage for bees was also crucial.

During the period from which the most information survives, this forest – based activity was largely organized through obligatory honey tribute, which is already mentioned in written sources in Lithuania in the 14th century. Various traditional units of honey measurement were used. Beekeepers of different social statuses paid tribute to the ruler and to private landowners. In the 17th–18th centuries, in many areas (likely except Samogitia), this was replaced by the half–honey tribute or a monetary tax.

Until the spread of sugar and other substitutes in the second half of the 19th century, the products of forest beekeeping – honey and wax – were in high demand and widely used in diet, metallurgy, and other fields. Beekeepers typically supplied raw honey to manors or merchants, while processing for their own needs. The raw honey varied in quality, ranging from the lowest grade (“with everything,” including dead bees) to the highest (clean honeycombs filled with honey).

Within the multi–person structure associated with forest beekeeping, the most significant group in terms of functions performed was that of the forest beekeepers themselves. This category comprised three groups.

The largest group consisted of tribute – paying forest beekeepers (dependent and seated peasants, as well as townspeople – except for residents of Magdeburg – law towns, whose involvement in forest beekeeping, aside from Kaunas and a few other cases, was not widespread). They were obliged to pay a honey tribute.

In the early period of state formation, forest beekeeping services developed within the ruler’s domain economy. The earliest forest beekeepers are mentioned from the early 15th century. At least some of them were unfree people belonging to the ruler’s domain, while others originated from the tribute – paying group. Alongside them existed a smaller group of hired forest beekeepers. Among these, members of the petty nobility occasionally appeared, though most service beekeepers were of common estate (peasants, boyars, or townspeople). From the second half of the 16th century, the social status of these service beekeepers could decline to that of dependent peasants.

Service beekeepers entered this position either by inheritance or through appointment by estate administration. The most favorable position was that of hired specialists, who were likely among the more prosperous beekeepers. The number of service beekeepers varied – from a few service units to entire villages inhabited by such beekeepers. In manorial estates, typically several beekeepers were employed, although finding skilled workers was not easy.

In return for their service, they were granted plots of land of varying size. In exchange, they were required not only to perform specialized beekeeping duties but also to fulfill additional obligations, such as labor services and rent payments. Only particularly valued and distinguished beekeepers could be exempted from other duties.

From at least the 17th century, women also participated – albeit to a limited extent – in the otherwise male – dominated world of forest beekeeping. Some women possessed their own bee–tree ownership marks, although they did not personally maintain the trees and acted only as owners. In contrast, women were already actively involved in apiary (homestead) beekeeping in the Grand Duchy of Lithuania from the 16th century – not only as owners of log hives but also as active practitioners who harvested honey themselves and collaborated with other beekeepers.

Although in regions such as Mazovia, Podlasie, and Pomerania there existed forest beekeepers’ brotherhoods or guilds – primarily operating in royal domains, possessing self–governance, and responsible for protecting bee forests – no reliable sources confirming the existence of such organizations in the Grand Duchy of Lithuania have been identified. Despite claims in historiography, these are not supported by primary sources. The conclusion, therefore, is that forest beekeepers’ guilds did not exist in towns and townships of the Grand Duchy of Lithuania.

The general duties of forest beekeepers are listed in the inventories of various estates: to maintain the forest beekeeping economy and to harvest honey for the benefit of the owners of bee trees. In practice, this meant extensive and complex work within the bee–tree stands.

Service beekeepers were typically responsible for one bee–tree pine stand (around 60 trees), while hired beekeepers had to oversee even larger numbers. The annual work cycle consisted of spring–summer tasks (inspection and cleaning of bee trees) and summer–autumn tasks (capturing swarms, harvesting honey, and preparing bee trees for winter).

The level of beekeeping culture was not particularly advanced: bees could be harmed through heavy smoking, crushing together with honeycombs, and similar practices. However, part of the honey was always left in the bee trees for winter so that the bees could survive. Such practices are documented from the 16th century.

In addition to routine forest work, beekeepers were also required to establish new bee trees (from about 4 to 20 per year). They had to supervise and

protect forest areas, testify in disputes concerning ownership of bee trees, and transport collected honey to designated locations. One of their more important responsibilities was combating threats to bee trees, especially from bears.

Most information about the techniques and tools of forest beekeepers comes from the late period of forest beekeeping; however, the tools used in the 19th – early 20th centuries still reflect earlier forms to a considerable extent.

The most important element of forest beekeeping equipment was the bee tree (hollow), which was carved either by the beekeeper himself or by a hired specialist (up to four hollows could be made in a single tree). By form, these hollows were of three types: cylindrical, trapezoidal, and vertical “drawer-like.” Their dimensions were fairly standardized (about 35–40 cm in width and depth, and 95–100 cm in height).

An integral component of forest beekeeping, which developed alongside it, was the log hive, also maintained by beekeepers. These were made from fallen bee trees by cutting out a section of the trunk. In the Grand Duchy of Lithuania, such hives were kept near homesteads (in orchards, gardens, or manor outbuildings), representing beekeeping under controlled conditions. Stump hives were also widely installed and secured in trees. Larger concentrations of such hives in forests or meadows formed apiaries, and the bees kept there were taxed in the same way as those in homestead beekeeping.

Data on the tools used by forest beekeepers in the GDL are scarce, but from the 16th century onward sources mention three main implements: the *geinis*, the *peikena*, and the axe. These were used for climbing trees, carving hollows, and raising log hives into trees.

The *geinis* was the most complex, hardest to produce, and longest-used device, widespread across many forest beekeeping regions. It consisted of a long hemp or bast rope, a wooden hook, and a seat or small bench. In the later period, ladders also came into use. The *peikena* and the axe were used to hollow out and widen bee trees. For lifting hives into trees, a wooden hoisting device with a pulley and rope was used.

During honey harvesting, beekeepers used knives to cut honeycombs and, in some areas, special scoop-like tools. Bees were smoked during harvesting, though not with specialized smokers but with simple pine or hazel splints (up to about 1 meter in length). Beekeepers typically approached the bees dressed in ordinary clothing; protective face veils became widespread only in the 19th century.

The first half of the 19th century marked the end of the era of forest beekeeping that had flourished in the territories of the Grand Duchy of Lithuania later incorporated into the Russian Empire. This decline resulted from several factors: the reduction of forest areas, the development of modern forestry practices, administrative restrictions, the decline of wild bee populations, the promotion of more rational domestic beekeeping, decreased demand for

honey and wax, and, finally, the abolition of serfdom, which eliminated the honey tribute (tax).

After the 1860s, forest beekeeping survived only as a subsidiary agricultural activity and a folk cultural tradition in less developed and heavily forested regions – particularly in the eastern parts of the Vilnius Governorate and the western parts of the Grodno Governorate, a region that included present-day southeastern Lithuania. Even there, it persisted only in a residual form, relying mainly on previously established bee trees. Apart from certain technological features, it bore little resemblance to earlier practices.

In the 1830s–1840s, intense debates took place regarding its future. The most prominent defender of forest beekeeping was the noted Polish (Ukrainian) beekeeper Mikołaj Witwicki, who studied its past (using data provided by historian Joachim Lelewel and others), interacted with Lithuanian and other regional practitioners, and argued in the press for its preservation. He also provided expert opinions to the authorities, who were influenced by proponents of domestic beekeeping that portrayed forest beekeeping as primitive or even “wild.”

There is no evidence that the disappearance of forest beekeeping was politically motivated. On the contrary, the Russian authorities were more favorable toward it than the autonomous Kingdom of Poland (not to mention Prussia) and, despite several prohibitions, ultimately allowed it to continue into the early 20th century.

A relatively strong tradition of forest beekeeping in the Musteika region, including the village itself, is attested as late as 1912. In private estates, however, the practice declined more rapidly. One of the more notable exceptions was the forest beekeeping economy of the Jašiūnai manor, which was still being developed in the first half of the 19th century.

Like other branches of the economy, traditional forest beekeeping was characterized by its own customs, traditions, and bodies of knowledge – both accumulated over centuries and imagined, that is, consisting of beliefs, superstitions, rituals, and other forms of magical practice. Unfortunately, many of these were already lost by the mid-19th century, with the end of this ancient forest-based activity. Others are difficult to identify within the later folk traditions of domestic beekeeping. It appears that many of them could not function within forest beekeeping, especially protective magic associated with swarms and similar phenomena. Nevertheless, some undoubtedly existed.

Forest beekeepers were compelled to confront the considerable challenges of their craft – often insurmountable at the time – through irrational or symbolic actions. Pagans may have sought assistance from *Austėja* and other deities, while Christians appealed to God and the saints; in both cases, offerings were made, such as honey and wax.

At different periods and in various regions, forest beekeepers – as a distinct socio-professional group or as peasants regularly engaged in this activ-

ity – used a specific sociolect. This primarily included specialized terminology related to bee trees, hollows, bees themselves, tools, as well as honey and wax. In both elite and folk culture, bees were regarded as God’s creation, possessing a soul.

One of the more notable customs was that of shared beekeeping (*bičiu-lystė*), meaning the joint keeping of bees, equal division of honey, and alternating sharing of swarms. However, this practice was restricted in private estates by provisions of the Second Statute (1566) of Lithuania. It became more widespread in later periods and was primarily associated with domestic beekeeping. Research indicates that this “shared ownership” of bees was not unique to the Baltic region or to Lithuanians.

Source-based and historiographical analysis has also shown that forest beekeepers (*bartininkai*) are sometimes confused by linguists and historians with the “Barts,” migrants from Old Prussian tribe from Prussia who began settling in Lithuania at the end of the 13th century. These settlers established communities along the middle reaches of the Nemunas River, the lower Neris, near the Merkys, and in other areas. They functioned as a kind of engineering corps, building bridges and transporting armies across water obstacles during wartime.

The era of forest beekeeping is also reflected in the lexicon of the Lithuanian language, particularly in personal names and place names in southeastern Lithuania, Poland, Belarus and other regions.

